

חיים בינארט

אנוסים

בדין האינקוויזיציה

הוצאת עם עובד תל אביב

Conversos on Trial by the Inquisition

by Dr Haim Beinart

The Hebrew University, Jerusalem

הוצאת ספרים עם עובד בע"מ תל אביב

זכויות התרגום שמורות למחבר

נסדר ונדפס בתשכ"ה בדפוס דבר בע"מ תל אביב

Am Oved Publishers Ltd Tel Aviv 1965

Translation rights reserved by the Author

Printed in Israel

לזכר אבי מורי ר' יוסף לייב
שנפטר ביום כ"ו בטבת תש"ג בפאזאחסטן
ואמי מורתי שיינה דבורה לבית זרחין
שנפטרה שם ביום י' בשבט תש"ד
תנצב"ה

תוכן הענינים

9	הקדמה
10	רשימת קיצורים
11	מבוא
11	א. האנוסים בקסטיליה במאה ה־11
14	ב. הדיון בפומבי בשאלת האנוסים ; דרכים ותכניות לפתרון שאלתם
25	ג. הקמת האינקוויזיציה בקסטיליה
	1. האינקוויזיציה וויקת הכתר אליה 25 ; 2. ראשיתה של האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית 31 ; 3. נסיונות־ההתנגדות האחרונים לשיטתה של האינקוויזיציה 35 ;
	4. האפיפיור סיכססוס הרביעי ופעולתה של האינקוויזיציה ; נצחון דרכו ושיטתו של טורקימדה 41
46	תולדות אנוסי סיאודד ריאל
76	תולדותיו של בית־הדין בסיאודד ריאל
89	דרך פעולתו של בית־הדין בסיאודד ריאל
89	א. ראשיתה של החקירה האינקוויזיטורית
95	ב. ראשיתו של המשפט
	1. סוגי הנידונים : נידונים בפניהם 99 ; 2. נידונים שלא בפניהם 104 ;
	3. נידונים לאחר מותם 105
106	ג. העדות והעדים
121	ד. התביעה ושיטתה
125	ה. הסניגוריה ושיטתה
	1. מערך הסניגוריה בראשית דרכה 125 ; 2. שיטתה של הסניגוריה בהתפתחותה 135 ; 3. שאלוני הסניגוריה 145
149	ו. התיעצות בית־הדין
151	ז. פסק־הדין והעונש
160	תיקו של הנידון ודרך הכנתו
166	דמותם הציבורית והחברתית של אנוסי סיאודד ריאל
191	אורח־החיים היהודי של אנוסי סיאודד ריאל
227	יחסם של אנוסי סיאודד ריאל לנצרות ועולם דעותיהם והשקפותיהם
	נספחות
239	נספח ראשון : מסמכים הנוגעים לפרעות באנוסי סיאודד ריאל
263	נספח שני : אישור נוטריוני להכרות תקופת־החסד בסיאודד ריאל

264	נספח שלישי: התאריכים שבהם נפתחו המשפטים בסיאודד ריאל בין 1483 ל-1485
266	נספח רביעי: יומן פעולתו המשפטית של בית־הדין בסיאודד ריאל
283	נספח חמישי: מקומות־מגוריהם של תושבי סיאודד ריאל
292	נספח ששי: אנוסים שנידונו ואין להם תיקים
299	נספח שביעי: מושגים עבריים בתיקיהם של הנידונים תושבי סיאודד ריאל
	מפתחות
303	מפתח שמות אישים ומשפחות
316	מפתח שמות מקומות
318	מפתח ענינים

תצלומי מסמכים

79	אישור נוטריוני להכרזת תקופת־החסד
98	פתיחת משפטו של סנצ'ו די סיאודד
116	עדות פרנאנדו די טרוחיליו
117	סוף העדות
155	פסק־דין במשפטה של מרי דיאס המכונה סרירה

לוחות

[קונטרס בן 8 עמודים בין העמודים 160—161]

תיאור אוטו־די־פי. ציור מאת פ' בירוגיטי (סוף המאה הט"ו)

פרט מתמונת בירוגיטי

תמונת "הבתולה של המלכים הקתוליים"

שער טולידו בחומת סיאודד ריאל

חומת הכנסיה הראשה בסיאודד ריאל

שער הסליחה בכנסיה הראשה

אחת מחצרות העיר

"קומפאס די סנטו דומינגו"

הרחוב שבו שכנה האינקוויזיציה

הקדמה

מחקר זה עיקר כוונתי בו לתאר את תולדותיה של ערתיאנוסים אחת, לחדור לבנכיה עברה ולמצוא מתוכה את דרכם של יהודים שנאסו לצאת מן הכלל. עדה זו נתקיימה ב"תנאי־מחתרת", ואם נשיל מתנאים אלה את מעטה הנצרות על כל גינוניה החיצוניים, כפי שסיגלום לעצמם בניה של עדה זו, תעמוד לפנינו עדה יהודית בכל גדולתה, על כל גוני אורח החיים היהודיים הערים ומלאי הערגה לכל דבר קטן וגדול שנתקדש בחיי האומה.

בחינת דרכם היהודית של אנוסים אלה היא גם בחינת דרכו של בית־דין האינקוויזיציה. על האינקוויזיציה ושיטותיה נכתבו מחקרים רבים בעצם ימי קיומה ולאחר שעברה מן העולם. כאן ביקשתי למצוא את ענינה ודרכה מתוך תיקי האינקוויזיציה עצמם; מן האמור באותם תיקים על אנוסים אמרתי לשחזר את בנינו של בית־דין האינקוויזיציה על שיטות פעולתו, גישתו, אמצעיו ותנאי עבודתו. עליידי כך נמצאתי מביא לתחום המחקר ההיסטורי היהודי אמת־מידה מיוחדת, שכוחה יפה ללמד על כלל בתי־הדין ועל כלל קהילות אנוסי הצי־האיברי, על דרך חייהם וכן על יחסו של כל בית־דין למציאות הציבורית של היהודים ושל האנוסים בארצות ההן.

מבקש אני להודות כאן לכל אלה שעמדו לי במחקרי זה בכל שלביו. ראשון לכל – מורי ורבי הפרופ' יצחק בער, שקרא את כתב־היד, והרבה למדתי מהערותיו. אף אומר אני תודה לפרופ' פרנציסקו קנטירה־בורגוס, מנהל המכון ע"ש אריאס מונטאנו לחקר היהדות והמזרח הקרוב; פרופ' פדריקו פרץ־קאסטר, מנהל המכון לחקר היהדות הספרדית; המנזר דון בניטו פואנטיס־אסילה, לשעבר מנהל הארכיון הלאומי במדריד; דון פדרו לונגאס־בארטיבאס, לשעבר מנהל המדור לכתב־יד בספריה הלאומית במדריד; הגב' פילאר ליאון־טליו, מנהלת המדור למיקרופילמים בארכיון הלאומי במדריד; פרופ' תב־יר די סאלאס, סגן מנהל מוזיאון פראדו; הגב' איזבל פרץ־נלירה, מנהלת הארכיון העירוני בסיאודד ריאל; דון תומס מגליון, מנהל מעבדת הצילומים בספריה הלאומית, מדריד; ועמהם אנשי אריאס מונטאנו שנענו לי בכל דבר הן בימי שבתי בתוכם במדריד והן לאחר שובי לירושלים. ותודתי מקרב לב לד"ר שאול הראלי, נירירורק, שטרח ונסע עמי במיוחד לסיאודד ריאל וצילם בה את צילומי הנוף המובאים בספר.

לא תהא תודתי שלמה אם לא אִמנה את מר א"י פוננסקי, המזכיר האקדמי של האוניברסיטה העברית, שסייע עמי בנסיעתי לספרד לדלות מן הגנוז שם בארכיונים. שהוא יסוד תחיבור הזה; ד"ר א' מירסקי מן האוניברסיטה העברית, שקרא את כתב־היד והעיר לי הערות חשובות; מר י' לוריא ומר א"ד שפיר אנשי הוצאת עם עובד, שנשתלה על עצמה להוציא ספר זה לאור, ועמהם, בחינת אחרון־אחרון, מר י"צ גורדון שהגיה את הספר בעין יפה. כולם עשו באהבה לספר זה ולמקדשיהם הנזכרים בו.

ירושלים, האוניברסיטה העברית, חנוכה תשכ"ה

רשימת קיצורים

י. בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית ² , תל-אביב, תשי"ט	בער, תולדות ²
I. F. Baer, Die Juden im christlichen Spanien 1, 2, Berlin 1929—1936.	בער, תעודות 2,1
L. Delgado Merchan, Historia documentada de Ciudad Real ² , Ciudad Real 1907	דלגאדו מרצ'אן
Diego de Valera, Memorial de diversas hazañas, ed. J. de la Mata Carriazo, Madrid 1941	ולירה, כרוניקה
H. C. Lea, A History of the Inquisition of Spain 1—4, New York 1906—1907	לי
B. Llorca, La Inquisición en España ² , Barcelona 1946	ליוורקה, אינקויזיציה
B. Llorca, Bulario Pontificio de la Inquisición española, Miscellanea Historiae Pontificae, Roma 1949	ליוורקה, בולריו
M. Menéndez Pelayo, Historia de los heterodoxos españoles I—VIII, ed. E. Sánchez Reyes, Madrid 1946	מננדס פלאי
L. Paramo, De origine et progressu officii Sanctae Inquisitionis eiusque dignitate et utilitate, Madrid 1598	פאראמו
Fernando del Pulgar, Crónica de los Reyes Católicos, versión inédita, ed. y estudio por J. de la Mata Carriazo, Madrid 1943	פולגאר, כרוניקה
Alonso de Palencia, Crónica de Enrique IV, traducción castellana por A. Paz y Melia, vol. I—IV, Madrid 1904	פאלנסיה, כרוניקה
S. de Covarrubias, Tesoro de la lengua española o castellana, ed. M. de Riquer, Barcelona 1943	קובארוביאס

ACA — Archivo General de la Corona de Aragon

AHN — Archivo Historico Nacional

BAE — Biblioteca de Autores Españoles

BN — Biblioteca Nacional

BAH, BRAH — Boletín de la Real Academia de la Historia

DThC — Dictionnaire de la Théologie Catholique

IT — Inquisición Toledo

RABM — Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos

REJ — Revue des Etudes Juives

RS — Registro del Sello

מבוא

א. האנוסים בקסטיליה במאה הט"ו

לאחר פרעות קנ"א (1391) ביהודי ספרד נחרבו קהילות רבות ואוכלוסייה יהודית גדולה הועברה על דתה. עליה נוספו לימים עוד יהודים שהמירו את דתם ויצאו מרצונם מכלל ישראל. עקב מעשיהם של ויסגטי פֶּרֶר וחבורתו ותוצאותיו של ויכוח טורטוסה (1412–1414). אלה ואלה, מומרים מאונס ומומרים מדעת, נשארו באותן שכונות שגרו בהן קודם כיהודים; אלה ואלה נתחייבו עם המרתם להיות סמוכים על מוסדות העיר או הכפר מזה, ועל מוסדות הכנסיה מזה. והנה נמצא, שאנוסים וקונברסוס לא מצאו את דרכם אל אותם מוסדות. לא השלטונות החילוניים ולא שלטונות הכנסיה דאגו ליצור תנאים נאותים להיקלטותם בציבור הנוצרי, ושנים ארוכות עברו עד שאותם אנוסים וקונברסוס, שרצו למצוא בכוח עצמם את דרכם אל הציבור הנוצרי, הגיעו אליו ממש. בינתיים נידון אותו ציבור, שיצא מכלל ישראל, ושיזיקתו למוסדות הקהילה פסקה, להיות נתון בתנאי-בינים, כ"ציבור-בינים" שיצא מכלל אחד ואל הכלל השני לא הגיע. ההמרה לעצמה, שלכאורה צריכה היתה לפתוח לפני האנוסים פתח לכל מערכות החברה הנוצרית, לא השכיחה את השנאה הטבעית נגדם כיהודים לשעבר. עתה עברה שנאה זו לפסים חדשים של שנאת אנוסים וקונברסוס, וההמרה שהביאה את הממירים, בין מרצון ובין מאונס, לנצרות לא פתחה לפניהם את מערכות החברה הנוצרית. במאה הט"ו ניצבת לפנינו בעיית יחסה של החברה הנוצרית והכנסיה לציבור-יהודים בספרד שעל אף המרתו נתקיים בו כוחה של אוכלוסייה יהודית, אוכלוסייה שהוסיפה להתפרנס באותם אמצעי-קיום שנתקיימו בהם קודם כיהודים ועתה באו למלא אותן פונקציות ציבוריות, כלכליות וחברתיות עצמן כנוצרים. אלה הביאו עמם אל העם, שבתוכו צריכים היו להיקלט, אוצר רוחני, חברתי וכלכלי. אוצר זה בפני עצמו צריך היה לעבור מן העולם, אבל למעשה חייב היה למצוא את מקומו בכלל הנוצרי. לשם כך חייב היה ציבור זה, כאמור תחילה, להיקלט במערכות החברה הנוצרית. אך על מעשי הקליטה בחברה זו מלמדים אותנו ימי קורותיו של קיבוץ האנוסים במשך המאה הט"ו¹, ובעצם יראה, שציבור זה הוא ממשיך דרכיה של העדה היהודית אף לאחר שיהודי ספרד גורשו משם ולא נתקיים בה כל מגע בין אנוסים ליהודים.

קודם שנעבור לדון בשאלת היקלטותם של אנוסים בציבור הנוצרי נבדוק תחילה אם יש למצוא גישה עקרונית ביחסם של יהודים שלומי אמוני ישראל אל אחיהם

¹ עיין להלן בתיאור תולדותיהם של אנוסי סיאודד ריאל.

שהמירו דתם מאונס ויצאו מכלל ישראל. כבר בירר בער,² כי הציבור היהודי עמד לימין האנוסים וסייע בידם: "אנוסים ויהודים היו עם אחד, קשורים קשרי אמונה וגורל ותקוות משיחיות, שקיבלו בספרד גוון עממי וארצי מיוחד ... מן הוידויים ומן העדויות [של משפטי האינקוויזיציה] עולה מעין שיר־השירים של כיסופים למולדת הלאומית, הארצית והשמימית, של כיסופים לכל דבר קטון וגדול שנתקדש במסורת האומה, ולענין גדול מזה שהוא היוצר והמקיים את האומה". על־פי תפיסה זו נמצא שגורל אחד היה מזומן ליהודים ולאנוסים: רדיפות, פרעות, גירושים, ועליה על המוקד לשם קידוש השם. וכבר מצאנו ביטוי־חרדה לגורל האנוסים בדבריהם של בני הדורות ההם, ר' יצחק עראמה³ ור' שלמה אבן וירגא,⁴ אלא שרק בשלהי המאה ה־15 נגזר דין אחד של חורבן והרס גם על האנוסים וגם על היהודים, ובימים שאנו עומדים בהם, בימי השמד עצמם, לא חשו בדבר. מן הבחינה היהודית קיים ועומד ביחסם של יהודים אל אנוסים הכלל: ישראל אף־על־פי שחטא ישראל הוא. ואנוסים, כיון ששבו אל דתם ואל עמם, או אפילו הביעו את רצונם לשוב וקיימו מצוות אף קודם שנצטרפו מחדש אל היהדות, ברי שנתקבלו על אחיהם היהודים בכל אתר.⁵ וכיון שיחס זה בין יהודים לאנוסים ברור הוא בספרד בכל ימי המגע ביניהם, לא נדון בו עתה בחיבורנו. נבחן איפוא תחילה את יחסו של הציבור הנוצרי, שמשמיות־קליטה גדולות הועמדו לפניו, אל האנוסים. כדי לבנות את תולדותיהם של האנוסים בספרד וללמוד את יחסה של החברה הנוצרית אליהם במסגרת היסטורית של המאות ה־15 וה־16, יש כנראה לחלק את

² תולדות היהודים בספרד הנוצרית², ירושלים תשי"ט, עמוד 464.
³ "עקדת יצחק", דפוס וינציאה של"ג (1573), דברים, כי תבוא, דס"ב, ע"א, טור א': "...והנה על כל אלו המחלפים שיטתם אמר: 'ובגויים ההם לא תרגיע והיו חייך תלואים לך מנגד'... כי אף־על־פי שנתערבבו בגויים ההמה לגמרי, לא ימצאו ביניהם מרגוע ומנוח לכפ־רגלם, כי הם יחרפו ויבזו אותם תמיד, ויהשבו עליהם מחשבות ועלילות מפאת דתם, ותמיד הם חשודים בעניניהם למתיהדים, ומגלגלים עליהם סכנות עצומות, כמו שהיה בכל המשך זמן אל החידושים, ומה עתה בזמננו זה, אשר עלה השמימה בכל מלכויות ספרד ובאיי הים – שלישיהם שרף האש, שלישיהם יברחו הנה, להיחבא, והנשארים בהם יחיו בפחד גדול ומורד נפלא מפחד ללבם וממראה עיניהם יראו, – עד אשר יצדק עליהם כל אלו ההגזמות ויותר..." ועיין בענין זה גם מה שכתב צ' גרץ, כרך שמיני, מהדורת רביעית (בגרמנית), עמוד 317.
⁴ בתיאור מעשהו של ר' יהודה אבן וירגא בסביליה במעשה ג' ווגות התורים השחוטים, אך יש לציין כי מסתבר שמעשהו זה כבר נעשה לאחר שנוסדה האינקוויזיציה ופעלה בסביליה ובמקומות אחרים. אף הוא מחלק את האנוסים לשלושה סוגים: האחד ממורט ושחוט, וכתוב בצוארם: אלו יהיו [האנוסים] שיצאו באחרונה [כלומר: אלה שיישארו בספרד; הם יימרטו, – רכושם יאבד להם – וגם יישחטו־ישרפו]; ואחרים ממורטים ולא שחוטים, ואמר: אלו יהיו האמצעים [כלומר: אלה שלא ימתרו לצאת יצילו את נפשם־גופם לאחר שיברחו, אבל רכושם יאבד להם משום שיתחרם]; ואחרים עם הנוצה וחיים, נכתב: אלו יהיו הראשונים [ליציאה; כלומר, שהללו יינצלו בנוסם ויצילו את ממונם]. לטפסט עיין "שבט יהודה", מהדורת ע' שוחט, ירושלים תש"ז, עמוד קכ"ז.
⁵ השאלה נידונה בהרחבה בשו"ת, ועיין ש' אסף, "אנוסי ספרד ופורטוגל בספרות התשובות", בספרו "אהלי יעקב", ירושלים תש"ג, עמודים 145–180.

תולדותיהם של האנוסים בכל מקום לשנים: (א) תולדות האנוסים עד להקמת האינקוויזיציה הלאומית בספרד; (ב) תולדות נידוני בתי־דיניה של האינקוויזיציה. אף־על־פי שיש למצוא תנאי־קיום דומים לאנוסים במלכויות אראגון וקסטיליה נמצא שמוקד הדיון בשאלת האנוסים הוא בראש וראשונה בקסטיליה. ארץ זו ודרכה בהעלאת בעיית האנוסים ודרך טיפולה בהם שימשה דוגמה לאחרים. לאחר איחודן של קסטיליה ואראגון תחת כתר אחד הפכה הבעיה לבעיה לאומית־ספרדית כללית, והדרך הקסטיליאנית היא אבן־פינה לכל המלכות כולה.⁶ בחלוקת הפרקים שהועלתה לעיל נמצא שבעיית האנוסים כוללת כמה וכמה ענינים: היא מקיפה בעיות, חברתיות במהותן, של כניסה וחדירה למערכות הציבור הספרדי הנוצרי ואת תגובתו של ציבור נוצרי זה על נסיונות אלה. אף נמצא שם ביטוי־התנגדות לחדירתם של אנוסים. כגון: פרעות וכתבי־פלסטר שנכתבו נגד יהודים ואנוסים גם יחד. התנגדות זו פתחה בימי חואן השני, והגיעה לשיא בימי אנריקי הרביעי, אך היא נמשכה גם לאחר שנוסדה האינקוויזיציה הספרדית הלאומית בשנת 1481. אפשר לומר, שביטוי־התנגדות אלה הם מעיקרם תגובה של האוכלוסיה, ליתר דיוק – של אותם חוגים מן האוכלוסיה שבאו במגע עם נסיון חדירתם של אנוסים למערכותיה. ולא חשוב אם המדובר הוא ביציאה מן השכונות היהודיות, שהפכו ל"שכונות חדשות" (Barrios nuevos), אל מקומות־מגורים בחלקיה הנוצריים של העיר, או בנסיונות־חדירה למקורות־פרנסה חדשים של־יהודים לא היתה בהם דריסת־רגל, או שלא נהגו לתפוס בהם, או שהדברים באו לידי ביטוי בחדיירה חברתית־ציבורית. בדרכי־תגובה אלה לא דובר על תכנית ברורה לפתרון שאלת האנוסים. רק בימי אנריקי הרביעי, בשנות הששים של המאה ה־15, התחילו מסתמנות תכניות שונות לפתרונה, ועוד יצינו אלה להלן. בחקירת תולדותיהם של נידוני בתי־דיניה של האינקוויזיציה ובדרכם של בתי־דין אלה באנוסים נמצא את הביטוי המאורגן מטעם המדינה והכניסה לפתרון שאלת האנוסים. בנסיון החלוקה המהותית, שנעשה לעיל, נראה שבחלק הראשון לא נתייחדה הבחינה מנקודת־ראותה המקומית. והגם שעיקר התגובה על חדירתם של אנוסים למערכות החברה הנוצרית היא קסטיליאנית מיסודה, קיימת הבעיה גם בחבליה האחרים של ספרד. ואילו בחינת תולדותיהם של נידוני בתי־דיניה של האינקוויזיציה היא מקומית מובהקת. ואם אמנם אפשר ללמוד גזירה שוה על דרכם היהודית של אנוסים ממקום אחד למשנהו, עדיין הקריטריון לתולדות אלה הן תולדותיו של מקום אחד, של עדת־אנוסים אחת במקום מסוים. הוה אומר: בעיה כלל־ארצית מוצאת כאן ביטוי בבבואה מקומית. וכדי שנוכל לראות את הבעיה בביטוייה המקומי נראה תחילה אילו הם פניה של הבעיה בכללותה בקסטיליה, וממנה נעבור ונדון במתכונת הקיום שהועלו לעיל בתולדותיה של עדת־אנוסים אחת: עדת אנוסי סיאודד ריאל, העיר שבה נוסד בית־הדין המרכזי למלכות קסטיליה, ובה פעל קודם שהועבר לטולידו, העיר הראשה שבמלכות.

⁶ יש לזכור שבאראגון־קטלוניה נחקיימה בעבר אינקוויזיציה אפיפיורית. לאחר־מכן נוסדה גם בה אינקוויזיציה לאומית לפי המתכונת של קסטיליה.

אך לא זאת בלבד. בשאלת האנוסים עלינו לזכור שנוסף על שאלת יחסם של אחיהם היהודים ויחסה של האוכלוסיה הנוצרית אליהם קיימת שאלת יחסם שלהם, של האנוסים עצמם, אל אחיהם היהודים ואל הנוצרים. והגם שנמצא ביניהם רבים שביקשו לנקוט בכל האמצעים כדי להיטמע בציבור הנוצרי, היו רבים שראו בשמך ובעצם קיומם כאנוסים ענין של שעה שנבע מחולשת־רגע, ושעוד עתידים הם בבוא הזמן לשוב אל עמם ואל דתם. בפרקים הבאים ננסה לתאר את מעשיהם של אותם אנוסים, שאנו מכנים אותם שלומי אמוני ישראל, לקראת שובם אל צור־מחצבתם. נמצא אותם חיים כיהודים לכל דבר, ורק הצעד הרשמי של ההצטרפות לכלל עדת ישראל בגלוי, במקום שבו מצויה קהילה, עדיין לא נעשה. נמצא אותם נימולים ומקיימים מצוות תורת משה בתנאי־קיום קשים, כשעיניהם של שכניהם הנוצרים בולשות אחריהם. זוהי דרכם החיובית לקראת יהדות שלמה, שהיתה לצנינים בעיני הציבור הנוצרי. ובעיניהם שלהם עצמם השיבה ליהדות היא האידיאל של חייהם ולמענו קידשו את השם. תולדותיהם של אנוסים אלה, שלומי אמוני ישראל, ראיות שיהיו נראות באורן המיוחד לתקופתן, ואלה יעמדו במבחן הדורות.

ב. הדיון בפומבי בשאלת האנוסים; דרכים ותכניות לפתרון שאלתם

כמעט בכל דור במשך המאה הט"ו קמו מחברים שונים, מהם מקורבים למלכות ולעתים גם בהשראה ממנה, ומהם שנתעוררו מעצמם, והעלו דיון בשאלת האנוסים וחיפשו לה פתרון. אבל עיקר ההתעוררות והדיון בשאלה חל בסוף ימיו של חואן השני ובימי אנריקי הרביעי. בשנת 1449 ניסו פדרו סרמאנטו ועמו חבורת תומכים להגיב על בעיית אנוסי טולידו בארגון פרעות נגדם,⁷ ובעריכת משפט אינקוויזיציה נגד חבורה של אנוסים שחדרו למערכתיה של החברה הנוצרית ותפסו בה משרות ציבוריות. לא כאן המקום לדון בפרטי הפרעות והמשפט שנתבסס על עקרונות של פריבילגיה מדומה ש"שום קונברסו ממוצא יהודי לא יתפוס שום משרה ציבורית ולא ייהנה משום בניפיקיין בעיר הזו טולידו ולא בשטח שיפוטו, על שום שהם חשודים בנאמנותם בישו הנוצרי, ובגלל סיבות אחרות המנויות בכתב־הזכויות שניתן לעיר".⁸ אידיאולוגיה גזעית זו, שניתן לה גוון דתי ופוליטי, מצאה לה תומכים

⁷ עצם השיטה בדרך זו של פרעות היא העברת מעשים שנעשו ביהודים לתחום האנוסים ונסיון פגיעה בנוצרים על־ידי נוצרים. הפרעות כידוע נתפשטו, ועל הפרעות בסיאודד ריאל עיין להלן בפרק ה' בתולדות אנוסי עיר זו. על פדרו סרמאנטו עיין

Alonso de Palencia, *Crónica de Enrique IV*, trad. Castellana por A. Paz y Melia, vol. 1, Madrid 1904, p. 155 s.

ועיין גם י' בער, תולדות, עמוד 383 ואילך.

⁸ פריבילגיה זו יחסה לאלפונסו ה', עיין י' בער תולדות, עמוד 30, ועיין עוד I. F. Baer, *Die Juden im christlichen Spanien*, vol. 2, Berlin 1936, p. 18:

ומגינים ומתנגדים שהעלו את רעיונותיהם בכתובים רבים, שאפשר לכנותם בשם "כתבים פובליציסטיים בשאלת היהודים והאנוסים". והללו עוד הוסיפו כהנה וכהנה הן לטענות המתנגדים לאנוסים ולהיקלטותם בחברה הנוצרית והן לטענות המבקשים דרך להיקלטות זו. החשובים בטענות למען האנוסים היו אישים רמי־מעלה במלכות ובכנסייה שהעלו את הויכוח ועשאוהו שאלה מרכזית במלכות ובכנסייה. ביניהם נזכיר את הקרדינל חואן די טורקימדה, דודו של מי שעתיד היה להתמנות כראש המועצה העליונה של האינקוויזיציה והאינקוויזיטור־גנרל תומס די טורקימדה;⁹ את הגמונה של בורגוס אלונסו די קרתחינה, בנו של מי שהיה רבה של בורגוס שלמה הלוי (שהמיר דתו ונקרא בנצרות פבלו די סנטה מריה);¹⁰ את פרנאן דיאס די טולידו, ששימש יועץ לחואן השני ולאנריקי הרביעי.¹¹ כל אלה ביקשו בדרכים שונות הכרה למקומם של האנוסים בציבור הנוצרי, ואין צורך שנאריך בויכוח תיאורטי זה, אלא נציין כמה העסיקה שאלת קליטתם של האנוסים את הציבור הספרדי־הנוצרי ואותם אישים מן האנוסים שביקשו לראות בהמרתם פתח לטמיעתם המוחלטת באומה הספרדית. ההצעות שהציעו הללו, ועמהן גם הצעות של אחרים, הן החלק הקונסטרוקטיבי היחיד, אם אפשר כך לכנותן, בפתרון שאלת האנוסים. הם ביקשו, כאמור, לעצמם ולאחיהם טמיעה גמורה, כל אחד לפי מעמדו ודרגתו בציבור שבו הוא חי. אך לא חסרו בכל הכתובים האלה גינונים של כתב־תעמולה וכתובה ברוח של כתב־פליסטר. בצדם של הכתובים בעד ונגד האנוסים הופיעו גם כתב־סירה, שגיבוריהם הראשיים הם אנוסים החיים בסתר כיהודים, וכל מעשה־ההמרה מצדם אינו אלא אחיז־עיניים. משוררי־חצר, מקורבים אצל המלכות, חיברו שירי־לעג על האנוסים. והיו גם שהרחיקו והעלו רעיון, שכל כוונת ההמרה לא היתה אלא צעד מכיוון להרס הנצרות והאומה הספרדית מבפנים. ברוחם של דברים אלה יש לראות את ההתכתבות המזויפת שבין צ'אמורו, ראש יהודי טולידו, ליוסוף, ראש קהילת קושטא,¹² וכיוצא בהם בשאר כתובים שנתחברו ברוח זו. אין ספק שכל הדיון בתכניות הללו של קליטת אנוסים ושל התנגדות לקליטתם מורה על המבוכה

"...ut nullus Iudaeus, nullus nuper renatus, habeat mandamentum super nullo christianum in Toletum nec in suo territorio".

והשוה בסנטה פארטידאס, אוסף חוקיו של אלפונסו ה', החכם (VII, 24, 3). להחלטת העיר עיין Alonso de Cartagena, Defensorium unitatis christianae, ed. Manuel Alonso, Madrid 1943, p. 357.

בדעתנו לשוב ולדון במקום אחר בשאלה זו כבשאלת הכתובים הללו בכללם.

9 ספרו Tractatus contra Madianitas et Ismaelitas, ed. N. López Martínez-V. Proaño Gil, Burgos 1957.

10 "מגן אחדות האמונה". עיין לעיל, הערה 8.

11 עיין בנספחות לפרסומו של מנואל אלונסו.

12 עיין א"ז אשכולי, ציון י' (תש"ה); עמוד 136 ואילך; ועיין גם י' בער, תולדות², עמוד 380 ואילך.

הגדולה שהציבור הספרדי-הנוצרי היה נתון בה בדור שני ושלישי שלאחר ההמרה, שעה שלכאורה צריכים היינו לשער שפרשת טמיעתם של האנוסים באומה הספרדית עלתה על פסים נורמליים של קליטה והיקלטות. ואין זו בעיה אישית לכותבים למיניהם, זוהי בעיה ציבורית שנתבלטה בכל חומרתה מימי חואן השני, ורק משנטלו פרנאנדו ואיזבל לידיהם את הטיפול בשאלה זו ניתנה לה גושפנקא רשמית, ממלכתית ודתית.

כבר צוין לעיל שהפרעות באנוסי טולידו וסיאודד ריאל בשנת 1449 היו ביטוי ראשון להתנגדות של כוח מצד נוצרים ממוצא נוצרי לחדירתם של נוצרים ממוצא יהודי למערכות החברה הנוצרית. התנגדות זו חזרה ונשנתה בשנות ה-60 וה-70¹³ ובדבריי-מבוא אלה די שנרמזו לדבריו של ר' יצחק אברבנאל בספרו "מעייני ישועה"¹⁴, על שנת 1464, וטובים דבריו לגבי מצבם של האנוסים: "ש'נתחדשו על ישראל בכל מקום צרות רבות ורעות, מה שלא קדם כמוהם, לא להם ולא לשום אומה מהאומות... ועין לא ראתה, גם ברשת הדמיון לא תפול ולא תצויר הפלגת הרעות הנמרצות לכל אשר בשם ישראל יכונה". מעצם אותם ימים הגיעו לידינו משפטי אינקוויזיציה שנערכו נגד אנוסים בנלנסיה.¹⁵ ולהלן נוסף ונעלה את דמותן של הרעות שבאו על אנוסי קסטיליה.

כיון שבדעתנו לדון במעשהו הרשמי של בית-דין אחד, ברצוננו להביא עתה אותם רעיונות שהועלו לפתרון שאלת האנוסים באמצעותה של אינקוויזיציה. ואם נמצא טוענים, מחוגי האנוסים ותומכיהם, שיש להתחס אל האנוסים בסובלנות ויש לחנכם בנצרות ולקלטם בכל מערכותיה של החברה הנוצרית, נמצא לעומתם דורשי צעדים חמורים נגד האנוסים, המנסים לשוב לעמם ולקיים את דיני תורת משה. התובעים בנקיטת אמצעים חמורים נגד האנוסים ראו שרק בדרך זו יצליחו לפתור את שאלת דתם ואמונתם של אנוסים. הם לא ביקשו פתרון מתוך עיון בצדדים החברתיים והציבוריים של הבעיה. בסופו של דבר, באמצעותו של מוסד אינקוויזיציה לאומי, שיטפל בשאלת נאמנותם של אנוסים לאמונתם החדשה, נתאפשר לאותם אישים שטענו לכך לפתור את שאלת מקומם של אנוסים בציבור הנוצרי. משום כך נראים בעיניהם של הקיצונים הללו הצדדים החברתיים והציבוריים שנבעו מן המשפטים שערכה האינקוויזיציה רק כתוצאה של אי-נאמנותם לדתם החדשה. לו היו נאמנים לדתם לא היה בית-הדין נותן דעתו עליהם, והם היו מגיעים לכלל טמיעה בציבור הנוצרי. וטבעי הדבר ששיקולים מסוג זה מקורם בחוגי הכנסיה, והזרע שהם זרעו בגישתם הוא שעתיד היה להצמיח את פעולת המלכות נגד האנוסים המתיהדים. הצעות ותכניות הועלו עוד בימי אנריק, אך המעשה

¹³ עיין להלן בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל.

¹⁴ דפוס 1860, דף נ"ו, מעיין י"ב, ר' ועיין ר' בער, מאסף ציון ח' (תרצ"ג), עמוד ע"ה ואילך.

¹⁵ עיין ר' בער, תעודות 2, עמוד 437 ואילך.

נתקיים בימיהם של המלכים הקתולים, שעה שהכמורה והמלכות תברו יחד לענינים אחרים כלענין זה.

נוטים אנו לראות באלונסו די אספינה את אביה של שיטת הפעולה הנמרצת באמצעות חקירת מינות, והוא עצמו נזיר פרנציסקני מומר או בנם של מומרים.¹⁶ הוא שהעלה תכנית שלמה לארגונה של חקירת מינות נגד האנוסים, שכן לדעתו כולם חשודים הם על דתם ועל אמונתם. את תכניתו העלה בימי אנריקי הרביעי, אבל רק בימיהם של פרנאנדו ואיזבל נמצא האיש תומס די טורקימדה, שהיה בכוחו להלבישה בשר וגידים ולהגשימה. אלונסו די אספינה חיבר לצורך ענינו ספר בשם "מבצר האמונה",¹⁷ שאפשר לכנותו, לאותם ימים, בשם "ספר הספרים של שנאת ישראל", והוא כולו שופע שנאה ליהודים ואנוסים גם יחד. צביון מיוחד לספר כולו, המתחלק לספרים נפרדים, שכן נוסף על הדיון בארבעה ספרים נפרדים על המינים, היהודים, המאורים והשדים, הוא מביא הצעות מעשיות לפתרון שאלות אלה.¹⁸ בכל אלה נתן דעתו להשקפותיו בשאלת פתרון בעיית האנוסים. הוא, כאמור, הראשון שהעלה הצעות פתרון מרחיקות לכת. אך תחילה ניתח, לצורך ליבונו תכניו, תיו, בפרטות את דרכם היהודית של האנוסים המבקשים לשוב לצור מחצבתם. וזוהי כוונתו בשעה שחיבר את ספרו: "למען קנאתו לאמונה הקתולית ועל הרעה והנוק שגרמו לה יהודים, מאורים ושדים; ספר שהוא כתוב לכבודו של האל, וכל הטוב שבו הוא למענו".¹⁹ וכבר מעיד שמו של הספר על כוונת מחברו: "מבצר האמונה לנחמת המאמינים ולהגנתה של האמונה הקדושה".²⁰ אולם השאלה העיקרית, נדמה שכן ניסוחה: מהו החוג אשר לו מיועד ספר זה ומי הוא שהמתקרב מציע לו את פתרונו בשאלת האנוסים? נראה שבראש וראשונה נועד הספר להכנת דעת ציבור בחוגים בעלי-השפעה מן החצר והכנסיה להכרה בדחיפות בעיית האנוסים ולהוכחת חומרתה. בולטת בספר מגמה אנטי-יהודית, המוצאת את ביטוייה באמצעים לשוניים

¹⁶ הוא נשתייך לזרם האופוסטולי. שימש אביוודי לאלוארו די לונה, בסמוך למותו של זה (1453). בשנות ה-50 שימש מטיף נודד בקסטיליה ויצא לו שם של בקי וקדוש. בהטפותיו דרש לנקוט אמצעים חמורים נגד כפירתם של אנוסים, וייתכן שיד לו בכל ההתעוררות נגדם. שימש רקטור באוניברסיטת סלמנקה, ובסוף ימיו היה הגמונה של אורנסי (Orense). כן שימש אביוודי לאנריקי הרביעי.

¹⁷ הספר נכתב בשנות 1458–1459 וראה אור לראשונה ב-1460. לי בספרו H. C. Lea, *History of the Inquisition of Spain I*, New York 1906, p. 148 ss. די אספינה לא היה ממוצא יהודי וכל ידיעותיו בעניני יהדות הן מכלי שני. כל דרכו וצורת התקפתו נראות בעיניו כמעשה של נוצרי. הנחתו זו אינה נראית, שכן כבר בימי המלכים הקתולים נראתה פעולתו כפעולה לדוגמה של מי שבא לנצרות. מסתבר שהמקור שממנו שאב היה מסוג ספרו של רימונדוס מרטיני, "פגיון האמונה", שעוסק בעקרונות האמונה ובהוכחת אמיתותה של הנצרות מן התלמוד. להלן יסתבר שספרו של אספינה מוסיף ודון בפתרון מעשי בשאלת היהודים. אין ספק שהיו לפניו מקורות שונים שהוא ניצלם להוכחת טענותיו.

¹⁸ על השאלה היהודית בספרו *Porta Iudaeorum*, עיין י' בער, תולדות², עמוד 385 ואילך.

כך, במידת הנוצר, להבהרת כמה ענינים, נודקק לדיונו בשאלת היהודים.
¹⁹ מהדורת אינקוויזציה, דפוס גירנברג 1485; וזוהי המהדורה השנייה של הספר.

²⁰ שם, מבוא, דף 1.

פובליציסטיים מובהקים, והדעת נותנת שדרך־ביטוי זו היא שעוררה התעניינות בספר גם מחוץ לגבולות ספרד. כבר בשנת 1485 נדפס מחדש, וכמה מהדורות ממנו נדפסו בראשית המאה הט"ז. ואם באים אנו להשוות את תכניו בשאלת האנוסים לדרך ביצועה על־ידי השלטון, נמצא שאפשר לטבוע בחיבור זה חותם של "שולחן ערוך", כלל מי שטיפל במלכות ספרד באנוסים ובכל הכרוך בדרך חייהם היהודית. תחילה תיאר אלונסו די אספינה את מידת כפירתם של האנוסים באמונה הקתולית, ותוך כדי תיאור שירטט קוים לדמותם שלהם ולאורח־חיהם שלהם.²¹ בכך ערכו המיוחד של הספר לגבי נושא דיונו, שכן הוא מראה ומאשר את העדויות שניתנו לפני בתי־דינה של האינקוויזיציה על דרכם היהודית של האנוסים והתנגדותם הפנימית לסביבה הנוצרית שבתוכה הם יושבים. אין הוא מעלה כל פולמוס אם מותר לאנוסים לתפוס משרות בציבור הנוצרי או לאו. בעיה זו שוב לא העסיקה אותו ואת בני דורו, והיא נחלת ימי מלכותו של חואן השני. ומכלל שתקתו נמצאו למדים ששאלת היחס אליהם ברורה היתה לפחות לכתוב עצמו, ושאר האנוסים ראויים, כמובן, לתפוס משרות ציבוריות.²² בתחילה הוא מתאר בהרחבה את דרכי הכפירה שהאנוסים נתפסים להן, ומסתברת מידת פעילותו הרבה שגילה נגד האנוסים במקומות שונים בקסטיליה. הוא מספר על אנוסים שנימולו במקומות שונים,²³ והוא מתאר בפרוטרוט את האמצעים השונים שנקטו אנוסים כדי לקיים מצוה זו והאמתלאות שנתנו למעשיהם. כבר הוכיח בער,²⁴ מנייתו המאורעות שאירעו, כי תיאוריו של אלונסו די אספינה שאובים מן המציאות שראה והכיר. תיאור דברים אלה מוצא ביטוי נאמן ומדויק באותן עדויות שהובאו במשפטיהם של אנוסים, והן מתארות אותם ימים עצמם שתוארו על־ידי אלונסו די אספינה.²⁵ קיום מצוות המילה הוא בעיה מרכזית בדיוניו, והוא מאשים בו אנוסים רבים. הוא ראה צורך להעמיד את בני דורו על הניגוד שבין המילה והנצרות, בהסתמכו בעיקר על דברי פאולוס,²⁶ ונדמה שרצה להסביר לקוראיו את גודל העבירה הנוצרית שבמעשה זה. על המשכילים מבין האנוסים יצא וטען נגד הויכוחים שהם עורכים וחיפשיהם אחר זיופים באַנגליונים וכפירתם בהישארות־הנפש.²⁷ למעשה היה אלונסו די

²¹ אותו נשוא להלן בדיון באורח־החיים היהודי של אנוסי סיאודד ריאל.

²² זוהי בעיה מרכזית בויכוח הכתובים שתואר לעיל. רק במקום אחד הוא מזכיר שלא רצוי לתת ל"גיאופיטים" משרות בכנסיה: Liber II Consideratio VI fol XXXI.

²³ Liber II Consideratio VI, ובמיוחד fol XXIX.

²⁴ תולדות², עמוד 386.

²⁵ עיין להלן בפרק הון באורח־החיים היהודי של אנוסי סיאודד ריאל.

²⁶ אל הגלטיים ה', 2 ואילך; ו', 12 ואילך ועוד.

²⁷ "En este mundo non me veras" הוא־הוא שחביא את הפתגם השגור בפייהם של אנוסים (בעולם הזה לא תראני בצרה, ובעולם הבא לא תראני ביסורים). עיין בענין זה "בער, תולדות², עמ' 433, והשוה גם משפטו של אלואר די מונטאלבאן כפי שפירסמו סיראנו־איי־סנס 261—262 (1902) p. 261, ויעוד להלן, בפרק הון בעולמם הרוחני של אנוסי סיאודד ריאל.

מגמה להראות ברבים באילו מעשים ומצוות דבקים האנוסים. ואין הוא מונה את מצוות תורת משה בלבד, אלא הוא מדגיש עבירות בנצרות וכפירה בכלל, ואלו רבות ברשימתו מן המצוות שהאנוסים מקיימים. ואילו רשימת המצוות שתובע בית-דין האינקוויזיציה מונה באנוסים בכתב-האשמה ארוכה היא בהרבה וגדולה מבחינתה היהודית, והיא כוללת שורה ארוכה של מצוות ומעשים כפי שייראה במקום אחר בספר.³⁵ אין אספינה מעלה את מידת הידיעות במצוות תורת משה. ועל-כרחו אנו למדים כי מגמתו של אלונסו די אספינה, כשהוא מתאר את האנוסים, היא להבהיר יותר את דרכם ושיטתם בנצרות, והנזק שהם גורמים לה, כאילו יצא להתריע על הסכנה המרחפת עליה מדרכם זו שלהם. דרך כתיבתו מוכיחה כמה ראה את בעיית אמונתם הנוצרית כדחופה וכמחייבת פתרון מידי ודרסטי.

ומשציין ותיאר את הסכנה בא אלונסו די אספינה לעוץ עצה למאמינים ולהציע את תכניתו שלו לפתרון שאלת כפירתם של האנוסים בנצרות. הוא מיעץ לנוצרים להתרחק ככל האפשר מהם, שלא לגור בשכנות עמהם, כדי שלא לשקוע בכפירה יחד עמהם.³⁶ כיון שכגורם לדרכם היהודית של האנוסים ראו את ישיבתם בשכנות עם יהודים, ייתכן שהוא אבי רעיון ההפרדה בין מקום-מגוריהם של אנוסים למקום-מגוריהם של יהודים. רעיון זה מצא את ביטוי בהחלטת הקורטס בטולידו בשנת 1480,³⁷ והדים מהוצאתה לפועל הגיעו לידנו מכמה משפטי-אינקוויזיציה, וביטוי לכשלון ההפרדה בין יהודים לאנוסים נמצא בפקודת-הגירוש.³⁸ אך הצעתו עולה על כך, והוא מרחיק לכת ומיעץ לנוצרים להתרחק מחברתם המזיקה של אנוסים. דומה כאילו רצה ליצור מעין נידוי חברתי נגדם מצדם של נוצרים, כדי למנוע את השפעתם הרעה, כביכול, על נוצרים טובים.

בספרו השני, שבו מיחד אלונסו די אספינה את הדיבור לשאלת הכפירה, סמוך לסיומו, הוא מלמד כיצד יש להתחקות אחרי כופרים וכיצד יש לחקדם.³⁹ כמבוא לשיטתו הוא קובע שאם האפיפיור ציוה על חקירת מינות יש לנהוג על-פי שיטתו והוראותיו. הוה אומר: לקסטיליה, שבה לא נמצא מוסד אפיפיורי לחקירת מינות, הוא מציע את שיטתו. והדרך שבה הלכו לימים חוקרי-המינות מראה עד כמה היה להם אלונסו די אספינה מורה ומדריך. כל החוקר בכפירתו של הזולת, החשוד בכפירה, מותר לו לחפש מודיעים ומוסרים (denunciatores). בהשקפתו זו רצה כאילו לקבוע שכל נוצרי נאמן יכול לשמש ככוח "חוקר-מינות" ולחפש כופרים. אבל בזאת תם למעשה חלקם, שכן הוא קובע כי את חקירת העדים יש לערוך בנוכחות שני אנשי-דת, ואם אפשר, שנוטריין ציבורי יעלה את הודעותיהם על הכתב. ומהי

³⁵ בפרק הון באורח-החיים היהודי ובפרק הון בתביעה.

³⁶ Liber II Consideratio VIII fol XXXIX verso.

³⁷ ההחלטה היא סעיף 76 בתהללות הקורטס. לתיאורי ההפרדה עיין H. Beinart, Scripta Hierosolymitana 7 (1691), p. 183.

³⁸ עיין "בער, תעודות 2, עמוד 405.

³⁹ חלק זה כתוב בחלקו בצורת הוראות, ובראש כל קטע יש סימן של סעיף. ניכרת כאן השפעה ברורה של דרכי חקירתם של מינים לפי שיטתו של ברנרדוס גידווגיס.

הצעתו זו אם לא מעמד של חקירת מינות במתכונת בית־דין אינקוויזטוריאלי?⁴⁰ די לה לשמועה על מציאותה של כפירה כדי שתהא זו חובתם של ארכיהגמונים, הגמונים וארכידיאקונים, לחפשה ולגלותה. אם נחשד משהו בכפירה יש לחקרו לפחות אחת לשנה, וחובתם של החשודים למסור את כל הידוע להם על אחרים שנתפסו לכפירה. אם הכופר מתנדה מרצונו, אפשר להסתפק ביחס אליו בעונש קל כדי לכפר על עוונותיו, אך אם הוא מכחיש את כפירתו יש להוציאו מחוץ לציבור, כלומר להטיל עליו חרם, וכעבור שנה [אם לא חזר בו מכפירתו] – להענישו. חובתם של השלטונות החילוניים היא להקפיד על דברים אלה, ואם לא ינהגו כך יש להעביר את תופסי המשרות החילוניות ממשרותיהם. בעלי המשרות חייבים להישמע להוראות חוקרי־המינות, ואין הם רשאים להתערב בפעולתם. רשאים החוקרים לפעול במישרין ולתפוס בעצמם את החשודים במינות, ואם יש צורך אף להעלים את פרטי ההאשמות ולא להזכיר את שמות העדים. כשאין קיימת סכנה יש לפעול בגלוי ולפרסם ברבים את פרטי הכפירה.

תכנית זו מעידה כמאה עדים עד כמה ניתן לראות בה מקור־השראה לאינקוויזטורים של ימי טורקימדה, שהחלו לפעול כעשרים שנה לאחר שהעלה את שיטתו על הכתב. אך אין הוא מסתפק בהצעות ובעצות אלא מברר היטב אילו אמצעים יש לנקוט כדי לבער את כפירתם של אנוסי קסטיליה. ארבעה אמצעים הוא מציע:⁴¹ 1. גירוש מן הכנסייה; 2. שלילת הדרגות והכיבודים (אותם יש ליטול מכל אחד, בין אם הוא איש־כנסייה או תופס משרה חילונית, ואף הקיסר והאפיפיור בכלל אלה – אותם יש להוריד מכסאותיהם); 3. החרמת הרכוש; 4. רדיפת מינים בכוח הנשק – חובתם של השלטונות החילוניים להוציא להורג כל כופר; הזרוע החילונית היא שתוציא לפועל את ענשיה של הכנסייה.⁴² כופר שחזר בו מן הכפירה, ולאחר־מכן שקע בה שוב, דינו מאסר־עולם.⁴³ עד לדור שני אין לתת לבני הכופרים ולתומכים בהם משרות ציבוריות.⁴⁴ יש להרבות בענשים ככל האפשר, אף־על־פי שאין האלוהים מעניש פעמים, אלא שכאן מדובר בחטאים מרובים, ובחטאים הגוררים חטאים, ומשום כך החומרה. כל הנותן מחסה לכופר יוצא מן הכנסייה, ואין לתת לו משרה ציבורית, ואף אין הוא כשר לשמש כעד.⁴⁵ כל התומך באנוסים הכופרים ועורך להם קבורה

⁴⁰ עיין להלן בפרק הדן בפרוצידורה המשפטית.

⁴¹ Liber II Consideratio XI fol XL verso.

⁴² נראה שנתכוון לעונש שריפתם של כופרים. בסוף דבריו שב הוא ודן בענין ומוסיף להם עונש גופני.

⁴³ הוא בכך ליברלי יותר מן האינקוויזיציה. לפי דין האינקוויזיציה אחד דיגס של relapsi, כפי שהללו קרויים, לשריפה. המדובר, כמובן, בחוזרים בהם de vehementi. ועיין להלן בענשי בית־הדין.

⁴⁴ והשוה בענין זה להלן בפרק הדן בעונש.

⁴⁵ הוא אף מפרט את המשרות: עורכי־דין – לא יוכל ללמד סניגוריה; כומר מסולק מכל משרה ולא יינהג מכל בניפיקין. מכאן שגם כמרים חשודים בסיוע לכפירת אנוסים, והשוה בענין זה להלן את צו מינוי האינקוויזטורים הראשונים לסביליה.

כדין הכנסיה יוצא מן הכנסיה, ולא תינתן להם כפרת עוונות אלא אם כן יוציאו הקוברים כמו ידיהם את הגופות שקברו וישליכו אותן בשדה.

מעניין במיוחד הפרק שאלונסו די אספינה מקדיש לבעיות הנוגעות לדרכי חקירת המינות והכפירה.⁴⁶ גם ההגמון וגם חוקר-המינות רשאים לכלוא במעצר את הכופר ולשים בסד את רגליו. כל אחד משניהם רשאי לעשות זאת בכוח סמכותו שלו, אך אם יש לשים את הכופר בבית-הסוהר ולענותו בעינויים, רק השנים יחד רשאים לעשות כן. והוא מעלה 15 קשיים, מניין המדגים היטב את שיטתה של האינקוויזיציה ואת סבך בעיותיה היומיומיות. הדעת נותנת שהם העסיקו את אלונסו די אספינה, שפן לא היה נזקק לדון בהם, בכולם או במקצתם, אילמלא היתה קיימת הבעיה ואילמלא חזה בה בעיני-רוחו. משום כך ראויים הללו שיבוא להם מנין מפורט, אף-על-פי שבכמה דברים הוא חוזר לטענות שהעלה קודם-לכן ובכמה דברים לא נמצא המשך הגיוני, ויש בהם כמה סתירות. מכל-מקום היו אלה מבעיותיו של כל בית-דין של האינקוויזיציה.

- (א) הוא מעלה את בעיית בית-הסוהר ומפרט את שיטת ניהולו. בית-הסוהר משותף לצרכי ההגמון ולצרכי של חוקר-המינות.
- (ב) הוא מחייב פעולה משפטית סדירה נגד נוצרים [קרי: אנוסים] השבים ליהדות. הפרוצידורה והנוהג כלפיהם הם בשיטה המקובלת כלפי כופרים. אין ספק שכאן הוא מושפע מן הנוהג של האינקוויזיציה בימי-הביניים.
- (ג) אשה שהיא קתולית נאמנה אבל בעלה כופר, אין להחרים את רכושה אלא אם כן נישאה לו מתוך ידיעה של ממש על מעשיו.⁴⁷
- (ד) את רכושו של הכופר יש להחרים אף אם כפירתו נתגלתה לאחר מותו.⁴⁸
- (ה) הכומר היועץ לכופר להעלים את מעשי כפירתו – גם אותו יש להעניש. נראה כאילו נתכוון לכומר המנדה.⁴⁹
- (ו) חוקר-מינות צריך להיות בן 40 שנה ומעלה. ואמנם כך היה מקובל על דעת האינקוויזיציה.
- (ז) אין חוקר-המינות יכול לפעול נגד שליחו של האפיפיור או נגד פקידיו שלו.
- (ח) מיהו החוזר לסורו (relapso): הכופר שחזר בו מדרכו ושב לחטוא באותם חטאים. בין החשודים כחוזרים לסורם הוא מונה במיוחד את החוזרים בהם de vehementi, שנתקבלו בחזרה לחיק הכנסיה לאחר הבטחה חמורה. אין הוא כולל במסגרת זו את המוחזרים לחיק הכנסיה de levi.⁵⁰

⁴⁶ Lib. II Cons. XII fol XL verso. בכל תכניתו הוא מאפשר חקירת-מינות נפרדת ליד זו הקיימת במסגרת האפיסקופאלית.

⁴⁷ בזאת הוא ברעה אחת עם לופי די בארינטוס, הגמונה של קואנקה, שדן בענין ב-1449. עיין נספח 1, Defensorium unitatis christianae, ed. M. Alonso, עמוד 323.

⁴⁸ אין הוא מציע את הוצאת עצמותיהם ושריפתן. אך הוצאת העצמות כבר הועלתה על-ידיו לעיל. ואכן כזו דרכה של האינקוויזיציה.

⁴⁹ עיין בענין זה בפרק הדן בפרוצידורה המשפטית.

⁵⁰ עיין להלן בפרק הדן בעונש.

(ט) חוקר-המינות וההגמון יכולים לדון יחד כל כופר, אבל אם כל אחד מהם דן לעצמו – חייבים הם לקיים מגע ביניהם. נראה, שכאן בא להקדים ולהציע פתרון לשאלת המגע בין האינקוויזיציה לשלטונות הכנסייה.

(י) הגמנים שלא הטילו עונש ראוי על כופרים יועברו מכהונתם לתקופה של שלוש שנים; אם הם בדרגה נמוכה מזו, יגורשו מן הכנסייה. למחילה יזכו רק מאת האפיפיור, או במקרה אם הם שוכבים על ערש-דוי.⁵¹

(יא) בכל הנוגע לכפירה יש לשים לב לשלושה דברים: 1. חומרת החטא; 2. חסד הכנסייה ותוכחתה כלפי החוטאים; 3. התועלת למאמינים. לפי חומרת החטא יש להטיל עונש על הכופרים מיד עם גילוי המעשה. אולם בשים לב לחסדה של הכנסייה אין להענישם תיכף ולשרפם. יש להוכיח אותם פעם או פעמים, ואם לאחר-מכן יחזרו לסורם אין להם כל תקוה ותוחלת. לתועלת המאמינים יש להשמיד כל קבוצה של כופרים שנצטרפו לחבורה.⁵²

(יב) בשלוש דרכים יש לקבל בחזרה לחיק הכנסייה כופרים שחזרו בהם: 1. שיתירו להם לקבל את הסקרמנטים; 2. שיחזירו להם את רכושם; 3. שישאירו אותם בחיים. לקבל את הסקרמנטים יש להתיר תמיד, שכן בכך תלויה תשועת נפשם שלהם; זאת אף יש להתיר לאויבים. אולם יש למנוע מהם את הדרך השניה והשלישית, שכן אם ישאירו אותם בחיים וישיבו להם את רכושם יחזרו מחדש לסורם ויגרמו נזק רב למאמינים.

(יג) את החשודים בכפירה ואת התומכים בהם והאוהדים אותם יש להעמיד לפיקוחו של ההגמון. כופר שאינו נחשב חוזר לסורו יחזור בו מחטאו ויישבע בכתב-הקודש שיקיים בהקפדה את חוקי הדת הקתולית. מעשה זה יש לעשותו בפומבי גדול. ואמנם כזה היה הנהוג באוטו-דיפי.

(יד) איש-כמורה שהוא כופר פוסק מלהיות איש-כמורה, אפילו הוא אפיפיור.⁵³

(טו) את החוזרים לסורם יש להסגיר לזרוע החילונית.⁵⁴

כבר ציינו לעיל כמה ביסס את דבריו על דרכי האינקוויזיציה של ימי-הביניים.⁵⁵ אך יש להם צביון חדש, משום שאלונסו די אספינה ביקש להעתיקם לצרכיה של

⁵¹ סעיף ה' וסעיף י' מתקשרים. ייתכן שהיתה קיימת בכמורה מגמה להקל על ענשיהם של אנוסים שחטאו ושוב לקיים את דיני הכנסייה. או שמא רמז כאן לדרך פעולתם של אנוסים כמרים.

⁵² ראוייה השקפתו זו שתהא מושווית להשקפתו של אלונסו די אורופסה, שנקט בדרך של סובלנות וחינוך לכופרים [קרי: אנוסים]. עיין י' בער, תולדות², עמוד 388 ואילך.

⁵³ והשווה את האמור לעיל על האפיפיור.

⁵⁴ והשווה סעיפים ח', י"ב. במקום אחר הוא מציע פעם נוספת דרך להענשתם (Lib III Cons XII f XCVI verso). הוא מספר שלפי הפוארו חוסגו הסכימו יהודי טולידו בימי המלך סיסנאוד להעניש במו ידיהם בסקילה את אלה שלא יקיימו את הדת הנוצרית. לכן לפי דבריו מותר הוא עונש זה גם לפי דיני היהודים. והוא מביא את חוק המלכות (Fuero juzgo, Lib XII tit II cap XVII) שכל נוצרי שימול את בניו יהא נידון למיתה.

⁵⁵ עיין בענין זה H. C. Lea, A History of the Inquisition in the Middle Ages 1, New York 1887, p. 234.

קסטיליה, והוא רמז בהם לאפשרות קיומו של מוסד לאומיקסטיליאני. ברם עדיין הוא רואה בהגמון את האישיות המרכזית בכל מחוז או הגמוניה המטפלת בענייני כפירה. בענין זה עוד לא הרחיק לכת עד ליסודו של מוסד תלוי בכתר. מכל-מקום, שימשו הצעותיו והוראותיו בסיס לדיוניהם של מארגני המוסד הלאומי בימי פרנאנדו ואיזבל, והקורא יראה בעצמו כמה נתגשמו הצעותיו הלכה למעשה. בעצם, נשאלת השאלה מהי גישתו להמרה. על אף כל האמור לעיל וחדשותיו באנוסים הוא רואה את המרת דתם של יהודים בחיוב. אבל הוא דורש הדרכה אישית בנצרות במשך תקופה של שמונה חדשים, והללו, לכשיעברו אולפן זה וידעו את עיקרי הדת, יש לקבלם לדת הנוצרית לאחר שיקול-דעת רב.⁵⁶ הוא אף דן בצדדים המעשיים של קבלתם ובצומות שיש להטיל עליהם. ומעניין שהוא אף קובע הלכה בענינו של עבד יהודי אצל נוצרי. אם המיר דתו, אין הוא יוצא לחפשי; עבודתו נקבעת כחוק, אך עם זאת מוטב לשחררו, שכן אין עבדים נוצרים. וגם להמרה מאונס התיחס בחיוב, ובכללה המרת ילדים אף אם הוריהם מתנגדים לכך. אמנם סתר עצמו לעתים, אך רצה להיות שלם בפל עם דרכם של הקיצונים שבממורה הספרדית באותם ימים. ואין הוא מסתפק בחיפשי פתרון לשאלת האנוסים. גם למצבם של היהודים, כאמור, ביקש מזור, והרצוי לו היה גירושם.⁵⁷ תכנית זו שנידונה על כל פרטיה היא הראשונה שחזרה לנבכי בעייתם של האנוסים וצרותיהם והציעה להם פתרונות. בשנת 1461 עבר מיזמה למעשה והציע אלונסו די אורופיסה, ראש מוסד ההיירונימיטים, שישתף עמו פעולה בביעור הכפירה.⁵⁸ מעשה זה, ההצעה לפעולה משותפת בין שני מוסד-ניזירים לביעור הכפירה, הוא מיוחד במינו, ביחוד לגבי מוסד-ניזירים כמסדר ההיירונימיטי שאליו נשתייכו אנוסים.⁵⁹ אך למעשה נסתיימה פעולה משותפת זו בהוצאה לפועל של חקירת מינות במתכונת בית-דין אפיסקופאלי בטולידו ובעוד מקומות בקסטיליה. ואשר ליצירת אידיאולוגיה מיוחדת לפעולה נגד אנוסים נתקבלו רוב דבריו על דעתם של אלה שבאו לטפל בשאלת האנוסים בסוף שנות ה-70. בראשית שנות ה-80 של המאה ה-15 רעיונותיו היו רעיונותיהם, והצעותיו – אם היו מרחיקות-לכת במידה מספקת – נתקבלו עליהם; ואם מתונות היו – נדחו. דרכם של אנוסי ספרד, כפי שתוארה על-ידי, מצאה ביטוי נאמן בדברי העדים והנידונים עצמם כשעמדו הללו לפני בית-הדין. בצדק אפשר לראות את אלונסו די אספינה כאביה של השיטה שמצאה את ביטוייה בסודה ובקיומה של האינקוויזיציה הלאומית הספרדית.

⁵⁶ עיין Lib III Cons XII f XCVI recto. הוא קרוב בגישתו זו אל אלונסו די אורופיסה ולאחריו לנו של ארכיהגמוניה של סביליה דגנו אורטאדו די מנדוסה. אך מיד לאחר-מכן חזר בו מסובלנותו זו.

⁵⁷ Liber III Consideratio IX. עיין י' בער, תולדות², עמוד 388.

⁵⁸ עיין י' בער, תולדות², עמוד 388; José de la Sigüenza, Historia de la Orden de San Jeronimo, vol 1, J. Catalina Garcia [=NBAE 8], Madrid 1907, p. 366 ss.

⁵⁹ H. Beinart, Scripta Hierosolymitana 7 (1961), p. 167 ss.

ג. הקמת האינקוויזיציה בקסטיליה

1. האינקוויזיציה וזיקת הכתר אליה

עד כה ראינו את בעיית אנוסי ספרד בהתעוררותה ואת ראשיתן של ההצעות לפתרון. כדי שנוכל להעריך את תולדותיהם של אנוסי סיאודד ריאל עלינו לראות בהשתלשלותם של הנסיונות ליסודה של אינקוויזיציה לאומית בקסטיליה. עד שקם ונוסד בשנת 1483 בסיאודד ריאל בית־דינה של קסטיליה נתון היה הרעיון בסבך של ויכוח אם זוהי אמנם הדרך הנכונה לפתרון שאלת האנוסים. וכל זאת על אף העובדה, שבשנת 1481 התחיל בסביליה פועל בית־דין מרכזי לכל אַנדלוסיה כולה. בשנת 1483 נתבררה דרכם של השלטון והכנסייה באנוסים, וכל הויכוחים פסקו. בהדרגה נהפכה האינקוויזיציה למוסד שהשפעה מכרעת לו גם בענינים פנימיים אחרים במלכות. במיוחד בתחום הדיון בדרך פתרונו של השאלה היהודית. עד לגירוש נתבצרה האינקוויזיציה והיתה למוסד שיד לו בכל מהלכי החיים במלכות. מוסד זה נתקיים למעלה מ־350 שנה, וכל התנגדות, בין מבית בין מחוץ, לא יכלה לו. האינקוויזיציה הספרדית הוקמה כמוסד כנסית־דתי, והיא היתה תלויה, כמו האינקוויזיציה שקדמה לה, בהסכמת האפיפיור. כבר העלה בער, שבספרד נועד לה התפקיד לפתור בעיה דתית־חברתית מיוחדת במינה בכלל הפוליטיקה של המדינה, ועל־ידי כך נעשתה מוסד־מדינה, אף כי אִפִּיה הדתי הטהור לא טושטש,¹ מוסד מדינה, שבאמצעותו מצאו את ביטויים תכונות מיוחדות ודרישות וצרכים של המלכות בספרד. המדינה מצאה בו אמצעי לפקח על־ידיה על חיי הציבור.² גישתה זו של המדינה והשקפתה על צורך מסוג זה עולות בקנה אחד עם תפיסתם של כמה מאישי הדור ההוא, כפי שביטא אותה ברנאלדיס.³ כשהוא מתאר את תוצאותיה של ההמרה הוא מחלק את הקונברסוס לשני סוגים: הללו שהמירו דתם ויצאו את ספרד (לפורטוגל ולארצות אחרות) כדי לשוב ליהדות, ומהם שחזרו לספרד והשתקעו במקומות שלא הכירו אותם קודם־לכן; הללו יהודים בחשאי, לא היו יהודים ולא היו נוצרים.⁴ אלה [שלא היו יהודים ולא היו נוצרים] עלה בידיהם להגיע לדרגות של מלומדים, דוקטורים, הגמונים וקנוניקים, נזירים וראשי־מנזרים, רואי־חשבונות ומזכירים, חוכרי הכנסות המלכות וגראנדיס. מטרה אחת היתה להם: להתרבות ולגדול. בהמשך הזמן פגעו במנזרים, בנזירים ובנזירות, לגנותם של ישו והכנסייה. רבים מהם הגיעו לעושר רב על־ידי מעשי עושק ומרמה, כשהם טוענים בהתמדה שהם מרמים את אויביהם, ורק הכנסייה כוחה היה עמה לטפל בבעיה זו

¹ בער, תולדות², עמוד 412.

² עיין — P. Gams, Die Kirchengeschichte von Spanien 3, 2, Regensburg 1862 — 1879, p. 5 ss.

³ A. Bernáldez, Historia de los Reyes Católicos, BAE 70, ed. Rivadeneyra, Madrid 1898, p. 599 ss.

⁴ כוונתו מבחינת אמונתם.

ולמצוא באמצעיה שלה את הפתרון הטוב בשביל המלכות. מצב זה הוא שתבע ממנה שלא תחשה ותשפיע על המלכים הקתוליים לפנות אל סיסטוס הרביעי בבקשה להתיר להם ליסד אינקוויזיציה לאומית בספרד.⁵ בגישתו זו דן ברנאלדיס במישרין בצד הדתי שבשאלת האנוסים, ומן הצד החברתי ראה את חדירתם של אנוסים למערכות החברה הספרדית הטהורה. היסוד הדתי בפתרון שאלת האנוסים באמצעותה של אינקוויזיציה מקובל על רוב החוקרים הקתוליים אף עד לימינו. אבל עוד בימי חיסולו של מוסד האינקוויזיציה במחצית הראשונה של המאה ה־ט"ו נמצאו טוענים כי הגורם להקמת האינקוויזיציה היה רצונם של מלכים או המדינה לתפוס את רכושם הרב של האנוסים.⁶ והוכחת כפירתם של אנוסים בדת, שהיא מבחינת המדינה הקתולית גם בגידה במדינה, היתה הדרך להגיע לרכוש זה, שעל־פי דין הבגידה הותרם לאוצר המלכות. גישה זו נראית כפשטנית ביותר, על אף העובדה שהיה במעשה החרמת נכסים רבים כדי לסייע לה. אך אין גם לשכוח שהחרמת נכסים זו היתה לה השפעה מכרעת על כלכלת המדינה והיא צפנה בחובה ערעור יסודותיה.

נקודת־ראות אחרת על הסיבות להקמת האינקוויזיציה נקוטה בידי חוקרים פרוט־טנטיים, הרואים בה תוצאה של חוסר סובלנות דתית.⁸ בראש האסכולה הזאת עמד לי (Lea) בראשית המאה העשרים. אמנם, ביטאה האינקוויזיציה, שמטרתה היתה ביעור הכפירה וקיומה של המדינה במסגרת דתית אחידה, חוסר סובלנות דתית. אבל זהו ביטוי למעשה יסודי האינקוויזיציה ולא ביטוי והערכה למטרה שלמענה קמה. לכן נראית קרובה הרבה יותר דעתו של שֶפֶר,⁹ שראה באינקוויזיציה תוצאה של תנאים שנוצרו בספרד בעקבות תנועת ההמרה באונס שהקיפה חלק ניכר ביותר מאוכלוסיית מיעוט אחת, האוכלוסיה היהודית שבה. כל האמצעים שנקטו במאה הט"ו להרחקת הקונברסוס מחינוכם היהודי ומסביבתם היהודית, הן על־ידי הוצאת יהודים מן השכונות המעורבות שנוצרו בעקבות ההמרה¹⁰ והן על־ידי גירוש היהודים מן

⁵ דיגו די נלירה (Diego de Valera, Crónica de los Reyes Católicos, Madrid 1927, p. 123), אומר כי בין הפונים אל הכתר בדבר הקמת אינקוויזיציה יחד עם טורקימדה היה הפריור של פראדו, הרנאנדו די טלבריה. בשוליה של ידיעה זו רשם היקרונימו סוריטה (הוא, כידוע, כרוניסטן בעצמו) בכתב־היד של ספרו של נלירה שאין נלירה מוסר את האמת. את המעשה יש ליחס רק לטורקימדה. אם לא נמצא צורך להוסיף לענין זה בירור, לא יובן תיאורו של נלירה ועל שום מה הוא מצרף אליו את טלבריה. מעשהו זה אומר דרשני.

⁶ ליורנטי, מזכירו האחרון של מוסד האינקוויזיציה שהצטרף אל צבאות נפוליון ועבר לצרפת, J. Llorente, Histoire critique de l'Inquisition 1, Paris 1852, p. 242.

⁷ עיין בענין זה להלן בפרק על השקפתם של אנוסי סיאודו ריאל. דברים ברוח זו כבר נאמרו בעצם ימי פעולתה של האינקוויזיציה.

⁸ עיין, למשל, לי כרך ראשון, במקומות הרבה.

⁹ E. Schaefer, Beiträge zur Geschichte des spanischen Protestantismus und der spanischen Inquisition im 16ten Jahrhundert, Gütersloh 1902, p. 41 ss.

¹⁰ התקיה שבצעד זה לא נתקיימה. ועיין בפקודת הגירוש מספרד, כ', בער, תעודות 2, עמוד 404 ואילך.

המדינה, עלו בתוהו. האנוסים היו ונשארו בנפשם יהודים ויהדותם מצאה את ביטוייה באורח־חיהם ובהשקפת־עולמם.¹¹ חוגי כנסיה בספרד ראו בכך סכנה לכנסיה ולמדינה כאחת וביקשו פתרון רדיקלי. ואכן עתידה הגישה הדתית־המדינית לחזור ולהתעורר לאחר שהמאורים, תושבי ספרד, נאנסו גם הם לשמד במאה ה־17. אלא שבשעה שהללו נעשו נוצרים כבר נמצאו קיימים ועומדים אותם מוסדות שטיפלו בשאלת האמונה ולהם נסיון של שנים רבות. ובשעה שנשקפה סכנה לדת ולמדינה, והגם שלעיתים נראית סכנה זו מדומה, היה הכוח לכלול במסכת זו גם תנועות דתיות וחברתיות שונות שקמו ונתעוררו בספרד במאה ה־17, בעקבותיהן של השפעות פרוטסטנטיות שונות, שביקשו למצוא מאמינים בתורתם בחצי האי האיברי.

כמה חוקרים קתוליים ביקשו לראות באינקוויזיציה הלאומית־הספרדית מוסד־מדינה חילוני.¹² הם ביססו את דעתם על כך שהמלכים הקתוליים הם שמינו את ראשי המוסד; בדרך זו נתרכזו כוח פוליטי עצום בידי הכתר שבאמצעותו ניתנה בידיו שליטה על האוכלוסיה כולה; רכושם המוחרם של נידוני האינקוויזיציה הועבר לרשותו של הכתר. בגישתם זו הם מתעלמים מהזכרת הגורם שלמענו הוקמה האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית, ואין בכוחה של טענה זו לבטל את דעתו של שפר,¹³ שמעיקרו היה למוסד אופי כנסיתי: האפיפיורים הם שנתנו לפרנאנדו ולאויזבל את הסמכות למנות אינקוויזיטורים; האפיפיור הוא איפוא מקור הסמכות, והכתר פועל כאן גם משמו שלו וגם משמה של הדת והכנסיה. וכיון שברעיון הקמת אינ־קוויזיציה לאומית זו נתגלמה זהות הדת והמדינה, נעשתה המדינה כאילו סוכנה של הדת. וממילא כל הרכוש המוחרם מכופרים, שהם בוגדים במדינה, הוא רכושו של הכתר. בגישתה זו יכלה לשפוט כל אחד שהיה בידה להוכיח שהוא כופר, ובכללם גם קרדינלים, ארכיגמונים והגמונים,¹⁴ שטענה שמתיהדים הם.¹⁵ הנה אומר, שאין להכחיש את הזיקה ההדדית לענין זה שבין הכנסיה והכתר.

לאחרונה חיוה החוקר הספרדי ברנרדינו ליורקה דעה על האינקוויזיציה שהיא היתה מוסד דתי מעיקרו, אבל מוסד זה היה מושפע מיסודות משפטיים חילוניים־אזרחיים.¹⁶ אפי' הדתי מודגש במיוחד אם נותנים אנו דעתנו להשפעת האפיפיור

¹¹ עיין על כך להלן, בפרקים הדנים בנושאים אלה.

¹² P. Gams, Zur Geschichte der spanischen Inquisition, ibidem, p. 20—21;

¹³ C. Hefele, Der Kardinal Ximenes, Tübingen 1844, p. 269.

¹⁴ בספרו הנ"ל, עמוד 58 ואילך.

¹⁵ בגלל הדיותם של משפטים מסוג זה וההתערבות אצל האפיפיור הופסקו הללו במהרה והועברו לסמכות הבלעדית של הקוריה הרומאית.

¹⁶ המושג בספרדית הוא judaizante, והמעשה הוא judaizar. לעצמו יסודו באמור באסתר ה', י"ז. השוה אל הגלטיים ב', 14. ועיין גם ר' יצחק עראמה, "עקדת יצחק", ויניציאה של"ג (דברים רס"ב, ע"א, טור א'). כוונתו עשיית מעשים שיהודים רגילים לעשותם מתוך כוונה להיות יהודי ולשוב ליהדות. כבר בימי־הביניים ביטא המושג אורח־חיים יהודי. עיין L. I. Newman, Jewish Influence on Christian Reform Movements, New York 1925, p. 1—3.

¹⁷ B. Llorca, La Inquisición en España, Barcelona 1946, p. 118.

על הנהגת המדינה במאות ה"ו והט"ו. אין מוסד האינקוויזיציה הספרדית גוף כנסיתי גרידא, ואף אין הוא גוף חילוני גרידא של המדינה. כל מי שבא לדעתו להפריד בין שני דברים אלה, המדינה והכנסייה, מטיל דופי בכל אחד מהם. ובצדק אין להפריד בין הללו. בגישתו אמנם ביקש לחלק את האחריות בין הכנסייה לבין המדינה, אך נובע ממנה גם טשטוש תחומים, שלא ייאמר בפירוש שהכנסייה הקתולית בספרד באה למלא שליחות, שהטילה עליה המלכות, בתוקף רצונם של אישי כנסייה זו עצמה שבספרד.¹⁷

ברור איפוא שלמוסד האינקוויזיציה הלאומית-הספרדית פנים לכאן ולכאן. כבר הודגש לעיל שהיא נוסדה לשם קיום מטרה דתית: טיהור של ספרד מכפירה, והיא פעלה בגבולות מדיניים-טריטוריאליים מובהקים. במסגרת המדינה נתיחדו לה תפקידים שיסודם בפוליטיקה הפנימית של המלכות. כמוסד שבא למלא תפקיד פנימי-ממלכתי שימשה איפוא את הכתר וכל האינטרסים שלו. בדרך זו היה המוסד מכשיר בידי הכתר, ומשמעבירים אנו יסודות אלה לתחום חייהם של האנוסים היהודים, הרי שכל דרכו של המוסד מתבטא בשיטת רדיפה, שנבעה הן מן התנאים החברתיים שנוצרו בספרד מתוך סדרי המדינה והחברה הנוצרית מצד אחד והן מאי-רצונם של האנוסים עצמם לעשות למען טמיעתם במסגרת החברתית-הנוצרית הנאותה. כאן בדעתנו להעביר קו מפריד בין טמיעה בחברה הנוצרית לחדירה לתוך מערכותיה שלה על-ידי תפיסת משרות שקודם-לכן היו סגורות בפניהם בעודם יהודים. על חדירה למערכות החברה הנוצרית הגיב הציבור הנוצרי על-פי דרכו, כפי שכבר צוין לעיל, ועל אי-רצונם של יהודים אנוסים להיות נוצרים יצאה לפעול האינקוויזיציה בדרכים משלה. ואמנם פעולתה שלה נגד התייחדותם של האנוסים היא הראשונה, וזוהי המטרה שלמענה נוסדה. בפעולתה זו הטילה דופי ביהדות ספרד כולה וכן גם באנוסים על דברותם באמונת אבותיהם. הטלת הדופי באומה שלמה מצאה, כידוע, את ביטוייה בפקודת-הגירוש בשנת 1492, והיא נמשכה כל עוד דנה האינקוויזיציה אנוסים השבים אל צור-מחצבתם.

נראים הדברים כי הרעיון, שהמלכים הקתוליים יטלו על עצמם את היוזמה להסדיר את בעיית האנוסים, נבע מתכנית אחת כללית לפתרון מכלול בעיותיהן הפנימיות של מלכויות קסטיליה-אראגון.¹⁸ סימנים של דרך מתוכננת נראים בראשית עלייתם

¹⁷ נראה לדעתנו שהשקפות אלה מיצגות את גישותיהם של המחנכות השונים לבעיית האינקוויזיציה הלאומית-הספרדית. ואף-על-פי שלא נדלה מקור ההשקפות בענין זה, נראה בעינינו שעיקר ההשקפות הובאו לעיל.

¹⁸ אילמלא התכוונו לטיהור הדת במדינה בלבד, עדיין עמדה בעינה הרשות שנתן ניקולאוס החמישי בשנת 1451 להגמונים בקסטיליה שישמשו אינקוויזיטורים. ניקולאוס מינה אז את הגמונה של אוסמה, את הויקאר-גנרל שלו ואת הסכולסטיקוס של סלמנקה, לאינקוויזיטורים. הוא אף התיר להם למנות לעצמם ממלאי-מקום, והרשה לא רק חקירת מינות כי אם גם להדיח את הכופרים משרותיהם, להחרים את רכושם ולהכריז עליהם כבלתי-ראויים לשמש במשרות ציבוריות, ואם יש צורך אף להסגירם לרשות החילונית. בענין צו זה עיין י' בער, תעודות 2, עמוד 322 (שם, ספרות); י' 1, עמוד 147 ואילך. לכן יש להעיר

של פרנאנדו ואיזבל על כסא המלוכה בקסטיליה בשנת 1474. הימים הקשים שנוכחו למלוכה בראשית שלטונם של השנים חייבו אותם לחפש מלבד אותם חלקי האצולה שתמכו בהם גם בעלי-ברית נוספים, נאמנים להם, שיסייעו להם בביסוס שלטונם.¹⁹ אין תימה שכל תכנית להרגעת רוחות תלויה היתה בעזרתם של גורמים המקבלים את תמורתם. ובשכר נאמנות זו נמצא שהכתר נענה לפתרון בעייתו של אותו גוף התומך בו. מכאן שבשכר הפעולה לביעורה של כפירת האנוסים מעל אדמת ספרד באו אישי-כנסיה חשובים לידי תמיכה בכתר. וצעדיהם הראשונים של פרנאנדו ואיזבל מלמדים אותנו על כך. הקורטס במדריגל בשנת 1476 היה המעמד הראשון שבו נקבעו סדרי משפט ואדמיניסטרציה במלכות, ובכללם שורת הוראות שבאו להצר את רגליהם של היהודים. ייתכן שכבר באותם ימים, או בימים סמוכים להם, ניתנו הוראות ראשונות לשליחי פרנאנדו ואיזבל בחצר האפיפיור לפעול אצל סיקסטוס הרביעי שיתן יד ליסודה של אינקוויזיציה לאומית. הזמן שעבר למן הפנייה ועד לפעולות בית-הדין, בסביליה ב-1481 ובסיאודד ריאל ב-1483, לא היה אלא ציפיה לשעה נוחה למלכות לפתוח בפעולה שהתכוונו לה מראשיתה.

במעשה פנימי זה נמצא שותף לשלטון ולכנסיה, הלא היא ההרמנדאד הקדושה, המוסד העירוני העממי של ברית-ערים, שנועד להיות בידי הכתר מכשיר רב-פעלים אחר להשכנת הסדר והשלום במדינה. הצטרפותו – פירושה הצטרפות האלמנט העירוני לתכנית הפעולה נגדם. והוא שסגר עליהם למעשה את המעגל, שכן אין לשכוח מה גדול היה כוחה של הכנסיה בשליטתה על דעת העם באותם הימים. העם כולו נעשה שותף לתכנית אחת גדולה.²⁰

היתה זו איפוא שותפות משולשת, בחינת החוט המשולש שלא יינתק במהרה. וקודם שננסה לתהות על דרכם של אותם אישים בכנסיה הספרדית, שפיונו את דרכו של מוסד האינקוויזיציה, ננסה לבחון במסגרת מצומצמת זו את דרכם של המלכים הקתוליים, שהם ראשיה של שותפות זו. כבר התלבטו חוקרים רבים שדנו בשאלות הפוליטיות הפנימיות של ספרד, וביחוד אלה שדנו גם בשאלת האנוסים, בהערכת אישיותם של פרנאנדו ואיזבל, במידת השפעתם ובגישתם לשאלת הקמתו של בית-דין אינקוויזיציה ובדרך הפעלתו. כרוניסטנים וסופרים, שכתבו בימים הסמוכים לדורות ההם, ניסו להעלות בכתביהם קיום לדמיוניהם. החוקרים, שהת-

שאנוסי קסטיליה הבינו שהיתר זה יתגשם רק על-פי רצונו של אלוארו די לינה, הקונדסטאבלי של קסטיליה באותם הימים. וזו אחת הסיבות להתנגדותם לאיש זה. אך יש להזכיר משפט אינקוויזיציה כנסיתית-הגמונית שנערכו בימי אנריקי הרביעי. עיין בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל. עיין "בער, תעודות 2, עמוד 437 ואילך. ועיין לאחרונה: V. Beltrán de Heredia, Las Bulas de Nicolás V acerca de los conversos de Castilla, Sefarad 21 (1961), p. 22–47.

¹⁹ עיין לתיאור פרעות באנוסים במקום אחר במלכות (בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל).
²⁰ עיין: A. de Palencia, Crónica de Enrique IV, trad. castellana par A Paz y Melia, Vol. IV, Madrid 1904, p. 249, 341 ss, p. 349 ss; Lea 1, p. 28 ss תולדות, עמוד 407.

בססו בדבריהם על תיאורים אלה, הגיעו לכלל הנהות שונות על מידת קנאותם לדתם. מהם שסברו שהללו היו כשבויים בידי חוג מסוים בכנסייה ובידי ההרמנדאד וכמה מן האצולה. משום כך מן הראוי לבחון מחדש נתונים אלה, שמא יש בהם גם כדי לתת בידנו תמונה אחרת.

פרנאנדו דיל פולגאר, הכרוניסטן של המלכות, מי שהיה מזרע האנוסים, הוא ראשון בין המתארים והמעריכים את אפים של פרנאנדו ואיזבל. אמנם הוא קיצר בהערכת אפיו של פרנאנדו והאריך בתיאורה של איזבל, ולה הוא מיחס תכונות הרבה.²¹ תיאור אפים מובא בכרוניקה בתיאור השנים הקשות 1475–1476. פולגאר כמעט לא ציין כלל את חלקו של פרנאנדו בעיצוב פני המדינה וחייה הדתיים. ואילו היא, המלכה, נראית בעיניו כבעלת מידות רבות של אמונה, מלאת חסידות ומעשי צדקה. היא אשה "שסובבה עצמה באנשי־דת, שאורח־חיהם מהוגן, והם שיעצו לה ברוב עניניה."²² והיא היא שעקרה את כפירתם של נוצרים ממוצא יהודי במלכויות קסטיליה ואראגון ששבו ונתיהדו, והיא שגרמה שיחיו כנוצרים טובים.²³

ברגנרות,²⁴ שחקר בשאלה במחצית השניה של המאה הי"ט, הרחיב את הדיבור על המלכה וצייר דמות שונה מזו. הוא בחן את חליפת־המכתבים שבין המלכה והמלך וקבע מתוך הבחנה דקה שפרנאנדו ואיזבל תמימי־דעים היו בכל פעולותיהם. נראה שהיא היתה נושאת דברה של המלכות. לפי הערכתה טובת המלכות היא טובת האמונה, ולא טובתה האישית. וכבר מלמד מכתבה אל האפיפיור שאין לה כל הכנסה כספית מן האינקוויזיציה.²⁵ מאלפת עדותה שלה על עצמה, במכתבה אל נציגיה ברומא שפעלו בענין משפטו של דיגו אריאס, הגמונה של סיגוביה, בן אנוסים שהואשם בכפירה בכנסייה: "אני הבאתי לחורבן ערים עם שרוקנתי אותן מיושביהן והחרבתי אזורים שלמים. כל זאת עשיתי אך ורק מתוך אהבה לאל ולאמו הקדושה. כל מי שטוען שעשיתי זאת מתוך אהבת בצע הוא שקרן. לא נגעתי בעצמי בשום מַרְבָּדִי מרכושם המוחרם של הנידונים. כסף זה אף נתתי בחלקו כנדוניה לילדיהם

²¹ פולגאר, כרוניקה, מהדורת מאטה־קאריאס, עמוד 75 ואילך; עמוד 180 ואילך; H. del Pulgar, Claros varones de Castilla, colección Austral, Buenos Aires 1948, p. 137; "Esta Reyna fué la que extirpó e quitó la eregia que había en Reyno del Castilla e de Aragon, de algunos christianos de linage de los judios que tornaban a judaizar, e fizo que viviesen como buenos christianos".

²² עיין בכרוניקה, עמודים 76–77.

²³ הוא מוסיף שם ומתאר שהיא שדאגה לכך שבכנסיות, שנתפנו בהן משרות, ימנה האפיפיור כמרים מלומדים ומהוגנים. היא כיבדה את הגראנדיס ואת אישי הכנסייה בדיבור ובמעשה, כל אחד כפי מעמדו. שם, אין ספק שמתגלית כאן לפחות השפעתה על מינויים בכנסייה בקסטיליה.

G. A. Bergenroth, Calendar of Letters, Despatches and State Papers relating to the Negotiations between England and Spain preserved in the Archives at Simancas and Elsewhere, vol. 1, Henry VIII, 1485–1509, London 1862, p. XXXIV ss.

²⁵ ודאי שלה עצמה לא היתה כל הכנסה מהחרמת נכסיהם של הנידונים.

של אותם נידונים עצמם".²⁶ דברים אלה חשובים הם לא רק משום שנאמרו מפיה של המלכה והיא היא המעריכה את פעלה של האינקוויזיציה, אלא גם משום שבעליל מודגשים הגורם הדתי שבהקמת המוסד וחלקה שלה (ובודאי גם של בעלה פרנאנדו) בעיצוב דמותו של המוסד. היא נראית כאן כקנאית בדתה, שראתה זהות בין האינ־טרסים שלה ושל אלוהיה, ומכאן שבנקל הגיעה לזיהוי רצונה שלה שהוא כאילו רצון אלוהיה, אשר שמו לא מש מפיה בכל מקרה והזדמנות.²⁷ ייתכן שדרכה באמונה עוצבה בהשפעת אותו חוג של איש־כנסיה שהקיף אותה, ומסתבר שחוג זה הוא שעיצב גם את קו המדיניות הפנימית של המלכות. הכרתם שלהם היא הכרתה שלה, דרכם שלהם היא דרכה שלה.

דרכה זו עולה בקנה אחד עם דרכו של פרנאנדו בשאלת האמונה במדינה. מאלפים דבר־י־תשובתו לעיר ברצלונה על מחאתם על הקמת האינקוויזיציה בעירם: "קודם שהחלטנו להסכים שתיעשה החקירה הזאת באחת הערים של מלכויותינו שקלנו יפה וראינו את כל הנזקים והתוצאות העלולים לצאת לזכויותינו ולהכנסותינו הממלכתיות. אך מכיון שכונתנו היא, וקנאתנו גדולה להקדים את עבודת אדוננו האל לשירותנו שלנו, רוצים אנו שהיא [החקירה] תיעשה בכל־אופן, תוך דחיית כל האינטרסים האחרים".²⁸

אחדות־דעות זו בין המלך והמלכה מורה על שרשיה של התכנית הכללית לפתור תחילה את שאלת האנוסים ואחר־כך את שאלת היהודים. אין ספק שכבר בראשית דרכם, ודאי עוד קודם שהועלו על כסא המלכות בקסטיליה, הבהירו לעצמם את יסודותיה של תכנית זו. ואין איפוא בפתרון שאלת האנוסים שום ספונטניות ושום תגובה על תנאים שנתהוו בימי מלכותם שלהם. הם־הם, בעזרתה של סיעה קרובה ונאמנה, שעיצבו את עקרונותיה של הפוליטיקה הפנימית במלכות; הם שקבעו את דרכם במדינה לאור הירושה שהופקדה בידיהם על־ידי המלכים שקדמו להם והתנאים הפנימיים ששררו בה ושרשיהם נעוצים בגזירות קנ"א, אבל תוצאותיהם במאה הט"ו.

2. ראשיתה של האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית

הפעולה הראשונה המאורגנת מטעם המלכות נגד האנוסים ראשיתה ב־1477, השנה שבה יצאו המלכים הקתוליים במסע להרגעת הרוחות במדינה. משהגיעו לסביליה פנה אליהם הנזיר אלונסו די אוֹחֵידה (Hojeda), ממשיך דרכם של ויסנטי פרר ואלונסו די אספינה, העמידם על חומרת מצבה של האמונה הקתולית בעיר ותבע יסודה של אינקוויזיציה. נראה שכיון לדעתם ולרצונם, שכן התיאור שמביא הכרוניסטן פרנאנדו דיל פולגאר על הביקור והפנייה יש בו כדי לרמוז שהליכה זו לסביליה

²⁶ ברגנרות, כרך ראשון, עמוד XIV, ועיין גם ACA varia № 3686 fol 105; פולגאר, כרוניקה עמוד 440, והשווה פ' קנטירה־בורגוס, ספרד 4 (1944), עמודים 341–342. פולגאר מביא גם הוא דעה זו, כי חורבן של ערים ודלדולו של הישוב הספרדי נחשבו כמאומה בעיניה.
²⁷ להערכת אֶפִּיה עיין גם W. H. Prescott, History of the Reign of Ferdinand and Isabella, London 1868, p. 334–351. (ישם ספרות).

²⁸ י' בער, תולדות², עמוד 440.

מכוונת היתה לשם בדיקת מצבה של האמונה במקום שרבו בו האנוסים.²⁹ אך יש להדגיש, שעל אף ההכרעה לעשות לתיקונה של האמונה ששקעה בסביליה לא נודרוו המלכים הקתוליים לפתוח מיד בפעולת ביעור הכפירה כאשר ניתנה הסכמת סיכסטוס (ב' 1478) בדבר יסודה של האינקוויזיציה במלכות קסטיליה.³⁰ עד שנתמנו האינקוויזיטורים הראשונים עברו שנים נוספות, ועד שהגיעו לסביליה ופתחו בה בפעולה עברה שנה נוספת – ייתכן שכוחם של מתונים עוד היה עמם, והם שהשפיעו שבתחילת לה יינקטו אמצעי חינוך והשפעה לחיסול הכפירה שפשתה.³¹ ואולי בהשפעתם נגנזה לזמן־מה התכנית להקמת בית־הדין בסביליה, שלפי הטענה היתה דבקתם של אנוסיה בדת ישראל מן הגדולות ביותר שבמדינה. אולם גניזה זו לא היתה ארוכה מדי ומלחמת ה"גישות" לשאלת הקונברסוס עברה במהרה לפסים אחרים, ביחוד לאחר שגברה השפעתו של טורקימדה ונתחזק מעמדו. ויכוח פומבי התנהל באותו זמן בין שתי סיעות: האחת שמותר לנו לכנותה "ליברלית", ושתבעה יחס של סובלנות, ובראשה עמד ארכיהגמוניה של סביליה; השנייה שמותר לנו לכנותה "קיצונית", ושתבעה צעדים נמרצים לביעור הכפירה, ובראשה הפריור של מנזר סנטה־קרוס בסיגוביה. פרטי גישותיהן ייבחנו להלן.

בולת יסודה של האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית היא הבסיס החוקי למוסד לאומי זה. כל הבולות שניתנו לאחריה אינן גובעות אלא מבולה זו ומסתמכות עליה. למעשה הללו באות רק לשנותה או לסטות ממנה. לאחרונה אסף ברנרדינו לירקה ופירסם את הבולות הנוגעות לאינקוויזיציה ואת חליפת־המכתבים³² בין המלכים הקתוליים לאפיפיור סיכסטוס הרביעי³³ בדבר הקמת האינקוויזיציה והסדרת סמכויותיהם של

²⁹ עיין פולגאר, כרוניקה, מהדורה ישנה, פרק XCVI; ועיין גם פ' קנטירה, ספרד 4 (1944), עמוד 335 ואילך.

³⁰ הפנייה נעשתה באמצעות פרנציסקו די סנטיליאנה, שליחם של פרנאנדו ואיזבל בחצר האפיפיור. הבולה המתירה הקמת אינקוויזיציה הגיעה בדצמבר 1478 בשעה שהמלכים הקתוליים שהו בקורדובה. סודיות המשאומתן ניכרת מן העובדה שבכינוס כנסיה שנערך בסביליה בחדשים יולי־אוגוסט שנת 1478 לא דובר על ענין הכפירה כלל. עיין לי 1, עמוד 157.

³¹ הכוונה לחינוך באמצעותו של קטכזיס, שהכין ארכיהגמוניה של סביליה "למאמינים שינהגו על־פיו בכל ארחות־חייהם". צעד נוסף שנקטו: דרשות והטפות בכנסיות לשכנוע האנוסים להיות חיים נוצריים. הקטכזיס, ששמו היה *Catesismo de la doctrina*, נתפרסם בסביליה בשנת 1478. הכריזו עליו בכנסיות והזכירותו בכל דרשה, חסרים אנו כל ידיעות כיצד נעשה באמצעותו החינוך לנצרות טובה. הטענה שיש צורך לחנך בנצרות נתבססה על העובדה שהאנוסים מעולם לא חונכו בדתם החדשה. לשם חינוכם נדרשה תקופה של שמונה חדשים. תקופה זו הוחלט עליה כבר בכינוס הכנסיה שנערך ב־Agde שברובאנס בשנת 506, וזוהי גם הצעתו של אלונסו די אספינה. עיין גיומן שם, עמוד 373 והספרות המובאת שם. על חוסר חינוך נוצרי קובל גם פולגאר, ועיין עוד להלן. על הקטכזיס עיין פולגאר, כרוניקה, מהדורת מאטה־קאריאסו, עמוד 334 ואילך.

³² M. Llorca, Bulario Pontificio de la Inquisición Española, Miscellanea *Historiae Pontificae*, vol. XV, Roma 1949.

³³ על סיכסטוס הרביעי ועל פעלו עיין L. Pastor, A History of the Popes, ed. F. L. Antrobus, vol IV, London 1894, p. 389. פסטור מצביע על הניגוד הרב בין המלכים

האינקוויזטורים ומינוייהם. כבר בבדיקתו של החומר הרשמי הזה עולים לפנינו אותם לבטים שנתלבט בהם האפיפיור בשעה שבא להוציא מידי נשק שכוחו רב במהותו ולמסרו לידי של השלטון החילוני, ואפילו המדובר במלכים שזכו לתואר "המלכים הקתוליים", שהתכוונו לנצל ויכוח פנימי זה לצרכי שלטון.

בולת-היסוד נשתמרה כשהעתק ממנה מצורף לכתב-המינוי שניתן מאת המלכים הקתוליים לנזירים הבאצי'לר חואן די סן-מרטין, פריור המנזר של סן-פבלו בבורגוס, ויקאר במסדר הדומיניקני, ומאיסטרי מיגל די מוריליו, לשמש בסביליה. לבולה ולכתב-המינוי צורפה פניית שני האינקוויזטורים אל אצילי אנדלוסיה וראשי עריה להיענות להם ולעזור להם בפעולתם לביעור הכפירה.³⁴ כתב-המינוי ניתן ב-27 בספטמבר 1480, והם החלו בפעולתם בינואר 1481. אף ההפסקות בתאריכים, כפי שכבר צוין לעיל, מורות על שיקולים ועל קשיים גם יחד. שיקולים אלה היו פנימיים מעיקרם, אך ייתכן והיו גם גורמי-חוץ, היחסים עם פורטוגל ועם צרפת, שהביאו לידי כך שהשעה לא היתה כשרה.

בפנייתם ביקשו האינקוויזטורים את האצילים ואת ראשי הערים שיסגירו לידיהם את האנוסים שברחו מסביליה ובאו לחסות בצלם וליהנות מהגנתם.³⁵ בפנייתם זו הסבירו כי הסיבות שהביאו להקמתה של האינקוויזיציה היו ההכרח להילחם בכפירה שפשטה במדינה בעטף של אנוסים שבאו מן היהדות.³⁶ מן הבולה שצורפה אל כתב-המינוי לומדים אנו כמה פרטים על פנייתם הרשמית של המלכים הקתוליים ועל רצונו של סיכסטוס שאדמת ספרד תטוהר מכופרים (קרי מאורים). בדבריו התכוון לכיבושה של גרנדה, והדעת נותנת שניתנו לאפיפיור הבטחות בכיוון זה. ואשר לסמכות מינוי אינקוויזטורים – זו היתה מלאה, מאחר שניתנה ההבטחה לפעול

הקתוליים לאפיפיור, שמצא במיוחד את ביטויו בשאלת מינוי הגמונים בטאראגונה ובקאנאק, שבהן ביקש סיכסטוס להושיב את קרובי משפחתו. בענייני האינקוויזיציה אין לראות את חיבתו של סיכסטוס כהתנגדות למוסד זה. אולי התכוון רק להתנגד לדרך פעולותיה, משום שטען לדרך של רחמים (פסטור, עמוד 402; ועיין להלן בניתוח הבולות). מצד אחר יש לראות בויתורו למלכים הקתוליים מידה רבה של תלות. מצב זה יובן לאור תפיסת שטחים באיטליה עליידי הספרדים ולאור כוחה של ספרד כמעצמה אדירה במלחמת העולם הנוצרי נגד התורכים המתעצמים (עיין פסטור, שם, עמוד 410).

³⁴ הדעת נותנת שאצילים נתנו מחסה לאנוסים. על איסור זה עוד חזרו ב-15.12.1484 בסיאודד ריאל, עתה נצטוו האצילים בעלי אחוזות ליד עיר זו שלא לתת מחסה לאנוסים ולהסגירם לידי האינקוויזטורים הליסנסיאדו פרו דיאס די לה קוסטאנה והאלגואסיל חואן די אלפארז (Simancas, Registro del Sello 3, № 3788, fol 73). עיין להלן בפרק על תולדותיו של ביח-הדין בסיאודד ריאל.

³⁵ בפנייתם זו הזכירו לאצילים את שבועתם להגן על הדת הקתולית הקדושה והחובה המוטלת על כל קתולי נאמן להגיש עזרה לפעולות המוסד. פנייה זו היא בגדר פקודת הכמורה לאצולה. ייתכן שיש במעשה כדי ללמדנו על השאיפה לשבור את האצולה האנדלוסית העצמאית לפי אפיה והמתמרדת. ב-27 בדצמבר הורו המלכים הקתוליים שיש לעזור לאינקוויזיציה בכל. עיין ליוזקה, בולריז, עמוד 57.

³⁶ הסבר רשמי זה עולה בקנה אחד עם הטענות הדתיות להקמת האינקוויזיציה.

לגירוש המוסלמים ממעוזם האחרון בחצי האי.³⁷ סמכותם של האינקויזטורים היתה לגבי קסטיליה כולה, שהועמדה בסביליה למבחן. אין לדעת אם כוונת השליטים היתה שבית-דין זה יפעל לאחר-מכן במקום אחר. גם משנוסד בית-הדין בסיאודד ריאל ב-1483 הוא נוסד לכל הארכיגמוניה של טולידו. נמצאנו למדים שבכל בית-דין כאילו הועמדו למבחן כל שיטתה של האינקויזיציה ודרך תגובתה של האוכלוסיה ויחסה למוסד-מדינה זה.

מן החומר, שנשתמר לנו מן התקופה הראשונה לפעולת האינקויזיציה, נוכל ללמוד על הדרך שנקטו בימים ראשונים אלה: החמרה בענשים.³⁸ ועל אף העובדה שלא הגיעו לידינו תיקים של נידוני סביליה, יש בידינו עדויות הרבה המעידות על דרכם האכזרית של האינקויזטורים. הדעת נותנת שהיתה כאן תנופה האפיפינית לראשיתה של כל פעולה, ומגמתה ללמד לקח. ידוע המעשה בבני-ביתו של שושן בסביליה;³⁹ ריכוזו בית-הסוהר של האינקויזיציה ובית-דינה במבצר טריאנה; המגפה שפרצה בעיר וצאתם של אנוסים רבים מן העיר, ואינקויזטורים בעקבותיהם, ופעולתם נגדם בכל מקום שבו מצאו מקלט. ברנאלדיס מונה את העולים על המוקד בעיר סביליה בשנות 1481–1488 עד למעלה מ-700 איש, ולמוחזרים לחיק הכנסיה הוא קובע מספר העולה על 5000 איש.⁴⁰ מספרים אלה, כפי שמביאם כרוניסטן שלא הצטיין באהבת

³⁷ עיין ליורקה, בולריו, עמוד 49 ואילך. הם הוסיפו לדון באותו כתב בהיקף סמכותם למנות ממלאי-מקום, שלא יהיו צעירים מגיל של 40 שנה כפי שכתב אלונסו די אספיניה בהצעתו (Fortalitium Fidei, Lib. II, Cons. XII, fol XL verso). כעוזרים מינו לעצמם: את הדוקטור חואן די מדינה כאסיסור; את חואן לופס די בארקו כתובע. ב-13 במאי 1481 צירפו את דגו די מרלו כעוזר או פקורחידור של סביליה (כלומר, ראש הרשות החילונית); פרנאנדו יאנס די לובון שימש כמקבל הנכסים המוחזרים. על המינויים עיין F. Fita, BAH 16 (1890), p. 452 ss. פולגאר התאונן במיוחד על מעשיהם של מדינה ומרלו.

לאינקויזטורים ניתנה סמכות לחקירה ולפעולה "הן במאסר ובמשפטים והן בהטלת ענשים על הנוצרים הרעים והכופרים". כן היה עליהם לפעול נגד כל האנשים שיהיו נגועים בנגע הכפירה והמינות בכל המלכויות הריבוניות, הערים, הכפרים, המקומות, "בהם ובכל חלק מהם". והוראה מזהירה את האינקויזטורים שאם יזניחו את תפקידיהם יפוטרו. ב-9 באוקטובר ניתנה הוראת-מלכות המזכה אותם ברכב-חינם. עיין ליורקה, שם, עמוד 55.

³⁸ הבולה, הנוטלת מן המלכים הקתוליים את הרשות למנות אינקויזטורים לאראגון, שניתנה ב-29 בינואר 1482, טוענת על מעשי-אכזריות שנעשו בנוצרים. והשוה להלן בטענותיו של פולגאר על פעולתו של בית-הדין בסביליה.

³⁹ הובא ברוב הספרים המתארים את האינקויזיציה. עיין, למשל, אצל ליורקה, אינקויזיציה, עמ' 80 ואילך. וכן, J. Llorente, Anales de la Inquisición Española 1, Madrid 1812, p. 43 ss.

⁴⁰ כרוניקה, פרק 44, עמוד 600. ליורנטי לעומתו (שם) קובע את מספרי הנידונים בסביליה ובדיאלסיסה של קאדיס לשנת 1481 בלבד ל-2000 איש. הוא מסתמך על ההיסטוריון הישועי מריאנה. לפי פולגאר זכו לכפרת עוונות 15,000 נפש ונשרפו 2000 איש בכל האזור (כרוניקה, מהדורת מאטה-קאריאס, עמוד 438 ואילך; ועיין גם פ' קנטירה, ספרד 4 [1944], עמוד 336 ואילך). אבל במקום אחר בכרוניקה (עמוד 337) הוא מונה 4000 בתים ויותר של אנוסים

ישראל, נמוכים הם לאין ערוך מכל המספרים שהגיעו לידינו. כשלעצמם מאלפים הם לגבי דרכו של המוסד. ולא באה פרשת סביליה אלא לציין, כי המעשה בה, בשנותיה הראשונות של האינקוויזיציה, שימש פינה ויתד לדרכו של המוסד לאחר-כך.⁴¹ ולא בא טורקימדה, שפתח בפעולתו הרשמית רבת-התנופה לאחר שנוסד בית-הדין בסביליה, אלא להמשיך בקו שכבר נקבע בימיה הראשונים של האינקוויזיציה באנדלוסיה.

3. נסיונות-ההתנגדות האחרונים לשיטתה של האינקוויזיציה

מכל התיאורים שהגיעו לידינו על הימים שאנו עומדים בהם חשוב ביותר תיאורו של פולגאר לימיה הראשונים של האינקוויזיציה. הוא עד-ראיה וסיפורו הוא רב-מתח. ממנו אנו לומדים שרק עם בואו של טורקימדה למוסד זה נפתחה בו תקופה רבת-תנופה. מלכתחילה הטילו עליו פרנאנדו ואיזבל את החקירה בכל שטחי הריבונות ובכל המלכויות של המלך והמלכה.⁴² והוא-הוא שמינה לו ממלאי-מקום, שאחד מהם היה חואן די מדינה, שהוסמך לפעול בסביליה.⁴³ תיאור זה סותר את תכנון של הבולות הראשונות על מינוי אינקוויזיטורים ראשונים ואת תיאור מינויו הרשמי של טורקימדה בשנת 1482, כאחד מקבוצה גדולה של אינקוויזיטורים שעליהם הוטלה הנהגת האינקוויזיציה. אך נראה שבעצם אין סתירה בין תיאורו של פולגאר לבין המינוי הרשמי. תיאורו מלמד כי כבר בראשית ימיה של האינקוויזיציה הקסטיליאנית לא היתה אישיות אחת אלא זו של טורקימדה שכיונה את רצונה של המלכה, ואת רצונו של פרנאנדו, במלחמה נגד הכפירה; מסתבר שהוא עמד להם בעצה ובמעשה לארגון אשיות השלטון במדינה המאוחדת. לא בא פולגאר אלא לתאר את העובדות כפי שהן היו ידועות לו, כאיש היושב בחצר המלכות וכתובת האנאלים הוטלה עליו.

באנדלוסיה, ביחוד בסביליה ובקורדובה, כל אלה ברחו. מריאנה מביא מספר של 17,000 נפש שזכו לכפרה, שם, עמוד 83. חילק על תנחל זו וטוען שאין מספרי מריאנה נכונים. לענין זה יש להשוות עוד את המספרים שהביא נלירה (Crónica, Madrid 1927, p. 123 s.). הוא מונה 1500 נשרפים ולמעלה מ-4000 מוחזרים לחיק הכנסיה. ליד מספרים אלה רשומה הערתו של הירונימו סוריטה, כי עד שנת 1520 נשרפו בארכיהגמוניה של סביליה למעלה מ-4000 איש, ולמעלה מ-20,000 הוחזרו לחיק הכנסיה. הוא הוסיף כי בסך-הכל נידונו בארכיהגמוניה זו למעלה מ-100,000 איש! ייתכן שמספרים אלה הם מספרי-התרשמות, ואם ההתרשמות היא גדולה כל-כך מסתבר שלא מעטים היו נידוניה של האינקוויזיציה.

⁴¹ סביליה ואנדלוסיה הן גם נקודות-מוקד בתולדות ישראל בספרד של אותם הימים. ייתכן שיש לקשור את פעולתה של האינקוויזיציה בגירוש שנת 1483 משם. על העיר ומקומה במלכות בימי פרנאנדו ואיזבל עיין: A. Romero Muñoz, Andalucía en la Obra de Isabel de Castilla, Archivo Hispalense 46 (1951), p. 129—176.

⁴² של המלך ושל המלכה. פולגאר מציין (מהדורה ישנה; עיין קנטירה, שם, עמוד 336 ואילך) שטורקימדה שימש אב-ידווי גם לפרנאנדו. ידיעה זו חסרה במהדורת מאטה-קאריאסו.

⁴³ לעומת דברים אלה עיין לעיל הערה 37.

הדעת נותנת, כי מי שנתמנה לשמש את האינקוויזיציה בסביליה (ולמים כמובן גם בסיאודד ריאל) לא נתמנה אלא לפי בחירתו או בהסכמתו של טורקימדה. המלכים הקתוליים הם שהעבירו את ההצעה הזו לאישורו של האפיפיור. מינויו הרשמי של טורקימדה לחבורת הסופרימה, המנהיגה את עניני האינקוויזיציה, נעשה בימים שבהם נתחוויר שיש צורך באישיות מרכזית ומוכרת שתעמוד בראשה של הסופרימה ותפקידה יהיה לשמש אינקוויזיטור-גנרל לכל המלכות. משנתאשרה רשימת האינקוויזיטורים שהוגשה לסיכסטוס מינו פרנאנדו ואיזבל את טורקימדה למשרה רמה זו. מכאן שיש לראות את מינוים של מוריליו ומדינה בסביליה ובסביליה כמינוי קודם ומקומי גרידא. נראה שסיכסטוס ידע על התפקיד שיטל על השנים באזור סביליה, שהיא אזור-ספר למלכות גרנדה.⁴⁴ יש בכך הוכחה לדרך המלכות בשאלת האנוסים: תחילה הקמת בית-דין מחוזי אחד לצרכים מקומיים; הצעד הבא – פנייה למינוי אינקוויזיטור מקומי במלכות אראגון, והכנסת האינקוויזיציה האפיפיורית שבמלכות אראגון לתחום עניניה של הממלכה המאוחדת; ומשנתגברו על היסוסי האפיפיור באה הצעה להקים מועצה עליונה לצרכי המלכות כולה; משנתמנה מועצה זו הובלט בה טורקימדה, שהיה בין האחרונים ברשימת המתמנים ונעשה ראש וראשון בהנהגה זו. ואף כי דרכו של השלטון היתה ברורה בהקמת מוסד-מדינה זה בראשותו של טורקימדה, עדיין נשמעו טענות נגד דרכו של המוסד גם בחוגי-כנסיה עליונים בספרד. ועד שלא הוכרעו אלה ונתקבלה שיטתו של טורקימדה עוד נשמעו הדים אחרונים ונסיון של זעקת שבר וכאב מפי אנשים שענין האנוסים נגע ללבם.

פרנאנדו דיל פולגאר, מזכירה של המלכה,⁴⁵ פעל כנראה בחצר המלכות עד 1482. מאותם ימים נשארה לנו ממנו חליפת-מכתבים מאלפת שניהל עם הקרדינל דון דגו אורטאדו די מנדוסה, ארכיגמונה של סביליה וראש הכמורה במלכות כולה.⁴⁶ המיוחד שבחליפת-מכתבים זו הוא המען שאליו פנה פרנאנדו דיל פולגאר כדי להתאונן על העוולות שנעשו לאנוסים;⁴⁷ פולגאר יצא לעשות את חשבון-נפשם של אנוסי ספרד לאחר דורות של חיים בנצרות ונוכח פעולתה של אינקוויזיציה, העושה לעקירתה של הכפירה שפשתה בין האנוסים. וחשבון-נפש זה נעשה בודאי לפני אדם שפולגאר קיווה שתהיה לו אוזן קשבת לצרות בני עמו – האנוסים – ואולי יעשה למענם; אל אחרים לא פנה. הוא התלונן לפניו על הוראה אחת שניתנה בגיפוסקואה, ולפיה אסורים אנוסים בהתישבות בין נוצרים במקום ובהתחתנות עם

⁴⁴ בבולה מן ה-1 בנובמבר 1478 נאמר בפירוש שסיכסטוס מצפה לביעור הכפירה ולכיבושה של גרנדה, עיין ליורקה, בולריו, עמוד 52.

⁴⁵ עמו שימשו כמזכירים פרנאנדו אלוואריס ואלפונסו די אוילה, שגם הם, כמוהו, אנוסים היו. עיין פ' קנטירה, ספרד 4 (1944), עמודים 295–348; פולגאר, כרוניקה, מהדורת מאטה קאריאסו, עמוד XXI ואילך.

⁴⁶ הוא מחבר הקטכזום המפורסם לחינוך אנוסים בנצרות; ועיין לעיל.

⁴⁷ מאטה-קאריאסו משער כי הוצאתם של אנוסים להורג (בסביליה?) עוררה אותו לתגובתו זו. עיין שם עמוד XLIX, ועיין גם מה שכתב בענין זה A. Castro, The Structure of Spanish History, Princeton 1954, p. 530.

בני חבל-ארץ זה.⁴⁸ ההוראה השניה שנגדה יצא לטעון ניתנה בטולידו, והיא אוסרת על סתתים ללמד את מקצועם לשום אנוס. הוראתם-גזירתם של בני גיפוסקואה מביאה אותו לומר שהם עצמם באים לטולידו ולמקומות אחרים ויושבים ומשרתים בבתייהם של קונברסוס רבים. עתה באו אבותיהם של הללו והורו שאין להתחתן עם קונברסוס, אדונייהם של אלה המשרתים בבתייהם. פולגאר מספר, כי רבים מהם התחנכו בביתו של הרילאטור,⁴⁹ ואצלו למדו קרוא וכתוב.⁵⁰ ואף עתה יש מהם הלומדים בבתייהם של פרנאנדו אלואריס ואלפונסו די אוילה ובביתו שלו עצמו.⁵¹ לדעת קנטירה נכתב המכתב בשנת 1482. בלי שנחלוק על הנחתו זו ברור לנו שההוראות ניתנו סמוך לשנה זו מטעמים שנביא להלן, והן חוליה נוספת בשרשרת המעשים נגד האנוסים. פולגאר אינו מזכיר את מניעיהם של גותני ההוראות, אולם מסתבר מהן הרקע החברתי והציבורי שנתקיים בימיהם של פרנאנדו ואיזבל ודרך הגירתם של אנוסים מן המרכזים שבדרום אל עבר הצפון, שהרי חבל-ארץ זה לא הצטיין ביושבים יהודיים מרובים ולא ביושבי אנוסים. וייתכן שיש בהוראה זו גם ללמד על אנוסים הבורחים מן הדרום, שבו פועלת האינקוויזיציה, אל הצפון, שבו אין היא פועלת, והדעת נותנת שלא תפעל משום מיעוטם של האנוסים. ואשר להוראה האוסרת לימוד סתתות יש להזכיר שאין זה מן המקצועות שיהודים עסקו בו, והאיסור נראה יותר כהחלטה של חבורת אומנים. ומה גם שקשה לשער שבשידוד-המערכות במלאכה, שצריך היה לבוא עם ההמרה, יחדרו אנוסים דוקא למלאכה זו.⁵² מכתב אחר לארכיהגמון, והוא קדם כנראה למכתב שתואר לעיל,⁵³ נתון כולו לרשמי פעולתה של האינקוויזיציה בסביליה. הוא בא ללמדנו על הרגשותיו של פולגאר בשאלת אחיו האנוסים. אמנם כנוצרי גאמן הוא מדבר על עוורונם של השבים ליהדות.⁵⁴ התנהגותה של המלכה כלפיו הוא מוצדק.⁵⁵ אך הוא מבקש במכתבו להבדיל בין החוזרים לסורם ומקיימים מצוות ישראל, שיש לדונם בחומרה, לבין

⁴⁸ ידועה גם התנגדות בקטלוגיה לחיתון עם אנוסים. עיין פ' קנטירה, ספרד 4 (1944), עמוד 305.

⁴⁹ הוא פרנאן דיאס די טולידו הידוע מהתנגדותו ל-sentencia-estatuto של ימי פדרו סרמנטו, עיין A. de Cartagena, Defensorium unitates christianae, ed. M. Alon-so, Madrid 1943, נספח 1, ולאחרונה B. Eloy Ruano, Sefarad 17 (1957), p. 314.

⁵⁰ כאן מוסיף פולגאר נימה אישית כלפי דון דיגו אורטאדו, שאצל אביו של דון דיגו, דון איניגו לופס די מגדוסה, המרקיו די סנטיליאנה, למדו הללו מלחמת-רמחים.

⁵¹ הללו הם מזכיריה של המלכה.

⁵² עיין בקשר לכך בפרק הדן בפסקי-הדין ובאיסורים לעסוק במקצועות שונים שחלו על אנוסים לאחר שנידונו.

⁵³ נכתב, כנראה, ב-1481 (בסוף השנה). בענין מענו של מקבל המכתב נחלקו הדעות בין קנטירה (שם עמוד 302) למאטה-קאריאסו (עמוד LII).

⁵⁴ למכתב בשלמות עיין כרוניקה, מהדורת מאטה-קאריאסו, עמודים LVI-LV.

⁵⁵ שים לב להבדל. בכרוניקה דיבר פולגאר במפורש על שותפות המלך והמלכה. אין לראות כאן המשטה מכוונת. נראה יותר שהכרוניקה היא שתיקנה. עיין קנטירה, שם, עמוד 307, יציין לעיל.

אלה שיש להקל במעשי שיבתם. את טיעונו הוא בונה על־פי המקרא, הבשורה למתי (י"ח, 22) ועל דרכם של מלכים ומקברים שונים, שנהגו לשוב ולהתרות בענין האמונה. פתרונו יצא איפוא מתוך טיעון זה לדרך של מתינות.⁵⁶

במכתבו הוא מעריך את מצב האנוסים באנדלוסיה. ונראה שתיאור זה יפה לגבי כל מקום בקסטיליה, יש, לדעתו, בין האנוסים טובים ורעים. "באנדלוסיה יש לפחות 10,000 צעירות שמעולם לא יצאו מבית הוריהן. הן רואות את דרכי אבותיהן ולומדות מהן.⁵⁷ לשרוף את כולן הוא מעשה אכזרי ביותר וקשה ביותר, והוא יביא לידי כך שיברחו למקומות שאין לתקנן [כלומר: לעשותן נוצרים טובים] שם בכלל".⁵⁸ הוא ממליץ על חינוכם של האנוסים. אין הוא מתנגד למינוים של דגו די מרלו והדוקטור די מדינה.⁵⁹ אך הוא מדגיש שדרכם, דרך האש, אין בה כדי להצליח כפי שהצליחה שיטתם של פבלו די סנטה מריה ואלונסו די קרתחינה במי־ההזיה שהטילו על רבים. עדיפות איפוא טבילותיהם שהטבילו יהודים על פעולתם של שני האינקוויזיטורים. הוה אומר, שפולגאר לא ראה בשיטה שנקטה האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית דרך טובה. דעתו זו בולטת יותר במקום אחר,⁶⁰ כשהוא מעריך את דמור יותיהם של חואן די טורקימדה ובני סנטה מריה ומעמידם, אותם ואת דרכם, כסמל ודוגמה של אנוסים שכל מעשיהם היו למען האמונה והכנסיה. כאילו רצה לומר שרק בדרכם אפשר להצליח ולהגיע לתוצאות רצויות. להצדקתם של קונברסוס הוא מספר כי יהודים הלשינו על קונברסוס [נאמנים והגונים בנצרותם] כדי לנקום בהם.⁶¹ לא רצה איפוא פולגאר להשלים עם הקמתה של האינקוויזיציה כאמצעי וכשיטה שיחזירו אנוסים חוטאים למוטב. ויש לזכור שבמכתבו זה אם דיבר על השיטה שנקטה האינקוויזיציה, הרי במכתב האחר העלה את אשמת הנוצרים בחוסר רצונם לקלוט בתוכם אנוסים ולהביא לידי מיוזגם בחברה הנוצרית. ונראה שתפס את הבעיה כולה מצדה החיצוני: לגביהם נאמנותם של האנוסים לנצרות נעלה מכל ספק; אותם שאינם נאמנים יש לחנכם לנצרות טובה.

מכתבו של פולגאר אל ארכיגמונה של סביליה מכוון היה כנראה שיינדע ברבים. ואמנם עורר התנגדות נמרצת. תגובה זו באה ללמדנו על ויכוח שנמשך בחוגי החצר בדבר הקמת האינקוויזיציה ודרכה שלה בפתרון שאלת האנוסים. אין להטיל ספק

⁵⁶ דרכו היא היפוכה מזו של ברנאלדיס, כומר החצר, שטען בכרוניקה שלו (פרק 44, עמוד 600) "שהמדורה שהועלתה תשרוף עד כלותה", משום שכולם יהודים. עיין ב' ליורקה, ספרד 2 (1942), עמוד 115, ובמיוחד פ' קנטירה, ספרד 4 (1944), עמוד 306.

⁵⁷ לא ברורה הסיבה שבא להזכיר בנות בלבד. ואולי ביקש להדגיש בעיקר את השפעת הבית. עיין פ' קנטירה, ספרד 4 (1944), עמוד 308.

⁵⁸ רמו איפוא לבריחת אנוסים ממקומותיהם.

⁵⁹ התכוון כאן לחואן רואיס די מדינה ממועצת המלכות, שכנראה היה מפקח על הפעולות בסביליה. עיין ליורקה, בולריו, עמוד 56.

⁶⁰ פולגאר Claros varones, עמוד 99 ואילך; כרוניקה מהדורת מאטה־קאריאסו, כרך 2, עמוד XX ואילך, עמוד XXI, הערה 1.

⁶¹ פולגאר, כרוניקה, מהדורת מאטה־קאריאסו, כרך 2, עמודים 210, 353.

בהנחתו של קנטירה,⁶² שתגובה זו על המכתבים מקורה בחוגי התומכים באינקוויזיציה, ועיקרה פנייה אל המלכה.⁶³ ואמנם נמצא קשר בין תגובה זו לכתובים אחרים שנתפרסמו בשנת 1488 ויצאו מסביבתו הקרובה של טורקימדה, שעה שצריך היה לעורר הלך-רוחות נגד יהודים.⁶⁴

לא בא המשיב עלום-השם לפולגאר אלא להדגיש את רצונו לשרת את הכנסיה והמלכה ולתקוף את פולגאר על שיצא להגן על האנוסים המתיהדים. פנייתו של פולגאר אל הקרדינל מנדוסה אינה אלא העזה. הדרך שבה מענישים את האשמים בכפירה מוצדקת היא, אף אם יש חפים מפשע הסובלים במקומם של כופרים אמיתיים. ומוטב שיסבלו חפים מפשע משתופץ הכפירה, כשאין מענישים עליה. לדעתו של הכותב מוטב לו לאדם שייכנס לגן-עדן ועין אחת לו משירד לגיהנום כששתי עיניו אתו. אין איפוא כל ספק שכותב זה ראה רק טובים מעטים שבמעטים בקרב הקונברסוס. לכן גרס, כדרך שגרסו רבים באותם ימים, שמוטב שגם הטובים המעטים יסבלו ובלבד שתיעקר מן השורש סכנת הכפירה. מפתיעים הלכירות אלה, שכן נמצאם אמורים במפורש בפקודת-הגירוש.⁶⁵ נראה בעליל כמה קשורים רעיונות אלה ורעיונות הגירוש באותו חוג שבחצר המלכות.

הכותב עלום-השם שהשיב לפולגאר הוסיף לדבריו אסמכתות מן המקרא⁶⁶ לתיאור סבלם של טובים בעד רעים. גם טובתה של הכנסיה מחייבת את הענשתם, שכן כשעוקרים אבן אחת מבנין הכנסיה מתערער כל הבנין כולו. הרע שבהם נובע במיוחד מתוך כך שהם מעמידים-פנים, והם מכלכלים את מעשיהם בחשאי, ולפיכך מכזבים הם בשתי הדתות כאחת.⁶⁷ פולגאר עצמו הוא שותפם של אנוסים. אין דרכו כדרכו של אלונסו די אספינה,⁶⁸ מאיסטרי בתיאולוגיה הקדושה, נזיר פרנציסקני שהיה הולך יחד עם מאמינים, נושא את דמותו הקדושה של הצלב, שנים הרבה וימים הרבה, לבתיהם של אנוסים ומחפש כופרים ושופך את דמם. ולא בא הכותב אלא להעמיד אנוס מול אנוס. זאת ועוד. אם איש כאלונסו די אספינה, הנערץ על הכותב, לא הצליח לעשות דבר לתיקונם של אנוסים אפילו כשהשתמש באמצעים חמורים כאלה, כיצד יעלה הדבר בידי פולגאר לחנכם לנצרות טובה. נמצא, שכונתו של פולגאר רעה, והוא פוגע בהצעותיו באפיפיוור ובעושי-דברו [כלומר, המלכים הקתוליים והכמורה]. ולא רק האינקוויזטורים מרלו ומדינה צריכים ללחום נגדו, כי אם גם ההגמונים המתים פבלו די סנטה מריה ואלונסו די קרתחינה [שפולגאר מעריצם ומעמיד לדוגמה את מעשיהם]. והוא עוד הוסיף והאשים אנוסים בהרעלת

⁶² פ' קנטירה, ספרד 4 (1944), עמוד 312 ואילך.

⁶³ אף עובדה זו לעצמה היא חשובה.

⁶⁴ שני הכתובים נידונו בהרחבה עליידי י' בער, תולדות², עמוד 445 ואילך.

⁶⁵ עיין י' בער, תעודות 2, עמוד 405 למטה.

⁶⁶ המבול, מעשה העגל, מעשה דתן ואבירם, ועוד.

⁶⁷ גישתו זו עולה בקנה אחד עם דבריו של ברנאלדיס, ועיין לעיל. כדרכם של מתנכחים מרבה גם הוא להשתמש בהבאות מן המקרא כדי להוכיח את כוונותיו.

⁶⁸ בכך רמז למוצאו היהודי. אין לדעת אם התכוון לפעולת חקירת מינות מצד אספינה.

הצ'נסילר שמינה את מרלו ואת מדינה לאינקוויזטורים וסיים בהטלת דופי באנוסי מקום אחד.⁶⁹

פולגאר לא נשאר חייב לו תשובה.⁷⁰ מדבריו למדים אנו באיזו מידה זכה המכתב של הכותב עלום-השם שהיה מיועד לקרדינל, אדוניו של פולגאר.⁷¹ לפרסום רב ב"עיר זו" (טולידו). בכך הועלה הויכוח למדרגה שבין קרדינלים וארכיגמונים. האחד – מקבל מכתביו של פולגאר, ארכיגמונה של סביליה, והשני – מקבל מכתביו של המחבר עלום-השם, ארכיגמונה של טולידו. ואמנם ידוע שפדרו גונסאלס די מנדוסה תמך בטורקימדה ובגישתו בשאלת האנוסים. פולגאר נפגע מדבריו של מאשימו: "אם ימנה הלה את חטאיו האמיתיים יתקן את עצמו, ואם אין הוא אומרם שיתקן הוא [המאשים] את דרכו". פולגאר סולח לו לכותב ברוח נוצרית מובהקת על העלבונות שהעליב אותו, מבקש ממנו שיגלה את זהותו ולא יסתתר ויפיץ ברבים האשמות שאינן מבוססות. פולגאר מוסיף ומצטדק על האשמה שהאשימו האלמוני בכתיבת דבריהתול.⁷² והוא אומר, שגם אישים רמי-מעלה ואצילים הרבו לכתוב בסוג-כתובים זה.⁷³ עתה שאל את מאשימו על שום מה אסור לו להתלוצץ בשעה שאינו פוגע בשום איש? פולגאר מכחיש את דברי המאשים כאילו אמר שהאינקוויזטורים במעשיהם בסביליה טועים, וכאילו טעתה המלכה בשעה שמינתה אותם לתפקידם זה; והגם שיתכן שהמלכה חטעה במינויה והם שיטעו בדרך פעולתם, איש מהם לא היו לו כוונות רעות. טובה היתה כוונתו של המלך דון חואן (השני) בשעה שמינה את פדרו סרמנטו על העיר טולידו, אך הלה, בהשפעתם של אנשים רעים, הרים את ידו במלך; מלכתחילה טובה היתה כוונת המלכה בשעה שמינתה את מרטין די סיפולבידה על מבצר נודאר, אך הוא מרד בה ומסר את המבצר למלך פורטוגל – הנה טעתה המלכה מתוך כוונה טובה. והוא עצמו חלילה לו לומר את דבריו מתוך כוונה רעה.⁷⁴

⁶⁹ חלוקות דעותיהם של קנטירה (ספרד, שם, עמוד 320), הטוען שלא נתכוון מחבר המכתב לשום מקום מיוחד, ומאטה-קאריאסו (כרוניקה, שם, עמוד LVIII), האומר שהכוונה היא לטולידו. אמנם אין אחיזה גיאוגרפית כלשהי לדברי מאטה-קאריאסו, אך אין לשכוח שדבריו נתפרסמו ברבים בעיר טולידו. שום מקור אחר אינו מספר על נסיון ההרעלה.
⁷⁰ המכתב: קנטירה, שם, עמוד 321 ואילך; מאטה-קאריאסו, שם, עמודים LVIII–LVI.
⁷¹ נתכוון לקרדינל די ספרד פדרו גונסאלס די מנדוסה, ארכיגמונה של טולידו.
⁷² ייתכן שהמדובר הוא בדעה המקובלת שפולגאר הוא מחברם של Coplas del Provincial והי Coplas de Mingo Revulgo. עיין בער, תולדות², עמוד 393 ואילך. וכן: L. De la Cuadra Escrivá de Romani, Las Coplas de Mingo Revulgo, Madrid 1963, p. 12 ss.

⁷³ בין הכותבים הוא מונה את המרקיו די סנטיליאנה דון איניגו לופס די מנדוסה, את דון דיגו אורטאדו די מנדוסה בנו, הדוכס די אינפאנטאדו, ופרנאן פרץ די גוסמן, ואישים רבים אחרים. עיין עליהם Juan Alonso de Baena, Cancionero, מהדורת M. Rivadeneyra, 1851, במקומות הרבה.

⁷⁴ פולגאר סירב בסוף המכתב לענות למאשים על טענותיו המובאות מן המקרא, כיון שהכותב הוא אלמוני. כשלעצמה ידועה היתה בקיאותו הרבה של פולגאר במקרא, בברית החדשה

חלוקות דעות החוקרים על זמנו של הויכוח. מאטה־קאריאסו הניח שחליפת־מכתבים זו מאוחרת היא לינואר 1481.⁷⁵ ודאי שמכתבו של פולגאר, במיוחד זה הדין באינקוויזיציה בסביליה, מבוסס על פעולתו של בית־דין שם, ואם מביאים אנו בחשבון כשני חדשי־חסד עד לראשית פעולת בית־הדין, ואחר־כך ודאי תקופה כלשהי של פעולת בית־הדין, הרי שהדעת נותנת שאין להקדים את המכתבים למחצית שנת 1481. וכבר הצביע קנטירה שלאחר סוף 1481 אין פולגאר פעיל בחצר־המלכות, ומכאן ואילך מונה למשרת הכרוניסטן של המלכות. הדעת נותנת שמחמת חליפת־מכתבים זו ראו צורך להרחיקו מכל פעילות והשתתפות בפוליטיקה הפנימית והדתית של המלכות.

הרעיונות שהועלו במכתבים מלמדים אותנו שנמצאו במלכות אישים שלא השלימו עם דרכה של האינקוויזיציה. המכתבים הם למעשה העדות היחידה להשקפות של ימים ראשונים, ורצון לערוך חשבון־נפש. הם הד אחרון של הגנה על אנוסים ובקשת רחמים עליהם. אך למקרא תיאור התנגדות זו אפשר היה לשער מראש ידו של מי תהיה על העליונה. ונוכח אלה ייתכן שקולו של פולגאר הוא נסיון לפנות אל מתנגדי סיעת טורקימדה ולהזעיקם על הסכנה שבכל מעשי סיעתו. צעד נכון עשה פולגאר בפנותו אל אישיות כנסיתית ראשונה במעלה במלכות, אישיות שדעתה אולי הייתה שקולה כנגד דעת טורקימדה וארכיהגמונה של טולידו. עם זאת נסיונו שלו ליצור דעת־קהל עלה בתוהו. מכאן ואילך נדמו הקולות, ולא נמצא מי שיפצה פה בשעה שהמוקדים בסביליה, ולאחר־מכן בסיאודד ריאל, אכלו בכל פה.

4. האפיפיור סיכסטוס הרביעי ופעולתה של האינקוויזיציה ;

נצחון דרכו ושיטתו של טורקימדה

הד מעשיהם של האינקוויזיטורים, השפעתם של קונברסוס בחצר האפיפיור ותלונות שהושמעו מצדדים רבים, הביאו לידי נסיונות מצד סיכסטוס הרביעי לנסות ולהגביל את כוחה של האינקוויזיציה הספרדית. בתחילה התנגד שהזכות שניתנה למינוי אינקוויזיטורים בקסטיליה תחול גם על מלכות אראגון.⁷⁶ כן בא לתבוע לשתפו במוסד החדש באמצעותו של ההגמון (או שליחו) בתפקיד של שופט אורדינריוס.⁷⁷ הוא אף אסר הקמת אינקוויזיציה לאומית במקומות שבהם קיימת אינקוויזיציה אפיפיורית. ב־18 באפריל 1482 טען שוב על הפעולות החמורות שנעשו בקונברסוס. בולה

ובכתביהם של אבות הכנסייה וקדושיה. ייתכן שנמנע מלהשיב מתוך חשש שמא תשובתו תשמש עילה להאשימו בכפירה. ועיין גם מה שכתב בענין זה קנטירה, שם, עמודים 331, 333.
⁷⁵ לפרטי ההנחות עיין קנטירה, ספרד, שם, עמוד 327. מרלו ומדינה, שנתמנו ב־27 בספטמבר 1480, החלו בפעולתם בינואר 1481.

⁷⁶ עיין הבריו (Breve) מן ה־29 בינואר 1482 ; ליורקה, בולריו, עמוד 59 ואילך.
⁷⁷ הוראה שנתקיימה מאז ואילך ; אך יש לציין שלתפקיד זה היה ההגמון, או הארכיהגמון, ממנה את אחד האינקוויזיטורים מחברי בית־הדין שבמקום. מכאן, שלמעשה בטלה השפעתו של האפיפיור.

זו, שבאה להתיר ערעור על פסק־הדין לפני האפיפיור ושהתירה לשופט־האזרדי נריוס לתת כפרת עוונות לכופרים המתחרטים על מעשיהם, באה גם להסדיר כמה ענינים שבפרוצידורה. האפיפיור טען נגד השימוש בעדים בלתי־מהימנים להרשעתם של נתבעים לדין, עדים שהם משרתיהם ולעתים שונאיהם בנפש של המובאים לדין.⁷⁹ הללו הם שמביאים על אנוסים שהם נוצרים טובים צרה של דין ואף פסק־דין של שריפה. אם דבריו אמורים על אראגון, נלנסיה, מיוקה וקטלוניה, מקומות שלכאורה נתקיימו בהם בתי־דין של האינקוויזיציה האפיפיורית, הרי שהדעת נותנת שהתכוון לאנדלוסיה בכלל ולסביליה בפרט. לכן בא לחייב פרסום שמותיהם של העדים, קבלת הוכחות נאמנות, מתן אפשרות לבחירת סניגור, כפרת עוונות לכל מתודה, שלא יועמד לדין.⁸⁰ הסמכות לכפרת עוונות תהא לאינקוויזיטורים, שיסורו למרותם של ההגמונים, ועל האינקוויזיטורים לקבל תמיד מתנדים שעה שהם באים להתנדות.⁸¹ כלומר, בא האפיפיור להמליץ על ביטול תקופת־החסד, בסיסה הראשון במעלה של כל פעולת האינקוויזיציה בכל בית־דין.

מכלל טענותיו והגבלותיו יוצא שלמד ממעשי בית־הדין שפעל על אדמת אנדלוסיה. פרנאנדו לא איחר בתשובתו. ב־13 במאי 1482 כתב מקורדובה אל האפיפיור שלא יציית להוראותיו. לדעתו פעלו האינקוויזיטורים, שהאפיפיור בא לפסול אותם, כשורה, ועל־כן אין הם רצויים לקונברסוס.⁸² ואף הוסיף הזהרה לאפיפיור שלא ישם אבני־נגף על דרכם של חוקרי־המינות: "עבודת האל וכבוד הדת הנוצרית דורשים שהאינקוויזיטורים יתמנו על־ידי המלך, וכל עוד לא התערבה המלכות בעניני האינקוויזיציה פשתה המינות עד כדי כך, שאנשים שהיו מקובלים כנוצרים טובים אינם דבקים בשום דת".⁸³ האינקוויזיטורים צריכים להיות נאמנים למלך ומקובלים עליו, כדי שיוכל לבטוח בהם. ולא בא פרנאנדו אלא להכריז בגלוי את דעתו על חובת תלותה של האינקוויזיציה בכתר וברצון המלכות.

ב־10 באוקטובר 1482 חזר בו האפיפיור משום־מה מתביעותיו שתבע במכתבו אל פרנאנדו ב־18 באפריל 1482.⁸⁴ הוא הטיל על ועדת קרדינלים לבדוק מחדש את מכתבו, ואם יהיו בו דברים מנוגדים, יתקן אותם. בינתים ביטל את המכתב וציוה

⁷⁹ עיין י' בער, תולדות², עמוד 410.

⁸⁰ זו רעה חולה שהאינקוויזיציה לא התגברה עליה לעולם. עיין בפרק על העדות והעדים.

⁸¹ עיין על כך בפרק על העדות והעדים.

⁸² עיין בענין זה בפרק על הסניגוריה.

⁸³ כלומר, הם התערבו אצל האפיפיור והשפיעו עליו.

⁸⁴ עיין י' בער, תולדות², עמודים 410–411: ליורקה, בולריה, עמוד 75. במכתב זה בא לדרוש את מינוים מחדש של כריסטופר גואלביס וחואן אורטיס לאינקוויזיטורים במלכויות אראגון, נלנסיה וקטלוניה. בסופו של אותו ויכוח נאלץ לנתר על גואלביס, ואורטיס פעל בעצמו זמן־מה. השנים היו נזירים דומיניקנים שהומרתם היתה שם־דבר. עיין ליורקה, שם, עמוד 74, הערה 58. על גואלביס עיין בבולה מן ה־21 במאי 1483, ליורקה, שם, עמודים 87–90.

⁸⁴ עיין ליורקה, שם, עמודים 76–77.

ገጽ 10

[illegible]

99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610

[illegible]

RELX

ברם, הבעיה המרכזית המעסיקה אותנו היא, כיצד נהפך מאחד האחרונים ברשימת האינקויזיטורים המתמנים לראש וראשון בהם, מארגן מוסד האינקויזיציה ברוח ובמעשה; האיש שהנחה אותו ורוחו הוטבעה כחותם עומד לעד על המוסד, על שאלה זו אין להשיב בבירור, אך ייתכן שאילו היה רשום כראשון ברשימה אולי לא היה האפיפיור מאשר את מינויו, על אף רוח ההתפייסות שבמכתבו של סיכסטוס אל הכתר בספרד. כשרו וכוחו כמארגן עשו את האינקויזיציה לכוח בעל ממדים עצומים, שאיש לא שיערם מראש. הוא הוא שהניח את אשיותיה של האינקויזיציה, היה האדריכל שלה ובנה את בנינה, שעמד מאות שנים ושימש את המדינה ואת צרכיה כל זמן שנתקיים.

אם רוצים אנו להעריך את דרכו דיינו אם נזכיר, כי שלוש פעמים שלחו את הנזיר אלונסו ואלאחא לרומא לחצר האפיפיור להצדיק את מעשי טורקימדה.⁹⁰ הוא שיסד את מועצת האינקויזיציה, הידועה בשמה Consejo de la Suprema y General Inquisición, שנעשתה מועצה שנת-זכויות לשאר מועצות הממלכה המאוחדת.⁹¹ די בעובדה זו להעמידנו על היקף סמכויותיו והאמצעים שניתנו בידו.⁹² והוא לא רק אמר ועשה אלא יזם והפעיל, ופעל פעולות רבות היקף בארגון האינקויזיציה כמוסד מדינה פנימי במלכות, וכך לש ועיצב את מהות החיים בספרד בכל ימי קיומה של האינקויזיציה בספרד, בעולם החדש שגילתה ובמושבותיה שישבה. כבר בראשית פעולתו כינס את האינקויזיטורים של סביליה ושל שאר בתי-הדין יחד עם הסופרימה, לקביעת דרכו של המוסד.⁹³ הכינוס נערך בסביליה, ואולי יש סמליות רבה במעשה זה. באותו מעמד אישר את אלה מהם שמינה בשנות 1483–1482 כאינקויזיטורים –

⁹⁰ בשנת 1494 הגיעה ההתנגדות לשיטתו לשיאה. לי (כרך ראשון, עמוד 178) רואה במינוים של מרטין פונסי די ליאון, ארכיהגמונה של מסינה (אך תושב ספרד), אינויגו מנריקי די לארה, הגמונה של קורדובה, פרנסיסקו פנצ'יס די לה פואנטה, הגמונה של אוילה (הוא הנודע מסיאודד ריאל וטולידו), ודון אלונסו די מונדונגדו לאינקויזיטורים, שלהם הועברו (או ניתנו) סמכויותיו של טורקימדה, שיא ההתנגדות לטורקימדה. דומה עלינו, שנוצלה כאן חולשתו של טורקימדה שבאה מחמת זיקנתו. אין לשכוח שפרנאנדו ואיזבל היו עוד בחיים, ואין ספק שהיו מתנגדים לצעד זה אילו היה לו יסוד, שכן היה נאמן עליהם. אין גם לשכוח שאלכסנדר הששי היה ספרדי, שעשה רצונם של המלכים הקתוליים. עיין L. Páramo, De origine et progressu officii sanctae inquisitionis eiusque dignitate et utilitate, Madrid 1598, fol 156. ועיין גם ליורקה, בולרי, עמוד 179 ואילך; המינוי נעשה בבריוי שנתן אלכסנדר הששי ב-23 ביולי 1494. ועיין הערתו של ליורקה, שם, עמוד 179, הערה 9.

⁹¹ R. B. Merriman, The Rise of the Spanish Empire in the Old World and in the New 2, New York 1918, p. 89. וכן עיין לי, כרך ראשון, עמוד 567, על מכתבו של פרנאנדו אל טורקימדה מ-22 ביולי 1486 בענין פעולת הסופרימה. המכתב: ACA 3684 fol 102.

⁹² בין השאר תיאם את הוראות האינקויזיציה לצרכי המדינה. עיין פאראמו, דף 137; לי 1, עמוד 181.

⁹³ ב-29 בספטמבר 1484. על המשתתפים – לי 1, עמוד 177.

כולם אנשים חדשים ששמום לא נזכר כלל בבולות של האפיפיור סיכסטוס.⁹⁴ ועידה זו היא לא רק סיכום הדרך שעברה האינקוויזיציה, אלא היא באה לשפר את שיטתה לאור הנסיון שקנתה, לבסס את הפרוצידורה המשפטית ולקבוע הליכי־משפט לעתיד לבוא. כל אלה נעשו חוקתה של האינקוויזיציה. בכך קדמו באינקוויזיציה המעשה והנהוג, שגם בהם היתה ידו המדריכה, להוראה ולחוק. וכדי לראות את המעשה והנהוג ולבחנם לאור חייה של עדת־אנוסים אחת, נתן עתה דעתנו לתולדותיהם של אנוסי סיאודד ריאל, המרכז השני שבו נוסד בית־דין של אינקוויזיציה במלכות קסטיליה. תולדותיהם של אנוסים אלה, המתחורות לנו ממקורות רבים ובכללם משפטי האינקוויזיציה, תשמשנה לנו רקע להערכת המתרחש בעדת־אנוסים אחת, שהיא אב־טיפוס ודוגמה לעדות רבות אחרות שהיו קיימות במלכות קסטיליה תשעים שנה ויותר, עד לימים שהמלכות יצאה להכריע בענינם.

⁹⁴ להוציא שנים: חואן די סן־מרטין ופדרו מרטינס דיל באריו – שניהם מסביליה; מוריליו נעדר משיבה זו. בכמה פסקי־דין שניתנו בסיאודד ריאל נזכרת הליכתו של פרנסיסקו סנצ'יס די לה פואנטי להתנערות זו.

תולדות אנוסי סיאודד ריאל

[עד ליסודה של האינקוויזיציה בעיר]

תולדותיהם של אנוסי סיאודד ריאל, העיר הראשה באזור לה מנצ'ה, הן המשך לתולדותיהם של יהודי ויליאריאל, כפר שהוקם בימי אלפונסו החכם על אדמתו של המלך באזור-הספר, בדרך מטולידו בואך קורדובה.¹ וגדולה היתה זיקתו של הישוב היהודי הנ"ל לשתי קהילות אלה, שהיו ערים ואמהות בישראל. תולדות היהודים בויליאריאל ראשיתן בימים סמוכים ליסודו של הישוב, ואם מבקשים אנו לבחון את דבריימיהם של האנוסים שיצאו שם מכלל היהדות בשנת קנ"א (1391) עלינו לתת דעתנו בכמה ענינים לדבריימיה של הקהילה היהודית. בחינה זו תסייע לנו להבין כמה וכמה תופעות בחיי האנוסים של סיאודד ריאל, שהיתה העיר הראשונה שבה היה מושב בית-הדין של אזור קסטיליה.² קורותיהם של אנוסים אלה הן במידה רבה בבואה נאמנה גם לקורותיהם של אנוסים בערים רבות אחרות בספרד במאה הט"ו ולאחריה.

אין לנו כל מקורות לתאר על-פיהם בדיוק את דמותה של הקהילה היהודית בויליאריאל בשנים שקדמו להמרות 1391. רק שני מסמכים יש בהם כדי להעמידנו בצורה כללית על יהודי המקום. בשנת 1290 הושמו יהודי ויליאריאל בסך של 26,486 מרבדי בתשלום מס-מלכות.³ סכום זה סכום ניכר הוא לאותם ימים, ואם אין לקבוע על-פיו את גדלה של הקהילה עצמה במדויק, יש ללמוד ממנו על כוחה הכלכלי, שכן כידוע נתבססו ההיטלים השנתיים על יכלתם הממשית של יהודי המקום בהעלאת המס. ואם משוים אנו סכום זה לסכום שהוטל על קהילות אחרות נראה שכמאה שנה ויותר קודם גזירות קנ"א עמדה ויליאריאל כשהיא גדולה מעט מקהילת טלבירה די לה ריינה, הסמוכה לטולידו,⁴ וקטנה מקהילת פאלנסיה.⁵ דרך משל. מכאן שיש לראות את ויליאריאל – סיאודד ריאל כקהילה טיפוסית, בינונית בגדלה, אבל מאור-גנת כראוי לקהילת ישראל בספרד של אותם ימים, כשבראש סדריה הפנימיים עומדים

¹ על פריבילגית היסוד עיין

L. Delgado Merchán, Historia Documentada de Ciudad Real², Ciudad Real 1907, p. 355 ss. (= דלגאדו מרצ'אן).

² להוציא את אנדלוסיה, שענינה במלכות זו עומד בפני עצמו.

I. F. Baer, Die Juden im christlichen Spanien 2, Berlin 1936, p. 81.

(= י' בער, תעודות 2).

⁴ על טלבירה הוטל לשלם 24,771 מרבדי. עיין י' בער, תעודות 2, שם.

⁵ היא שילמה 33,280 מרבדי באותה שנה (בער, שם, 82). מחצית סכום זה הוענקה להגמון. קהילה זו הוסיפה שירותים למלך בסך 8607 מרבדי; ובסך-הכל שילמה למלכות 25,297 מרבדי.

הנהגת קהל ומוקדמין ושאר מוסדות שנהגו בקסטיליה.⁶ הדעת נותנת שהקהילה עמדה בצורתה זו ולא גדלה בהרבה במשך מאת השנים שעברו מהערכת-מסים זו עד לגזירות-השמד. כעשרים שנה קודם לגזירות אישר אנריקי השני מבית טרסטמרה למסדר קלצתרבה הכנסה שנתית ממסי הקהל בסך של 1000 מרבדי. אין בסכום זה כדי להעיד משהו לגבי הקהילה עצמה, אלא רק להוסיף זיקה מצד הקהל אל מסדר צבאי זה ומפקדיו, שכידוע מצאו ענין רב בקהילות ישראל שבאזור-הספר של מלכות קסטיליה.⁷ ועתידה זיקה זו למצוא ביטוי אוהד אצל אנוסים רבים בשעת מרידתו של אחד מראשי המסדר באיזבל ובפרנאנדו בשנת 1475.

ייתכן שיש ללמוד על הקהילה היהודית, גדלה וכוחה, מהערכת היקף השכונה שבה התגוררו יהודי המקום וממספר בתי-הכנסיות שבה.⁸ השכונה נמצאה בחלקה המזרחי של העיר ונגעה בחומותיה, כלומר באזור שבין השערים די לה מאטה וקלצתרבה של ימינו; סגרו עליה הרחובות קלצתרבה מצד אחד ולאנסה מצד שני, וכן חלק מרחוב סאוקו דיאס, וכפי הנראה הגיעה השכונה עד לרחוב פאלומה (הוא שנקרא בימים עברו ליגאניטוס). בפרעות 1391 תרבה השכונה, ורחובה הראשי נתכנה Calle Real del Barrionuevo.⁹ ברחוב זה עתידה היתה האינקוויזיציה להשתכן בשנת 1483, ובפי העם אף נקרא בשם "רחוב האינקוויזיציה".¹⁰ רחובות אחרים שעברו בשכונה הם לובו, סאנגרי, קוליברה, ריפוחיו, קומברו, טרסיה.¹¹ בין שלושת הרחובות הראשונים במנין זה נמצא בית-הכנסת הראשי של העדה שלאחר השמד נהפך למנזר של המסדר הדומיניקני ותרב במחצית המאה ה"ט. ממקור אחר מסתבר שאנריקי השלישי העניק בשנת 1393 בית-כנסת יחד עם שטח בית-הקברות היהודי לגונסאלו די סוטו, משרתו האישי (Maestresala), שהעבירו מצדו בשנת 1396 לידי חואן רודריגס, גזבר המלך, שהיה תושב ויליאריאל, והוא מצדו מסר את השטח בשנת 1399 למנזר הדומיניקנים שבסביליה כדי שיוקם במקום זה מנזר של נזירים דומיניקנים.¹² מסתבר איפוא שבית-כנסת אחר, לדעתו של דלגאדו מרצ'אן, נמצא בפינה הדרומית-מערבית של ארמון הקונדי די מונטיקלארוס (לאחר-מכן עבר לידי יורשי דון מנואל מלדונאדו), אך ייתכן שאין זה אלא ביתו של יהודי אנוס עשיר

⁶ עיין שו"ת הרא"ש, דפוס וילנא תרמ"ה, כלל ק"ז, ר.

⁷ קהילות הרבה נמצאו על אדמות המסדר, והן הקיפו חלק ניכר של אזור לה מנצ'ה. המסמך אצל י' בער, תעודות 2, עמוד 208 ואילך; ועיין גם ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, ירושלים תשכ"א, עמוד 207 ואילך.

⁸ עיין דלגאדו מרצ'אן, עמוד 59 ואילך.

⁹ "השכונה החדשה" הוא שמן של שכונות היהודים שחדלו להתקיים מלאחר 1391, ושם זה ניתן באותם ימים לשכונות רבות ובערים רבות. שם הרחוב היה לאחר-מכן ליריו.

¹⁰ לימים זכה רחוב זה לשם חדש: Calle de la Libertad; היום נקרא שם הרחוב על שם Comandante López Guerrero; הבית שבו שכנה האינקוויזיציה שייך היה בראשית המאה לדון אלוארז מוניס. עיין דלגאדו מרצ'אן, שם.

¹¹ היום – חלק כלול ב-Compás de Santo Domingo.

¹² עיין F. Cantera Burgos, Sinagogas Españolas, Madrid 1955, p. 196 ss. ועיין גם דלגאדו מרצ'אן, עמוד 141.

שהוחרם או הועבר לידיו של קונדי זה.¹³ בית אחר, שהיה כנראה בשכונה, היה לימים ביתו של האנוס אלואר דיאס,¹⁴ והוא נמסר בשנת 1484 למועצת העיר, כדי שתקים במקומו את בית המועצה. אמנם, נמצא בית זה ברחוב Correría, שהוא בתחום השכונה, אך אין לדעת בנדאות אם לא נבנה לאחר גזירות קנ"א. בעיר היה עוד שוק אלקאיסיריאה, מסוג השנקים הסגורים, שחרב בשנת הגזירות ונשרף כליל בדליקה שפרצה בשנת 1396.

נקודות-אחיזה אלה לשכונה היהודית מרמזות שהשכונה תפסה אמנם חלק ניכר ביחסה אל כלל העיר, אך אף-על-פי-כן אין אנו יכולים לאמוד את מספר היהודים שישבו בשכונה, ואת מספר האנוסים שנשארו לגור בה. אף אין במחקרים משויים הדנים בבעיית צפיפות האוכלוסיה כדי להעלות בסוגיה קשה זו הערכה מבוססת כלשהי. אבל יש במשפטי האינקוויזיציה שנערכו נגד תושביה – האנוסים של סיאודד ריאל – כדי להעמידנו על ישיבתם של אנוסים ברחובות נוספים לשכונה היהודית לשעבר ובעוד כמה אזורים פארוכיאליים, שבחלקם הם מחוץ לשכונה היהודית. הללו הם אזור שכונת סנטה מריה (שכונה זו גבלה בשכונת המאורים); שכונת סנטיאגו (רחוב קלעתרבה עבר בשכונה זו), שכונת סן-פדרו (רחוב אלארקוס עבר בה).¹⁵ הדעת נותנת שהיתה יציאה מן השכונה היהודית הישנה – "השכונה החדשה" (Barrionuevo). יציאה זו מן השכונה ייתכן שיש בה כדי ללמד על דרך חייהם של האנוסים שלא נזקקו לשכונתם הישנה בלבד ותפסו מקום-מגורים ופרנסות גם מחוץ לשכונתם. מן הבחינה הטופוגרפית נראה שהתפשטות זו היא מעין פריצת שערים שתחילתה בקרבת השכונה הישנה ומשם צעד-צעד לשאר חלקיה של העיר, בלב השכונות הנוצריות. אף יש לומר שהשכונה היהודית לא נתחלקה לפארוכיות חדשות, אלא שהתושבים האנוסים צורפו לפארוכיות קיימות. מבחינה זו בלבד אפשר לדבר על פירוקה של השכונה היהודית כיחידה ציבורית-משפטית, אך היא נשארה קיימת ועומדת כמקום-מגורים מוגדר לאנוסי המקום. בשמה החדש היא נזכרת במשפטי האינקוויזיציה.¹⁶ נמצא, איפוא, שפירוקן של שכונות היהודים מבליט את

¹³ עיין קנטירה, שם.

¹⁴ עצמותיו נשרפו באוטו-דיפי שנערך ב-15 במרס 1485. פסק-הדין מצוי בתיק משפט של חואן מרטנס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 2v). אנוס זה הוא אחיו של פדרו דיאס די ויליארוביה ועיין עליו במשפט חואן די לה סנרה (184 № 800 fol 4v). את שטרי-הענקה פירסם דלגאדו מרצ'אן, בנספח, עמוד 458.

¹⁵ רשימת רחובות מפורטת תבוא כנספח. רשימה חלקית נתפרסמה אצל דלגאדו מרצ'אן, עמוד 228.

¹⁶ עיין, למשל, במשפטים הבאים: רודריגו מארין, גר בה בשנת 1459 (עדות אלונסו מרטנס צ'אפרו במשפט רודריגו מארין; 164 № 543 fol 7r); פרנאנדו די טיבה (Teva) ישב בה ישיבת-קבע (עדות אלויירה גונסאליס במשפט חואן גונסאליס דאסה, 154 № 356 fol 11v); פרנאנדו אטראצ'ון (אנוס שנשרף בדמות הגוף ב-24.2.1484; עדות מיגל הידאלגו במשפט חואן דיאס [doncel] 143 № 190 fol 6v); מרינה די קוקה, עדה במשפט חואן די צ'יג' צ'יליה (140 № 162 fol 8r); חואנה גונסאליס, אשת אלונסו מרטנס די מורסיה, עדה במשפט דגו ליפס (160 № 447 fol 7v), ועוד.

הגישה הרשמית של האדמיניסטרציה הפנימית במלכות לחיסולן של אלה כיחידות שכוונתיות נפרדות הקיימות לעצמן.

איננו יודעים אם קהילת סיאודד ריאל חרבה כולה בשנת 1391 וכל בניה יצאו מן הכלל, או שחלקם נצטרף אל גל-ההמרה שבא בעקבות היאוש שלאחר ויכוח טורטוסה, או שמא נמצאו גם מהם שיצאו מויליאריאל לאותם מקומות ששרדו בהם קהילות ישראל. אך ידיעותינו למן 1412 מלמדות שלא היה בה ציבור יהודי. ב־20 באוגוסט 1412 העניקה המלכה ביאטריס לאחד מחצרניה, חואן אלפונסו, תושב ויליאריאל, מגרש שהיה בעבר חלק מבית-הקברות היהודי. שטח זה נמכר ב־10 באוקטובר 1413 בסך של 1500 מרבדי לראשי חבורת-החסד: "כל הקדושים" (Todos los Santos). "סן-חואן" ו"סן-מיגל של חודש ספטמבר" – כולן של תושבי ויליאריאל, שנוסדו והוקמו על-ידי אנוסי המקום. דלגאדו מרצ'אן העלה שהללו נוסדו כדי להוכיח שמיסדיהן הם נוצרים נאמנים באמונתם, וכדי שלא יהיו חשודים שיהודים הם.¹⁷ אם מקבלים אנו את הנחתו נמצא שנתקיים חשד כלפיהם, והללו ביקשו לטהר עצמם ממנו. נראה שעלינו לחפש גורמים ומטרות אחרים ליסודן של חבורות אלה, והרי הן נתקיימו עדיין במחציתה של המאה ה־15, אף לאחר פרעות 1449. אם ניתן היה לחזות מראש ששטח זה שבידי החבורות סופו שייבלע על-ידי המנזר הדומיניקני שנמצא בקרבת מקום, הנה חשוב לאין ערוך הוא ענינו של החבורות הללו שהחזיקו בידיהן שטח-קרקע שהיה בעבר בית-הקברות של קהילת ויליאריאל. לשם מה איפוא נוסדו וקמו חבורות-חסד אלה, שאנוסים יסדון לצרכיהם שלהם? ייתכן שלפנינו נסיון להמשיך במסורות של חבורות-החסד היהודיות שנתקיימו בויליאריאל קודם לשמדה, והרי מטרתן של החבורות היתה, נוסף על הפעולה הציבורית-החברתית שלשמה נוסדו, גם תפילה בצוותא, עזרה וסעד הדדיים בתוך החבורה ולעתים גם מחוץ למסגרת החבורה.¹⁸ זוהי מטרתן של החבורות היהודיות, והדעת נותנת שחבורות של אנוסים ינקו יותר בשורש קיומן מן הרעיונות היהודיים והיסודות היהודיים שבחבורות החסד והצדקה (להוציא, כמובן, את שמותיהן של החבורות) מאשר מן היסודות הלא-יהודיים. ועל שום שהחזיקו בשטח הקרקע של בית-הקברות היהודי לשעבר שבעיר מסתבר, שהללו התכוונו להמשיך במסורת הקבורה במקום, נוסף על השאיפה לשמור על מקום קבורת הוריהם ואבותיהם. משום

¹⁷ עיין דלגאדו מרצ'אן, עמוד 139; וכן הנ"ל, BAH 40 (1902), p. 169 s.

¹⁸ בשנת 1444 ביקשו מן האלקלדי של סיאודד ריאל (שנעשתה עיר ב־1420) העתק משטר-המכר כיוון שמתו הנוטריון ובנו שערכו את השטר. בשנת 1452 עוד הוצג שטר זה לפני הקורטדור והשופט העליון של סיאודד ריאל.

¹⁹ על החבורות היהודיות עיין "בער, תולדות", מפתח; וכן:

M. Serrano y Sanz, *Orígenes de la dominación española en América*, Madrid 1918, p. XLIII–XLIV.

הדעת נותנת שחבורותיהם של נוצרים סגורות היו בפני אנוסים. עיין A. Domínguez Ortiz, *La clase social de los conversos en Castilla en la Edad Moderna* [=Estudios de Historia Social de España 3 (1956)], p. 17.

כך נראות החבורות הללו כחבורות של קברים. אלא שקשה להשיב על שום מה נתקיימו במקום אחד שלוש חבורות, אך ייתכן שחבורות אלה נתארגנו בהתאם לפארוכיות שבעיר סיאודד ריאל. אפשר שיש בכך משום הסנאה כלשהי לדרכם, ואולי אף מטרת חסד-של-אמת זו אינה אלא חלק ממסגרת כללית של פעולות החבורות הללו. סיוע-מה להנחה זו, שביסודן היו אלה חבורות של קברים, או שמטרה נוספת להן לדאוג למשפחות החברים לאחר מות החבר הממשיך לחבורה, נמצא בברצלונה, שבה נוסדה בשנת 1393 חבורת קברים של אנוסים על שם "השילוש הקדוש".²⁰ חבורה זו נתקיימה עוד בעשור הרביעי של המאה ה-15, והיו לה אמצעי קבורה ותכריכים משלה.²¹ ותקנונה מזכיר בחלקיו את תקנות כת-הקברים היהודית שהיתה קיימת בעיר הוואסקה במאה ה-12.²² קיומם של מוסדות עזרה הדדית וסעד אלה בין האנוסים מורה לא רק על הצורך שבהם, אלא הוא סימן מובהק לשלב בינים חברתי שבו נזקקו אנוסים לחוגים משלהם לצרכים שונים. לאחר מחצית המאה ה-15 אין אנו שומעים עוד על החבורות הללו בסיאודד ריאל; מסתבר שחדלו להתקיים, וכל אנוס פתר את שאלת קבורת בני-משפחתו לפי אמצעי שלו.²³ במשפטי האינקוויזיציה, שיש בהם עדויות המתארות גם ימים שבסביבות מחציתה של המאה, לא נמצא כל זכר לפעולתן של חבורות-סעד אלה. המאורעות שבאו על אנוסי המקום מוכיחים כמה הרסו גורמים שונים בעיר כל צורת-ארגון עצמית בעדת האנוסים. קודם שנבוא לתאר את פרשת יחסיה של עדת אנוסי סיאודד ריאל עם האוכלוסיה הנוצרית ננסה לבחון בעיה חשובה בענייניה הפנימיים של עדת-אנוסים זו. שאלה גדולה היא, אימתי התחילו אנוסים שבים ומקיימים מצוות תורת משה ומנסים לחיות כיהודים לכל דבר? העדויות הקדומות ביותר המביאות לנו תיאורים של קיום מצוות הן משנות השלושים של המאה ה-15, והדעת נותנת שלו נמצאו לאינקוויזיציה עדים שהיה בידם לתאר ימים שקדמו לשנות השלושים, היינו קוראים על כך בודאי בתיקי נידוניה של האינקוויזיציה. נראה איפוא, לדעתנו, שאין לדבר כלל על תאריך קבוע שבו התחילו כל האנוסים לקיים מצוות. קרוב לודאי שאנוסים שבו לקיים מצוות מיד לאחר המרתם הכפויה או לאחר התפכחותם מן ההמרה, משנוכחו כי צעד זה, אפילו נעשה מדעת, היה מיסודו צעד מוטעה לגביהם. והתאריך הקדום ביותר הבא לתאר כל מעשה של קיום מצוות כוונתו לגבי הנאשם.²⁴ שעלה בידי בית-הדין למצוא עד למצוה שקוימה בתאריך פלוני.²⁵ משום כך יש לדייק ולהבדיל

²⁰ עיין: J. Ma. Madurell Marimón, La cofradía de la Santa Trinidad de los conversos de Barcelona, Sefarad 18 (1958), p. 60—82.

²¹ עיין שם, עמוד 66 ואילך.

²² עיין י' בער, תעודות 1, עמוד 229 ואילך.

²³ עיין בפרק הדין באורח-החיים היהודי, בדרכי קבורה ובמנהגי אבלות.

²⁴ על החשיבות המשפטית של תאריך זה עיין בפרק על הפרוצידורה.

²⁵ אין לשכוח שרוב הנידונים שנידונו בסיאודד ריאל בשנות 1483—1485 הם כנראה אנשים מעבר לשנות-העמידה, והנידונים בפניהם או שלא בפניהם רובם הם בשנות הששים והשבעים לחייהם. לא כל-שכן הללו שנידונו לאחר מותם. גם חלק מן העדים הם בני אותו גיל או מעט

בין כוונת צרכיה של האינקוויזיציה לגבי "שקיעתו הראשונה של הנאשם בחטא", כדבריה בניסוח הרשמי, והוא מעשה-השיבה הראשון לקיום מצוות מצד הנתבע לדין. כידוע, די היה לאינקוויזיציה במצוה אחת מתורת משה כדי לקבוע את חטאו של הנאשם כלפי הנצרות; אך לגבי הנאשם עצמו ויהדותו שלו ודאי שלא נסתפק בקיומה של מצוה אחת, אף אם יש לה תאריך ועדים שהעידו לפני בית-הדין. משום כך, אם מדוברת עדות אחת בקיומה של מצוה אחת, נראה לנו²⁶ שהמדובר הוא אם לא בכל תרי"ג מצוות, הרי במצוות הרבה. ולגבי התאריך הקדום ביותר, שבו נזכרים אנוסים שקיימו מצוות, יש לומר שערכו פורמלי גרידא, והוא יכול לשמש בתולדות חייהם של אנוסי סיאודד ריאל נקודת-אחיזה לשילוב מעשי התייחדותם במסכת כלל חייהם בעיר. משום כך האמור באנוס כרודריגו מארין שקיים מצוות בשנת 1434,²⁷ או בדרכה של מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדו, בקיום מצוות בשנת 1444,²⁸ כל כוונתו שכבר שנים רבות קודם בואה של האינקוויזיציה חיו הללו כיהודים לכל דבר. ואין הם יחידים בדרכם זו. אליהם אפשר להוסיף את חואן גונסאליס אסקוחידו, שכבר בשנת 1446 קיים מצוות,²⁹ ועוד אחרים כמותו. כלומר, שנת הפרעות, 1449, לא היתה לגביהם שנת-משבר שלאחריה התחילו חוזרים ליהדות. וכשם שאותם אנוסים קיימו מצוות לפני שנה זו כך קיימו לאחריה. אין איפוא לדבר על משברים חיצוניים בהוייתם היהודית, אלא בשיבה לצור-מחצבתם מתוך הכרה ברורה, אולי זמן קצר בלבד לאחר ההמרה האנוסה.

שנת 1449 היא שנת-משבר לאנוסים, אך הרי זה ביסודו משבר כפוי מן החוץ, שנבע מיחסו של כלל האוכלוסיה אל עדת האנוסים. הימים הקשים שעברו על אנוסי טולידו, בהתעוררות שגרם לה פדרו סרמנטו בשנת 1449, לא פסחו על אנוסי סיאודד ריאל.³⁰ הפרעות הגיעו אליה בחודש יוני, והן המשך של המעשים שנתרחשו בטולידו. דומים היו התנאים בשני המקומות. גם בסיאודד ריאל כבטולידו עלה בידיהם של אנוסים להגיע למשרות חשובות בהנהגת העיר ובמקומות אחרים, שקודם-לכן לא היתה להם שום אחיזה בהם. בטולידו נערך לאחר הפרעות באנוסים משפט אינקוויזיציה, שכתוצאה ממנו ניתן פסק-הדין – החוק (sentencia-estatuto) שאסר על אנוסים, או לכל אלה שהם מן היהודים (hii qui ex Judaeis sunt), לתפוס כל משרה בעיר שיש בה משום זכות שיפוט או מעמד נישא לנוצרים ממוצא נוצרי טהור. אבל בסיאודד ריאל היה למעשים אלו גוון מיוחד. כבר ב־18 בחודש יוני התארגנו אנוסי העיר לחבורה מזוינת, שבראשה עמדו באצ'ילר בשם רודריגו,

צעירים מאלו שנגדם העידו. אך בין העדים היו גם צעירים – בניהם ובנותיהם של נידונים או משרתים ומשרתות בבתיהם של אנוסים.

²⁶ ועיין בפרק הדין באורח-החיים היהודי של אנוסי סיאודד ריאל.

²⁷ עדות אינס נונס (164 № 543 fol 6v). מדובר בשמירת שבת ובאכילת בשר כשר.

²⁸ עדות קטלינה סנצ'יס (154 № 376 fol 4r), ובמשפט חואן פאלקון, הזקן (№ 146 fol 5v; עדות מרי סנצ'יס).

²⁹ עדות מרי גונסאליס, אשת פרנדיאס קוסטיליה (154 № 360 fol 5v).

³⁰ תיאור מפורט לפרעות עיין דלגאדו מרצ'אן, עמוד 159, וכן שם, בנספח שב־עמוד 399.

ששימש אלקלדי בעיר, וחואן גונסאלס.³¹ התארגנות זו אמרו אנוסים עליה, שידוע להם שמתכוננים לשדוד אותם. החבורה מנתה 300 איש, שהודיעו במפורש שקודם שיפגעו בהם יעלו את העיר באש. הבאצ'ילר נקרא על מעשיו לדין־דברים לפני ראשות העיר, אך כעבור כמה ימים, ב־7 ביולי (שהיה יום שני בשבוע), שבו הוא ואנשיו למגרש העיר ואיימו לפגוע בכל מי שינסה לפגוע בהם. באותו מעמד נהרג אלואר גארסיה, נוצרי ממוצא נוצרי גמור. מטה מסדר קלעתרבה, שנמצא באלמגרו הסמוכה, שלח את אחד ממפקדיו בראש חיילים לסיאודד ריאל כדי להרגיע את הרוחות. הללו, בלי ידיעת אנשי העיר, תפסו את אחד משערי העיר; פרצה קטטה. ומפקדה של קבוצה זו נהרג. מכאן ואילך פרצו פרעות ומלחמה בין הצדדים ללא כל מעצור. את הבאצ'ילר רודריגו ואת אחיו פרנאנדו הרגו וסחבו את גופותיהם בהוצות העיר; מבית־הסוהר של העיר הוציאו את הבאצ'ילר אריאס דיאס ואת גונסאלו אלונסו די סילס, שהואשמו ברצח המפקד מטעם מסדר קלעתרבה והרגו אותם בראש חוצות. מעתה החלו גם בהצתת רכוש, ובתיהם של האנוסים דוקטור דגו רודריגס די סנטה־קרוס ואלונסו גונסאלס, סוחר־בדים, עלו באש ועמם רכוש רב; בביתו של הנוטריון חואן גארסיה נשרפו רכוש ומסמכים רבים;³² וכך אירע לביתו של הנוטריון גונסאלו סנצ'ס ולבתיהם של נוטריונים אנוסים אחרים. 22 איש נהרגו בפרעות.³³ שהתחילו ב־7 ביולי ונמשכו עד 20 בחודש. מתיאור הפרעות מסתבר שלא רק גדולי האנוסים נפגעו, אלא כל עדת האנוסים הופתה מכה קשה. הד לפרעות אלה נמצא בדבריה־הסניגוריה שהשמיע להגנת עצמו חואן גונסאלס פינטאדו.³⁴ הוא הסתיר בקופסת־פח תכשיטים ששוים 60,000 מרבידי בימי הפרעות של חודש יולי, והללו נשדדו על־ידי משרתת אחת ששירתה בביתו ועל־ידי מאהבה. אך משפטו של חואן פאלקון, המכונה הזקן, מגלה פרטים מעניינים על תגובת האנוסים לפרעות.³⁵ חואן פאלקון ועמו פדרו מרטנס הגמגמן (tartamudo) ציינו כאחראים להתעוררות האנוסים.³⁶ והגם שהער מיחס להם את ראשיתה של הכפירה.

³¹ ייתכן שהכוונה היא לחואן גונסאלס פינטאדו, מי שעתיד היה למלא בסיאודד ריאל תפקידים עירוניים חשובים. לפי דבריו שב לסיאודד ריאל בשנת 1448, ומיד בנה בה קאפלה לעצמו בכנסית סנט־דומינגו. עיין עלי בפרק הדין בדמותם הציבורית והחברתית של אנוסי סיאודד ריאל. עיין לאחרונה E. Benito Ruano, Toledo en el Siglo XV, Madrid 1961, p. 49–50.

³² הוא נהרג בדרכו לקאריון; אריאס, אחיו של הבאצ'ילר רודריגו, נהרג בדרכו למיגלטורה.
³³ בין ההרוגים היו האנוסים: פדרו דיאס, סוחר־בדים, דגו דיני; מרטין הקרח (el Calvo); אשתו של פרנאנדו מושיטו (Moxito); פרנאנדו קולמינרו (בעל כוורות); חואן לופס (Cerero); גונסאלו, בנו של פרנאנדו גארסיה די לה מאטה. בין ההרוגים היה גם אלפונסו די סיספדיס, אך על־פי השם ייתכן ואין הוא אנוס.

³⁴ 154 № 357 fol 14v. פינטאדו התאונן לפני שופט־העיר כי נשדד. השופט ציח על החזרת נכסיו שנשדדו.

³⁵ 146 № 236 fol 5r, עדות פרו פראנקו.

³⁶ "...que puede aver treynta e cinco años que esta cosa de heregia comengó en esta cibdad, e que lo principiaron e levantaron Juan Falcon el viejo e

כל כוונתו היא לתגובת האנוסים לפרעות. עליהם יש בידנו עדויות שקיימו מצוות. כשם שקיימו רבים אחרים, שנים רבות קודם לפרעות.³⁷ עד זה התקשה לתת ביטוי בדבריו לתגובת האנוסים, שנראתה לו במהותה ככפירה. שאילמלא כן אין להבין מה הביא עד זה לידי כך שיקשור את ראשית השיבה ליהדות בשנת 1449 דוקא.³⁸ וניכח לדעת אחר-כך שעוד פרעו באנוסים בסיאודד ריאל גם בתאריכים אחרים. רק ב-15 בספטמבר פנו ראשי העיר אל חואן השני והודיעו לו שהעיר ריקה מתושביה וסבלם של הנשארם בה רב לאין ערוך. על-כן ביקשו מאת המלך שיחון את תושבי העיר הנשארים לפליטה. סליחתו של חואן השני לא איחרה לבוא, והיא ניתנה ב-8 בנובמבר 1449 לכל מי שעבר עבירות באותם שבועים של פרעות; ומי שהיו לו משרות, תאריכבוד ובניפיקין, הותר לו לשוב ולתפוס בהם.

אם נותנים אנו דעתנו לדרך של פרעות אלה, לשיטת התגוננותם של האנוסים בסיאודד ריאל ולתגובתם של אנוסי טולידו למה שנתרחש בעירם באותם ימים עצמם,³⁹ נדמה לנו כאילו ביקשו אותם אנוסים תופסי-משרות ומכובדים שבסיאודד ריאל למנוע מעצמם את הגורל שבא על אחיהם בטולידו. ואם מתבוננים אנו בנפגעים, נמצא שבשני המקומות כאחד היו נוטריונים ואלקלדים ושאר נושאי-משרות ונכבדים ראשוני הנפגעים.⁴⁰ משום כך נראה לנו המעשה בסיאודד ריאל כהמשך למעשי טולידו, אלא שכאן ביקשו האנוסים להקדים את הפורעים ולהתגונן. בקשתם של ראשי העיר מאת המלך לסלוח לעיר, שהוגשה לו בימים סמוכים למעשים, מורה כמה לא עלה הדבר בידי האנוסים למנוע מעצמם את גורלם המר שבא להם בימי תהפוכות סוף מלכותו של חואן השני. ואם לא נדחקו רשמית ממשותיהם בעזרת פסק-הדין שניתן בטולידו, הנה לא פסח עליהם גורל זה לאחר-מכן, כאשר אסר אנריקי הרביעי ב-14 ביולי 1468 על אנוסים לתפוס כל משרות ציבוריות בסיאודד ריאל.⁴¹ ואף כי ייתכן שאיסור זה אינו קשור במישרין במאורעות 1449,⁴² הריהו

Pedro Martines tartamudo. El que estos fueron principiadores dello. El aunque el dicho Juan Falcon lo desía publicamente a algunos regidores de esta cibdad que eran en aquel tienpo."

³⁷ עיין עליהם בפרק הדין בדמותם הציבורית והחברתית של האנוסים ובפרק הדין באורח-החיים היהודי של אנוסי העיר.

³⁸ העד העיר בשנת 1484, שנת משפטו של חואן פאלקון.

³⁹ פסק-הדין של פדרו פרמננטו ניתן ב-5 ביוני 1449. למעשהו של פרמננטו הד בכל מרכזי האנוסים. אף אין לשכוח את קרבתה של סיאודד ריאל לטולידו ואת קשרי משפחת פרמננטו בעיר זו. דלגאדו מרצ'אן, שם, מביא את דעתו של אלונסו די אורופיסה ששני הצדדים אשמים במאורעות במידה שווה.

⁴⁰ לפסק-הדין עיין "בער, תעודות 2, עמוד 315 ואילך, וכן:

Alonso de Cartagena, Defensorium unitatis christianae, ed. Manuel Alonso, Madrid 1943, p. 357—365.

⁴¹ צו זה ניתן לעיר טולידו. עיין "בער, תעודות 2, עמוד 334.

⁴² לדעת דלגאדו מרצ'אן (עמוד 179) פרעו באנוסי סיאודד ריאל גם בשנת 1467. לאחר פרעות באנוסי טולידו בין ה-19 ביולי ל-9 באוגוסט. ועיין עוד להלן.

מזכיר על קיומה המתמיד של הבעיה. הוא נועל למעשה את המעגל הראשון בפרשת רדיפת האנוסים שנפתחה בשנת 1449, ואנריקי הרביעי הוא שנתן להם יד בטולידו בקשריו עם פדרו סרמנטו, שתפס את השלטון בעיר זו ופתח את שעריה לאנריקי שהיה אז יורש העצר. ועתידה היתה בעיה זו לשוב ולהתחדש בפרעות, שנחרשו לאחר-מכן בימי מלכותו בערים רבות באנדלוסיה ובקסטיליה ויצרו רקע ואווירה לפעולתו המאורגנת של השלטון כלפי אנוסי המלכות.

מבחינת מאורעות חייהם של האנוסים חשובה לאין ערוך שנת 1453 בתולדותיהם. הדי נפילתה של קושטא שימשו אות מבשר ליהודים ולאנוסים כאחד.⁴³ בימים ההם נראו אותות שונים בשמים שסייעו לאמונות שנתפשטו על לידתו של המשיח במזרח. בעצם ימי האותות נתכנסו אנוסים בסיאודד ריאל במגדל שבביתו של סנצ'ו די סיאודד, מחשובי האנוסים שם, ועם הופעת הכוכב קראו בקול "הנה נולד מי שעתיד לגאול אותנו".⁴⁴ ויתירה מזו, קמה באותה שנה התעוררות אצל אנוסים לצאת מספרד לתוגרמה ולשוב שם בגלוי ליהדות ולחסות שם בצל השכינה.⁴⁵ אך אין ללמוד מתוך תיקי המשפטים שערכה האינקוויזיציה, או ממקורות אחרים, על הדרך שבה הלכו. ייתכן שהלכו תחילה אל גרנדה המוסלמית בדרך היבשה, ומשם דרך נמל מלגה למזרח. אך ייתכן שהלכו בדרך ישרה אל נמל ולנסיה, שקיים קשרים עם המזרח.⁴⁶

⁴³ עיין י' בער, תולדות², עמוד 390.
⁴⁴ עדות קטלינה פרנאנדיס, אשת פרו מרטינס דיל מוראל (139 № 145 fol 9r). לפי דבריה היה המעשה בשנת 1458, אבל התייבוע בתביעתו (5v) תיקן את התאריך והעמידו על שנת 1453. מכאן שהיו בידו הוכחות נוספות לאותו ענין. דברי התייבוע:
"...juntandose en su casa él e otros conversos y conversas quando agora puede aver treynta años poco más o menos, que vna estrella echava de sy vnos ramos grandes, subidos en su torre, e desían en bozes: nascido es él que nos ha de salvar".

עדות קטלינה פרנאנדיס:
"...Vido como estauan muchos conversos e conversas desta cibdad encima de la torre de Sancho de Cibdad mirando aquella señal de aquella estrella, e que desían grandes apellidos ya que nascido es el que nos ha de salvar".
להופעת הכוכב יש להשוות את התיאור המצוי בספר "לקט יושר" לר' יוסף בר' משה, מהדורת יעקב פריימאן, ברלין תרס"ד, חלק ב', עמוד 17. הופעה זו של כוכב-שביט היו לה הדים בקהילות ישראל וראו בה יד ה'. התיאור המובא בספר לקט יושר הוא על וינה בשנת 1456 (ר"ט"ז) ו-1472 (רל"ב). ועיין עוד י' בער, מאסף ציון ה' (תרצ"ד), עמוד ס"א ואילך. חזיונות דומים מצאנו גם בשנת 1474, כעדותו של הכרוניסטן פאלנסיה, A. de Palencia, Crónica de Enrique IV, trad. castellana por A. Paz y Melia, Madrid 1904, vol. 3, p. 115.

מאורעות 1474 וראי שגררו התחדשות תקוות ואמונות משופיעו אותות שונים בשמים.
⁴⁵ כך יש לראות את המעשה של איזבל די לובון ובתה ליאונור. עיין משפט ליאונור אלואריס (130 № 60 fol 4v). ועיין גם שם, fol 4r, על הליכת אנטון החייט ומאזיר בת דודתה של ליאונור אלואריס.

⁴⁶ עיין במשפט סנצ'ו די סיאודד, ובפרק הדין בדמותם הציבורית של אנוסי סיאודד ריאל.

הליכה זו מסיאודד ריאל (כמקומות אחרים) לקושטא קשורה ומוצאת את ביטוייה גם בהליכתם של אנוסים ממקום מושבם למקומות אחרים בספרד. והדעת נותנת שהליכה זו היא חלק מתנועת יציאה של אנוסים ממקומותיהם, והיא תהליך שנמשך עד לימים סמוכים לגירוש. נראה כאילו מאורעות מסוגן של פרעות ותופעות של אותות בשמים הם שעוררו אנוסים ליטול את מקל-הנדודים בידם. אך מסתבר שגם בלי השפעת תופעות אלה ראו לצאת מארצם ומעירם. בשנת 1473 נמצא אחד מחשובי האנוסים בסיאודד ריאל מוכר חלק מרכושו⁴⁷ ויוצא מסיאודד ריאל. כעבור ארבע שנים שלח שליח אל אשתו בסיאודד ריאל ודרש ממנה שתמכור את שארית הרכוש ותצטרף אליו, ואף הגיע בעצמו אל עירו לחיזוק דרישתו.⁴⁸ תיאור זה יש בו כדי להמחיש את אורית הימים ההם ואת הלך-רוחם של האנוסים. ארבע שנים נמצא אנוס זה מחוץ לביתו, ונדאי שהצטרף אל קהילה מקהילות ישראל וחי כיהודי לכל דבר. עדות אחרת על הליכה אל הגבול נמצא במשפטה של ליאונור אלואריס. אמורה הליכה זו לשנת 1480 ובגבול גרנדה.⁴⁹ ברם הדעת נותנת, שעם גבור השמועות על הקמת האינקוויזיציה והידיעות על מעשיה הראשונים, גברו גם זרמי היוצאים ממקומם. יש עוד לזכור שהיציאה לא נתרחה לאלתר עם הופעתם של אותות, אך היא קרובה וסמוכה לפרעות. בולטת השאיפה להתארגן בקבוצות לשם יציאה בצוותא,⁵⁰ גם לשם הבטחון ההדדי שבהליכה משותפת וגם מתוך שותפות במחשבה ובמעשה עצמו. אף נמצא ניצנים של תעמולה ליציאה מסיאודד ריאל כמשאר מקומות בספרד.

עדויות הרבה מספרות שכל אותם ימים היו יהודים רגילים לבוא ולשהות בסיאודד ריאל. חשיבותם של מגעים אלה מסתברת גם מענין נוסף לקיום מצוות בצוותא. והוא גורם מלכד בעדת האנוסים עצמה.⁵¹ כשיא באותם ביקורים ומגעים הדוקים נראה לנו מעשה שאירע בשנת 1462. אותה שנה הגיע לסיאודד ריאל סוחר-בדים יהודי מן העיר קאסיריס ומל אנוסים. חואן גונסאליס פינטאדו, המוסר בהודעתו

⁴⁷ שני בתים וכוורת-דבורים. הכוונה לחואן גונסאליס פאנפאן. עיין בפרק הדן בדמותם הציבורית של האנוסים.

⁴⁸ עיין ח' בינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמוד 17; ועיין עוד בפרק על דמותם של האנוסים. ⁴⁹ 130 № 60 fol 7r.

⁵⁰ עיין בעדותה של מריה דיאס, אשת גארסיה פרנאנדיס במשפט מרי דיאס, סרירה (143 № 196 fol 8v). עדותה נוגעת לשנת 1460.

"...que algunas veces preguntaron a este testigo si yria con ellas a Constantinopla. El que oya desir a una criada de la dicha Maria Días, compañera deste testigo que se quería yr a tornar judías. El que sabe que eran judías". ⁵¹ עיין בפרק הדן באורח-חיייהם היהודי של אנוסי סיאודד ריאל. אציין במיוחד את בואו של ר' שמואל בשנת 1457 מגבול פורטוגל, הוא שלימד לאנוסים מצוות (משפט חואן דיאס, 143 № 189 fol 4r); ואת השחיטה כדן ששהט מאיסטרי אנחיל בשנת 1458 בחצרו של חואן די פיס (148 № 267 fol 8v), ועיין י' בער, תעודות 2, עמוד 518. גם במשפט המובא שם נזכר איש בשם מאיסטרי אנחיל.

לפני בית־דין האינקוויזיציה על המעשה⁵² מונה עשרה אנוסים שנימולו באותו זמן, והם: גונסאלו פרנאנדיס, סנדלר; שני בניו של אלואר אלונסו בֶּרְנֵירו; מאיסטרי אלונסו; אלונסו, בנו של רואי גארסיה; חואן אחיו; פרנאנדו דיאס, בנו של סנצ'ו דיאס⁵³; פרנאנדו פאנפאן⁵⁴; דגו די סאלאמיאה; פרנאנדו די טולוסה. לגבי כל אלה לא מצאנו שנידונו, חוץ מפרנאנדו דיאס (שגם לגביו אין כל דבר ודאי). הדעת נותנת שהיו סיבות לאינקוויזיציה שלא תתן דעתה עליהם, או אולי לא הגיעו לידנו תיקיהם. אך בעינה עומדת השאלה כלפי שאר אנוסי סיאודד ריאל שלומי אמוני ישראל. כלום הללו לא נימולים היו? נראה אפוא שהללו היו אנוסים של דור ראשון לשמד, או שנימולו בהזדמנויות אחרות, כדרך חואן דיאס⁵⁵ למשל, שנימול בהיותו כבן 70 שנה; על סנצ'ו די סיאודד אמר עד אחד שמצא אותו בשנת 1463 חולה, ואמרו לו שהוא נימול⁵⁶. אף־על־פי־כן ייתכן שכל חבורת־נימולים זו אינה מעידה אלא על מעשה־שיבה אחד שאירע בסיאודד ריאל, כדוגמת מעשה־השיבה שאירע בשנת 1465 בעיר הוֹאֶסקה⁵⁷.

יסוריהם של אנוסי סיאודד ריאל הגיעו לשיא במעשי שכניהם בשנת 1474. אבל נמצא רמזים שבשנות־מלכותו האחרונות של אנריקי הרביעי נפגעו כנראה אנוסי סיאודד ריאל בפרעות שפרעו בהם. מסתבר שהיקפם של אלו לא היה גדול. חואנה מרטינס מספרת במשפט חואן די צ'ינצ'יליה⁵⁸ על פרעות ביום סן־מרטין של שנת 1464⁵⁹. אף אירעו פרעות בשנת 1467⁶⁰, ואין אנו יודעים תאריכן המדויק. אך ייתכן שיש לקשור פרעות אלה בידיעות המתקבלות מכמה משפטי־אינקוויזיציה. פרנאן פאלקון מוסר בעדותו על הצורך האנוס חואן גונסאליס שישב במדליין ונזקק למקולין היהודי שם⁶¹. אבל הליכה זו אמורה כנראה לשנת 1469, ואין לדעת אם הכוונה להליכה לאחר פרעות 1467 ושהייתם של חואן גונסאליס ואשתו ביאטריס באותו מקום שנתים ימים עד לפטירתו, או שהמדובר הוא בהליכה לאחר פרעות שנתרחשו בשנת 1469. אותה שנה אף יצא מן העיר חואן פאלקון הזקן, אך איננו יודעים לאן

⁵² במשפטן 154 № 357 fol 16r. ss. המעשה אירע בימים שפרנאנדו די סילבה שימש קורחידור, והדבר היה כנראה ידוע לו.

⁵³ ייתכן שהוא זהה עם פרנאנדו דיאס, צבע, שפסק־דינו נמצא בתיקו של חואן פאלקון, הזקן. עיין עליו במשפט מרי דיאס, סרירה (143 № 196 fol 8v).

⁵⁴ ייתכן שהוא אביו או קרובו (אחיו או בנו) של חואן גונסאליס פאנפאן.

⁵⁵ עיין במשפטו 143 № 189.

⁵⁶ עדות לופי די ויליאריאל (139 № 145 fol 8r).

⁵⁷ עיין 'י' בער, תולדות², עמוד 392 ואילך.

⁵⁸ 140 № 162 fol 8r.

⁵⁹ הכוונה, כנראה, ל־11/12 בנובמבר.

⁶⁰ יש לזכור שבין 19 ביולי ל־9 באוגוסט אירעו פרעות בטולידו (פרעות אלה נודעו בשם el robo de la Madalena), שכתוצאה מהן עלו באש בתים רבים, וייתכן שמשם עברו לסיאודד ריאל. ועיין לעיל, וכן דלגאדו מרצ'אן, עמוד 179. על טולידו עיין א' בניטו רואנו, טולידו במאה ה־15, עמוד 93 ואילך.

⁶¹ 154 № 359 fol 4r. הצורך מת ב־1469 בהיותו במדליין.

הלך, מכל־מקום שב כעבור זמן לסיאודד ריאל עירו.⁶² סיוע לתיאור ימים אלה ייתכן שנמצא בעדות אחת שניתנה במשפט סנצ'ו די סיאודד. פרנאנדו די טולידו מספר כיצד שהה סנצ'ו די סיאודד בביתו ונהג בו כיהודי לכל דבר.⁶³ רמזים אלה אמנם אין בהם כדי להוסיף ולקבוע את אפיו של הפרעות, אבל הם מלמדים אותנו על תוצאתן לגבי בטחון חייהם של האנוסים בסביבה זו.

כבר צוין לעיל ששנת 1474 היתה שנת שיא ביסוריהם של אנוסי סיאודד ריאל. אותם ימים הם ימי סוף מלכותו המעורערת של אנריקי הרביעי.⁶⁴ ב־6 באוקטובר התחילו פורעים באנוסי העיר, ולא נמצא מי שיעמוד להם. כדברי המסמך שממנו לומ־דים אנו על הפרעות פרצו אלה "בהיות [האנוסים] בטוחים בבתיהם ובעסקיהם, בלי דעת על שום מה אירע להם דבר זה".⁶⁵ אותו יום יצאו הפורעים מבתיים מסוימים ומנזרים שבעיר, שם נתאספו אנשים רבים שבאו ממקומות שונים מתוך כוונות רעות שונות; "באותו יום לפרעות נהרגו 15 איש ונשדד כל רכושם, שכלל רהיטים ומיטלטלים, תכשיטים וחפצי־בית וסחורות שנמצאו בבתיהם ובחנויותיהם.⁶⁶ ולא נשארו בית וחנות שלא נשדדו. ונגזלו מהם עדריהם שבשדות־המרעה ובגבולות העיר ובמקומות אחרים".⁶⁷

תיאור קצר זה של הפרעות והאופן שבו פרצו ונערכו מלמדנו שהיתה כאן פעולה מאורגנת מצד תושבי המקום;⁶⁸ היתה יד מארגנת ונמצאו בתים ומנזרים, מאותם מעטים שהיו בסיאודד ריאל, שנתנו מחסה לפורעים. היקף הפרעות היה גדול, והם הצריכו, כמובן, הכנה כלשהי; מכאן שהפתעתם הגמורה של האנוסים אינה מובנת.

⁶² עדות חואנה לופס, אשת גארסיה די קירדובה (146 № 236 fol 5v).

⁶³ פרנאנדו די טולידו היה בעל לאשה מסיאודד ריאל ואף ישב בה (145 № 139 fol 11r).

עיון ח' ביינארט, ציון כ' (תשכ"ו), עמוד 11.

⁶¹ הוא מת ב־11 בדצמבר 1474.

⁶⁵ "...ellos estando seguros en sus casas e tratos non faziendo ni disiendo por que mal ni dapno deviesen de recibir, salieron de ciertas casas e monasterios de la dicha cibdad donde asy estaban ayuntados muchos de ellos atraidos de diversas atinas e por muchas partes" (Simancas, Reg. del Sello 1, Valladolid 1950, № 117 fol 9).

⁶⁶ עיון להלן הערה 150.

⁶⁷ "...e mataron fasta en numero de quince personas, e que robaron e metieron a sacomano todos sus bienes, muebles e semovientos e joyas e presias de casa e mercaderias que en sus casas e tiendas fallaron, que no quedo casa ni tienda ninguna que non robasen. E los robaron los ganados de los campos e terminos de la dicha cibdad e de otras partes que eran suyos".

אולי יש לקשור בפרעות את מותו של אלונסו, אסקריבאנו, שנאמר עליו במשפט אשתו מריה אלונסו (עדות קטלינה גונסאלס, 133 № 45 fol 6r). הוא אמנם מת באותה שנה, אך אין נדאות גמורה שהיה בין ההרוגים.

⁶⁸ במסמך אחר מסימנקאס (Reg. del Sello 1, № 114 fol 87), נאמר גם שם שהפורעים היו תושבי סיאודד ריאל. הכוונה היא לתושבים שממוצא ניצרי טהור.

גדלו של הרכוש שנשדד מאנוסי סיאודד ריאל מחזור לנו ממקום אחר.⁶⁹ והוא כלל, נוסף לאמור לעיל, גם כוורות-דבורים, מתקני צביעת בדים ותעשית בדים וטחנות. אלא שהפורעים לא אמרו די גם באלה והשתלטו לחלוטין על רכושם של האנוסים שברחו מן העיר ולקחו מהם את שדותיהם הזרועים.⁷⁰ שכן מצאנו שתושבי העיר נתחייבו לשלם בשנת 1477 את מס-הקרקע המקובל כאילו היו השדות חכורים ביד אלה שתפסו אותם.

פרטים נוספים על הפרעות, המשווים להן גם גוון פרטי כלשהו, נמצא בתיקיהם של נידוני האינקוויזיציה ובמסמכים רבים אחרים. חואן גונסאלס פינטאדו, רחידור בסיאודד ריאל, מספר כיצד נשדדו בביתו פמוטות.⁷¹ אבל היו גם אנוסים שביקשו להסתיר בימי הפרעות דברים יקרי-ערך להם: חואן קאלויליו הסנדלר הסתיר בביתו של אשה אחת, חואנה סנצ'יס, סידור;⁷² ליאונור גונסאלס, אשת אלונסו גונסאלס דיל פרשינאל, הסתירה ספרים בבאר;⁷³ חואן אלגרי הסנדלר ביקש להסתיר כמה ארגזים של חפצים בבית אנטוניו, מסמן-בדים (apuntador), ושם מצא אותו אנטוניו קמיע בעברית;⁷⁴ פדרו די ויליארוביה⁷⁵ מסר לשכנו הנוצרי פיליפ, עושה-נאות (odrero), חנות-תבלין (especeria), שהיו בה בדים יקרים ותכשיטים שערכם עלה על 40,000 מרבדי לפי "הערכה צודקת ומקובלת".⁷⁶ מעשה אחר עשו באותם הימים חואן דיאס ורואי דיאס כשהעבירו, מפחד הריסת בתיהם ושריפתם, שני בתים שלהם שבשכונת סנטה מריה לרשות האלקאידי של העיר.⁷⁷ כיון שהיו חייבים לו

⁶⁹ סימנקאס RS1 № 1861 fol 280. הוא ניתן בטולידו ב־20 בפברואר 1477. המסמך מונה את הרכוש שיש להחזיר לאנוסים.

⁷⁰ מסמך זה קובע שתופסי השדות ייהנו מן היבול של השדות שזרעו. לאחר קציר השדות יימסרו הללו לבעליהם. אין כאן כל מתן פיצוי לבעלי השדות.

⁷¹ 154 № 357 fol 3v. הוא הואשם בהדלקת גרות בפמוטות בליל שבת, אך הודיע שהללו נשדדו ממנו ולא יכול היה לעשות מעשה זה.

⁷² 138 № 124 fol 4v.

⁷³ 154 № 369 fol 5r. מצאה אותם איזבל די מונטיאגודו, אשת פרנאנדו בלטראן, רחידור. היא סיפרה כיצד ניקתה את הספרים.

⁷⁴ 132 № 24 fol 4r.

⁷⁵ נשרף באוטרדיפי שנערך ב־23 בפברואר 1484 (Leg. 262 № 3 fol 6r). אשתו איזבל גונסאלס שימשה עדה מטעם התביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 19 fol 5v). אחותה קטלינה היתה אשת חואן דיאס. ב־3 באפריל 1476 הוחרם כל רכושו של פדרו די ויליארוביה ונמסר לאנטוניו די קוקה. פדרו הצטרף למרדת המרקיו די וילננה. ועיין להלן. מריה גונסאלס אשתו מספרת בשעת משפטה, שלאחר הפרעות לא החזיקו עוד בחנותם. העדים מספרים עליהם שלא פתחו את חנותם ביום-השבת ולא עסקו בשום ענייני מיקח וממכר באותו יום (154 № 383 fol 24r; 25r). ייתכן שהיה נשוי פעמים.

⁷⁶ justa e comunal estimacion; המסמך בסימנקאס RS1 № 3180 fol 424. פיליפ סירב להחזיר לו את העסק.

⁷⁷ ייתכן שהכוונה לחואן דיאס, דונסיל, שהיה לו בן בשם רואי דיאס; חואן דיאס אחר, סוחר-בדים, היה בין הבורחים לפלמה בימי פרעות אלה. כל אלה נידונו והועלו על המוקד בשנות 1485–1484.

סך של 40,000 מרבדי הוסכם ביניהם שיאמר שהבתים נמסרו לו לכיסוי חובם. ערך הבתים היה קודם לפרעות למעלה מ-200,000 מרבדי.⁷⁸ כדרך של פרעות הושמדו גם רשימות של חובות. כפי שהתאונן חואן פאלקון לפני המלך בשנת 1477, על דמי חכירות ומסים ששילם לחואן די טורס.⁷⁹ והאנוסים הבורחים מסיאודד ריאל השאירו, כמובן, אחריהם את החובות שהיו חייבים להם וכן את אלו שהם חבו לאחרים.⁸⁰ תיאורים אלה מעלים על הדעת מה גדולה היתה הבהלה שתקפה אנוסים רבים שביקשו למלט את נפשם ואת רכושם. לכל הרכוש שנשדד והושמד נמצא אומדן של 50,000,000 מרבדי ויותר.⁸¹ יש בסכום זה כדי להעמידנו על שוים של כלל נכסיהם ההרוסים של אנוסים בסיאודד ריאל, והללו כוללים נכסי דלא ניידים ונכסי דניידים גם יחד. כאמור, מדובר כאן באומדן הרכוש שתרב ונשדד, ואין להניח כי זהו כל אומדן רכושם של אנוסי העיר. ודאי שנמצא עוד רכוש שאנוסים בורחים הצליחו להבריחו עמהם בהימלטם מסיאודד ריאל, ועוד יתחווירו הדברים להלן. על הרכוש שהושמד ונשדד יש לומר, שהיו בו חלקים שעברו בירושה עוד מימי היות קהילה יהודית בסיאודד ריאל. אבל אין לקבוע אומדנות לרכוש זה ולדרכי ריבוי בדרך הטבע במשך תקופה של 80 שנה ויותר מאז גזירות קנ"א. חלק מן האנוסים הצליחו להימלט למבצר (האלקסר) של העיר, ושם נמצאו

⁷⁸ האלקאדי מסר את הבתים לגיסתו טרוה די לופס תמורת הסכום הזה. ערך הבתים היה בשנת 1477, שעה שהכתר צוה על החזרתם, 120,000 מרבדי (RS1 № 2703 fol 516). צור ההחזרה ניתן ב־18 בספטמבר 1477 בסביליה. גארסיה די קוטס, הקורחידור, נצטנה לדאוג להחזרה.

⁷⁹ RS1 № 1900 fol 272, 2°; ושם № 1930 fol 272. היא התאונן פעמים: ב־3 בפברואר וב־21 בר. הוא ביקש את המלך שימנה שופט חוקר בענין. פרנאנדו מינה את גארסיה די קוטס, הקורחידור, שיחקור בדבר תוך המישה חדשים. לקורחידור הותר לחקור אנשים שונים ולצוות עליהם שיופיעו לפניו; המסרבים להופיע ייענשו. על חלק מן התשלומים שימש דגנו די פיסה, חתנו של חואן פאלקון, כערב. חואן פאלקון טען בין השאר ששילם לחואן די טורס יותר ממה שהגיע לו.

⁸⁰ ב־26 בנובמבר 1477 התיר המלך לחואן די טורס לגבות את החובות שחבו לו אנוסים והרשומים בפנקסיו על סחורות שקנו אצלו (RS1 № 3121 fol 591). הצו ניתן בסביליה. נקבעו 15 יום לערעור לפני הכתר. ייתכן שטענתו של חואן פאלקון קשורה בערעור מסוג זה. ענינים אלה מתבררים גם ממסמך אחר שניתן לפי בקשת אלואר גארסיה, אנוס שעצמותיו נשרפו ב־15 במרס 1485 (פסק־דין במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס, № 551 (165)). מן המסמך מסתבר שרכושו נשדד כולו, ולא היה לו במה לשלם חוב שהיה חייב לדגנו די ויליאריאל בעד צמר שקנה זמן קצר קודם הפרעות. גודל החוב – 3500 מרבדי. פרנאנדו ואיזבל נתנו לו ארפה של שנתיים לתשלום חובו (RS1 № 2080 fol 396). הצו ניתן ב־25 במרס 1477 והארפה היא איפוא עד ל־25 במרס 1479.

⁸¹ "...que serian en suma e valor de cinquenta cuentos e más" קואנטו היא 10 פעמים מיליון (RS1 114 fol 87). היקף השוד וההרס שכלל בתים וכרמים ועדרייבקר מתברר גם ממסמך זה שנמצא בסימנקאס (RS1 № 114 fol 87). מסמך זה הוא צו בדבר פעולה להבאת הפורעים לדין. הוא ניתן ב־28 בינואר 1475. מסמך נוסף מאותו תאריך מדבר על שוד הרכוש ופושעים ועלבונות כלפי אנוסים (№ 113 fol 86).

בחסותו של הקורחידור. "הפורעים עלו על המבצר, פרצו לתוכו והרסו בו את המגדל המרכזי. בקרב זה הרגו אנשים רבים. את הקורחידור [נוצרי ממוצא נוצרי] ורבים מן האנוסים גירשו מן העיר.⁸² על האנוסים סגרו את העיר ולא נתנו לשום איש מהם לשוב ולהיכנס לתוכה, וכל מי שבא מהם לעיר נהרג. באותם הימים הוסיפו הפורעים והרגו 20 אנוסים ויותר, ואת הנהרגים זרקו למערות ובשדות למאכל לכלבים, כאילו היו חיות רעות. והוסיפו והחריבו את בתיהם ואת חנויותיהם ואת כרמיהם, ועשו נגדם מעשים ופשעים גדולים ביותר, כאילו היו מאורים."⁸³ תיאור זה מובא כלשונו מתוך אותו מסמך עצמו, והוא נותן לנו גם את הערכתם של האנוסים שנשארו לפליטה ופנו למלכות, וגם את האישור הרשמי של הכתר לאמיתות התיאור. להערכת מאורעות ימים אלה נמצא פרטים חשובים גם במשפטי האינקוויזיציה. פרטים אלה בתיקיהם של הנידונים, הנראים כרמזים רחוקים, משתלבים היטב במסכת התיאור שהובא לעיל. במשפטה של ליאונור די לה אוליבה מובאת עדותו של גונסאלו, עושה סנדלים (בורסיג'ירו),⁸⁴ המספר כיצד הסתתרו אנוסים בביתו של נוצרי בשם פדרי די טורס,⁸⁵ והוא ודאי מחסידי אומות העולם, במשך שלושה שבועות. ועל אף הסכנה שנשקפה להם, מסתבר מדבריו שהאנוסים המסתתרים (קונסטנטה די לה אוליבה ואמה, ואחות אחרת של קונסטנטה, היא אשתו של אלוארו די לה היגוארה ואשתו של אלונסו גונסאליס די לוס אוליבוס, ואלונסו גונסאליס עצמו, דיגו גונסאליס ואשתו, ואשתו של פרנאנדו די לה אוליבה), קיימו מצוות. קבוצה זו של שמונה

⁸² RS1 № 1861 fol 280. המסמך הוא מן ה-20 בפברואר 1477. המדובר כנראה בחשוכי האנוסים, אך הדעת נותנת שהכוונה היא לבעלי משרות ורכוש.

⁸³ התיאור כלשונו:

"...E que fueron al alcaçar de la dicha cibdad, donde ellos se avian retraydo con el corregidor della, e lo combatieron e entraron e tomaron por fuerça e lo aportillaron, e derrotaron la torre principal del dicho alcaçar. E que mataron en el dicho conbate mucha gente e echaron fuera de la dicha cibdad al dicho corregidor e a ellos. E que ninguno dellos non ha osado ni osan entrar ni estar en la dicha cibdad. E que algunos que han entrado las han muerto. E que despues aca han estado alçados e revelados en la dicha cibdad. E que contando su mal proposito, quantos dellos que han podido aver e fallar en la dicha cibdad e sus terminos los han robado e muerto por manera que después del dicho levantamiento han muerto otros veinte personas dellos y más. E que después de los aver asi matado los han echado en las cavas e canpos e comer a los perros como animalias brutas. E que han destechado e destechado muchas de sus casas e tiendas e talando e decipando sus viñas, e han fecho o cometido contra ellos otros grandes e muy inormes crimines e delictos como si fuesen moros" (RS1 № 117 fol 91).

⁸⁴ העדות ניתנה ב-11 בנובמבר 1483 בימי־החסד, והועתקה למשפטה מן הספר השני של עדות סיאווד ריאל דף CCCXV. משפטה נערך ב-1521 (173 № 631 fol 24v).

⁸⁵ הוא אחיו של הרחידור חואן די טורס. שימש עד־תביעה במשפט חואן פאלקון חוקן (146 № 236 fol 4r). על פדרי די טורס לא נודעו שום פרטים נוספים.

אנוסים ואנוסות, שהיו למעשה כמה משפחות, היו כל אותו זמן ששהו בביתו של פדרו די טורס כיהודים, ובשבת נהגו להסתגר בחדר אחד ולא נתנו לשום אדם להיכנס לתוכו.⁸⁶ אין לדעת אם הללו היו ניצולים יחידים, לאחר שלושת שבועות האמים שעברו על סיאודד ריאל (אשר נסתיימו כנראה בסוף אוקטובר 1474), שהסתתרו בעיר עצמה.

יש במשפטי האינקוויזיציה תיאור בריחתם של אנוסים לכל עבר. סנצ'ו די סיאודד, חואן מרטינס די לוס אוליבוס וחואן גונסאליס פינטאדו ברחו לאלמגרו של אדמת מסדר קלעתרבה;⁸⁷ חואן קאלדיס וחואן די פיס ברחו לדאימיאל, אף היא על אדמת המסדר;⁸⁸ והיו גם שברחו למדליין.⁸⁹ אבל נראה שרוב הבורחים, שאנו יודעים עליהם, נתרכזו בעירה פלמה הסמוכה לקורדובה.⁹⁰ ששייכת היתה לדון לואיס פאָרטוקאָריר.⁹¹ בפלמה נתרכזו באותם ימים לא רק פליטי סיאודד ריאל כי אם גם פליטי פרעות ממקומות אחרים.⁹² מעשהו של אציל זה שנתן מחסה לאנוסים פליטים הוא מיוחד במינו בימי הפרעות, שהקיפו ערים רבות באנדלוסיה. ביחוד בולט הוא נוכח העובדה, שהאנוסים מסיודד ריאל, שמצאו אצלו מחסה, היו כיהודים, ולא נעלם בודאי מעשה זה מעיניו. ואם ידע והתעלם – סייע ביודעים לשיבה אל

⁸⁶ העדות :

“...que sabe que quando el robo postrimero desta cibdad, estando este testigo en casa de Pedro de Torres, que vido como muchos conversos fasian, hoydos escondidos en su casa del dicho Pedro de Torres, Constança de la Oliva e su madre e otra su fija, muger de Alvaro de la Higuera e la de Alonso Gonsalo [sic!] de los Olivos e el mismo Alonso Gonsales e la de Diego Gonsales Fixinix e le dicho Diego Gonsales Fixinix su marido, el qual sabe que hera circuncidado porque este testigo lo vido, e lo ataron en el palacio del dicho Pedro de Torres. E que sabe que por entonces no sabia el Pater Noster, ni Ave Maria, ni Credo, y la de Fernando de la Oliva. E que este testigo los vido en tres semanas que allí estobieron que se bestian los sabados ropas de fiesta e guardavan los sabados e se retrayan los dichos sabados en vn palacio. E que no dexavan alla entrar a ninguno. E que vido como gelo renian la madre de Pedro de Torres asaz vezes, e se retrayan todos a vn palacio”.

(העדות שם).

⁸⁷ עיין במשפטיהם; באלמגרו מתה אשתו של חואן גונסאליס פינטאדו (מריה גונסאליס). פינטאדו אמר במשפטו שהלך לאלמגרו בגלל המגפה שפרצה אותה שנה בסיאודד ריאל. ייתכן שלאחר המאורעות פרצה גם מגפה.

⁸⁸ עיין במשפטיהם; על בריחת חואן די פיס מעיד הכומר אלפונסו פרנאנדיס (148 № 267 fol 9v). על חואן קאלדיס – 138 № 123 fol 4r. הוא שהה בדאימיאל עוד ב־1478 (בבית בתו). מכאן אני מניח שעבר לשם ב־1474.

⁸⁹ עיין לעיל בתיאור פרעות 1467.

⁹⁰ כ־50 ק"מ ממנה.

⁹¹ עיין פאלנסיה, כרוניקה 3, עמוד 107 ואילך; די ולירה, כרוניקה, עמוד 173.

⁹² מקורדובה וסביליה ברחו גם לגיברלטר. עיין פאלנסיה, שם, עמודים 133, 229.

היהדות ועבר במפורש על אחד מאיסוריה של הכנסיה – מתן סיוע לכופרים.⁹³ מספר הפליטים בפלמה יוצאי סיאודד ריאל היה ניכר למדי. רשימת הבאים לשם מתקבלת מכמה עדויות במשפטיהם של אותם אנוסים שנידונו משנוסד בית-הדין בסיאודד ריאל. ראויים הללו שיבוא כאן זכרם לא רק על שום דרכם היהודית בפלמה אלא גם משום שלפנינו אנוסים בני מקום אחד שיצאו ממקומם ויצרו במקומם החדש מעין עדה. על עדת-אנוסים זו נמנו חואן פאלקון הזקן,⁹⁴ גומס די צ'ינצ'יליה ואשתו חואנה גונסאליס, חואן דיאס, סוחר-בדים,⁹⁵ ליאונור גונסאליס ובעלה אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל,⁹⁶ קונסטנסה די בוניליה ובעלה פרו פראנקו, פדרו די בוניליה, פרנאנדו דיאס, צבע-בדים, גיאומאר דיאס אשתו וסנצ'ו בנס, מרי דיאס, סרייה, בתה קונסטנסה ובעלה חואן די טורס,⁹⁷ גארסיה בארבאס, גארסיה דיאס, טוה-משי,⁹⁸ אלפונסו די הרירה, רודריגו דונסיל,⁹⁹ ויש להוסיף עליהם את העדים שראו אותם שם: קטלינה גונסאליס וקטלינה די סמורה. כל אלה הם ראשי בתי-אבות של אנוסים בסיאודד ריאל, והמציאות מעלה שכנראה היו יותר מאלה המנויים כאן. פרשת חייהם היהודיים של האנוסים הללו בפלמה היא פרשה מופלאה ומיוחדת במינה. פרנאנדו די טרוחיליו, מי ששימש בהיותו יהודי כרב את האנוסים בפלמה ובאסיחה, מוסר בעדותו לפני בית-דין האינקוויזיציה בסיאודד ריאל לאחר שהמיר דתו, ששהו שם עד שנת 1477. הוא שימשם במשך תקופה של שבעה חדשים בלבד.¹⁰⁰ משמע שלוש שנים גלו מסיאודד ריאל לפלמה, וכפי הנראה לא חזרו לעירם אלא משמעו על פעולת-השיקום שנעשתה באנוסים באותה שנה ועם הרגעת הרוחות.¹⁰¹ וכל אותו זמן קיימו מצוות בפרהסיה: שמרו שבת ומועדים, צמו ביום הכיפורים וערכו בו תפילה, ערכו את הפסח כהלכתו, ישבו בסוכות וקיימו את חג השבועות ואת חג החנוכה, "לא פחות מיהודים ולא גרוע מהם".¹⁰² בעדת-אנוסים זו היתה האנוסה מרי דיאס הרוח החיה, ועליה אמר פרנאנדו די טרוחיליו: "אין ידני

⁹³ למעשים מעין אלה רמז הצו בדבר הקמת האינקוויזיציה של שנת 1480. עיין: B. Llorca, Bulario Pontificio de la Inquisición Española, Roma 1949, p. 48 ss.

⁹⁴ עדות קטלינה גונסאליס במשפט מרי דיאס, סרייה (143 № 196 fol 9v).

⁹⁵ על השלושה העידה חואנה גונסאליס במשפט חואן דיאס, הוא חואן דיגלה (143 № 189 fol 3r).

⁹⁶ התובע במשפטה (154 № 369 fol 1v).

⁹⁷ על אלה מסרה קטלינה די סמורה במשפט מרי דיאס, סרייה (143 № 196 fol 8r).

⁹⁸ עדות קטלינה גונסאליס במשפט מרי דיאס, סרייה (143 № 196 fol 4v). היא גם העידה במשפט פרנאנדו דיאס ומשפחתו.

⁹⁹ עדות פרנאנדו די טרוחיליו במשפט מרי דיאס (שם, fol 10r).

¹⁰⁰ עדותו במשפט מרי דיאס, שם. הוא העיד ב-12 בינואר 1484, כלומר לאחר תום תקופת-החסד. ועיין עליו בפרק על העדות והעדים, ועוד נשוב לענינו. על שימושם של רבני ישראל את האנוסים עיין גם "שבט יהודה", מהדורת ע' שוחט, עמוד קכ"ז. ר' יהודה אבן וירגא עסק בכך בסביליה ב-1478.

¹⁰¹ עיין על כך עוד להלן.

¹⁰² עדותו של פרנאנדו די טרוחיליו, שם.

עותיה [בעניני דין] נופלות מאלו שלו, כיון שהוא עצמו אינו יכול להדריך [את האנוסים] בתורת משה" [יותר ממנה].¹⁰³

תיאור קצר זה של חיים יהודיים הוא, כאמור, יחיד במינו. ודאי שהיו לו הדים רבים באותם ימים בסביבתם הקרובה והרחוקה של אנוסים אלה, ואין כמוהו להראות את חיוניותו של אותו קיבוץ ודבקותו בדפוסי חיי היהודיים. עוד נשוב ונדון בדרכם זו בפרק מיוחד.

מששבים אנו לעיין בנפגעי פרעות סיאודד ריאל נמצא שנוסף על השוד,¹⁰⁴ הביזה וההרג, שנעשו בהם, נושלו כל בעלי המשרות שביניהם ממשרותיהם ומתפקידיהם ומכיבודיהם שהיו להם בעיר. הצוים שיצאו מאת פרנאנדו ואיזבל ב־28 בינואר 1475¹⁰⁵ מלמדים שהיו אלה רחידורים, קבלנרוס, אסקודרוס, יוראדוס, נוטריונים. יש כאן דמיון מפתיע למצב בטולידו בימי פדרו סרמנטו, שעה שנושלו ממקומם ומממדם אלקלדיס ונוטריונים, ובימי פרעות יונייולי של 1449 בסיאודד ריאל. נמצאנו למדים שעדיין לא נעלמה אותה מתיחות חברתית-ציבורית שנתקיימה בעקבות חדירתם של אנוסים למשרות שיש בהן משום יוריסדיקציה על נוצרים. אם בטולידו מצאה ביטוי בפרעות וב"פסק־הדין" הנודע בשנת 1449, הנה בסיאודד ריאל של 1474 מצאה שוב ביטוי בפרעות ובנישול בלא "פסק־דין", אך נוספה עליה פעולה אינקוויזיטורית-הגמונית. אותה סיבה חברתית-ציבורית מונחת ביסוד שני מעשים אלה. גם הפעם הפגיעה מכוונת בעיקרה נגד אלה שחדרו למערכות החברה הנוצרית, ושמהם ביקשו הפורעים להיפרע בראש וראשונה (אחר־כך פגעו בכלל ציבור האנוסים ללא הבדל). אמנם, נמצא את פרנאנדו ואיזבל מצווים על החזרת אנוסים אלה על כנם,¹⁰⁶ אבל בשעה שפרצה מרידתו של המרקז די וילננה במלכים אלה נמצא אותם אנוסים מנושלים, או רובם, במחנהו של המרקז המורד. לכאורה נראית הצטרפות זו כבלתי־מובנת. אבל ודאי שנמצאו להם שיקולים מכריעים להצטרפות זו. עתה שב השלטון ונתן עליהם את דעתו, ובשורת צוים נישל אותם ממשרותיהם שתפסו בסיאודד ריאל.¹⁰⁷ אבל פתרון שאלתם של כמה מן החשובים שבהם נמצא לימים בפעולתו של בית־דינה של האינקוויזיציה בשנות 1483–1485.

¹⁰³ שם :

"...que el mismo non les podría desir más ni doctrinar en la ley de Moysén".

לתיאור דמותה של אנוסה זו עיין בפרק הון בדמותם של אנוסי סיאודד ריאל.

¹⁰⁴ היקף השוד והנישול מסתבר לנו מצו שניתן לכנותו בשם "צו להרגעת הרוחות והשבת הסדר על כנו" שניתן ב־20 בפברואר 1477 (RS1 № 1861 fol 280). כיון שענין זה קשור הוא בחלקו בהרגעת הרוחות לאחר מרידת המרקז די וילננה והצטרפותה של סיאודד ריאל לצד המורדים, נשוב לכך לאחר תיאור ההתמרדות וחלקם של אנוסי המקום בה. השוה גם דלגאדו מרצ'אן, עמודים 424–427.

¹⁰⁵ RS1 № 113 fol 86; № 114 fol 87.

ועיין לעיל הערה 104.

¹⁰⁶ צו זה ניתן ב־30 בינואר 1475 בסיגוביה (RS1 № 117 fol 91).

¹⁰⁷ עיין בפרשה זו להלן.

כבר צוין לעיל שרק בסוף ינואר 1475 נתפנו המלכים הקתוליים לנקוט סנקציות נגד הפורעים. ב־28 בו נתמנה רודריגו מנריקי לפעול נגד הפורעים.¹⁰⁸ הוא נצטנה לחקור ולדרוש מי היו הפורעים, לעשות למאסרם ולהחרמת רכושם; הפורעים יועמדו לדין. כל האלקלדיס, האלגואסילים, רחידורים, קבלרוס, אסקודרוס, פקידים ו"אנשים טובים" בכל המקומות, וכל מי שיידרש חייב לסייע לו במשימתו.¹⁰⁹ על-פי צו אחר, שניתן גם הוא באותו יום, נצטוו כל השופטים מן המניין לבצע את פסקי הדין שיוצאו נגד הפורעים באנוסי סיאודר ריאל, כפי המסתבר לנו כבר מכותרת הצו.¹¹⁰ צו זה ניתן על סמך בקשתם של אותם "רחידורים, קבלרוס, אסקודרוס, פרוקוראדור, יוראדוס, פקידים וסוחרים, תושבי סיאודר ריאל", והללו אין בכוח עצמם לפעול נגד "מכיני הפרעות וגורמיהם".¹¹¹ רשימה זו נראה שהיא זהה עם אותם אישים שנפגעו מן הפורעים ונושלו ממשויותיהם, כפי שמסתבר לנו מצו שלישי שניתן בענין הסנקציות נגד הפורעים ב־30 בינואר 1475.¹¹² מן הצווים לשופטים אנו למדים שרכושם של הפורעים יוחרם וימסר לידי "אנשים טובים"; לטראדו אחד, בנוכחותו של נוטריון, יערוך אינונטר של הרכוש; כל הרכוש שיימצא וכן עדרים יוחזרו לבעליהם; השופטים הם שיבדקו למי שייך הרכוש שנשדד; הכל חייבים לסייע להם כדי להוציא לפועל דין-צדק.¹¹³ אבל מן הצו שניתן ב־30 בנובמבר 1475 למדים אנו שנתמנה שופט מיוחד,¹¹⁴ שיצא לסיאודר כדי להביא את הפורעים, לאחר שיתפוס אותם, לדין לפני חצר המלך. גם בצו זה נאמר שיש להחרים את רכושם ולערוך ממנו אינונטר ולהפקידו בידי "אנשים טובים". אלה מהם שאין לתפוס, והדעת נותנת שכמה מן הפורעים ברחו מאימת הדין או שנצטרפו כבר או אל חבורתו של המרקיו די וילנה, יכריז עליהם הכרוז שחייבים הם להופיע לפני מועצת המלך. וכל היודע על הפורעים נתחייב להופיע ולמסור עליהם עדות, וניתן מועד שבו יוצא הצו אל הפועל.¹¹⁵

¹⁰⁸ רודריגו מנריקי הוא הקונדי די פארידיס ותארן Comendador de Segura de la Orden de Santiago. לאחר מותו של דון חואן פאצ'יקו, המרקיו די וילנה, בחרו בי מפקדי המסדר להיות ראש למסדר כולו. אחרים בחרו באלפונסו די קארדינאס, מפקד ליאון, לתפקיד ראש המסדר. בחירה זו גרמה לפילוג בשורות המסדר. ברור שרודריגו מנריקי נהנה מתמיכת פרנאנדו ואיזבל.

¹⁰⁹ הצו – RS1 № 113 fol 86.

¹¹⁰ "Para todos las justicias del regimiento que do quier que fueren fallados qualesquier personas, de los que fueron en las muertes e robos de los con- versos de Villa Real escutan en ella la justicia" (RS1 № 114 fol 87).

¹¹¹ שם; Preparadores e cabsadores.

¹¹² "...regidores, cavalleros, escuderos, procurador e jurados y otras perso- nas vesinos de Cibdad Real, que en ella han seydo dapnificados (RS1 № 117 fol. 91).

¹¹³ RS1 № 114 fol 87.

¹¹⁴ שמו לא נרשם; וייתכן שהכוונה לרודריגו מנריקי. יש לזכור שבצו שניתן בנליאדוליד ב־28 באפריל 1475 אושרו הפריבילגיות של העיר. עיין דלגאדו מרצ'אן, עמודים 422–423.
¹¹⁵ המועד לא צוין במסמך.

שלושה צוים אלה, החשובים לנו להערכת האמצעים שנקט השלטון להשבת הסדר על כנו ולהחזרת הרכוש השדוד, נוקטים אמצעים רגילים ומקובלים באותם ימים. אין ספק שהחשוב בשלושת הצוים הוא שניתן ב־30 בינואר 1475, משום שהוא מצווה בשיטתיות יתירה על הדרכים לשיקום החיים התקנים בעיר ובעדת האנוסים. אבל מאורעות אחרים שנתרחשו באותם ימים ממש ושהעמידו בספק גדול את קיום אותם הצוים, הביאו למעשה לידי דחייתם לכמה שנים.

כבר ציינו לעיל את חשיבותם של המאורעות הללו ותוצאותיהם ביחס לאנוסי סיאודד ריאל. עתה נתן דעתנו להתארגנותם של המורדים. בראש סיעת המורדים במלכות עמד דיֶגו לופס פאצ'יקו, המרקזי די וילֶינָה, ועמו היו קרוביו האחים רודריגו טֶלֶס חירון, המאיסטרי של מסדר קלעתרבה, הקונדי די אורואַניה ואלונסו קאריליו. ארכיהגמונה של טולידו, ורבים מראשי המלכות. המרקזי די וילֶינָה תבע מאת המלכים שתאושר בחירתו כמפקד מסדר סנטיאגו, שיאושרו ההכנסות שהיו לאביו חואן פאצ'יקו מן המקומות אלקאראס, טרוחיליו, ריקינה (Requena) ואסקאלונה, וכן כל שאר אדמות אביו וההכנסות שלו. כן תבע אישור המשרות שהיו בידי פדרו פוארטוקארירו ואלונסו טֶלֶס חירון, אחיו. כל אותו זמן נמצאה בידי חואנה, בתו היחידה של אנריקי הרביעי, המכונה La Beltraneja, פרנאנדו ואיזבל לא נענו לתביעתו. הם דרשו ממנו שימסור את חואנה לידי אנשים מהימנים עד שתגיע לגיל הנישואים, ובענין ראשית המסדר הודיעו שעוד יחליטו דבר. משנכשל המשא־ומתן באו המורדים הללו בדברים עם אַפֶּונסו החמישי מלך פורטוגל, שהיה דודה של חואנה ואותו זמן אלמן, והציעו לו לשאת את חואנה ולהכתירה כמלכת קסטיליה (היא פונתה בפיהם הנסיכה מקסטיליה).¹¹⁶ מבחינתה של קסטיליה היה פירושם של נישואים אלה, בין מלך פורטוגל ובתו של אנריקי הרביעי, איחוד קסטיליה־ליאון עם פורטוגל, ולא איחודן של מלכויות קסטיליה ואראגון, כלומר שכל חשבוננו של פרנאנדו בנישואין עם איזבל היה בטל מיסודו. מכאן שמובנים כל צעדיו הנמרצים לדיכוי מרידתו של המרקזי די וילֶינָה, וכתוצאה מצעדים אלה גם הפגיעה שפגע באנוסים הרבים שנמנו על תומכיו של המרקזי.

פרטים אלה חשובים להבנת רקעם של מאורעות, שכמה וכמה מאנוסי סיאודד ריאל נמצאו מעורבים בהם. אמנם כתב פולגאר,¹¹⁷ שנצטרפו אל המרקזי די וילֶינָה רבים שהבטיח להם חסדים, ונצטרפו גם אחרים מפחד פשעיהם נגד המלכות.¹¹⁸ מתוך כך מובנת הצטרפותם של פורעים באנוסי סיאודד ריאל בשנת 1474; אבל כיצד יש

¹¹⁶ La Princesa de Castilla. תיאור מפורט של המאורעות מצוי אצל פולגאר, כרוניקה, מהדורת מאטה־קאריאס, עמודים 59, 66, 79 ואילך. רודריגו טֶלֶס חירון והקונדי די אורואַניה הם sobrinos של המרקזי די וילֶינָה.

¹¹⁷ שם, עמוד 95.

¹¹⁸ ייתכן שהוא מתכוון לפורעים. כדבריו:

"...otros por miedo de sus crímenes e delitos que avian cometido, acobatauan aquellos ofrecimientos e se disponían a seguir aquel partido del Rey de Portugal".

להסביר את הצטרפותם של אנוסי סיאודד ריאל אל המורדים? ייתכן שניתנו להם הבטחות, אך מסתבר שהסיבה להצטרפות היא במגיעיהם של אנוסים רבים מסיאודד ריאל ומסביבתה עם בני משפחת פאצ'יקו בעלי האזור ועם מסדר קלעתרבה, ומסורת היחס הטוב שזכו לו יהודים היושבים על אדמת המסדר.¹¹⁹ אף ייתכן שנמצא בין אותם שנצטרפו אל המרקיו אנוסים שנתאכזבו מאוד מדרכם של פרנאנדו ואיזבל, ואולי קיוו שיונח להם בשלטונו של מלך פורטוגל, אף-על-פי-כן הדעת נותנת שנמצאו גם אנוסים שלחמו בשורות פרנאנדו ואיזבל,¹²⁰ הרי שנחלקו האנוסים בגישתם לבעיה זו.

היקף הצטרפותם של אנוסי סיאודד ריאל מסתבר משורת צוים שיצאו מאת פרנאנדו ואיזבל לאחר שסיאודד ריאל וסביבתה נכבשו בידי הקונדי די פארידיס, שנתמנה ראש מסדר סנטיאגו, ודון דג'ו פרנאנדיס די קורדובה, הקונדי די קאברלה.¹²¹ בשורה ארוכה של צוים קוראים אנו על רחידורים אנוסים שהועברו ממשרותיהם ורכושם הוחרם.¹²² ראשון בהם הוא סג'ו די סיאודד, שכבר ב-15 באפריל 1475 החרימה המלכות את החכירות וההכנסות שהיו בידיו,¹²³ ואילו יש להוסיף את דג'ו די ויליאריאל,¹²⁴ חואן גונסאלס פינטאדו,¹²⁵ פרנאנדו די טורס¹²⁶ – כל אלה ניטלה

¹¹⁹ עיין י' בער, תולדות², עמוד 368; ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, עמוד 215.
¹²⁰ חואן די צ'ינצ'יליה, אנוס שנידון, מספר כיצד לחם בשורות פרנאנדו ואיזבל נגד "היריב מפורטוגל", השתתפותו זו במלחמה, שנאמרה מתוך כוונה ללמד זכות על עצמו, לא עמדה לו והוא הוסגר לזרוע החילונית. ואין צורך שנוכיר את יחסו של אברהם שניאור ואחרים לשאלה זו.

¹²¹ המרידה נסתיימה בכניעתה של סמורה ב-19 במרס 1476. רק ביוני 1476 חזרו אפונסו והבלטריניה לפורטוגל. עיין

R.B. Merriman, The Rise of the Spanish Empire 2, New York 1918, p. 50–51.

¹²² היו והיו גם נוצרים ממוצא נוצרי בין הרחידורים שהצטרפו למרידה. אין בדעתנו להעלות את הצד הנוצרי אלא במידה שהוא נוגע ומסביר את בעיית אנוסי סיאודד ריאל. על האנוסים עיין עוד בפרק הדין בדמותם של האנוסים.

¹²³ חכירות אלה היו בשותפות עם בנו חואן די סיאודד ועם דג'ו די ויליאריאל (RSI № 411 fol 438). הצו ניתן בנליאדולידי. ב-8 בנובמבר 1475 הוחרם כל רכושו. ב-3 באפריל 1476 הוחרמו רכושו ושאר פרנסותיו. ההחרמה נכנסה לתקפה ב-1 בינואר 1475, כלומר שהיתה רטרואקטיבית. באותו יום הוחרמה משרת הרחידור שנשא בא. ועיין עליו להלן. הצוים הם: RSI № 1043 fol 208; RSI № 1027 fol 164; RSI № 747 fol 719. הוא הוחזר למשרתו כרחידור ב-20 בפברואר 1477. לפירוט העניין עיין בפרק על דמותם של אנוסי סיאודד ריאל.

¹²⁴ עיין הערה 123. הצו הנוגע לו ניתן ב-3 באפריל 1476. זהו החשוב שבתאריכים שבהם ננקטו פעולות-תגמול נגד המורדים.

¹²⁵ הועבר מתפקידו ב-24 באוקטובר 1475, ועיין עליו להלן.

¹²⁶ הצו יצא ב-24 באוקטובר 1476 (RSI № 697 fol 648). כן הוחרמו נכסיו. המשרה והנכסים נמסרו לאלפונסו די לה סרגה. ב-6 בספטמבר 1484 נקראו בניו של פרנאנדו להופיע לפני האינקוויזיציה ולהגן על אביהם (154 № 360 fol 1v, והשוה גם 165 № 551 fol 3r, משפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס). איש בשם זה שימש אלקלדי של ההרמנדאד, עדות בריאלאנחיל די פאדיליה, אשת פרנאן פאלקון, במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853).

מהם גם משרת הרחידור ששימשו בה בסיאודוד ריאל.¹²⁷ אך ארוכה בהרבה רשימת אנוסי סיאודוד ריאל שרכושם הוחרם על שום שהצטרפו אל מחנהו של המרקיו די וילינגה. הדעת נותנת שגם הללו הם מחשובי אנוסיה של סיאודוד ריאל. ואל לנו לשכוח שהעברה זו ממשותיהם ונישול זה מנכסיהם נעשו לאחר שכבר פעם אחת הועברו מהם ונשדד רכושם בימי פרעות 1474. כבר ב־23 באוגוסט 1475 הוחרמו נכסיו של אלוארו פראנקו, המכונה הזקן, והוא אנוס שנידון בשנת 1484.¹²⁸ אחר־כך החרים מנריקי, שפעל מטעם פרנאנדו ואיזבל, את נכסיו של פרנאנדו די טיבה לטובת הכתר. פרנאנדו די טיבה נודע לימים בכינויו "רב לאנוסים", והוא עלה על המוקד בסיאודוד ריאל ב־23 בפברואר 1483.¹²⁹

אך העיקרית בפעולות־התגמול נגד אנוסי סיאודוד ריאל, שהצטרפו אל המרקיו די וילינגה, נעשתה ב־3 באפריל 1476. כל אלה שהכתר ציוה עליהם הוחרם רכושם לטובת הכתר, והוא שהעניקו מצדו לנאמניו שלו. רוב הצוים אינם מפרטים את הרכוש שהוחרם וערכו. הצוים מסתפקים בקביעת סוגו של הרכוש בנכסי דלא נידי ובנכסי דנידי, והוא כולל גם את החובות שחייבים לאותם אישים שרכושם הוחרם והחובות שהם חייבים לזולתם. רכוש זה הותר למקבלו להעבירו לידיים אחרות על־ידי מכירה, ירושה, מסירה, וכיוצא בהם. קבוצת הצוים ניכרת למדי, ומנינם של אנוסים אלה מראה כמה מקיפה היתה ההצטרפות אל המרידה. ביחוד חשובה רשימה זו, שתובא להלן ושאליה יש לצרף את אלה שנזכרו לעיל, משום שנמצא אותם אנוסים עצמם נידונים בבית־דינה של האינקוויזיציה בסיאודוד ריאל. כאן נראה שהוחרמו נכסיו של פדרו די ויליארוביה, שהיה בין הבורחים מסיאודוד ריאל בפרעות 1474, וכבר סיפרנו קודמתו לעיל.¹³⁰ חואן די טיבה הפסיד את רכושו לפדרו גארסיה די ויליאלון;¹³¹

(fol 15r). בנו רודריגו נשא את בתה של קטלינה, גראסיה די גראדו, לאשה. מעשה זה שנחשב לנישואים נחותים, עורר רוגז רב ומריבות במשפחה.

¹²⁷ באותו זמן גם הועבר משרתו כרחידור אלונסו גוטנרס, הוא כנראה בעלה של טרוה די קאסטרו. לימים נתישב באלמגרו ושימש מאיורדמוס אצל המאיסטרי די קלעתרבה. הוא בנו של מן גוטנרס. עיין ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, עמ' 212 (RS1 № 642 fol 562). יש קבוצה נוספת של מסמכים עליו משנת 1477: RS1 № 2362; RS1 № 2301 fol 594; RS1 № 2576 fol 82; fol 250; RS1 № 2576 fol 82 – שנים דנים בהחזרת רכושו; אחד מתיר לו למנות את בנו כיורש לו במשרתו.

¹²⁸ הפרטים מתקבלים ממשפטו של חואן גונסאליס אסקוהידו (154 № 360 fol 1v). אשתו קונסטנסה רודריגס הוחזרה לחיק הכנסיה וגונסטה בסך של 100 דוקטים באוטו די־פי שנערך ב־7 בנובמבר 1520 (F. Fita, BAH 20 [1892] p. 470). נכסיו של אלוארו פראנקו נמסרו לפרנאנדו די פובליטי שנחמנה רחידור בעיר (RS1 № 642 fol 562).

¹²⁹ הוא בנו של אלונסו מרטינס הגמגמן. עיין משפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 2v), והשווה במשפט חואן גונסאליס אסקוהידו (154 № 360 fol 1v) ובמשפטים אחרים.

¹³⁰ הוא מסר את חנותו לשמירה לפיליפי עושה־נאדות תלה סירב להחזירה לו. הועלה על המוקד ב־23 בפברואר 1484. אשתו מריה גונסאליס שימשה את התביעה במשפט חואן דיאס (143 № 190 fol 5v). המסמך – RS1 № 1030 fol 223. רכושו נמסר לאנסוניו די קוקה. היא עצמה נידונה בשנות 1511–1512. ועיין RS1 № 383.

אלונסו גונסאלס די טיבה הוחרם רכושו ונמסר לחואן די גמבואה¹³² וכזה היה גורלם של אנוסים רבים.¹³³ ייתכן שאין צירוף עובדות אלה מקרי בלבד. הללו אמנם היו אנוסים נאמנים לצור־מחצבתם, ואין להכחיש שהאינקוויזיציה נפרעה מהם לימים רק על מעשיהם היהודיים.¹³⁴ אבל הם קשורים היו גם במרידה במלכות – מעשה המוסף טעם־לואי פוליטי לפעולתו של בית־הדין.

רשימה מפורטת זו מתייחדת בכך שהיא מגלה לפנינו יחסים שבין המלכות והאנוסים, אשר את המשכם נשוב ונראה בשעה שהכתר יצא להרגיע את הרוחות בסיאודד ריאל ולשקם שם את אנוסיה שלה. אבל נמצא באותם ימים גם פעולה מסוג אחר שנעשתה באנוסי העיר ויזמתה יצאה לא מבית המלכות.

אף קודם שדון אלונסו קאריליו, ארכהגמונה של טולידו, נתפשר עם המלכות

¹³¹ איש בשם חואן די טיבה, סוחר, נידון ב־1513 ונשרף; אביו פרנאנדו נשרף ב־23 בפברואר 1484. אם נצטרף למרקיו, נאמר בגיל 20, היה בשנת 1513 כבן 57 (810 № 185, תיק משפטו). המסמך – RS1 № 1033 fol 227.

¹³² RS1 № 1047 fol 210. מצוי עליו צו שני (RS1 № 1039 fol 198), המזכיר גם את פרנאנדו גונסאלס פשיניש שנשרף ב־24 בפברואר 1484. רכוש זה נמסר לנויר מיגל (Legajo 262) № 3 fol 3v.

¹³³ מן הדין שנמנה גם אותם: ראשון בהם הוא דיגו דיאס. איש בשם זה היה רופא. עצמותיו נשרפו ב־15 במרס 1485 (165 № 551 fol 8v). איש אחר, סוחר־בדים, נאמר עליו במשפט חואן דיאס שיהודי היה שוחט בביתו (143 № 189 fol 3v). רכושו נמסר לרודריגו די מורה (1031 fol 232). אלפונסו די מרידה, רכושו שלו ושל בניו נמסר לאלפונסו די לה סרנה. מרידה נידון ונשרף (F. Fita, BAH 20 [1892] 467 № 26). פרנאנדו די מרידה נקרא להגן על אביו במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 2v; RS1 № 1090) (fol 225); אשתו הואנה לופס – רכושה שוחרר מן ההחרמה ב־23 בינואר 1503. דיגו גוט־רס – רכושו נמסר לאלוארו גאיטאן והוא קרוי גם בשם דיגו רודריגס אַבּוּד־רמי. עצמותיו נשרפו ב־15 במרס 1485. בניו ויורשיו נקראו להגן עליו ב־6 בספטמבר 1484 (165 № 551 fol 3v). בתו איזבל היא אשתו של אלונסו פאלקון, בנו של חואן פאלקון הזקן (152 № 323 fol 3r). המסמך – 1034 fol 229. על דיגו גוט־רס, ייתכן איש אחר, יחד עם פדרו לופס, יש מסמך־חרמה של נכסים שנמסרו לאיזבל די אוליבר מסיאודד ריאל (1040 fol 211). פרנאנדו דיל טרימאל – רכושו נמסר לפרנאנדו די מורה. טרימאל הוחזר לחיק הכנסייה. הוא הופיע באיטודיפי שנערך ב־2 ביוני 1484 (Leg 262 № 3 fol 6r). אשתו היתה מבאי ביתו של חואן גונסאלס פינטאדו (משפט ליאנוור די לה אוליבה, 173 № 631 fol 27r). היא גם נזכרת בעדות אנטון גונסאלס במשפט מריה אלונסו (133 № 45 fol 4r). המסמך – RS1 № 1032 fol 199. הבאצילר לופס – רכושו נמסר לדיגו די סיספידס ובתו קטלינה די סיספידס. עצמות איש בשם זה נשרפו ב־15 במרס 1485. הוא בנו של פרנציסקו רואיס (RS1 № 1041 fol 218). מן הדין עוד להזכיר את החרמת נכסיו של רודריגו די סנטה־קרוס (RS1 № 1036 fol 224). הרכוש נמסר לאלוארו גאיטאן. ב־20 בפברואר 1477 הוחזרה לו משרת האלקלדי של ההרמנדאד (RS1 № 1860 fol 280). הוא עִד־תביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו (139 № 145 fol 7r). כן העיד במשפט מריה אלונסו (133 № 45 fol 5r–5v); ייתכן שהוא

אנוס. רשימת הנוצרים שרכושם הוחרם יוצאת מתחום דיונו זה.
¹³⁴ לא כל תיקי הנידונים, כידוע, הגיעו לידינו, אבל מן העדויות שבמשפטים שונים ומהופעת שמותיהם ברשימות אוטודיפי מסתבר שבית־הדין נתן את דעתו עליהם ודן אותם.

נמצא אותו נוקט צעד מיוחד נגד אנוסיה של סיאודד ריאל. בפעולתו זו, שנעשתה בתוקף סמכותו הכנסיתית גם כבעל סמכות הגמונית לחקירת מינות, הוא מינה חוקר-מינות ושלח אותו לסיאודד ריאל. ואף-על-פי שקשה לקבוע בנדאות מוחלטת מהו התאריך שבו ננקטו אמצעים אינקוויזיטוריים אלה נגד אנוסי סיאודד ריאל, אפשר, על סמך עדויות במשפטיהם של אנוסים, לשער שנתרחשו לכל המוקדם ב־1475 ולכל המאוחר בראשית 1477.¹³⁵ עדויות אלה מוסרות על חקירת מינות שערך הליסנסיאדו, או הדוקטור, תומס די קואנקו,¹³⁶ באנוסי סיאודד ריאל מטעם ארכיגמונה של טולידו ועל מאסרי אנוסים ועינויים שעונו.¹³⁷ מעשיו באו איפוא לבשר את שנתרחש בסיאודד ריאל בסתיו 1483.

בפעולה זו, שכאמור יש לראותה בראש וראשונה כחקירת מינות שקדמה למעשי בית-הדין שבסיאודד ריאל, עלינו להבדיל בין שני שלבים: (א) החקירה אחר התייחסותם של אנוסי סיאודד ריאל; (ב) הפעולה המשפטית עצמה נגד האנוסים שנמצאו מתייחסים. מכמה עדויות בתיקהם של נידונים לומדים אנו שבפעולתו הראשונה פתח את קבריהם של אנוסים שנקברו בבית-הקברות סן-פרנציסקו, ונדאי שעשה את המעשה על יסוד ידיעות שהיו בידיו. הוא גילה שכל אלה שפתח את קברותיהם נקברו לפי הדין היהודי.¹³⁸ באותה חקירה נתגלו ספרים יהודיים רבים שאנוסים שונים הסתירו בבורות ובבארות, וגם הללו שימשו כהוכחה ליהדותם של

¹³⁵ אין לשכוח שבדברי העדים אמורים תמיד לגבי התאריך, שהוא תמיד "פחות או יותר" años poco más o menos ... סומכים דבריהם על הזכרון. להלן ננסה לקבוע בדיוק את זמן הפעולה.

¹³⁶ ייתכן שתארו נשתבש אצל העדים. עיין עדות חואן מרטינס סיפורו במשפט חואן גונסאלס מינטאדו (154 № 357 fol 13r). שמו השלם הוזכר במפורש במשפט מריה גונסאלס, אשת סדרו דיאס די ויליארוניה (154 № 383 fol 17v).

¹³⁷ תארו הרשמי מסתבר במשפט מרי דיאס, סרירה.

"...el doctor Thomas, juez delegado e inquisidor deputado por el reuerendísimo señor don Alfonso Carillo, arzobispo que fué deste dicho arzobispado" (143 № 196 fol 11r).

הוא השתייך למרעצת הארכיגמונה, ולימים נעשה בעל אכסניה באלקלע די הינאריס. עיין הערה 136.

¹³⁸ עדות קטלינה רואיס במשפט אינס לופס (162 № 497 fol 21v); השוה שם 24r; 22v עדויות נוספות). ועיין בפרק על אורח-החיים היהודי. עדות אינס לופס:

"...E que estando un día la dicha Ynes Lopez diziendo a este testigo e a la dicha Catalina Ruiz su madre que todo hera levantado contra los que quemauan e se reconciliauan. E que este testigo respondió e dixo, no dixese aquellas cosas, que non hera leuantado quando vino el doctor Thomas a esta cibdad e hizo desenterrar ciertos muertos e los [h]allaron que estauan amortajados a la manera judayca y enbuelto en muchos lienços e syn cruces. E que les [h]allaron entonces muchos libros judaycos, los quales estuvieron en casa de Juan de Areualo, padre de la dicha Catalina Ruys, que aquello no hera leuantado".

אותם אנוסים שבבתיהם ובחצרותיהם נתגלו הספרים. הממצאים רוכזו בביתו של חואן די אריואלו, יוראדו במועצת העיר.¹³⁹ ופעולה זו עולה בקנה אחד עם עדות אחת במשפטה של ליאונור גונסאלס, אשת אלונסו גונסאלס דיל פרשינאל, על מציאת ספרים ומסירתם ל"ליסנסיאדו של הארכיהגמון" ולפרו קאריליו, אחיו של הארכיהגמון.¹⁴⁰ באותו שלב אף גבה עדויות ואסף ידיעות על אנוסים; לפעולה זו יש בידינו תאריך של הופעת עדה אחת, ה-14 בינואר 1475.¹⁴¹

בשלב השני של מעשהו, שגם הוא נעשה לפי כל כללי הפעולה האינקוויזיטורית, הביא לדין שורה של אנוסים. ושוב היו אלה: סנצ'ו די סיאודד,¹⁴² מרי דיאס, סרירה,¹⁴³ סנצ'ו דיאס, צבע,¹⁴⁴ שהיה אסור בבית-הסוהר של הארכיהגמון ונמצא ברשותו של התובע חואן די לה טורי. איש זה עונה בשעת מאסרו ומסר פרטים על אנוסים שונים שקיימו מצוות.¹⁴⁵ בין האסירים היה גם חואן פאלקון, הזקן, שהיה אסור בביתו של הנוטריון אנטון פאלקון,¹⁴⁶ וכן חואן גונסאלס פינטאדו, שבידו נמצא פסק-דינו של הארכיהגמון להחזרה לחיק הכנסייה.¹⁴⁷ הוכחות אלה מעלות עמן

¹³⁹ שימש את התביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד והעיד על בריחת המשפחה (145 № 139 fol 2r).

¹⁴⁰ עדות איובל די מונטיאגודו (154 № 369 fol 4v). הליסנסיאדו הוא תלום. ¹⁴¹ עדות פסקואלה, משרתת אצל פרנאנדו נלירה, במשפט מריה גונסאלס, אשת פדרו דיאס די ויליארוביה. עדות זו נרשמה ב-154 № 383 fol 17v--18v.

¹⁴² התובע הביא עובדה זו בשנת 1483 כהוכחה לדרכו היהודית (139 № 145 fol 13v). רצה לומר שבמשפטו השני הוא למעשה חזר לסורו (relapso), ודינו לשריפה. ברור שדינו במשפטו הראשון יצא להחזרתו לחיק הכנסייה. ¹⁴³ התובע במשפטה (143 № 196 fol 11v).

¹⁴⁴ אין בידינו ידיעות שנידון בשנות 1485-1483. פרנאנדו דיאס הוא כנראה המאיסטרי פרנאנדו (גם הליסנסיאדו די קורדובה), שהכין קמיע עברי לגראסיה די גראדו, בתה של קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 14v). הוא נימול בשנות ה-60, ויש להניח שהוא בנה. עיין הודעת חואן גונסאלס פינטאדו (154 № 357 fol 16r).

¹⁴⁵ עדות אלונסו די לה סרנה, רחידור בסיאודד ריאל (הוא שוכה לטובות-הנאה רבות בימי המרידה של המרקיו די וילננה; 154 № 357 fol 7r). הוא מסר על חואן גונסאלס פאנפאן ועל אסקוגודו. על עדות זו חזר גם עד אחר, דניגו די פובליטי (8r).

¹⁴⁶ לעדות זו אמנם אין תאריך. אנטון פאלקון שימש עד-תביעה במשפט חואן דיאס, דונטיל (143 № 190 fol 5r). ידוע אנטון פאלקון (כנראה, אחר) שעלה על המוקד ב-15 במרס 1485 יחד עם אשתו ביאטריס. עיין משפט חואן גונסאלס אסקוקידו (154 № 360 fol 2v).

¹⁴⁷ עדות חואן מרטינס סיפודו (154 № 357 fol 13r). העיד ב-23 באוקטובר 1483: "...que en Alcalá de Henares en la posada de Thomas de Cuenca del concejo del Arçobispo, puede aver syete años, poco más o menos; y que este testigo hablando con el dicho licenciado sobre los que avían llevado desta cibdad presos por el mandamiento del señor Arçobispo, que el dicho licenciado dixo a este testigo que los que alla estaban presos ya estaban reconciliados y abraçados con la madre santa yglesia. Y que le mostró el dicho licenciado la sentencia que el dicho señor Arçobispo dió sobre ellos, e que

שורה של בעיות, וראשונה בהן: מתי פעל אותו ליסנסיאדו תומס בסיאודד ריאל? מתוך עיון בצירופי העדויות והמסיבות ברור שהגיע מיד לאחר פרעות 1474. ממשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליארוזביה,¹⁴⁸ וממשפטו של חואן גונסאליס פינטאדו, מסתבר שפעולה זו נפסקה בגלל מרידת המרקיו די ויללנה, שכן חואן גונסאליס פינטאדו (וגם סנצ'ו די סיאודד) נמנה עם תומכי מחנה זה, והן אליו נשתייך גם ארכיהגמונה של טולידו דון אלונסו קאריליו. ואין מסתבר שחיעשה פעולת אינקוויזיציה בתוך מחנה הגלחם בפרנאנדו ובאיזבל. מצב זה מחייב שהפעולה נעשתה תחילה בראשית 1475, אלא שבה ונתחדשה לאחר כיבוש סיאודד ריאל בידי פרנאנדו. מצויות בדינו עדויות על חקירה בשנת 1476, לאחר שנתפורר מחנה המורדים, ולאחר שהשלים דון אלונסו עם פרנאנדו ואיזבל. קביעת תאריך מעשה זה, שיש עליו גם כמה עדויות במשפטי האינקוויזיציה, מסייעת להבנת מטרתו של המעשה באנוסים מטעם הכנסיה בטולידו. לאחר כשלון המרידה נראה שביקש דון אלונסו להצטרף אל סיעת הקיצונים במלכות, שתבעו קרפועה תקיף נגד האנוסים, ודרכו בסוף ימיו מוכיחה שמצא את מקומו בחבורה זו. אלא שעם הוכחת הכפירה בין אנוסי סיאודד ריאל עלה בידו להוכיח בדיעבד שאכן צדקו הפורעים באנוסים בשנת 1474, ובכך הועלה הגורם הדתי בפרעות. ואם צדקו הפורעים, מן הדין שהכתר יימנע ממעשי-תגמול נגדם. דון אלונסו נעשה איפוא דברם של הפורעים מצד אחד ונושא דגלה של האמונה הקתולית מצד שני. ובתורת נושא דגל זה ערך באנוסים חקירה אינקוויזיטרית-כנסייתית והוציא עליהם פסקידין כחוקר-מינות בעל סמכות אפיפיורית. ונראים הדברים שהכתר קיבל את דעתו ואת גישתו, ולא פעל כנגד שני הצדדים המעורבים כאחד. למעשה לא נקט שום פעולה משפטית נגד הפורעים ואף ציוה על ביטולם של כל המשפטים שנערכו על-ידי הכנסיה נגד אנשים שונים – קרי אנוסים.¹⁴⁹ גם בכך נראית תכניתו של הכתר כבוררה, אלא שהוא עתיד היה להיפרע מהם במסגרת פתרון שאלת האנוסים במלכות. ברי, שהללו היו הקרבנות הראשונים של האינ-קוויזיציה בקומה בסיאודד ריאל לעקור מתוך עדת אנוסיה את הכפירה היהודית.¹⁵⁰

sahe, que seyendo corregidor en esta cibdad Garcia de Cotes vido a Juan Gonzalez Pintado sobre dicho porque dezian en esta cibdad a los conversos herejes sacó una carta del seno, e dixo: ved aca como son todos reconciliados. La qual carta estava firmada e sellada del Arçobispo”.

העדות נוגעת לשנת 1476. גארסיה די קוטס הוא הקורחידור שנתמנה על העיר לאחר שנצטרפה אל מחנהו של המרקיו די ויללנה.

¹⁴⁸ בעדות פסקואלה, משרתת אצל פרנאנדו די נלירה, אנוס, מסופר על מעשה בשנות 1475–1465 (154 № 383 fol 23v). עדות זו מוצאת סיוע בעדות מריה לופס (שם, fol 15r).
¹⁴⁹ RS1 № 1861 fol 280. צו זה ניתן ב-20 בפברואר 1477 וגם הוא תאריך ante quem

לקביעת זמן פעולתו של תומס בסיאודד ריאל. לשון הצו:

“...se avian de dar e den por ningunos qualesquier procesos que se ayan fecho por la iglesia contra los sobre dichos e contra qualesquier dello por ello e por qualquier parte dello”.

¹⁵⁰ ראשוני גידוניה היו סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו; מרי דיאס, סרירה, וחואן

שנת 1477 היתה שנת הרגעת־רוחות בסיאודד ריאל כבכל מקום אחר במלכות קסטיליה. כמעט שנה שלמה, החל ב־2 בינואר וכלה ב־5 בדצמבר, נמשכה הפעולה. ונראה כאילו צו־הרגעה רודף צו־הרגעה. אחד דן בהחזרת רכוש לאנוס שנשדד עוד בשנת 1474, אחר דן בפעולה קונסטרוקטיבית לשיקומם של אנוסי סיאודד ריאל, ושלישי דן בהחזרתם של משרות וכיבודים שהיו לאנוסים, והם נושלו מהם בשנת 1474 ולאחריה, וכיוצא בזה. כבר ב־2 בינואר 1477 התחילו מצווים על החזרת רכוש שהוחזרם.¹⁵¹ ב־20 בפברואר יצא צו מלכותי מפורט בדבר החזרת נכסיהם של אנוסים שסבלו בפרעות 1474 והשבת כל אותם אנוסים ונוצרים שתמכו במרקיו די וילגנה למשרותיהם ולחפקידיהם בעיר.¹⁵² בצו זה אף זכתה העיר לסליחה על מעשיה. אין ספק שהוא מן החשובים, המפורט בכולם, ושהוא קובע עקרון בהחזרת הרכוש על־פי דרישתו במישרין מאלה שבידיהם נמצא לאחר שנשדדו. כוונתו אינה אלא חיסול פרשת ימי 1474–1475. משום כך הדעת נותנת שלאחר תאריך זה החלו, כאמור, אותם אנוסים שברחו מסיאודד ריאל או שגורשו ממנה בנסיבות הפרעות, לחזור אליה. שורה ארוכה של רחידורים הוחזרו למשרותיהם, ביניהם ייזכרו סנצ'ו די סיאודד וחואן גונסאליס (פינטאדו), אלונסו גוטיארס, ואחרים.¹⁵³ כן נראה שנעשתה פעולה יסודית להחזרת הרכוש השדוד. ואלה שבידיהם היה הרכוש השדוד לא הוזדרו

גונסאליס פינטאדו. מרי דיאס, סרירה, נידונה שלא בפניה גם במשפטה הראשון. שני האחרים ברחו לאלמגרה, הסמוכה לסיאודד ריאל, וחזרו לסיאודד ריאל עם הצטרפותם אל מחנה המרקיו. סנצ'ו די סיאודד נידון בתחילת משפטו השני שלא בפניה. עיין עליהם בפרק על תיאור דמותם הציבורית והחברתית של אנוסי סיאודד ריאל.

¹⁵¹ RS1 № 1707 fol 241. הצי ניתן באוקאניה, המדובר בהחזרת רכוש של ויאולנטי די מרינו. כיון שנאמר עליה שהיא dueña, fijadalgo, ייתכן שאין היא אנוסה (אין היא נזכרת בשום משפט ממשפטי סיאודד ריאל). הוא כלל כרמים, אדמות, כסף, בדים, בהמות, תכשיטים, כלים, וכיוצא בהם. נראה שהבית הוא עשיר ביותר. צו שני (№ 1708 fol 240). שניתן ב־3 בינואר 1477, והוא מיועד לאלפונסו די לה סרנה, רחידור, מדבר על החזרת הנכסים, וייתכן שהוא־הוא שהחזיק בהם. בצו זה אושרו לה 1000 מרבדי, שתבעה כדמי־חכירה בעד שדותיה וכרמיה שנקלחו ממנה שלא כדין והיו בידי אחרים.

¹⁵² № 1861 fol 280. הוא ניתן בטולידו. השה דלגאדו מרצ'אן, עמודים 193, 199. מנוסח שטר זה מובאות רק הוראות המלכים. הוא השתמש בצו המצוי בארכיון של העיר, שם, עמודים 424–427.

¹⁵³ השה לעיל הערה 133. בענין משרותיהם של אלונסו די ויליאריאל ואלונסו די סיספידס יכריעו הדוקטורים די טלבריה ואלקוסיר בהתאם לחוק; בענין המשרות של פרנאנדו די וילגנאס ואלוארו מרטינס יכריע הקרחידור גארסיה די קוטס. פרנאנדו די וילגנאס הוא אחיו של פדרו די וילגנאס, שהועמד לדין ב־1484 ויצא זכאי; תיקו – № 852. יש לזכור שאנריקי הרביעי אסר בשנת 1468 על אנוסים לתפוס משרות, והדעת נותנת שהללו שימשו אף לאחר צו זה. עיין גם דלגאדו מרצ'אן, עמוד 180. מענק־חסד מיוחד ניתן לאלונסו די מירה ולאליוסו די לה סרנה. הם קיבלו כל אחד לכל ימי חייהם 2000 מרבדי מן הסכום של 10,000 מרבדי שפרנאנדו ואיזבל העניקו לעיר. לאחר מותם חוזר המענק לעיר. ב־3 באפריל 1476 אושרה לאלונסו די לה סרנה החרמת נכסיו של אנטוניו מורנו (RS1 № 1049 fol 230). כן הוחזרו כל משרות ה־escribanias שבעיר למי שהחזיק בהן קודם־לכן.

להחזירה, שכן מוצאים אנו צוים שונים המדברים בהחזרת בתים וחנויות ושאר נכסים השייכים לאנוסים.¹⁵⁴ וכן לומדים אנו גם מן הצו המיוחד שניתן בסוף ספטמבר לשופטי העיר שידאגו להחזרת הבתים,¹⁵⁵ והרי כבר בפברואר יצא הצו להעמדת החיים על תיקנם כפי שהיו קודם לפרעות. מיוחד במינו במסכת צוים אלה הוא צו-בטחון שניתן לגארסיה די אלקלע,¹⁵⁶ לפי בקשתו, נגד חואן מְכִיאה וקרוביה שאיימו להרגו.

נסיון לפעולת-שיקום יסודית כבר נעשה בראשית הצעדים להרגעת הרוחות. כנסיון הוא יחיד בסוגו ומלמד כמה נהרסה עדת האנוסים בסיאודד ריאל, עד שפרנאנדו ואיזבל ראו צורך לנקוט אמצעי זה. ב־28 בינואר 1477 נתמנו חואן גונסאליס [פינטאדו], הרחידור, וחואן פאלקון להתרים את תושבי סיאודד ריאל לשם יצירת קופה לשיקום האנוסים שנתדלדלו ורכושם אבד.¹⁵⁷ הצו כאילו מלמד שפעולת ההתרמה קדמה כנראה לפרסום הצו על מינוים, שכן חלק מן האוכלוסיה כבר תרם לשיקומם של הנפגעים וחלק אחר ממנה התחמק מכל תשלום ותרומה. שנים אלה, ועמם הפרוקוראדור לופי גונסאליס, נצטוו לברר מי תרם לקופה זו וכמה נתן וכן לערוך רשימה של תושבים שלא שילמו לקופה. שני הממונים יחלקו את הכסף שיגבו לנצרכים בהתאם לרכושם שאבד. הכסף שייגבה יופקד בידי לופי גונסאליס.¹⁵⁸ והוא שיתן אותו למי שראוי לקבלו. תושבי העיר שוב נדרשו לתרום כל אחד כפי מידת יכולתו ואפשרויותיו. את התשלומים ציוו להכניס ללא כל דיחוי, ומי שלא ישלם יימכר רכושו והכסף יימסר לפרוקוראדור; העובר על הצו ישלם קנס של 10.000 מרבדי.

פירוט זה של הצו מראה שנמצאה להם תכנית-שיקום כלשהי, והדעת נותנת שהיוזמה לתכנית זו יצאה מאותה חבורה גדולה של אישים הרשומים בראש מסמכים רבים שניתנו על-פי בקשתם, והם: רחידורים, קבלרוס, אסקודרוס, יוראדוס, ו"אנשים טובים" מתושבי סיאודד ריאל, אנוסים שהיו ראשוני הנפגעים. היוזמה היא איפוא מקומית, וההוראה למימושה – ממלכתית. ונראה לנו שלא רק ביזמתה נתיחדה תכנית זו, אלא גם במגמתה. שפלל אזרחיו של אותו מקום – ועלינו להניח שלא כל

¹⁵⁴ ב־18 בספטמבר 1477 ניתן צו להחזרת שני בתיהם של חואן דיאס ורואי דיאס (№ 2703 fol 516), ב־5 בדצמבר – צו להחזרת חנותו של פרו גונסאליס די ויליארוביה (№ 3180 fol 424). עיין עליהם לעיל.

¹⁵⁵ הצו ניתן ב־27 בספטמבר 1477 בסביליה (№ 2747 fol 515).

¹⁵⁶ RS1 № 1892 fol 132. הוא אנוס שנשרף בדמות ב־24 בפברואר 1484 (Leg. 262 № 3) (fol 4r); רכושו שוחרר מן ההחרמה ב־23 בינואר 1503. עיין H. Beinart, Sefarad 17 (1957) p. 31.

¹⁵⁷ הצו יצא מאוקאניה (RS1 № 1747 fol 237).

¹⁵⁸ לא נודעו לי כל פרטים נוספים עליו, איש בשם זה בדרגת אסקודרו הוא בן דודו של רודריגו, הרחידור של סיאודד ריאל. הוא מעיד מטעם התביעה במשפט חואן גונסאליס אסקודרו (154 № 360 fol 5r). עדותו נוגעת לשנת 1466. היא מסר על שחיטת בהמות בחצרו של חואן גונסאליס.

האוכלוסיה שותפת היתה לפרעות – הוא התורם ונותן למען אזרחים שנפגעו, כאילו לא רצו להבדיל בין משתתף בפרעות למי שעמד מן הצד, למי שסייע לאנוסים, ואולי מותר לנו להצביע כאן על עקרון הערבות ההדדית, שהוא מיסודות קיומו של עם ישראל, וגם עצם שיטת הגביה והחלוקה יוצאת ללמד על שיטת צדקה יהודית מקובלת.

על דרך הוצאתה לפועל של התכנית מלמד אותנו מסמך אחר שניתן ב־3 בספטמבר 1477,¹⁵⁹ והוא ניתן כתשובה לתלונתם של כמה סוחרים תושבי סיאודד ריאל לפני המלך והמלכה, שבחלוקת הנכסים והתשלומים,¹⁶⁰ שחואן גונסאלס וחואן פאלקון עשו, הם גרמו נזקים לכמה מהם, משום ששיחררו מן התשלומים רחידורים, נוטריונים ובעלי־משרות אחרים. היו מהם ששילמו מעט מאוד, ועיקר הנטל של שיקום הנפגעים נפל על שכמם של הסוחרים. תוצאת בקשתם של הסוחרים היתה שפרנאנדו ואיזבל ביטלו את המינוי שניתן לחואן גונסאלס ולחואן פאלקון, והללו הפסיקו את הגביות מן האוכלוסיה. לא מצאנו שאחרים נתמנו במקומם, והדעת נותנת שבכך תמה פעולת שיקומם של נפגעי פרעות 1474.¹⁶¹

פעולת־שיקום זו נמשכה כ־9 חדשים, ואין אנו יודעים דברים של ממש על דרכי הגביה, שיטת חלוקת התרומות והתשלומים (להוציא את תלונת הסוחרים), וכן כיצד שוקמו אותם נפגעים שזכו לקבל את התמיכה. נציין כאן עובדה נוספת: בראש הפעולה עמדו שני אנוסים, חואן גונסאלס [פינטאדו] וחואן פאלקון, מחשובי אנוסיה של סיאודד ריאל, האחד רחידור, מזכירם לשעבר של שני מלכים, חואן השני ואנריקי הרביעי, והשני סוחר אמיד ובעל בעמיו. ואף הללו היו מנידוניה של סיאודד ריאל בימי־הזעם שפקדו את אוכלוסית אנוסיה בשנות 1483–1485.

נראים הדברים שבשנים שמלאחר נסיון שיקומה של עדת אנוסי סיאודד ריאל ועד לבואה של האינקוויזיציה חזרו חיי האנוסים למסלולם התקין. נתקיימו אותם יחסי־שכנים שאנו רגילים להם בעיירה שוקטת על שמריה; והאנוסים ששבו אליה חזרו אל דרך־חייהם היהודית,¹⁶² כפי שמרבים לספר עדיה של האינקוויזיציה. רמזים ברורים לשינוי בחייהם נמצא בעדויות שונות המתארות את הימים משנת 1481, משפתחה האינקוויזיציה בפעולתה נגד אנוסי סביליה. מעתה יש אנוסים המבקשים להיראות נוצרים,¹⁶³ והמדובר הוא באותם אנוסים שכל השנים זיהו עצמם עם כל דבר שהוא יהודי. בשנת 1481 או ב־1482 הופיע בעיר פרנאנדו די טרוחיליו, מי

¹⁵⁹ No 2646 fol 533.

¹⁶⁰ repartimientos.

¹⁶¹ אף אין אנו יודעים באיזו מידה הוחזרו הנכסים שנשדדו. אין גם לשכוח שנשאר רכוש ללא בעלים, שכן היו הרוגים בפרעות. המסמכים והצוים אינם מעלים שאלה זו. ייתכן שהרכוש ללא יורשים ובעלים נמסר לכתר, כמקובל באותם ימים. הכתר היה שבע־גסיון בשטח זה.

¹⁶² בשנת 1477 שב אליה גם חואן גונסאלס פאנפאן, שיצא עוד ב־1473 מן העיר, ותבע מאשתו שתמכור את שארית הרכוש ותצטרף אליו. שיבתו ודאי שחלה בימי־שקט בעיר. ועיין עליו בפרק הדין בדמותם הציבורית והחברתית של האנוסים.

¹⁶³ עיין בפרקים הדנים בעדויות ובעדים ובסניגוריה.

שהיה רבם של אנוסי סיאודד ריאל הפליטים בפלמה, כשהוא עוטה איצטלה של מומר והתחיל מאיים על אנוסים שהיו בפלמה שיסגירו לאינקוויזיציה.¹⁶⁴ מוראות סביליה היו ידועות, כפי הנראה, בסיאודד ריאל כבכל ספרד כולה, ודבריו ודאי שלא נאמרו לריק. כבר באותם ימים נמצא אנוסים מזדוים ויוצאים את עירם. אבל מצד אחר מסתבר שמומר זה, שפעל אחר-כך בשירותו של בית-הדין בסיאודד ריאל,¹⁶⁵ מבשר היה לבאות, וייתכן שהיתה יד מכוונת לכך. דבר בואה של האינקוויזיציה נתפרסם ברבים בקיץ 1483, והדעת נותנת שעלו בזכרון תושביה-אנוסיה ימי פעולתו של תומס די קואנקה. כן מסתבר שכבר קודם-לכן נפוצו שמועות על כוונות הכתר ליסד דוקא בסיאודד ריאל את בית-דינה של הארכיגמוניה טולידו, כנראה כדי להכשיר דעת קהל לעתיד לבוא. תגובת האנוסים שלומי אמוני ישראל לא איחרה לבוא.¹⁶⁶ ורבים מהם נטלו את מקל-הנדודים בידיהם ויצאו שוב לדרך.¹⁶⁷ כמה מהם נתפסו בדרכם והובאו לדין; אחרים, שנתפזרו לכל עבר ולא נתפסו, נידונו שלא בפניהם, אך גם להם ניתן חלק בדמות בתהלוכות האוטו-דיפי. פרשת משפטים אלה ודמותם של האנוסים הנידונים בבית-הדין ראויה שתהא נידונה לעצמה.

¹⁶⁴ עיין משפט חואן גונסאלס פינטאדו (154 № 357 fol 16v).

¹⁶⁵ עיין עליו בפרק על העדות והעדים.

¹⁶⁶ עיין בדברי התובע במשפט סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו (159 № 145 fol 2r). שם, 2, הוא מספר שהבריחה אירעה כשבועים לפני בוא בית-הדין לעיר, כלומר ב-1 בספטמבר 1483 בקירוב.

¹⁶⁷ בין הבורחים נזכיר את סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו; בנם חואן די סיאודד ואשתו איזבל די טיבה; פרו גונסאלס די טיבה ואשתו, מחותניו של סנצ'ו די סיאודד; מרי דיאס, סריה (היא ברחת ב-1 בספטמבר 1483). 8 ימים קודם בואו של פרנאנדו די טרוחיליו ברחת לפורטוגל ליאונור גונסאלס. אשת אלונסו גונסאלס דיל פרשינל (154 № 369 fol 4v), והשוה משפט חואן די לה סרה (184 № 800 fol 5v). ייתכן שפרנאנדו די טרוחיליו הופיע כמה פעמים בעיר וכל פעם שב ואיים על האנוסים. ואולי ביקש לסחוט מהם טובת-הנאה.

תולדותיו של בית-הדין בסיאודד ריאל

משבאים אנו לעיין במשפטים שערכה האינקוויזיציה נמצא מיד שלא נידונו אסיריה אלא בבתי-דין אזוריים. בתי-דין אלה נועדו בתחילתם להקיף אזורים גדולים במלכות. ורק בהמשך הזמן חלה בהם התפצלות וכמה מהם אף נתיחדו למקומות מסוימים. לפרק-זמן קצר, כבתי-דין מיוחדים. רק תושבי הערים שבהן היה מושב בית-הדין נידונו במקומם ולא ניטלטלו מבתם, ולא נוספו על כלל יסוריהם אף יסורים של גלות וישיבה בבית מעצר האינקוויזיציה במקום זר ורחוק. אבל רבים-רבים הוטרו ונהבאו למקום בית-הדין האזורי, שם נידונו ושם קיימו בהם את גורדינם. והשאלה הנשאלת כאן היא, על שום מה זכו דוקא אותן ערים שתיבחרנה לשמש מושב לבית-הדין? הסיבה מובנת מאליה לגבי ערים כסביליה וקורדובה שהיו מרכזים גדולים לאנוסים¹, והצורך ליסד בתי-דין בעיר כטולידו יוצא מעצם תשיבותה. אך עדיין לא נתחווירו לנו הסיבות שהניעו את האינקוויזיציה להקים את בתי-דיניה בערים בינוניות כסיאודד ריאל וגואדלופי². שבהן פעלו בנפרד, וכן אף בשאר מקומות בהם הושיבו בתי-דין במלכויות קסטיליה ואראגון. משסיפרנו לעיל בתולדותיהם של אנוסי סיאודד ריאל נתן דעתנו לתולדות בית-הדין בעיר זו – ראשיתו והשתלשלות מעשיו עד לחיסולו כגוף בפני עצמו בעיר. מבחינת יחסו של מוסד זה אל הנידונים בו נבקש לראות בתיאור הדברים גם המשך לתולדותיהם של אנוסי העיר, משום שתלויים היו במעשיו שלו.

בסיאודד ריאל לא בא בית-הדין אלא להכשיר עצמו לפעולה בטולידו. תפקידו בעיר זו, השוכנת בצומת-דרכים חשוב בין אנדלוסיה לקסטיליה, היה גם להכין דעת-קהל ולבחון את תגובותיו של הציבור, במקום המרוחק אך 70 ק"מ בקירוב מטולידו. ודעת-קהל זו נבחרה לאור ביעור התייחדותם של אנוסים. לי שיער, שהקמת בית-הדין כאן באה כתוצאה ממינויו של דוקטור תומס כאינקוויזיטור שלוח מאת דון

¹ עיין בפרק על אורח-החיים של אנוסי סיאודד ריאל ועל שמה של קורדובה כמרכז לאנוסים וחינוך לדבקות ביהדות.

² על גואדלופי עיין לי, כרך ראשון, עמוד 171 ואילך. יש להעיר לגבי עיר זו, שבית-הדין שהוקם במקום זה בא לפתור בעיה מעשית, מקומית, של כפירת אנוסים. ומשסיים את תפקידו חזרו האינקוויזיטורים לפעול בטולידו, המרכז שממנו יצאו גם למקומות אחרים. בקטלוג של משפטי האינקוויזיציה, שרשם גומס קאמפיליו, לא נזכר לאחר שנת 1485 אלא מש-פט אחד של גידון מגואדלופי (בשנת 1488, נגד איזבל גונסאלס, אשת חואן מנואל [154 № 353], שהוזכרה לחיק הכנסיה). פעולת בית-הדין בגואדלופי חלה בשנת 1485 והיא כולה מעשה חד-פעמי. עיין

M. Gómez Campillo, Catálogo de las causas contra la fé seguidas, sección Judaizantes, Madrid 1903, p. 158 ss.

אלונסו קאריליו, ארכיהגמונה של טולידו.³ כבר נאמר בפרק קודם⁴ שמינוי אפיסקופ פאלי זה אך מוכיח שנעשתה במקום זה פעולה אינקוויזיטורית מטעם הכנסייה, על יסוד סמכותו של הארכיהגמון כחוקר־מינות. הוה אומר, יהיו מניעיו הפוליטיים־הפנימיים של דון אלונסו אשר יהיו, המעשה באנוסים, שנידונו לאחר־מכן בבית־דין האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית, מוכיח ששיבתם של אנוסי סיאודד ריאל ליהדות היתה תופעה בולטת כל־כך עד שאפשר היה לנצלה ולדון בה בהיקף מקומי וארצי כאחד. כבר הוכח לעיל שפעלו של דוקטור (או ליסנסיאדו) תומס זה נעשה בשנת 1476, והדעת נותנת שלאחר מותו של דון אלונסו קאריליו בשנת 1482 פג תוקף מינויו אם לא נתבטל קודם־לכן, שאם לאו ודאי היינו מוצאים אותו כשופט־אורדינריוס בבית־הדין של סיאודד ריאל.⁵ עובדות אלה דוחות איפוא את הנחתו של לי; מכל־מקום לא נתמנו אינקוויזיטורים מיוחדים לסיאודד ריאל מטעם הסופרימה קודם לסוף שנת 1482 או לראשית 1483. הם נתמנו לשמש בעיר סיאודד ריאל ובסביבתה, בכל "שדה קלעתרבה" (Campo de Calatrava) ובכל הארכיהגמוניה של טולידו, ופירושו של מינוי מקיף זה שלא נזקקו להיתר מיוחד מן האפיפיור למינוי אינקוויזיטורים ול־יסוד בית־דין בעל סמכות בטולידו. יסודו של בית־הדין בטולידו לא היה מבחינה פורמלית אלא העברתו של בית־הדין מסיאודד ריאל לעיר זו. היה בכך משום הקלה רבה לפתיחתם של בית־דין רבים ככל האפשר; לאחר שניתנו היתר וסמכות מן האפיפיור לאחד מהם, הרי שאחרים יכלו להיות סניפיו של בית־הדין במרכזו המחוזי או האזורי.

ודאי שהיו לטורקימדה טעמים רבי־משמעות ל־יסוד בית־הדין המרכזי לקסטיליה בסיאודד ריאל דוקא.⁶ ייתכן שהשפעתם של קונברסוס תקיפים גדולה היתה בטולידו מכדי לסכן את פעולת האינקוויזיציה במקום מרכזי וחשוב זה, והרי ידועה לא רק התנגדותם של אנוסים אלא גם של ראשי ערים שונות בספרד ל־יסוד בבית־הדין במקומותיהם.⁸ המעשה באנוסים בסיאודד ריאל נועד לשמש, כאמור, גם כאמצעי

³ לי, כרך ראשון, עמוד 166. הוא הסתמך על שתי הוכחות במשפטי סיאודד ריאל. האחד במשפטו של סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 13v) והשני אצל מרי דיאס, סריה (143 № 196 fol 11r). הללו הם מראשוני המשפטים שנערכו, כידוע, בסיאודד ריאל.

⁴ עיין לעיל בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל.

⁵ השופט־האורדינריוס נחשב לנציגו של הארכיהגמון בבית־דין האינקוויזיציה. בדרך־כלל נתמנה לתפקיד זה אחד מחברי בית־הדין. הארכיהגמון לא נהג לשלוח לשם נציג מיוחד משלו. קיומה של משרה זו הוא ויתור מצד הכתר לאפיפיור.

⁶ "...jueses inquisidores de la heretica prauedad, dados por la actoridad apostolica en la dicha Cibdad Real e su tierro e en todo el Campo de Calatrava e argobispado de Toledo".

עיין ציון זה, למשל, במשפט מרינה ג'נטיל (150 № 299 fol 1v).

⁷ דעתו של דלגאדו מרצ'אן, עמוד 209, שלא הוא שמינה את האינקוויזיטורים לשמש בסיאודד ריאל, אינה נראית. בסוף 1482 ובראשית 1483 כבר מילא תפקיד מרכזי בהנהגת האינקוויזיציה. קרבנם של האינקוויזיטורים לחצר המלכות תיראה להלן.

⁸ טירואל, ברצלונה, ועוד.

הכנה והכשרת לבבות למה שעתיד להיעשות במקום בטולידי. מסקנה זו עולה מתוך קריאה במשפטי הנידונים בסיאודד ריאל. ונראה שפעולתה של האינקוויזיציה נעשתה שלבים-שלבים, ובדרך של הליכה ממקום למקום פרשה את רשתה על-פני המלכות כולה; סדר הקמתם של בתי-הדין מוכיח זאת. אף יש לזכור שסיאודד ריאל היתה קן ומרכז לפעולת המורדים במלכות ממחנהו של המרקיו די וילנה ורודריגו טלס חירון, המאיסטרי של מסדר קלעתרבה, שהשפעתו גדולה ומכרעת היתה בעיר כבסבייתה, ולא בכדי נזכר במפורש בכתב-המינוי כל "שדה קלעתרבה". לא זו בלבד שהוא מחזי-ספר גדול הנהנה מזכויות מיוחדות, אלא שבחסותו של ראש המסדר עוד נתקיימו בו גם קהילות ישראל, ואף האנוסים עצמם לא נפגעו שם בפרעות שתכפו ובאו עליהם במקומות סמוכים לאזור.⁹

חסרים אנו כל ידיעות מדויקות כיצד ומתי נתארגן בית-הדין בסיאודד ריאל. ודאי שהאינקוויזיטורים שבאו לפעול בה קיבלו את מינויים קודם בואם לעיר. אף אין אנו יודעים על-פי איזה קריטריון נבחרו הללו. הדעת נותנת שהיו אלה אינקוויזיטורים שהכירו את תנאי החיים בעיר זו, או שלפחות נעזרו ביועצים-מומחים בכל הנוגע להערכת עדויות ויחסי-שכנים. במשפטי סיאודד ריאל מוצאים אנו הערכה דקה מן הדקה של עדויות ותנאים. כושר הבחנתם בין טפל לעיקר ובין עלילה לאמת הוא שהכריע את הכף אצל נידונים רבים. בדיון זה נזדקק להזכרת שמות אישים אלה במידה שהללו יכולים ללמדנו על תנאי פעולתו של בית-הדין.¹⁰

בעיה חשובה ביותר בתולדות בית-הדין, כבתולדות האנוסים, הוא תאריך בואם של האינקוויזיטורים לסיאודד ריאל. דלגאדו מרצ'אן, בהסתמכו על תאריכיהם של אוטו-די-פי שונים שנערכו כבר באוקטובר 1483¹¹, מנה תקופת-חסד שונות וקיבל את דבריו של פאראמו¹². שהאינקוויזיציה באה לסיאודד ריאל בחדש אפריל 1483. לדעתו עברה תקופה ארוכה למדי מגביית העדויות על מעשי האנוסים עד לעריכת המשפטים, ומן המשפטים עצמם עד לביצוע פסקי-הדין. שיטתו נכונה, פחות או יותר, אם מניחים אנו שקיימת היתה שיטה אחת לקביעת תקופת-החסד ולהארכתו בטולידי, כבסיאודד ריאל.¹³ אבל נראה שלא היה כל הכרח שהאינקוויזיציה תנהג בסיאודד ריאל כפי שעתידיה היתה לנהוג בטולידי. אף לא היה צורך מיוחד להקדים ולבוא לעיר זו.¹⁴ במשפטה של ליאונור די לה אוליבה, שנערך בשנת 1521, מובא בפתיחת

⁹ עיין ח' ביינארט, "אלמגרו שב'שדה קלעתרבה' במאה ה'ט"ו", ספר היובל ל' בער, ירושלים תשכ"א, עמודים 207-215.

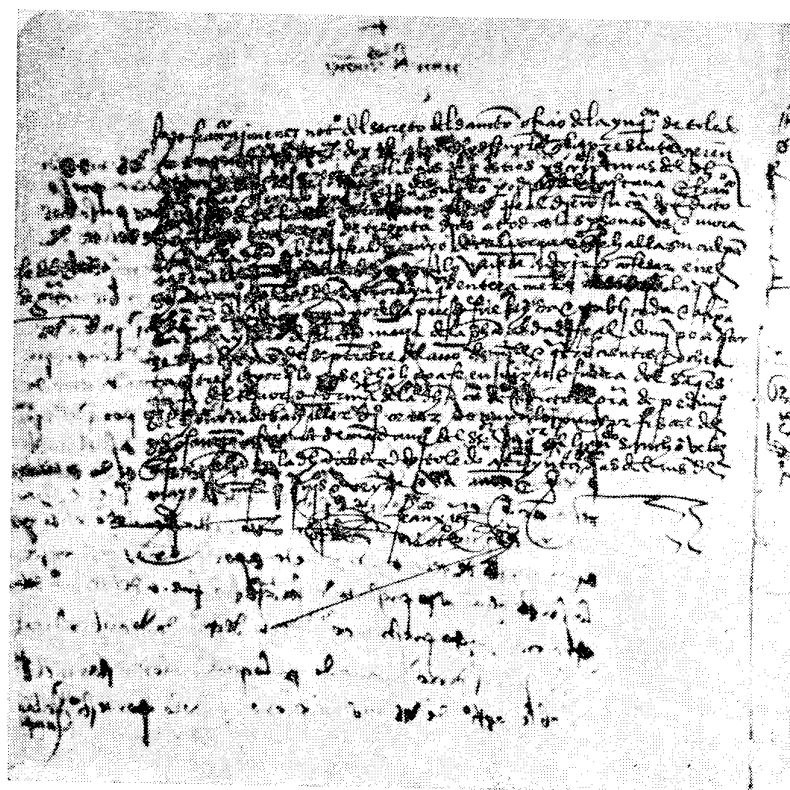
¹⁰ דלגאדו מרצ'אן, שם, עמוד 225 ואילך, מונה את שמות חברי בית-הדין.

¹¹ עמוד 207 ואילך.

¹² L. Páramo, De origine et progressu officii sanctae inquisitionis eiusque dignitate et utilitate, Madrid 1598, fol. 170v.

¹³ בטולידי נקבעו שלוש תקופות-חסד; הראשונה ל-40 יום; אחר-כך הוסיפו 60 יום ועוד 30 יום. עיין הערה 53.

¹⁴ עיין לעיל בסוף הפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל. יש עוד לזכור שהאינקוויזיציה ודאי שקלה היטב אם לפתוח בפעולה בעצם חום ימיהקץ באזור.

אישור גוטרייני להכרות תקופת-החסד בסיאודד ריאל. תאריך ההכרזה 12 בספטמבר 1483.
והמכרזים הם פרו דיאס די לה קוסטאנה ופרנציסקו סנצ'יס די לה פואנטי

המשפט אישור נוטריוני המעיד על יומה הראשון של האינקוויזיציה בסיאודד ריאל.¹⁵ ביום הראשון, 14 בחודש ספטמבר, קראו בכנסית סנטה מריה שבסיאודד ריאל את צו־החסד, שהכריז על קביעת 30 ימי־חסד, שבהם יזכו כל המתנדים לפני בית־הדין (ואשר וידוים יתקבל) לחסד, שלא יהיו מובאים לדין בעוון כפירה. צו זה חתום היה בידי פרו דיאס די לה קוסטאנה ופרנציסקו סנצ'יס די לה פואנטה, שנתמנו לשמש אינקוויזיטורים בסיאודד ריאל. תקופת־החסד נקבעה כאמור לשלושים יום, וניתנה ארכה של 30 יום נוספים של חסד, שכן ב־14 בנובמבר, שיום ששי היה, פתח בית־הדין במשפטים נגד האנוסים מבני המקום. ארכה זו ניתנה משום שחודש נוסף הספיק לאיסוף האינפורמציה הדרושה לפתיחת המשפטים. אין איפוא שום יסוד להניח שבית־הדין או האינקוויזיטורים ישבו בעיר באפס מעשה קודם בואם אליה. נהפוך הוא, הדעת מחייבת שבאו אך ימים מספר קודם להכרזת תקופת־החסד, ועד לבואם ניזונה העיר משמועות על בואם בקרוב לעשות דין באנוסים מתייהדים, מתוך כוונה להכשרת הרוחות ודעת־הקהל.

כידוע, מלווה היתה הכרזת־החסד דרשה על הכפירה והכרוך בה. מסתבר שבדרשה זו אף קיבלו השומעים הסברה והדרכה על מה יש להתנדות ועל מה יש להעיד. וקרוב לודאי שכבר למחרת אותו יום ראשון, שבו ניתן צו־החסד, הופיעו ראשוני העדים וראשוני המתנדים, וידיהם של גובי העדויות מלאו עבודה.¹⁶ אך לא לכל ימי הפעולה בתקופת־החסד יש לנו הוכחות שהופיעו בהם עדים ומתנדים, ונראה כאילו הקצב הולך וגובר לקראת סופה של תקופת־החסד.¹⁷ מצד אחר, לא כל פעם נמצא אסמכתה בעדותו של עד או מתנדה לפני האינקוויזיציה לספרי העדויות והודויות. אף־על־פי־כן נמצא כמה סימנים מובהקים על פעולתה של האינקוויזיציה קודם שנפתחו ישיבותיו של בית־הדין. התאריך הקדום ביותר בהרשמה זו שהגיעה לידינו הוא 1 באוקטובר 1483, שבו הופיע חואן די לה סנצ'ה,¹⁸ תושב שכונת סן־פדרו בסיאודד ריאל ומסר עדות על עצמו ועל משפחתו.¹⁹ אך ודאי שהיו ימים מלאי הודעות מיוחדות במינן, ומהן אפשר ללמוד כיצד נפרשה הרשת לאנוסים רבים בעיר. מסתבר שעל אף ההתחייבות לשמור על סודיות הדברים לא נעלם מעיני תושבי מקום כסיאודד ריאל מי ומי היו הבאים להתיצב לפני חוקרי האינקוויזיציה. כשם שלא נעלמו מעשיהם של אנוסים מעיני שכניהם הנוצרים כך אי־אפשר שלא היו נודעות הליכותיהם של שכנים אלה ועובדות הופעותיהם לפני חוקרי האינקוויזיציה.

¹⁵ 173 № 631 fol 2v. על המסמך חתים הנוטריון פרנציסקו חימנס מטולידה. ועיין בנספח לספר.

¹⁶ על דרך העדות עיין בפרק על העדות והעדים.

¹⁷ עיין הערה 22.

¹⁸ הידיו מובא בתוך משפטו (184 № 800 fol 5r–5v). וידיו נרשם בספר־הידויות Libro de Cibdad Real II de confesiones, fol CIII, כלומר, תוך שבועים נשלם ספר אחד של וידויות, ועוד 104 דפים מספר שני!

¹⁹ ב־3 באוקטובר הופיע פדרו די מולינה ומסר על חואן גונסאלס דאסה. הוא שב והעיד לפני בית־הדין ב־10 בדצמבר 1483 (154 № 356 fol 10v–11r).

מה שיכול להיות נעלם היה רק תוכן דבריהם. ועובדה זו כשלעצמה היה בה כדי להטיל אימה על אנוסים רבים. משום כך נראה לנו שהופעת עד נוצרי או אנוס אחד גררה גם הופעות של אחרים, מתוך תקווה שהופעה בזמן וידי מלא יהיה בהם כדי לסייע להצלחתו של האנוס החושש מפני בית־הדין, ובמיוחד יש לזכור שבית־הדין האינקוויזיציה שכן במקום מרכזי בעיר.²⁰ בית־הסוהר של האינקוויזיציה נמצא כנראה אף הוא שם, ואף־על־פי שנתקיים גם בית־סוהר של הארכיהגמון, הדעת נותנת שלא נזקקו לו אלא כשבית־המעצר שליד בית־הדין היה מלא.²¹

מתוך רשימה ניכרת של הופעות לפני בית־הדין נמנה כאן את וידייהם של אנוסים עצמם.²² עליהם ועל אחרים. ב־9 באוקטובר הופיעה מריה גונסאלס פאנפאנה

²⁰ דלגאדו מרצ'אן, עמוד 205, ועיין לעיל בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל. דגו רואיס מוסר בעדותו במשפט מריה גונסאלס, אשת פדרו די ויליארוניה, שמקים־משכנה היה בשכונת סן־פדרו, בסמוך לביתו של פדרו דיאס (154 № 383 fol 16v). כיון שהללו גרו ברחוב די לה מאטה, הרי שברחוב זה נמצא מרכז פעולתה של האינקוויזיציה.

²¹ דלגאדו מרצ'אן, עמוד 206.

²² והרי רשימת העדויות: ב־3 באוקטובר העיד חואן די לוקאס על דגו די סורה. עדותו נרשמה בספר־העדים הראשון, דף 45. ב־6 באוקטובר העידה קטלינה סנצ'יס, אשת חואן סנצ'יס די סיגוביה, על חואן גונסאלס פינטאדו (154 № 357 fol 10v); ב־10 באוקטובר העידה אנטונייה, בת חואן די בואנדיאה, על חואן גונסאלס פינטאדו (שם); ב־13 באוקטובר העידה עליו מריה סנצ'יס (שם, 11r); ב־14 באוקטובר הופיעה ליאונור גונסאלס, אשת מרטין הרנאנדס דיל קוראל, ומסרה מודעה ופרטים על חואן גונסאלס דאסה ואשתו (154 № 356 fol 9v); ב־15 באוקטובר הופיע פרו פרנאנדיס, רועה, ומסר עדות על חואן מרטינס די לוס אוליבוס יבני־ביתו. עדותו נרשמה בספר הראשון של העדים מסיאודד ריאל דף CXXXIX (משפט ליאונור די לה אוליבה, 173 № 631 fol 21r). ב־20 באוקטובר הופיע חיל מרטינס העיד על משפחת חואן מרטינס די לוס אוליבוס. עדותו נרשמה בספר הראשון של סיאודד ריאל דף CLXXXII. כלומר, בין ה־15 באוקטובר ל־20 בו נרשמו 43 דפי עדויות! ואין ספק שיש בסימן זה להעיד על קצב העדויות (כ־8 דפים בממוצע ליום). ב־22 באוקטובר הופיע חואן מרטינס, פועל, ומסר עדות על חואן גונסאלס פינטאדו (154 № 357 fol 12v); ב־23 באוקטובר מסר חואן מרטינס סיפורו עדות עליו (שם, 13r); אלווסו רודריגס מסר עדות על חואן גונסאלס דאסה (154 № 356 fol 11r). ב־27 באוקטובר הופיעה איזבל, בתו של אנדרס רודריגס, ומסרה עדות על בני משפחת ברנרדו ופרנאנדו דיל אוליבה. העדויות נרשמו בספר־העדויות הראשון של סיאודד ריאל דף CXCVIII (משפט ליאונור די לה אוליבה, 173 № 631 fol 22r–22v). מהרשמה זו מסתבר שבין ה־20 באוקטובר ל־27 בו נרשמו העדויות על 16 דפי פוליו, כשני דפי פוליו ליום. ב־28 באוקטובר העידה מריה גונסאלס, בתו של חואן די סוריא, הייט, ומסרה עדות על קבוצה גדולה של אנוסים, ביניהם קטלינה די סמורה, מריה אלווסו, חואן פאלקון ואחרים. העדות נרשמה בספר־העדויות הראשון דף CCXVI, הרי שביום אחד נרשמו עדויות על 18 דפים! עיין משפט ליאונור די לה אוליבה (שם, fol 23r). ב־30 באוקטובר מסר פאריס די לה טורי את עדותו על חואן גונסאלס דאסה (154 № 326 fol 10r); ב־11 בנובמבר נרשמה עדותו של גונסאלו בורסר־גינרו, שנמסרה לפני המאיסטר־רואיס די קורדובה, בספר השלישי של עדויות סיאודד ריאל דף CCCXV. משם הועתקה לתיק ליאונור די לה אוליבה (שם, 24v). כלומר, שבין ה־29 באוקטובר ועד ל־11 בנובמבר נחתמו הספר הראשון (שייתכן והיה מלא), הספר השני, ובספר השלישי נרשמו 315 דף! ב־12 בנובמבר העיד חואן, בנו של גונסאלו די אגילאר, על חואן גונסאלס פינטאדו (154 № 357 fol 11v).

ומסרה הודעה והתנדתה לפני חוקרי בית־הדין.²³ ב־10 באוקטובר הופיעה קטלינה גומס, אשת חואן די פיס, ומסרה הודעה והתנדתה, ולמחרת הופיע בעלה עצמו והתנדתה.²⁴ ב־14 באוקטובר הופיע חואן גונסאליס פינטאדו, מזכירם לשעבר של חואן השני ואנריקי הרביעי ורחידור במועצת העיר, ומסר הודעה. הוא לא התנדתה, והופעתו זו נראית כאילו בא בעצמו לפני האינקוויזיציה כדי למלא את חובתו כנוצרי. אך הוא לא שיער שהעידו נגדו, ועל כך עתיד היה לתת את הדין.²⁵ אבל מכל הימים הללו נראה ש־3 בנובמבר היה יום שבו נתאפשר להם לשופטי בית־הדין לחדור אל נבכייה של עדת אנוסי סיאודד ריאל. אותו יום הופיע פרנאן פאלקון, בנו של חואן פאלקון הזקן, והתנדתה בעצמו ומסר הודעה שהסגירה את כל אנוסי המקום. מסתבר שכבר באותו יום נפל הפור, והוא נבחר לשמש את האינקוויזיציה כעד ראשי בכל משפטיה שעתידיה היתה לערוך נגד אנוסי סיאודד ריאל וסביבתה.²⁶ וביום האחרון לימי־החסד התנדתה ליאונור די לה אוליבה, בתו של חואן מרטינס די לוס אוליבוס. אף הוא מחשובי אנוסיה של העיר שעצמותיו נשרפו ב־15 במרס 1485.²⁷ הרשמה זו על־פי יומן העדויות והוידוים נראית כמאלפת לאותם שני חדשי־ה"חסד" לתיאור תחושת האוירה שנשתררה בעיר אחת בקסטיליה, אוירה שעתידיה היתה לחזור כל־אימת שפתחה האינקוויזיציה בפעולה או חזרה לביקור של שיגרה באותו מקום לאחר שסיימה שלב בסדרת פעולותיה.

את פעולתה של האינקוויזיציה, שפתחה במשפטיה ב־14 בנובמבר 1483, ביקש דלגאדו מרצ'אן לחלק מבחינת ההליכים לשתי תקופות.²⁸ האחת, עד לסוף שנת 1483; ליתר דיוק: 29 בנובמבר, שעה שבית־הדין בסיאודד ריאל פעל בלא שהיו לפניו הוראות־פרוצידורה קבועות; השנייה, תקופת הפעולה עד למאי שנת 1485, המבוססת על הוראות־הקבע של כינוסי האינקוויזיטורים. אם בוחנים אנו את פעולתו של בית־הדין לאור הפרוצידורה המשפטית נמצא שאין למעשה שום הבדל בין שתי התקופות שעל־פיהן הציע דלגאדו מרצ'אן לבנות את פעולת בית־הדין.²⁹ ההבדל היחיד שביניהן הוא בנוסחאות של הצהרות התובע על דרכו בתביעה (שאין היא נעשית מתוך שנאה לנאשם) ובכמה פעולות־פרוצידורה אחרות. דרך השיפוט של

²³ 154 № 375 fol 1v. היא אשתו של חואן גונסאליס פאנפאן.

²⁴ 148 № 267 fol 14r–15r. אין צורך להרחיב בניהושים מה נחרש בביתם באותו יום.

²⁵ עיין הערה 22. הוא מסר בהודעתו על סנצ'ו די סיאודד ורבים אחרים (154 № 357 fol 16r–v).

²⁶ על הופעתו זו יש שלוש רשימות. אחת במשפט חואן גונסאליס פינטאדו (154 № 357 fol 12r–12v); שנייה – במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה (151 № 375 fol 6v); ושלישית – במשפט חואן גונסאליס דאסה (154 № 356 fol 10r). על פרנאן פאלקון ומקומו בעדות יבוא דיון מיוחד בפרק על העדות.

²⁷ אמנם תמה תקופת־החסד, אבל יש להדגיש שהאינקוויזיציה הוסיפה לקבל עדויות ווידוים אף לאחר תום התקופה.

²⁸ דלגאדו מרצ'אן, עמוד 207. דנתי בעינים אלה במקצת במאמרי "ציון" כ' (תשט"ו), עמוד 4 ואילך.

²⁹ בהרחבה עיין על כך בפרקים הדנים בפרוצידורה המשפטית.

שנת 1483 וראשית שנת 1484 היא אותה כבימים שלאחר־מכן, והדעת נותנת שאותה פרוצידורה שימשה את בית־הדין האינקוויזיציה בספרד מראשית פעולתה בסביליה בשנת 1481. ההוראות שנקבעו בכינוסיהם הראשונים של האינקוויזטורים בסביליה באו בעיקר כדי להסדיר ענינים שבאדמיניסטרציה משפטית; במיעוטם עסקו בהם בענינים שבפרוצידורה ממש, שכידוע מושתתת היתה על עקרונות המשפט הספרדי החילוני. משום סיבות אלה נראה שיש לדחות את הצעתו על דרך פעולתו של בית־הדין בסיאוד ריאל.

קרוב יותר לחלק את פעולת האינקוויזיציה בסיאוד ריאל לשתי תקופות אחרות ועל־פי קריטריון שונה בתכלית מזה של דלגאדו מרצ'אן. תקופה ראשונה – עד ל־24 בפברואר 1484; תקופה שניה – עד ל־15 במרס 1485. הבחנה זו היא על־פי סוגיהם של הנידונים עצמם, שהם הקריטריון שלנו לחלוקה זו. עד פברואר 1484 נידונו כמעט רק אנוסים שנשפטו בפניהם או בורחים שנשפטו שלא בפניהם. משסיימה האינקוויזיציה את משפטיה עם החיים נפנתה בתקופתה השניה לדון את הנפטרים.³⁰ נדמה שאין אנו צריכים להאריך כאן בהבאת טעמים; הדברים מובנים מאליהם: שעתה של האינקוויזיציה תהא עמה תמיד לדון נפטרים. לכן באה בתחילה לחסל את פרשת האנוסים החשודים בכפירה, החיים והמצויים בעירו של בית־הדין. סדר זה יש בו להעמידנו על דבר נוסף. דינם של הנידונים בפניהם אף להם סדר קבוע. ראשונה נידונו מחשובי עדת האנוסים, כדי שמשפטיהם, שנעשה להם פומבי גדול, ישמשו לקח לכל ציבור האנוסים. ונמצא אף בכך דרך של קבע: פתיחה בפרשתם של שני בורחים חשובים ממדרגה ראשונה בעדת אנוסי סיאוד ריאל, שהיו ראשים וראשונים לקיום מצוות, סנצ'ו די סיאוד וביתו, ומרי דיאס, המכונה סרירה. פתיחה זו היתה ב־14 בנובמבר 1483 בהכרזה פומבית במגרש העיר ולפני שערי בתיאם ובכנסיה הפארוכיאלית של שכונת סן־פרדו אשר אליה נשתייכו, שיבואו ויעמדו לדין על מעשי התיהדות.³¹ אחר־כך פתחו במשפטיהם של אנוסים, שאמנם גם מעשיהם היהודיים גדולים הם, אלא שלגבי קהל עדת אנוסי סיאוד ריאל אולי תופסים הם מקום מרכזי פחות משני הראשונים. לאחר־מכן נראה כי שני שיקולים אלה, כלל המעשים היהודיים ומעמדם של הנידונים בעדת האנוסים, מכריעים הם בסדר פתיחתם של המשפטים, ופשוטי אמוני ישראל נידונו בין האחרונים. ואם נראה על־פי שיטה זו את סדר משפטיהם של הנידונים לאחר מותם, ניכח שגם ביניהם הפרידו והקדימו את דיניהם של החשובים שבהם, עד שלבסוף ראתה האינקוויזיציה פתח למשפט ולפסק־דין

³⁰ אף־על־פי־כן היו בכל אחת משתי התקופות גם נידונים נפטרים וגם נידונים בפניהם, ובכל־זאת אין עובדה זו גורעת מן החלוקה. עיון במשפטים גופם מעמידנו על כך. עיון לתאריכי ראשיתם של המשפטים בנספחות.

³¹ ניתן להם באותו מעמד זמן של 30 יום, נעשו שלוש הכרזות, כל הכרזה אחת לעשרה ימים. עיון 143 № 196 fol 2r ; 139 № 145 fol 1v–3v. באותם ימים אף הוצגו עדים שהעידו על בריחתם והובאו עדי־תביעה שאימתו את הדברים.

כולל,³² בדונה, למעשה, 42 נאשמים לפי כתב־אשמה אחד ובהוציאה פסק־דין כולל ואחד לכולם.

להבנת מערכו של הדין עלינו לתת דעתנו לקצב הגשת התביעה לפני השופטים. כידוע, ועוד יסופר על כך להלן, היה תובע יחיד בבית־הדין של סיאודד ריאל, ולפי הקצב והתכיפות שהוא הגיש את תביעותיו כך התחילו משפטיהם של אנוסים. לכן נמצא שלא בכל יום נפתח משפטו של אנוס. אך כנגד זה יש להדגיש שלעיתים הגיש תביעה במשפט אחד ומסר הודעות פרוצידורליות שונות במשפטים אחרים.³³ קצב זה תלוי היה בקצב עבודתם של נוטריוני בית־הדין ובכשרם להעלות על הכתב את דברי התובע שהם המסמך החשוב לראשיתו של הדין.³⁴ כאן חשוב לנו לזכור שקצב זה הלך וגבר לקראת התקרבותם של ימים כגון ימי אוטו־די־פי, שכפי הנראה נקבעו מראש, על סמך שיקולים משפטיים והערכת תנאי המקום.³⁵ אבל בדרך־כלל יש לומר שבכל ימי שבתו של בית־הדין בסיאודד ריאל לא נתקיימה פגרה של בית־הדין אלא ביום הראשון (וגם בו נערכו לעתים אוטו־די־פי) ובימי חגיה של הכנסייה. ידי בית־הדין וחבר הנמנים עליו היו מלאות עבודה עד כדי כך, שלא היה לעתים סיפק בידיהם להשלים העתקת עדויות, פסק־דין, וכיוצא בהם.³⁶ בית־הדין עמד בלי הרף על משמרת הדין, והיה בזה כדי להוסיף חומרה על חומרת דרכו ולהשפיע על הציבור כולו.

רבים היו ימי הפעולה הקדחתנית בבית־הדין, אך נדמה שבכל ימי פעולתו של בית־הדין בסיאודד ריאל לא אירע בו מאורע כזה שנתארו להלן. מאורע זה בכל חומרתו מלמדנו הרבה על אופיית אותם ימים. ב־9 באוגוסט 1484 מסר התובע הודעה לפני בית־הדין שחואנה גונסאליס, אשת חואן קאלויליו, סנדלר,³⁷ איבדה עצמה לדעת בהיותה נתונה במאסר האינקוויזיציה. היא לא הובאה לדין עד לאותו תאריך מחמת גילה המופלג וקליה שלקחה בו בבית־הסוהר. מעשה זה עשתה האשה עוד ב־28 בנובמבר 1483, 4 שעות אחר חצות.

אמנם טען עליה התובע שהיתה יהודיה לכל דבר וקיימה את דיני תורת משה, ועל שום שרצתה למות כיהודיה הטילה עצמה לתוך הבאר שבחצר בית־הסוהר של

³² עיין במשפטיהם של חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551) וחואן גונסאליס אסקו־חידו (154 № 360). הם עצמם אנוסים חשובים בימיהם. נראה יותר שמשפטיהם של אנשי קבוצה זו נקשרו באישים אלה. רק לבודדים מן הקבוצה נמצא תיקים שנערכו להם בנפרד. מעשיהם היהודיים מסתברים ממשפטים שונים.

³³ עיין בנספחות ליומן הפעולות של בית־הדין.

³⁴ עיין בפרק הדין בדרכי הכנת תיקו של הנאשם.

³⁵ כך, למשל, חיסלה הקונסולטה די־פי, שנערכה ב־21 בפברואר, את רוב פרשיות הנידונים בתקופה הראשונה של פעולת בית־הדין.

³⁶ בפרוטרוט על שאלה זו עיין בפרק הדין בפרוצידורה הקריאות המרובות, הופעות התובע, מתן ארכה לצדדים להבאת הוכחות וכיוצא בהם – כל אלה גולו זמן ניכר במהלך הדין. אך עם זאת יש לזכור שרק חלק קטן של תיקי נידונים הגיע לידיו.

³⁷ גם הוא נידון. עיין עליו בפרק לדמותם הציבורית והחברתית של אנוסי סיאודד ריאל.

האינקוויזיציה ואיבדה עצמה לדעת. דעתו נתקבלה על דעת בית־הדין והיא נידונה לשריפה לאחר מותה.

למעלה משמונה חדשים עברו מיום ההתאבדות עד ליום הודעתו של התובע, וקשה למצוא למעשה־העלמה זה הצדקה כלשהי. כלום ייתכן שלא היה ידוע לחברי בית־הדין? ואולי דוקא מכך יש להסיק על גודל רשמו של המעשה אף על חברי בית־הדין? ואכן זהו מקרה מיוחד שלא מצאנו כדוגמתו, והוא מורה על עוורוּחה של אשה אנוסה מופלגת בגילה. עם זאת מעיד הוא גם על מבוּכתו הרבה של בית־הדין שלא עלה בידו למנוע מעשה זה, אף־על־פי שמבחינת הדין אין לגביו הבדל אף אם נידונה לאחר מותה. נראים הדברים שהאינקוויזיציה ביקשה להעלים את המקרה מידיעת הציבור.

למעשה לא נשתנה בית־הדין בסיאוד ריאל בהרכבו בכל ימי שבתו באותו מקום. אותם אינקוויזיטורים, הליסנסיאדו פרו דיאס די לה קוסטאנה, קנוניקוס של בורגוס,³⁸ ודוקטור פנציסקו סנצ'ס די לה פואנטי, קנוניקוס בדיאוסיסה של סמורה, ולימים הגמון של אילה ושל קורדובה, שימשו בעיר זו עד להעברת בית־הדין לטולידו. מבחינת מעמדם שוים הם שני האינקוויזיטורים, חוץ מהבדל מעמדם בכנסייה.³⁹ עמם שימש כתובע פרנאן רודריגס דיל בארקו, קפליאן של המלך,⁴⁰ שהוסיף לשמש בתפקיד זה בטולידו עד שנתמנה אינקוויזיטור בבית־הדין המרכזי שבעיר זו. לידם ישב כאסיסור הליסנסיאדו חואן גוטיארס די באלטאנאס, הנזכר כבר במשפטים הראשונים שנערכו בסיאוד ריאל. לפי תפקידו הוא היועץ המשפטי או המדריך המשפטי, שהתנה את קריהפעולה בכל משפט ויעץ לשופטים ולתביעה כאחת.⁴¹ לידם פעלו ארבעה גובי־עדויות: חואן רואיס די קורדובה, חואן מרטינס די ויליאריאל, חואן די הוסיס וחואן גונסאליס. הם־הם שגבו את העדויות בתקופת־החסד וגם לאחר־מכן במהלך המשפט.⁴² לעתים נתחלקו לשתי קבוצות של גובי עדויות, אחת עסקה בעד־התביעה ושניה בעד־הסניגוריה. מקבל־הנכסים היה חואן די אוריאה; חואן אלפארו היה האלגואסיל הראשי; חואן רידונדו שימש פורטר; ולידם פעלו פמיליארים רבים, נוטריונים ורשמים.⁴³ מכל אלה ניכרת ביותר רשימת הפמיליארים, והדעת נותנת.

³⁸ הוא לא נמנה על המסדר הדומיניקני. בזמנו שימש מורה באוניברסיטת סלמנקה. מת בשנת 1488. הוא מחבר הספר *De confessione sacramentali*, המכונה נגד כפירתו של חבר־נעוריו פדרו די אוסמה. עליו – Menéndez Pelayo, *Heterodoxos* 2 p. 376–377; לי, כרך ראשון, עמוד 166, הערה 3; דלגאדו מרצ'אן, עמוד 226 ואילך; L. Serrano, *Los Reyes Católicos y la ciudad de Burgos*, Madrid 1943, p. 281–282.

³⁹ עיין תקנות סביליה מן ה־29 בנובמבר 1484, סעיף 26. בשאלה זו דן F. Fita, *BAH* 509 p. (1892) 20.

⁴⁰ מכאן חשיבות המינוי למקורב זה של המלך. להערכת שיטתו עיין בפרק על התביעה.

⁴¹ היתה לו זכות הצבעה בהתיעצות על פסק־הדין בבית־הדין החילוני; היתה זו רשות־עצה בלבד. עיין לי, כרך שני, עמוד 232.

⁴² עיין, למשל, במשפט חואן גונסאליס פינטאדו (10r–10v fol 357 № 154), ועוד.

⁴³ לרשימה מפורטת עיין דלגאדו מרצ'אן, עמוד 225 ואילך.

וכך מסתבר גם ממשפטים רבים, שהיו ביניהם אנוסים רבים.⁴⁴ כאן נציין שנים מן החשובים שבהם, האחים הבאצ'ילגר גונסאלו מוניוס והליסנסיאדו חופרי די לואיסה, ששימשו בבית־הדין גם כפרוקוראדורים וגם כמומחים לענינים יהודיים, והרי לא תשוער פעולת בית־הדין בלא סיוע מומחים לענינים אלה, ולירם סייעו תיאולוגים ואנשי־משפט שישבו בהתיעצות על פסק־הדין.

בעיה חשובה בתולדות אנוסי סיאודד ריאל היא בעיית מספרם של הנידונים. כשאנו מושים את מנין הנידונים שנשמרו להם תיקיהם לרשימות השמניות של המופיעים באוטו־דיפי השונים, יזדקק לעינינו הפרש מספרי גדול.⁴⁵ להפרש זה עלינו להשוות את מספרי־האומדן שהביאו כרוניסטים שונים בכרוניקות. מבחינת הערכתם של נידוני סיאודד ריאל לא נתן דעתנו למספרי־אומדן אלה, שאינם אלא מספרי־התרשמות. תיקיהם של נידוני סיאודד ריאל מעלים לנו שמות רבים נוספים של אנוסים שקיימו מצוות, ומהם נמצא רבים שנשלחו לקחת חלק באוטו־דיפי, כרשום ברשימה שפירסם פיטה.⁴⁶ תופעה זו מעלה על הדעת: (א) שכלל לא הגיעו לידיו תיקיהם של האנוסים שנידונו בסיאודד ריאל בשנות 1483–1485; (ב) לא כל מי שהאינקוויזיציה ידעה עליו שהוא אנוס מקיים־מצוות הובא לדין; (ג) אנוסים הועמדו לדין גם בלי שהיה סיפק, כאמור, בידי בית־הדין לערוך את תיקיהם או אפילו לערוך להם משפט בפרוצידורה מלאה; להם ניתן, לאור ההוכחות שהיו בידי בית־הדין, פסק־דין כולל, עובדות אלה מחייבות להימנע מלהעריך את מספרי הנידונים בעיר זו בתקופה שאנו עומדים בה.⁴⁷

שורה של אוטו־דיפי נערכה בשעה שישב בית־הדין בסיאודד ריאל. הראשון בהם בא לסיים את תקופת־החסד, והוא נערך ב־16 בנובמבר 1483, ביום הראשון.⁴⁸ ביום זה הוחזרו לחיק הכנסיה בסיאודד ריאל כל אותם אנוסים שוידוים נתקבל על דעת בית־הדין, והאינקוויזיציה החליטה לסלוח להם ולכפר על עוונותיהם. היה זה מעיקרו אוטו־דיפי של מוחזרים לחיק הכנסיה, והוא נערך בכנסית סן־פרדו שבעיר. להלן נמצא שעד שיצא בית־הדין מסיאודד ריאל ועבר לטולידו⁴⁹ נערכו 11 מעמדות של אוטו־דיפי. בהם יש לראות כגדולים וחשובים את המעמדות שנערכו ב־23 וב־24

⁴⁴ כנראה, גם פרנאן פאלקון ופרנאנדו די טרוהיליו צורפו למעמד זה. עיין ח' ביינארט, ספרד 17 (1957), עמודים 291, 301.

⁴⁵ לרשימות עיין F. Fita, BAH 20 (1892), p. 294 ss., וכן דלגאדו מרצ'אן, עמודים 214–224. להערכת מספרי נידונים לפי אזורים עיין ח' ביינארט, "הנידונים בבית־הדין האינקוויזיציה שבטולידו", תרביץ ל' (תשי"ז), עמודים 71–86.

⁴⁶ למספר נידוני סיאודד ריאל שיש להם תיקים עיין ח' ביינארט, שם, עמוד 77. נרשמו שם 95 אישים ודאיים, אך הדעת נותנת שמספר זה גדול בהרבה.

⁴⁷ עיין בנספחות, רשימת תושבי סיאודד ריאל שנידונו ואין להם תיקים.

⁴⁸ ולא כדעת דלגאדו מרצ'אן, שבאוקטובר נערכו מעמדות אוטו־דיפי פומביים. לכל היותר נערכה קבלה אישית לחיק הכנסיה, והיא בחינת autillo. אף־על־פיכך, מבחינת חומר המעשה הדעת נותנת שלא היו גם כאלה בתקופת־החסד. אוטו־דיפי זה נמשך גם ב־17 בנובמבר. עיין במשפט חואן די לה סגרה (184 № 800 fol 8r).

⁴⁹ במעמדות בטולידו, בהם לקחו חלק אנוסי סיאודד ריאל, היו אלה חלק מכלל האוטו־דיפי.

בפברואר 1484 וב־15 במרס 1485. הראשון במגן זה הוא יום של עליית אנוסים על המוקד, בשני נשרפו דמויותיהם של אנוסים בורחים,⁵⁰ ואילו השלישי הוא אוטורדי־פי מספם שבו נשרפו גם עצמותיהם של אנוסים רבים שנדונו לאחר מותם.⁵¹ אך יש לזכור שהנידונים שלא בפניהם לא השיגה אותם יד בית־הדין, והם אחוז לא מבוטל כלל בין נידוני סיאודד ריאל. עם זאת אין אנו יודעים מה עלה בגורלם. אמנם היו ביניהם ששבו ונידונו,⁵² אך מסתבר שרבים מהם ניצלו והצטרפו אל קהילות ישראל כיהודים לכל דבר.

ביוני 1485 עבר בית־הדין מסיאודד ריאל לטולידו.⁵³ וכאמור נידונו מעתה אנוסי סיאודד ריאל בעיר הראשה שבמלכות קסטיליה, ושם גם הוצא פסק־הדין לפועל. בבית־הדין בטולידו אורגנה שיטת פיקוח של מבקרים (visitadores) שנהגו לבקר

⁵⁰ על אוטורדי־פי זה נרשם במשפטו של חואן די סיאודד:

"Primera quema de absentes en Cíudad Real. Absentes primeros quemados sus estatuas en XXIII de febrero LXXXIII en Cíudad Real" (139 № 144 fol 1r).

⁵¹ 10 עלו על המוקד; 54 נשרפו עצמותיהם; 2 הוחזרו לחיק הכנסיה, לאחר־מכן נתקיימו מעמדות אוטורדי־פי ב־23 במרס (אחד הוחזר לחיק הכנסיה) וב־6 במאי (אחד נשרף בדמות הגוף). יש עוד להוסיף לרשימת האוטורדי־פי את ה־2 ביולי 1484 ואת ה־24 ביולי 1484 ואת ה־26 בפברואר 1485. אך הללו, על שום היקפם הקטן והענשים הקלים שהוטלו בהם (גירוש מן העיר ומלקות והחזרה לחיק הכנסיה), מסתבר שהם autillos. עיין ח' ביינארט, תרביץ כ' (תשי"ז), עמוד 85. מקום האוטורדי־פי נשמר במסורת העממית כמגרש שליד שער די לה מטה. עיין דלגאדו מרצ'אן, עמוד 206.

⁵² כגון: סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו; חואן די סיאודד; ליאונור גונסאלס.

⁵³ מן הראוי להזכיר כאן בקצרה כמה פרטים מימיו הראשונים של בית־הדין בטולידו. משהועבר לשם נקבעו כמה תקופות־חסד (הראשונה ל־40 יום; השנייה ל־60 יום; והשלישית ל־30 יום נוספים). ייתכן שיש בעובדה זו כדי ללמדנו על התנגדותה הפסיבית של האוכלוסיה, וביחוד של עדת האנוסים, לאינקוויזיציה. אך ייתכן שריבוי המתנדים והחומר המצטבר הוא שאילץ את בית־הדין כל פעם להוסיף מועדים לקבלת אינפורמציה. בטולידו נצטוו רבני ישראל להכניז חרם על יהודים שלא יבואו להעיד לפני האינקוויזיציה על אנוסים שקיימו מצוות (הוראת דומה ניתנה ב־10 בדצמבר 1484 ליהודי אראגון עליידי פרנאנדו, עיין: ACA № 3684 fol 31 וכן F. Fita, BAH 9 [1886] p. 294; 20 [1892] p. 510). דברים אלה סותרים את דברי פולגאר, כאילו הלשינו יהודים על אנוסים (כרוניקה 2, מהדורת מאטה־קאריאסו, עמודים 210, 353). לבירור בעיה זו עיין י' בער, תולדות², עמוד 442. בין הראשונים היו אמנם רבים בעלי משרות ואישי־ציבור, אך נעדרים משום־מה בעלי־שררה גדולים ותקיפים. ייתכן שכוחם עוד עמד להם שם.

האוטורדי־פי הראשון בטולידו נערך ב־12 בפברואר 1486, בו הופיעו תושבי הפארוכיות: סן־יוסטי, סן־ניקולאס, סן־חואן לה ליצי, סנטה־יוסטה, סן־מיגל, סן־יוסטי, סן־לורנצו. מספרם הגיע ל־750. האוטורדי־פי השני נערך ב־2 באפריל 1486, ובו הופיעו 900 איש מן הפארוכיות: סן־רומן, סן־סלבדור, סן־כריסטובל, סן־טואיל, סן־אנדריס, סן־פרדו. ב־11 ביוני 1486 נערך אוטורדי־פי שלישי, ובו 750 איש מן הפארוכיות: סנטה־אולאליה, סן־תומס, סן־מרטין, סן־אנטולין. ב־10 בדצמבר סיפקה טולידו שוב 900 איש לאוטורדי־פי וב־15 בינואר 1487 הופיעו שוב 700 איש מן הארכידיאקונות של גואדלחרה, טלבריה ומדריד. אך עליהם יש עוד להוסיף נידוני מקומות אחרים שהשתתפו בתהליכות האוטורדי־פי.

בסיאודד ריאל, כבמקומות אחרים, בפרקיזמן קבועים, ולגבות עדויות נוספות, לאסור ולהביא לדין בטולידו את הנתבעים לדין על התייחסות, כעל שאר עוונות, שהאינקוויזיציה התחילה נותנת דעתה עליהם. על מבקרים, עד לגירוש ספרד, בסיאודד ריאל הגיעו אלינו ידיעות מעטות, אך הדעת נותנת שאותם נידוני סיאודד ריאל שהובאו לטולידו נאסרו בידי מבקר והוא שלקחם עמו למקום בית־הדין. מסתבר שבתחילה נשאר נציג האינקוויזיציה במקום, ששימש מען לכל מי שנוקק לבית־הדין. אבל עיקר המלאכה היה של המבקר.⁵⁴

עד כאן על צד אחד של שיטת פעולת בית־הדין. הפיקוח על אנוסים שהוחזרו לחיק הכנסייה נמסר לכמרי הפארוכיות, שבכנסיותיהן גם נשמרו רשימות המוחזרים לכנסייה לדראון־עולם להם ולצאצאיהם אחריהם. אף נשמרו שם מלבושי הסגפניטו. מבקרים אלה היו בודקים בשעת ביקוריהם אם קוימו הוראות האינקוויזיציה לגבי נידונים.⁵⁵ הם גם גבו לעתים עדויות וחזרו לגבות עדויות שנמסרו לשעבר לבית־הדין ועתה נזקקו לאישור.⁵⁶ אין ספק שאידיעת מועד בואו של המבקר מטעם בית־הדין קיימה מתיחות מתמדת בחייהם של האנוסים, וביחוד בחייהם של אנוסים שנידונו. ואין גם להקל כמלוא נימה במידת הפיקוח המתמיד בפארוכיה עצמה.

בתיאור זה העלינו את תולדותיו של בית־הדין בסיאודד ריאל ואת דרכו בפעולותיו היומיומיות כשיצא לבער את התייחסותם של אנוסי העיר. זוהי גם בעצם דרכו של בית־הדין מבחינתו הרשמית שלו, וכאלו היו מעשיו. אבל כדי להעריך נכונה את פעלו של בית־הדין עלינו לשוב לדינים עצמם ולעיין בהם כדי ללמוד את דרך פעולתו של בית־הדין ולעמוד על דמותם החברתית והציבורית של אותם אנוסים שבית־הדין חדר לנבכי נשמותיהם. כל אחד מהם הוא עולם מלא יסורים; כל אחד מהם קיים את תורת משה בתנאים קשים, כשהוא מסתיר לעתים את דמותו היהודית אף מעיני קרובים ואהובים עליו. דרך־חיים זו היא שהטביעה בהם דפוסי מיוחדים במינם לחיי יום־יום כשמטרה נכספת לנגד עיניהם: לשוב ולחיות כיהודים לכל דבר בגלוי ובפומבי, ללא פחד ואימה.

⁵⁴ כך נמצא, למשל, במשפט אינס לופס, כי בשנת 1511 הגיע מטולידו אלונסו די מריאנה כמבקר מטעם בית־הדין. כן בא אתו לסיאודד ריאל התובע מרטין חימנס (162 № 497 fol 1v); והשווה משפט מאיור גונסאליס, אשת פרו גונס פראנקו (155 № 391).

⁵⁵ עיין ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, עמוד 215, הערה 67.

⁵⁶ כך, למשל, נמצא ב־1 במרס 1512 את פדרו אוצ'ואה די ויליאנואבה, אינקוויזטור, ואת מרטין חימנס, תובע, וחואן אוברגון, נוטריון, גובים מחדש עדויות. עיין משפט אינס לופס (162 № 497 fol 25r).

דרך פעולתו של בית־הדין בסיאודד ריאל

כוחה של האינקוויזיציה, נוסף על מקור סמכותה הכנסיתית והמדינית, נבע מארגונה. ומן המוסכמות הוא שזו ידעה לארגן את פעולתה למופת, וכך נראתה זרועה הארוכה בעיניהם של בני אותם דורות. היא צירפה לעצמה את הכוח והמסתרין, שבאו לה כמוסד כנסיתי, אל כל מה שניתן לה כמוסד מוציא לפועל מטעם המדינה, וכבעלת שתי סמכויות יצאה לפעול בשם שניהם.¹ בשיטות פעולתה נטלה הן מן הכנסיה והן מן המדינה, והיא הקיפה בספרד של הימים ההם שטח־חיים רבים וחלשה על כולם באמצעות ארגונה רב־הפעלים.

כידוע, פתחה האינקוויזיציה הקסטיליאנית את דרכה בפעולה נגד האנוסים, שהאשימה אותם בהתיהדות או בשיבה אל היהדות, והיא סיימה את פעולתה בעשרים וארבעה שטח־פעולה.² שטח ראשון במעלה בכל ימי תולדותיה שלה הוא הפעולה נגד האנוסים היהודים השבים אל עמם ואל דתם, והדרך שבה אירגנה אותה האינקוויזיציה היא ששימשה אותה לימים בשאר שטחי פעולתה.

במסגרת דיוננו זה בדעתנו לדון בדרך פעולתו של בית־הדין בסיאודד ריאל, וכבר ציינו שהיה מיסודו בית־הדין שעתיד היה לפעול בטולידו, ואף נמצא ששופטי ופקידיו של אותו בית־דין פעלו בסיאודד ריאל כבטולידו. כשלעצמו הוא בבואה נאמנה לכל בית־דין במסגרת האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית. בשיטת עבודתו של בית־הדין שישב בתחילה בסיאודד ריאל ופעלו בטולידו, נדון בפרקים הבאים.

א. ראשיתה של החקירה האינקוויזיטורית

משהחליטה הסופרימה ליסד את בית־הדין בסיאודד ריאל, כהכנה לפעולה בטולידו, נשלחו אליה אינקוויזיטורים ומלוויהם.³ הללו הכריזו, כאמור, בכנסית סנטה מריה על תקופת־חסד, שכל כוונתה היתה לעודד אנוסים שיבואו להתנדות לפני בית־הדין על עוונות התייהדותם ולהודיע לו כל דבר הידוע להם על אנוסים אחרים שקיימו מצוות הדת היהודית. עם זאת נועדה תקופה זו לגביית עדויות של נוצרים על אנוסים שקיימו מצוות. על תקופת־החסד הכריזו לאחר דרשת־הטפה,⁴ ואת ההכרזה אף

¹ עיין י' בער, תולדות, עמוד 411.

² עיין

M. Gómez Campillo, Catálogo de las causas contra la fé seguidas, Madrid 1903, passim.

³ על מבנה בית־הדין עיין בפרק על תולדות פעולתו של בית־הדין.

⁴ מנהג זה נוהג היה גם בימיהם. הכמרים־החוקרים קראו בסוף נאום־ההטפה לכופרים ולכל כל מי שידע על כפירה להופיע לפניהם. על הנוהג בענין מיוחד זה בימיהם עיין

נהגו כרגיל להדביקה על פתח הכנסיה הראשית והוכרו עליה גם במגרש העיר. בדרך-כלל חייבים אנו להבדיל בין קריאה כללית לקביעת תקופת-חסד לבין פקודה או הוראה אישית, או הזמנה אישית, שנמצא כמותן בתיקיהם של רבים מנאשמי סיאודד ריאל שנידונו בהעדרם מן המשפט או שנידונו לאחר מותם.⁵ הקריאה להופעתם של הנעדרים ממקומם נעשתה בכנסיה הפארוכיאליט אשר אליה נשתייכו, במגרש העיר וליד שער ביתם, והיא גם הודבקה בשערי הכנסיה ובשער ביתם. בקריאה זו נאמר שדינם יהיה דין של מורדים, בכנסיה ובמלכות, ויצא לחיוב ורכושם יוחרם כדינם של כופרים-בוגדים במדינה. בקריאה ליורשיהם של נפטרים שנתבעו לדין נאמר, שאם הללו לא יופיעו להגן על קרובם (אביהם, אמם, דודם, אחיהם וכיוצא בהם ביחס-קרבה), יהיו נידונים לפי דין של מורדים. לי שיער,⁶ שהצו המובא בתיק משפטם של סנצ'ו די סיאודד ואשתו מרי דיאס הוא הצו הכללי להופעה שניתן בתקופת-החסד. אך נראה שהנחתו זו בטעות יסודה. אמנם, הללו נידונו, כבורחים מפני האינקוויזיציה, להסגרת דמויותיהם לזרוע החילונית.⁷ אבל אין לשכוח שראשיתם של המשפטים היתה ב-14 בנובמבר 1483, כלומר בתום תקופת-החסד, ורק אז ניתנו צויה-ההופעה האישיים. ואף-על-פי שהדעת נותנת שנמנו בצוים אלה גם ענינים הנוגעים לכלל האנוסים ולדרכם, הרי הצו בתיקם של סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו הוא אישי לכל דבר. מסתבר שדמיון המעשים המנויים במשפטים הוא שהביא את לי לשער את השערתו. עיון במשפטיהם של האנוסים שנידונו בסיאודד ריאל הוא שיעמידנו על ההבדל שבין קריאה כללית לצו אישי ובין הופעתו של נאשם. מיום שהוכרזה תקופת-החסד בסיאודד ריאל, ה-14 בספטמבר 1483, ועד לפתיחת המשפט הראשון, ה-14 בנובמבר 1483, עברו חדשים ימים,⁸ ונמצאנו למדים על שמירתה הקפדנית של תקופת 60 הימים שניתנו כתקופת-חסד. סיוע לקפדנות זו נמצא במשפטו של חואן די צ'ינצ'יליה, המכונה גם בשם חואן סלגה, חייט עני שהשתתף במלחמה בפורטוגל בשנת 1476. חואן די צ'ינצ'יליה איחר להופיע להתנדות. הוא הודה על כך והצטדק שאמנם הופיע בזמן תקופת-החסד לפני האינקוויטור, אלא שהלה דחה אותו בלך ושוב.⁹ ייתכן שהיה זוכה לכפרת עוונות כמו שזכו רבים מאנוסי

El. Vacandard, Dictionnaire de Théologie Catholique, T. 7, Paris 1923 (=DThC 7), p. 2035 ss.

על ספרד עיין לי, כרך שני, עמודים 91, 457.

⁵ עיין, למשל, בתיקי משפטיהם של סנצ'ו די סיאודד, חואן מרטינס די לוס אוליבוס או חואן גונסאלס אסקוהידו.

⁶ כרך שני, עמוד 604.

⁷ לימים, כידוע, נתפסו הללו ונידונו לשריפה. עיין ח' ביינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמוד 7 ואילך.

⁸ תאריך ההכרזה מסתבר לנו ממשפטה של ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 2v). בענין זה נדון בפרק על תיאור פעולת בית-הדין.

⁹ עיין במשפטו (140 № 162 fol 3v). ייתכן שנטפל אליו ברחוב ולא הופיע לפניו באודגנסיה. מכל-מקום ודאי הוא שהנאשם לא היה טוען טענה כזו לולא היתה אמת.

סיאודד ריאל שהתנדו בתקופת־החסד, שפן היקף המצוות שקיים אינו רב ביחס, אבל על שום שאיחר באופן רשמי ולא התנדה בזמן, נתבע לדין ודינו יצא לשריפה. הוידויים וההודעות שנמסרו בתקופת־החסד הביאו לידי הצטברותן של ידיעות רבות־ערך על אנוסי סיאודד ריאל ואנוסי מקומות אחרים, וכן על זיקתה של עדת האנוסים שבמקום ליהודים שבאו לסיאודד ריאל ועל אנוסים שהלכו אל מרכזים יהודיים וקיימו שם מצוות. כל מתנדה נבדק אם וידויו והודעתו היו שלמים,¹⁰ וכידוע נדרש ממנו למסור את כל הידוע לו אף על בני־משפחתו הקרובים לו ביותר. ולא מעטים היו המקרים שבהם האשימו נשים את בעליהן שאילצו אותן כביכול לקיים מצוות,¹¹ בנים שמסרו על הורים וקרובים שלימדום מצוות,¹² וכיוצא בהם. מאליה נשאלת השאלה: כיצד נתארגנה פעולתם של האינקוויזטורים לאור האינפורמציה המרובה שנאספה על־ידיהם? אינפורמציה זו אף שם מיוחד ניתן לה במסגרת פעולתו של בית־הדין, ועליה מתבסס התובע בתביעתו: Sumaria de informacion y general Inquisicion. הדברים והידיעות שנאספו בדרך זו, מותר לנו לכנותם בשם עדויות, שכן כך נראו, והם היסוד הראשון להכנת משפט האינקוויזיציה. חומר זה סופק לתובע על־ידי לשכת האינקוויזיציה במקום לשם הכנת כתב־התביעה. מספרם הרב של המתנדים והמופיעים לפני האינקוויזיציה חייב שאנשים מיוחדים יעסקו בגביית הוידויים־העדויות, בהערכתם מבחינת תכנם ובהרשמתם. בבית־הדין שבסיאודד ריאל פעלו בתפקיד זה בתקופת־החסד חואן די הוסיס, חואן גונסאלס. נציג הארסידאנו של קלעתרבה, חואן רואיס די קורדובה וחואן מרטינס די וילאריאל.¹³ הדעת נותנת שהללו מומחים גדולים היו ואישים מהימנים על בית־הדין של האינקוויזיציה, וכוחם בא להם ודאי במישרין מן הסופרימה.¹⁴ לידם פעלו נוטריונים מהימנים, המכונים נוטריונים סודיים,¹⁵ שעליהם הוטלה הרשמת העדויות המובאות לפני חוקרי האינקוויזיציה. מתיקתם של נידונים שונים לומדים אנו על קיומם של כמה ספרים שבהם נרשמו העדויות מלכתחילה, והדעת נותנת שהחשובים

¹⁰ על הוידוי ומקומו בימי־הבינים עיין

E. Vacandard, DThC 7, p. 2063; L. I. Newman, Jewish Influence on Christian Reform Movements, Ann Arbor 1925, p. 360 ss., p. 373 ss.

על הוידוי עור נדון להלן בפרק על הסניגוריה.

¹¹ עיין, למשל, במשפטה של מריה גונסאלס פאנפאנה, שסיפרה כי בעלה הכה אותה על כך. ¹² עיין במשפט חואן די לה סורה, וכן ח' ביינארט, תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 52; על חובת הבן למסור את הידוע לו על אביו עיין J. Caro Baroja, Razas gentes y linajes, Madrid 1957, p. 109.

¹³ פרשת הרכבו של בית־הדין נידונה בפרק על תולדות בית־הדין. לימים, כדי למנוע כל מגע אפשרי בין העדים בשעת גביית עדויות בימי פעולתו של בית־הדין, נחלקו גובי העדויות לשני סוגים: גובי עדויות של תביעה וגובי עדויות של סניגוריה.

¹⁴ מצאנו שעמהם פעלו האנוסים חופרי די לואיסה ואחיו גונסאלו מוניס. פוירכוחם של גובי העדויות בפעולתם קדם בשנה להוראות נובמבר 1484 (§ 17).

¹⁵ הם גם מכיני החקים ורושמי מהלכו של המשפט. שמותיהם יובאו בהרשמה ליד כל משפט, וצירוף מעשיהם ייוכר בתיאור תולדות בית־הדין בסיאודד ריאל.

בספרים אלה הם ספרים הקרויים בשמות הבאים: Libro de confesiones – הוא ספר הוידויים. Libro de los testigos – הוא ספר העדים והעדויות. ספרים אלה הרבה הרשמות נעשו בהם והם נתמלאו עד מהרה, שכן במשפטה של ליאונור די לה אוליבה נזכר ספר-הוידויים הארבעה-עשר במספר.¹⁶ כיון שהתנדתה ביומה האחרון של תקופת-החסד, ב-13 בנובמבר 1483, הרי הדעת נותנת כי זהו מספר ספרי הוידויים שנרשמו בשני חדשי תקופת-החסד.¹⁷ ואין מספר זה מן המבוטלים כלל. נמצאנו למדים שלא רק בעיר זו ניהלו ספר מסוג זה. כמוהו נמצא באַלמגרו, דאמיאן, שגם הן השתייכו למסגרת בית-הדין של סיאודד ריאל.¹⁸ הרי ששיטה זו היא כלל קיים בכל בתי-הדין של האינקוויזיציה ונוהג קבוע ועומד לימי-החסד, ואולי אף לאחריהם.

הספר החשוב האחר הוא, כאמור, "ספר העדויות", ומותר לנו לכנותו בשם "היומן של האינקוויזיציה", שכן בו נרשמו מדי יום ביומו ההודעות והעדויות השונות שנמסרו לפני החוקרים מטעם האינקוויזיציה.¹⁹ ספרים עבים שימשו לצרכים אלה, והתחילו לנהל אותם מיד עם בואם של האינקוויזטורים לעיר-פעולתם ועם ההכרזה על ראשיתה של פעולת החקירה והדרישה. תיקי-משפטים רבים מלמדים אותנו על דרך-פעולה זו. בשוליהן של עדויות רבות אנו קוראים הרשמה בלשון זו: "הועתק מספר העדויות כרך פלוני, עמוד פלוני".²⁰ עלי-ידי השנאת ההבאות הללו, כפי שהובאו במשפטו של חואן מרטינס די לוס אוליבוס שנערך בשנות 1485–1484,²¹ ובמשפט בתו ליאונור די לה אוליבה שנערך בשנת 1521, אפשר להוכיח בעליל ששיטה זו היתה נהוגה מן היום הראשון לפעולתו של בית-הדין בסיאודד ריאל. השנאת שתי העתקות של העדויות ההן וציון מקורן בשוליהן של העדויות בספר העדויות מאפשרים לנו שחזור של פעולת החקירה שנעשתה קודם לדין בתקופת-החסד, ולעתים אף לאחר תקופה זו. יש לומר איפוא שלפנינו הוכחה לאותנטיות המקור ולדיוק ההרשמה ביומן העדויות שנוהל ללא ספק לפי שיטת רישום יומיומי, ומשם הועתק לאחר-מכן לתיקו של הנתבע לדין.

רישום העדויות מראה שהיו הרבה יומנים-ספרים של עדות, אלא שאין אנו יכולים

¹⁶ Libro quatorceno de confesiones. עיין 173 № 631 fol 6r. היא נתבעה לדין בשנת 1521 בטולידה, אבל משפטה מלא הרשמות והזכרות מימי פעולת בית-הדין בסיאודד ריאל בשנת 1483.

¹⁷ 14 בנובמבר הוא, כידוע, היום הראשון בפעולת בית-המשפט.

¹⁸ עיין משפטה של ליאונור די לה אוליבה, שם, fol 16r–16v.

¹⁹ בנספח נפרד יובא שחזור של סדר-תאריכים יומיומי לפעילת בית-הדין.

²⁰ עיין, למשל, במשפטה של ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 21r) ואילך; משפטה של אינס לופס (185 № 810 fol 11r) ואילך; משפטו של חואן די טיבה (185 № 810 fol 11r) ועוד. לשון הכתוב בספרדית: Libro primero de Cibdad Real f. LXIX; Libro de los tesigos etc.

²¹ עיין 165 № 551 fol 5r ואילך.

לקבוע את מספרם המדויק.²² ספרי־העדויות היו מרובי־דפים.²³ אם בשנת 1483 נרשמו עדויות בכרך השני של ספרי־העדויות ובשנת 1511 בכרך השלישי,²⁴ הרי הדעת נותנת שלאחר שיצאה האינקוויזיציה מסיאודד ריאל ונסתיים גל המשפטים (של שנות 1483–1485) פסקו העדויות ומעתה היתה ההרשמה ביומן אטית. קצב ההרשמה בתקופת־החסד היה נמרץ ביותר, ונמצא שלקראת סופה של התקופה גבר והגיע לשיא.²⁵ בספר זה נרשמו, כאמור, הדברים כפי שיצאו ממש מפיהם של העדים, ויש לומר: כנראה גם לאור חקירה ודרישה והִכְנָנָה, אם נעשו אלה בכל מקרה ומקרה. וכל עוד שבית־הדין ישב בסיאודד ריאל ודאי הוא שבלשכתו שם נשמרו ספרי־העדויות. אך מסתבר, שספרים אלה הועברו לטולידו בשעה שבית־הדין הועבר לשם, והם שימשו את בית־הדין המרכזי בשעה שנזדמנו לפניו דיניהם של אנוסי סיאודד ריאל. אין ספק שספרי־העדויות הם מן החשובים שבספרים שבגנוז של האינקוויזיציה. ברם נראה שעם זאת נתקיים "ספרי־עדויות" בידי נציג האינקוויזיציה בסיאודד ריאל או בידי מי שנתמנה על־ידיה ויצא בשליחות לשם לחקירה בעניני כפירה, ומכאן מובנת הרשמתן של עדויות בשנת 1511 בכרך השלישי,²⁶ מה גם

²² בשנת 1511 נרשמו עדויות בספר השלישי דף XIX. עיין משפט אינס לופס, אשת אלונסו די אגילרה (162 № 497 fol 20r). אבל בשנת 1483 מצאנו הרשמות בספר השני. בסיאודד ריאל אף נתקיים ה"ספר הישן של סיאודד ריאל", שבו נרשמו העדויות שגבה תומס די קואנקא בשנת 1475. עיין משפט מריה גונסאליס, אשת פדרו דיאס די וילארוביה (154 № 383 fol 17v). ועיין עוד להלן.

²³ למשל ב־15 באוקטובר 1483 נרשמה עדות בדף CXXXIX (עדותו של פרו פרנאנדיס במשפט ליאונור די לה אוליבה, 173 № 631 fol 21r), ואילו ב־20 באוקטובר 1483 נרשמה עדות בדף CLXXXII (עדות חיל מרטינס, שם). כלומר תוך חמישה ימים נרשמו 43 דפים. ²⁴ במשפט אינס לופס (162 № 497) אנו למדים על סדרי ההרשמה בכרך השלישי (Libro tercero). הרשמה זו נעשתה בשנת 1511 בשעת ביקורו של המבק (Visitador) מטעם בית־הדין בטולידו, והשנה עוד במשפט חואן די טיבה ובפרק על תולדות בית־הדין בפעולתו בסיאודד ריאל.

²⁵ ב־27 באוקטובר 1483 נרשמה עדות בדף CXCVIII. אם ב־20 באוקטובר נרשמה עדות בדף CLXXXII, הרי שבשבוע שבין ה־20 וה־27 באוקטובר נרשמו 16 דפים. עיין משפט ליאונור די לה אוליבה (fol 22r), עדותה של איזבל בתו של אנדרס וודירו. ב־28 באוקטובר נרשמה עדות בדף CCXVI (עדות מריה גונסאליס, בתו של חואן די סוריא, שם, fol 23r). ב־11 בנובמבר נרשמה עדות בספר שני דף CCCXV! ב־17 בנובמבר נרשמה עדות בספר שני דף CCCXXI (עדות חואן מרטינס די־אלקארס, שם). ב־6 בדצמבר נרשמה עדות בדף CCCLIX (עדות פרנאנדו די טרויניו).

מן הראוי לציין כי בא־למגרו נרשמו ב־13 בינואר 1484 העדויות בכרך הראשון דף LXVIII (עדות פרנציסקה דיאס במשפט הנ"ל, 173 № 631 fol 26v). ב־31 בינואר 1484 נרשמה שם עדות בדף CLXXXIII (עדות מרקוס די אולמידה). ב־5 בינואר 1490 היה קיים בטולידו הספר השנים־עשר (Libro XII) ורשמו בדף IIIVCCXX (3220) – עדות פדרו די לה היגוארה במשפט הנ"ל (fol 27r). יש להצטער שספרים אלה לא הגיעו לידינו.

²⁶ עיין במשפטה של אינס לופס (162 № 497). כאן עלינו לציין את הקשיים בהערכת סדרי ההרשמה. ב־20 באפריל 1511 יש הרשמה בדף LXXVIII, ואילו ב־25 באפריל בדף XIX (fol 25r–25v; וכן fol 20r). אבל ב־27 באפריל יש הרשמה בדף XXVI (fol 20v); ב־3

שהשערה זו מתחזקת משמו של הספר עצמו: "הספר השלישי של סיאודד ריאל"²⁷ דרכי ההרשמה בספרי-העדויות יוצאות בבירור מן העדויות שהועתקו במשפטים שונים.²⁸

קודם שנדון במשפט עצמו עלינו להשלים את תיאור עבודתה של הלשכה האינ-קוויזיטורית. ליד ספרי המתנדים וספרי העדויות נמצא שנתקים ספר המוחזרים לחיק הכנסיה,²⁹ שבו נרשמו שמותיהם של אלו שנידונו להיות מוחזרים לחיק הכנסיה ועוונות התייחסותם מתכפרים להם. בספר זה נרשמו בעלי הסנפניטוס. העתקן של רשימות אלה ובגדיהם של המשתתפים באוטו-דיפי נשמרו בכנסיה הפארוכיאלית.³⁰ אך כיון שהללו גלויים היו, סופם שנגנבו על-ידי בני-משפחותיהם של נידונים אלה או שיד הזמן היתה בהם. עם זאת נתקים "ספר-נידונים".³¹ ספר זה, לגבינו, נודעת לו חשיבות רבה. תוך השנאת רשימת הנידונים אל בעלי התיקים שבין נידוני סיאודד ריאל נראה שלא כל תיקיהם של הנידונים הגיעו לידינו.³² מצד אחר ניתקל בשמות שנוכרו בפסקי-דין כוללים,³³ ונמצא כי אלה משלימים את אלה ויוצרים תמונה מקיפה. אך השאלה בעינה עומדת, ואין לדעת אם אבדו תיקיהם של הללו או שלא נערכו להם תיקים כלל. עובדה זו מסתברת מן המלאכה המרובה שהיתה מוטלת על בית-הדין של סיאודד ריאל. יש בכך משום פגם חמור בשיטתה הקפדנית של האינקוויזיציה. עצם ענייניהם של אותם נידונים ומעשיהם היהודיים מסתברים לנו מעדויות שניתנו במשפטים שונים, ותיאור זה הוא שילמדנו כמה מקיפה היתה תנועת השיבה ליהדות בסיאודד ריאל. אין כל ספק שבית-הדין דן בענייניהם, וייתכן שמחמת זהות המצוות שקיימו הללו בחייהם צורפו לפסקי-דין כולל, שלפיו הוצאו עצמותיהם, כאמור לעיל, מקבריהם ונשרפו בפומבי גדול באוטו-דיפי שנערך בכיכר העיר סיאודד ריאל.

ספר חשוב אחר, שנוהל כפי הנראה בקפדנות, הוא אינונטר הנכסים המוחזרים. אבל יש להדגיש שניהולו של ספר זה לא פתר את שאלת אחזקתו של הרכוש

במאי בדף XCIII (fol 21r); ב-6 במאי בדף CIII (fol 22r-23r); ב-7 במאי בדף CIII (23r-24r); ב-8 במאי בדף XCVIII (21r-21v); ב-9 במאי בדף CIX (24r-25r).
אולי רשמו לפי סדר אלפבית של שמות העדים? ברם הבדיקה בשמות העדים אינה מאשרת השערה כזו. ייתכן שהרשמה זו נעשתה בדפים שהיו פנויים להרשמה. במשפט חואן די טיבה (185 № 810 fol 11v) יש הרשמה מתאריך-בינים. עדות מריה רואיס, אשת חואן פרנאנדיס, שניתנה ב-23 באפריל 1511; ההרשמה - בדף LXXII.

²⁷ Libro tercero de Cibdad Real. עיין, למשל, במשפט חואן די טיבה (185 № 810 fol 11r); Libro de Almagro, ועוד. עיין הערה 25 לעיל.

²⁸ לתכנה של העדות עיין להלן בפרק העדות והעדים. ²⁹ Libro de los reconciliados.

³⁰ עיין ח' ביינארט, ספר היובל ליצחק בער, ירושלים תשכ"א, עמוד 215, הערה 67.
³¹ רשימת-נידונים כזו (או ספר-נידונים כזה) פירסם פידל פיטה, BAH 20 (1892), והיא העתק מ-3 № 262 Leg. AHN.

³² עיין H. Beinart, Sefarad 17 (1957) p. 280 ss.

³³ עיין, למשל, בתיקי משפטיהם של חואן מרטינס די לוס אוליבוס וחואן גונסאלס אסקוידו. הללו רובם נידונו לאחר מותם.

שהוחרם. איננו יודעים אם הקים השלטון מנגנון לניהול ולאחזקתו, או אולי הושאר לעיבוד (אם היה זה קרקע חקלאי) ולאחזקה (אם היו אלה נכסים אחרים) בידי בני המשפחה שרכושה הוחרם, עד לאחר פסק־הדין.³⁴ לאחר־מכן נמצא שהוא ניתן כמענק למוסדות ולאישים שונים.³⁵ כידוע, קשורים ספר־הנכסים והנכסים עצמם במשרין באוצר המלכות ובמחזיק הנכסים של המדינה שמשמו הוחרמו הנכסים. מכלול ספרים אלה ודאי היה לו בלשכה מפתח לשם מציאת האינפורמציה הנדרשת לה באותם ספרים גופם, וכן גם מסתבר שנמצא שם מפתח כללי. מפתח כזה היה אלפביתי, שכן בעזרתו הוכנו לימים אותם אישורים גינאלוגיים שהאינקוויזיציה נתבקשה לתתם לצרכיהם של תופסי משרות שונות, ולפי המפתח נמסרו גם פרטים אינפורמטיביים שונים על אנוסים שונים שבתי־הדין נזקקו להם. אלא שיש לומר שהמפתח היה בנדאי פרי צרכים מאוחרים יותר, שכנראה לא קדמו למאה ה־17, אבל ייתכן שיסודותיו כבר הונחו בראשית פעולתה של האינקוויזיציה על־ידי עצם הכנת המפתחות לספרים שנמנו לעיל.

אלה היו אמצעי של בית־הדין שבסיאודד ריאל בפעולתו נגד האנוסים.

ב. ראשיתו של המשפט

רק כתום תקופת־החסד נפתחו שערי בית־הדין בסיאודד ריאל. הדעת נותנת שידע בית־הדין להכריע במשפטו של מי יש לפתוח את פעולת האינקוויזיציה במקום.³⁶ את דינו של מי יש לדחות למועד מאוחר יותר, ומעשיו של מי להשכיח בכלל ולהסתייע בו לשם פעולה נגד אנוסים אחרים.

הרכבו של בית־הדין היה קבוע.³⁷ ישבו בו שני שופטים,³⁸ ואליהם היה מסופח מעריך (asesor), שהעריך את טיבה של האשמה, והוא כנראה שכין את התובע בתביעתו;³⁹ תובע;⁴⁰ חוקרי עדים שפעלו כפי שהסברנו לעיל, אך נועד להם גם מקום בשיבות בית־הדין. בזמן המשפט נתחלקו חוקרים אלה לשתי קבוצות של חוקרי

³⁴ על דרכי החזרת הרכוש שהוחרם ופדינו עיין ח' ביינארט, ספרד 17 (1957), עמוד 280 ואילך.

³⁵ דלגאדו מרצ'אן, עמוד 458, מפרסם מסמך על הענקת ביתו של אלואר דיאס להקמת בנין המועצה העירונית. ועיין לעיל בפרק הדין בתולדות אנוסי סיאודד ריאל.

³⁶ ואמנם היו אלה סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו, ומריה דיאס, המכונה סרירה.

³⁷ בפרק על תולדות בית־הדין יבוא מנין מלא של חבריו כפי המסתבר מתיקי המשפטים ותינתן הערכה לפעולתו של כל אחד מהם.

³⁸ אחד מהם הוא שופט אורדינריוס מטעם האפיפיור. במינוי זה נתקיימה כידוע הפשרה בין האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית לאינקוויזיציה האפיפיורית. אך יש לומר שהמועמד למינוי זה הוצע על־ידי הכתר, והוא אחד השופטים הקבועים של בית־הדין.

³⁹ מומחה זה מסתבר שנוצר על־ידי אנוסים מומחים כחופרי די לואיסה וגונסאלו מוניוס.

⁴⁰ הוא פרנאן רודריגס דיל בארקו, שתבע בכל משפטי סיאודד ריאל. כשעבר בית־הדין לטולידו ישב שם כשופט.

עדי-הסניגוריה וחוקרי עדי-התביעה, וכל עד משתי קבוצות-העדים הובא לפני השופטים במעמדות משפטיים נפרדים. על-פי רוב פעלו כמה נוטריונים בכל משפט.⁴¹ לידם פעלו עוד כמה פונקציונרים מטעם האינקוויזיציה: האלגואסיל, שהוא המוציא לפועל מטעם האינקוויזיציה; מחרים הנכסים; ראש בית-הכלא של האינקוויזיציה; כרוז, שומרים ופמיליארים, ששימשו על-פי רוב עדים לפעולות נוטריוניות ופרו-צידורליות שונות, כגון הכרזה בפומבי, הדבקת צויה-זמנה על שערי ביתו של הנאשם, וכיוצא בהם. אבל עלינו להבדיל בין פונקציונרים אלה, הקשורים אמנם בפעולתה של האינקוויזיציה בכלל ולעתים בפעולתו של בית-הדין, לבין מסגרת בית-הדין עצמו הדן את הנאשם ומכריע בגורלו של האנוס שהובא לפניו לדין. למסגרת זו של בית-הדין עלינו לצרף את מערכת הסניגוריה שהיתה מורכבת מפרוקוראדור ולטראדור אחד.⁴² ויש להדגיש שלכל תקופה של פעולות בית-הדין מסגרת-סניגורים מיוחדת. שממנה נבחרו אלה עלידי שולחיהם, הנתבעים לדין או קרובי משפחתו של הנתבע. שיצאו להגן על שמו של קרובם. עליהם יש להוסיף את היושבים בהתיעצות: "יוריסטים, תיאולוגים ואנשים מהוגנים בעלי מצפון ואנשי-מדע" לקביעת פסק-הדין. נראה לי שגם הללו השתייכו למסגרת האינקוויזיציה במקום; הם נבחרו במקום מושבו של בית-הדין, והאינקוויזיציה נתנה את אמונה בהם; הם פעלו בשלב מסוים במערך המשפט, לאחר שהצדדים סיימו טיעונם וקודם שהוחלט על פסק-הדין.⁴³ נמצאנו למדים שמסגרת בית-הדין היתה רחבה למדי, והיא הפעילה מסביבה קבוצת ניכרות ביותר של פמיליארים מלווים ומשרתים. השנאת דרכו של בית-הדין בסיאודר ריאל להוראות שניתנו מטעם הסופרימה מראה⁴⁴ שלא היתה כוונתן של ההוראות הראשונות אלא לאשר את דרך פעולתם

⁴¹ על הרשמת המשפט עיין להלן בפרק על מבנה תיק הנאשם ודרכי הכנתו של התיק.

⁴² לעתים מזומנות פעלו עם הפרוקוראדור שני לטראדוס, שהם יועציו. עיין להלן בפרק על הסניגוריה.

⁴³ מספר היושבים בהתיעצות אינו קבוע. עיין במשפטים השונים שצוין בהם שנתקיימה התיעצות בנוגע לפסק-הדין, וכן בפרק המיוחד שהוקדש לנושא להלן.

⁴⁴ ההוראות קרויות בשם:

Copilación de las instrucciones del oficio de la Santa Inquisición hechas por el muy Reverendo Señor Fray Thomas de Torquemada, Prior del monasterio de Santa Cruz de Segovia, setiembre 1484.

להוראות אלה יש להוסיף אחרות שניתנו בדצמבר אותה שנה ובינואר 1485. בשנת 1488 נערך כינוס נוסף של אינקוויזיטורים בחסותם של פרנאנדו ואיזבל. הוראות כינוס זה ידועות בשם Instrucciones de Valladolid. בשנת 1498 נקבעו Instrucciones de Avilla, והן מן הכינוס האחרון שבו השתתף טורקימדה. עליהן הוסיף בשנת 1500 דנג' דזא (Deza), האינקוויזיטור-גנרל, תוספת קטנה. כל ההוראות הללו ידועות בשם Instrucciones antiguas והן נדפסו לראשונה בשנת 1537 בידי האינקוויזיטור-גנרל מגריקי. מהדורה שניה יצאה לאור בשנת 1576. הן נדפסו שוב במדריד בשנים 1627 ו-1630 יחד עם Instrucciones nuevas עלידי Gaspar Isidoro de Arguello, ואת מהדורתו מרבים לצטט. ארנסט שפר (Schaefer) תרגמן והוציאן לאור יחד עם המקור ב-Archiv für Religionsgeschichte ב-1904. על הוראות 1484 (דצמבר) וינואר 1485 עיין לי, כרך ראשון, נספח, עמוד 571 ואילך.

של בתי־הדין בסביליה, קורדובה וסיאודד ריאל. כינוסי האינקוויזטורים וחברי הסופרימה לא חידשו הלכות בדין, ודאי לא בימים הראשונים. למעשה אישרו את דרך הפעולה האינקוויזטורית ואת הפרוצידורה המשפטית שהועברה למסגרת האינקוויזיציה מן המערכת המשפטית הכללית. בכינוסים ביקשה הסופרימה לשמוע על נסיונם של האינקוויזטורים, והיא הפכה על־ידי הוראותיה תקדימים פרוצידורליים לחוקים במערכת המשפטית שלה והוסיפה עליהם כל מיני שכלולים.⁴⁵ אין בשיטה משום חידוש, וזו מן המוסכמות בכל הניה משפטית. אך יש לומר שכינוסים אלה גם העמידו את האינקוויזיציה בדרגה של מחוקק עצמאי, ובעזרת ההוראות נקבעה ריבונותו של המוסד. נהגיה היו לחוקים שאין לעבור עליהם, ואי־קיומם נחשב לפגם פרוצידורלי במערכת המשפט, שסניגורים שונים נאחזו בו. אין ספק שהוראות אלה זכו להסכמתם המלאה של המלכים הקתוליים וניתנו בהשראת המלכות, והן הוכחה נוספת לזיקה שבין המלכות והאינקוויזיציה, שהנהגתה העליונה, הסופרימה, היתה כידוע אחת ממועצות המדינה.

ההוראות האדמיניסטרטיביות השונות של המתכנסים נגזרו לראשיתה של כל פעולה אינקוויזטורית בגביית עדויות וידיויים בתקופת־החסד, לראשיתו של הדין עצמו, מהלכו והרכבו. מאוחר יותר, כאמור, נקבעו סדרים לתפיסת רכושם של הנתבעים לדין והנידונים, להעברת הרכוש לאוצר המלכות, להפרשת חלקו לקופת האינקוויזיציה וניצולו של רכוש זה.⁴⁶ מכלול־בעיות זה חורג ממסגרת דיונונו בפעולת בית־הדין בסיאודד ריאל; על־כן לא נתן דעתנו לענין כללי זה אלא במידה שיש בו כדי להאיר את דרכו של בית־הדין בסיאודד ריאל ובטולידו.

כדי שנוכל להעריך נכונה את פעולת בית־הדין של סיאודד ריאל עלינו לבחון את המערך המשפטי מבחינת הנידונים עצמם ולנסות לסווג את שיטת בית־הדין על־פי סוגיהם של הנידונים. ואמנם נמצא שיש הבדל בכמה פרטים בבחינה הפרוצידורלית בין נידונים בפניהם לנידונים שלא בפניהם, ולנידונים לאחר מותם.⁴⁷ הבדלי פרטים אלה שבפרוצידורה, שנהוגה היתה לפי המצוין לעיל, יש בהם כדי להעמידנו על שיטתה של האינקוויזיציה ועל דרכה: באיזו מידה באו במשפטים שנערכו בסיאודד ריאל לידי ביטוי דרכי הנוהל המשפטי, מתי ועל שום מה הושמטו לעתים כמה נהגים פרוצידורליים, שעליהם הקפידה הקפדה יתירה.⁴⁸ נהלים אלה מראים גם באיזו מידה נערכו במסגרת האינקוויזיציה משפט הוגן, לפי רוח הימים ההם, שבו הקפידו על

וכן עיין שם עמודים 181–182, והשווה גם BN MSS № 955 – העתק הוראות־דפוס 1576. טיבן של ההוראות עצמן חורג ממסגרת דיונונו, אלא שנושא אותן לדרכו של בית־הדין בסיאודד ריאל.

⁴⁵ כגון שבועת התובע שאין תביעתו מוגשת נגד הנאשם מתוך שנאה לו; בתקופה מאוחרת יותר – שבועת עדים ברוח זו, ועוד; ועיין בפרקים הדגים בתביעה ובעדות.

⁴⁶ בשטח זה גילה פרנאנדו ענין רב. לי, כרך שני, עמוד 375 ואילך, עמוד 386, דן באריכות בנושא זה. ועיין גם ח' ביינארט, ספר 17 (1957), עמוד 280 ואילך.

⁴⁷ למעשה, גם נידונים לאחר מותם נידונים הם בהעדרם, אלא שנוכחים קרוביהם ויורשיהם.

⁴⁸ עיין בפרקים על התביעה ועל הסניגוריה.

פתיחת משפטו של הגירון סנצ'ו די סיאודר. המשפט התחיל ב־14 בנובמבר 1483, ויש לראותו כמשפט הראשון שערך נגד אנוסי סיאודר ריאל

98

מערכת הסניגוריה לנאשם, על קיום כל מעמדות הדין והרשמת תיאורם, על ההתיעצות ביחס לפסק־הדין.⁴⁹ עד להוצאה לפועל של פסק־הדין בפומבי גדול במגרש העיר. בדרך־כלל נראה שהמשפט היה מושתת על יסודות קבועים אלה: חקירה מוקדמת של הנאשם ועל הנאשם, גביית עדויות, התביעה וחקירת הנאשם במשפט עצמו; ההוכחה; הסניגוריה; טיעון הצדדים במשפט, ההתיעצות בענין פסק־הדין, ופסק־הדין; ביצוע פסק־הדין.

1. סוגי הנידונים: נידונים בפניהם

ההבדלים בפרטי הפרוצידורה המשפטית לפי סוגיהם של הנידונים, כמצוין לעיל, מוכיחים כמה היו הללו עקרוניים לגבי הבחינה הפרוצידורלית. הנידון בפניו, אם עדיין לא נמצא במאסר, מבקש היה התובע, בהופעתו הראשונה לפני בית־הדין, את מאסרו.⁵⁰ כן היה מבקש עריכת אינוסטר של נכסים. אך נראה לנו, שאין חלק זה יסוד ראשון בפעולת בית־הדין במושב בסיאודד ריאל, והוא מעשה שעשה התובע בשעה שישב בית־הדין בטולידו וממנה יצאו ההוראות לפעולה נגד אנוסים בכל אזורי שיפוט של בית־דין זה. בקשה זו מעידה שהנכסים לא הוחרמו עם המאסר אלא שנערכה הרשמתם בלבד. משנקבע בשעת מהלך הדין מועד שיבתו של הנתבע לדין אל היהדות הושוו הנכסים שהיו לנאשם ביום מאסרו לאלה שהיו לו בתקופה שבה התחיל מתיחה, שכן ממועד זה נתון רכוש, כידוע, להחרמה. רק אז היה, כנראה, מתחיל מחזיק הנכסים בגביית שוי הנכסים או בתפיסתם ממש והחרמתם לאוצר המלכות. פעולת־החרמה זו היתה איפוא מקיפה, והיא כללה גם כידוע חובות שחב הנאשם ושהיו חייבים לו מן המועד שבו קיים לראשונה מצוות תורת משה.⁵¹ בהופעתו הראשונה היה התובע מודיע על כוונתו להאשים את האנוס בקיום מצוות, ובאותו מעמד היה מעמיד עד אחד או מביא עדות אחת. עדות זו יכולה להיות קדומה בהרבה לראשית המשפט, והיא יכולה להיות מוגשת בכתב כשהיא מועתקת מספר־העדויות. בדרך־כלל נהגו להביא למעמד זה עד אחד, הקרוי בלשון בית־הדין testigo de informacion. גם הוכחה זו נראה שלא נהוגה היתה בימי פעולתה של האינקוויזיציה בסיאודד ריאל בשנות 1483–1485. מן הסתם לא נזקקו אז למעמד כזה. הוא נהוג היה במשפטים שנערכו בטולידו, והזכרה לכך נמצא במשפטו של לואיס פרנאנדיס, חייט, תושב סיאודד ריאל.⁵² במשפטים אחרים מאותה תקופה לא נזכרת

⁴⁹ לעתים נמצא בתיקיהם של כמה נידונים שנתקימה התיעצות בלא שצוינו שמות המש־תתפים. ציון זה אפשר שיכיר בפסק־הדין, ואין לדעת אם אמנם נתקימה התיעצות במשפטים אלה.

⁵⁰ אך ייתכן שמעמד זה הוא פורמלי גרידא, והוא חל לאחר שהנתבע לדין כבר נמצא בידי האינקוויזיציה. הביטוי הוא: prender su persona e cuerpo e yventajar todos sus bienes. עיין, למשל, במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון (155 № 380 fol 2r). ביחוד שימש מעמד זה אם הנתבע נמצא בעיר אחרת.

⁵¹ עיין הערה 46.

⁵² תאריך ההודעה: 18 בספטמבר 1503 (147 № 248 fol 2r). והשוה הרשמה כזו במשפטה של חואנה די צ'ינצ'יליה (158 № 449 fol 2r).

עדות בשם זה, אלא נאמר על מסירת עדות והודעה של הנאשם.⁵³ מסתבר שהשיטה היתה מחויבת המציאות האינקוויזיטרית ונבעה מתוך דרכה שלה, אלא שלא תמיד נזקקו לעד עצמו או שלא יכלו להודקק לו. לעתים מזומנות עבר זמן רב מיום מתן העדות לפני חוקרי האינקוויזיציה ועד לראשית הדין, והעד עצמו לא היה בחיים. במקרים אלה הסתפקו בעדותו הרשומה בספר-העדויות, והיא היתה מחייבת ומקובלת על דעת שופטי בית-הדין. מצד אחר גם ייתכן שהתובע רצה לקצר בפרוצידורה, כפי שנהגו לעתים במשפטי סיאודד ריאל, והסתפק בהודעה בלבד.

משהועלתה התביעה הראשונה והנתבע לדין נמצא באותו זמן במאסר, הובא למעמד הדין על-ידי האלגואסיל, שנצטנה להביאו. במעמד זה, כבר בנוכחותו של הנאשם, הגיש התובע את כתב-האשמה. הוא הוקרא לפני הנתבע על-ידי אחד הנוטריונים.⁵⁴ אך מסתבר שהתובע קראו, וקודם שנמסר העתק התביעה – ויש על כך החלטה מפורשת בתיק – לנאשם ולסניגורו (אם יש לו מערכת סניגוריה במעמד זה).⁵⁵ נמצא לעתים סטיה נהלית. במשפטים שונים, ביחד לאחר 1485, נמצא אזהרת השופטים לנאשם שיתנדה ויגלה את האמת על עצמו ועל אחרים. הוא הוזהר שאם יעיד עדות-שקר או ישתוק יהא דינו כדין מעלים ידיעות מן האינקוויזיציה, ודינו יהיה כשל מסייע למינים. הוא הוזהר על גודל העבירה, ואם יתנדה – יעשו האינקוויזיטורים כל שביכולתם כדי לנהוג כלפיו במידת הרחמים.⁵⁶ בהודעתה זו תלתה האינקוויזיציה את חומרת דינו של האנוס בנידון עצמו.⁵⁷ ואם היה יסוד להניח שוידויו הקודם של

⁵³ עיין, למשל, במשפטה של ליאונור די לה היגוארה:

"...e presento para informacion de lo suso dicho el dicho e depusycion" (157 № 422 fol 2r).

⁵⁴ המקור הוא שזורף לתיקו של הנאשם (אולי אף קודם לפתיחתו של מעמד זה), לכן נמצא שהוא כתוב בדרך-כלל ביד שונה מן היד שרשמה את כל מערך המשפט בתיקו של הנאשם. התובע או אחד מעוזריו (בתחילה ודאי התובע) הם שכתבוהו ומסרוהו לנוטריון שהכין את התיק. ועיין להלן בפרק על דרך הכנת תיקו של הנאשם ומבנהו.

⁵⁵ החלטה זו נרשמת בתיקו של הנאשם והיא יכולה להינתן על-פי בקשת הנאשם או סניגורו. אך גם השופטים יש שהחליטו מדעתם שעל הנאשם להשיב על ההאשמות וניתן לו העתק מדברי התביעה. באותו מעמד נקבע מועד, בדרך-כלל של תשעה ימים לתשובה. ⁵⁶ זוהי הסיבה שכבר בפתיחת תיק-המשפט נמצא את התובע מבקש מאת בית-הדין שהנאשם ישיב תחילה על ההאשמות בלי שיינעץ קודם בשום אדם (כך, למשל, נמצא במשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, 154 № 384 fol 7r). בקשתו זו של התובע היתה זוכה להסכמת בית-הדין. בה ביקש התובע להעמיד את הנאשם במבחן כדי לראות כיצד יגיב על-פי דרכו שלו על טיב ההאשמות. תגובה זו היא מעין וידוי לעצמו, אף-על-פי שבמידה מסוימת, בשים לב לחומרת המעמד, הוא כפוי. מבחינה פרוצידורלית מראה גישה זו כמה הכירה התביעה בכוחה הרב של סניגוריה מודרכת. ועיין להלן בפרק הדין בסניגוריה.

⁵⁷ עיין, למשל, במשפטה של מריה גונסאליס אשת רודריגו די צ'יליון (155 № 386 fol 3v). אמנם נערך המשפט בעשור השני של המאה הט"ז. ייתכן שלפניו חידוש פרוצידורלי בשיטת האזהרה ותביעת הודאה מן הנאשם.

הנאשם לא היה שלם, הרי נמסר כבר במעמד זה לעיניו.⁵⁸ כאן יש לציין שלעיתים נמצא את השופטים באים אל בית־הסוהר של האינקוויזיציה, מזהירים את הנאשם ודורשים ממנו שיתנה קודם שיענוהו. מעמד זה ידוע בשמו *audiencia de la carcel*, והוא למעשה חקירת הנתבע לדין קודם העינויים ובשעת העינויים ולאחריהם.⁵⁹ אודגנסיה זו שונה היא מן האודגנסיה הנערכת במקום ובמעמד הדין, המתוארת בתיקיהם של הנתבעים לדין בשם: *audiencia publica* או *audiencia continua*.⁶⁰ היא שונה, משום שמעמד החלק הזה של המשפט חל בבית־הסוהר ולא ב"מקום בו רגילים האינקוויזטורים לקיים את ישיבותיהם", וכן גם משום טיבו של החלק עצמו בפרוצידורה, הנערך ללא מעמד סניגוריה. הוא נוגע למעשה לתביעה ולנאשם, אלא שהמשפט בא כאן לסייע לתביעה בהשגת הודאה או וידוי, שהם, ככלל, פתח להרשעתו של הנאשם. בבחינת משפטיהם של נידוני סיאודד ריאל בשנות 1483–1485 נמצא שעונו באותה תקופה רק שני נתבעים לדין.⁶¹ איננו חייבים להניח שנאשמים בדין לא עונו משום מידת־רחמים יתירה שהיתה לאינקוויזיציה ביחסה לנתבעים על־ידיה לדין, מפני כמה טעמים פשוטים לא נזקק בית־הדין באותה תקופה לעינויים. לכאורה, מספקת היתה הודעתו של החובע, שהנאשם על־ידי התנה וידוי מזויף ומבוים, כדי שיובא לחדר־העינויים, אלא שבאותם ימים לא חסרו לתביעה עדים להוכחת צדקת טענותיה כדי שהנאשם יצא חייב בדין. העדים והעדויות הם שהביאו למעשה לתוצאות הרצויות לתביעה והדרושות לה. משום כך מיעוט המעונים על־ידי האינקוויזיציה בשנות ישיבת בית־הדין בסיאודד ריאל. חדר־העינויים ודאי שהיה קיים, אלא שלא נזקקו לו. כידוע, נזקקו לעינויים כשלתביעה חסרו עדים והוכחות והיא היתה תלויה בהודאתו של הנאשם עצמו. נמצא ששיטת העינויים בהשגת

⁵⁸ כאן חלה הפסקה בפרוצידורה של המשפט עצמו, העינויים נעשו, כידוע, בבית־הסוהר של האינקוויזיציה במעמד מיוחד. לעריכת עינויים נדרש פסק־דין מיוחד שנקרא *Sentencia de tormento*, והוא כפסק־דין בינים לצורך פעולה מיוחדת במינה. עיין, למשל, במשפט מריה גונסאלס, אשת פדרו די ויליאריאל (154 № 384 fol 22v).

⁵⁹ הדרך והשיטה מתוארות בהרחבה ברוב הספרים הדנים באינקוויזיציה. עיין, למשל, לי, כרך שלישי, עמוד 1 ואילך;

Vacandard, DThC 7, p. 2036 s., 2041 ss., 2061; A. S. Tuberville, *The Spanish Inquisition*, London 1932, p. 84 ss.; B. Llorca, *La Inquisition en España*, Barcelona 1946, p. 213 ss.

בזמן האחרון הוקדשו לנושא זה שני ספרים:

M. de la Pinta Llorente, *La Inquisición Española*, Madrid 1948, p. 91 ss.; idem, *Los Cárceles Inquisitoriales*, Madrid 1949.

⁶⁰ עיין, למשל, במשפט חואן קאלויליו:

"...dentro en las casas donde los señores inquisidores resyden e fasen su audiencia continua en presencia de nos los notarios e testigos infra escriptos, estando los dichos señores sentados en la audiencia publica en el lugar acostumbrado" (138 № 124 fol 1v).

⁶¹ הם חואן גונסאלס דאסה וחואן די פיס; ועיין במשפטיהם.

הוראות הלכה והתגבר בהמאה הט"ז, ואף נראה שמספרם של הנידונים על עוון התייחדות פחת והלך באותה מאה לעומת מספר נידוני סוף המאה הט"ז. לכן גם נמצא בתיקי המאה הט"ז, שהנתבע לדין נדרש לספק אינפורמציה על עצמו ועל משפחתו, והיתה נערכת לו רשימה גיניאלוגית. באותה תקופה גם נזקקו לאינפורמציה שנאספה ביחס לנאשמי סיאודד ריאל, בימי תקופת-החסד, ובית-הדין החליט אז שלא להביא אותם אנוסים לדין על אותן עבירות. עתה, שחשדו בהם, צורפו גם עניניהם הישנים שעליהם אפילו התנדו בתקופת-החסד וזכו לכפרת עוונות.⁶² במאה הט"ז אף הוכנס סוג אנשים נוסף שנועד לעינויים: עדים, שהיה חשד כלפי עדותם שהם מסתירים משהו מן האינקוויזיציה.⁶³ דרך מיוחדת זו להשגת אינפורמציה מראה כמה העריכה האינקוויזיציה את העינויים כשיטה לקבלת ידיעות על הנתבע על-ידיה לדין. אם הכחיש הנאשם כבר במעמד הראשון את דברי התובע, נתנו השופטים פסק-דין ביניים להבאת ההוכחות.⁶⁴ לנאשם ולמערכת הסניגוריה שנתמנתה לו⁶⁵ ניתן העתק מכתב-התביעה, ואף זה לפי החלטת השופטים.⁶⁶ בדרך-כלל אפשר לומר, שמבנהו של ההעקף ודרכי השמטת שמות העדים והנסיבות שבהן קוימו המצוות נשמרו בכל השנים.⁶⁷ ואם נחפש בהם תמורות ושינויים, הרי שהללו הם בכיוון להחמרה. במאה הט"ז הקפידו במסירת תוכן העדות והוסיפו שהעד הושבע כדין וצינו רק את החודש ואת השנה שבהם נמסרה העדות. כן צוין מועד השבועה (חודש ושנה), אבל התאריך המדויק של היום שבו ניתנה העדות הושמט, כפי שהושמטו, כאמור, כל המסיבות שהיתה בהן אחיזה כלשהי לזיהוי העד.⁶⁸ פירוט זה של חודש ושנה ספק אם העלה משהו כלפי הנאשם, והוא אך בא לשוות להעתק העדויות צורה מדויקת יותר. ודאי שהיו לאינקוויזיציה שיקולים לנהוג כך ולא אחרת, כנראה כדי להקדים תשובה לטענות הסניגוריה על עדים שלא הושבעו כדין ועל הפיקטיביות של עדותם. להבאת ההוכחות נקבע מועד של שלושה, ששה או תשעה ימים, הכל לפי הצורך. הסניגור והנאשם הסיבו לטענות כתב-התביעה בנאום ראשון והגישו שאלון שעל-

⁶² עיין, למשל, בתיק משפטה של ליאונור די לה אוליבה.

⁶³ עיין בפרק על העדות וטיבה, להלן.

⁶⁴ אף אם הודה ניתן פסק-דין להבאת הוכחות. במקרה כזה תובאו וידויו של הנאשם והעדויות.

⁶⁵ עיין על כך בפרק על הסניגוריה. בדרך-כלל ביקש הנאשם מינוי לטראדו ופרוקוראדור, והשופטים שאלוהו במי הוא בוחר. מכאן נראה שניתנה לו זכות ברירה חפשית מתוך קבוצה של אנשים שנקבעה למטרה זו. אף נתקיים משא-ומתן בענין. אם לא ידע הנאשם במי לבחור וטען שהוא זר במקום (כגון בטולידו) ואינו מכיר פרוקוראדורים ולטראדוס, מינה בית-הדין את אלה שיגנו עליו.

⁶⁶ במאה הט"ז נהגו לתת העתק אף אם הנאשם לא ביקשו. הוראות האינקוויזיציה חייבו הגשת העתק טענות התביעה תוך זמן קצר לאחר מאסר הנתבע לדין. כבר בשנת 1488 הורו שאין להאריך בענין זה שלא לצורך; בשנת 1498 וב-1500 שבו והורו בענין זה. מסתבר שלא הקפידו על כך והנאשם היה נתון במאסר בלא ידיעה על מה נאסר. במאה הט"ז נתנו לשאיל את הנאשם אם הוא יודע על שום מה נאסר. עיין לי, כרך שלישי, עמוד 77.

⁶⁷ את ההעקף נמצא כצורתו גם בתיקו של הנאשם.

⁶⁸ עיין, למשל, במשפטה של ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 28r).

פיו ביקשו שייחקרו עדיה של הסניגוריה, לאחר שהוצגו והושבעו כדין ונחקרו.⁶⁹ לאחר טיעון ראשון זה ניתן פסק־דין להבאת הוכחות. פסק־דין זה הוא *sentencia de prueba*.⁷⁰ קודם־לכן הצהיר הסניגור שסיים את טיעונו, ולתובע ניתן מועד להבאת הוכחותיו. פסק־דין אלה נתקבלו בצירוף הנוסחה הקבועה: *salvo jure impertinentium et non admitendum*. כוונתה של נוסחה זו להורות שפסק־הבינים שניתן הוא בלי זכות להביא במשפט טענות או הוכחות שאינן נוגעות למשפט הנידון גופו, וכן שבית־הדין יוכל לקבל דברים שונים ולדחותם.⁷¹ אף לא ישפיע פסק־דין הבינים במאום על פסק־הדין הסופי. נוסחה זו היא ירושה מסדרי־הדין האזרחיים שהיו נהוגים בספרד ונתקבלו על שיטת הדין של האינקוויזיציה. רק לאחר־מכן הוצגה הוכחת התביעה בהבאת העדויות בתיק המשפט ואישורן מחדש על־ידי העדים שנקראו למעמד הדין והושבעו.⁷² התובע, אם לא הספיק להביא הוכחות במועד שהוקצב לו לשם כך, יכול היה לבקש מועד נוסף הקרוי בשם *quarto plazo*, להבאת הוכחותיו. הוא נתחייב בשבועה שאינו נוקט צעד זה מתוך כוונה רעה אלא משום סיבות.⁷³ שבגללן לא הספיק להביא את עדיו. לאחר־מכן ביקש התובע את פרסום עדויות־התביעה.⁷⁴ כתום פרשת ההוכחות וההוכחות שכנגד נשא הסניגור (לעתים הנאשם עצמו) את נאום־הסניגוריה השני לדחיית טענות עדי־התביעה. הוא הוסיף עתה שאלון להזמנת עדי־התביעה ומנה מנין ארוך של שמות שונאי הנאשם ודורשי רעתו.⁷⁵ ניתן פסק־דין בינים נוסף לקבלת ההזמנות והוצגו עדי־הסניגוריה הנוספים לשם הוכחת שנאה זו. הצדדים הוסיפו והודיעו על סיום זמני במשפט וביקשו פסק־דין.

בכך תמה למעשה פעולת הצדדים במשפט. השופטים כינסו מומחים להתייעצות לשם מתן פסק־דין וקבעו את מועד הכרזתו.⁷⁶

⁶⁹ על השאלון ומבנהו עיין בפרק המיוחד שנועד לו.

⁷⁰ במשפט אחד אפשר היה לתת כמה פסקי־דין מסיג זה: לאחר טענת התובע שבדעתו להאשים את האנוס; לאחר הבאת התביעה וטיעון ראשון של הסניגוריה; לאחר הבאת עדי־הסניגוריה והודעת הסניגור שהוא סיים (כלומר קודם הבאת הוכחות התביעה); לאחר הוכחת התביעה וקודם הבאת הוכחות נוספות של הסניגוריה ועוד. בסוף הטיעון נמצא החלטת בית־דין לקביעת מועד למתן פסק־דין סופי.

⁷¹ פסק־דין כזה נמצא, למשל, במשפטה של מריה גונסאליס, פאנפאנה (154 № 375 fol 3r). משפטה החל ב־1483.

⁷² עיין בפרק על העדות.

⁷³ אותן חייב היה לפרט קודם־לכן בבקשתו. מהן נזכיר: היותו עוסק בעניגי בית־הדין; העדרם של עדים מן המקום, וכיוצא בהם.

⁷⁴ כלומר, מתן העתק מהם לנאשם ולסניגורו.

⁷⁵ אלו הן ה־tachas, והפעולה קרויה בשם tachar. הוא ביקש להוכיח בעזרת עדיו את קיומה של השנאה. ועיין להלן בפרק על הסניגוריה.

⁷⁶ לענין זה עוד נשוב לאחר דיון בפרוצידורה הנהוגה ביחס לגידונים שלא בפניהם ולגידונים לאחר מותם והערכת יסודות המשפט (עדות, תביעה, הגנה).

2. נידונים שלא בפניהם

אם הנתבע לדין ברח, נפתח דינו שלא בפניו והתובע הודיע על הבריחה והוכיח אותה באמצעות עדים.⁷⁷ כבר בשנת 1484 החליטה האינקוויזיציה על נקיטת שלוש דרכים ביחס לבורחים. הראשונה, והיא החמורה פחות, ננקטה כשהיתה שהות בידי האינקוויזיציה והיא ניסתה להחזיר את הבורח. את הנתבע לדין גירשו מן הכנסיה לשנה אחת, ואם לא שב תוך זמן זה היה דינו דין כופר ומין. בית-הדין בסיאודד ריאל נקט שתי הדרכים האחרות. הנאשם, שאשמתו היתה ברורה ומוכחת, נקרא להופיע לפני בית-הדין; אם לא הופיע, נידון ככופר. אם אשמתו לא היתה מוכחת ונדאית, נתנו לו מועד לא קבוע ומוגדר להופיע בו ולטהר את שמו. בכל מקרה עמדו והכריזו על כך במועדים קבועים לפני ביתו של הנתבע לדין ובכנסיה הפארוכיאלית שאליה נשתייך ותבעו ממנו להופיע.⁷⁸ מכל-מקום, ברור שחובת ההוכחה על בריחת הנתבע לדין היתה מוטלת על התביעה, ורק לאחר שהוכחה עובדה זו על-ידי עדים ציוה בית-הדין לתת לנאשם מועד נוסף של 60 יום להופעה לדין.⁷⁹ גם צו זה הוכרז בכנסיה הפארוכיאלית ולפני ביתו של הנאשם, ושם אף הודבק, באותו מעמד הוזמנו בניו, קרוביו ויורשיו להגן על הבורח.⁸⁰ רק משעבר מועד זה פתח התובע בהאשמתו, ואם היתה קיימת הנחה שהנאשם עתיד להתגלות, ניתן לו גם מועד נוסף להופעה. נראים הדברים שאי-הופעתו של הנאשם ועריכת דין שלא בנוכחותו, ומתן פסק-דין של שריפה בדמות, לא פתרו את שאלת תשועת נפשו של הנידון. לתשועת נפשו, כפי תפיסת הימים ההם, אפשר היה להגיע על-ידי שריפת גופו ממש (או שריפת עצמותיו – שארית גופו), ולשם כך צריך היה הנידון להיות נוכח במשפט. משום כך נהגה האינקוויזיציה להאריך את מועדי ההופעה מפעם לפעם, ולעתים מזומנות אף שלחה שליחים מיוחדים להבאת הבורח לדין.⁸¹ מהם גם בני-משפחה קרובים

⁷⁷ עיין, למשל, במשפטו של סנצ'ו די סיאודד ואשתו מרי דיאס (159 № 145 fol 2r–4r).
⁷⁸ לי, כרך שלישי, עמוד 88, מביא דוגמה של בריחת 10 אנוסים מגואדלופי בסוף שנות ה-70 (ההודעה היא מן ה-13 ביולי 1485). ב-21 ביולי דרש התובע פסק-דין מידי ללא שיטת הכרעות, כיון שבמלגה (שהיתה בידי המוסלמים) שבו הבורחים ליהדות. מבוקשו ניתן לו. הגם שיש בפסק-הדין הזכרה של שלוש הכרעות וקונסולטה מניח לי שההזמנה היא פיקטיבית. הוא מתבסס על כך שבפסק-הדין נזכרו רק 7 מן הבורחים. מן הנוהג במשפטים אחרים נראה לדעתי שאמנם הוכרו עליהם לפני ביתם. פסק-הדין נגד 7 נידונים הוא כפי הנראה משום ששלושה נידונו בפניהם, ואילו השאר נידונו כבורחים.

⁷⁹ כך, למשל, במשפט חואן די טיבה (185 № 810 fol 4r). ברם לעתים ניתן מועד של 30 יום או אף של 90 יום. כל 10 ימים נקרא מחדש צו התביעה להופעה. כן נקרא הצו גם בכיכר העיר. לעתים מזומנות נמצא שקיצרו בפרוצידורה זו והתחילו במשפט.

⁸⁰ בכך עולה סוג זה של נידונים בקנה אחד עם נידונים לאחר מותם.

⁸¹ עיין במשפט ליאונור גונסאליס, אשת אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל, ח' בינארט, "קורותיה של משפחת-אנוסים אחת", תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 47; ועיין לעיל בפרק הדן בתולדות אנוסי סיאודד ריאל, הערה 124, נסיעת אלואר גארסיה די לה היגוארה לפורטוגל כדי להביא משם את גיסו דיגו דיל אוליבה, אחיה של ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 19r).

ביותר, ומהם גם כאלה שבעצמם הוחזרו לחיק הכנסיה. כולם היו טובים לצורך זה. משאפטו כל התקוות להביא את הבורח לדין בגופו, הוכרו כמורד בכנסיה. ואם בניו ויורשיו לא הופיעו להגן עליו יצא גם דינם כדין מורדים. לא ניתנה לו מערכת סניגוריה,⁸² והמשפט כולו בנוי על יסוד התביעה והוכחותיה באמצעות עדיו. אין חלק זה בפרוצידורה שונה מן הפרוצידורה במשפטים של נידונים בפניהם. לפסק-הדין שניתן לאחר התייעצות נתלוותה מחדש הזמנה להופעה לדין. האינקוויזיציה ידעה לחכות שנים באורך-רוח, והיא עשתה מאמצים רבים להביא בורחים לדין.⁸³

3. נידונים לאחר מותם

גם משפטו של מי שנידון לאחר מותו נפתח בהודעת התובע ובהזמנת היורשים להופעה לפני בית-הדין לשם הגנה על קרובם הנפטר.⁸⁴ גם במקרה זה ניתן מועד של 30 יום,⁸⁵ ועם תום תקופת-החסד הגיש התובע את תביעתו והציג את עדיו בהתאם לסדר הקבוע. ולאחר שהוגשה התביעה ניתן מועד נוסף (של 15 יום או של 30 יום), והיורשים הראשמו במרדנות. אם לא הופיעו הוכרו בתום המועד מורדים, וגם דינם יצא כדין מורדים בכנסיה ובמלכות, ועל רכושם נצטנה שיהא מוחרם. המשפט נוהל לפי קו התביעה בלבד. אם היו לנפטר יורשים שדאגו לשמו שכרו להם מערכת-סניגוריה שניתנה מטעם בית-הדין.

פרשה זו של נתבעים לדין שנידונו לאחר שנפטרו מן העולם היא מיוחדת במינה, על שום מספרם הרב של נידונים אלה בתקופת-פעולתה הראשונה של האינקוויזיציה בסיאודד ריאל. בין נתבעים אלה נמצא באותו זמן רק אחד שיצא זכאי מלפני הדין,⁸⁶ וזאת כנראה על שום קשרי-המשפחה של חתנו חואן די הארו, נוצרי ממוצא נוצרי גמור.⁸⁷ משפט זה אין לו רע בתקופה שאנו עומדים בה. אמנם, קובעות הוראות

⁸² מקרה בודד ויוצא-דופן הוא משפטו של חואן די טיבה שניתנה לו מערכת סניגוריה, ועיין בפרק הסניגוריה על דרכו של הסניגור במשפט זה. על-פי הפרוצידורה שנהגה בו משפט זה הוא למעשה של נידון בפניו.

⁸³ עיין, למשל, במשפטה של ליאונור גונסאליס, אשת אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל, שם, וכן במשפטם של סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו.

⁸⁴ מן הראוי לציין כאן דרגות-הקרבה כפי שגראו בעיני האינקוויזיציה. הן נמנו במשפטו של חואן מרטינס די לוס אוליבוס: בנים, נכדים, קרובים סתם (parientes). לכך הוסיפה הרשימה גם חברים (amigos) וכל אדם שיש לו טענות וזכויות ביחס לנפטר (165 № 551 fol 3r).

⁸⁵ עיין, למשל, במשפטו של חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551), וחואן גונסאליס אסקוזחידו (154 № 360). במשפטים אלה הובאו הזמנות כוללות לשורה ארוכה של קרובי נפטרים, שתיקיהם של רבים מהם לא הגיעו לידינו.

⁸⁶ הוא דגו לופס (160 № 447). עיין בפרק על הסניגוריה על דרכו של הסניגור שהגן עליו.

⁸⁷ לימים שבו בנותיו של דגו לופס ונידונו. עיין במשפטה של אינס לופס, אשת אלונסו די אגילרה (162 № 497). משפט זה זורע אור רב על ימי 1483 בסיאודד ריאל.

1498⁸⁸ שאין לערוך משפט נגד נפטרים כשאין להוכיח את אשמתם. אך הוראה זו היא בלתי-מובנת, שכן מה צורך להורות בענין זה, ואולי היו מקרים שנפטרים-אנוסים נידונו ללא יסוד כלשהו? אין לשכוח שפגיעתה של האינקוויזיציה ביהם לנפטרים חיתה בראש וראשונה בצאצאיהם של הנידונים הללו, ומהם ודאי רבים שהיו נוצרים נאמנים ומסורים לנצרות. הללו נתרושו ונטה-לחמם אבד להם. מן הבנים נשללה הזכות לתפוס משרות ציבוריות לשני דורות, ועל בנות הוטלו הגבלות לדור אחד מלאחר פטירתו של הנאשם.⁸⁹

נמצא שבמהותה לא הבדילה הפרוצידורה המשפטית של האינקוויזיציה בין סוגיהם של נידונים. היא רק הוסיפה פרטים לשם הוכחת צדקת האמצעים שנקטה. פרטים אלה, מהם עקרוניים, מוכיחים על הבדלים בין נידונים לנידונים עד לשלב מסוים בפרוצידורה – בשפיטה ממש, ובהוצאה לפועל של פסק-הדין.⁹⁰ עתה נבחן את היסודות שעליהם נבנה המשפט ונראה כיצד קבעה האינקוויזיציה את דרכה במשפטיה נגד האנוסים.

ג. העדות והעדים

לעדות נועד החלק החשוב ביותר במשפט האינקוויזיציה. העדות איפשרה להלכה ולמעשה (להוציא את היודי, והוא כעדות – אם נזכרים בו שותפים לקיום מצוות) את פתיחת הפרוצידורה המשפטית ואת עבודת בית-דינה של האינקוויזיציה. בלא עדים הבינה האינקוויזיציה שפעולתה לא תוכל להתקיים, ולכן נקטה כל הדרכים להגנה על עדיה. היא שמרה על סודיות זהותם של אלה שהעידו למענה והסתירה כל פרט שהיה בו כדי לרמוז מי היו עדיה. בצדק העיר לי,⁹¹ שצד זה בפעולתה של האינקוויזיציה הוא הנודע ביותר לגנאי. אלא שסיבתה של סודיות זו מובנת היא וברורה: כיצד תפעל האינקוויזיציה בהעדרם של עדים-מודיעים? לא האינקוויזיציה הלאומית-הספרדית המציאה שיטה זו, היא קיבלה אותה מן האינקוויזיציה האפיפיורית

⁸⁸ סעיף 4; הוראות 1564 (סעיפים 61–63) אף יצאו להחמיר והתירו עדות כל אדם במשפט נפטר, ואפילו עדותו של נתבע אחר. גם הוראה זו אין כוונתה ברורה. וידויהם של נתבעים לדין נכללו במשפטי סיאודד ריאל. לימים אולי פסק נוהל זה. דעתו של לי (כרך שלישי, עמוד 84), שנדרשה בדרך-כלל הוכחה חמורה יותר להרשעת נפטרים, אין לה אחיזה במציאותה של סיאודד ריאל. אין כל הבדל בדרכי-ההוכחה בין מי שנידון בפניו למי שנידון שלא בפניו ולמי שנידון לאחר מותו.

⁸⁹ הוראה זו של שלילת משרות מיורשים מקורה ביהם לבוגדים במלכות בימי-הביניים. פרידריך השני נקט דרך זו בכל הנוגע לילדיהם של כופרים ולצאצאיהם. האפיפיור אלכסנדר הרביעי העביר נוהל זה לכנסיה. עיין לי, כרך שלישי, עמוד 172.

⁹⁰ לדיון בשלביו האחרונים של המשפט: ההתיעצות ופסק-הדין, נשוב לאחר הדיונים בעדות, בתביעה ובסניגוריה.

⁹¹ H. C. Lea, A History of the Inquisition of the Middle Ages, 1, New York 1908, p. 437.

שקדמה לה בימי־הביניים. מאידך גיסא, השיטה להסתיר את זהות העדים היתה קיימת ונהוגה בכלל, והיא בבחינת שיטה בבתי־הדין החילוניים בספרד ובצרפת החל במאה הי"ג.⁹² ההכרח להסתיר את זהותם נבע, כפי שנראה, מן הסכנה שריחפה על ראשי העדים להיענש על־ידי בני־המשפחה, קרוביהם וידידיהם של הנתבעים לדין. לפי בקשת האינקוויזטורים צוה עוד אינוקנטיוס הרביעי⁹³ על שמירה קפדנית של סודיות שמות העדים.⁹⁴ לסודיות זהות העדים נמצאו מתנגדים, אלא שהוכחו על שמירת סודיות זו, או אי־שמירתה, מעולם לא יצא מתחום הדיון ולא נכנס לתחום הקיום הממשי. אבל בשנת 1298 צוה פוניפיציו השמיני לגלות את שמות העדים כל עוד אין צפויה להם סכנה. לדעת לי נהגו כך בקסטיליה,⁹⁵ והפרסום של העדויות שהורו עליו במשפטו של סנצ'ו די סיאוד ב־7 בינואר 1484 הוא פרסום שמות העדים. הוא הסתמך גם על הוראות נובמבר 1484, שצוה עליון הסופרימה, שפרסום שמות העדים רשות היא.⁹⁶ ייתכן שסמיכות התאריכים בין נובמבר 1484 (ההוראות) לינואר 1485 (הפרסום), והדיון החוזר בנושא זה בהוראות הסופרימה, הם שהטעו אותו. לא מצאנו בשום משפט־אינקוויזיציה כל רמז לפרסום שמות עדים, לא כל־שכן במשפטם של סנצ'ו די סיאוד ומרי דיאס אשתו – המשפט הראשון שבו פתח בית־הדין בסיאוד דיאל את פעולתו. זאת ועוד. רק במשפטים שהיתה בהם מערכת סניגוריה, כלומר משפטים של נידונים בפניהם, נתפרסם תוכן העדויות מתוך העלמה מוחלטת של התנאים והנסיבות שהיה בהם כדי לסייע לנאשם לזהות את אלה שהעידו נגדו. תוכן העדויות נמסר לסניגוריה כדי שזו תבנה את ק־הגנתה. במשפט שאין בו מערכת־סניגוריה פירושה של הודעת בית־הדין על פרסום העדויות אינו אלא סיום של שלב מסוים בפרוצדורה המשפטית. עוד יש להוסיף ולהדגיש, כי מתוך בדיקת הוראות הסופרימה אין אנו למדים שזו תשאר ענין כה מכריע במהלך המשפט, פרסום שמות העדים, להכרעתו של כל אינקוויזטור, והא המאומן ביותר בפעולתו והנאמן ביותר בדרכו. הרשימות הארוכות של שמות אנשים שהם שונאים לנאשם, רשימות שנעשו מתוך נסיון לבטל את עדותם, מראות כמה נרחבת היתה מסגרת

⁹² עיין לאחרונה על נושא זה:

A. C. Shannon, *The Secrecy of Witnesses in Inquisitorial Tribunals and in Contemporary Secular Criminal Trials, Essays in Medieval Life and Thought presented in Honor of A. P. Evans*, New York 1955, p. 59–69.

⁹³ בבולה מן ה־21 ביוני 1254.

⁹⁴ עיין שאנון, שם, עמוד 62. אורבנוס הרביעי אמנם אישר בולה זו, אבל צוה לגלות את שמות העדים לאחר שחלפה הסכנה. ברם ברנרדוס גידוניס חוזר על החובה לשמור על סודיות העדים. B. Guidonis, *Practica inquisitoris hereticae pravitatis*, ed. S. Douais, Paris 1886, p. 189; H. Maisonneuve, *Études sur les Origines de l'Inquisition*, Paris 1960, 287 ss.

⁹⁵ הוא גם חתיר להם לשמור על סודיות זהותם אם קיימת להם סכנה. עיין

H. C. Lea, *A History of the Inquisition of Spain*, New York 1906, p. 548.

⁹⁶ עיון במשפטו של סנצ'ו די סיאוד יוכיח שכוונת הפרסום היא רק של תוכן העדות ותו לא. הם נידונו שלא בפניהם.

החיפוש מצד הסניגוריה כדי למצוא עילה כלשהי לביטול עדויות. בשיטת פרסום שמות העדים כאילו ניתן המפתח עצמו לביטול העדות לידי הסניגוריה, כדי שזו תוכיח שנאה וקנאה מצד העדים לנאשם וכך תהרוס את כל בנינה של התביעה.⁹⁷ הסתרת זהותם של העדים היא שהשמיטה למעשה את הקרקע מתחת רגליו של הנאשם. הוא אמנם ידע במה הוא נאשם, אלא שהוא עמד תוהה, אף אם אמת בפי התביעה, מי היו אלה שהסגירוהו לידי האינקוויזיציה. חוסר ידיעה זה הוא שהכביד ביותר על הנאשם, והוא אנוס היה לחפש בכל הכיוונים האפשריים אחרי מסגיריו עדיו, ולעתים היה כמגשש באפלה. בחיפוש אלה ובהזכרת שמות העלו הנאשם ומשפחתו פרשיות מעניינות ביותר של יחסים אנושיים, דרכים ואורח חיים בעירה קטנה, שיחסי שכנים והסתכלותם קבעו לעתים קרובות את גורלו של אדם לחיים או למוות. זהו ערכן המיוחד של הרשימות הארוכות של שמות, שלעתים נוספות בית הדין עצמו מחק אותן מתיק הנאשם תוך ציון שאינן נוגעות לענין. אמנם אינן נוגעות למשפטו של הנאשם, אלא שהן מאלפות לגבי מעמדו של הנאשם במקום מושבו ומקומו בסביבתו שלו.

מן הדין שנצביע כאן על קושי גדול וחמור לדעתנו, מבחינת מתן דיוצדק, שנבע מסודיות זהותם של העדים. לא ייתכן שהסופרימה לא נתנה דעתה לענין זה, והוא האפשרות שעדי-תביעה יזמנו על-ידי הסניגוריה להעיד מטעמה לטובתו של הנתבע לדין. ואמנם מצאנו שאכן קרה כדבר הזה.⁹⁸ שעדי-תביעה הזמנו על-ידי הסניגוריה במשפט מאיור גונסאליס, אשת פרו נונס פראנקו, בלי שהמשפחה תעלה על הדעת כלל את האפשרות שהעיד העיד מטעם התביעה. סודיות זהותו של העד היא שהייתה את בית הדין להסכים לכך שהללו יזמנו להעיד על-פי השאלון שהסניגוריה הגישה.⁹⁹ אין ספק שעדים מסוג זה הודרכו על-ידי שופטי האינקוויזיציה או התביעה להשיב באי-ידיעה על שאלון הסניגוריה. מצב זה יש בו כדי להביא ad absurdum את כל שיטת סודיות זהותו של העד, שהרי לא יעלה על הדעת כלל שאותו עד יעיד גם מטעם התביעה וגם מטעם ההגנה. נראה שסודיות זהות העדים היתה עקרון בעיני האינקוויזיציה. עקרון שנעשה שיטה שאין להרהר אחריה, והאינקוויזיציה מרצונה שלה הביאה לידי התעלמותה מעקרונות משפטיים שאין לעבור עליהם. שיטה זו נעשתה בידעין, שאם האינקוויזיציה הלאומית-הספרדית רצתה להצליח במשימתה היה עליה לשמור על זהות עדיה, ויהי מה.¹⁰⁰ שהרי ברור, כי אף חסרי-היכולת

⁹⁷ אף-על-פי-כן משער אני שהיה, כנראה, מקרים יוצאים מגדר הרגיל שבהם הצליחה המשפחה, על יסוד של אלימינציה, להגיע לכלל ניחוש מוצלח של שמות עדי-התביעה, אלא שאין במקרים יוצאים מן הכלל ללמד על הכלל.

⁹⁸ עיין במשפט מאיור גונסאליס, אשת פרו נונס פראנקו, העדים הם ליאונור סנצ'יס, אלמנה (155 № 391 fol 15r—16r), ומרינה לופס (שם, 53r—54r ; 13v—14r). המשפט נערך בשנות 1520—1513 בטולידו. דיינו במקרה אחד כדי להוכיח את חולשתה של כל השיטה.

⁹⁹ עיין לעיל בפרק על הנידונים בפניהם, ולהלן בפרק על השאלון.

¹⁰⁰ אמנם, ב-18 באפריל 1482 צויה סיקסטוס הרביעי בבולה ששלח לפרנאנדו לגלות את שמות העדים. בולה זו הדעת נותנת שודאי ניתנה בהשפעתם של אנוסים. עיין

שבנבצעים לדין, קרוביהם יעשו כל שביכלתם כדי להיפטר מאלה שהביאו חורבן על קרובם ובן־משפחתם. בסופו של דבר לא נפתרה השאלה כלל בכל תולדות ימיה של האינקוויזיציה.

כלל גדול הוא בכל מערכת משפטית שהעדים יהיו אנשים מהימנים. אך האינקוויזיציה לא העמידה סייגים בנוגע לטיבם של עדיה. כעדים יכלו לשמש קרוביו של הנאשם, וביניהם אף הקרובים לו קרבה יתירה. האינקוויזיציה קיבלה את עדותם של בנים נגד הוריהם, אחים ואחיות איש נגד רעהו, נשים העידו נגד בעליהן ובעלים נגד נשותיהם. מחוץ לתחום הקרבה המשפחתית נמצא שהעידו משרתים ומשרתות, עבדים ושפחות נגד אדוניהם, וסתם פשוטי־עם מדרגות נמוכות ביותר: אנשים שתוארו על־ידי הסניגוריה, ואין האינקוויזיציה דוחה תיאורים אלה, כשיכורים ופרוצות; רועי צאן ובקר; עניים מרודים המוכנים בעד פת־לחם אפילו לבוא ולהעיד כדעת הסניגוריה.¹⁰¹ עדויותיהם של הללו נתקבלו על דעת בית־הדין ממש כעדויותיהם של חשובים ונכבדים. כולם היו שוים וראויים לשמש עדים מהימנים (testigos fidedignos).¹⁰² מסתבר שחומרתו של המעשה, שעליו נשפטו הנבצעים לדין, היא ששיכנעה את האינקוויזיציה שאין לבדוק בציירותיהם של העדים. כל אדם יכול להיות להלכה ולמעשה עד למעשי־כפירה, ובמיוחד פשוטי־העם מסוגם של משרתים ועבדים, שיתכן כי אדוניהם לא נוהרו מהם בשעה שקיימו מצוות, או שסמכו על מסירותם ונאמנותם. יש להדגיש ולומר שאותם משרתים שהעידו נגד אדוניהם בקיאים היו ביותר בדיני ישראל, כדרכם של משרתים בבתי ישראל, וידיעתם שלהם מהי מצוה יהודית ומהו מנהג יהודי היא שסייעה לאינקוויזיציה בפעולתה. ואין בדבר זה כדי לגרוע כלום ממידת ידיעתם של שופטי האינקוויזיציה, מומחיה וחוקריה בענינים אלה. הדעת נותנת שהללו גם כִּינוּ בשאלותיהם את

B. Llorca, Bulario Pontificio de la Inquisición Española [=Miscellanea Historiae Pontificae XV], Roma 1949, p. 69.

¹⁰¹ גם ענין זה התביעה לא הכחישה אותו. ונראה שכאילו זו אינה מגיבה כלל על כך. עיין, למשל, בטענתו של הסניגור דִּיגו מידארה במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון, כי העדויות נמסרו על־ידי אנשים המוכנים לשרת את זולתם, אנשים בעלי שם רע, מזויפים ואויבים, הרגילים להעיד בניגוד לאמת (155 № 386 fol 7v). טענות דומות לזו אמורות ברוב המשפטים שבהם מופיעה מערכת־סניגוריה, והן יסוד בכל קרה־גנה. בשנת 1509 נתנה הסופרימה את דעתה לטיבם של העדים, ולמעשה השלימה עם מציאות זו. עיין לי, כרך שני, עמוד 537. היא הורתה לבדוק את העדים המעידים נגד אדוניהם, ואם יש חשש לטיב העדות – אף לענותם. על מקרה מעניין של עדה שהעידה נגד גבירתה עיין במשפט מאיור גונסאליס, אשת פרו גונס פראנקו, שבה חזרה בה העדה חואנה גונסאליס מעדותה, עונתה ושבה ואישרה את עדותה (155 № 391 fol 65v). על הקפדה בטיב העדים בקטלוניה עיין "בער, תולדות", עמוד 266.

¹⁰² על טיב העדים קוראים אנו בפסק־דינו של חואן דיאס, דוֹנסיל: "...e como prouo [el fiscal] todo lo contenido de su denunciacion par asaz numero de testigos, parientes e personas aficionados de los dichos Juan Dias e su muger" (134 № 190 fol 8v).

המעידים הללו, הגם שהכונה זו אינה יוצאת כדבר ודאי מן הרשום בתיקי הנאשמים כעדויות. לפי לשונה אמנם כתובה העדות בלשון נסתר, אבל היא עוברת לתיאור דברים בלשון של דרשיה או הבאות דברים כפי שיצאו מפי הנאשם.¹⁰³ ודרך-כתיבה זו, אף-על-פי שיכולה להצביע על סיכום, אין בו בסיכום זה כדי להטיל דופי בדרך גבייתן של העדויות.

מעצם החובה שהיתה מוטלת על כל אחד להעיד לפני האינקוויזיציה על-דבר כפירה נתעוררו ודאי בעיות, ואין קו האינקוויזיציה ברור לחלוטין בדבר היחס לחובה זו. כבר צוין לעיל שמצאנו במשפחות אנוסים שבעל העיד נגד אשתו (ואשה נגד בעלה), אבל במקרים רבים של נישואי-תערובת בין בנות אנוסים לבעלים ממזא נוצרי טהור אין אנו מוצאים את הבעלים מעידים נגד נשותיהם.¹⁰⁴ והרי זה תימה: כלום לא ידעו או ראו או לא שמו לב למעשיהן של נשותיהם? בסדרי החברה הנהוגים בספרד אין להניח כלל שלא ראו במעשים אלה, ולעתים אף נמצא בעדויות שונות דברים שהבעל הזהיר את אשתו על מעשיה או אף הכה אותה על כך. אין ספק שהאינקוויזיציה ידעה להבחין היטב בין מעשים למעשים, וכאמור לא נתכוונה אלא לפעול בשטח ההתייחסות בלי לפגוע בבעלים הנוצרים עצמם, כמסייעים לכופרים. אף נמצא שבעל נכנס בשלב מסוים במשפט אשתו לפעול למען אשתו בגיוס עדי-הגנה,¹⁰⁵ בתיאור מעשי-שנאה לנאשמת, בהזמנת עדי-תביעה,¹⁰⁶ וכיוצא בהם. אבל נראה מתוך המשפטים כאילו כניסתם האישית לסיוע במשפט היא בשלב שבו נתחוויר לו לבעל שיש סיכוי כלשהו להצלת אשתו, ואין גם להכחיש שהללו ובניהם הם שעמדו מאחורי מערכת-הסניגוריה,¹⁰⁷ והם שסייעו לה בתחום פעולתה בבית-הדין.

במשפטים שערך בית-הדין בסיאודד ריאל באנוסי עיר זו נמצא אותו נזקק לסוג מיוחד של עדים – שותפים לקיומן של מצוות תורת משה. השאלה בעינה עומדת: מהו הקריטריון לבחירתם של שותפים אלה דוקא כעדים לצרכי האינקוויזיציה? בחינת מעשיו ודרכו של אחד השותפים-העדים האלה יש בה כדי ללמדנו על גורמי הזדקקות זו. אין כל ספק שעדים אלה הצטיינו מלכתחילה במסירת עדויות נגד קרוביהם. אמנם כפעילים במסגרת האינקוויזיציה עלינו לשייכם למעמד העדים, אלא שנוספת כאן בחינה חשובה הן של היותם מעורים ביותר בחייה של עדת אנוסי סיאודד ריאל והן של מהימנות דבריהם על דעת בית-הדין ויחס האמון כלפיהם מצד האינקוויזיציה; מהימנות זו חייבה מסירות בלתי-רגילה, וללא גבול ממש, לכל מה שהאינקוויזיציה

¹⁰³ לענין זה נשוב בפרק מיוחד שידון במבנהו של תיק הנאשם.

¹⁰⁴ כך, למשל, במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון; במשפט ליאונור אלוואריס, אשת חואן די הארו, ועוד.

¹⁰⁵ עיין, למשל, במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון, ועוד.

¹⁰⁶ ולפעמים אף אם העיד קודם-לכן נגדה.

¹⁰⁷ העמדת מערכת-הסניגוריה נעשתה, כידוע, בשלב מוקדם במשפט. במשפטיהם של אנוסי סיאודד ריאל שנערכו בטולידו לא היה בודאי הבעל נוכח בשעת מינוי מערכת-הסניגוריה. הסניגור הוא שהתקשר, כפי הנראה, לאחר מינויו עם המשפחה לצורך גיוסם של עדי-סניגוריה ולהבטחת העזרה הדרושה לו.

יצגה ושאפה להשיג. אותם יש לראות כסוכניה־מודיעה של האינקוויזיציה שבלעדיהם ספק אם בית־הדין שקם בסיאודד ריאל יכול היה לפעול באותה יעילות ולברר את טיב מעשיהם של הנתבעים לדין. מן הראוי לציין שהללו פעולתם היתה בימים שבהם ישב בית־הדין בסיאודד ריאל (בשנות 1483–1485). לאחר־מכן לא נמצא עדות משלהם במשפטיהם של אנוסי סיאודד ריאל שנערכו בטולידה, אלא אם הם חוזרים לימי 1483–1485 או לימים הקודמים להם. עובדה זו היא המורה שפעולתם לאחר אותה שנה אולי נפסקה, אפשר משום שנודעו לציבור האנוסים, אך מסתבר משום שבטל הצורך בהם.

בסיאודד ריאל נזקקה האינקוויזיציה לשני עדים מסוג זה. האחד היה פרנאן פאלקון; והשני – פרנאנדו די טרוחיליו, מי שהיה רבם של אנוסים־בורחים מפרעות 1474 בסיאודד ריאל אל פלמה הסמוכה לקורדובה.¹⁰⁸ על הראשון יש לומר שאין משפט שנערך בסיאודד ריאל בשנות 1483–1485 שלא שימש בו עד, או בתפקיד כלשהו.¹⁰⁹ או שלא הובאו בו דבריו. לעתים מסתפק רשם המשפט בהערה קצרה: "פרנאן פאלקון העיד ואמר..." ואין הוא ממשיך בהרשמת דבריו או בהעתקתם. מתוך ידיעה והנחה ברורות, שכל שעד זה אומר ידוע הוא ומקובל על דעת בית־הדין. לעתים נמצא עדות קצרה מפיו על פלוני "...שהוא יהודי לכל דבר",¹¹⁰ ודברים אלה הספיקו לבית־הדין. ועל אף העובדה שנמצא שנתבעים שונים עלה בידם לטעון נגדו כעד, היתה עדותו מקובלת על דעת בית־הדין כמהימנת. והסניגוריה לא היה בכוחה להזימה. למעשה, כל דין שבו שימש פרנאן פאלקון כעד יצא דינו של הנתבע לחובה בדין. פרנאן פאלקון איש סיאודד ריאל היה, והעיד נגד אביו־מולידו ואמר עליו שכל האמור בתביעה הוא אמת ויש להוסיף על האמור בתביעה אלף מונים,¹¹¹ ומעורה היה בחיי האנוסים בעירו ומכיר כל אחד ואחד בעדה זו ויודע את מידת דבקותו של כל אחד ואחד מהם בתורת משה.¹¹² ואילו פרנאנדו די טרוחיליו, אשר איננו יודעים דבר על מוצאו, אלא שהיה כנראה מטרורחיליו, היה כאמור רבם של אנוסים־פליטים בפלמה. הוא שימש את האינקוויזיציה כמומר, בן דור ראשון לשמד, שפתח לפני בית־דין זה את צפונות דרך חייהם של אנוסים רבים ששבו ליהדות.¹¹³ הד מעשיו היה כל־כך גדול, שעצם השמועה על בואו לסיאודד ריאל, סמוך לראשית פעולתה של האינקוויזיציה בעיר זו, היה בה כדי להבריח אנוסים רבים מן העיר.¹¹⁴ ברם, מעניינת השנאת טיבם של שני עדים אלה. האחד אנוס, שנתפס בעצמו לקיום

¹⁰⁸ עיין עליו במיוחד במשפטה של מרי דיאס, המכונה סרייה. ועיין גם ח' ביינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמוד 13 ואילך.

¹⁰⁹ לעתים הוא גם עד לפעולות פרוצידורליות שונות, כגון הכרזה והומנה לתופעה, ועוד. עיין, למשל, במשפטו של חואן גונסאלס פינטאדו.

¹¹⁰ עיין במשפט חואן פאלקון, המכונה הזקן.

¹¹¹ עם רבים מהם היה מסוכסך. מן העדויות והדברים האמורים עליו מסתבר שהיה הפכפך וסכסוך.

¹¹² הוא המיר איפוא את דתו לאחר 1474.

¹¹³ עוד יש להזכיר את פרו פראנקו ובנו לופי פראנקו, אלא שפעולתם מועטת מהנ"ל.

מצוות תורת משה, והוא בן דור שני או שלישי לשמד. הוא התנדד לפני האינקויזיציה, זכה לכפרת עוונות ונעשה נאמנה בכל הנוגע לאנוסי סיאודד ריאל. השני הוא רב יהודי, שהיה משתף אנוסים בקיום מצוות ומלמדם דין יהודי מהו. לאחר המרתו נעשה סוכנה של האינקויזיציה. בדרכם האישית ניתן לראות פעולה מכוונת מצדם נגד אחיהם. יש בשימוש בעדים מסוג זה כדי להצביע בכל חומר ההערכה על מעשהו של בית־הדין, מכל־מקום, אין לראותם כסוכנים־פרובוקטורים שהוחדרו לעדת האנוסים אלא כמודיעים ומוסרי אינפורמציה פנימית בלבד, שגויסו למען האינקויזיציה, לאחר שהם עצמם היו שותפים ולקחו חלק פעיל באותם מעשים גופם.

לדיון בטיבם של העדים עלינו להוסיף כי בכמה מקרים נמצא את עדותם של נוטריונים ורחידורים נגד עמיתיהם, ומהם גם אנוסים. אבל אם הנתבעים לדין ניסו להזים עדויות של משרתים ודומיהם, לא נמצא לעומת נסיונם זה שהעלו על הדעת כי גם אנשים שלא מפשוטי־העם יכלו להעיד נגדם. ייתכן שהסיבה לכך נעוצה במציאות חייהם של האנוסים שנתרונה בחוג המצומצם של המשפחה וקרובי־המשפחה. בדרך־כלל לא השתדלו האנוסים לצאת מתחומם זה ולא שאפו להיות מעורבים בחברה הנוצרית הספרדית. כל המגע עם הציבור הנוצרי לא היה במקרים רבים אלא בתחום העסק או הפרנסה, ותו לא. דברים אלה בולטים במיוחד אם נעיין בתיאורי העדים האלה עצמם. הרקע למגע נמצא בכל פעולה ציבורית־עסקית, שנבעה ממעמדו של אנוס, ממלאכתו או מפרנסתו, ובה ניתן לעד לראות את דרכו ומעשיו של אותו אנוס שנתבע לדין.¹¹⁵ מכאן שעדות זו תיארה לעתים את דרכו של האנוס מחוץ לביתו ומחוץ למסגרת משפחתו, בה בשעה שמשרתים תיארו בעדויותיהם את מעשי הנאשם, או הנאשמת, בביתם שלהם, בתנאי קיומם הפנימיים של האנוס הנעלמים מעיניהם של זרים. תנאים אלה לעתים השתדלו האנוסים להעלים ככל האפשר, כאמור לעיל, אך יש ששמטו כל אמצעי־הזהירות. אי־זהירות זו היא, בסופו של דבר, שהיתה בעוכריהם.

אם נצא עתה להשוות את טיבם של עדי־התביעה לטיב העדים שהעמידה הסניגוריה נמצא שגם זו האחרונה נזקקה לעתים לאותו סוג עדים, אנשים מפשוטי־העם, כתביעה ממש, כך, למשל, הביאה הסניגוריה במשפטה של מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון, אשה עניה מקבצת נדבות,¹¹⁶ המכונה la ospitalera. עדה זו אמרה במשפט שקיבלה נדבות מן הנתבעת לדין, וכנראה לא התכוונה הסניגוריה אלא להבליט את נדיבותה של הנאשמת. אבל בעצם היתה גם התביעה יכולה לטעון נגד עדי־הסניגוריה אותה טענה של טיב העדים, כפי שטענה הסניגוריה נגד עדי־התביעה, והיא לא עשתה כן. ודאי היו לה שיקולים משלה שמנעו ממנה הזכרה זו. על עדי־הסניגוריה יש לומר שלא מצאנו שעדות של קרובים תתקבל על דעת בית־הדין, והיא פסלה אותם,¹¹⁷ בה בשעה שהללו לא היו פסולים להעיד מטעם התביעה. הדעת נותנת

¹¹⁵ עיין, למשל, במשפטו של סנצ'ו די סיאודד, ששימש כידוע רחידור.

¹¹⁶ עיין במשפט, שם, 155 No 386 fol 23r. היא אשתו של דניגו די אסקובאר.

¹¹⁷ עיין במיוחד במשפטים שנערכו בעשור השני של המאה הט"ז. נמצא שהללו נשאלים במפורש על־ידי החוקרים אם קרובים הם לנאשם, ואם כן – נפסלו מלהעיד.

שבדרך־כלל נמנעה הסניגוריה מלהביא קרובים שיעידו לטובתה. זאת ועוד. הסניגוריה והנאשמים דאגו שעדיהם יהיו מצוינים במידות טובות וידועים כנוצרים טובים ונאמנים.¹¹⁸ היא גם קיוותה בדרך זו להורות על טיבו של הנאשם ודרכו הנוצרית. לכן נמצא בין עדי־הסניגוריה כמרים ונוזירים, שמהם היו ששימשו אבות־ידוי לנתבעים לדין. הסניגוריה ביקשה להדגיש הדגשה יתירה את עדותם של עדים אלה. אבל בית־הדין ידע היטב, כפי שייראה להלן, שאין לעדותם של אלה, אפילו הם אבות־ידוי, משקל־יתר. אלא שהסניגוריה, בחפשה דרכים להציל את השולחים אותה לפעול למענם, נאחזה גם בענין חיצוני זה כדי ליצור מען ושלט לנאשם. זוהי חולשתה האורגנית של עדות הסניגוריה.

לא מצאנו במשפטי האינקוויזיציה, שנערכו נגד אנוסי סיאודד ריאל עד לגירוש, עדויות של עדים יהודים. הבעיה לעצמה היא חמורה, ועוד באותם ימים כבר העלה אותה פרנאנדו די פולגאר,¹¹⁹ כי יהודים הלשינו על קונברסוס [נאמנים והגונים] כדי להיפגע מהם ולהתנקם בהם. ייתכן שהיו מקרים כאלה, אף־על־פי־כן היו בידי האינקוויזיציה האמצעים לבדיקת עדויות אלה אם הן אמיתיות. יש לזכור כי עצם קבלת עדותו של יהודי במשפטי האינקוויזיציה היתה ענין מיוחד במינו, שכן העיד כאן יהודי נגד נוצרי, והרי האנוסים נידונו כנוצרים שיצאו מתחום הנצרות ושקעו בחטא הכפירה היהודית. על חולשה זו שבמערכת העדות כבר הצביע לי,¹²⁰ שאסור היה ליהודי להעיד נגד נוצרי.¹²¹ אבל האינקוויזיציה ראתה צורך לחייב יהודים שיעידו נגד אחיהם האנוסים מעצם העובדה שאנוסים נזקקו בקיום מצוות לאחיהם היהודים, "והם שכפו את רבני ישראל שיכריזו בבית־הכנסת בחרם ובנידוי שכל יהודי היודע על זיקתם של אנוסים ליהדות יבוא ויעיד על כך לפני בית־הדין של האינקוויזיציה".¹²² יהודים היו איפוא מקור ראשון במעלה לאינפורמציה על אנוסים מקיימי מצוות, והיו יהודים שלא שמרו לשונם. ועל אף העובדה שלא רבים היו המקרים האלה, די להצביע בעדות אחת על קיומה של מציאות כזו כרעה חולה.¹²³

¹¹⁸ לעתים נפסלה גם עדותם של אנוסים, אף אם לא היו קרוביו של הנאשם. עיין, למשל, במשפטו של חואן רמירס.

¹¹⁹ Crónica de los Reyes Católicos 2, ed. J. de la Mata Carriazo, Madrid 1943, p. 210, 353.

¹²⁰ כך שני, עמוד 537. הוא מסתמך על הפוארו חוסגו (Lib. XII, T. VII, II, n. 9, 10) שאסר קבלת עדותו של יהודי נגד נוצרי, אך ייתכן שהכוונה שם היא לענין פלילי.

¹²¹ עיין עוד על העדות "י בער, תולדות², עמוד 26, והשווה, למשל: M. Gorosch, Fuero de Teruel, Stockholm 1950, § 101 וכן Bear, JehS 2, p. 30—38.

בעיה זו בתחום המגע היהודי־נוצרי חורגת מתחום דיונונו כאן.

¹²² עיין "י בער, תולדות², עמוד 416 ואילך.

¹²³ עיין במשפט אלונסו די טולידו ממסדר סן־הרונים במנזר סיסלה (H. Beinart, Scripta Hierosolymitana 7 [1961], p. 175 ss.) ועיין גם במשפט גונסאלו פרס חאראדה מסרוהיליו (175 № 662), ובמיוחד בעדותו של אברהם כהן שנשבע שבועה יהודית (fol 20r g) והשתמט מתשובה, ועוד. ענין השבועה היהודית שקבלתה מעדים יהודים וגם נוסחתה הם ענין לעצמו. והשווה עוד משפטו של אנדרס גונסאליס, כימר מטלבריה די לה ריינה (155 № 331).

לעתים אין ללמוד מן המשפטים אם הללו באו להעיד מרצונם או שחוקרי האינקוויזיציה, משמעו על המגע ההדוק שבין הנאשם לאותם יהודים, קראו אותם לחקירה. ומותר לנו להקשות: מתי נקראו להעיד, אם קודם לפתיחת המשפט, בתקופה שבה נאספה אינפורמציה בחקירה מוקדמת על הנאשם, או כבר בשעת מהלכו של המשפט נקרא העד היהודי להעיד באודינסייה סודית. אין להכריע בדבר, וייתכן שבדיקת כל המשפטים שהיו בהם עדים יהודים תורע אור כלשהו על פרשה קשה זו לעצמה. לענין סוגם של העדים יש עוד להוסיף ולשאול באיזו מידה נתקבל הוידוי על דעת האינקוויזיציה כעדות נגד הנאשם עצמו. מהכרזות בית־הדין בבואו לסיאודד ריאל (או לכל מקום אחר) למדים אנו שוידויו של הנאשם שנעשה בתקופת־החסד והוכר על־ידי בית־הדין כוידוי מלא, פטר אותו מן הדין עצמו, אבל לא פטר אותו מכפרת עוונות ומהשתתפות באויטורי־פי. ואילו וידוי שהוכר שלא נעשה בשלמות ובכנות, כלומר, אם אסף בית־הדין חומר מרשיע ממקור אחר, או שהמתנדה לא מסר על אחרים שהיו שותפים עמו בקיום מצוות,¹²⁴ נראה היה כעדות מרשיעה נגד הנאשם, והאינקוויזיציה דנה אותו על־פיו. וידוי כזה היה מצורף בתיק, בתחילתו או בסופו,¹²⁵ כהוכחה נגד הנתבע לדין. נמצא שנשקפה סכנה למתנדים שהם יגרמו להרשעת עצמם. זוהי הסיבה שלעיתים תכופות נמצא שלכל וידוי־הודעה נתלוותה הצהרת הנאשם, שאם יהיה לו מה להוסיף לדבריו, ואם ייזכר בעוד דברים שעבר עליהם, יוסיף מרצונו ויתנדה ויודיע. הרי שהצהרה כזאת, על אף הנסיון מצד המתנדה־הנאשם להשאיר לעצמו פתח של הגנה, שיסודו בשכחה או באי־זכירה, היה בה כדי להחשיד את המתנדה שהוא מעלים משהו מן האינקוויזיציה. אך נראה שחייבים אנו לתת דעתנו לצד נוסף של הבעיה. וידוי כזה היה קובע את גורלו של הנאשם, אלא שהאינקוויזיציה היא שקבעה מהו וידוי־אמת ומה אינו כן.¹²⁶ לכאורה אסור היה לה לשפוט את הנאשם על יסוד וידויו שלו והיה עליה לחפש עדויות מסייעות למעשיו של הנתבע לדין. והיא אמנם הביאה ברוב המקרים עדויות מרשיעות נגד הנאשם. הוידוי יכול איפוא להיראות בערכו כעדות מסייעת לצדקת

¹²⁴ גם אם הוידוי נתקבל במה שהנאשם מסר על אחרים נהגה התביעה לאשר זאת לפני בית־הדין. בחינת שיטה נמצא כך בפעולת בית־הדין בטולידו בעשור השני של המאה ה־17. עיין, למשל, במשפט איזבל אוליבוס אי־לופס, אשת דגו סנצ'ס די מדריד (173 № 635) fol 6v. העוור לתובע במשפט זה, דגו מרטינס די אורטיגה, הודיע לבית־הדין שהוא מקבל את וידויה כעדות על בעלה, גיסה אלונסו סנצ'ס די מדריד, חואן רמירס ואחרים. הופעתו – ב־21.10.1512.

¹²⁵ אין הוראה מפורשת מתי ובאיזה מקום יש לצרף את הוידוי. לעיתים הובא הוידוי לאחר תחילת המשפט, כשהנאשם מתנדה בשעת עינויים או בבית־הכלא. עיין, למשל, במשפט מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פאנפאן, וכן במשפט הכומר אנדרס גונסאליס מטלבירה, שהוחזר לחיק הכנסיה ב־6 באוגוסט 1485. הוא הוסיף והודה ב־12 בנובמבר 1485, ונידון לשריפה (K—A fol 381 № 153, בתוספת לפני fol 2r). לוי, כרך שני, עמוד 574, מביא דוגמאות נוספות. בענין זה אף הובאו הוראות 1498 לאסור קבלת הודעה לאחר המאסר. ¹²⁶ עיין בפרק על הסניגוריה, דעותיהם של סניגורים על וידויים לפני כמרי הפארוכיה ובמסגרת הכנסיה.

טענתה, אלא שהיא ראתה בו את היסוד העיקרי והראשון במעלה, וכנראה נבעה תפיסה זו מעצם כוחו הקושר של הוידוי. אף־על־פי שהוידוי, מבחינת תפיסתו התיאולוגית, וכוחו של הכומר המונה (אותו ביקשה לפסול מתוך טענה שהוא לא הצליח בקבלת וידוי־אמת מן האנוסים הנתבעים לדין) חורגים מתחום הערכת עבירות שעליהן יש לערוך משפטי־אונקויזיציה, הנה משהעמידה האינקוויזיציה את מעשיו של האנוס בתחום הכפירה בכנסיה הקתולית היא נעשתה מכפרת עוונות ומטילה ענשים על וידויים לא מלאים או וידויים שכינתה אותם בשם וידויים מזויפים ומבוזיים. והיא שנהפכה בעצמה למוסד המציל את נפשו של החוטא־המתנדה, הנתבע על־ידיה לדין, מדראון־עולם על־ידי שציותה לשרוף את גופו.¹²⁷

כידוע, קיבלה האינקוויזיציה כל עדות שנמסרה בין אם העד ידע על המעשה שעשה הנאשם על־פי ראייה שראה אותו בקיום המצוה ובין ששמע אותו בדבריו דברים שונים. אבל ביסוד העדות על השמיעה לא ראתה צורך לקבוע סייגים. ענין השמיעה נתפרש על־ידיה גם אם העד שמע על הנאשם מפי אחרים. היא הסתפקה במה שהעד סיפר לה על הנאשם ולא חקרה ולא בדקה אותו על מקור ידיעותו.¹²⁸ לשיטה זו של צורת הידיעה היתה השפעה גם על שיטת העדות של הסניגוריה, שגם היא ביקשה לדעת מן העדים "אם הם ראו, שמעו, או שהם יודעים".¹²⁹

עדות הראיה, השמיעה והידיעה, נתבססה על זכרוננו של העד וכושר ראייתו ותפיסתו שלו בסיטואציות ובתנאים שיש בהם כדי לציין שפלוני או אלמוני קיימו מצוות. וכל־כך גדול צריך היה להיות רושם מעשהו של הנתבע לדין, או שהוא נעשה פעמים כל־כך רבות, עד שנחרת בזכרוננו של העד למשך שנים ארוכות, או שרושם ביטוי או דבריו של הנאשם היה כה מכריע שלא נעלם, כלשונם, מן הזכרון. מצד אחר ביקשה התביעה להוכיח בעזרת עדות שהנאשמים על־ידיה קיימו מצוות תקופה ממושכת.¹³⁰ שאין קיומה של מצוה יהודית זו או אחרת ענין חד־פעמי גרידא אלא מעשה ממושך, מעשה ביוזעין ובמחשבה תחילה. את משך המעשים היא הוכיחה בעזרתם של עדים רבים, ועדות כולם היא הבונה את בנין האשמה בתיאורה השלם והמלא. אף־על־פי־כן יש להתפלא על זכרונם המופלג של עדים שונים, שעדותם אינה מוכחשת והיא מתקבלת על הדעת כנִדְאִית וכסבירה בתנאי קיומם של האנוסים ודרכם בקיום מצוות החל במחצית המאה ה־15, שעה שרבים מהם נתעוררו לשוב אל דת אבותיהם ואל צור־מחצבתם.¹³¹ יש להוסיף ולהדגיש את טיב הבנתם העמוקה של העדים במעשים יהודיים, ולעתים נמצא בהם הבחנה דקה מן הדקה. התביעה ידעה להבחין בין אמת שנמסרה מפיהם של עדיה לבין עלילה. לגבי

¹²⁷ עיין עוד בענין העונש בפרק על פסק־הדין והעונש.

¹²⁸ לגבי עדים שעברו, למשל, בבית הנאשם היה ברור אמנם מקור ידיעותו של העד.

¹²⁹ sy vieron, oyeron o sy saben, כך נאמר בלשון כל שאלה שבשאלון.

¹³⁰ העדים מוסיפים ואומרים בעדותם כמה זמן הכירו את הנאשם. גם משך ההיכרות מורה על טיב המגע שבין העד והנאשם. מצד אחר קבעו בעזרת התאריך המדויק שבו קיים הנאשם מצוות את מועד ראשית שקיעתו בחטא ההתייהדות, שכידוע היה רכוש נידון מאז להתרמה.

¹³¹ עיין בפרק הדין בדרכם ביהדות של אנוסי סיאודד ריאל.

דף עדויות מתוך משפטה של מרי דיאס, סרייה: פתיחת עדות פרנאנדו די טרוחיליו, מלמעלה
שורה 7

המשך דף העדויות מתוך משפטה של מרי דיאס, סרירה; עדות פרנאנדו די טרוחיליו מסתיימת בשורה 6 מלמעלה

נאשמי סיאודד ריאל לא שעתה האינקוויזיציה לפעמים לעדויות שמעין ריח עלילה נודף מהן. העדויות לעצמן הובאו בתיקו של הנאשם, אלא שההסתמכות על העלילה כמעשה שעשה הנאשם לא הובאה בכתב־התביעה ולא בפסק־הדין.¹³² הסיבה שלא נזקקה האינקוויזיציה לעדויות מסוג זה נעוצה אולי בבטחונה בדרך הוכחת אשמתם של אנוסים בעוונות התיירות, ולא היה לה כל צורך להודק לאמצעים אלה להוכחת צדקת דרכה.¹³³ היא הוכיחה בעזרת עדיה את מעשי האנוס בכללם, שנעשו בחוגו הפנימי, בהסתר וזמן ממושך, ואלה היו היסוד לבנינה. לעומת בנין זה תיראה דרכה של הסניגוריה בהיאחזה בדברי עדיה כמעשה תלוש מאוד מן המציאות. עדי־הסניגוריה, שהכירו על־פי רוב את הנאשם שנים אחדות בלבד, מסרו רק מה שראו עיניהם או שמעו אזניהם בשלב חיצוני מסוים בדרך־חייו של האנוס. אפילו המדובר הוא בעל־ית־לרגל נוצריות,¹³⁴ או בהזמנת ציורי איקונין ובבניית קאפלה ככנסיה.¹³⁵ מעשים אלה נתפסו על־ידי האינקוויזיציה כמעשים שנעשו למראית־עין בלבד, ואין משקלם עולה בשום פנים בקנה אחד עם משקל מעשיהם היהודיים והזמן הממושך שבו קיימו זאנוסים מצוות תורת משה. זהו ערכן של עדויות־התביעה מבחינת אמיתותן הפנימית היהודית, כנגד ערך דבריהם של עדי־הסניגוריה על מעשים שעיקר כוונתם הוא כלפי חוץ בלבד. מכאן שאין הכרח שאמת אחת תסתור את חברתה. אנוס יכול היה לקיים מצוות וגם לתת בזמן מסוים משלו לכנסיה, והאינקוויזיציה הבחינה היטב בתנאי מציאותם של האנוסים. אבל יש להדגיש כי חשיבותה ההיסטורית של אמיתות מעשיהם היהודיים של האנוסים גדולה היא לאין ערוך, שהרי נידונו הללו כאנשים השכים אל צור־מחצבתם, אל עמם ואל דתם. בתפיסה זו יש אמנם כדי להוסיף אישור לטענתה של האינקוויזיציה על יהדותם של האנוסים; אך אין אנו באים לדון כאן בטענותיה, אלא בדרכה וביחסה אל אנשים אלה, שבכוח הוציאו אותם מדתם ומתוך עמם, ואפילו ננקטו אמצעים אלה מתוך הכרה מוחלטת שיש להציל כביכול ולהושיע את נפשותיהם של המבקשים לשוב לעמם ולדתם. ועל עוד ענין אחד בעדות חייבים אנו לתת דעתנו: זמנה של העדות עצמה

¹³² עיין, למשל, במשפט ליאונור גונסאליס, אשת אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל (ח') בייגארט, תרביץ ל' [תשכ"א], עמוד 50, הערה 22; והשנה גם משפטו של חואן רמירס, שצד אחד, סנצ'ו די מורה, מעיד עליו שמצא הוֹסְטִיָה בין ניירותיו (176 № 675 fol 34r).

והשוה גישה שונה מזו לטיבן של עבירות מסוג זה אצל Baer, JehS 1, p. 339 ss. במשפט חואן דיֶאֶס, הוא חואן דיגלה (143 № 189 fol 2r), נמצא האשמה מיוחדת של הלקאת צלב ביום הששי. הענין נזכר בכתב־התביעה. כיון שאין במשפט זה פסק־דין אין אנו יודעים אם האינקוויזיציה נתנה דעתה להאשמה זו ואם לאו. ברם ענין זה של הלקאת הצלב תופס מקום חשוב בתפיסת־עולמה של האינקוויזיציה כמעשה הנעשה להכחדת הנצרות. במאה הי"ז נמצא משפט מיוחד נגד קבוצת אנוסים פורטוגליים שזוהו עיקר אשמתם. משפט זה קרוי בשם משפט Cristo de la Paciencia, והוא אף זכה בזמנו לציור מאת הצייר פרנסיסקו קאמילו בשם El Cristo de los Agravios.

¹³³ ענין לעצמו הוא משפט לה־גוארדיה. עיין על כך י' בער, תולדות², עמוד 450 ואילך.

¹³⁴ עיין במשפט קטלינה די סמורה.

¹³⁵ עיין במשפט חואן גונסאליס פינטאדו.

ואישורה. כידוע, ניתנה העדות בתחילתה בתקופת־החסד לפני חוקרים מיוחדים, ולאחר־מכן אף משפקעה תקופת־החסד. העדות נרשמה בספר־העדים,¹³⁶ וממנו הועתקו לתיקו של הנאשם, אם הוחלט לתבעו לדין ואם הוכן תיק לנאשם. במהלך המשפט נקרא עדי־התביעה להופיע לפני בית־הדין לשם אישור העדות מחדש.¹³⁷ במעמד זה נשאל העד לאחר שהושבע כדין אם העיד, נגד מי העיד ומהו תוכן העדות. משהשיב על כך, הושנה תוכן עדותו למה שהעיד קודם־לכן ונרשמה עובדה זו. אז הוקראה לפניו עדותו הראשונה והוא שב ואישרה מחדש.¹³⁸ חשיבותו של סעיף זה היא לשם הוכחה שלא נאמר לו בבית־הדין מה עליו להעיד. אם לא זכר את עדותו, והוא ביקש שיוכירו לו אותה מחדש, נקראה זו לפניו. רק לאחר־מכן נשאל העד אם לא העיד מתוך שנאה לנאשם.¹³⁹

אם העיד העד על כמה אנוסים בעדות אחת, נרשמה עדותו בכל משפט בנפרד ואושרה בנפרד בכל משפט. זוהי הבחינה הפרוצידורלית הקובעת הפרדה בכל משפט, והעד היה נקרא בנפרד בכל משפט להופיע ולאשר מחדש את עדותו.¹⁴⁰ מעמד זה ידוע בשם *ratificatio*,¹⁴¹ בו ניתנה אפשרות לעדים להוסיף דברים אם היה להם מה להוסיף. חופש זה לא עמד להם לעדי־הסניגוריה, שהרי היו מוגבלים על־ידי השאלון שהגיש הסניגור.¹⁴² לעיל צוין כיצד יכלו עדי־תביעה "לשמש" את הסניגוריה. עתה נציין שלפעמים הפכה התביעה עדי־סניגוריה לעדיה שלה. יש שעד כזה הוסיף הערה משלו לאחר השאלות שנשאל,¹⁴³ או שנשאל במכוון על־ידי החוקר מטעם האינקוויזיציה. אך נראה לי שאין שיטה זו כלל לפי דרכו של בית־הדין

¹³⁶ עיין לעיל בפרק הדין בפעולתו של בית־הדין.

¹³⁷ כשישב בית־הדין בטולידו אושרו העדויות שנמסרו בסיאודד ריאל בפני שליח האינקוויזיציה שהגיע לשם.

¹³⁸ עיין, למשל, במשפטה של אינס לופס (162 № 497 fol 25v ss), ועוד במשפטים רבים. ¹³⁹ כך רק למן העשור השני למאה הט"ז, ועיין להלן בפרק הדין בתביעה. נראה שהצהרה זו היא תוצאה של הוכחות הסניגוריה בענין עדויות שניתנו מתוך שנאה. בתשובתו של העד נמצא סטנדרטיזציה: *lo dije porque asi es en verdad e por descargo de su conciencia*, והיא מלמדת על הכנה מסוימת שניתנה לעד. עיין, למשל, במשפט אינס לופס (162 № 497 fol 20r).

¹⁴⁰ עיין, למשל, במשפטו של חואן די טיבה, בעדות לוסיה פרנאנדיס. היא מסרה על אנוסים רבים. במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון, היא אישרה את עדותה ב־21 במרס 1513 (155 № 386 fol 10r). במשפט חואן די טיבה אישרה את עדותה ב־20 במאי 1513 (185 № 810 fol 11r). אם הועתקה העדות מהודעתו של הנאשם והועברה למשפט אחר, הרי שהנאשם נעשה עד והוא הובא בנפרד לפני בית־הדין לשם אישור עדותו־הודעתו. רק כך נהפכה ההעתקה לעדות. מבחינה פורמלית, בתיק המשפט. עיין, למשל, במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון, בעדות מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל.

¹⁴¹ אם העדים לא היו בחיים הסתפקו בהעתקה בלבד. אם העדות נמסרה לראשונה במהלך המשפט החתימו לעתים את העד על עדותו. ככלל, נזקקו לשבועתו של העד.

¹⁴² עיין בפרק על השאלון.

¹⁴³ שהנאשם נתחנך בקורדובה. קורדובה, כידוע, יצא שמה לגנאי בכל הנוגע לדבקותם של אנוסים ביהדות. עיין להלן בפרק הדין באורח־חיייהם של האנוסים.

והתביעה לערער את הסניגוריה גם באמצעות עדיה שלה. היא לא נזקקה להם; היו לה אמצעים מספיקים להביא לידי הרשעת הנידון.

בענין מיוחד במינו נזקק בית־הדין לסוג נוסף של עדים, והללו קרויים בפיו *testigos purgatores* או *compurgatores*. עדים מזוכים או מטהרים אלה הובאו להעיד לפני בית־הדין במקרה שעלה בידי הסניגוריה להזים את טענותיה של התביעה על־ידי הוכחת שנאה מצד עדי־התביעה לנאשם. עדים אלה הם למעשה "עדי־אופי", המעידים על טיבו, אפיו והגינותו של הנאשם לאחר שבעזרתם של עדי־הסניגוריה (*testigos abonos*) והזמת עדי־התביעה (*tachar*) נקבע מצבו של הנאשם כתלוי ועומד לא לשבט ולא לחסד. גם עדים אלה העידו על־פי שאלון שהגישה אותו הסניגוריה ושהוגבל לשאלות על טיבו של הנאשם ואפיו. על־פי רוב היו עדים מזוכים אלה נוצרים טובים ונאמנים. אמנם, נוהג זה עבר לאינקוויזיציה הספרדית מן האינ־קוויזיציה של ימי־הבינים, והיא השתמשה בו לעתים קרובות למדי ביחוד במאה הט"ז.

עד לסוף ימיו של טורקימדה מועטים המקרים שבהם נזקקו לשיטה זו.¹⁴⁴ ריבוי זה של פרטים בדיוננו בסוגי העדים יש בו כדי ללמדנו כמה מכרעת היתה החשיבות שיחסה האינקוויזיציה לעדות, שהיא יסוד מוסד בבנינו של המשפט. ואם באים אנו להשוות את דרכיה של התביעה באמצעות עדיה ועדויותיה לזו של הסניגוריה ועדיה שלה, נמצא במידה גדולה שכפות־המאזניים נטו מלכתחילה לצד התביעה. לא נערך כאן משפט שבו מופיעים הצדדים עם עדיהם בגלוי, וצד אחד רשאי ויכול לחקור את עדינו של הצד שכנגד.¹⁴⁵ התביעה היה בכוחה לעשות זאת, לא כן ההגנה. לפנינו איפוא מערכת משפטית שלמה, שחלק חשוב ממנה – איסוף טענות התביעה – נעשה קודם למשפט, מחוץ למסגרת הדיונים המשפטיים, ורק אחר־כך, במהלך המשפט, הובאו כאמור בסודיות עדויות־ההרשעה לאישור בלבד. ההגנה התחילה בפעולתה רק בשעת המשפט, והיא הוגבלה גם מבחינת הזמן שהועמד לרשותה. האינקוויזיציה נטלה לעצמה הן את סמכויותיו של המוסד החוקר והמוסר את פרטי־האשמה לתובע, כדי שהלה יתבע את הנאשם לדין, והן את סמכויותיו של המוסד הדן את הנאשם. דרכה של האינקוויזיציה יוצאת מחומרת מעשיה, והיא שגרמה שהנאשם לא ידע את אשר צפוי לו לאחר שנאסר במפתיע. ואף־על־פי שאין צעד זה נוגד לנהגי הימים ההם, הרי בולטת שרירות זו יותר נוכח מגבלותיה הרבות של הסניגוריה. ולא בכדי קבעה הסופרימה בשנת 1531 שיש למסור את העדות (בצורתה הסתמית, כמובן) לסניגור ולנאשם, כדי שהלה לא יטען שלא ניתנה לו הגנה. למעשה, לא היה בהוראה זו אלא אישור למצב קיים ועומד של מסירת העתקו של כתב־האשמה וסיכום דבריהם של עדי־התביעה לסניגור.

¹⁴⁴ עיין, כנגד זה, במשפט הנזירים במסדר סן־הרונזימו (H. Beinart, Scripta Hierosoly-) עיין גם לי, כרך שלישי, עמוד 114. הוראות שנת 1500 (§8) אסרו מסירת פרטים מן ההגנה לעדים אלה. העדים אישרו לעתים את הכחשת האשמותיו של הנאשם. לפי הוראות 1561 (§47) נתחייב הנאשם להגיש רשימה גדולה של אנשים, ומהם בחר בית־הדין את העדים המזוכים. בסופה של המאה הט"ז בטל מנהג זה.

¹⁴⁵ עיין בענין זה גם באמור בפרק על הסניגוריה.

לפי מקומה של העדות במשפט־האינקוויזיציה יכולים אנו לחזור ולאשר, שזו היתה עמוד־התווך של כל בנין פעולתה. בלעדי עדי־התביעה לא ניתן לבנות את בנין "חקירת המינות" ואת משפטיהם של המתיהדים. רק עדי־הסניגוריה הם ששיוו למשפט יסוד אובנקטיבי כלשהו. די היה לו לנאשם להגיע לכלל ניחוש מי היו העדים שהעידו נגדו ולהוכיח שנאה מצדם כדי שייפסלו הללו מלהעיד. כלומר, אם הוכיח הסניגור שהללו עדים זוממים הם הציל את שולחו.¹⁴⁶ הוה אומר: בעדים ובעדותם טמון המפתח להבנת שיטת ההתחקות אחר המינות והכפירה.

ד. התביעה ושיטתה

בהופעתו של התובע נקבעת מידת הדין במשפט האינקוויזיציה. הסדר שבו מונה התובע את מעשי הנאשם לפי חשיבותם והדרך שבה הוא מתאר את מעשיו, שעליהם יצא להתריע ולדרוש שיהא נידון ככופר ומין, קבעו במידה מכרעת את פסק־הדין. והגם שדבריו היו מבוססים, כפי שראינו לעיל, על עדויות שתכנן היה ידוע לשופטי האינקוויזיציה,¹⁴⁷ הנה כל עוד לא הוגשה טענתו הראשונה של התובע, שבדעתו לתבוע לדין את מי שעתיד להיות נאשם על־ידיו בכפירה, לא פתחו אלה במשפט כלשהו. בדרכו שלו בתביעה הוא מתוה את דרך המשפט, על אף העובדה שבעצם כוונת קיום המשפט מטעם האינקוויזיציה היה משום סיוע מראש למי שפועל לביעורה של הכפירה. ואם מיצגת האינקוויזיציה את רעיון ביעור הכפירה, הרי שהתובע הוא הנציג הפועל משמה להעלאת נושאי הכפירה לדיון בבית־הדין של האינקוויזיציה. הוא הפונקציונר היוצא מטעמו של בית־הדין לעשות את שליחותו המעשית – הוכחת קיומה של הכפירה בנאשם על־ידיו. בכל־זאת נמצא שגם לדרכו נקבעו כל מיני סייגים. מסתבר שסייגים אלה נועדו להעלות את טענת ההאשמה לדרגה של הוכחה אובנקטיבית כלשהי לאמיתות טענותיהם של מיסדי האינקוויזיציה הלאומית בספרד שפשתה בה הכפירה היהודית ויש צורך במוסד מיוחד כדי לבערה. נראה כאילו אמרו הללו, שהכפירה תהא מוכחת מעצמה אף אם נקבע סייגים לדרכו של התובע בתביעתו. מעשיהם של האנוסים הם שיוכיחו את צדקת דרכה שלה.

כבר בהופעתו הראשונה, שבה הודיע התובע כי בכוונתו להגיש כתב־תביעה ולהאשים פלוני במעשי־כפירה, חייב היה להביא לפחות עדות אחת מהימנה, או להביא הוכחה מספר־העדויות, שיש בה כדי לשמש הוכחה מבוססת לתביעה שהוא עתיד להגיש.¹⁴⁸ באותו מעמד אף הוכיח בעזרת עדים את עובדת בריחתו של

¹⁴⁶ אמנם, היה עלי להוסיף לאחר־מכן עדים מזכים.

¹⁴⁷ תפקיד התובע לא היה קיים בבית־הדין של האינקוויזיציה האפיפיורית בימי־הביניים. האינקוויזיטור הוא גם חוקר, גם תובע וגם שופט כאחד. מינויו של התובע הוא איפוא חידוש לגבי בית־דינה של האינקוויזיציה הלאומית־הספרדית.

¹⁴⁸ עיין בפרק על העדות ובפרק הדין בפרוצידורה המשפטית. העד, כידוע, קרוי בשם .testigo de informacion

הנאשם למקום שאין ידו של בית־הדין משגת אותו. למעשה די היה בעדות כזו כדי להוכיח את אשמתו של הנאשם, שכן לולא היה אשם לא היה הולך ממקומו. נראה כאילו סלולה היתה דרכו של התובע בתביעתו, ואף־על־פי־כן צריך היה להביא את הוכחותיו להרשעת הנאשם הבורח.

בהופעתו השניה הגיש התובע את כתב־התביעה, שהיה כאמור מבוסס על דבריהם של עדים שהעידו במישרין לפני הוקרי האינקוויזיציה בתקופת־החסד, או שיצאו ואספו פרטים עליו בעקיפין מעדויות שנאמרו על אחרים, או שנתבסס על הודעתו־וידויו של הנאשם בתקופת־החסד או לאחריה.¹⁴⁹ במקרה שבית־הדין החליט להעמידו לדין משום שחשדו בו שוידויו לא היה שלם. יש ונמצא שהתביעה נתבססה על עדות וידויו כאחד. והגם שכל הדברים הללו הועלו לפני השופטים־החוקרים ונרשמו בספר־העדויות של בית־הדין, הדעת נותנת שהיו לתובע לעתים מקורות־אינפורמציה נוספים על הנאשם, טיבו, מעמדו ודרכו בחיים. בכמה פסקי־דין וכתבי־האשמה נמצא לעתים תוספות של תיאורי מעשים ומצוות שקוימו בידי נתבעים לדין, והללו מלמדים שהיו לו מקורות־אינפורמציה שבעזרתם הגיע לידי הערכת טיבו של הנאשם. אך מסתבר שלא הוא עסק באיסופה. הדעת נותנת שהעוסקים בחקירה המוקדמת מטעם בית־הדין הם שסיפקו לו את האינפורמציה הדרושה לו לעריכת התביעה. מערכת החקירה והתביעה הן יחידת־פעולה אחת, והללו הן שהעריכו את מעשיו של מי שעתיד להיטבע לדין, נועצו באסיסור (אם נצטרכו לו); מערכת־החקירה היא שסיפקה לתובע את הערכת רקע מעשיו של הנתבע לדין, קשרי משפחתו ומגעיו בעירו ומחוצה לה.

בשעה שבית־הדין ישב בסיאודד ריאל שימש כתובע פרנאן רודריגס דיל בארקו, ואילו בשעה שעבר בית־הדין לטולידו הואשמו הנתבעים לדין מסיאודד ריאל על־ידי כמה תובעים.¹⁵⁰ בטולידו נעשה פרנאן רודריגס אחד האינקוויזטורים השופטים, והוא מן החשובים שבהם. אין ספק שהוא מעמודי־התווך של מערכת האינקוויזיציה בקסטיליה ואיש־אמונם של המלכים הקתוליים, היה קנוניקוס בגרנדה ושימש קפליאן למלך ולמלכה. כל משפטי האינקוויזיציה שנערכו בסיאודד ריאל נטבעו בחותם פעולתו האישית, והדעת נותנת ששימש גם מורם ומדריכם של אלה שפעלו בימיו בטולידו.

משבאים אנו לבחון את שיטתו של תובע זה, כפי שפעל במשפטי סיאודד ריאל, יסתמן לנו קוֹ הברור, היוצא לא רק מגישתו שלו; יסתמנו לנו ככל הנראה גם אותן הוראות שניתנו מאת הסופרימה בכל הנוגע לצורתו ולדרכי הגשתו של כתב־התביעה. אך נראה שיש להדגיש שבדרכו שלו, ומשום שפעל בשנותיה הראשונות של האינקוויזיציה, הוא איפוא ממעצבי דמותה של התביעה בכללה כפי שמצאה את ביטויה במשפטים בהם שימש תובע. מכתב־התביעה שהגיעו לידינו אנו למדים על מבנה קבוע ועומד, המורה על שיטה קבועה בדרכה של התביעה. שיטה זו ודאי

¹⁴⁹ על אלה עיין בפרק העדות והעדים.

¹⁵⁰ עיין בתיאור תולדות בית־הדין.

שהיא תוצאה של נסיון רב־שנים בתביעות אינקוויזטוריות מימ־הבינים ושל מערך הדין הכללי שנהוג היה בספרד ושהועבר למסגרת האינקוויזיציה. על־פי שיטתו העריך התובע תחילה את גודל המעשה הרע שנעשה בניצול שהאנוס המתייחד ניצל את הפריורגטיבות שבאו לו בתוקף היותו נוצרי. בטענה זו ביקש להצביע על ניצול האמון שרוחשים לכל נוצרי באשר הוא נוצרי. האנוס שנתהד בגד באמון שניתן לו; הוא בגד בדתו, וכיון שנתקיימה זהות־תפיסה בין הדת והמדינה, הרי שגם בה בגד. כבר צוין לעיל שבפעלה צירפה האינקוויזיציה את המעשה מן הבחינה הדתית ומן הבחינה הציבורית־הפוליטית. התביעה היא שיצגה בטענותיה ובתביעותה את דרכה של האינקוויזיציה, ועל־פי דרכה זו דנה את הנחבצים על־ידיה לדין.¹⁵¹ רק לאחר שהעלה התובע את טענת הבגידה באמון ואת העובדה שהאנוס הנתבע היה מאחו עינים כנוצרי, יצא למנות את מנין העבירות שעבר הנתבע לדין. תחילה מנה את המצוות היהודיות ודיני תורת משה ומנהגי ישראל, כפי שנתקיימו בידי הנאשם, ורק אחר־כך מנה את העבירות שעבר הנאשם כנוצרי בנצרות. כלומר, מנין העבירות כפול, והוא מורכב מקיום מצוות ישראל ומעבירות שעבר בנצרות. שאותה חייב היה לשמור ולקיים בה את דיניה וחוקיה, והנה הוא לא רק מתייחד אלא גם עבריון במסגרת הכנסיה. הנה אומר: אם על עבירות בנצרות זכה בשעתו לכפרת עוונות, הנה אלה המנויות עתה בכתב־התביעה הן מיוחדות במינן ורק בית־דין של אינקוויזיציה רשאי לדון בטיבן. על התייחדות שום כומר וידוי אין בכוחו לכפר. אלא שבמעמד הדין העלה התובע את העובדות שבעבירות בלבד, כנראה על שום המגבלה החיצונית – החובה לספק לנאשם ולסניגורו העתק של כתב־התביעה והחשש שמא יתגלו לנאשם העדים שהעידו נגדו.¹⁵² מכאן שיש להבדיל בכתב־התביעה בין החלק הראשון שנועד בעצם לשופטים, והוא הביסוס התיאולוגי לתביעה, ובין החלק השני, שאמנם גם בכוונתו מיועד היה לשופטים, אלא שעליו בלבד נסב הדיון בין הצדדים: התביעה והסניגוריה. ורק לאחר המנין הכפול של המצוות היהודיות והעבירות בנצרות ביקש התובע להטיל עונש על הנאשם.¹⁵³ בקשתו לעונש היתה אחת, ועוד נשוב לענין זה. אלא שלבקשתו זו הוסיף בקשה ל־citatio לבורח, שיופיע וישיב על האשמה, ולבניו שיבואו ויגנו על אביהם או אמם. והוא הדין גם לגבי יורשיו של נפטר, אשר ביקש שעצמותיו יוצאו מקברן ויישרפו בפומבי באוטו־די־פי.

דרכה של התביעה היא שחייבה את התובע להוסיף כמה הודעות לאחר הגשת כתב־התביעה. בראשונה שבהן אמר, שאם יהיה בידו חומר מרשיע נוסף יביא אותו לפני בית־הדין. כן יביא את שאר טענות התביעה שבפיו להוכחת האשמה בבוא

¹⁵¹ עיין על כך בפרק על פסק־הדין והעונש.

¹⁵² עוד נשוב לתגובת הסניגוריה על צורת הגשת כתב־התביעה.

¹⁵³ לאחר ההופעה הראשונה, כשהעלה את טענת הכפירה ואת כוונתו להאשים את הנאשם, ביקש כידוע את מאסרו של הנאשם ועריכת אינוטר של רכוש. עיין לעיל בפרק על הפרוצדורה.

השעה המתאימה במהלך המשפט. הודעה מיוחדת נוספת היתה מובאת מצדו אם הנאשם התנדה בתקופת־החסד ווידויו נראה בעיני התביעה תחילה כוידוי לא שלם והתובע התכוון להוכיח זאת. ואם לא התנדה בתקופה זו כלל, טען התובע שהנאשם לא ניצל כראוי את תקופת־החסד, כלומר שלא נזקק למידת הרחמים של האינקוויזיציה כדי לזכות בכפרת עוונות. משמע שרימה את העושים למען האמונה והשתמט מן הוידוי. רצה לומר, שעל יסוד דבריו אלה אין שום אחיזה למידת־רחמים כלפי הנאשם. ועל אף העובדה שביקש את הטלת הענשים שלהם ראוי הנאשם. ביקש במיוחד מתן דין־צדק.¹⁵⁴

אבל החשובה שבהצהרות התובע נוספה רק לאחר שהאינקוויזיציה קנתה נסיון בפעולתה. הדעת נותנת שנשמעו טענות נגד התביעה כי פעלה מתוך שנאה ויצר־נקמה כלפי נאשמים מסוימים. לכן הודיע התובע ונשבע שאין תביעתו מוגשת מתוך שנאה. ואם הנאשם נעדר מן הדין, הוסיף התובע שהיה תובעו לדין אפילו היה נוכח. והוא סיים ואמר שהתביעה מוגשת על־ידיו על סמך אינפורמציה נכונה שבידו. נראה שכיון שנעדרה הודעה זו במשפטי סיאודד ריאל הראשונים, שנערכו ב־1483, ניתנה לו לתובע הוראה שעליו למסור הצהרה זו על יסוד החלטת כינוס האינקוויזטורים בקיץ 1484.¹⁵⁵

אם נראה את דרכה של התביעה באורה של הסניגוריה יסתבר לנו שבה בשעה שלרשותו של התובע עמד מנגנון שלם קודם לדין ובזמן הדין, הנה לא עמדו לסניגור אלא לטראדו אחד או שנים, וגם זה רק מיום המינוי; הנאשם ובני־משפחתו – על־פי רוב גישו באפלה למצוא דרך של הגנה מתוך מסכת התביעה. מראש כאילו נראה נצחונם של התובע. אלא שנוכח דרכה של ההגנה ושיטת התגוננותו של הנאשם עצמו אנוס היה גם התובע לנקוט אמצעים מיוחדים לשם הבטחת נצחונו במערכת הדין. הוא הבטיח לעצמו נצחון זה בעזרתם של עדים שלא הרבה לברר טיבם, והנה דוקא בעדים נמצא לעתים יסודות של אותה נקמנות שהתובע יצא להכחיש אותה בהצהרתו לפני בית־הדין. ואם הוכחה שנאה מצד עדים לנאשם, פישפשה האינקוויזיציה בטיב העדים ועדותם.¹⁵⁶ מכאן שיש לנתק את הצהרתו, שהגיש את תביעתו לא מתוך יצר של נקמה ושנאה אישית, מן העדים ומעדותם. הצהרתו היא, לכל הדעות, הצהרה אישית שאין לה כל קשר לעדות ולעדים.

¹⁵⁴ הביטוי הוא *complimento de justicia*.

¹⁵⁵ עיין משפטו של דיגו לופס (ספטמבר 1484).

¹⁵⁶ בעדויות מאוחרות שגבתה האינקוויזיציה (במאה הט"ז) נדרשה הצהרה מן העדים שאין הם מעידים מתוך שנאה לנאשם. ודאי כדי להקדים טענה של הסניגוריה. ועיין על כך בפרק על העדות והעדים.

ה. הסניגוריה ושיטתה

1. מערך הסניגוריה בראשית דרכה

כבר במעמדות הראשונים של מהלך המשפט נמצא את מערכת־הסניגוריה, המורכבת בדרך־כלל מפרוקוראדור המופיע וטוען לשולחו במעמד הדין, ולטראדור אחד או שנים, הפועלים אתו להכנת קו־ההגנה. חשיבות מיוחדת נודעת לפעולתה של מערכת הסניגוריה, משום שיש בה כדי ללמדנו על נסיון כן מצד אותם פרקליטים שנשכרו על־ידי בני־המשפחה להציל את הנתבע לדין, או את שמו הטוב, אם נידון לאחר מותו, וכמובן גם את המשפחה עצמה שגם היא סובלת יחד עם הנידון. אי־לזאת היה בכוחה של סניגוריה יעילה להעלות נקודות־תורפה הן במערכת התביעה והן בשיטתה של האינקוויזיציה בכלל. ואמנם נמצא ששיטה זו נקטו כמה סניגורים שפעלו כבר בשעה שבית־הדין ישב בסיאודד ריאל בשנות 1483–1485. ברם חייבים אנו לחזור ולהדגיש שפעולתו של כל סניגור יש לה מידות אישיות, ותכונותיו של הסניגור עצמו באו לידי ביטוי בשיטת ההגנה שנקט. מן הדין איפוא שנתבונן בשיטתו של כל אחד ואחד מהם לחוד. אמנם, דרכו של כל סניגור פרגמנט היא בפעולתו בבית־הדין ובפעולתו למען האנוס הנתבע לדין, אלא שצירוף הפרטים היוצאים מפעולתו הוא המאפשר לנו הערכה של מעשה שנעשה למען אנוסים בבית־הדין של האינקוויזיציה. ופעולתם של הסניגורים למען אנוסי סיאודד ריאל כשישב בית־הדין בעיר זו, בשנות 1483–1485, ולאחר שעבר לטולידו ואנוסי סיאודד ריאל הובאו לדין בעיר זו, יש בה כדי לזרוע אור לא רק על תולדות אנוסים אלה, אלא גם על פרשה נכבדה בתולדות פעולתה של האינקוויזיציה.

מערך הסניגוריה הוא חלק בלתי־נפרד מן הפרוצדורה המשפטית של נידוני האינקוויזיציה. יש לזכור שלמערך כזה זכו רק נידונים בפניהם, שהם עצמם סיעו להגנתם שלהם, או נידונים לאחר מותם כשבני־משפחתם דאגו להגן על שמם הטוב של אביהם, או אמם, או קרובם, הנתבעים לדין.¹⁵⁷ מי היה הסניגור? כיצד נבחר ומהו המעמד שבו נבחר? האם יכול היה הנתבע לדין לבחור בכל מי שרצה? היכן נפגשו בני־המשפחה אתו? הערכה נכונה של ענינים אלה עשויה ללמד על שיטת פעולתו של בית־דין האינקוויזיציה, על אורח בית־הדין ועל דרכו שלו ביחסיו עם האנוסים בני־משפחתו של הנאשם. הן הסניגור צריך היה להיות נאמן ומקובל על שני הצדדים כאחד, כלומר הן על בית־דין האינקוויזיציה והן על הנידון ומשפחתו. וזאת באותם הנאים קשים ומיוחדים שבהם חייב היה לפעול להצלת שולחו כשאמצעיו מוגבלים וידי קשורות בתנאי פעלו של בית־הדין גופו. ועוד נראה להלן כיצד ניסו סניגורים

¹⁵⁷ יש להדגיש שנכרך בכך שיקול נוסף, אם האב או האם יצאו חייבים בדין יחרם רכושם, כלומר גם אם כבר נמצאה הירושה בידי היורשים. על הצאצאים הוטלה שורה של הגבלות. עיין בענין זה בפרק הון בפסק־הדין ובעונש.

מהוגנים בדרכם לנגח את האינקוויזיציה על שיטותיה בגביית עדויות. בשימוש בעדים, וכיצד בהם, בפעלה של התביעה ובדרכה הפורמלית מצד אחד, ומצד אחר בניתוח עבירותיו של הנאשם בנצרות ובמצוות תורת משה שקיים. ובמיוחד, כאשר משפחתו של הנאשם והנאשם עצמו לא ידעו מי מסר עליהם, צריך היה הסניגור לבנות מבנה שלם של שיטת-הגנה לשולחיו המגששים לעתים באפלה נוכח האסון שנתרגש ובא עליהם. ואם על-פי דרכה של כל סניגוריה חייבים הנזקקים לה לרחוש אמון לכוחו וליכולתו של הסניגור, הנה בתנאי משפט האינקוויזיציה חייבים אנו להוסיף לאמון עמוק זה אמונה בכנות רצונו של הסניגור להציל את שולחו, שהרי הדעת נותנת שתתקבל על דעתו סברתה של התביעה, שהנאשם הוא כיפר ומין ואינו זכאי להגנה.¹⁵⁸ אין צורך להוסיף, שחומרת העבירות נראתה גדולה ורבה וסכנת המוות שריחפה על ראשי הנתבעים לדין חייבה את הנאשם או את בני-משפחתו להזדקק למערכת סניגוריה, שאפשר היה לתלות בה תקווה גדולה, שתצליח בפעלה להצלת חייו של הנאשם או לטיהור שמו מאשמת הכפירה שבה הואשם. משום כך אותם סניגורים שנבחרו להגן על אנוסים מגע להם עם כלל מסגרת בית-הדין והם מקובלים עליה, מה גם שבתחילת ימי בית-הדין בטיאודד ריאל שימשו כמה מהם מומחים או נוטריונים או פמיליארים במסגרת בית-הדין.¹⁵⁹ אמנם יש בעובדה זו כדי להטיל דופי בטיבה של הסניגוריה, אלא שיש לראות מצב זה כרע במיעוטו. עצם העובדה שנתאפשרה לנאשם סניגוריה היא העיקר. ואפשר לומר שכמעט בכל המקרים מילאו הפרוקוראדורים את שליחותם כשיצאו להגן על שולחיהם. ואף נראה, כאמור, כמה מהם שלא היססו ובדבריהם הטילו דופי בשיטתה של האינקוויזיציה כולה ובדרכה בעדויות ובעדים ובטיב ההערכה שהעריכה את מצוות תורת משה שנתקיימו בידי אנוסים שנתבעו לדין. והגם שלהלכה התיר בית-הדין לנאשם לבחור לו לסניגור במי שירצה,¹⁶⁰ הרי שמחוץ לשני מקרים יוצאים מגדר הרגיל, בהם הגנו בנים על אבותיהם,¹⁶¹ נבחרו לסניגורים אותם אישים שנמצאו במעמד הדין כשהובא אליו הנאשם או כשהופיעו בו יורשי הנאשם ובחרו בסניגור מתוך קבוצה של אישים

¹⁵⁸ במיורקה, למשל, עור הסניגור לנאשם להתנדות. ואם הנאשם סירב להתנדות הפסיק הסניגור להגן עליו (B. Braunstein, *The Chuetas of Majorca*, Scottdale Pa., 1936, p. 16 n. 58). מקרה דומה לזה במקצת מצאנו באראגון בתקופת הגירוש, שבו הסתלק הסניגור בשעה שההכרעה היתה קרובה. ייתכן על שום סכנה שהיתה נשקפת לו על דרך הגנתו במשפט. עיין Baer, *JehS* 2, № 410, על מעמדו של הסניגור בימי-הביניים, ששום אדם הגון לא יטול על עצמו להגן על כופר. עיין גם Vacandard, *DThC* 7, p. 2039 s., 2060. במשפטי

טיאודד ריאל לא מצאנו שסניגור יסתלק מלמלא את תפקידו.
¹⁵⁹ הוכחה ברורה לכך שסניגורים ולטראדוס משמשים לעתים עדים לפעולות פרוצדורליות שונות בהליכי משפטים שונים. נזכיר כאן לדוגמה את הבאצילור גונסאלו מוניז שהיה גם עד-תביעה וגם עד לקיום מעמדות אוטורידיפי שנערכו בטיאודד ריאל בשנות 1483–1485, והוא אנוס ונחשב מומחה לענינים יהודיים. פרוקוראדור אחר, פרנציסקו די הוסיס, שימש כנוטריון בבית-המשפט. ועיין להלן כשנדון בשיטתו של כל פרוקוראדור.

¹⁶⁰ עיין במשפט חואן גונסאליס דאסה (154 № 356 fol 2v).

¹⁶¹ נשוב לענין זה להלן.

ממסגרת בית־הדין שנמצאו באותו מעמד. הנאשם אף יכול היה לותר על מערכת סניגוריה, ונמצא גם מקרים מסוג זה. ויתור על סניגוריה יכול היה שיהא נובע מאי־אפשרותו של הנאשם לשאת בהוצאות; ויתור מזה: במקרה של בטחון מצד הנתבע לדין כי הואשם באשמת־שקר ודינו יצא לזכות ולא לחובה. נאשם אחד, פדרו די וילגאס,¹⁶² שויתר על מערכת סניגוריה, היה נוצרי ממוצא נוצרי גמור. אף־על־פי כן יש לשער שניתנה לו עזרה בהכנת שאלון הסניגוריה ולטראדו הועמד לרשותו; הנאשם טען לעצמו, וזאת משום גודל בטחונו בצדקתו.¹⁶³ גם במקרה אחר, של מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פאנפאן,¹⁶⁴ נלמד על גישתה ובטחון טיעונה של הנאשמת שהניחה שעל שום מעשיה הנוצריים תצא זכאית. דבר שלמקרא תיקה נראה מופרז מאוד. שיטה זו נקט גם חואן די פיס, שמלכתחילה ויתר על מערכת הגנה לעצמו ולאשתו קטלינה גומס.¹⁶⁵ ואם הראשון היה כוחו עמו על יסוד תנאי חייו ומוצאו, הרי שלמריה גונסאליס ולחואן די פיס לא עמד כוחם שלהם. בדרך־כלל אפשר לומר שמקרים כאלה הם יוצאי־דופן, והנאשם היה משתדל, ככל שניתנה לו האפשרות, לקבל את עזרתה של מערכת סניגוריה. ולא זו בלבד. גם התובע מצדו היה כרגיל מבקש שיועמדו לנאשם פרוקוראדור ולטראדו להגנתו, אם הנאשם לא ביקש לעצמו מערכת סניגוריה. בקשה זו בדרך הטבע שתיעשה כבר בראשיתו של המשפט, ואמנם נערך מעמד הבחירה מיד לאחר הגשת התביעה והודעתו של התובע על כוונתו להאשים את הנתבע לדין בהתייודות ופנייתו אל השופטים שיפתחו בפרו־צידורה המשפטית. משנבחר באותו מעמד, והדעת נותנת שהסניגור נמצא בחדר סמוך למקום המשפט, ולשם בחירתו הוכנס למקום זה והוצג לפני הנתבע לדין, היה נקבע המועד לתשובתו של הסניגור, והוא היה נשבע להגן על שולחו.¹⁶⁶ לאחר־מכן ניתן לו העתק דבר־התביעה, כלומר תוכן העדות, שממנו הושמטו כל הנתונים שהיה בהם כדי לסייע לנאשם לזהות את העדים שהעידו נגדו.¹⁶⁷ כך נפתחה פעולתה של מערכת הסניגוריה. ברם, יש להעיר שהיו מקרים שלפי תאריכי המשפט נמצא

¹⁶² 852 № 188. ב־2 בינואר 1484 ויתר על סניגור והודיע שילמד סניגוריה על עצמו.
¹⁶³ על השאלון ומבנהו עיין להלן. הוא נידון לכפרת עיונות. לפי מקצועו היה apuntador de paños, ולפי מצב ההשכלה באותם הימים אין נדאות גמורה שידע קרוא וכתוב.
¹⁶⁴ 154 № 375 fol 3r—3v (שנות 1483—1484). מן משפטים הראשונים. היא נידונה לשריפה.

¹⁶⁵ בסופו של דבר נזקק למערכת־סניגוריה: פרנציסקו די הוסיס ואלונסו אלואריס. עיין עליהם להלן (184 № 267 fol 7r).

¹⁶⁶ לא בכל משפט נמצא את נוסחת השבועה. ביחוד נעדרו השבועה ומעמד ההשבועה במשפטי־האינקוויזיציה הראשונים שנערכו בסיאודד ריאל. ייתכן שהשבועה הוכנסה בשלב מאוחר מהלך פעולת בית־הדין של האינקוויזיציה. הידיעה על השבועה רשומה כך: "...juró en forma de derecho e hizo la solemnidad de curador e defensor etc... en la dicha causa".

עיין במשפט חואן די טיבה (185 № 810 fol 5v). משפטו נערך ב־1513.

¹⁶⁷ עיין על כך בדיון על טיב העדים והעדויות, לעיל.

שמערכת הסניגוריה נפתחה כבר קודם לפתיחתו הרשמית של המשפט.¹⁶⁶ נראה כאילו נתקיים מעין שקלאוטריא מוקדם, וייתכן שחומרת מצבו של הנידון ומעמדו בחברה הם שהביאו להקדמת מערכת סניגוריה. כבר צוין לעיל שלסניגור ניתן מועד לתשובה ולהגשת שאלונו. פרק־זמן זה היה שונה, 9 ימים או אף 30 יום. אבל בדרך־כלל היה קצר, והסניגוריה פעלה על־פי דרכה בחפזון רב. את כתבי־ההגנה הכין בכתב הלטרנדו, והוא גם שהגיש את המסמכים הכתובים לבית־הדין. אף־על־פי־כן נמצא קוים ברורים לטענותיה ולשיטתה בסניגוריה בהכנת טיעונה ובדרכי גיוס העדים למען שולחיהם. אין ספק שכאן מילאה תפקיד חשוב עזרתה של משפחת הנאשם,¹⁶⁹ שנפגשה עם הסניגור, כנראה, מחוץ למסגרת בית־הדין.

קודם שנבוא לדון בטיבה של הסניגוריה ברצוני להביא כאן כמה מקרי־ההגנה מיוחדים, שבהם יצאו בנים להגן על אבותיהם ולשמש להם פרוקוראדורים. מצד אחד אין ספק שבנים אלה צריכים שיהיו משפטים ובקיאים בהליכי המשפטיים של בית־דין האינקוויזיציה. לכן רק יחידים־סגולה יכלו לקבל עליהם גטל משימה כזו, שהיא לעצמה כבדה ואחראית, ומה גם שכאן עמדו בנים והגנו על אבותיהם וראו בצערם וביגונם. מתוך עיון במשפטים נמצא שגם הם נזקקו לעזרתם של לטרנדוס ולעתים גם לפרוקוראדורים שהופיעו משמם. מכל־מקום, צריכים היו להיות מקובלים על דעת בית־הדין ולא נשקפה להם עצמם סכנה להיות נידונים בעצמם; משמע שהיו נוצרים נאמנים לכל דבר, וכזו היא גם דעתו של בית־הדין עליהם. מצד אחר יכולים אנו לכאורה להניח שבית־הדין ידע מראש דינו של מי יצא לחיוב, בכל־זאת איפשרה האינקוויזיציה לבן לארגן את ההגנה אביו. והרי במקרה של חיוב בדין אסור היה לבן לתפוס כל משרה. יש לומר שאמנם האיסור לתפיסת משרות ניתן לפי הוראות הסופרימה בנליאדוליד בשנת 1488 (§ 11). יהיה איפוא לפנינו שלב מסוים במערכת הסניגוריה בתחילת דרכה של האינקוויזיציה, שעה שעוד מותר היה לבנים להגן על הוריהם. ומבחינת שיטת ההגנה יש לומר שזו לא נבדלה מעיקרה מן השיטה שנהגו על־פיה הסניגורים השכורים. דרכה הכללית של הסניגוריה במשפט האינקוויזיציה היא שקבעה את צורת פעולתה. אבל במידה רבה יש בהגנתו של בן על אביו גם התגוננות של המגן על עצמו; מלחמתו למען אביו היא מלחמתו שלו.¹⁷⁰

¹⁶⁶ עיין במשפט חואן גונסאלס פינטאדו, בנו גונסאלו דיאס אלבין הופיע להגן עליו כבר ב־27 בנובמבר 1483 (המשפט התחיל ב־29 בנובמבר). וכך גם במשפט קטלינה די סמורה, שכבר ב־28 ביולי 1484 הוגש כתב־ההגנה.

¹⁶⁹ ברצוני לציין כי פעולת הסניגוריה וגביית עדויותיה יכול שתתנהל במקביל לפעולת התביעה וגביית עדויותיה (באישורן למעשה). עדי־הסניגוריה נחקרו בנפרד על־ידי חוקרים מיוחדים שנתמנו לצורך זה. מכאן שלעתים קדמה חקירת עדים אלה לחקירת עדי־התביעה (אישור העדות). עיין, למשל, במשפט חואן גונסאלס דאסה (356 № 154).

¹⁷⁰ עיין, למשל, בשאלה מספר 4 בשאלון שהגיש גונסאלו דיאס אלבין. הוא מבקש מעדי־הסניגוריה שיעידו גם על נצרותו הטובה (357 fol 5r № 154). כיון שלאחר־מכן שימש במשפט גם אלונסו אלואריס כפרוקוראדור, נשוב לענין זה בשעה שנדון בשיטתו של אלונסו אלואריס.

מקרה־הגנה מעניין של בן שהגן על אביו הוא של לואיס דאסה.¹⁷¹ בנאום־הסניגוריה שלו ניסה לדחות את היסוד המשפטי של התביעה שנתבססה על עדויות בודדות לגוף האשמה, שאין לראות בהן ענין חמור כל־כך כהאשמה בכפירה; כלומר, שבענינים אלה חייבת התביעה להתבסס על דברים שעדים רבים מאשרים את אמיתותם וקיים קשר סביר בין העדויות. הסניגור ביקש לנקות את שולחו מכל שותפות אשמה של קיום מצוות או דיני ישראל עם אשתו, חותנתו, חותנו, בניו וכד', והוא הצביע על שנאה לנאשם, שהיא הגורם המכריע במסירת עדויות כוזבות. לואיס דאסה ניסה איפוא לבנות את טענתו על חולשותיה של האינקוויזיציה.¹⁷² כל מבנהו נהרס משהודה אביו בקיום מצוות לאחר שנודע לו, שנאשם אחר, פרנאנדו די טיבה, הודה בשותפות עמו בקיום מצוות.¹⁷³ וכאן עולה חומרת הופעת הבן המגן על אביו, שהרי למעשה יצא בדאי בכל דרכו ובכל דבריו. מבחינת דרכה של האינקוויזיציה ותפיסתה יש מידה גדולה של אחריות מצד בנים למעשי אבותיהם, ומכאן גם האיסורים שהוטלו על בנים ובנות בתפיסת משרות ובהנאות מבניפיקין, בחינת "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה". מה שאין כן לגבי סניגור זר, שאין לו כל שייכות אישית למעשיו של שולחו הנתבע לדין. במקרהו של לואיס דאסה לא מצאנו שהאינקוויזיציה נקטה כל צעדים נגד הבן.

לסניגור היו שתי הופעות לפני בית־הדין, שבהן נשא את נאומיו: בנאום הראשון השיב על כתב־התביעה ובנאום השני השיב על העתק דברי העדים. בהופעתו הראשונה השתדל לדחות את האשמה מכל וכל, וזו קודמת להגשת השאלון וכולה מבוססת על דברי־התביעה כפי שהובאו לפני בית־הדין, ואשר מהם ניתן העתק לסניגור ולשולחו. דרכי התשובה מטביעות חותם אישי, כאמור, על כל הופעה על אף כלליותן של ההאשמות שנאמרו בכתב־התביעה. אמנם, הואשמו אנוסים באותן מצוות שקיימו, אלא שנמצא הבדלים בצורת קיומן, ומנקודת־ראותה של התביעה – בצורת הגשת כתב־האשמה ונסיבות קיום המצוות. צורה זו מצביעה על הטיפול המיוחד שטיפל התובע בכל נאשם ונאשם, ומומנט אישי זה בלט גם בדבריהם של הסניגורים בשעה שבאו לדחות אותן האשמות שהוטלו על כל אחד משולחיהם. התמונה שתצטייר מדבריהם של הסניגורים מעלה לנו בפרטיה פרשה מעניינת ביותר בתולדות בית־הדין מצד אחד, ובתולדותיו של כל אנוס מצד אחר. בכך נודעה חשיבות מיוחדת להופעתה של מערכת הסניגוריה בבית־דין האינקוויזיציה ולמקומה ביצוג אנוסים שונים.

לא רבות הן הופעות הסניגוריה בתקופת פעילותו של בית־הדין בסיאודד ריאל בשנות 1483–1485, שכן היו בתקופה זו נידונים רבים שנידונו שלא בפניהם, והללו, כידוע, לא זכו למערכת הגנה. העדרם של אלה היה בו כדי לאשר מראש את צדקת טענותיו של התובע. עוד יש להוסיף שגם רבים מבין אלה שנידונו באותה

¹⁷¹ הבאצילר גונסאלו מוניוס שימש לו לטראדו (154 № 356 fol 13r–14r). עיין הערה 159.

¹⁷² עוד נשוב לענין זה. עיין גם בפרק על עדיה של האינקוויזיציה.

¹⁷³ שם, fol 16r.

תקופה לאחר מותם לא הופיעו יורשיהם אחריהם להגן על שמם של נפטריהם, והדעת נותנת שגם הם בורחים היו מידה של האינקוויזיציה.¹⁷⁴ ראשון סניגוריו של בית־הדין בסיאודד ריאל היה אלונסו אלוואריס, שהופיע בראשונה ב־3 בדצמבר 1483.¹⁷⁵ הדעת נותנת שהועד כבר בראשית פעולתו של בית־הדין להגן על אנוסים. ודאי שהענין נתבסס על השיטה המשפטית הכללית שנהגה בקסטיליה כבספרד כולה.¹⁷⁶ בדרכו של אלונסו אלוואריס לא נמצא אותן שיטות אמיצות שנקטו סניגורים בעשור השני של המאה ה־15 בשעה שיצאו להגן על אנוסים שנתבעו לדין. הוא אמנם נקט ביסודות־ההגנה הקבועים, הגשת השאלון והעמדת עדי־סניגוריה, אך דרכו נראית כביטוי לדרכה הכללית של האינקוויזיציה בכל מה שקבעה ביחס להגנה על אנוסים בלי שהסניגור יצא מדרך סלולה וקבועה, כדי לעשות משהו יותר מזה למען אלה ששכרוהו להגן עליהם.

הסניגור השני היה פרנציסקו די הוסיס,¹⁷⁷ שלימד סניגוריה על חואן די פיס ואשתו קטלינה גומס,¹⁷⁸ ועל קטלינה די סמורה.¹⁷⁹ נראה שבהופעתו שלו שייך הוא עדיין לתקופה שפקידי האינקוויזיציה ממש שימשו בה כסניגורים. אך רק על־פי משפטה של קטלינה די סמורה נוכל ללמוד על שיטה כלשהי בהגנה על שולחתו. שני נאומי־הגנה נשא, והגם שיש לזכור שכל דרך־הגנה תלויה בהאשמות האישיות שבהן יואשם הנתבע לדין, הנה חשובה לנו תפיסתו שלו את דרכי־ההגנה. לא היה די בסניגוריה של הכחשת קיום מעשים יהודיים ומצוות תורת משה, או בטענות שהנאשם היה נוצרי טוב ונאמן שקיים את דיניה של הכנסיה וכל ימיו נהג בדרך נוצרית־קתולית לכל דבר. הוא ציין בהגנתו שקטלינה די סמורה עשתה מעשים נוצריים מיוחדים,¹⁸⁰ כגון: עשיה לשיבתם של אנוסים מקיימי מצוות, כביטוי, אל הנצרות.

¹⁷⁴ במשפטו של חואן פאלקון הוקן, שנידון לאחר מותו, הופיע בנו פרנאן פאלקון והודיע שאביו הנפטר קיים את כל האמור נגדו. רק עוד אח הופיע להגן במשפט זה על שמו של האב. בדרך־כלל נמנעו יורשים מלהופיע.

¹⁷⁵ במשפטה של מריה גונסאליס פאנפאן (154 № 375 fol 4v). במשפטו של חואן די פיס ואשתו קטלינה גומס הופיע יחד עם פרנציסקו די הוסיס (148 № 267). כן הופיע ב־19 בינואר 1484 יחד עם גונסאלו דיאס אלבין במשפט חואן גונסאליס פינטאדו (154 № 357 fol 18r). על תיאורו של מצב שונה מזה עיין לעיל, הערה 158.

¹⁷⁶ ייתכן שהוא אחיו של חואן די הוסיס, מפקידי האינקוויזיציה בסיאודד ריאל. בין השאר גבה את עדויות עדי־הסניגוריה במשפט פדרו די וילנגאס (188 № 852 fol 3v). הוא *clérigo beneficiado en Ciudad Real*; כן שימש עד לפעולות פרוצידורליות שונות. ¹⁷⁸ הופיע לראשונה ב־12 בינואר 1484 (148 № 267 fol 4v). בתחילה לא נזכרת פעולתו, והנאשמים כאילו הגנו על עצמם. להלן נרשם עליו שהוא *procurador y defensor*. לאחר־מכן שיתף עמו פעולה אלונסו אלוואריס (7v).

¹⁷⁹ הופיע לראשונה ב־15 באוגוסט 1484 (188 № 853 fol 4r).

¹⁸⁰ היא התגאתה בכך, ועדים רבים מטעמה מעידים שחינכה עבד אחד של מריה דיאס, המכונה סרירה, להיות נוצרי ולימדתהו תפילות נוצריות. כן מסתבר שרבה עם אחיותיה על מעשה זה. ההדגשה כאן היא יותר על מריה דיאס מאשר על משרתת. הן היא נודעה כיהודיה לכל דבר. עיין ח' בינארט, ציון כ"ו (תשט"ו), עמוד 13 ואילך.

היה איפוא על כל סניגור ליחד את מעשיהם הנוצריים של שולחיהם מצד אחד, ומצד שני להפחית את ערך המעשים היהודיים ולהעמידם על מיעוט, חוסר ידיעה, חוסר הבנה וכפיה שכפו עליהם לקיים מצוות תורת משה. דיבורים נגד הנצרות אפשר היה רק להעלותם על יסוד של חוסר הבנה, שהרי כידוע נתפרשו ביטויים שנאמרו נגד הכנסייה, מריה וישו הנוצרי, בחומרה יתירה. לכן נראה שיש ענין מיוחד בטענתו, ש"מעשים ודיבורים הנאמרים בלי הבנת טיבם אין בהם עדיין כדי לעשות אדם לכופר".¹⁸¹ כלומר, דיבורים מסוג זה הם חטאים בלא כוונה תחילה ואין לדון אדם על־פיהם, שכן נעשו בלא יודעין ומתוך מיעוט הבנה. דומה כאילו אומר, שדברים אלה ילד או עול־ימים אמרם בלי שהבין וידע מה טיב הדברים שאמר. ומעניין ששיטה זו נקוטה היתה בידי סניגורים רבים, ועוד ידובר על כך להלן.

בפרק על העדות שהזכרנו לעיל תוארה שיטה אחת שנקטה הסניגוריה לביטולן של עדויות שהושמעו נגד הנאשם מתוך שנאה ומתוך כוונת נקם. ברם, שיטה זו חייבה הוכחות של ממש על־ידי הבאת עדים שיעידו על טיבה של השנאה, וכן על־ידי מגין אותם שונאים ודורשירעה שהעידו כביכול נגד הנאשם. רק אם נמנו ביניהם אנשים שהעידו ואפשר היה להוכיח בעזרתם של עדים נוספים שנאה בין הנאשם לעדים הללו, נעשתה העדות מסופקת ובית־הדין חייב היה להכריע אם העדות תופסת ואם לאו. אמנם, יש לומר, שאם היתה אחיזה כלשהי לטענות הסניגוריה, נדחתה העדות. שיטה זו קרויה בלשון בית־הדין בשם tachar, והפעולה עצמה בשם tachar, כלומר חיפוש אחרי יסודות לפסילת עדים והפרכתם של עדים לעדים זוממים. אם עלה הדבר בידי הסניגור, הרי שבעזרת פסול פורמלי לכאורה, גם אם מעשי הנתבע לדין בקיום מצוות תורת משה הם אמת לאמיתה, היתה בידו של הסניגור להביא לידי דחיית עדי־התביעה. ועל דרך תיאורטית גרידא, מותר לנו לומר, שפסילתם של עדי־התביעה היתה אמצעי סביר לזיכויו של הנאשם בדין. אלא שכאן יש לומר שהפרוצידורה המשפטית דרשה הוכחה נוספת באמצעות עדי־אופי, שהיו עדים מזכים (compurgatores) לנאשם.¹⁸² אך גם הם הנם למעשה חלק ממערך הסניגוריה.

עתה, לגבי דרכו של פרנציסקו די הוסיס, ייאמר שהוא העלה בדרך ביטול העדויות את דמותו של צד חשוב ביותר מטעם התביעה בבית־דין האינקוויזיציה שבסיאודד ריאל, שאין לך משפט שנערך בה בשנות 1483–1485 שהיא לא נזקקה לאותו צד ולדבריו.¹⁸³ לא די שמצא פסול בחשוב שבעדיה של התביעה, פרנאן פאלקון, אלא שאמר עליו שהוא ידוע כמי שנשבע לשוא והוא צד מועד לשקר. בתנאי פעולתו של

¹⁸¹ "...que nunca el fecho e dicho syn error del entendimiento fase al onbre hereje" (188 № 853 fol 4v).

קטלינה די סמורה הראשמה בדיבורים בגנותה של מריה. על דמותה עיין בפרק הדין בדמותם הציבורית והחברתית של אנוסי סיאודד ריאל.

¹⁸² על השיטה עיין בפרק על הפרוצידורה.

¹⁸³ עיין עליו בפרק על העדויות והעדים.

בית־הדין בעיירה כסאודד ריאל, שבה מעשי־שכנים ויחסי־שכנים עניינים נודעים הם, הודקקות לעד מסוג זה יש בה כדי להטיל דופי בכל שיטתה של האינקוויזיציה, שאינה מבררת בטיבם של עדיה,¹⁸⁴ ביחוד אם המדובר הוא ביסוד החשוב ביותר שבחי האדם – אמונתו. דברי הסניגור בכיוון זה יש בהם כדי ללמדנו הרבה על רקע היחסים שבין האנוסים בינם לבין עצמם אף שנים רבות קודם בוא האינקוויזיציה לסאודד ריאל.

בנאום־הסניגוריה השני שנשא ¹⁸⁵ הוסיף שורה של טענות שיש להן חשיבות עקרונית להערכת דרכה של הסניגוריה. לדעתו של הסניגור לא הוכיח התובע את צדקת טענותיו. אי־הוכחה זו יסודה בחולשתה של העדות שהביאה התביעה (נוסף, כמובן, על טענות ספציפיות הנוגעות לנאשמת זו דוקא). עדויות התביעה מבוססות על מה ששמעו העדים ועל אמונתם,¹⁸⁶ כי כאלה היו מעשי הנאשם. אין דבריהם מבוססים על ידיעה ממש. כבר צוין במקום אחר,¹⁸⁷ שהאינקוויזיציה קיבלה כל עדות בין של ראיה ובין של שמיעה, ובין אם העד האמין שהנאשם עשה מעשה מסוים כביסוס ודאי לטענות של כפירה. אלא שסניגור זה יצא לומר, שראיה יש רק בראיה ממש ובשמיעת דברים ממש, כלומר בנוכחותו של העד במעמד המעשה בסביבתו הקרובה ובחברתו של הנאשם. ועוד עתידים אנו לשמוע טענות קשות על שיטות העדות מפיהם של סניגורים רבים. אלא שטענות אלה לא נתקבלו על דעת בית־הדין, והוא לא יצא לפסול את שיטותיו שלו עצמו. אפשר לומר שזוהי אחת מחולשותיה האורגניות של כל שיטת־החקירה נגד המינות, הנזקקת למקורות־אינפורמציה שונים. והם "מסוג הבא מכל יד", כדי לבנות בניין לפעולה של ביעור מינות שלמענה קמה והיתה האינקוויזיציה. אך שיטה זו היתה מחויבת מציאות דרכה ופעולתה. היא ראתה את המטרה שלפניה ולא באה לבדוק במקורות־האינפורמציה שלה. כל רמו, כל שמועה, היו לגביה מקור וענין להתחקות אחריו, והיא לא זילזלה בשום ידיעה שהגיעה אליה.

טיבן של עדויות מן הסוג שנגדו טען הסניגור, כאמור, מפוקפק הוא. ולא בכדי העלתה הסניגוריה טענה נוספת. היו בין העדים שתיארו מעשים שעשה הנאשם או מצוות שקיים. מעשים אלה לא זכו שתימצא להן קורב־ורציה, וכאן טען הסניגור, שאין לקבל עדויות מסוג כזה ואין לסמוך עליהן. עדויות אלה הן בודדות (singulares). טענה כזו טובה היתה לעצמה בראשית פעולתה של האינקוויזיציה ובשנת־קיומה הראשונה, כאשר עדיין לא נתבררה דרכה בשלמות. וככל שהאינ־קוויזיציה למדה מחולשת שיטתה כן מצאה דרכים להתגבר גם על אלה. ואם היו עדויות התביעה לתיאור טיב מעשיו של הנאשם בודדות, הנה בהשנאה להן היו

¹⁸⁴ סניגור זה האשים את פרנאן פאלקון בכך שניסה להשפיע על עדים שיעידו נגד קטלינה די סמורה. הוא הופיע לפנייהם כאילו בשליחותם של האינקוויטורים.

¹⁸⁵ ב־3 בספטמבר 1484. הוא חזר במעמד זה על כמה טענות שטען בנאומו הראשון: התנהגותה הנוצרית של הנאשמת (וענין זה הוא עיקר בכל קרהגנתו), שנאתם של עדים שונים אליה.

¹⁸⁶ המושג creencia, כדבריו.

¹⁸⁷ עיין בפרק על עדויות העדים.

עדי־הסניגוריה עולים בחשיבותם,¹⁸⁸ מעצם שיטתה של הסניגוריה, משום שבדרך־כלל היו עדי־הסניגוריה נבחרים מחוגו של הנאשם, ולא היתה בהם אותה מקוריות כמצוי בעדי־התביעה.

עוד טענה אחת בדבריו ראויה שתהא נזכרת. הסניגור אמר שאין לקבל עדות מעדים על מעשי הנאשמת שולחתו, שעליהם זכתה לכפרת עוונות. ונתכוון בדבריו לתיאור אותם מעשים שנעשו בתאריך שקדם לידוי שהתנדתה לפני כומר הפארוכיה, שאלה נשתייכה, וזכתה ממנו לכפרת עוונות. האינקוויזיציה נקטה בענין וידויהם של נאשמים שונים לפני כמרים פארוכיאליים שונים בקו חמור במיוחד. היא טענה שהנאשם התנדה וידוי מזויף,¹⁸⁹ ועל־כן אין וידוי וידוי, וכפרת העוונות בטלה ומבוטלת, שכן הוצאה על דרך של הונאה ומרמה. מצד אחר כלל בית־הדין בטענות אי־קבלת וידוי גם וידויים שהתנדו בהם נאשמים בתקופת־החסד, והם זכו לכפרת עוונות ונתקבלו מחדש לחיק הכנסיה; כאן היתה הטענה שהוידוי לא היה שלם. סניגורים, וכוונתי כאן לא רק לפרנציסקו די הוסיס כי אם גם לרבים אחרים, טענה היתה שגורה בפיהם שאין לבטל כפרת עוונות שניתנה לנאשם, כלומר יהיה הוידוי אשר יהיה ותהיה הדרך שבה נקטו לקבל כפרת עוונות כפי שתהיה, אין לבטל את עובדת כפרת העוונות. טענות מסוג זה מעלות את דברי הסניגורים במסגרת האינקוויזיציה למדרגת ויכוח תיאולוגי על ערכו ומקומו של הוידוי, ואם ניתן לבטל כפרת עוונות שניתנה למתנדה. כאמור, התיחסה האינקוויזיציה לענין זה של כפרת עוונות על יסוד טענת־שוא בכל חומר הדין. היא לא היססה לבטלה אף אם שקלה שהאב המנדה משוכנע היה שהמתנדה התנדה לפניו בכל לבו. במיוחד נתכוונו צעדיה נגד אותם אנוסים שמנעו עצמם מלפנות אל כומר־הוידוי, וכל פנייתם לא נעשתה אלא בימים סמוכים לבואה של האינקוויזיציה לסיאודד ריאל, כאשר פעמיה נשמעו בכל ספורד. הוידוי לא צריך היה להיות חד־פעמי, אלא פעם אחת בשנה קודם הפסחא ואף בשעת חליו של הנאשם כשיש חשש לחייו.¹⁹⁰ אלא שהסניגוריה, כדי להעלות את טענת הוידוי למדרגה נאותה, הביאה דוקא את כמרי־הוידוי שיעידו למען שול־חיהם,¹⁹¹ ובכך ביקשה מראש כאילו לסתור את כל טענותיה של התביעה.

לשם השלמת תיאור דרכה של הסניגוריה, בשעה שבית־הדין היה יושב בסיאודד ריאל, נוסף עוד ונדון בדרכו של סניגור שלישי, חואן גומס.¹⁹² סניגור זה הגן על שני נידונים מתושבי סיאודד ריאל. והשנאת דרך־ההגנה שנקט ביחס לשולחיו מלמדת

¹⁸⁸ עיין עוד בענין העדים בפרק הדין בהם. במקרה משפטה של קטלינה די סמורה יצא התובע לערער על טיבם של עדי־הסניגוריה, עיין בסוף תיק משפטה.

¹⁸⁹ דברים אלה אמורים במפורש כמעט בכל כתב־תביעה: "fingidamente se confesó".

¹⁹⁰ עיין, למשל, במשפטה של קטלינה די סמורה ובמשפטו של דגו לופס, סנדלר (160 № 477), יכן בשאלון ובתשובות עדי־הסניגוריה שם.

¹⁹¹ הענין ייראה ביתר בהירות בתיאור טיבם של עדי־הסניגוריה.

¹⁹² לא נודעו לנו פרטים רבים עליו, בין השאר שימש עד לפעולות פרוצידורליות שונות של בית־המשפט והגן על מן גוטנרס, תושב אֶלמגרו. עיין ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, עמוד 208 ואילך.

אותנו לא רק על שיטתו שלו בהגנה אלא גם על הערכה מראש של אותם סיכויים שיש לנאשם לזכות לכפרת עוונות ועל-ידי כך להיפטר מאימת הדין. הנידון הראשון שהגן עליו היה חואן די צ'ינצ'יליה, חייט,¹⁹³ שהשתתף במלחמת קסטיליה של שנת 1476 בפורטוגל. ומן הראוי שנשוה את דרכו בהגנת נאשם זה ובשיטה שנקט להגנת נאשם אחר. בהגנתו על חואן די צ'ינצ'יליה צירף בתיק במקום תשובה את כתב-וידויו של הנאשם לפני הלטרטאדו גונסאלו פרנאנדיס, שבו הודה בחלק מטענות התובע, אלא שאמר שקרוביו הם שפיתוהו לקיים מצוות על-ידי הבטחות-שוא. השאלון שהוגש משמו של הנאשם היה בנוי כולו על אותם סעיפים שבכתב-התביעה שהכחישם בהודעתו-וידויו.¹⁹⁴ חואן די צ'ינצ'יליה, שעני מרוד היה, ייתכן שלא היה בכוחו לממן מערך-סניגוריה תקין ותקיף, או אולי ברור היה לו לסניגור, שענינו ענין אבוד הוא, וכל מאמץ לא היה בו כדי לתת פרי לטובתו של הנאשם.¹⁹⁵

ברם אחרת היתה דרכו של הסניגור חואן גומס במשפטו של דג'ו לופס, סנדלר, שהיה חותנו של המאירודמוס חואן די הארו.¹⁹⁶ יפוי-הכוח שניתן לחואן גומס היה מאת בנותיו של הנתבע לדין, משמע בידעין ובעזרתו הממשית של חואן די הארו, שהיה נוצרי ממוצא נוצרי גמור. נמצאנו למדים כמה גדולה היתה השפעתה של המשפחה וחלקה בארגון מערך הסניגוריה, שכן בלעדי עזרה כזו (ודבר זה מסתבר גם מהערכת טיבם של עדי-הסניגוריה) ספק אם אפשר היה לגייס עדים ולנקוט במעשה כלשהו לשם הצלת הנאשם מגזר-הדין הצפוי לו.

שני נאומים נשא במשפט זה הסניגור חואן גומס.¹⁹⁷ הוא איחר ביום אחד להופעתו הראשונה,¹⁹⁸ ואף-על-פי-כן הסכימו השופטים פרו דיאס די לה קוסטאנה ופרנציסקו סנצ'ס די לה פואנטה, על אף התנגדותו של התובע פרנאן רודריגס דיל בארקו, לתת לו מועד של 30 יום לתשובה.¹⁹⁹ מכל-מקום, בנאומו הראשון שנשא ב-15 בספטמבר 1484 דחה את האשמות התביעה. אין להאשים את הנתבע לדין בכל מה שהתובע מטיל עליו, שכן התנדה וידוי של אמת, ועל כל חטאיו זכה לכפרת עוונות. אף לפני מותו שב והתנדה וזכה, גם בהיותו שכיב-מרע, שעוונותיו יתכפרו לו. בכך הביע רצון וכוונה למות כנוצרי, ואמנם מת ונקבר כנוצרי טוב. בטענותיו על הוידוי הצטרף כאן גם סניגור זה לדעה, שמשניתנה כפרת עוונות אין לבטלה. אבל טענתו שלו בענינו של דג'ו לופס על וידויו קודם מותו יש לה משנה תוקף משום שלא מצאנו כדוגמתה

¹⁹³ הוא נתמנה ב-17 בדצמבר 1483 (140 № 162 fol 2v). יחד עמו שימשו כלטרטאדוס גונסאלו פרנאנדיס והבאצ'ילר גונסאלו מוניוס.

¹⁹⁴ עיין במשפט fol 5r.

¹⁹⁵ גורדינו יצא לשריפה. עיין לעיל הערה 9.

¹⁹⁶ מספר התיק – 160 № 477. הוא נתבע לדין לאחר מותו. ועיין עליו בפרק הדין בדמותם הציבורית והחברתית של אנוסי סיאודד ריאל.

¹⁹⁷ שמו של הלטרטאדו לא נזכר במשפט זה.

¹⁹⁸ ראשיתו של המשפט ב-6 בספטמבר 1484. ניתנו לו אז 9 ימים להופעת ההגנה. מועד זה תם ב-14 בספטמבר, ואילו הוא הופיע ב-15 בספטמבר.

¹⁹⁹ כבר ב-27 בספטמבר 1484 הגיש הסניגור את שאלון הסניגוריה לחקירת עדי.

בדבריהם של סניגורים אחרים שיצאו להגן מטעם המשפחה על ראש המשפחה שנפטר.²⁰⁰ והן לא יכחיש התובע שוידוי כזה של שכיב־מרע הוא וידוי־אמת. דגגן לופס היה איפוא נוצרי טוב ונאמן גם בחייו, ואם חטא, היתה דרכו בחטא כדרכו של כל נוצרי נאמן, ולא כמי שיצא לכפור באמונה הקתולית.²⁰¹ גם האשמות שהטיל בו התובע אין בהן כדי לתפוס לגבי דגגן לופס. אם אמר התובע שהלה הדליק נרות בליל־שבת והכין תבשילים ביום הששי בשביל השבת,²⁰² הרי מעשים כאלה הם מתחום מעשיהם של נשים ומשרתים. כלומר, שהסניגור הוציא חטאים מסוג זה ממסגרת חטאים שיש בהם להאשים גברים הנתבעים לדין. ואם היתה בכל־זאת אפשרות שנעשו דברים מסוג זה בביתו של הנתבע לדין, הרי לא היתה ידו בכך, הוא אכל מה שהוגש לפניו. טענה זו עתידה שתישמע מפיהם של סניגורים שונים בבתי־דינה של האינקוויזיציה. מן הראוי להזכיר שעל אף טיעון זה לא השמיט התובע האשמה זו מדבריההאשמה שלו. אלא שלימים ניתוספה כאן טענה גם על הסכמה שהסכימו נאשמים להדלקת הנר בשבת, והכנת תבשיל ביום ששי בשביל יום־השבת ואכילה ממנו ביום־השבת. ולענינו של דגגן לופס, למותר הוא שנוסיף כאן ונאריך בטענות הסניגור על עבודתו של הנאשם בשבת ובכל יום אחר כפי שהצריכה מלאכתו; הנאשם חדל לעבוד בכלל בשעה שבנותיו התחילו מפרנסות אותו, והוא לא היה חייב לשאת בפרנסתו שלו ובפרנסת ביתו, ורק השגיה מעט על עסקי חתנו המאורדמוס. יחסו המיוחד לנאשם זה נשתמע מן הבקשה שביקש לפטרו מן הדין ולטהר את שמו ואת שם בנותיו.

והגם שעל־פי שיטת־הכחשה זו בנה את השאלון שהגיש לחקירת עדי־הסניגוריה, אין השאלון שונה מכל שאלוניהם של סניגורים אחרים, שהופיעו בבית־הדין להגנת נאשמי סיאודד ריאל. אבל בנאום־הסניגוריה השני שנשא ובו יצא לדחות את עדויות־התביעה הוסיף הערכה על טיבו של הנאשם שלא היתה לו כל סיבה הגיונית ולא היה לו שום צורך לקיים מצוות יהודיות, וכל עדי־התביעה לא העידו אלא מתוך שנאה לנאשם.²⁰³ ואמנם עלה בידו להביא לידי זיכוי של הנאשם.

חוץ מפעלם של פרנציסקו די הוסיס וחואן גומס אין בתקופת ישיבתו של בית־הדין בסיאודד ריאל כדי להעלות לפנינו מערכי־סניגוריה מיוחדים במינם, כפי שעתידיים אנו לראות בתקופה שבה יושב בית־הדין בטולידו ודן שם את אנוסי סיאודד ריאל.

2. שיטתה של הסניגוריה בהתפתחותה

משיצא בית־הדין מסיאודד ריאל והתחיל פועל בטולידו נידונו כידוע אנוסי סיאודד

²⁰⁰ דמות אחרת של המשפחה עולה ממשפט אינס לופס, אשת אלונסו די אגילרה, שנערך בשנות 1496–1495 ושב ונערך בשנות 1511–1512. אינס היא בתו של דגגן לופס. גם אשתו, אלוייה גונסאליס, ובתו האחרת, זיאלנטי אשת פרו די סררומן, נידונו (162 № 497 fol 11r).

²⁰¹ במקום אחר בנאומו הוא אומר בכל־זאת שאין לבוא עד חקר לבו של אדם.

²⁰² על אף ההכחשה נזכר הענין בשאלה החמישית בשאלון. עדי־הסניגוריה נשאלים אם ידוע להם שהנאשם הכין לעצמו תבשילים בשבת ואכל מהם (fol 5r).

²⁰³ ביחוד טען נגד עדויות בני משפחת אלונסו גודינס.

ריאל בעיר זו. עתה שימשו אותם סניגורים מתושבי טולידו. ואם ברצוננו לתאר לעצמנו תמונה שלמה לפעולותיו של סניגור מסוים, מאלה שנבחרו להגן על אנוסים, הרי שזקוקים אנו לבדיקת כל המשפטים שנערכו בטולידו. ענין זה חורג מתחום דיוננו עתה. נתן דעתנו רק לדרכם בהגנת נידוני סיאודד ריאל, שהרי כאמור נקבע קריאה הגנה בהתאם לטיב האשמות שבהן הואשמו האנוס שנתבע לדין. ועוד נראה שאף הערכה זו יש בה להעמידנו על טיבו של הסניגור שנבחר לתפקיד ההגנה בדרך-כלל.

ראשון לסניגורים אלה שנדון בשיטתו הוא דג'ו טל'נס, ונדמה שיש לראותו כאחד המהוגנים שבהם שיצאו להגן על אנוסים לפני בית-דין האינקוויזיציה.²⁰⁴ בשנת 1494 ניתן לו להגן על תושבת סיאודד ריאל, מרינה גונסאליס, אשת פרנציסקו די טולידו. שיטתו אמנם אינה בולטת במיוחד במשפט זה, אבל אם משוים אנו את חומרת טענותיהם של עדי-התביעה אל דבריהם של עדי-הסניגוריה, שרובם השיבו באי-ידיעה על השאלות שנשאלו,²⁰⁵ נמצא כיצד הגן על שולחתי זו בשעה שהיו לו נקודות-אחיזה מועטות. כבר בנאומו הראשון דחה הסניגור את טענות התביעה סעיף אחר סעיף, אשמה אחר אשמה. הוא כפר בכך שהנאשמת (בעצם גם הנאשמת הכחישה זאת) קיימה מצוה כלשהי לאחר שהוחזרה אל חיק הכנסייה.²⁰⁶ אם אמרו עדי-התביעה שהנאשמת קיימה מנוחה בימי חג ומועד, הרי קרה הדבר רק כשהיו אותם ימים ימי חג לכנסייה. כלומר, יש כאן כעין "מסיבות מקילות" לגבי עצם מעשה קיום המצוה היהודית. הוה אומר שכוח-ראייתם של עדי-התביעה פגום הוא. עדי-התביעה לא דייקו בהסתכלותם זו, משמע שגם בשאר הדברים, שדרושה בהם הסתכלות חדה, אין בכוחם להעריך מעשה יהודי מהו. והרי היה עליהם לראות בעבירה אחרת שהיא עברה עליה, ועתה מודה היא בה: בהיותה בא'למגרו לבשה חצאית של בד אדום. וכאן חל אחד האיסורים שאסרה האינקוויזיציה על המוחזרים לחיק הכנסייה. אבל כשלעצמה אין, לדעת הסניגור, לראותה כחמורה במיוחד, ואין איסור זה שאסרה האינקוויזיציה אמור שיש לקיימו בא'למגרו.²⁰⁷ לעצם המעשה

²⁰⁴ ראשית פעולתו ב-1484 וסופה לאחר 1503. במיוחד נזכיר את קריאתו במשפט גונסאלו פרס חאראדה מטרוחיליו בשנת 1489 (175 № 662 fol 3r). בשנת 1501 נתמנה קוראטור לילדה בת האחת-עשרה איזבל ביצ'אנצ'ו מהרירה (158 № 436 fol 2v) ובשנת 1502 לימד סניגוריה על אליירה גונסאליס מאלמעדין, שהיתה קשורה בתנועת ההתנבאות (153 № 341 fol 5r-6r). כן שימש ב-1489-1490 פרוקוראדור לנזיר דג'ו די סמורה ממנור סן-ברתולומי די לה לופיאנה (188 № 854 fol 2v), ועוד.

²⁰⁵ עדי-הסניגוריה אחד, ברתולומי די בדחוס, אף אמר עליה שלא נראתה בעיניו כנוצריה טובה, שכן גדלה בין אנוסי קורדובה. מסתבר שאנוסי עיר זו נודעו בדבקותם ביהדות. העד עצמו הוא אנוס, שהוא ובנותיו העידו במשפטים שונים. רכושו שוחרר מן ההחרמה על-פי הוראת פרנאנדו ואיזבל ב-23 בינואר 1503. עיין עליו ח' בינארט, ספרד 17 (1957), עמודים 296-295.

²⁰⁶ היא נידונה איפוא כחוזרת לסורה.

²⁰⁷ "...non era defendido en Almagro por vuestras reverencias, salvo que no fuese gravo" (155 № 388 fol 4r).

נמצאנו למדים, שביחס להקפדה על לבוש האבל והצער שנתבע מנידוני האינקוויזיציה המוחזרים לחיק הכנסייה נהגו מידות שונות, ומסתבר שהבדילו בין עיר גדולה לעיירה ולכפר, שבהם לא הקפידו כנראה במיוחד.

נמצא ענין אף בנאומי השני של סניגור זה.²⁰⁸ נוסף על הטענות שהועלו לעיל, ושעליהן חזר עתה ביתר תוקף, נאחו בשתי טענות פורמליות: העדויות שנמסרו על שולחתו הן כלליות ואין בהן עבירה ספציפית שעל־פיה אפשר לדונה, ביחוד כשמדובר בעדויות על־פי השמיעה בלבד; לא נערך לעדים מעמד של אישור עדות, כנדרש במועד אישור העדות, ולא צוין שהעדים מתו, והאסמכתה לדבריהם היא על־פי ספרי־העדים.²⁰⁹ טענות פורמליות אלה, אם הן מושמעות, הדעת נותנת שהיה להן משקל, וייתכן שהסניגור קיווה בעזרתן לערער דוקא אותם יסודות שעליהם הקפידו בכל מערך של דין באינקוויזיציה, ביחוד בתקופה שאנו עומדים בה, כשפעולת בתי־הדין נתקיימה בדרכי־נהל מוגדרות וקבועות. בשטח זה יש להדגיש שהאינקוויזיציה לא חסכה כל עמל מעצמה כדי שדרכי־הנהל יקוימו בכל רשמיותן ודייקנותן המוחלטת. נוסף על דברים אלה ברצוני להסב תשומת־לב לטענה חמורה שבפיה, אף־על־פי שנמחקה בתיק מתוך נאומי. ואפילו הושמטו הדברים, יש בהם ביטוי לדרך חשיבתו של סניגור זה, ואולי דברים אלה הם גם ביטוי לרחשי לבם של רבים בציבור הספרדי באותם ימים. דברי עד אחד נאמרו על שום שנאה ורשעות שרוחש העד "לאומה שאליה שייכת שולחתו".²¹⁰ אמנם מצויה הערה זו בתוך שורה של טענות להזמת דברי עדים שנמחקו בתיק מתוך ציון: "לא אמרו". אבל ראויים דברים אלה שנתן עליהם את הדעת, משום שהם מעידים על קיומה של שנאת־אנוסים כללית, המביאה אנשים שיעידו נגדם. בדרך־כלל טענו הסניגורים באמצעי הזמת עדים, וגישה זו מקובלת היתה על דעת בתי־הדין האינקוויזיציה, ששנאה אישית יכולה להביא אדם גם לידי עדות־שקר ושבועת־שוא.²¹¹ אם בכל הגשת שמות של שונאים, ובתיאור יסודות של שנאה וקנאה, היה בדרך־כלל כדי להעלות לפנינו פרשיות מעניינות שביחס־אנוש, במקומות קטנים וגדולים כאחד, המלמדות אותנו פרק בסדרי החיים בספרד של אותם ימים, הנה יוצאת כאן השנאה מן התחום האישי ועוברת לתחום אותה שנאת־עם שנתקיימה בספרד אף לאחר שהיהודים גורשו ממנה. והגם שנאמרו

²⁰⁸ הוא נשא אותו ב־15 במרס 1494 (שם, fol 13r ss.).

²⁰⁹ הנוטריון, שרשם את תיק משפטו של הנאשם, היה רושם במקרה זה בשולי העדות המועתקת מספרי־העדים הודעה שהעד איננו בחיים, את העובדה שביתי־הדין חיפש אחריו, ואת התאריך שבו נתקבלה הידיעה על מותו. עיין, למשל, במשפט ליאונור די לה אוליבה (173 № 631) ובמשפט אינס לופס, אשת אלונסו די אגילרה (162 № 497) ועוד.

²¹⁰ מעניין שהיו אלה דברי העד ברטולומי די בדחוס (7v), ועיין הערה 205. דבריו כלשונם: "...manifestar el odio e torpeza suya que tenía contra la nacion de la dicha mi parte e contra con quien se creo paresce manifeste ser odio" (fol 13v דברי הסניגור).

²¹¹ לא בכדי צורפה הכרזה שאין לו לתובע שום שנאה אישית כלפי הנאשם בשעה שהוא מגיש את כתב־התביעה. בעשור השני של המאה הט"ו נתחייבו גם העדים בהצהרה־שבועה זו.

דברי הסניגור על עדות שהושמעה מפיו של אנוס, לא ידע הסניגור מיהו זה שאמר דברים אלה. מכאן שהיתה לדבריו בכללם אחיזה של ממש. עם זאת הקפידה האינקוויזיציה במשפטים המאוחרים יותר (ביחוד מלאחר הגירוש) שלא לקבל אנוסים כעדי-סניגוריה. מכאן שהסניגור יכול היה להניח שהמדובר הוא בעדות שהושמעה מפיו של נוצרי ממוצא נוצרי טהור. לכן חייבים אנו לראות את דבריו של דג'ו טלס בכל חומרת אמיתותם: לא היה בעובדת ההמרה לטשטש או למחוק את יסודות השנאה ליהודים, ודורות על דורות לא ניתן להם לשכוח את צור-מחצבתם, אף אם נמצאו ביניהם כאלה שרצונם היה בכך והם עשו כל דבר כדי להשכיח את עברם ומקורם היהודי. הערה זו, שנמחקה לכאורה מתוך דבריו של הסניגור על-ידי הנוטריון שרשם את המשפט, יש בה כדי לשמש עדות לתנאי חייהם של האנוסים לאחר הגירוש.²¹² בעשור השני של המאה ה־17 עולה לפנינו דמותו של סניגור אחר, שיצא להגן על רבים מאנוסי סיאודד ריאל שנתבעו לדין באותם ימים, דג'ו מודארה, גם הוא בן טולידו ואולי המוכשר והחריף שבסניגורים שהגנו על אנוסים.²¹³ ביחוד מעניינת שיטתו בהגנת חואן די טיבה, שנידון שלא בפניו, והוא נשכר למשימה זו על-ידי יורשיו של הנתבע לדין. גם הוא, כסניגורים אחרים, ראה ליקוי גדול בשיטתה של התביעה, שאין בה תיאור מפורט ומדויק של המעשים שעשה הנאשם. אלא שהוא הגדיל ודן בכלל בשיטתה של האינקוויזיציה להשמיט מדברי העדים (שמהם מורכב כתב-התביעה) כל נתון וסימן שיכול לסייע לנאשם ולבני-משפחתו (מכאן, כמובן, לסניגוריה) בזהירות העדים שהופיעו מטעם התביעה.²¹⁴ הוא מתנצל בנאומו שאין באפשרותו להביא הזמות של עדי-תביעה, משום שהנאשם ברח ונמצא מחוץ לגבולות ספרד. ועל אף העובדה שברחה פירושה למעשה הודאה באשמה, ראה להעלות בהגנתו של נידון שלא בפניו טענה של סודיות העדים.²¹⁵ ואם ממשיכים אנו בקור מחשבה זה יצא, שאין לקבל עדויות נגד נאשם שאין בכוחו להגן על עצמו. משמע מכאן, שגם השיטה של העמדת נתבעים לדין שלא בפניהם שיטה פסולה היא. והיה איפוא בטענה זו כדי לקעקע מיסודותיה של האינקוויזיציה.

משום העדרו של הנאשם וסודיות זהותם של העדים אנוס היה סניגור זה לנקוט

²¹² בעיה זו נוגעת בבעיית "טהרת הדם" או "טהרת המוצא", *limpieza de sangre*, על כל הכרוך בעניינים הנובעים ממנה. לאחרונה נתפרסם מחקרו של:

A. A. Sicroff, *Les controverses des statuts de "pureté de sang" en Espagne, du XVe au XVIIe siècle*, Paris, 1960. אך מחקר זה אינו דן במשפטי האינקוויזיציה.

²¹³ פעל ברוב המקרים עם פדרו די הרירה וברנרדו די בוגיליו כלטראדוס. הוא שימש במשפטיהם של: ליאונור אלוואריס, אשת פרנאן אלוואריס (1512/13; 1512 fol 8r, 28r; 133 № 61 fol 8r, 28r); מאיור גונסאליס, אשת פרו גונס פראנקו (1513; 155 № 391 fol 35r); חואן די טיבה (1513; 188 № 810 fol 16r); חואן רמירס (1513; 176 № 675). על משפט זה עיין Baer, *JehS* 2 № 427.

²¹⁴ בעיה זו נידונה בפרק על העדויות והעדים.

²¹⁵ עיין 188 № 810 fol 16r. מקרה זה של הגנה על נידון שלא בפניו הוא יוצא-דופן במערכת משפטי האינקוויזיציה. מסתבר שבני הבורח נודעו בחיבתם במקומם, והם שראו צורך לשפור סניגור לאביהם.

שיטה כוללת להזמנת עדויות־התביעה. מכל־מקום בנה את קורהגנתו על יסודותיהן של ההאשמות גופן, ואותן ניסה לדחות. הוא נאחז באשמה אחת, שחואן די טיבה הרחיק את הגידים מן הבשר ועל־ידי כך הכשירו. לפי דעתו עוסקות בכך נשים, ואין אשמה כזו תופסת לגבי גברים.²¹⁶ במקום אחר הוסיף כנגד טענת התובע על תפילה שארכה ארבע שעות, שלא נשמע כדבר הזה שתפילה תארך זמן רב כל־כך.²¹⁷ על־פי שיטתו יצא סניגור זה לומר שגם בפרטי ההאשמות יש טעויות יסודיות, ואין בהן כדי לתפוס אצל הנאשם.²¹⁸ על שיטתו יש בידנו להוסיף ממקום אחר. במשפטה של ליאונור אלואריס,²¹⁹ תיאר את טיבם של עדי־התביעה כשיכורים וכפרוצות שאין לסמוך על דבריהם.²²⁰ ברי שדברים מסוג זה נקשרים בטענה נגד עדים שהעידו מתוך שנאה לנאשם. לפי תנאי המקום היה בכוחם של סניגורים לטעון, כשמדובר היה באישיות חשובה, טענות כבדות־משקל.²²¹ אך נראה שהוא לא היסס לפעול גם למען מעוטי־יכולת. אין ספק שיש לראות סניגור זה כעושה נאמן למען שולחיו.

סימן נוסף למידתו זו של דגו מודארה נמצא גם בדרך שנקט להגנתה של אינס לופס משבא במקומו של אלונסו די באַינה, סניגור אחר שהיה לה. הוא נתמנה לשמש לה סניגור ב־17 בפברואר 1512, ואין אנו יודעים על שום מה בא דגו מודארה במקומו. מכל־מקום, הוסיפו אותם לטראדוס שפעלו יחד עם באַינה לשמש גם את מודארה (די בוניליו ודי היררה).²²² לעצם דרך הגנתו יש להעיר, שנשארה לסניגור

²¹⁶ נראה שטעה: ניקור הבשר הוא גם ענין לגברים. עיין משפטו של דגו לופס, סנדלר, בעדותו של דגו סנצ'יס (160 № 477 fol 11r). לפי דבריו:

"...desevar la carne e sacar la que dicen landrezilla no era oficio de onbres antes de mugeres en la ley mosayca" (fol. 8v).

במשפטה של מאיור גונסאליס טען סניגור זה על האשמה שהאשמה בה בשחיטת עופות, שענין זה הוא מעשה לגברים בלבד. ודאי שלא ידע את המשנה בחולין א', א': הכל שוחטין ושחיטתן כשרה, חוץ מחרש, שוטה וקטן. עיין 155 № 391 fol 49r.

²¹⁷ ייתכן שנתכוון התובע לתפילת יום־הכיפורים. אין גם לשכוח את מרחק הזמן שעבר מן הגירוש עד לעריכת משפט זה – 21 שנה. ואף־על־פי־כן אין בתקופה ארוכה זו, שהיא כמעט כימי דור, כדי לשמש גורם מכריע באידיעתו של הסניגור.

²¹⁸ בקו זה המשיך גם במשפט אחר. במשפטו של חואן רמירס ביקש מן התביעה שתספק לו פרטים על התנאים שבהם נתקיימו המצוות. הוא לא היסס להגיש שאלון מיוחד בן 23 שאלות ודרש שעל־פיהן יחקרו עדי־התביעה בדבר התנאים שבהם ראו את הנאשם מקיים מצוות. בין השאר שאל לגודל הספר שממנו קראו לפני הנאשם ולסוגו; או היכן היתה הכניסה לחדר שבו התפללו. אמנם, לא מצאנו שבית־הדין ייענה לבקשתו, אבל זהו נסיון להשתית את המשפט על בסיס של מעמד שוה לתביעה ולסניגוריה.

²¹⁹ 133 № 61 fol 28r.

²²⁰ טענה זו רבים טענוה. עיין, למשל, במשפטה של אינס לופס (162 № 497 fol 14r—v), בטענות התביעה לגנותה של הנאשמת. אלא שנראה כי מה שמותר היה לסניגור לומר אסור היה לנתבעת לדין לטעון לעצמה.

²²¹ עיין, למשל, במשפטו של חואן רמירס ובמשפטה של מאיור גונסאליס, אשת פרו נונס פראנקו.

²²² ההגנה מצויה ב־162 № 497 fol 30r—31r; דברי אלונסו באַינה (שם, fol 18r—19r).

השני ירושה מן הדרך שנקט הסניגור הראשון, שלא הצטיינה במיוחד, ואמנם נמצא כמה דברים האמורים בשני נאומי ההגנה.²²³ אלונוסו די באינה הצביע על מעשיה הנוצריים של אינס לופס, שהשתתפה בעליות לרגל ובתפילות. אשה שהתנדתה וידוי מלא ודאי שמסרה גם על אחרים שקיימו מצוות, ולכן אין לראותה בשום פנים כמסייעת לכופרים. הוא כאילו ביקש בדרך זו להפחית את חומרת מעשיה. והן ידוע שהאינקוויזיציה הספרדית, כאפיפיורית קודמתה, התיחסה בחומרה יתירה לכל העלמה של כפירה; מעלים כפירה דינו כדין כופר.²²⁴ עיקרם של דבריו, כמו דברי הסניגור השני, מכוונים לוידויה של הנאשמת שהתנדתה עוד במשפטה הראשון שנערך בשנות 1495–1496, שעה שזכתה לכפרת עוונות ונתקבלה מחדש לחיק הכנסייה הקתולית. ברצוני להזכיר כאן, שכידוע ניתנה כפרת עוונות רק אם בית הדין היה משוכנע שהנאשם התנדה וידוי מלא, והוא לא הסתיר שום מעשה יהודי שעשה ושם עבירה שעבר, יהיו הללו חמורים כפי שיהיו. עובדה זו היתה ידועה לאנוסים, ואם נתקבלו מחדש לחיק הכנסייה ונתכפרו עוונותיהם, משמע מכאן שהודיו עצמו (שכלל גם פרטים על אחרים שקיימו מצוות או עברו עבירות בנצרות) יכול היה במקרה כזה לשמש להם להגנתם, שהרי אין לדון שנית אותו אדם על אותם עוונות.²²⁵ ביחוד יש משקל לטענה זו בעשור השני של המאה ה־15, כאשר שב בית הדין בטולידו לבדוק את תיקיהם של נידוני האינקוויזיציה. בהיאחזות בטענה זו של "ידוי שלם" יש איפוא ביקורת על עצם בדיקת תיקים זו. לעיל תוארה שיטתם של סניגורים להיאחז בוידי שנעשה לפני כומר הפארוכיה ובכפרת העוונות שניתנה על ידי כבאמצעי להגנה על הנאשם בדין. וכנגד טענה זו אמרה התביעה שוידיו של הנאשם היה וידוי מזויף, שאם לאו פוגעת האינקוויזיציה בעצם שיטת הוידוי הנהוגה בכנסייה. עתה, בטענה מחודשת זו של וידוי וכפרת עוונות שנתנו האינקוויזטורים, הועמד בנסיון עצם שיטתה של האינקוויזיציה. בדרך כלל יכולים אנו לומר, שאם בית הדין קיבל את וידוי של הנאשם כוידוי מלא, הרי עשה זאת גם בהסכמת התובע. טענה זו תהא קשה ביותר נוכח העובדה שבית הדין, והתובע בכללו של בית הדין, לא הסתפקו בוידוי אלא הוסיפו וגבו עדויות עד ששוכנעו באמיתות וידוי של הנאשם. לכן היה בטיעון האמור על הוידוי כדי לנגח את שיטתה של האינקוויזיציה, שהרי פוסל אינקוויזטור אחד את מעשי קודמו. בדרך זו העמיד הסניגור בסימן שאלה את עצם מעשה בדיקת תיקיהם של נידונים, להוציא תיקו של אנוס החוזר לקיים מצוות תורת משה. הוה אומר, שהתובע יכול להאשים עתה את הנתבע לדין רק בעבירות שמלאחר משפטו הראשון בבית דינה של האינקוויזיציה, ואין הוא יכול להיאחז במצוות ובעבירות שעליהן קיבל הנאשם כפרת עוונות מידי האינקוויזיציה. סניגור זה הכניס איפוא הערכה חדשה לסיווגם של נידונים אלה, שיש להבדילם מחוזרים לסורם והם נידונים פעם שניה על אותן עבירות.

²²³ מסיבה זו נמצא בתיק רק שאלון אחד להזמנת עדים (tachas). הרשימה גדולה ויש בה 30 נסיגות חזמה ויותר (fol 31v ss).

²²⁴ עיין עוד להלן על שיטתו של אלונוסו די באינה.

²²⁵ עיין במבוא על גישתו של אלונוסו די אספינה בענין זה.

חסרון אחר שמצא דיג'ו די מודארה בעריכת משפט זה היה בשיטת גביית העדויות. לטענתו על סודיות זהותם של העדים הוסיף ואמר שעצם גביית העדויות יש לעשותה במליאת בית־הדין, בדיון גלוי ובפומבי. רעיונו זה מצטרף לדרכו בענין חקירת עדי־התביעה כפי שביקש במשפט אחר,²²⁶ ובכך עולה שיטתו בשלמות והיא מגעת כדי תביעת ריפורמה בכל מערך דין האינקוויזיציה. ונראה, לדעתי, שסניגור זה מתייחד בדרכו זו.

זאת לשיטתו בכלל. לענינה המיוחד של שולחתו (כמובן, פרטים אלה יש בהם כדי להעמידנו על דרכו) טען כמה טענות חשובות, הטובות מדרכו של סניגורה הראשון של אינס לופס. הוא טען שהעדויות לא העלו מצוות ומעשים יהודיים שקיימה הנאשמת. חשיבותה של טענה זו יוצאת משום שכל מה שעברה הנאשמת היו עבירות בנצרות, עבירות שאין להן כל קשר עם קיום מצוות תורת משה. הוא נאחז כאן בכתב־התביעה גופו, שגם בו לא באו טענות על קיום מצוות תורת משה, אלא רק על עבירות בנצרות וכמה דברים שאמרה הנאשמת בגנותה של האינקוויזיציה. טעונו זה יצר איפוא מסיבות מקילות לגבי הנאשמת, שאף אם יצא דינה לחובה לא יצא לשריפתה כדין כופרת. ואשר לדבריה נגד האינקוויזיציה, נאחז סניגור זה במידות־אנוש ואמר שדרכה היא דרך של אשה, שאין בכוחה לעצור בעד לשונה ולהימנע מדיבורים חסרי־ערך.²²⁷ ואף את שאר טענותיה של התביעה דחה בכשרון רב, ובמידה מסוימת עלה בידו לשים אותן ללעג. אם אמרו העדים שאין הנאשמת יודעת להצטלב, או שהיא משתמטת מלהצטלב, הרי יכולים האינקוויזטורים להינכח בזאת באמנם לנאשמת להצטלב ולומר את האמירה המלווה בהצטלבות. בכך לא הכחיש את טענות העדים לגבי העבר, שהנאשמת נמנעה מלהצטלב ולומר: "בשם האב, הבן ורוח הקודש";²²⁸ הוא ביקש לומר שאין לטענותיהם אחיזה במציאות. כידוע, היתה האינקוויזיציה נוהגת לבחון את נאשמה אם יודעים הם להתפלל ולומר את תפילותיה העיקריות של הכנסייה ולהצטלב, ואי־ידיעה באלה נחשבה בעיניהם כהוכחה לדבקות ביהדות. ולענין נוסף בכיוון זה: אם אמרו העדים שהנאשמת הצטלבה על הבטן בשעה שהיתה כורעת בדבקות בתפילה, כיצד יכלו הללו לראות זאת בשעה שגם עליהם היה לכרוע בדבקות. ואם הסתכלו וראו, הרי שהם עצמם לא התפללו ולא כרעו כראוי...²²⁹

כשרונו המיוחד במינו של סניגור זה מתגלה לפנינו בשלמותו מעיון נוסף בדרך־הגנתו על שולחת אחרת. מריה גונסאליס, אשת רודריגו די ציליון, נתבעה לדין

²²⁶ עיין במשפט חואן רמירס, ולעיל בהערה 218.

²²⁷ זוהי גם טענתו של אלונסו די באינה.

²²⁸ הנאשמת היתה עושה מעין תנועת־הצטלבות ומסתפקת באמירה: "בשם האב". יש בכך, לדעתי, שיטה מעניינת מצד אנוסים שנמנעו מלומר את האמירה הכוללת, שהרי "האב" – הוא האלוהים, אלוהי הכל.

²²⁹ הוא עוד הוסיף, שאם לא הכתה הנאשמת בשעת המיסה על חטא, אין בכך חובה מטעם הכנסייה.

בִּי־1512²³⁰ ומשפחתה סיפקה לה, כנראה, סניגור זה, שהתובע עמד על דרכו ושיטתו וביקש שהנאשמת תשיב במשפט בלי עצתו של איש כיצד להשיב.²³¹ אין ספק שהתכוון לפרוקוראדור זה וללטרָאדוס שלו, ומסתבר שהיה חלק חשוב לסניגור זה בהכנת דרכי־החשובה על דברי־האשמה. שכן כבר בתשובתו הראשונה טען שהתבייה לא הוגשה כראוי, לא לפי צורתה ולא על סמך סיבות אמיתיות. כלומר, כדרך יחד יסודות פורמליים ויסודות ענייניים. התביעה לא פירטה את טיבן של העבירות ולא את מקום העבירה וזמנה. אין איפוא בכתב־התביעה כל יסוד מספיק שעל־פיו אפשר לבנות טענות סבירות. הסניגוריה חשה בחולשתה של התביעה שנבנתה על יסוד שתי עדויות, מהן אחת בלבד מכרעת בעדותה,²³² וראתה בצורתה הסתמית אפשרות לנגח את שיטתה. אפשרות זו נוצלה בנאום־הסניגוריה השני שבו טען שהעדויות לא נגבו בגלוי ולא אושרו בגלוי.²³³ במשפט זה יש איפוא המשך לשיטתו ולדרכו שנקט במשפטים אחרים.

אבל חשובה מזו טענתו האחרת שטען בנאום זה, והיא נראית אולי כחשובה בטענות שהושמעו באותם ימים על דרכה של האינקוויזיציה. הוא אמר: "כל אדם יש לראותו טוב כל עוד לא הוכח היפוכו של דבר".²³⁴ כלומר, כל עוד לא הוכחה אשמתו של נתבע לדין הוא מעיקרו זכאי לפני הדין. סניגור זה העלה כאן תפיסה משפטית מעניינת, שלפיה העמיד בספק את שיטות הוכחת האשמה הנהוגות בבית־דין האינקוויזיציה. כידוע, היה צריך הנאשם להוכיח שהוא חף מפשע ונקי מכל עוון באמצעים מוגבלים בהשגאם לכל מה שעמד לרשותו ולשירותה של התביעה. טענתו מיוחדת במינה, משום שלפיה דרכה של האינקוויזיציה סותרת את ההנחה המקובלת על הכנסיה, *Nemo malus nisi provetur*. על דעת האינקוויזיציה זויה מקובל שמי שנתבע לדין על־ידיה אשם באשמה כלשהי, והיא ראתה גם את הופעתם של הנפטרים על־ידיה מן הדין באוטו־די־פי כמעשה־אמונה הגובל בעונש. ולמעשה גם חובת אמירתן של תפילות כ"אבינו שבשמים", אֵנָה מריה, ודומות להן, הן למעשה פסק־דין וריצוי עונש. אפילו אין באמירת תפילות פגיעה מיוחדת באדם.

דברים אלה טען על כלל שיטתה של התביעה בבית־דין האינקוויזיציה. אך לא פחות חשובות במשפט זה טענותיו המיוחדות על המצוות שבקיומן הואשמה. נאמר על הנאשמת שצמה בשני ובחמישי, לדעתו אין עושים זאת אפילו יהודים טהורים ודבקים בדתם.²³⁵ טענתו מובנת, כפי שכבר העלינו לעיל, מחמת מרחק הזמן שבין הגירוש לזמן עריכתו של המשפט. זאת ועוד. מצוות מקיימים בציבור, ואם עשתה

²³⁰ יפוי־הכוח ניתן לסניגור ב־23 בדצמבר 1512. הוא נעזר באותם לטרָאדוס: די בוגיליו ודי הרירה (155 № 386 fol 7r).

²³¹ 155 № 386 fol 5v. ועיין לעיל על דרך פעולתו של בית־הדין, הערה 56.

²³² היה בידי הסניגוריה כדי להזים את עדותה.

²³³ en plenario juysio (שם, 19r–19v).

²³⁴ "...que cualquiera se presume ser bueno hasta que se prueve lo contra-rio (fol 7v).

²³⁵ "puros e endurecidos judios" (fol 19r).

הנאשמת כפי שעשתה בקיום מצוות כדבריהם של העדים, הרי שקיימה מצוות יחד עם נשים אחרות. וכאן שאל: מפני מה עליה לחפות על השותפים למעשיה. הן אותם יכלה למסור לאינקוויזיציה, ואם לא עשתה כן, הרי כל העדות עליה עדות־שקר היא. ואם נאמר עליה ששמרה שבת, הרי היא עבדה בבוקר וכיבדה את ביתה;²³⁶ בשבת אחר הצהריים נהגה לנוח ולהתרחץ, והנה מנהג זה מקובל הוא על אנשים הנוהגים לנוח בשבת אחר הצהריים מעמלם בכל ימות השבוע, ואין בו כל איסור.²³⁷ ודברים אלה, ככל שייראו פעוטים לעצמם, הנה בצירופם יוצרים הם שיטת־הגנה, ולגבי סניגור זה יכולים אנו לומר שבשיטתו הצליח לא להחטיא פגיעותיו במבנה שבנתה האינקוויזיציה להוכחת אמיתות טענתה על כפירתם של האנוסים. לעיל צוינה שיטתו של אלונסו די באינה בשעה שיצא להגן על אינס לופס, שלא היה בה כדי להעמידו בשורה אחת עם סניגורים כדגו מודארה ודגו טלנס. והנה במשפטה של מריה גונסאליס, אשת פדרו דיאס די ויליארוביה, שנערך בשנות 1511–1512, העלה יסודות עקרוניים לדרך־ההגנה ואלו ראויים שיורחב עליהם הדין בור.²³⁸ בדרכו זו ביקש להעמיד את ההגנה על דרך של הגיון ולטעון שהתביעה משוללת כל הגיון בהאשמותיה נגד שולחתו. הוא הבלית טענה חשובה להגנתה, שעצם וידויה בתקופת־החסד יש לראות בו מעשה שבזכותו ראוייה היתה לכפרת עוונות, משום שבו גילתה הנאשמת כוונות כנות של נוצריה נאמנה. היא נתקבלה לחיק הכנסיה ואת כפרת העוונות שהטילו עליה קיימה בגופה ובממונה.²³⁹ אם על אותן עבירות חמורות שעברה נגד הנצרות זכתה לכפרת עוונות, הרי שרחוק מכל הגיון הוא שתסתור מעשים פחות־ערך, כפי שהעידו עליהם העדים.²⁴⁰ ואם על המעשים שהתנדתה עליהם זכתה לחסד ולרחמים מצד האינקוויזיציה, הרי שההגיון מחייב, לפי הערכת דבריו, לדחות כל האשמה שהעלימה דברים ולא התנדתה בשעתו וידוי מלא. הוה אומר: כל מה שטען עליה התובע יסודו בטעות; היא נוצריה נאמנה הרוצה בתשועת־נפש נוצרית, והיא בודאי היתה מתנדה ומוסרת את הידוע לה גם

²³⁶ זוהי עבירה בנצרות; כיבוד הבית אין בו סתירה לחילול שבת.

²³⁷ non es cosa reprovada (19r–19v).

²³⁸ 154 № 383 fol 9r–10r. עמו פעלו כלטראדוס די בוניליו ודי הרירה שהיו בעלי־נסיון

בהגנה על נאשמים לפני האינקוויזיציה.

²³⁹ con su persona asy como con sus bienes (שם).

²⁴⁰ לכך הוסיף בטענתו השניה ובתשובתו לעדויות, שהעדים שהעידו על מעשית קודם שהתנדתה מסרו רק חלק מן הדברים. היא מצדה הוסיפה דברים בוידויה יתר על דברי העדים. על גישתו לוידי ולעדות נלמד גם מטענה שטען במשפטה של מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, הוא ביקש את פרסום שמות העדים שהעידו נגד שולחתו משום שהנאשמת התנדתה וידוי שלם ומלא. כלומר, אם רוצים לשפטה מספיק וידויה שלה, ואין בפרסום שמות העדים כדי להעלות או להוריד מאומה מעצם החוק בדבר סודיותם של העדים. בית־הדין החליט לצרף את טענתו זו המיוחדת לתיק הנאשמת, ותו לא. לו היתה מתקבלת טענתו, היה נוצר תקדים חשוב ביותר לפרסום שמות העדים (154 № 384 fol 21r). מצד אחר יש לומר שעם מסירת הצהרתם זו הסתלקו הפרוקוראדור והלטראדוס מן ההגנה במשפט זה. עיין שם, fol 48r.

על אחרים. ולא התכוון הסניגור אלא לומר כאן שלא העלימה מבית־הדין את מעשי בעלה. ואם לא אמרה על כופרים אֵילו עבירות עברו הללו, הרי שרצתה שעדותה תהיה עדות־אמת ולא עדות־שקר, או עדות אמורה על יסוד של שנאה. הדברים שאמרה על האינקוויזיציה והרוגיה נאמרו לפי דרך דיבורן של נשים חסרות כל תבונה ומתוך יסורים וצער על בעלה.²⁴¹ לכן כל העדויות שהועלו נגדה בשקר יסודן, וכל כוונתן להרוס אותה ואת ביתה ומשפחתה; והעדים הם אויביה, שלה ושל ביתה, או שהושפעו על־ידי אחרים לעשות מעשה זה.

לכן מוטלת החובה על בית־הדין להעריך מראש את העדים ואת מהות כנותם הנוצרית, אם זו מושרשת במצפונם ובהרגשת חובתם, ואֵילו היו כוונות העדים בשעה שהעידו על עבירות נגד הנצרות. בשיטתו זו ביקש לכפור בכל אשמה שהתובע הטיל בשולחתו שלו, מריה גונסאליס, ובעבירות שעברה לאחר שנתקבלה מחדש לחיק הכנסייה. רק באלה יש לדון, משום שעד למועד שבו הוחזרה לחיק הכנסייה נתכפרו כל עבירותיה על־ידי האינקוויזיציה, ובית־דין זה לא היתה בו טעות של שיקול־דעת או של מעשה.

טענותיו תיראנה באור מיוחד אם נוסיף עליהן כמה דברים שנאמרו על־ידי הנאשמת בתשובתה על דברי העדים.²⁴² עתה דרש הסניגור שחקירת העדים ואישור דבריהם ייעשו בפומבי. בכך מצטרף הוא אל אותם סניגורים שגם הם העלו טענה מסוג זה, כאמור לעיל. ואפשר לומר שבכך נעשית טענה זו נחלת כל מערכת הסניגוריה, ולא זו בלבד, הוא עוד הוסיף גורם רגשי־אישי להתנהגותה ולדבריה על בעלה המת, כאילו ביקש לומר: כלום אסור לבריות להתאבל על מות קרוב יקר, ויהי מי שיהיה? ועל כך יש לומר, שאמנם נפגעו משפחות הנידונים על־ידי תוצאותיו של הדין. אבל האינקוויזיציה, אף־על־פי שמוצאים אנו בה בנינים מעידים נגד אבר־תיהם, נשים נגד בעליהן, וכיוצא בהם, היא לא נגעה בכל חומר הדין בענין היחס שעל הנשאים מבני משפחת הנידון לנקוט כלפי קרובים הנידון וזכרו. והן בעצם העובדה שהתירה מערכת סניגוריה איפשרה דאגה להצלת האסיר ולאפשרות שובו. לפחות להלכה, אל חוג ביתו. במעשה שעשתה הנאשמת מריה גונסאליס, בשעז שביקשה שתיאמרנה מיסות לזכר בעלה, הביעה את יחסה לזכר עברה ומשפחתה. משקיבל בית־הדין את העדות, שסיפרה על יחסה זה של הנאשמת לזכר בעלה, קבע את גישתו לזכרם של הנידונים על־ידי וליחס שעל קרובי־המשפחה לנקוט כלפיהם. למעשה יש לומר, שזיקה זו לא יצאה מבחינת בית־הדין מן התחום הדתי. אחרון הסניגורים שבשיטתו נדון הוא אַנטון לופס²⁴³ שפעל בשנות העשרים של

²⁴¹ על כך חזר בתשובה השניה. הוא הסתמך על דברי העדים, שהם עצמם העידו כי אמרה את דבריה בדמעות. לפירוט מעשיה אלה עיין בפרק על עולם דעותיהם והשקפותיהם של אנוסי סיאודד ריאל.

²⁴² שם, fol. 26r—26v.

²⁴³ הוא נסתייע עוד באותם לטראדוס שפעלו עם דיגו מודארה (דיל בוגיליו ודי הריירה). הנאשמת ליאונור די לה אוליבה נתנו לו יפוי־כוח ב־12 באפריל 1521 (173 № 631 fol 11r, v). הוא שימש פרוקוראדור גם לאלוארו די מונטאלבן (583 № 167).

המאה ה־17. תיאור פעולתו נוגע בנידונה אחת מתושבי סיאוד ריאל, ליאונור די לה אוליבה, בתו של חואן מרטינס די לוס אוליבוס, מחשובי אנוסיה של סיאוד ריאל שנידון לאחר מותו בימים שבהם ישב בית־הדין בסיאוד ריאל. ייתכן על שום חולשתה של התביעה נאחו בעיקר בצדדים הפורמליים של התביעה וטען נגד נקודות־התורפה שבה, והן: אי־השבעת העדים שהעידו מטעם התביעה; אי־הצגת העדים ואי־אישורן של העדויות; הסתירה שבין עדות אחת לרעותה, זו העושה את כלל העדויות לבודדות. אין הן יוצרות שלמות כדי הגשת תביעה, ועוד. ובמיוחד טען שהעדויות נוגעות לתקופה שקדמה להחזרתה לחיק הכנסייה, כלומר, תקופה שבה עשתה מה שעשתה בקיום מצוות תורת משה בהיותה נערה, צעירה מגיל חמש־עשרה. על מעשיה אלה זכתה לכפרת עוונות מאת האינקוויזיציה עצמה, ואין איפוא לחדש האשמה שממנה פטרה אותה האינקוויזיציה וזיכתה אותה בכפרת עוונות. אפילו נתקבלה מחדש לחיק הכנסייה לאחר תום תקופת־החסד. רצה לומר שאין לדון אדם פעמים על אותן עבירות, ביחוד משוכתה לכפרת עוונות.²⁴⁴ לטענות כלליות אלה נוכל להוסיף טענה מיוחדת שטענה הנאשמת, ודאי בעצת הסניגוריה, והיא טענת אי־זכירה. היא נתבעה בשנת 1521 בהיותה כבת ששים והואשמה בעבירות שעברה עליהן קודם לשנת 1483. היא נדרשה שתתנדדה על דברים שמזמן שנעשו עברו 40 שנה לפחות. על כך טענה שזכרון כזה הוא *cosa inhumana*, ביחוד שמפני גילה הצעיר לא ידעה להבדיל מהו מעשה שאינו נוצרי. והנה טענה זו נתקבלה על דעת האינקוויזיציה.²⁴⁵ ונראה לנו, שדוקא עדויות שסיפרו על מעשים ומצוות יהודיים, שמזמן עשייתם עברו 40 שנה ויותר,²⁴⁶ נהג בית־הדין לסמוך על זכרונם של העדים ולקבלם כדברי־אמת. הרי שלפנינו תרתי דסתרי באותה שיטה גופה שנקטה האינקוויזיציה. חולשות דרכה של האינקוויזיציה עולות לנו מדרכה שלה, הן מבחינת מעשיה והן מבחינת שיטתה.

3. שאלוני הסניגוריה

יסוד חשוב במערכת הסניגוריה, שמקום מיוחד נועד לו במסגרת הדין, הוא השאלון שהגישה הסניגוריה ועל־פיו ביקשה שחוקרי־האינקוויזיציה יחקרו את עדיה של הנאשם. השאלון הוגש בדרך־כלל לאחר נאום־הסניגוריה הראשון, שבו כידוע ביקשה הסניגוריה לבטל את טענות התביעה על יסוד כל מיני הערכות, כפי שכבר צוין לעיל. השאלון כל כוונתו לתת סיוע לסניגור, מצד אחד, ומצד אחר מכון הוא להביא באמצעותם של עדים, שייחקרו על־פיו, לידי ביטול יסודותיה של התביעה ושחרורו של הנאשם. השאלון הוא איפוא אמצעי מעשי בידי הסניגוריה, הבא לשמש להצלתו של הנאשם מן הדין והעונש הצפויים לו. הוא אמנם קבוע ועומד, אך הוא המכוון את

²⁴⁴ עיין, למשל, בטענותיו של דגו מודארה בכיוון זה.

²⁴⁵ היא נידונה למאה מלקות, קנס של 20 דינרי־זהב ולכפרת עוונות.

²⁴⁶ עיין במיוחד במשפטי האינקוויזיציה שנערכו בסיאוד ריאל. לזמן המעשה ולתחולתו בעבירה לא היה סייג במסגרת בית־הדין של האינקוויזיציה.

עדי-הסניגוריה בשאלות; התשובות המתקבלות מן העדים, שהן העיקר, חשיבותן וערכן משוערים מראש במידה מרובה.

כדי להבין את מהותה של שיטה זו מן הדין לבדקה מיסודה. השאלון הוכן בהתייעצות מלאה בין הנאשם, בני-ביתו ומערכת הסניגוריה. ניכרת בשאלון ההשפעה האישית של הנאשם או משפחתו, שהרי בו סופקה למעשה האינפורמציה המשפחתית על הנאשם, אורח-חיינו בעבר ודרכו הנוצרית. לעומת זה, נאום-הסניגוריה יש בו התבססות והיאחזות מסוגים שונים, כפי שכבר נאמר לעיל. ועל אף היותו מוגבל בסוג השאלות וכוונתן, השאלון הוא ביטוי לדרכי-חיים; לחרדת המשפחה לגורלו של מי שנלקח מתוכה ונתבע לדין; לחרדת הנאשם עצמו ולתמיהתו על מה שאירע לו, אם חשב שדרכו בנצרות היא דרך של אמת. כלל השאלונים לא חלה בהם התפתחות פנימית שיש בה כדי להוכיח על שינויים מהותיים בטיב השאלות, אלא שעלינו לומר שההגבלות המצויות בשאלות שבשאלונים נובעות מטיב ההאשמות ומדרכה של ההגנה בכל מקרה ומקרה.

שלושה יסודות נמצא בשאלונים. הראשון לפי הסדר הוא היסוד האישי. העדים נתבקשו להשיב אם הכירו את הנאשם וכמה זמן הכירוהו, ואם הכירוהו כנוצרי נאמן.²⁴⁷ בשאלונים מאוחרים, שמן העשור השני של המאה ה-17, נמצא את הסניגור שואל את עדיו אם הם הכירו את התובע.²⁴⁸ ייתכן וביקשה הסניגוריה בדרך זו להוציא ידיעה מן העד שלה אם לא היה לו מגע קודם עם התובע, והוא הושפע על-ידיו או ששימש את התביעה במשפט זה או אחר. אך עיקר השאלה נגע בהיכרות בין עדי-הסניגוריה והנאשם. כאן ביקשה הסניגוריה להעמיד את טענותיה על הוכחת טיבו של הנאשם;²⁴⁹ זמן ההיכרות חשוב הוא כנגד טענות התביעה שציינה כמה זמן, או מתי בעבר הרחוק, קיים הנתבע לדין מצוות או עבר עבירות של התייחדות. ונדמה כי זהו עיקר משקלן של השאלות שמן הסוג האישי.

היסוד השני שבשאלון מורכב היה משאלות שנועדו לציין כי הנאשם לא קיים את מצוות ישראל, ביחוד אותן מצוות שעל קיומן טענה התביעה, אמנם יכול היה הסניגור להכחיש, ואף הנאשם יכול היה להכחיש, קיום כל מצוה, אלא שלא די היה בהכחשת העדויות שכנגד. שאלות מסוג זה כוונת איפכא מסתברא לטענות התביעה עולה מהן. אם הואשם האיש בשמירת שבת וזכה למערכת-הגנה, הרי שעדי-הסניגוריה יישאלו אם ראו את הנאשם עובד בשבת;²⁵⁰ אם הואשם בהדלקת הנר בשבת או בהכנת תבשיל ביום הששי בשביל יום-השבת, אכילת חמין או צונגין בשבת, החלפת מלבוש בשבת, וכיוצא בהם, יישאל העד אם ראוהו מכין את תבשיליו בשבת ואוכל מהם, אם הבדיל בהדלקת נרות בין שבת לחול, וכיוצא בהן מצוות

²⁴⁷ השאלה עולה בקנה אחד עם טענות הסניגורים על דרכו הנוצרית של שולחם.

²⁴⁸ עיין, למשל, במשפטה של אינס לופס (162 № 497 fol 13v).

²⁴⁹ היתה איפוא באורך הזמן שבו הכיר העד את הנאשם סיבה שבגללה הוזמן העד להעיד.

²⁵⁰ עיין, למשל, במשפטים של חואן די פיס וקטלינה גומס אשתו (148 № 267; 1484); פדרו וילגאס (188 № 852 fol 4r; 1484); מריה גונסאליס פאנפאן (154 № 375 fol 14r—14v); ועוד כהנה וכהנה.

שקיים הנאשם ונתבע עליהן לדין. ואם נמצא בנאום הסניגור הכחשת קיום מצוות מתוך שלא הדליק הנאשם נר של שבת, משום שאין זה ענין לגברים וכד', כפי שצוין לעיל, הנה לא נמצא מגמה כזו בשאלון. השאלון הוא אישי יותר, ואין כוונתו אלא להעמיד עובדות כהייתן נגד טענותיה של התביעה. לא היה בשאלון כדי להסביר נסיבות של קיום מצוות וכדי להקל ולהפחית מטענותיה של התביעה.

ביסוד השלישי ביקשה הסניגוריה להוכיח נאמנות נוצרית. נמצא איפוא בסוג זה שאלות המנסות לדחות את טענותיה של התביעה על־פי אותן עבירות על דיני הכנסיה שהועלו בכתב־התביעה. והדברים אמורים במישור זה בהכחשת טענות התביעה כבמישור המעשים היהודיים שעשה הנאשם. גם כאן העמיד הסניגור שאלה מול טענה וביקש על־ידי תשובת העד להוכיח נאמנות ודבקות בנצרות ובדיניה של הכנסיה. אלא שכאן פתוח היה לפני הסניגוריה פתח נוסף, והיא יכולה היתה להוסיף ולהרחיב את מסגרת השאלות. כגון שאלה על מתן צדקה לעניים נוצרים,²⁵¹ עשיית מעשים נוצריים מיוחדים,²⁵² עליות־לרגל וקיום מגע עם נזירים ואנשי כנסיה,²⁵³ או תפילה בדבקות לפני צלבו של אנטוניוס הקדוש ואיקונין של קטלינה הקדושה ושאר קדושים,²⁵⁴ וכיוצא בהם.

תנאים אלה מלמדים שלא נמצא בשאלון מספר קבוע ועומד של שאלות. מספר השאלות, אף־על־פי שהוא תלוי בהרכב כתב־התביעה, היה שונה, שכן האפשרות משניתנה נוצלה בידי הסניגוריה. לעתים נמצא שאלות נוספות שקשה לתחום אותן על־פי אחד התחומים שהועלו לעיל, והיה בהן כדי להורות על תנאים מיוחדים בדרך־חיו של הנאשם.²⁵⁵

חובת הגשת השאלון, שהסניגוריה נתחייבה בו, קשרה אותה במידה רבה בהיקף פעולתה והגבילה אותה. לא ניתן לסניגוריה לסטות מן השאלון, ומה גם שלא הסניגוריה היא שחקרה את עדיה, אלא חוקרים מיוחדים שנתמנו מטעם בית־הדין למטרה זו.²⁵⁶ אם רצה העד להשתמש מתשובה לטובתו של הנאשם או להסתייג מלומר משהו לזכותו, יכול היה (ורבים אף עשו כן) להשיב על השאלה שאין הוא יודע עליה.²⁵⁷ ואילו השופט החוקר יכול היה להוסיף שאלות על השאלות שנשאל העד על־פי השאלון,²⁵⁸ אם ראה שאין תשובותיו מספיקות ובכוחו של החוקר להוציא

²⁵¹ עיין, למשל, במשפט חואן גונסאלס פינטאדו (1483/4; 357 fol 5r–5v № 154), ועוד.

²⁵² עיין שם; בניית קאפלה בכנסיה.

²⁵³ משפט קטלינה די סמורה (1484/5; 853 fol 4r ss № 188).

²⁵⁴ משפט מרינה גונסאלס, אשת פרנציסקו די טולידו (1494; 388 fol 5r № 155).

²⁵⁵ כגון פצעים שנפצע (פדרו וילגאס); על דעתו של פלוגי שנטרפה עליו (משפט ליאונור די לה אוליבה), ועוד.

²⁵⁶ חקירה זו יכולה להיעשות בנפרד ובמקביל להליכי־משפט אחרים באותו משפט.

²⁵⁷ ועיין לעיל בפרק על העדות בענין עדי־תביעה המוזמנים על־ידי הסניגוריה ונחקרים על־פי השאלון.

²⁵⁸ שיטה זו קרויה בלשון בית־הדין repreguntar, כלומר לשוב ולחקור ולשאל את העד. כן יש והעדים נשאלו למקור ידיעותיהם. עיין, למשל, במשפט קטלינה די סמורה (853 № 188 fol 4r ss).

מפיו של העד פרטים נוספים וחשובים למשפט או שחשד בעד שהוא מסתיר משהו. בדרך זו אפשר היה לסתור את טענות ההגנה או להכביד עליה. יוצא איפוא, שמה שאסור היה על הסניגוריה והגבל לגביה בשאלון מותר היה לשופטים החוקרים. בפעולתם זו סייעו לתביעה, ועד-סניגוריה הם-הם שיכלו להפכו לעד-תביעה.

שאלון אחר שנהוג היה להגישו מטעם הסניגוריה היה שאלון להזמנת עדים ולהוכחת שנאתם לנאשם. ואם עלה בידי הסניגוריה להוכיח שנאה כזו מצדם של עדים, והללו אמנם העידו מטעם התביעה, הרי שהיה בידי הסניגוריה כדי להוציא את הנאשם זכאי בדן.²⁵⁹ השאלון הוא שאלון של tachas, והוא בנוי על שאלות שנשאלו עדים מיוחדים, נוספים על העדים שהביאה הסניגוריה לצרכי השאלון הראשון. אלה נתבקשו לאשר רק שנאה, דרגותיה וצורותיה, שנתקיימה בין הנאשם לעדים קודמים שהעידו לפי הנחת הסניגוריה. מצד אחר היה בשאלות אלה נסיון להטיל פסול באפים של עד-תביעה ובהתנהגותם. אלא שהקושי בכל השיטה נבע מעובדת סודיותם של העדים, וסודיות זו היא שהביאה את הסניגוריה להרחיב את יריעת שמוותיהם של העדים ככל האפשר,²⁶⁰ ואף-על-פי-כן נמצא על-פי רוב שבכל אלה לא עלה בידי הסניגוריה להוכיח "enemistad capital", שבה היה כדי להפוך עד-תביעה לעד זומם. על-פי שיטתו של בית-הדין היו רוסמים בשולי שמו של האיש, שטענו עליו שהעיד, ציון שהעיד (אם העיד) והוסיפו בצדו את טענת הסניגוריה.²⁶¹

הנאשמים נתקשו בחיפושיהם אחר העדים שהעידו נגדם, לכן יש בשאלונים להזמנת עדים כדי להעלות יריעה רחבה של יחסי-שכנים, שנאה וקנאה, שמקורם ברקע התנאים המקומיים. נראה שדוקא "שאלון-ההזמה" יש בו כדי להעלות בבואה נאמנה לדמותו של הנאשם ולסבך היחסים שבו היה נתון, ולהיקף מגעו היומיומי עם סביבתו. תיאור רקע קיומו של הנאשם קשור קשר בל יינתק בנאשם, ואף מצאנו סניגור²⁶² המתנצל לפני בית-הדין שאינו יכול להביא tachas משום שהנתבע לדין – שולחו – ברח ונמצא מחוץ למלכות ספרד.

מכל-מקום שיטה זו חשיבותה רבה לעצמה. היא פתחה פתח לסניגוריה לארגן את הגנת הנאשם שעליו יצאה להגן. והטובים שבסניגורים העלו שיטה זו לדרגת-הגנה חשובה ומיוחדת במינה להצלת שולחיהם מגזר-דינה של האינקוויזיציה.

מאלפות הן דרכי-הסניגוריה ומלמדות אותנו פרשה מיוחדת במינה בתנאי דרכה של האינקוויזיציה. כל מיני סניגורים הגנו על אנוסים, מהם שניתנו בהבחנה חדה

²⁵⁹ כידוע היה משתחרר בעזרת "עדים מזכים"; עיין לעיל בפרוצידורה המשפטית.

²⁶⁰ במשפט של אינס לופס נמצא 30 שאלות בשאלון זה.

²⁶¹ לעתים נמצא בשולי עדויות להזמה רשימה כזו: non dixeron אף non empece, וכל העדות להזמה מחוקה. אף-על-פי-כן אין במחיקות אלה כדי לגרוע מחשיבות הנסיון להזמנת עדים.

²⁶² דגו די מודארה, עיין עליו לעיל. ועיין 16v fol 810 № 188. מקרה זה, כאמור, יוצא הוא מגדר הרגיל.

בין עיקר לטפל במנהגי היהדות ובידיעת מצוה מהי, ידעו להעריך הערכה מדוקדקת מעשה יהודי ולתת למעשים אלה משמעות מיוחדת כאמצעי להגנה על שולחיהם, ומהם שנאחזו ביסודות הפורמליים של הפרוצידורה המשפטית לשם הגנה ובנו על דרך זו מערך־הגנה שנבע ממצאות של חולשה בשיטתה של האינקוויזיציה. אף היו סניגורים שצירפו את שתי השיטות ועשאוה אחת. דרכם זו של הסניגורים, שללא ספק נעזרו בלטרמדוס מומחים ובקצינים בכל הליכותיה של האינקוויזיציה, מורה על עומק הסתכלותם במעשיה ועל כנות רצונם להציל את שולחיהם. ברם אין להכחיש גם את עצם מתן אפשרות ההגנה לנתבעים לדין על־ידי האינקוויזיציה. נדמה שבכך רצתה האינקוויזיציה לשוות לכל מערך המשפט אופי של די־צדק. וראוי שייזכרו כאן מלחמתו וטענותיו של הסניגור דֶגֶוּ מודארה; כמה רחוקים היו מעמדות אלה מפומביות וממעשה בגלוי. בתנאי הימים ההם נדמה שפומביותו של הדין ועריכתו בגלוי הן שהיו מקנות לו אוֹבִּיקְטִיבִּיוּת כלשהי.

זאת ועוד. כידוע לא לכל נתבע לדין הועמדה מערכת סניגוריה. נידונים שלא בפניהם ונפטרים שנידונו לאחר מותם, אם בני־משפחותיהם לא עשו למענם (ובמידה רבה סיכנו הללו את עצמם, אם לא ברחו). לא נהנו מאותן אפשרויות שניתנו לני־דונים בפניהם בכל הנוגע למערכת ההגנה ולסיכויים כלשהם לזכות בכפרת עוונות. ולצאת זכאים בדין. אך נדמה, וכבר צוין לעיל, שבריחה הופרה בבית־הדין כאישור לטענות התביעה, ולכן קשה היה לצפות שבית־הדין יתן דעתו במיוחד להסדרת מערכת הגנה. ואף־על־פִּי־כן יש להעלות ולהדגיש את מעשיהם של אותם סניגורים שהסכימו להיות נשפכים להגן על שולחיהם. וכיון שידעו גם את סדריה של האינקוויזיציה וגם את כוחה הרב, לא חששו להעמיד עצמם לצדם של נרדפים על אמונתם, אף כי ידעו מראש שכל המעשה הנעשה על־ידיהם הוא על־פי רוב אך לשוא. בעצם נכונותם להגן עליהם מתיחדת פעולתה של הסניגוריה במסגרת האינקוויזיציה הלא־מית־הספרדית.

ו. התיעצות בית־הדין

שלב עקרוני וחשוב במשפט האינקוויזיציה הוא ההתיעצות, או הקוֹנסולְטָה דִּי־פִי (Consulta de fe). בהתיעצות זו לקחו חלק אישים "מומחים במשפט, תיאולוגיה ומלומדים אנשי־מדע ובעלי־מצפון", כהגדרת תיקי האינקוויזיציה. הללו ישבו, כנוסח פסק־הדין, ודנו בפסק־דינו של כל משפט. הרכבם היה סודי ושיבותיהם סודיות אפפה אותן. אך נראה שאין לקבוע מסמרות אם אמנם הכריעו ממש בפסק־דינו של כל אחד, וייתכן שהשתמשו בנוסחה קבועה בפסק־הדין, המוסרת על ההתיעצות, גם בלא שתתקיים ההתיעצות. אין ספק שנתקיימה התיעצות במשפטים החשובים שערכה האינקוויזיציה.

מספרם של היושבים בקוֹנסולְטָה דִּי־פִי לא היה קבוע, ואין להסיק ממספר המשתתפים בהתיעצות במשפט אחד לגבי משפט אחר. בסוף המאה הט"ו נמצא חמישה

תיאולוגים וחמישה משפטים וכולם בעלי תואר ²⁶³consultores בשנת 1501 התירה הסופרימה לתובע שיהא נוכח בהתיעצות כדי ליעץ ליושבים בה בטיב המשפט והאשמה.

ברור היה הנושא שבו דנו בהתיעצות ואין צורך שנציין אותו במפורש. השאלה היא אם נמצא קריטריון שעל־פיו דנו בהתיעצות זו ועל יסוד מה נתקבלה ההחלטה בפסק־הדין. כיון שבהתיעצות ישבו גם שופטי בית־הדין שדנו את הנאשם, הרי שהם הם שהרצו לפני ישיבת היועצים על טיבו ומהותו של כל משפט. מסתבר שגם ניתנה ליועצים אלה האפשרות לעיין בתיק משפטו של הנאשם ולבדוק את טיב העדויות ומהותן כל אחת לגופה וכולן יחד במסגרת המשפט. הם גם שבחנו את שיטתה של הסניגוריה ואת טענותיה. מצד אחר הדעת נותנת שהם עקבו אחרי מהלך המשפטים וידעו את כל המתרחש בבית־הדין.

החלטתם נתקבלה על יסוד הצבעה אישית. דרך הרשמתה של ההתיעצות בתיק המשפט מלמדת שכל אחד הביע את דעתו על המשפט, ואת דעתו בשעת ההצבעה. דעתם זו נרשמה בתיק הנאשם, ²⁶⁴והכרעתם נתקבלה בדרך־כלל פה אחד. במקרה שאחד מן היושבים בהתיעצות חלק על דעת חבריו נתקבלה ההכרעה על דעת הרוב. אך היו, כנראה, גם מקרים שהקונסולטה שבה והתיעצה פעמים נוספות עד להכרעתה. ²⁶⁵

מוסד מסוג זה ודאי נמצאו בו אישים פעילים יותר ואישים שפעילותם היתה מועטת יותר. מוסד זה, ונראה שהוא מוסד קבוע במסגרת כל בית־דין, שופטי בית־הדין היו הרוח החיה שבו. אבל מאותו מועד שניתנה בו דריסת־רגל לתובע להרצות ולהסביר את טענותיו, הועברה למעשה ההשפעה לידי. בדרך הרצאת דבריו והסבריו היה כדי להניע את היועצים לפסק־דין חמור יותר. באוירת הימים ההם ודאי שנשמע יותר קולם של הטוענים להחמרה מקולם של אלה שביקשו להקל בדין ולנהוג במידת־הרחמים. אף־על־פי־כן מצאנו שדעתם של האינקוויזיטורים נתקבלה גם אם הרוב לא היה תמיס־דעים עמהם. במשפטה של מריה גונסאליס, אשת פדרו דיאס די ויליארוביה, הציע האינקוויזיטור אלונסו די מריאנה להעמידה לפיקוח עד שתודה מי השפיע עליה בשעת מאסרה שתחזור בה מוידויה, ואם תודה תתקבל מחדש לחיק הכנסיה. ²⁶⁶ אין להסביר תופעה זו אלא בגודל השפעתו וסמכותו בבית־הדין. אך

²⁶³ לעתים גם ישב האלקלדי־מאיור של טולידו בהתיעצות במשפט. הוא ישב שם במקומו זכשליחו של הקורחידור, שלידיו היו מוסרים, כידוע, את הנידונים להסגרה לזרוע החילונית. ²⁶⁴ עיין, למשל, משפט סנצ'ו די סיאודד ומרי דיאס אשתו (139 № 145 fol 13v); משפט מרי דיאס, סרירה (143 № 196 fol 11v). ולתקופה מאוחרת יותר: משפט ליאונור גונסאליס (154 № 369 fol 9r); מרינה גונסאליס (155 № 388 fol 15r); ליאונור אלואריס (133 № 60 fol 8v). השוה עוד משפטים שנערכו בעשור השני של המאה הט"ז נגד תושבי סיאודד ג'יאל.

²⁶⁵ בראש כל משפט שנפרסם מאוסף תעודות בית־הדין בדעתנו לציין אם נתקיימה במשפט התיעצות.

²⁶⁶ תמיס־דעים עמו היה גם האינקוויזיטור פרנסיסקו די הרירה (154 № 383 fol 28r). כל

ייתכן שחשדו שנמצא באותם הימים (1511–1512) בבית־הסוהר אנוס שכוחו רב עמו לשכנע אנוסים להתנגדות פסיבית לדרכה של האינקוויזיציה. הללו ביקשו לברר מהו היקפו של המעשה ומי עומד מאחוריו. גישה זו לא מצאנו כדוגמתה בימיו הראשונים של בית־הדין בסיאודד ריאל.

ז. פסק־הדין והעונש

פסק־הדין הוכן, כאמור, לאחר התיעצות ונקבע לו מועד שבו יינתן בפומבי גדול.²⁶⁷ כידוע, נתרכז בידיה של האינקוויזיציה כוח רב שחרג בהרבה מתחום המשפט עצמו. בית־דינה הוא אחת מזרועות שלטונה שהכריעה בבעיות אמונה. בכיוון זה הטילה את ביצוע פסק־הדין על הזרוע החילונית של המדינה.

לי כבר דן בהרחבה בעונש,²⁶⁸ ואין צורך שנחדש את הדיון בנושא זה כאן. ברצון ננו להוסיף ולהעיר כמה דברים בכל הנוגע לענשיהם של אנוסי סיאודד ריאל שנידונו בבית־דינה של האינקוויזיציה. בדרך־כלל יש לומר שבית־הדין לא האריך במשפטיו של הנתבע לדין שלא לצורך. למעשה עבר זמן קצר ביחס, נוכח ריבוי עבודת בית־הדין וריבוי המשפטים התלויים ועומדים לפני בית־הדין, מיום מאסרו של הנתבע עד לביצוע פסק־הדין. ביחוד אין לדבר על עינוי הדין בתקופת ישיבתו של בית־הדין בסיאודד ריאל בשנות 1483–1485. המשפטים הלכו ונתמשכו במאה ה־15, כשעתותיה של האינקוויזיציה היו בידיה והיא פישפשה שנים רבות בעברם של נידוניה ואספה אינפורמציה במחוזותיה המשפטיים על אסיריה.

בדרך־כלל מבדילים סוגים שונים בענשים שהוטלו. ההחזרה לחיק הכנסייה נתלוותה אקט של *abjuratio*,²⁶⁹ שגם לו ניתן פומבי גדול. המוחזרים לקחו חלק בתהלוכת אוטו־דייפי כשהם לבושים מלבוש הסנֶבְגִיטו.²⁷⁰ פקודת האינקוויזיציה קבעה איסורים

שאר היושבים בקונסולטה הצביעו בעד הסגרה. המצביעים בעד הסגרה היו שבעה, ועממם נמנה גם התובע וגם האינקוויזיטור פדרו אוֹצִ'אֶה די ויליאנוֹבֶה. לאחר־מכן נחקרה שוב ונדרש ממנה שתמסור על בעלה ועל האיש שהשפיע עליה. היא עמדה בטענותיה, ולמחרת (ב־9.7.1512) הוחלט פה אחד להסגירה (שם, 28v).

²⁶⁷ היו גם משפטים שבהם ניתן פסק־הדין במסגרת בית־הדין. פסק־דין אלה הם של זיכוי. בכך מנעה האינקוויזיציה מעצמה הודאה בפומבי שהיא טעתה בהבאת האיש לדין.

²⁶⁸ לי, כרך שלישי, עמוד 83 ואילך; והשווה: Vacandard, DThC 7, p. 2044 ss. 2048 ss.

²⁶⁹ שתי דרגות *de levi : abjuratio* ו־*de vehementi*. החזר בו בדרך של קולא, אם שב ונתפס בעוון התייחדות – ייתכן שהיה מוחזר לחיק הכנסייה בדרך של חומרה. מי שנתפס כמתייחד לאחר שחזר בו בחומרה ממעשיו, דינו דין חוזר לסורו (*relapso*) – לשריפתו, עיין לי, שם.

²⁷⁰ זהו מלבוש לביטוי אבולו של החוטא. עיין, למשל: B. Poschmann, Reallexikon für Antike und Christentum, Stuttgart 1954, s. v. Buszkleid בין סתם מכפרי־עוונות לנידונים לכפרה מטעם האינקוויזיציה. האחרונים לבשו שק שעליו מצוירים שני צלבים צהובים. ה־*saco bendito* עבר בירושה לאינקוויזיציה הספרדית ושמך

והגבלות שחלו על המוחזרים אל חיק הכנסיה.²⁷¹ בתיק משפטו של חואן רמירס נמצא העתק של פקודה זו שניתנה למוחזרים לחיק הכנסיה בקורדובה.²⁷² והיא מובאת בפסק-דינו שלו. מן הסתם על שום שהיה בין המוחזרים לחיק הכנסיה בעיר זו. סיכום לפי סעיפים מלמד אותנו על מקומם המחודש של המוחזרים בחברה הנוצרית ודרך-חייהם כפי שנקבעה והוגדרה מטעם האינקוויזיציה.²⁷³

1. החוזרים לחיק הכנסיה יקבלו עליהם את כל הכפרות שיוטלו עליהם ויחזרו בהם מחטאיהם.
2. הם ילכו יחפים בתהלוכה של חוזרים בהם, כשהם נושאים את הצלב לפנייהם.
3. במשך שש שנים יופיעו שמותיהם בקביעות בכנסיות הראשיות והפארוכיאליות.
4. הם יופיעו בקביעות בכל החגים החשובים בכנסיה ויאזינו לקריאת שמותיהם שייקראו במיוחד.²⁷⁴ באותו מעמד יהיו נוכחים גם בניהם ובנותיהם.
5. פעמים בשנה יתנדו על חטאיהם.
6. אסור להם להיכנס לבית-כנסת או לבית-מגוריו של יהודי; לא יבואו במגע עם שום יהודי ויהודיה, לא בשיחה ולא בשום צורה אחרת.
7. אסור להם להחזיק בבתייהם שום ספר-תפילות יהודי ושום ספר יהודי אחר.
8. הם לא ישמשו אלקלדים ולא בתפקיד העשרים וארבעה וה-*juraderia*; לא יהיו רופאים, אומנים (כירורגים), רוקחים, סוחרים-בבליים, נוטריונים, מזכירים, חוכרי-מסים,²⁷⁵ גובי-מסים, לא הם בעצמם ולא בשותפות עם אחרים. כן לא ישמשו מחזיקים או גובי-מכס (*aduaneros*), לא שמאים (*tazgueros*), לא מיופי-כוח (*podros*), לא עושי-סבון (*xaboneros*), לא יהיו בעלי עדרים (*ganaderos*), לא יהיו פרוזות (*porteros*), בערים שבהם הם גרים ולא בשום מקום אחר. וכן לא יהיו סתתים ובעלי פונדקים (*venteros*), לא הם ולא בניהם אחריהם.

נשתבש ל-*sanbenito* או *abito*. הנידונים נתחייבו לעתים ללבוש את המלבוש שנה תמימה, נלא – נידונו כחוזרים לסורם. עיין בסוגריה על אשה שלא הקפידה בענייני הוראות הלבוש לנידונים. לי, כרך שלישי, עמוד 192 ואילך, דן בכל שלבי התפתחותו של העונש. יש נידונים נתחייבו ללבוש כל ימי חייהם ויש שרק בימי חג וגנוסיה בלבד. טורקימדה החמיר במיוחד בשנת 1490 בענין זה.

²⁷¹ עיין גם סעיף 10 בהוראות 1484.

²⁷² 176 № 675 fol 150r.

²⁷³ סיכום זה הוכן על-ידי לשם הקלת ההערכה.

²⁷⁴ טענת השתתפות בתפילות ובשמיעת דרשות מצויה כטענת הצטדקות מצד האנוסים, וייתכן שסימן הוא כי הם מוחזרים לחיק הכנסיה. עיין במיוחד במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון ודבריהם של עדי-התביעה בענין זה; והשווה גם משפטה של ליאונור די לה אוליבה. ²⁷⁵ ליורנטי, אנאליס I, עמודים 113–114, (*J. A. Llorente, Anales de la Inquisición*, Madrid 1812). אינקוויזיטוס השמיני התיר בשנת 1486 לצאצאי האנוסים להכיר מסים, אך כינוס האינקוויזיטורים משנת 1488 אסר זאת בחזמרה יתרה (§11). עם זאת שמרו להם המלכים הקתוליים את הזכות לפסור מהגבלה זו את כל מי שראו לפטרו. על קיום הוראות אלה למוחזרים לחיק הכנסיה שמרו השלטונות העירוניים בהקפדה יתירה. עיין גם לי, כרך שלישי, עמוד 574. ההיתר המובא אצל ליורנטי אינו נמצא בספר הבולות שפירסם ליורקה (*B. Llorca*, *Bulario Pontificio de la Inquisición Española*, רומא 1949).

9. אסורה עליהם הרכיבה ואסורה הנסיעה במרכבות ובעגלות.
10. אסור שישאו (תכשיטי) זהב, כסף, פנינים וכל תכשיטים אחרים. כן אסורים עליהם בגדי משי וברוקאט.
11. אסור להם לשאת נשק.
12. אסור להם לקיים קופה משותפת לצרכי צדקה.²⁷⁶
13. אם ינהגו בניגוד לכל הנ"ל יהא דינם דין מורדים בכנסיה.
14. הנידונים יצייתו בכל להוראות האינקוויזיציה.

חומרה יתירה זו של הוראות מוכיחה כמה נתקפחה פרנסתם של המוחזרים לחיק הכנסיה וכמה נתקפח מעמדם, והם נותקו מכל מגע מסביבתם. היא מעלה על הדעת אותן הגבלות שהוטלו בשעתן נגד יהודים.²⁷⁷ בשטח זה נתאחדו שוב חוקי מדינה עם נהלי־אינקוויזיציה קבועים.

רכושם של המוחזרים לחיק הכנסיה הוחזרם. ומצאנו שני מסמכים המלמדים על אפשרות שניתנה להם וליוורשיהם לפדותם.²⁷⁸ אחד מהם בתיק משפטו של חואן רמירס, והוא משנת 1487 וניתן לאנוסי קורדובה; המסמך השני הוא צו מלכות מטעם המלכים הקתוליים וניתן ב־23 בינואר 1503 לאנוסי סיאודד ריאל ואלמגרו. היתר זה לפדות את הרכוש שהוחזרם נבע ודאי מן הקושי שבהחזקת נכסי דלא נידי ובצורך המתמיד במזומנים בקופת אוצר המלכות. אפשרות זו פתחה פתח לאי־קוויזיציה להקל מן הנטל שבאחזקת נכסים ולהמירם במזומנים.²⁷⁹ לעצם אפשרות הפדיון מסתבר שרק צאצאיהם של הנידונים לשריפה הם שזכו להיתר זה לאחר שעברו כעשרים שנה מזמן שהוחזרם הרכוש.

סכנה מתמדת ריחפה על ראשיהם של המוחזרים לחיק הכנסיה, בין אם נתקבלו מחדש בתום תקופת־החסד ובין אם בית־הדין דן אותם להחזרה לחיק הכנסיה. אם שבו לקיים מצוות תורת משה ואם הגיע בית־הדין לאחר זמן לכלל מסקנה שוידוים לא היה וידיי שלם, שבו ונידונו כחוזרים לסורם. משפטיהם של אלה זכו שיתפרסמו ברבים. אם משוים אנו את בעיית הנידונים כחוזרים לסורם בימיהבינים לזו שנתקיימה בקסטיליה במאות ה"ו–ה"ז, נראה כי הפתרון שמצאה האינקוויזיציה הספרדית נתבטא בפעולה מהירה של העמדה לדין;²⁸⁰ היא השגיחה עליהם בשבע עינים ודנה אותם בכל חומר הדין. משום כך נמצא רבים מאלה דוקא בורחים ממקומם

²⁷⁶ זוהי ככל הנראה המציאות. על ברצלונה עיין J. Mª Madurell Marimón, *Sefarad* 18 (1958) p. 60 ss.

²⁷⁷ עיין, למשל, חוקי נליאדולידי משנת 1412 (Baer, *JehS* 2, p. 263).

²⁷⁸ עיין ח' ביינארט, ספרד 17 (1957), עמוד 280 ואילך. שם דגתי באריכות במסמכים אלה.

²⁷⁹ על החזקת הרכוש בימיהבינים עיין לי, "האינקוויזיציה בימיהבינים" כרך ראשון, עמוד 509 ואילך; Vacandard, *DThC* 7, p. 2056 ss. כידוע, נתחלקו או ברכוש ההגמון בית־דין האינקוויזיציה והשלטונות המקומיים. באינקוויזיציה הלאומית־הספרדית החזיק הכתר ברכוש. אך לעתים נטלה האינקוויזיציה מרכושו של הנידון. עיין: Braunstein, Chuetas, p. 29.

²⁸⁰ אלונסו די אספיניה כתב בשאלה זו ב־Fortalitium Fidei, Lib II Cons XII fol XL verso והציע פעולה מהירה, שכן עלידי כך תהיה תועלת בפעולה האינקוויזיטורית.

מאימת הדין. עד לגירוש עוד היה בכוחם להצטרף אל קהילות ישראל, אבל לאחריו היה למעשה כל זר שבא למקום חדש נחשד שהוא בורח מידה של האינקוויזיציה, ובני המקום הנוצרים היו נותנים את דעתם עליו. לעתים הם שהביאו לידי הסגרתו לבית-דינה של האינקוויזיציה.

שלוש צורות מאסר מצאנו שנידונו להן אנוסי סיאודד ריאל: מאסר לצמיתות; מאסר עד שייראה בעיני האינקוויזטורים; מאסר לזמן מסוים.²⁸¹ כמקום-מאסר אפשר היה לקבוע את ביתו של הנידון, בית של קרובו או של נוצרי, שהיו מהימנים על האינקוויזיציה. בבית-הסוהר האינקוויזיציה ישבו על-פי רוב הנתבעים לדין עד לפסק-דינם. הנידון חייב היה לדאוג לכלכלת עצמו. עונש מאסר לצמיתות עבר לה לאינקוויזיציה הספרדית בירושה מרעותה בימי-הביניים.²⁸² הרשות להתגורר בביתה, או בביתו של נוצרי, היא תוצאה של חוסר מקום בבית-הסוהר של האינקוויזיציה, אך ייתכן שלא רצו לערבב בין המצפים לגור-דינם לאלה שכבר נידונו על-ידי בית-הדין. חובת הכלכלה אילצה את הנידון לעתים שיקבץ נדבות. כשהוא לובש את מלבוש הסנבניטו, אף-על-פי-כן יש לראות את עונש-המאסר לצמיתות כמתנת-חיים לנידון. נראה, שלימים נפטרו מן העונש לאחר תשלום קנס. ברור שעונש זה מיועד היה לנידונים בפניהם.

לסוג זה של עונש יש לצרף, כנראה, את עונש הגירוש מן העיר והסביבה שבה גר האנוס. עונש זה נתלנה במלקות.²⁸³ והוא היה מקובל רק לסוגים קבועים של עוברי עבירות.

מי שנידון לשריפה הוצא ענשו לפועל ביום שנקבע מראש. לגבי יום זה גילו ענין רב ראשי השלטון המקומי והכמורה. הסגרת הנידון לזרוע החילונית מלווה היתה, כידוע, בקשת רחמים מצד בית-הדין. האוטוריטיפי כמה שלבים היו נהוגים בו:²⁸⁴ שריפת הנידונים בפניהם; שריפת דמויות נידונים שלא בפניהם; שריפת עצמותיהם של נידונים לאחר מותם. לפני נידונים אלה הלכה תהלוכת המוחזרים אל חיק הכנסיה בלבוש הסנבניטו.²⁸⁵ האוטוריטיפי כוונתו להשפיע על המאמינים, לעודדם ולחזקם באמונתם; לנידונים למאסר נועד לשמש כאזהרה.

²⁸¹ הם *carcel ad arbitrium*; *carcel perpetuo* (עיין במשפט לואיס פרנאנדיס 147 № 248, אינס די מרידה, ועוד); *carcel a tiempo* (משפט חואנה די לה אוליבה, 173 № 636). מאסר לצמיתות פירושו לעתים שאסור לו לנאשם לעזוב את מקום-מאסרו בכלל במשך הזמן שנקבע לו לשיבה בבית-הסוהר. הישיבה בבית-הסוהר קשורה היתה בלבישה בלתי-פוסקת של לבוש הסנבניטו. עיין פסק-הדין במשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל (154 № 384 fol 33v).

²⁸² עיין לי, כרך שלישי, עמוד 72; Vacandard DThC 7, p. 2053 ss.

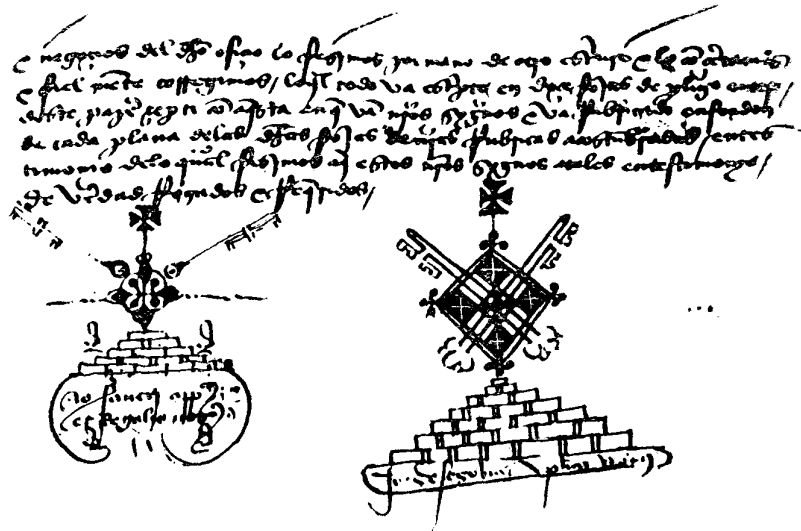
²⁸³ רק אשה אחת מסיאודד ריאל נידונה לעונש זה: קטלינה די סמורה (1484).

²⁸⁴ עיין ליורקה, "תולדות האינקוויזיציה", עמוד 239 ואילך. לבעיית הצדקתו של עונש זה עיין: Newman, Jewish Influence on Christian Reforms Movements, p. 308.

²⁸⁵ שני ציירים הנציחו מעמד זה: האחד A. Berruguete בסוף המאה ה-15 בטולידו, והשני Rizzi de Guevarra במאה ה-17 במדריד. שני הציורים מצויים במוזיאון פראדו במדריד.

[The following text is a transcription of the handwritten manuscript page shown in the image above.]

המשך פסק-הדין במשפטה של מרי דיאס, סרייה; שים לב לחתימות האינקוויזיטורים: פטרוס, ליצנצליאטוס (הוא פרו דיאס די לה קוטסאנה) ופרנציסקוס, דוקטור (הוא פרנציסקו סנצ'יס די לה פואנטי)

סיף מסק'הדין. את מסק'הדין מאשרים בחתימותיהם ובסימניהם שני נוטריונים : מרנצ'סקוס, נוטריון אפוסטולי ומלכותי, יתן די סיגוביה, נוטריון אפוסטולי

הוצאת עצמות מתים מקבריהן ושריפתן בפומבי זכתה להיתר מאת אינקוויזטוס השמיני.²⁸⁶ יש בהיתר זה מן החידוש: (א) לא מצאנו שדבר זה יהא זקוק להיתר מיוחד מאת האפיפיור; (ב) ההיתר ניתן ב־15 ביולי 1486, כמה שנים לאחר שמנהג זה היה נהוג בידי האינקוויזיציה הספרדית. עצם מתן ההיתר מעלה על הדעת שהאינקוויזיציה נהגה על דעת עצמה בענין זה. בכמה פסקי־דין נאמר²⁸⁷ שהוצאת העצמות ושריפתן נעשתה בהתאם להחלטת כינוס האינקוויזטורים בסביליה (1484), וכוונת המעשה, נאמר שם, שלא תהיינה עצמות כופרים קבורות ליד עצמות קתולים נאמנים במקום מקודש כבית־קברות. אך אֵל לנו לשכות ששריפת שרידים אלה נעשתה מתוך מטרה של הושעת נפשו של החוטא שנידון. הדעת נותנת שאלה הם גם מניעיו של אינקוויזטוס השמיני להיתר זה שהוא רטרואקטיבי במהותו.

כמה "מעשי־אמונה" נערכו במגרש העיר בטיאודד ריאל בשנות 1483–1485.²⁸⁸ לאחר־מכן נערכו מעשי־האמונה במקום מושב בית־הדין בטולידו.²⁸⁹ בכיכר סוקו־דובר (Zocodover). בקשת הרחמים שליתה את הנידונים ערכה היה פורמלי גרידא. ואשר למעמד עצמו, לקחו בו חלק חשובי המקום ונכבדיו ועמם ראשי האינקוויזיציה, שנוכחותם נרשמה בפרוטוקול בתוך תיקו של הנידון שהוצא לשריפה.²⁹⁰ הללו נרשמו כעדים למעשה, והרשמה זו באה לציין שלפנינו אקט משפטי שחייב הוכחה באמצעות עדים.

עוד לענין אחד בתוצאות המשפט חייבים אנו לתת דעתנו – תוצאותיו לגבי היור־שים, הבנים והבנות. הללו, כאמור, אף אם היו נוצרים נאמנים שבנאמנים, הוטל בהם דופי חמור. ומצאנו הוראות ברורות גם ביחס אליהם. צאצאיהם, זכרים עד לדור שני (כלומר גם נכדיהם של הנידונים) ונקבות עד דור ראשון (כלומר בנות בלבד), נאסר עליהם ליהנות מכל בניפיקין, משרות ציבוריות, כנסיות וחילוניות וכל כיבודים שיש להם. נאסר עליהם לקבל כיבודים חדשים, ללבוש מלבושי־משי, לעדות אבנים יקרות, זהב ופנינים וכד'.²⁹¹ לשאת נשק ולרכוב על סוס. נראה שיש דמיון רב באיסורים אלה, אם כי בצמצום רב יותר, לאיסורים שהוטלו על המוחזרים לחיק הכנסייה. הדעת נותנת שקרובים היו במצבם אליהם, בעיקר מבחינת מעמדם המוגבל בציבור, מעמד של אנשים הנדחקים מן החברה הנוצרית. מסתבר, שהיו לה לאינ־קוויזיציה שיקולים משלה כשקבעה חומרות אלה, ואף־על־פי־כן יש לומר שבצעדה זה הביאה את צאצאיהם של הנידונים להזדהות נוספת עם קרבנותיה של האינ־

²⁸⁶ ליוזקה, בולארי, עמוד 131. לנוהג בימי־הביניים – Vacandard, DThC 7, p. 2058 ss.

²⁸⁷ עיין, למשל, משפט רוֹדריגו מארין (164 № 543 fol 9r).

²⁸⁸ עיין ח' ביינארט, תרביץ כ' (תשי"ז), עמוד 85; ועיין לעיל בפרק על תולדות בית־הדין.

²⁸⁹ לרשימה מלאה של האוטו־דיפי על־פי המשפטים עיין בנספח הדן ביומנו של בית־הדין.

²⁹⁰ ביניהם רחידורים של העיר, שופטי אינקוויזיציה, אנשי־כנסייה, אזרחים שונים, פמיליארים, וכולם במספרים רבים. שמותיהם לא צוינו בתיקו של הנידון. לרשימת־נוכחים כזו עיין במשפט

חואן גונסאלס, צורף (154 № 359 fol 5r). רשימה זו היא של 15 במרץ 1485.

²⁹¹ "...No traygan sobre sy ni en sus bestiduras oro ni seda ni grana ni cha-

melote ni plas ni alzar ni piedras preciosas ni corales".

דרך פעולתו של בית־הדין בסיאודד ריאל

קויזיציה – הוריהם שלהם – שנידונו לשריפה, ורכושם שהיה להם גם הוא נלקח מהם. גם להם לא נתנה האינקויזיציה מנוח ולא רצתה שצור־מחצבתם של האנוסים ישתכח בנקל.

בעונש ובהוצאתו לפועל נסגר מעגלו של הנידון ונחתם. להלן נשוב ונתן דעתנו לנידונים עצמם ולדרך־חייהם.

תיקו של הנידון ודרך הכנתו

תיקיהם של נידוני האינוקויזיציה בבואת שתי פנים באה בהם: הם עדות נאמנה לכל קורות האנוסים והם עדות לדרכה ולשיטתה של האינוקויזיציה, ואין להטיל ספק במהימנות התיאורים הבאים בהם. הם לא רק מתארים את אשר אירע לאנוס עצמו שנידון, אלא גם מאפשרים לנו להרחיב את מסגרת ידיעותינו על אנוסים רבים נוספים.¹ שהדעת נותנת שגם בהם פגעה זרועה הארוכה של האינוקויזיציה, ומשום־מה לא נערכו להם תיקים וגם הם קידשו את השם בעלותם על המוקד. כבר צוין לעיל, שהסיבה לא־הכנתו של התיק יש והיא נעוצה בחוסר זמנם של הנוטריונים לרשום בנפרד את ענינם, ומתוך שיקולים מיוחדים ניתן היה לצרף את ענינם לכלל אחד של נידונים, כגון נידונים לאחר מותם.² עיון בתיקיהם של הנידונים מלמד אותנו על תהליך קבוע בהכנת תיקו של הנידון ובמבנהו. בפרק זה ננסה להביא תיאור של הכנת התיק ובמבנהו של תיק הנאשם.³

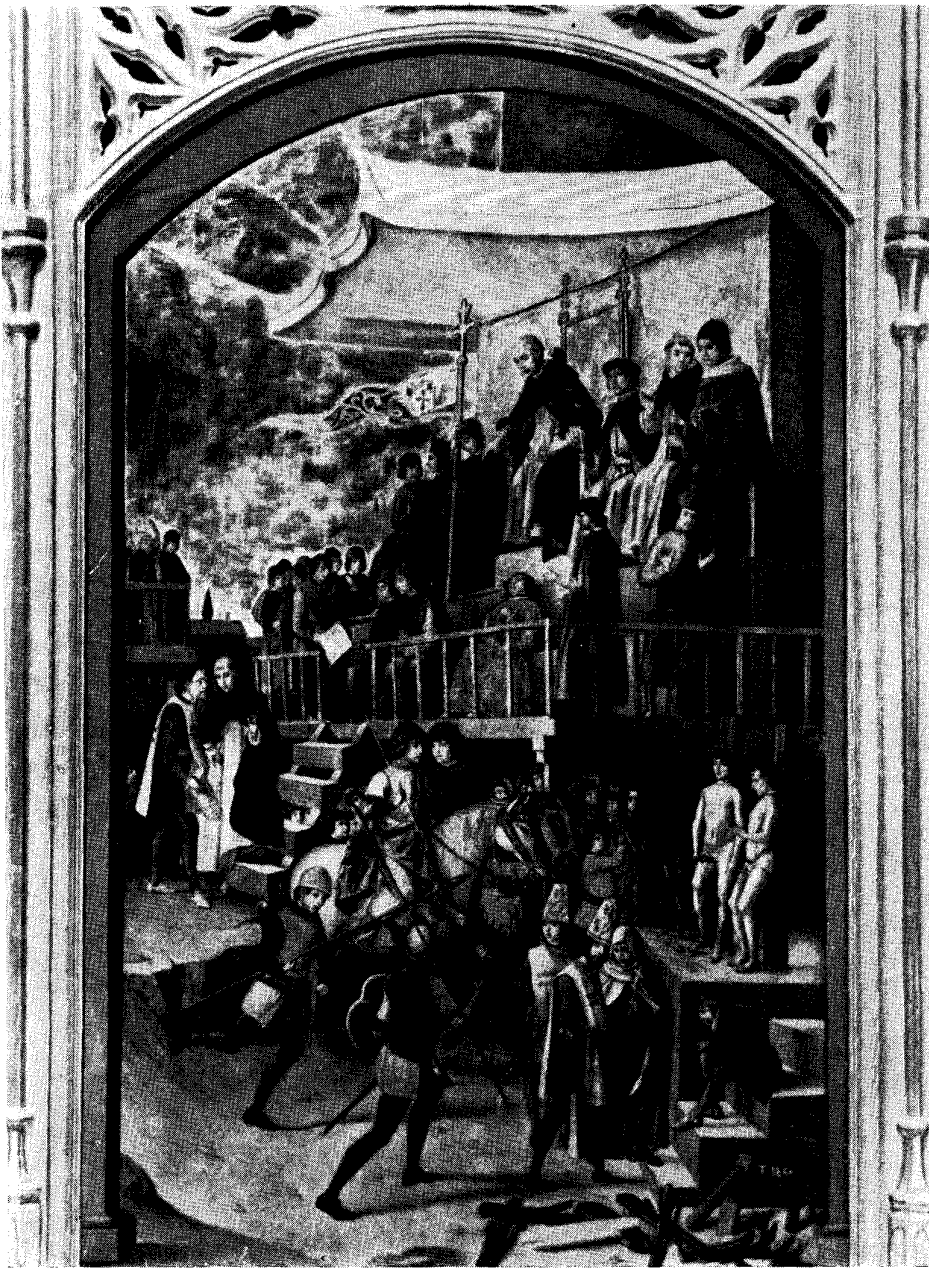
אפשר לומר שהתיק הוא פעלם המצורף של כמה נוטריונים, שפעלו מטעם בית־המשפט עצמו, התביעה והסניגוריה. חלקו הוכן קודם למשפט וחלקו הוכן במהלך המשפט, והשלמתו הסופית עם הרשמת העובדה שפסק־הדין הוצא לפועל. כתב־התביעה, שהוא תוצאה של העדויות והידוי שניתנו בתקופת־החסד (או במועד אחר), הוכן קודם המשפט והוגש כידוע בראשית המשפט וצורף לתיקו של הנאשם. לכן נמצא אותו כתוב ביד אחרת מכל התיק כולו. הדעת נותנת שבתחילה כתבו והכינו התובע, אלא שלאחר־כך ודאי נעזר בפקיד־סופר אשר לו הכתיב את תכנו. כך היה. כנראה, הנוהג ביחוד משניתנה לכתב־התביעה צורה קבועה,⁴ כיון שרק בתוכן דבריי ההאשמה הממשיים לגבי כל נתבע לדין נמצא הבדלים. האסמכתה לכתב־ההאשמה הועתקה גם היא בתיק והיא באה במקומה הראוי – במקום שלפי הפרוצידורה היה על התובע להביא את הוכחותיו – לאחר טיעון הסניגוריה, הבאת הוכחותיה ומתן

¹ עיין ח' בינארט, "הנידונים בבית־דין האינוקויזיציה שבטולידר", תרביץ כ' (תשי"ז), עמודים 71–86.

² עיין לעיל בפרק על הנידונים.

³ המדובר הוא בעיקר בתיק שיש בו הצגה פרוצידורלית שלמה, משפטים רבים נערכו בדרך פרוצידורלית מקוצרת. יש גם תיקים שנמצא בהם רק את פסק־הדין, מסתבר שכוונת הנוטריון לא נתקיימה בהכנת התיק, כלומר בקבלת כתב־התביעה ובהרשמת מעמדות המשפט והעדויות. אף־על־פי־כן אין יוצאים־מן־הכלל מעטים אלה דוחים את התנחה על דרך הכנת התיק, ואולי אבדו חלקים אלה מן התיק גופו. להוכחה נוספת עיין במשפט חואן די מדריד, ח' בינארט, סקריפטא 7 (1961), עמוד 181 ואילך.

⁴ עיין בפרק על התביעה.

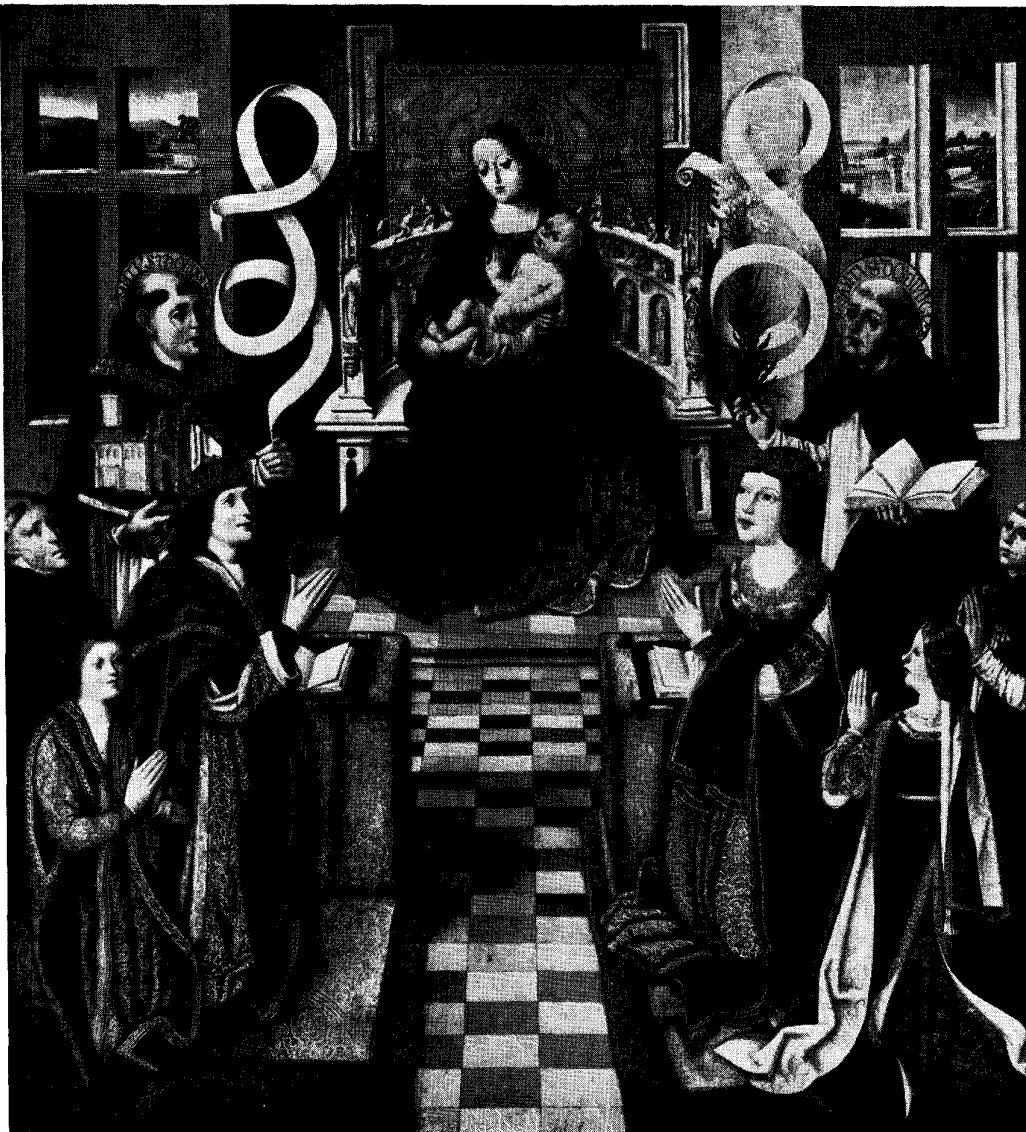

תיאור אוטו־דייפי, ציור מאת פ' בירוגיטי, סוף המאה הט"ו
 למעלה, האינקויזיטור בדמות סנטו דומינגו די גוסמן המפקח על "מעשה-האמונה"
 באמצע, משמאל, פקיד הקורא את פסקי-הדין
 למטה, משמאל, נזיר המתרה באנוס שהוחזר לחיק הכנסייה ולובש את מלבוש הסנבניטו
 בפונה, מימין, אנוסים עולים על המוקד ; נזיר ובידו צלב מתרה באנוסים אחרים
 [ברשותו האדיבה של מוזיאון פראדו, מדריד]

פרט מתמונת בירוגיטי ובו תיאור דמותו של האינקוויזיטור
לפי המסורת הוא סנטו דומינגו די גוסמן מיסד המסדר הדומיניקני

תמונת "הבתולה של המלכים הקתוליים", ציור היספנו־פלמי משנת 1490 בקירוב המיוחס למיגל סיטוס [סיטיאום]. מימין לבתולה סנטו דומינגו ומשמאלה סנטו תומס [אקווינאס] ; כורעים ליד המלך פרנאנדו ויורש־העצר דון חואן ותומס די טורקימדה, האינקוויזיטור־גנרל ; ליד סנטו דומינגו המלכה איזבל והנסיכה איזבל ; מאחוריה, כנראה, הכרוניסטן פדרו מרטיר די אנגליה (או די אנגריה) [ברשותו האדיבה של מוזיאון פראדו, מדריד]

שער טולידו בהומת סיאודד ריאל שבו עוברת הדרך לטולידו

חומת הכנסיה הראשה בסיאודד ריאל

שער הסליחה בכנסיה הראשה

אחת מחצרות העיר

"קומפאס די סנטו דומינגו", מרחובותיה של שכונת היהודים לשעבר
הרחוב שבו שכנה האינקוויזיציה

פסק־דין־הביניים להבאת הוכחות.⁵ לעתים נמצא בראש המשפט גם אסמכתה נוספת – וידוי הנאשם, אבל זהו מצב יוצא מגדר הרגיל. בדרך־כלל נמצא גם אסמכתה זו במקומה ליד העדויות או לאחריהן. במקרה שהוידוי הוא בראש התיק,⁶ קשור הוא בפרוצידורה של פתיחת המשפט. מסתבר שהוא נעשה באותו מעמד ונכתב בו במקום, בידי אחד הנוטריונים של בית־הדין, והוא למעשה תשובתו החיובית של הנאשם על כוונתו של התובע כשהודיע שברצונו להאשימו בעבירות התיק.⁷ הוידוי במקרה זה בא במקומה של ההכחשה, ופרוצידורת ההאשמה ממש באה לאחר־מכן להוכיח שהנאשם לא התנדה וידוי מלא. לאחר־מכן יהא התיק בנוי על־פי דרכה של הפרוצידורה הרגילה.

גם מבחינת מבנהו של התיק יש להבדיל בין תשובתו של הסניגור לדברי־ההאשמה, כלומר בין נאומו הראשון של הסניגור, לתשובת הנאשם על ההאשמה. לעתים נמצא שכבר במעמד זה יש לנאשם פרוקוראדור המשיב משמו. אך ההבדל נעוץ בין הכחשת האשמה לפי סעיפי התביעה על־ידי הנאשם לבין הכחשה כוללת ודחיית האשמות מתוך ארגומנטציה משפטית. אם הנאשם הכחיש את האשמה, הכחשתו נרשמה במעמד הדין בידי נוטריון, ואם השיב הפרוקוראדור, נמצא שדבריו הוגשו לבית־הדין בכתב־ידו של הלטראדו שפעל עמו, והוא החתום בסוף הנאום.⁸ רק לאחר ההגשה צורפו טענות אלה במקומן הנאות בתיק הנאשם. והוא הדין בכל הנוגע לשאלונה של הסניגוריה, עדותם של עדי־הסניגוריה כבר נרשמה בידו של נוטריון קבוע של בית־הדין, הנוטריון שרשם את מהלכו של המשפט והמכנה עצמו גם בשם "עד חתום מטה" לאישורם של נהלי־משפט שונים.⁹ אישור לסדר הגשת החומר בידי התובע והתביעה נמצא בעובדת מציאותם של דפים, לעתים עמודים, חלקים בתיקים רבים. צירוף החומר הוא שגרם להתהוותם של מקומות חלקים בתיק מצד אחד, ומצד אחר ידעו הנוטריונים להעריך פחות או יותר מהו גודל כתב־התביעה, או נאום־הסניגוריה, או דברי־העדויות, והשאירו מקום חלק בתוך התיק, ואין גם לשכוח את מחירו של הנייר באותם ימים, שגם הוא גורם לקימוצים בכתיבה ובטיב ההרשמה בתיק גופו. בתיק שסודר והועתק לאחר המשפט לא נמצא כלל עמודים חלקים.¹⁰ גם הסדר

⁵ כוונתי כאן למשפטים של נידונים בפניהם, במשפטיהם של נידונים שלא בפניהם ושל נפטרים באה ההוכחה מיד לאחר אישור עובדת מרדנותם של הנידונים ושל יורשיהם.

⁶ לפעמים גם לפני כתב־התביעה או מיד לאחר התביעה, עיין, למשל, במשפט אינס לופס. אשת אלונסו די אגילרה (162 № 497).

⁷ במשפטים של המאה ה־17 (העשור השני) נמצא במקום זה גיניאלוגיה של הנאשם. רשימה זו נעשית על־פי חקירה־דרישה של הנאשם עצמו. רק לאחר־מכן תבוא הדרישה להתנדות, ואם הנאשם מתנדה יירשם הוידוי במקום זה, כתשובה לכוונת התובע ולהודעתו על רצונו להאשים את הנתבע לדין.

⁸ הוא לעתים חתום גם בסוף השאלון.

⁹ או בצורת רבים: "...ante los notarios e testigos infra escritos..."

¹⁰ עיין, למשל, בתיקה של מרי דיאס, המכונה סרירה. במקרה כזה התיק כולו כתוב על־ידי נוטריון אחד. לפעמים נכתב תיק כזה על־ידי שני נוטריונים, אבל כל אחד כתב בהמשך חלק מן התיק ללא הפסקות וחזרות באמצע הכתוב. עיין גם תיקו של סנצ'ו די סיאודר. הללו הם

והנתיקון, חסרון מחיקות והשמטות, יש בהם כדי ללמד שהתיק הועתק בכתב נקי לאחר המשפט.¹¹ ולדוגמה: בתיק משפטו של חואן דיאס, שהוכן כנראה בזמן המשפט, נמצא בו שתי ידיים. האחת שבה נכתב כתב־התביעה, והשניה שבה נמסרו דברי העדים. נוטריון זה לא סיים את העתקת העדויות וציין בסוף העדות האחרונה בהערת־שולים: נשארו עוד לרישום ששה עדים, המצויים בספרים;¹² והוא אף לא סיים רישום מערכי־הפרוצידורה האחרים.

נראה שתיקו של הנידון כולל גם פרוטוקול של מהלך המשפט. נוסף על היותו תיקו האישי של הנאשם וכל הידוע עליו ממקורות שונים הוא גם תיק חקירת הנאשם קודם המשפט ובזמן המשפט. לעתים מזומנות נמצא בתיק ציון מקורה של העדות. ציון זה יבוא בשוליה של העדות.¹³ להלן נמצא הרשמה שולית נוספת במרחק־מה מן הרשימה הראשונה, המציינת את עובדת אישור העדות.¹⁴ הרשמה שניה זו נעשתה במעמד הדין שבו נקרא העד מחדש להעיד והוא אישר במעמד זה את תוכן עדותו. בעובדה זו יש הוכחה נוספת שהעדות נרשמה במעמד אחר. ברם אם העד לא היה בחיים או שאי־אפשר היה למצאו נרשמה גם עובדה זו בידי הנוטריון של המשפט. כן נרשמו התאריך והמקום שבו אושרה העדות, אם המדובר בעדות שניתנה, למשל, בסיאודד ריאל והמשפט נערך בטולידו, והעד נחקר מחדש בידי המבקר מטעם בית־הדין שיצא מטולידו לסיאודד ריאל. במקרה זה נרשמה רשימה זו לאחר ששב המבקר והודיע לבית־הדין על אישור העדות.¹⁵ ערכן של רשימות־שולים אלו הוא רב ביותר להבנת תהליך הפעולה האינקוויזיטורית ומהלכו של המשפט.

הרשמת המעמדות של המשפט, אישור עובדת ההתיעצות והרשמת המשתתפים בה ודעותיהם על פסק־הדין הם פעולות משפטיות שכאמור נעשתה הרשמתן במעמד שבו נערכו. נוטריון המשפט הוא שרשם אותם. אין אנו יודעים אם אותו נוטריון הוא שרשם את תיאור מעמד ההוצאה לפועל של פסק־הדין. ברם ודאי הוא שאת מנוטריוני בית־הדין דאג להרשמתה של עובדה זו ולסגירתו של תיק המשפט. לתיאורם של מעמדות אלה כלכל שאר המעמדות יש מבנה קבוע: מקום המעמד (העיר), תאריך המעמד; המקום ממש שבו נערך המעמד ותיאורו (אם זוהי אודינסייה קבועה ופומבית, אם זוהי אודינסייה של בית־הסוהר); תיאור הנוכחים במעמד: השופ־טים, הנוטריונים והעדים (הללו לעתים בלי הזכרת שמם בראש המסמך אלא בציון

מנידוניה הראשונים של סיאודד ריאל, והדעת נותנת שנוטריוני בית־הדין הכינו את תיקיהם במיוחד.

¹¹ ביהוד הרשמות נוטריוניות לאישור תיקון או מחיקה. הרשמה כזו באה בשולי העמוד למטה.

¹² "Quedan por asentar en este proceso otros seys testigos, que estan en los libros" (143 № 189 fol 4v).

פסק־דינו של הנאשם מצוי בתיקו של חואן פאלקון הוקן (146 № 236). חואן דיאס נידון לאחר מותו, ועל־כן לא נמצא מעמדות משפטיים כבמשפטיהם של נידונים בפניהם.

¹³ עיין במשפטים רבים, ולעיל בפרק על ראשית המשפט.

¹⁴ על דרכי האישור עיין בפרק על העדות. המושג הוא ratificar, והפעולה: ratificado.

¹⁵ עיין, למשל, במשפטה של ליאונור די לה אוליבה שנערך בשנת 1521.

ששם חתום בסופו של המסמך) ; תיאור ההופעה, כלומר מהו הצד המופיע : התובע, הנאשם, הסניגור, הלטרנדו, ואחרים. רק לאחר-מכן בא תיאור תכנו של המעמד. תיאורים אלה בשיטתם מועתקים מדרכי המעמדות הנהוגים במערכת-המשפט הספרדית, והרשמתם היא על-פי שיטת עריכת המסמכים הנהוגה בארץ זו.¹⁶

פסק-הדין כתוב בידי נוטריון אחר. והוא הוכן בנפרד וצורף לתיק. במשפטים שנערכו בשנות 1483-1485 נמצא על-פי רוב את פסק-הדין כשהם כתובים באותה יד, והדעת נותנת שנוטריון מיוחד עיסוקו היה בכך. כידוע נמצא בפסק-הדין חזרה מסכמת של פרטי האשמה.¹⁷ חשיבותה של חזרה זו היא לא רק מצדה הפורמלי, וערכה בפסק-הדין מבחינת המסמך גופו היא בכך שהיא מציינת הכרעה של פסק-דין. השאנת הכתב מראה שלעתים אותו נוטריון הוא שכתב את כתב-האשמה והוא שכתב את פסק-הדין. ייתכן שבארגון פעולתו של בית-הדין היה כתב-התביעה ופסק-הדין שטח פעולה לנוטריון אחד, או אולי היה זה מעין מדור שפעל במסגרת תפקידים אלה בבית-דין האינקוויזיציה.

ערך מיוחד במינו נודע לתיקי משפטיהם של נידונים מבחינת תורת השטרות והתעודות. מבחינה זו יש לראות בתיק האינקוויזיציה "אקט" טיפוסי. לעיל צוין ערכו של תיק האינקוויזיציה כמסמך היסטורי המתאר מעמדות שנתקיימו. עתה נתעכב על בעיית היחס שבין המסמך-המקור, שפן בתיק האינקוויזיציה רק חלק מן המסמכים הם מקוריים.¹⁸ וצורתם הסופית של כמה מסמכים יש לראותם כהעתקים לנקי שהוגשו לבית-הדין וצורפו לתיק הנאשם.¹⁹ מסמכים אלה הם כתיבה תמה של חומר שנכתב ודאי בתחילה בצורת טיוטה (konzept). עומדת השאלה בעינה, מי הכין טיוטות אלה ובאיזה מקום הוכנו. ברור לנו שאחריות התובע חלה על חלקו שלו במסמכי המשפט, כשם שאחריותם של הפרוקוראדור והלטרנדו חלה על חלקם שלהם במסמכי המשפט. צורת פתיחתם של מסמכי התביעה והסניגוריה וצורת נעילתם מראות שנתקיימה סטנדרטיזציה וקביעות בפתיחה של מסמכים מסוג זה, בדרך המבנה שלהם ובדרך סיומם.²⁰ השוני במסמכים אלה הוא בתלותו של התוכן הבא בהם במעשיו של הנתבע לדין, אשר עליהם הואשם, מצד התביעה ; בהיאחזות הסניגור בטענות אישיות, הנובעות מאורח-חייו של הנתבע לדין, בתולשתה הכללית של התביעה ובנקודות-הנרפתה. אלו הם הבדלים של תוכן, אבל מקומם מבחינת מבנה

¹⁶ עיין, למשל, J. Klein, The Mesta, Cambridge Mass. 1920, p. 376 ss. תיאור זה המובא כאן הוא סיכום על-פי משפטים רבים שנערכו נגד אנוסים בבית-דין האינקוויזיציה. ¹⁷ חזרות על פרטי האשמה נמצא גם בנאום-הסניגוריה. חזרות אלה באות לפי אותו סדר בו הגיש התובע את תביעתו. הן באות לצרכי תשובת הסניגור. ערכן ענייני יותר מאשר פורמלי ודיפלומטי.

¹⁸ הרשמת המעמדות המשפטיים, הידוי שנעשה בשעת מהלך המשפט, עדויות שנמסרו בזמן המשפט ונרשמו במישרין בתיק.

¹⁹ כתב-התביעה, נאום-הסניגוריה, שאלון-הסניגוריה.

²⁰ בקשת התובע לדון את הנאשם ; בקשת הסניגור לזכות את הנאשם ולהשתק לחלוטין את טענת התביעה.

המסמך קבוע ועומד. גם למסמכים אלה, שאמנם הוכנו מחוץ למעמדות המשפט עצמו, יש מבנה קבוע וסדר קבוע, שהיה ידוע לתביעה ולסניגוריה, וכל צד נהג בהתאם להוראות-מבנה אלה.

מבחינת הרשמת העדות יש לצורת ההרשמה ערך בדיפלומטיקה, וכבר הועלו הדברים מעיקרם בפרק על העדות ודרכה. אבל כאן ברצוננו לציין שהעדות בתיקו של הנאשם לעתים היא העתקה מספר-העדויות, ומכאן שהיא בודאי עיבוד וסיכום של חומר המובא בספר זה. תחילה באו בעדות שמו של העד, תארו ומענו, עובדת השבעתו שלו. תיאור מעמד זה בעדות בא בלשון "מדבר בעדו", ²¹ שבה מובאות תשובותיו על זמן ההיכרות שבינו ובין הנאשם וכיצד הוא מכירו, יחסו האישי אל האיש שעליו הוא מעיד, והזמן שבו עבר הנאשם את העבירה. להלן בא תיאור הסיטואציה שבה נעשתה העבירה או שקוימה המצוה היהודית. ואם אמורים הדברים בדורשיה, תביא העדות את דברי הנאשם, או את דרשה-הנאשם קיים עם העד, כצורתם וכלשונם. בסוף יבוא אישור נוסף, שאלה הם הדברים שהעד יודע ושעליהם הוא נשבע. ²² מן הזמן שבו חויב העד בשבועה, שאין הוא מעיד משום שנאה לנאשם, נמצא בסוף העדות גם אישור על כך. ²³ לכאורה זהו מבנה קבוע של נוסח העדות, כפי שהיא מובאת בתיק הנאשם, אלא שפה ושם נמצא השמטות, קיצורים במבנה או חסרונם של חלק מסוים, כגון מענו של העד, יחסו האישי של הנאשם, וכד'. אבל כמעט בכל עדות נמצא את הזמן שבו קוימה המצוה או הזמן שבו עבר הנאשם עבירה זו או אחרת, וכמעט בכל המקרים נמצא את זמן ההיכרות שבינו העד לנאשם. אין ספק שהקפדה זו נעשתה על שום חשיבותן של עובדות אלה להוכחת אשמתו של הנאשם. שיטה זו היא איפוא אמצעי קורטובי מנקודת-ראות הדיפלומה להוכחה נוספת לאמיתות האמור בעדויות גופן.

בתיקים שונים נמצא תוספות שונות. תוספות אלו יש והן מעין קונטרס קטן שצורף מסיבות שונות לתיק הנאשם. על-פי רוב הן עדויות שנגבו במקום אחר והועברו למקום המשפט, והן צורפו לתיק כמסמך אותנטי חתום בידי גובי העדויות, ²⁴ אך יש ונמצא שטרי-מלכות, הוראות הסופרימה, ²⁵ יפויי-כוח לסניגורים וללטרადוס. ²⁶ ותמיד יש טעם לצירופם של שטרות או מסמכים אלה לתיקו של הנאשם, והם נוגעים במישורין לענינו. בתיקי נידונים של המאה ה-17 נמצא העתקי אינדולגנציות אפיפיוריות – אלו לשם הוכחה שהנתבע לדין זכה לכפרת-עוונות אפיפיורית. הללו מורים

²¹ לשם כך שימוש הלשון: "...sabe e vido este testigo".

²² "Este es lo que sabe e vido por el juramento que figo e en ello se afirmo..." נוסח זה הוא קבוע, ולעתים הוא בא בקיצור: "esto es lo que sabe etc."

²³ נמצא את האישור בעדויות שהועתקו ממשפט למשפט, או ששתי העדויות הן מספר-העדויות. עיין, למשל, במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס ובמשפט תאו ליאונור די לה אוליבה.

²⁴ לעתים נמצא שהן הועתקו מחדש במקומן במסגרת הפרוצידורה המשפטית.

²⁵ עיין, למשל, בתיק משפטו של חואן רמירס, והשווה לעיל בפסק-הדין.

²⁶ עיין, למשל, במשפטו של מן גוטנרס, תושב אלמגרו (ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, עמ' 208 ואילך).

על קרההגנה המיוחד לעצמו, המתבסס על מידת סמכותה של כפרתהעוונות האפיפורית.

בתיקו של הנתבע לדין נמצא שורה של חתימות. בפסקי־הדין נמצא תמיד את חתימת השופטים.²⁷ את חתימתו של התובע כמעט איננו מוצאים בכתב־התביעה.²⁸ על כתב־הסניגוריה חתום הלטרנדו.²⁹ הנוטריונים יש והם חתומים בסופם של מע־ מדות המשפט. לא נמצאה כל חתימה של נוטריון כהוכחה לאחריותו להכנת התיק או כתב־התביעה. לחתימת הנוטריונים נתלו לעתים סימניהם המיוחדים במקום חותמת.³⁰ רק לעתים רחוקות נמצא חתימתו של עד, וזאת במקרה שהעד העיד בזמן המשפט. במקרה כזה משמשת החתימה הוכחה לרטיפיקציה של העדות. ייתכן שהיתה סיבה נוספת לכך שאיננו מוצאים חתימתם של עדים – אי־ידיעת קרוא וכתוב. לעתים נמצא את חתימתו של הנתבע לדין על מסמכים שונים כעדות וכהכרה בהאשמות.³¹ בחתימות אלה כולן יש לראות חתימות של אישור מסמכים המעידים על פעולות ומעמדות משפטיים שנתקיימו.

תיאור מפורט זה של מבנהו ודרך הכנתו של תיק הנידון בבית־דינה של האינ־ קוויזציה בסיאודד ריאל ובטולידו מורה על כללים קבועים שנתקיימו בידי מכיני התיקים, על שיטתיות בעבודתה של האינקוויזציה, לא רק בכל הנוגע לפעולתה בביעור הכפירה היהודית. ועל אף העובדה שאיננו חסרים יוצאים מגדר הרגיל גם בכיוון שיטתיות ההרשמה – פסקי־דין לא חתומים, עדויות שהועתקו שלא כצורתן, השמטות וכפילויות שונות, וכיוצא בהם – לא באו יוצאים־מן־הכלל אלה כדי לגרוע משיטתיות דרכה. להיפך, הם מוכיחים בעליל את דרכה העקיבה של האינקוויזציה גם בכל הנוגע להכנת מסמכיה, סדרי עריכתם ושמירתם לדורות. התחושה ההיסטור־ רית שבפעולתה, שבה ניחנה, משתמעת לנו מן העיון במסמכים אלה.

²⁷ לעתים נמצא חתימות של שלושה שופטים ולעתים חתימתו של שופט אחד. אבל על־פי רוב חתומים שני שופטים.

²⁸ שמו ותארו באים בראש כתב־התביעה בלבד.

²⁹ לעתים שני לטרנדוס חתומים על הכתב. שמו של הפרוקוראדור גם הוא בא בראש כתב־ ההגנה.

³⁰ עיין, למשל, במשפט מרי דיאס, סריירה.

³¹ עיין בער, תולדות², עמוד 422.

דמותם הציבורית והחברתית של אנוסי סיאודד ריאל

תיאור דמותם הציבורית והחברתית של האנוסים, ואנוסי סיאודד ריאל בכלל אלה, יש בו כדי לגולל לפנינו פרשיות מאורח-חיינו של קהל יהודי שפסק מלהתקיים כגוף בעל מסורת ארגונית של מאות שנים. תולדותיהם של אנוסי סיאודד ריאל הן פסיפס רבגוני במסכת חברתית וציבורית, יחסים שבינם לבין עצמם ויחסיהם עם סביבתם הנוצרית. בפרקים הבאים ננסה להעריך דמות כוללת של הליכות-חיים יהודיות; כאן ננסה לבחון ולהעריך כמה מאישיה במערכות עדת אנוסי סיאודד ריאל, למצוא את הצד המשותף, הציבורי והחברתי, שביניהם ולהעלות את דמותה של עדת-אנוסים אחת ומישורה החברתי והיהודי.

כבר צוין לעיל¹ שהאינקוויזיציה ידעה לקבוע את סדר המשפטים, דינו של מי להקדים, דינו של מי לאחר ודינו של מי לגנוח. אין ספק, חושי-הערכה זה כמה טעמים לו. בית-הדין ידע ליצור "מתח של משפטים" ולהעמיד את פרשת משפטו של אנוס פלוני ואלמוני במרכז רשמיה של עיר כסיאודד ריאל. כבר בראשית דרכה בעיר נתנה האינקוויזיציה דעתה לכך שראשוני נידוניה יהיו מן החשובים שבעדת האנוסים מן הבחינה הציבורית והחברתית. ואם כוונתה היתה להביא במשפטיה גם לידו התעוררות דתית נוצרית במקום, נמצא שהשיגה את מטרתה. אך לבחינתנו נמצא באנוסים שנידונו תיאור והערכה לדמותו ולאישיותו של כל אחד ואחד מן הנידונים. ונדמה כאילו עשוי סדר המשפטים לשמש קריטריון לסדר הערכתם של האישים ומקומם בעדה. אבל כיון שהבדילה האינקוויזיציה בדיניה בין החיים והמתים, ומתוך שיקולים שונים דחתה משפטים מסוימים, נסטה מסדר זה ונצרף את תיאורי דמיון יותיהם לאור דרכם היהודית בעדה וכפי שנראו בעיני אותו דור עצמו של נידוני העיר, ובדרך זו ננסה להעלות את דמותה של העדה כולה. נמצא ביניהם שני סוגים של נידונים: בעל-השררה ובעל-המשרה בעיר, והוא, כמובן, המשכיל שבעיירה. לסוג זה יש לצרף, כמדומה, סוחרי בדים ותבלים שמידות-השכלה שונות מצויות בהם. אך כנגדם עומדת שורה של בעל-מלאכה פשוטי-עם ובעל-אמונה. לשני הסוגים הנ"ל יש לצרף את נשותיהם. כלומר, מסגרת הנידונים בכל סוג שלמה היא פחות או יותר.

נראה איפוא בעינינו סנצ'ו די סיאודד, איש עתיר-נכסים, חוכר מסים והכנסות המלכות בסיאודד ריאל ורחידור במועצת העיר, כראשון במעלה בעדת האנוסים שם בימי חואן השני, אנריקי הרביעי ופרנאנדו ואיזבל. הוא נידון יחד עם אשתו מרי דיאס ועמם נידונו גם בנם חואן די מדריד ואשתו איזבל די טיבה; בחייהם ובדרכם

¹ עיין בפרק על תולדות בית-הדין בסיאודד ריאל.

הם מגלמים משפחת־אנוסים טיפוסיית היכולה לסמל בתנאים ההם כבתנאים רגילים דרך לחיים יהודיים.

איננו יודעים דבר על מוצא המשפחה.² אבל כבר בימים קדומים ביחס בתולדות העדה נמצא את ראשה עומד במרכז חייה. בשנת 1453 שימש ביתו מקום־מועד לאנוסים לחזות באותות השמים.³ עובדה זו יש בה להעמידנו על מקומו וחשיבותו בעדה: הוא איש מהימן שאנוסים באים לביתו להיות שותפים במאורע שהיתה לו השפעה גדולה על מחשבותיהם ותקוותיהם של אנוסים. מכאן שעד לאותו מאורע עברו הוא וביתו דרך ארוכה ביהדות, וכדבריו של התובע היה במעשיו ובדרכו "ראש למינים".⁴ אך רק בשנת 1463 נימול,⁵ ונמצא שהוא דור שני להמרה, אבל ראשון לשיבה מלאה ליהדות. ואם התובע סיכם את הערכתה של אישיות זו בימים שבהם הגיש את תביעתו, הדעת נותנת שכזה היה גם בראשית דרכו היהודית; מן התאריך שצוין לעיל ועד למשפטו ב־1483 עברו 30 שנה שנהג בהן אורח־חיים יהודי, על אף הימים הקשים שעברו על עדת אנוסי סיאודד ריאל באותה תקופה. ס נ צ' ו ד י ס י א ו ד ד היה חוכר־מסים במלכות עוד בימי חואן השני. מסים אלה הקיפו חכירות שונות, מס האלקלָה ושאר גביות שהיו נהוגות באותם ימים מטעם המלכות. בעיסוקו זה המשיך גם בימי אנריקי הרביעי, אך אין אנו יודעים אם שב ופנה לעיסוקים אלה גם בימי פרנאנדו ואיזבל. ודאי שהללו קשורים היו בעיר־מגוריו ובסביבתה. כרחידור החל לשמש, כנראה, בימי אנריקי הרביעי. כבר ב־1462 נמצא אותו בחבורת רחידורים בכפר אראנדה בשליחותה של המלכה חואנה, ואף במחיצתם לא נמנע מלהגיד כיהודי ונוהר מאכילת טריפה בחברתם.⁶ ואחד מן החבורה אף ביקש להרגו שם.⁷ מאז היו שביקשו להחזירו לדבקות בנצרות, אך ללא הועיל. כבר באותם ימים נמצא אותו חוכר קרקע ומגדל דגן,⁸ והיו לו גם כרמים ליד סיאודד ריאל.

פרעות 1469 באנוסים בסיאודד ריאל הביאו אותו לטולידו.⁹ כנראה, חזר לעירו כשוך הפרעות. אבל שנת 1474 על מוראותיה בתולדות אנוסי סיאודד ריאל היתה שנה קשה במיוחד בשבילו. הפורעים נישלוהו ממשרתו כרחידור, והוא ברח לאל־

² ייתכן ועל־פי השם מוצאה מסיאודד ריאל.

³ על חשיבות המאורע עיין לעיל בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל.

⁴ heresiarca (145 № 139 fol 5v), העדים קוראים לו "יהודי טהור" (puro judío), או "רבי מאיור" (Rabi mayor). עיין ח' ביינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמודים 13–7.

⁵ עדותו של לופי די ויליאריאל (8r).

⁶ כלומר, גם סירב לאכול אתם בסעודת־חברים.

⁷ הוא ניצול הודות להתערבותו של חואן גונסאליס פינטאדו שנמצא עמם (154 № 357 fol 16r).

⁸ עדותו של פדרו די מורסיה (139 № 145 fol 13r); והשוה עדות של חואן די פיס (שם 8v). בדרכו למקומות־החכירה ובכרמים היה מתיחד בתפילה.

⁹ עדותו של פרנאנדו די טולידו (139 № 145 fol 11v); ועיין ח' ביינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמוד 11.

מגרו.¹⁰ ומשפּרצה מרידתו של המרקיו די וילנָה נמצא אותו מצטרף אל המורדים, אולי על שום תקוות שתלה בחבורה זו ובדרכה לקראת איחודה של קסטיליה עם פורטוגל. מעתה נמצא את הכתר נותן דעתו לאנוס זה. ב־15 באפריל 1475 החרימ הכתר את כל החכירות וההכנסות, כולל סכומים שנגבו ממסים שונים, שהיו לו לסנצ'ו די סיאודד בשותפות עם בנו חואן די סיאודד ועם דגנו די ויליאריאל.¹¹ מכאן שגם הללו נמנו עם המורדים. בצו אחר מטעם הכתר שניתן ב־8 בנובמבר 1475 ציוו פרנאנדו ואיזבל להחרים את רכושו של ושל בניו וכן את רכושו של דגנו די ויליאריאל.¹² עתה צורף לצו החרמת הרכוש גם רודריגו די אובנדו, המכונה Criado del Maestre de Calatrava. איננו יודעים אם רודריגו זה אנוס היה, מכל־מקום ייתכן ששותפים היו בעסקים ובהכנסות, שכן בדרך־כלל ניתנו צויה־החרמה נגד המורדים המצטרפים אליהם לכל אחד מהם בנפרד. ואם צורפו שמות לרשימה אחת, הדעת מחייבת שנמצא קשר ביניהם.¹³ נכסים אלה כללו נכסי דלא ניידי ונכסי דניידי והכנסה מכל רכוש, פירות וחכירות מכל הסוגים שנמצאו בסיאודד ריאל ואזור שיפוטו וכן בכל מקום אחר. צו שלישי, שניתן נגד סנצ'ו די סיאודד, יצא ב־3 באפריל 1476.¹⁴ בו ביום שהמלכות נתנה שורה ארוכה של צוים נגד מצטרפים שונים אל חבורתו של המרקיו די וילנָה. משרת הרחידור ששימש בה בסיאודד ריאל ניטלה ממנו אז רשמית ונמסרה לאלוארו די גאיטאן. באותו יום אף יצא צו נוסף הנוגע לו, ועל־פיו הוחרם רכושו כולו, על שום שהוא יחד עם חואן די סיאודד, דגנו די ויליאריאל ורודריגו די אובנדו, נשאו חייבים למלכות סכומי־כסף גדולים "מן החכירות והגביות והקבלות שהיו להם מן האלקבלה, מסי־מעבר וכספים במקומות שונים במלכויות שלנו ובשטחי הבעלות שלנו משנים שעברו, וכן מכמה ערבויות שכל אחד מהם ערב לאחרים על חכירות וגביות שנמנו לעיל".¹⁵ החרמה זו היתה רטרואקטיבית, למן 1 בינואר 1475, כלומר שכל המנוי לעיל, מראשיתה של שנת המרידה, עבר לרשותו של הכתר. אין ללמוד מן הצו מאיזו שנה

¹⁰ עיין בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל.

¹¹ RS1 № 411 fol 438. דגנו די ויליאריאל נידון ועצמותיו נשרפו ב־15 במרס. אשתו היא בתו של חואן פאלקון הזקן. ביתו שימש מקום התכנסות ותפילה לאנוסים (עדות לופי פראנקו במשפט חואן קאלייליו, 138 № 128 fol 4v). עיין עוד ח' בינארט, ספרד 17 (1957), עמוד 290 ואילך. החרמה זו נמסרה לאלפונסו די סיספידס ה־repostero de plata של הכתר.

¹² RS1 № 747 fol 719.

¹³ החרמה זו נעשתה לטובת הכתר, אבל אלונסו די סיספידס הוא שקיבל לידינו את הנכסים.

¹⁴ RS1 № 1027 fol 164.

¹⁵ "...de ciertos oficios de recabdamientos e arrendamientos e recebtorias que tovieron de alcavalas e rentas e de portazgos e monedas e de ciertos partidos de nuestros Reynos e señorios e de ciertos años pasados, e asy mismo de ciertos fianças que en allos e cada uno dellos ficiéron, e otros arrendamientos e recabdamientos de las dichas rentas" (RS1 № 1043 fol 208). הדעת נותנת שהללו היו חבורה אחת. ייתכן שבאמצעותו של רודריגו די אובנדו באה ויקחו של סנצ'ו די סיאודד אל מסדר קלעתרבה.

נשארו חובות אלה תלויים ועומדים. אבל נראה שאותם אישים, שהערבות למענם ניתנה מצד הארבעה שמנינו לעיל, או על-ידי כל אחד מהם בנפרד, גם הם נצטרפו אל המורדים. שאם לאו חייבים אנו להניח שדמי הערבויות או הבטחונות, שניתנו כערבות בנכסי דלא נידי ובנכסי דנידי, הוחרמו אף קודם שאותם אישים שלמענם ניתנה הערבות הכניסו את התשלומים שנתחייבו להם. אם אירעה החרמה רטרור אקטיבית זו לאחר ששולמו ההכנסות לכתר, נראית פעולה זו כפעולת-עונשין מקובלת נגד מורדים או אישים שאין הכתר רוצה ביקרם. אבל אם סכומים אלה עוד לא שולמו, הרי שצעדו של הכתר הוא מיוחד במינו רק לגבי הערבים. כידוע, נהג הכתר בכל הנוגע לענייני מסים וערבויות עליהם בחומרה יתירה. ויש עוד לזכור שצור-מלכות זה ניתן לצמיתות.

צרה גדולה נתרחה לו לסנצ'ו די סיאודד ביום בואו של דוקטור תומס לסיאודד ריאל. פעולת נציגו זה של ארכיהגמונה של טולידו תוארה בפרוטרוט במקום אחר.¹⁶ אך מעצם הפעולה אנו למדים שסנצ'ו די סיאודד נמצא אותה שעה בעיר. נערך נגדו משפט, והוא הוחזר לחיק הכנסיה. אין הדעת נותנת שהיתה זו סנקציה מיוחדת נגדו, אלא שהוא נידון כראש וראשון בעדת אנוסי המקום על-פי צו מיוחד של ארכיהגמונה של טולידו דון אלונסו קאריליו, ונגד כל העדה יצא זעמו של הארכיהגמון. פסק-דין זה עתיד היה שיהיו לו תוצאות לגבי סנצ'ו די סיאודד בשעה שבאה האינקוויזיציה שמטעם המדינה ושפטת את אנוסי העיר, והוא נראה בעיניה, נוסף על בריחתו, גם כחוזר ליהדותו.

מששכנו הרוחות לקראת שנת 1477 פנה סנצ'ו די סיאודד אל הכתר בבקשה שיוחזר לו רכושו שנלקח ממנו בימי-הפרעות, בהם גם גורש מן העיר. בבקשתו הדגיש, שכיון שהיה חייב סכומים מסוימים לכתר עוד מימי חואן השני ואנריקי הרביעי, הוחרם כל רכושו, ועתה, שננטו צעדים להחזרת רכושם של מגורשים שונים מן העיר, הוא מבקש שגם לו יוחזר כל אשר לו. ב-20 במרס 1477 נענה הכתר לבקשתו¹⁷ וציווה להחזיר לו את רכושו ונכסיו דלא נידי, ביניהם "כוורות" דבורים, טחנות ובתי תעשית בדים שנלקחו ממנו, תוך ביטול כל צו-החסד וההחרמת רמות והתפיסות שניתנו על נכסים הללו.¹⁸ כן נצטוו אישים שונים להחזיר לו את החובות שהם חייבים לו. לעצם הבקשה יש לציין צורת הגשתה ותכנה. סנצ'ו די סיאודד מזכיר את ענין הפרעות, אבדן רכושו ונכסיו וגירוש מן העיר. רק על רכושו ונכסיו ביקש, ולא העלה כלל את שאלת החזרתו למשרת הרחידור ששימש בה עד לפרעות ועד להדחתו מטעם המלכות. משרה זו לא הוחזרה לו ונשארה בידי אלווארו

¹⁶ בפרק הדן בתולדות אנוסי העיר. בביתו של סנצ'ו די סיאודד נמצאו ספרים יהודיים, וביקש סנצ'ו לפדותם מידי המוצא אותם. עיין גם בפרק על אורח-החיים היהודי של האנוסים.

¹⁷ הצו – RS1 № 2068 fol 418.

¹⁸ "...todos y qualesquier bienes, raises e heredamientos e colmenares, molinos e batanes que les fueron tomados revocando qualesquier mercedes e secrestaciones e embargos que de qualesquier de las dichas haciendas e bienes se han fecho".

די גאיטאן. מכאן ואילך לא נמצא אותו עוסק בצרכי הכלל בסיאודד ריאל, אלא בעניניו שלו בלבד, והדעת נותנת שאף פסק מלעסוק בעניני חכירות מסים והכנסות והסתפק במה שהוזכר לו.

ואם בעניניה של סיאודד ריאל לא שב סנצ'ו די סיאודד לעסוק, הנה בעדת אנוסי העיר הוסיף להיות ראש וראשון, ולא חל כל שינוי בדרכו היהודית. ולכן דאי שהיו לו שיקולים שהכריעו למען בריחתו שלו ושל בני-ביתו מן העיר זמן-מה קודם שבאו האינקויזיטורים מטעם המלכות לשבת בעיר. הוא הבין שהפעם אין לו לצפות לרחמים כלשהם, ודאי לאור דרכו של בית-הדין בסביליה ובקורדובה, וייתכן שגם מתוך ראייה מציאותית, שהוא, כאישיות ציבורית בעבר בעיר, ועל שום דרכו היהודי דית שנקט ושהיתה ידועה ברבים (ואולי גם על שום חלקו במרידת המרקין די וילנא), יהיה בין הראשונים שייקראו לתת את הדין. משפטו שנפתח ביום הראשון לאחר תום תקופת-החסד מוכיח שלא טעה כלל בהערכתו. כרוניסטן עלום-שם מטולידו הניה לנו תיאור בריחתו הנועזת.¹⁹ שלו ושל בני-ביתו ועמם פרו גונסאליס די טיבה ואשתו שהיו מחותניו. תבורה זו יצאה מנלנסיה בספינה שנקנתה למטרה זו, אך בגלל רוחות נגדיות נאלצה לחזור לאחר שהייה של חמישה ימים בים. כולם נתפסו, והם עלו על המוקד בטולידו בשנת 1486.²⁰

איננו יודעים כל פרטים על דרכו מסיאודד ריאל עד נלנסיה, בהימלטו מאימת האינקויזיציה. ודאי שהתכוון להגיע לתורכיה כדרך אנוסים רבים שביקשו לחסות שם בצל אשכניה. ראוי אומץ-לבו של מאמין גדול זה, שהיו לו ידיעות רבות בתורת משה ודרכו ביהדות.²¹ שישמש אותנו להערכתו. בהודמנויות שונות לא חשש להביע את עומק אמונתו בה, שרק ממנה ציפה לשכר.²² בדברים אלה מקופלת כל אישיותו ומובע כל בטחונו כשהועמד בנסיון. ואכן זוהי דמות העומדת בכל זהרה בעדת אנוסי סיאודד ריאל. אך עם זאת אין הוא יחיד בדרכו; היו עמו שותפים שלומי אמונים, גברים ונשים, בכל מערכות חייה של העדה.

חואן גונסאליס פינטאדו היה מזכירם של שני מלכים, חואן השני ואנריקי הרביעי, נתחנך ושירת אצל הרילאטור פרנאן דיאס די טולידו, אותו אנוס בעל

¹⁹ עיין F. Fita, BAH 20 (1892), p. 250.

²⁰ בראשונה נשרפו בדמות ב' 24 בפברואר 1484. הקטע כלשונו: "...fueron tomados en el puerto de Valencia un Sancho de Cibdad y su mujer, los quales eran hereges, naturales de Villareal, e fueron fuyendo de alli estando alli la Santa Inquisición, y compraron una fusta en el dicho puerto y la bastecieron y embarcaron para se ir, e navegaron cinco días por el mar, según de ellos se supo; e plugo a Dios que le vino un viento contrario e fortuna, e volvió al puerto, donde fueron tomados; e los truxeron presos a esta cibdad e los entregaron a los inquisidores. Y estos fueron quemados por hereges, despues que los inquisidores vinieron".

²¹ עיין, למשל, עדות חואן די מוראליס (139 № 145 fol 12v), ועוד.

²² עדות רודריגו די סנטה-קרוס (שם 10v); ועיין בפרק על השקפת-עולמם של אנוסי סיאודד ריאל, בסוף.

שררה שמסביבו נתעורר ויכוח עוד בימיו של חואן השני,²³ ואמרו עליו שביהדותו נקרא משה האמומו. אצל הרילאטור שירת 28 שנה ושתיים-עשרה שנים נוספות שימש במשרתו את המלכים חואן ואנריקי, כלומר בילה בחצר המלכות 40 שנה.²⁴ מוצאו מסיאודד ריאל ומשפחתו התגוררה בעיר זו כל זמן "שהוא היה הולך עם המלך".²⁵ לסיאודד ריאל הגיע, כנראה, בשנת 1444 והתגורר ב"שכונה החדשה", ליד כנסיית סנטיאגו, כלומר בשכונה היהודית לשעבר.²⁶ אך עוד בשנת 1448 בנה לעצמו קאפלה בכנסיית סנטרדומינגו והזמין איקונין של הבתולה למען הכנסייה. אלה לא עמדו לו בפרעות 1449 שעה שביתו נשדד, כבתיהם של אנוסים רבים אחרים, ואף לא בימי משפטו בשנת 1483.

איננו יודעים מתי חל המשבר בדרכו הנוצרית והוא התחיל חוזר יותר ויותר ליהדות. והגם שאין כל יחוד במעשיו היהודיים בהיקפם ואין דמותו היהודית עולה למדרגת דמותו של סנצ'ו די סיאודד, או חואן גונסאלס פאנפאן ואנוסים רבים אחרים מעדה זו,²⁷ יש להדגיש כי בעיני הסביבה, הן זו של האנוסים והן זו של הנוצרים, הוא דמות של אנוס שהגיע לדרגות עליונות בהנהגת המלכות. וייחכן שגם עלידי כך נקבע גורלו. בשנת 1462 נמצא אותו יושב כרחידור במועצת העיר,²⁸ וייחכן שכבר אז התרחק מכל פעילות במלכות והתמסר רק לענייניה של העיר. בפרעות 1474 ברח לאלמגרו, ואחר-כך נמצא גם אותו במחנהו של המרקיו די וילנה. לגביו ייתכן שעשה מעשהו מתוך שיקול מדיני יותר מאנוסים אחרים, משום שהכיר היטב את תכני החצר וגם ידע בודאי את ענייניה של חואנה, בתו של אנריקי הרביעי. על הצטרפותו הורחק משרתו כרחידור על-ידי פרנאנדו ואיזבל עוד באוקטובר 1475.²⁹ בה בשעה שרוב המצטרפים אל המרקיו הועברו משרות הרחידורים ב-3 באפריל 1476. משרתו נמסרה לקומנדאדור רודריגו די מרטיאנס, שקיבל גם את רכושו המותר וכל ההכנסות שהיו לחואן גונסאלס פינטאדו, כולל החובות שהיו חייבים לו. אבל משרת הרחידור הוחזרה לו ב-20 בפברואר 1477. בתוך חבורה גדולה של אישים שהוחזרו להם משרותיהם, ואף רכושו הוחזר לו. אף-על-פי-כן איננו יודעים כמה זמן שימש במשרתו. במקום אחר הובא תיאור נסיון שיקומם של אנוסי סיאודד ריאל שסבלו

²³ עייין, Alonso de Cartagena, Defensorium unitatis christianae, ed. M. Alonso, Madrid 1943. לאחרונה עיין גם מאמרו של B. Eloy Ruano (1957) 17, עמוד 324 ואילך.

וכן ח' ביינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמודים 22-28.

²⁴ אם נוסף את הפרש השנים למן מותו של אנריקי ועד ליום המשפט (1483), ונניח שנכנס לשרת את הרילאטור בגיל 13 בקירוב, הרי שבשעת משפטו היה כבן 62 ומשהו.

²⁵ quando andaba con el Rey, עדות מריה אלונסו, אשת דיגו הרנאנדיס, במשפט מריה גונסאלס, אשתו של פינטאדו (154 № 376 fol 4r).

²⁶ עדות קטלינה סנצ'יס, אשת חואן סנצ'יס די סיגוביה (שם, fol 4r).

²⁷ הוא נאשם בהדלקת נרות בליל-שבת, מלבוש גקי בשבת, אכילה משחיטה כשרה, אכילת מאכלות יהודיים, וכיוצא בהם. כן הואשם בעבירות על חוקי הגזרות.

²⁸ עייין לעיל בדבר הודעתו על סנצ'ו די סיאודד, אותה מסר בחקופת-החסד (14.10.1483); 154 № 357 fol 16r-16v.

²⁹ RS1 № 699 fol 642. הצו ניתן בנליאדוליד.

בפרעות 1474³⁰ ותפקיד גביית תרומות שהוטל על חואן גונסאלס, רחידור, ועל חואן פאלקון. מן הצו בדבר הפסקת פעולתו אפשר ללמוד שכל הפעולה והדרכים שנקטו עוררו רוגז בעיר, וייתכן שאלה סייעו להגביר את השנאה אליה, שממילא היתה קיימת ומסתברת לנו מדבריהם של עדים רבים במשפט. והגם שהופיע בתקופת-החסד והודיע על כמה מאנוסי סיאודד ריאל, לא התנדה על מעשיו שלו עצמו. לו היה חושב שיש לו על מה להתנדות, ודאי שלא היה מחמיץ הזדמנות זו, ואף שנראה כי גם הוא היה בין המוחזרים לחיק הכנסייה בשעת חקירת המינות שערך דוקטור תומס מטעם דון אלווסו קאריליו,³¹ ייתכן שלדינו נוסף כאן נוסף גדול של יחסים מקומיים. אף לא עמד לו בנו גונסאלו דיאס אַלבין, שיצא להגן עליו מתוך אמונה ברורה בצדקתו;³² והוא היה בין הראשונים שהוסגרו בסיאודד ריאל לרשות החילונית ועלו על המוקד.³³

תיקי משפטיהם של סנצ'ו סיאודד ושל חואן גונסאלס פינטאדו שהגיעו לידינו, ועמהם מסמכים שונים שנשמרו בארכיון בסימנקאס, הם שהוכיחו לנו מה נרחב היה רקע חייהם ופעלם. נראים הדברים שהם מגדולי האנוסים שהגיעו למשרות רמות בעיר, ובכך הדמיון ביניהם. אבל מבחינה יהודית, כאמור, עולה סנצ'ו די סיאודד לאין ערוך על חואן גונסאלס פינטאדו. ועוד שורה ניכרת של אישים, מן האנוסים שבסיאודד ריאל, יכולה להיראות בדמות היהודית. ראשון בשורה זו, לדעתנו, הוא חואן פאלקון, המכונה הזקן, שאף-על-פי שנידון לאחר מותו ומשפטו התחיל מתברר ב־6 בספטמבר 1484 לאחר שנת שהות של האינקוויזיציה בעיר, יש לראותו כאחד מחשובי עדת האנוסים.³⁴ על מידת דבקותו ביהדות העיד עליו בנו פרנאן פאלקון שאמר עליו, "שכל האמור עליו בכתב-האשמה הוא אמת, ויותר מזה, שימלא למעלה מגליון נייר שלם".³⁵ ואכן, היה אנוס זה נימול וקיים מצוות הרבה; בביתו נהגו להתכנס לתפילה ובחצרו שחטו יהודים כדין תורת משה כבר בשנת 1444;³⁶ הוא היה דורש לפני אנוסים כשראשו מכוסה בטלית, ונמנה עם הבורחים לפלמה בשנת 1474. הוא השפיע על אנוסים ועורר אותם לקיים מצוות, והטיפ מוסר לאנוסה אחת, שדרכיה היו נלוות, על שקיימה יחסים עם נוצרי.³⁷ ועוד בשנת 1449 הורה יחד עם פרו מרטינס הגמגמן כיצד יש להתארגן כדי לעמוד בפני הפורעים.³⁸

³⁰ עיין בפרק על תולדות אנוסי העיר.

³¹ עיין ח' ביינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמוד 25.

³² בשיטתו עסקנו בפרק על הסניגוריה.

³³ 154 № 357 fol 20r.

³⁴ הסיבה לדחיה עיין בפרק על תולדות בית-הדין. בפסק-דינו כלול גם פרנאנדו דיאס, שבנו נימול, כנראה, בשנת 1462. עיין בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל.

³⁵ "...e dixo ser verdad todo lo contenido en la dicha acusacion e mucho más que non cubria una resma de papel" (146 № 236 fol 21r).

³⁶ עדות מרי סנצ'יס, שם fol 5v.

³⁷ עדות ביאטריס גונסאלס (4v) ואלווסו די טורס (5r).

³⁸ עדות פרו פראנקו (5r), ועיין לעיל בפרק על תולדות האנוסים.

על אף העדות המסופרת עליו שכפר בגן־העדן ובגיהנום,³⁹ קשה לומר עליו שהיה כופר בעיקר ונתון להשקפת־עולם אוירואיסטית. ואין מצוה אמורה עליו שלא קיימה,⁴⁰ ועדות אחת אף מספרת שהיה קורא בספר עברי ובוכה.⁴¹ מסתבר שבימי ביקורו של דוקטור תומס היה אסור ויצא בעונש של כפרת־עוונות, וכבר אמרנו לעיל שהוא, כנראה, מי שעשה בשנת 1477 יחד עם חואן גונסאליס פינטאדו לשיקומם של נפגעי פרעות 1474.

אף־על־פי שחואן גונסאליס פאנפאן לא מילא תפקידים כלשהם בהנהגת העיר ובציבוריות הנוצרית, הנה מבחינת עדת אנוסי סיאודד ריאל נועד לו מקום נכבד.⁴² אמרו עליו שהיה נימול, ואין אנו יודעים אם מל עצמו או נולד יהודי, והוריו הם שהמירו דתם בעודו בילדותו. אבל חואן גונסאליס פינטאדו, בהודעתו על מעשה שנעשה ב־1462, מוסר על נימול אחד בשם פרנאנדו פאנפאן, וייתכן שהוא בן־משפחה שלו.⁴³ מסתבר איפוא שהוא קשור בכל פעולת המילה בעיר. הוסיפו ואמרו עליו שהוא "יהודי טהור כמו יהודי הנושא סימן".⁴⁴ אנוס זה, שנשא לאשה את מריה גונסאליס בשנת 1458, כבר בשנת 1459 מעידים עליו שהיו לו כלים מיוחדים להכנת מזונותיו וכן היה נושא עמו כלי מיוחד לשתיה.⁴⁵ ואין דברים אלה פשוטים כלל וכלל בתנאי הקיום באותם ימים. על שום היותו יהודי לא רצו אשתו ובנותיו לחיות עמו תחת קורת־גג אחת.⁴⁶ והגם שעדות זו אמורה לטובת אשתו, אין לשכוח שמעשה זה גם מביע את סירובו שלו לחיות עמה, משום שהן לא קיימו מצוות כראוי ולא הקפידו על דיני כשרות כפי שהוא רצה בהם. אשתו מוסיפה ומספרת עליו כי בשנת 1467 התחיל כופה אותה לקיים מצוות,⁴⁷ והיא נכנעה לו על שום אלימותו. ואף אם נקטה בשיטת הגנתה דרך של הטלת האשמה על בעלה הנעדר מן המקום (אמנם חשד בית־הדין שזו כוונתה), אין בכל אלה כדי להטביע בו חותם של אָלם ובעל־זרוע, אלא לומר עליו שהוא ביקש לקיים אורח־חיים יהודי בביתו שלו.

³⁹ עדויות חואן די אַספינוסה (4r) וחואן טורס (שם).

⁴⁰ ברשימת־שולים בתיקו גרשם שלא הועתקו בו 24 עדויות־תביעה (143 № 236 fol 6r).

⁴¹ עדות קטלינה די לה טורי (5r).

⁴² פרטים רבים עליו מתחזרים ממשפטה של אשתו, מריה גונסאליס פאנפאנה (154 № 375). את המשפט שלה פירסם במלואו F. Fita. BAH 20 (1892), p. 485 ss. ועיין גם לי, כרך שני, עמוד 400 ואילך; כרך שלישי, עמוד 34; ליורקה, אינקוויזיציה, עמוד 127 ואילך; והשווה גם י' בער, תולדות², עמוד 413 ואילך; משפטה הוא מן הראשונים שנערכו בסיאודד ריאל. הוא פותח ב־26 בנובמבר 1483.

⁴³ על המילה שלו עיין עדות חואן די פיס (154 № 358 fol 3r). על הודעת חואן גונסאליס פינטאדו עיין בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל.

⁴⁴ שם, "es retajado y es puro judio como judio de señal".

⁴⁵ עדות קטלינה מרטינס (שם, 3v):

"...tenia aparte olla en que guisava de comer, y el se lo guisava y no queria que ninguno llegase [a] su olla, y el lleuava cardenuella de çofar pequeño con que bevia".

⁴⁶ עדות גונסאלו די ויליאנואבה (154 № 358 fol 2v).

⁴⁷ להערכת משפטה עיין ח' בינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמודים 16–22.

הדעת נותנת שהיה ממנהיגי עדת האנוסים, שמשחיתתו אכלו אנוסים רבים,⁴⁸ וביתו שימש להם מקום תפילה והתכנסות. בשנת 1473 יצא את סיאודד ריאל לאחר שמכר חלק מנכסיו, שני בתים וכוורת־דבורים. איננו יודעים לאן הלך, ואף אין אשתו מוסרת לנו על כך, וכשהועמד לדין נידון שלא בפניו.⁴⁹ כן איננו יודעים כיצד עברו עליו הימים מחוץ לביתו. אין ספק שהלך לקהילה ישראלית וחי בה כיהודי. מכל־מקום, לא היה בסיאודד ריאל בזמן הפרעות באנוסים, והוא שב אליה ב־1477 רק לימים מספר כדי לשכנע את אשתו שתמכור את שארית רכושה ותצטרף אליו. אך היא סירבה לו. כשם שסירבה קודם־לכן לשליחו ששלח אליה שישכנענה הוא, משום ש"לא רצתה ללכת עמו, שכן היה מכריח אותה להיות עמו בטעותו".⁵⁰ משלא שיכנעה בעצמו הלך לו למקום שהלך, ואין אנו יודעים דבר על קורותיו. זוהי פרשה מיוחדת במינה בתולדותיה של משפחת־אנוסים אחת, שבה ניחן ראש המשפחה בתחושה עמוקה על מה שעתיד להתרחש בחייהם של אנוסים. מציאות קיומם של אנוסי סיאודד ריאל, כאנוסי מקומות אחרים, מחייבת שנמצא פמלתו רבים שנודדו מביתם לאחר שחיסלו את רכושם. וכבר בא חזון זה לידי ביטוי במעשהו של יהודי נאמן לדרך אבותיו, שעשה למען אחיו האנוסים והאיץ בהם בזמנו לצאת ממקומם.⁵¹ חואן גונסאלס פאנפאן מתבלט אף בדרכו היהודית, שהיה מרבה לכנס אנוסים בביתו לתפילה והיה קורא לפנייהם בספרים יהודיים, וכן גם היה מכנס יהודים ממש.⁵² כדי לקיים עמם את תורת משה, ונראה שיש טעם בדברי אשתו שהוא־הוא שהשפיע על ילדיו וחינם לקיום מצוות. ומותר גם לנו לקבל את הסימנים שנתן בו התובע, שהוא, חואן גונסאלס פאנפאן, שהיה שוחט למען אנוסים, שימש להם גם כ"רבי" הקורא לפנייהם, ושאמנם היה להם אב רוחני ומורה־הוראה. חואן גונסאלס דאסה ורודריגז מרינן, שניהם נוטריונים ציבוריים היו בסיאודד ריאל ושניהם נידונו. הראשון נידון בפניו ומשפטו נפתח ב־1 בדצמבר 1483,⁵³ והשני נידון יחד עם אשתו קטלינה לופס לאחר מותו ומשפטם נפתח ב־6

⁴⁸ עדות אלפונסו די לה סרגה ודיגז די פובליטי, שניהם רחידורים בסיאודד ריאל שנתמנו לתפקידם על־ידי פרנאנדו ואיובל בימי המרידה של המרקיו די וילנה. הם סיפרו על הודעתו של סנצ'ו דיאס הצבוע בשעת חקירתו בידי הדוקטור תומס (שם, fol 7r—8r).
⁴⁹ משפטו התחיל מתברר ב־24 בינואר, וכבר ב־24 בפברואר נשרפה דמותו באוטרדייפי שנערך בעיר.

⁵⁰ וידויה שלה (lv):

"...e yo nunca quise yr con el temiendo que me faria bevir en el error que el bevia".

⁵¹ עיין ר' בער, תולדות, עמוד 408: "שבט יהודה", מהדורת ע' שוחט, עמוד קכ"ז, ועיין לעיל במבוא.

⁵² הערכתו של התובע במשפטו על־פי דברי עדים רבים.

⁵³ מספר התיק – 154 № 356. הוא קרוי גם בשם חואן גונסאלס די אסה (de Aça). לי, כך שלישי, עמודים 32, 43, 76, וכן דלגאדו מרצ'אן, עמוד 250, סברו שמשפטו לא התנהל בהתאם לפרוצידורה, ואין כל יסוד להנחה זו. טענתו של לי, שעובדת עינויו לא צוינה בפסק־הדין, אין לה יסוד מספיק. אין שום חובה להזכיר עינויים בפסק־דין.

בספטמבר 1484.⁵⁴ השנאת דרכם של שני אנוסים אלה, הנוהגים באותו אורח-חיים והנמצאים באותו מעמד חברתי, תתן בידינו אמצעי להערכת דמותם. חואן גונסאליס דאסה התנדד בתקופת-החסד לאחר שנודע לו שפרנאנדו די טיבה, בנו של אלונסו מרטינס טארטאמנדו,⁵⁵ הופיע בתקופת-החסד והתנדד לפני האינקוויזיציה. ואין ספק שנמצאו בידו סיבות שהניעוהו למחר ולהתנדד. כבר אז ראתה האינקוויזיציה שאין וידויו שלם, והוא נמנה עם הבודדים שיש לנו ידיעות עליהם שעונו בתקופת פעולתו של בית-הדין בסיאודד ריאל. אך אם משוים אנו את הודעתו לפני עינויו להודעתו לאחר העינויים נמצא שלמעשה נוסף רק מעט לתיאור דרכו היהודית: שביתו שימש אכסניה ליהודי, שקרא לפניו בספר יהודי, וכן שקיים מנהג-אבלות יהודיים; העדים הם שמספרים על דרכו ביהדות. ואילו למידת נצרותו (ובית-הדין למד, כנראה, מדבריו ענין שהיה ידוע לו והוא רצה להכתים בו אנוסים), אנו למדים שכל מה שעשה וקיים בנצרות היה אך ורק משום שרצה שיהיה לו שם של נוצרי.⁵⁶ בזאת ביקש בית-הדין להוכיח שכל מעשיהם של אנוסים גם בנצרותם הם הסנאה ליהדות מוסתרת, שבנאמנותם לא אין להטיל כל ספק. ראייה זו בתופעת "הנאמנות היהודית" חדשה היא לגבי ימי המאה ה-15, ורק במאה ה-12 מרבית האינקוויזיציה לטעון לה, שעה שתנאי קיומם של אנוסי ספרד נשתנו, משנותקה זיקתם לקהילות ישראל והם נשארו מבודדים לעצמם.

להערכת דמותו היהודית יכולים אנו להזדקק לדבריה של עדה אחת, שקראה לו בשם "בוגד גדול רבי",⁵⁷ וייתכן שצירפה את דרכו בנצרות שהיתה ידועה לה אל דרכו ביהדות, שאף לדרך זו היתה עדה.⁵⁸ עדי-התביעה ועדי-הסניגוריה העידו כל אחד על-פי שיטתו על דרכו במשך תקופה של 30 עד 40 שנה. עדי-התביעה הכירוהו כאנוס מקיים מצוות בהקפדה רבה, שהיה קורא לפני אנוסים, כשכיסוי של מלומדים מכסה את ראשו,⁵⁹ בביתו של אנוס אחר (אלונסו סוחר-הבדים). בערב יום-הכיפורים נהג להתלבש כדרכם של נזירים, והעדה, שראתה אותו כיצד בירכה אותו אמו באותו מעמד, התכוונה להצביע על המלבוש המיוחד שיהודים נוהגים ללבוש ביום קדוש

⁵⁴ תיק משפטו – 543 № 164.

⁵⁵ הוא שותפו של חואן פאלקון בארגון תגובת האנוסים לפרעות 1449. עיין לעיל בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל. תיק משפטו לא הגיע לידינו, והדעת נותנת שגם הוא נידון. ⁵⁶ "...que quando yva a la yglesia e facia oraciones e oya la mysa que no creya que era venido el mexias, e que yva a mysa por tener nombre de christiano" (fol 14r).

⁵⁷ gran traydor Rabi. עדות אליזרה גונסאליס (fol 2v).

⁵⁸ כומר אחד, פיראנד אלונסו, שהעיד למענו מטעם הסניגוריה, מסר עליו שהיה משורר בכנסייה (canta el atril). עדותו נוגעת לשנת 1473.

⁵⁹ "...que leya como un Rabi con un capirote puesto en la cabeza, estando asentado sobre unas siendas" (fol 2r); והשווה עדותו של אלונסו די אלווארידו (11r), הנוגעת לשנת 1467. מלבוש זה, הידוע בשמו capirote, הוא מלבוש של חכמי היהודים בימי הביניים. כיסוי-ראש זה נאסר על-ידי ר' אליהו מזרחי, רבה של קושטא, בשנת 1526. לתשובה שפירסם בענין זה עיין S. Schechter, REJ 24 (1892), p. 137.

זה.⁶⁰ ואם היו עדיסניגוריה שמסרו עליו שתקופה ארוכה נהג לעבוד בשבת בעסקי הנוטריון שלו,⁶¹ הנה לא עשו דברים אלה שום רושם על בית-הדין, והוא הוסיף לזרוע החילוניות.

הנוטריון האחר, בן אנוסים, רודריגו מארין, נידון כאמור לאחר מותו.⁶² כל מהות מעשיו מעידה על דבקות בתורת משה, וכבר לשנת 1434 נמצא תיאור לדרכו שלו ולדרך אשתו בקיום מצוות.⁶³ בשנת 1450 שימש ביתו מקום התכנסות ליהודים שבאו לעיר ושם גם ערכו שחיטה כדין תורת משה; שם שבו והתכנסו בשנת 1472/3 ביום-הכיפורים לצום ולתפילה,⁶⁴ ושם דרש לפנייהם יהודי עטוף בטלית. ואין צורך שנאריך בתיאור המצוות שקיומן מיוחס למשפחה זו, רק נציין שבבית זה נהגו להישבע בתורת משה ובעשרת הדיברות. רודריגו מארין הוא שהדריך את אשתו ואת ביתו בקיום מצוות, וכל-כך דבקה אשתו בדרך היהודית, כדבריה של עדה אחת, שמצאה אותה "מתנדה לפני בור אחד שעשתה בגן ביתה",⁶⁵ ואולי לא התכוונה אלא למנהג תשליך שקיימה אותה אנוסה נאמנה.

בהערכת שתי הדמויות נראית ברורה בתכלית דרכו היהודית של רודריגו מארין. ואילו לעומתו חואן גונסאלס דאסה מגלם, כאמור, כבר במאה הט"ו טיפוס של אנוס המצוי במאה הט"ז. הלא הם אנוסים מקיימי-מצוות שדבקו בהם גם מידות נוצריות, ואלה הביאו במשך הזמן לידי טשטוש התחום בין יהדות לנצרות אצל אנוסים.

בין ממלאי תפקידים בציבור בסיאודד ריאל יש לראות גם את חואן די פיס, חוכר-מסים, שנידון יחד עם אשתו קטלינה גומס.⁶⁶ חואן די פיס הופיע לפני בית-הדין בתקופת-החסד⁶⁷ והטיל את האשמה בקיום מצוות על אביו-חורגו אלונסו מרטינס הגמגמן (שאילצו לשמור שבת, לאכול מצות בפסח ולקיים את שאר מועדי ישראל), ורק משום כבוד אמו קיים את אשר דרשו ממנו. אותה שיטה נקטה גם

⁶⁰ המעשה – בשנת 1463. עדות אלויירה גונסאלס (10v): vestido a modo de abad. באותו מעמד אף ביקשו מחילה איש מרעהו; עדות אנטונייה גונס די נלנסייליה (9v).

⁶¹ עדות חואן די מולינה שמסר כי מאז 1453 עבד בשבת (4v). העד הכירו משנת 1444. על דרך הסניגוריה עיין בפרק על הסניגוריה. הגן עליו בנו לואיס דאסה.

⁶² יש טעות בהרשמת ההוצאה לפועל של פסק-דינו. פיטה, שפירסם את רשימת נידוני סיאודד ריאל, רשם את התאריך 23.2.1484, אך תאריך זה אינו מסתבר, שכן נפתח דינו ב-6 בספטמבר 1484. עצמותיו ועצמות אשתו נשרפו ב-15 במרס 1485 (F. Fita, BAH 20 [1892], p. 477). (No 216, 217).

⁶³ עדות אינס מרטינס (164 No 543 fol 6v).

⁶⁴ עדות פרו פראנקו (7r).

⁶⁵ "...faria un hoyo en su huerto e que alli confesaría sus pecados" (7r).

⁶⁶ משפטם החל להתברר בפניהם ב-19 בדצמבר 1483. מספר תיקם – 148 No 267. הוא עצמו שימש עד-תביעה בכמה משפטים של אנוסים. אך כבר ב-23 בפברואר 1484 הועלו שניהם על המוקד. לי, כרך שלישי, עמוד 72, מעיר שמשפט זה נערך בחפזון. אין בהערותו של לי כדי לציין משהו מיוחד במשפטי הימים ההם.

⁶⁷ הוא התנדה ב-11 באוקטובר 1483; היא – ב-10 באוקטובר (שם, 15v-15r).

אשתו שהטילה את האשמה בקיום מצוות שבידיה על דודה חואן פאלקון הזקן, שדרכו ביהדות תוארה לעיל.

אך לא כן סברה התביעה, שהביאה עדים שונים שמסרו עליו שגדל והתחנך ביהדות, ורק בבגרותו למד לדעת מהי נצרות.⁶⁸ וחשיבות מיוחדת נודעת למעשהו של יהודי בשם מאיסטרי אנחיל,⁶⁹ ששחט בחצרו כדין ישראל בשנת 1459 בקירוב.⁷⁰ וכבר קודם-לכן עשה מעשה מיוחד ברחצו תאומיו לאחר שנטבלו.⁷¹ מדבריו שלו עצמו מסתבר שרגיל היה להתפלל תפילות יהודיות ובמיוחד תפילה אחת שהיתה שגורה בפיהם של אנוסים,⁷² והמעלה את מידת אמונתם של אנוסים. בדרכו ביהדות התמיד, כנראה, כל הזמן, ואף כשנמצא בין הבורחים בפרעות 1474 אל דאימאגל, שעל אדמת מסדר קלעתרבה, נהג כיהודי לכל דבר, ועל דרכו ביהדות שנקט בחייו נידון. איננו יודעים אילו מסים חכר, אך הדעת נותנת ששימש בחכירת הכנסות הארכי-הגמון של טולידו, שמשעמו היה מנודה בשנת 1470 ואף הושם במאסר. ולא על שום עבירות בדת נידוהו, אלא, כנראה, משום שלא עמד בהתחייבויותיו הכספיות. מצד אחד נראה שלא הצטרף אל מרידת המרקיו די וילנגה, שכן לא מצאנו כל עדות על התרמת רכשו. אף-על-פי-כן הוא אחד מחבורת מקיימי-המצוות שבעדת אנוסי סיאודד ריאל.

חוץ מחואן גונסאליס פאנפאן תוארה לעיל קבוצת אנוסים שהגיעו למשרות חשובות ולמעמד חשוב בסיאודד ריאל. רובם גם עמדו בשורה ראשונה בעדת אנוסי העיר. לידם נמצא אנוסים שלא היו בין הבולטים בציבור בעיר, אך מקומם לא נפקד בעדת-האנוסים עצמה.

אחד מאלה היה חואן פאלקון, סוחר-תבליים עשיר ורב-פעלים, שהיו לו שתי חנויות בסיאודד ריאל.⁷³ משפטו התחיל להתברר ב־26 בינואר 1484, והוא בין הנידונים שלא בפניהם שדינם יצא לשריפה בדמות ב־24 בפברואר 1484. וכבר נתברר לעיל שכנראה לא אליו הכוונה, כי אם לחואן פאלקון הזקן, כשמדובר בנסיון שיקומם של האנוסים נפגעי פרעות 1474.⁷⁴ גם אנוס זה נודע במעשיו היהודיים, ורגיל היה להתפלל כדרכם של יהודים ולקרוא בספרים עבריים. איננו יודעים מתי יצא מן העיר, אך הדעת נותנת שהיה בין הבורחים ממנה סמוך לבוא האינקוויזיציה. גדולים ממעשיו של סוחר-תבליים זה הם מעשיו של חואן דיאס, המכונה גם חואן דיגלה, סוחר-בדים שזכה להיקרא "רב".⁷⁵ איש זה, שכל חייו קיים מצוות

⁶⁸ עדות חואן די לה טורי (9v).

⁶⁹ אולי בא לשם מגואדלחרה. עיין עליו י' בער, תעודות 2, עמוד 518.

⁷⁰ עדות אלונסו די קאסיריס (8v).

⁷¹ המעשה – ב־1456.

⁷² עיין בפרק הון באורח-החיים היהודי, תפילה זו, כאמור שם, יסודה במדרש; ועיין גם H. Beinart, Scripta Hierosolymitana 7 (1961), p. 177 n. 58.

⁷³ תיק משפטו הגיע לידינו; מספרו – 146 № 235.

⁷⁴ עיין בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל.

⁷⁵ מספר התיק – 143 № 189. הוא נידון לאחר מותו. משפטו התחיל להתברר ב־6 בספטמבר

תורת משה, מל עצמו והוא כבן 70 שנה.⁷⁶ ביתו היה פתוח לאנוסים שהתכנסו בו כדי לשמוע קריאה מפיו, והוא ששחט למענם.⁷⁷ יהודי שבא מגבול פורטוגל, ושמו ר' שמואל, קרא לפניו ולפני אנוסים רבים שנתכנסו לשם כך בביתו, והיהודי היה גם סמוך על שולחנו של חואן דיאס.⁷⁸ בביתו היו ספרים יהודיים, וביניהם מצא אחד העדים ספר דינים לחגי ישראל וספר סליחות;⁷⁹ ספרים אלה זיהה וקרא בהם הבאצ'ילר גונסאלו מוניוס.⁸⁰ שעה שהובאו לבית אביו של הבאצ'ילר; והוא האיש שצם בצום תשעה באב וקרא בקינות באותו יום,⁸¹ ולעד שראה אותו בשעת מעשה כשספר-הקינות פתוח לפניו, סיפר על גורלה של אש-התמיד בשעה שחרב הבית.⁸² ועוד יועלה בפרק אחר הדין של תפילות שהושמעו בביתו.⁸²

דומה כאילו היו כל חייו של אנוס זה רוויים כמיהה לכל דבר שהוא יהודי. וייתכן שעל שום כך באו עדים וטפלו עליו סיפור-בדים, שרגיל היה להלקות צלב ביום הששי קודם כניסתה של השבת,⁸³ וענין זה נתקבל על דעת התביעה. גישת התביעה אות מבשר-רעות היא, שמעשים מסוג זה נתקבלו יותר ויותר על דעת בית-הדין.⁸⁴ בדרך זו אף תלתה בו עדה אחת, קטלינה אלונסו שמה, תפילה אחת שנאמרה בביתו של חואן דיאס ונתכוונה לחורבנם של הנוצרים; אותה תפילה עצמה ביקשה בין השאר שיקבלו הללו את תורת משה,⁸⁵ אך לא מצאנו ש"תפילה" זו, שהיא תרתי דסתרי, תתקבל על דעת בית-הדין.⁸⁶ נראה איפוא שאנוס זה, שבשנת הפרעות של 1474 (השנה האחרונה שיש עליו עדות שקיים מצוות) היה כבן 82, קיים עד יומו האחרון מצוות והיה יהודי לכל דבר.

חואן דיאס אחר, המכונה דונסיל, כלומר העלם או הצעיר, גם הוא היה סוחר-בדים. הוא נידון יחד עם אשתו שלא בפניו, שכן ברח מאימת-הדין,⁸⁷ ועליו יודעים

1484, וכבר ב־15 במרס 1485 נשרפו עצמותיו. 25 עדים העידו עליו, אך בתיקו הובאו רק 19 עדויות, והנוטריון רשם בסוף העדויות שנשארו לו עוד עדויות להעתקה.

⁷⁶ המעשה אירע, כנראה, בשנת 1462, ואולי יש לקשור אותו במעשה-המילה הגדול של אנוסי סיאודר ריאל.

⁷⁷ עדות חואן די לאס היגואראס (4r).

⁷⁸ המעשה – בשנת 1457. עדות חואן די נלדיאפראס (4r).

⁷⁹ עדות חואן גראנדי (3v).

⁸⁰ עדותו של הבאצ'ילר (3v).

⁸¹ עדות חואן די מוראליס; המעשה – בשנת 1466 (4r).

⁸² עיין על כך בפרק על אורח-החיים היהודי.

⁸³ fol 2r; העדות שממנה שאב התובע לא הועתקה בתיק.

⁸⁴ עיין להלן בפרק על עולם דעותיהם והשקפותיהם של האנוסים.

⁸⁵ התפילה נאמרה, כפי הנראה, בשנת 1469 (עדותה 2v).

⁸⁶ אין לה זכר בפסק-הדין המשותף שיצא לנאשם זה ולחואן פאלקון, ועיין גם בפרק הדין בעולם דעותיהם והשקפותיהם של האנוסים. התפילה היא:

"Bendito tu Adonay, bendito Adonay Dio mío y de mis padres, matalos y destroylos, tornalos a nuestra ley y a nuestros mandamientos".

⁸⁷ משפטם התחיל להתברר ב־24 בינואר 1484, וכבר ב־24 בפברואר הועלו דמויותיהם על המוקד. מספר התיק – 190 № 143.

אנו שברח יחד עם חותנו, פיראנד גונסאליס פשיניש⁸⁸, לפורטוגל. הללו נראו בעיני העדים כיהודים לכל דבר, מקיימים מצוות בביתם שלהם ובבתיהם של אנוסים רבים. ברכה היתה שגורה על פיו: "אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב שהוציאנו מארץ מצרים"⁸⁹, וייתכן שבסופה של אותה ברכה נתכוון לומר שה' הוא שיוציאם מגלות ספרד. הוא היה מברך את ברכת־המזון ושותה מכוס של ברכה, ורגיל ומקובל היה בבתיהם של אנוסים אחרים, שמהם ייזכרו חואן גונסאליס אסקוחידו, חואן גונסאליס פאנפאן, גארסיה בארבאס, רודריגו אטראצ'ון, ולופי פראנקו, וחותרו שלו עצמו פרנאנדו גונסאליס פשיניש⁹⁰, והוא אחד מן החבורה שתפס מיגל הידאלגו, ששימש נאמן בסיאודד ריאל, בשעה ששחטו בחצרו של פרנאנדו אטראצ'ון⁹¹, ואנוסים חיכו לחלוקת בשר כשר. ונראה שאין צורך שנאריך בתיאור דרכו היהודית. הוא אחד מחבורת מקיימי מצוות תורת משה שבסיאודד ריאל והוא נמנה על קהל שלומי אמוני ישראל שבעיר.

לחבורה זו של אישים אמידים וסוחרים חייבים אנו לצרף עוד שני אנוסים, את חואן גונסאליס אסקוחידו ואת חואן מרטינס די לוס אוליבוס. שניהם נידונו לאחר מותם. לפסקי־הדין שיצאו נגדם צורפה רשימה של עוד 41 נידונים.⁹² חואן גונסאליס אסקוחידו היה, כנראה, מכובד על אנוסים, ורבים מן העדים מכנים אותו "רבי"⁹³. יחד עם גונסאלו אלונסו פודרידו נהג לקבל וידויים של אנוסים גוססים, ועל כך אף כונה בשם confesor de los confesos.⁹⁴ וידויים אלה נאמר שקיבל עוד בשנת 1459, אבל עוד בשנות 1469–1470 רגיל היה לשחוט בשביל אנוסים.⁹⁵ ובחצרו שחט יהודי לצרכיהם של הללו. דרכו ביהדות מקפלת בתוכה תקופה של 30 שנה, החל בשנת 1446, והדעת נותנת שכבר לפני־כן קיים מצוות וחי כיהודי. במשפטים רבים מרבים להזכיר אותו, וכנראה היה מחשובי העדה, ולא בכדי ניתן לו התואר "רבי" עלידי האנוסים. ואף־על־פי שאין כוונת הדברים שהוא וכל אלה שמנינו קודם וכך כינוים רבנים הם, הרי שתואר זה שניתן להם הוא לגבי העדים ולגבי האינקוויזיציה קריטריון להערכת אישיותם היהודית והכבוד שרחשו להם בעדת האנוסים. נמצאנו למדים שהיו להם דרכי־הערכה למידת יהדותם של אנוסים שונים. ואכן יש להבדיל בין אלה שזכו לתואר־כבוד זה לבין פשוטי

⁸⁸ נשרף בדמות ב־24 בפברואר 1484. עיין № 177, p. 472, F. Fita, BAH 20 (1892).

⁸⁹ עדותה של מרינה, אשת פרנאנדו מרטינס (5v).

⁹⁰ כולם נידונו לשריפה; ועיין עליהם בנספחות.

⁹¹ המעשה – בשנת 1474 בקירוב (6v). אף נאמר עליו שמעולם לא נזקק למקולין של העיר (4r). על טיב המעשה עיין בפרק על אורח־חייהם של אנוסי העיר.

⁹² עיין עליהם בנספחות. חואן גונסאליס אסקוחידו – תיקן № 360, 154; חואן מרטינס די לוס אוליבוס – תיקן № 551, 165. משפטיהם התחילו ב־8 באוגוסט 1484 וב־15 במרס 1485 נשרפו עצמותיהם.

⁹³ עיין, למשל, עדות אינס די אגילרה (4v).

⁹⁴ עדות אנטון גונסאליס (4v), והשוה דברי התובע שם (3r).

⁹⁵ עדות חואן די אורטיגה (5v).

המאמינים שבין האנוסים. ודומה שבהערכה זו אפשר לקבוע את מקומם בציבור האנוסים ואת דמותם היהודית.

חואן מרטינס די לוס אוליבוס, שנידון יחד עם אשתו, היה ראש משפחה גדולה שחלקה ישב באלמגרו, ואליה ברח הוא עצמו בזמן פרעות 1474.⁹⁶ הוא היה איש אמיד בעל עדרי צאן ובשירותו עבדו כמה אנשים שעסקו בסריקת הצמר ובכביסתו. כל המשפחה כולה נהגה אורח-חיים יהודי: קיימו דיני תורת משה, הדליקו נרות בליל-שבת, קיימו צומות ושמרו על מועדי ישראל, וכיוצא בהם. נאשם זה סירב לקבל מאנוס אחר בשם אלואר דיאס שבועה בשם "אל חי" (Dios bibo), ורק נענה לו כשהלה נשבע בתורת משה, שהיא תורת-אמת.⁹⁷ הוא-הוא גם שקיים קשר הדוק עם האנוסה מרי דיאס, המכונה סרירה, שנודעה במעשיה היהודיים.⁹⁸ לבית-הדין די היה בעדות על קשרים אלה כדי לדון את האנוס כמתיהד כופר בנגזרות, אך לנו נראה שעדות כזו היא סימן גדול ליהדותו של הנאשם.

אם נתנו עד כה את דעתנו לאמידים שבעדת האנוסים, לא תהא תמונתה החברתית של העדה שלמה אם לא נתן דעתנו גם לפשוטי אנוסי ישראל, שרבים מהם נידונו ועלו על המוקד בקדשם את השם. היו אלה סנדלרים, בורסקאים, חייטים וסתם בני-העם, שמעשיהם פשוטים ואמונתם פשוטה ועמוקה, ואין דרכם ביהדות גופלת במאומה מאחיהם הגדולים והתקיפים מהם. דרכם ביהדות היא שקרבה אותם אל אחיהם בעלי-השררה, היא שפתחה לפניהם את בתיהם ויצרה קרבת-לבבות של אחים שותפים לאמונה ולכמיתה, ולעתים אף לקרבה משפחתית של חיתון בין אלו לאלו. בכמה מהם, שנתיחדו במעשיהם ובדרכם ביהדות, ידובר בזה.

אחד מהם הוא חואן קאלדיס, שאיננו יודעים מה היה עיסוקו. הוא נידון לאחר מותו יחד עם אשתו.⁹⁹ אנוס זה היה מבאי-ביתו של חואן גונסאלס פאנפאן לשמוע תפילה וקריאה בספרים יהודיים, והוא נמנה איפוא עם חוגו של אנוס זה שמשלומי אמוני ישראל.¹⁰⁰ בשבתות רגיל היה להשכים לביתו של חואן גונסאלס פאנפאן כדי להשתתף בתפילה שנמשכה עד לשעת הצהריים. בכך היה שותף גם עם יהודים ממש בשנת 1454, היא שנת ההתעוררות אצל אנוסים ויהודים כאחד לאחר נפילת קושטא והאותות שנראו בשמים.¹⁰¹ לאחר פרעות 1474, כנראה, ברח אל דאימאל, ושם נראה מקיים מצוות עם יהודים וחי כיהודי בבית בתו עוד בשנת 1478. מסתבר שנפטר זמן קצר קודם יסודו של בית-הדין בסיאודד ריאל.

⁹⁶ להשלמת תיאור המשפחה עיין במשפט בתו הצעירה ליאונור די לה אוליבה שנידונה רק בשנת 1521. תיק משפטה – 173 № 631. היו לו שמונה בנים ובנות.

⁹⁷ עדות אלווארו קארדוסו (6r). עיין בפרק על אורח-החיים היהודי, הערה 197, ועיין ספר יהושע ג', י'.

⁹⁸ עיין עליה להלן.

⁹⁹ משפטם נפתח ב-8 באוגוסט 1484 ועצמותיהם נשרפו ב-15 במרס 1485. תיקו – 138 № 123. פסק-הדין בתיקו של חואן מרטינס די לוס אוליבוס ושל חואן גונסאלס אסקווינדו.

¹⁰⁰ עדות מרי גונסאלס, אשת אלוונסו גארסיה (4v).

¹⁰¹ עיין בפרק על תולדות האנוסים.

חואן קאליו היה בורסקי וסנדלר,¹⁰² ונידון שלא בפניו.¹⁰³ אנוס זה התמיד בקיום מצוות, והוא ובניו ואחיו נימולים היו.¹⁰⁴ בשנות הששים והשבעים של המאה הט"ו רגילים היו הללו להצטופף בחבורותיהם של אנוסים להתפלל עמם בציבור. כך עשו בביתו של דיג'ו ויליאריאל ובביתו של רודריגו מארין בשבת ובמועד. כן נמנים הם עם חוג מקורביו של סנצ'ו די סיאודד, ואנוסים אלה לא אכלו אלא משחיטה כשרה בלבד. לתחושתו היהודית יכולים אנו להוסיף כי בימי הפרעות של 1474 ביקש להסתיר סידור בביתו של חואנה סנצ'יס.¹⁰⁵ איננו יודעים מתי יצא מסיאודד ריאל, אך ודאי עם גל הבורחים סמוך לבוא האינקוויזיציה לעיר.

סנדלר אחר שנהג כיהודי לכל דבר היה חואן אלגרי, שגם הוא נידון שלא בפניו.¹⁰⁶ הוא היה רגיל להכין לעצמו את מזונותיו ביום הששי בשביל השבת, "כדי שלא לעבור עבירה על-ידי מלאכה זו, ומשום שיהודים נוהגים לעשות כך".¹⁰⁷ רגיל היה לבקר בבתיהם של קרובים וידידים ביום-השבת, והם היו באים לביתו, כמנהגם של יהודים. לא אכל אלא משחיטה כשרה והתפלל תפילות יהודיות בביתו ובבתיהם של אנוסים אחרים. תיאור זה מקבל את צביונו המיוחד כשאנו מוסיפים למעשיו עדות אחת המתארת כיצד ביקש להסתיר בימי פרעות 1474 קמיע עברי.¹⁰⁸

במקום אחר נידונה בעיית משפטו של חואן די צ'ינצ'ליה (הוא גם חואן סוגה), חייט לפי מקצועו.¹⁰⁹ מן העדויות ומידויו שלו מתחזרים חייו של ילד מילדי האנוסים, יתום הגדל בבית סבתו ואביר-חורגו, הנווד ממקום למקום, מתהלך בין אנוסים ויהודים ומתקיים בעוני ובדוחק, אף מגיע בגלגוליו להיות חייל בצבא פרנאנדו ואיזבל הלוחם בשנות 1476–1475 ביריב מפורטוגל שפלש לקסטיליה.¹¹⁰ הוא עצמו נולד באלמודובאר דיל קאמפא, כנראה בשנת 1444, ובילדותו נחיתם מאביו והועבר לבית סבתו. כבן עשר היה כשנלקח אל אמו שנישאה לאנוס חואן גונסאלס די סנטאיסטיבאן. שם ראה כיצד מקיימים מצוות והתחיל מבין מצוה יהו-

¹⁰² על אשתו שאיבדה עצמה לדעת בכלא האינקוויזיציה עיין בפרק על תולדות בית-הדין.

¹⁰³ משפטו נפתח ב־16 בינואר 1484, וכבר ב־24 בפברואר נשרף בדמות. תיקו – 124 № 138. מבני-משפחתו נשרפו ב־15 במרץ 1485 עצמות הוריו גונסאלו הרנאנדס קאלויליו וקונר טנסה הרנאנדס. כן נידון אחיו פרנאנדו קאלויליו להיות נשרף בדמות.

¹⁰⁴ עדות אנטון גונסאלס (6v).

¹⁰⁵ עדותה שלה (4v).

¹⁰⁶ משפטו התחיל ב־24 בינואר 1484, וכבר ב־24 בפברואר נשרפה דמותו. תיקו – 24 № 132.

¹⁰⁷ זוהי נימה חדשה בדברי התובע:

"...por no los quebrantar en trabajo de los guisar e porque los judios lo acostumbraron fazer asy" (2r).

¹⁰⁸ עדות אנטוניו, מסמך-בדים (4r).

¹⁰⁹ עיין בפרק על הסניגוריה.

¹¹⁰ משפטו התחיל ב־17 בדצמבר 1483. תיקו – 162 № 140. דלגאדו מרצ'אן הביא את פתיחת משפטו, עמוד 240; לי, כרך שני, עמוד 458, סבר שהוא נתבע לדין על שום שאיחר ולא הופיע להתנדות בתקופת-החסד. רוב הפרטים עליו מסתברים מידויו בשעת מהלך דיגו. הוא עלה על המוקד ב־23 בפברואר 1484.

דית מהי. רגיל היה לבוא לבתיהם של אנוסים ונהג כדרכם בכל. בשנת 1458 עבר לבית חואן די קרמונה ללמוד חייטות, וגם אצלו נהג לקיים מצוות. וכשנשא אשה (לאחר 1460) המשיך עמה בדרכו זו. כשמת אביר-חורגו השתתף בקיום מנהגי-אבלות¹¹¹ כדת וכדין. פרנאן פאלקון הוסיף ואמר עליו, שהוא מאמין שהוא ואשתו יהודים הם, שכן הוא יודע על הוריו שהיו יהודים¹¹². הוא התכוון לומר, כמעשי ההורים מעשי בניהם אחריהם. כנראה, עדותו היא שהכריעה במשפטו, כדרך שהכריעה במשפטים אחרים. מוידויו של חואן די צ'ינצ'ילה מסתבר שלמען אוכל ומלבוש מוכן היה להבטיח לאנוסים שונים שיקיים מצוות. וייתכן שאילמלא דחווה האינ-קוויזיטורים, שפנה אליהם בתקופת-החסד, בלך ושוב, היה זוכה לחסד מצדם ולכפרת-עוונות. כדרכם של אחרים שהתנדו בעוד מועד, על אף המעשים היהודיים שנאשם בהם ועל אף עדותו של פרנאן פאלקון. ואולי היתה עומדת לו זכות השתתפותו בצבאותיהם של פרנאנדו ואיזבל במלחמתם ביריבם מלך פורטוגל.

רק אנוס אחד בחבורת נידוני סיאודד ריאל יצא זכאי בדין¹¹³, ועל שום הניגוד שבין דרכו ודרך כל משפחתו נעלה את דמותו. אשתו וכמה מבנותיו נידונו בימי שבתו של בית-הדין בסיאודד ריאל בשנות 1483–1485, ואחרות נידונו בעשור השני של המאה הט"ז בשעה שבית-הדין ישב בטולידו. אנוס זה, דג'ו לופס, היה סנדלר לפי מקצועו, וכנראה בזכות אחת מבנותיו (ליאונור אלוואריס), שנשואה היתה לחואן די הארו, הידאלגו, והודות להגנתם הנמרצת יצא זכאי בדין¹¹⁴. אילמלא כן אין להבין את הסתירה שבין הרשעת אשתו ובנותיו האחרות ובין זיכוי, מה גם שאף עליו אמרו עדים שונים, וביניהם פרנאן פאלקון, שלעדויות נתנה האינקוויזיציה משקל רב, כי קיים מצוות; ועל הנאשם עצמו אמרו שהן קיימו בו דיני טהרה ואבלות¹¹⁵ – סימן ליהדותו בחייו. אין איפוא להטיל ספק שבהשפעת חתנו זה ניצל, ושמו טוהר באוטר-דיפי של ה-15 במרס 1485. אילמלא כן היתה בתו, הנשואה לאותו חואן די הארו, סובלת לפי הנהג מהגבלות שונות שהוטלו על בניהם וצאצאיהם של נידונים במישרין, והחתן היה סובל מהגבלות אלה בעקיפין. מדרך הגנתו נראה שחתן זה תקיף ובעל השפעה גדולה היה.

עד כה הבאנו תיאור דמויות שונות של אנוסים, המעלה יסודות משותפים של דרך-חיים מושתתת על אידיאלים שהם נתיחדו בהם. אך לא הם בלבד נתיחדו במעשיהם ובדרכם ביהדות. כבר רמזנו לעיל על כמה נשים מן האנוסות שחיו חיים

¹¹¹ עדות מרינה די קוקה (7v).

¹¹² שם, fol 8v.

¹¹³ משפטו התחיל להתברר ב-6 בספטמבר 1484. תיק משפטו – 160 № 477. עוד נתבע לדין אחד, פדרו די וילגאס, יצא זכאי בדין על עוון התייחדות. הוא הוכיח את מוצאו הנוצרי. משפטו התחיל להתברר ב-19 בדצמבר 1483. תיקו – 148 № 267.

¹¹⁴ חואן גומס שימש לו פרוקוראדור. ועיין עוד בפרק על הסניגוריה. חואן די הארו היה: *recabador del Rey de los puertos de Aragon e almozarife de Sevilla*.

עייין משפט אינס לופס (162 № 497 fol 11r).

¹¹⁵ עדות פרנסיסקה דיאס (11r), המעשה – ב-1481.

יהודיים לכל דבר. עתה ניוחד את הדיבור לכמה נשים צדקניות שבעדת אנוסי עיר זו. מרי דיאס, המכונה סרירה, ואחותה ליאונור גונסאלס, אשת אלונסו גונסאלס דיל פרשינאל,¹¹⁶ שעוד בחייהן היתה דרכן ביהדות לסמל. אך על כולן עלתה מרי דיאס. משפטה היה מן הראשונים שנערכו בסיאודו ריאל, והוא נפתח ביום פעולתו הראשון של בית־הדין.¹¹⁷ במשפטי־אינקוויזיציה שונים נזכר שמה כאשה רבת־פעלים, בעדת אנוסי סיאודו ריאל ובקרב פליטי עיר זו בפלמה, שהרבתה לעשות למען חיים יהודיים. מבחינת מעמדה היא משתנה למעמדו של סנצ'ו די סיאודו בעדה, אף ייתכן שהיתה נערצת ומכובדת ממנו. לכך זכתה בחייה, כראשה וראשונה בקיום מצוות, ואנוסים הושיבוה בראש השולחן בסדר הפסח.¹¹⁸ עוד בשנת 1460 ביקשה להגר לקויטא כדי לשוב בגלוי לעמה. אך דמותה היהודית עולה לפנינו בשלמותה מדבריהם של עדים רבים, וביחוד מעדותו של פרנאנדו די טרוחיליו, ששימש ביהדותו רב לקבוצת אנוסי סיאודו ריאל, מפליטי פרעות 1474 בפלמה הסמוכה לקורדובה. ועדותו היא בעיקר שמעצבת את דמותה היהודית. היא הטבילה נערה אנוסה קודם לנישואיה,¹¹⁹ ערכה את סדר הפסח כדת וכדין, קיימה את חג־הסוכות ושאר חגי ישראל, עד שרב זה בא להצהיר עליה ולהצביע על למדנותה הגדולה וידיעותיה בדינים ובמצוות.¹²⁰ הוא שאמר שהיה לה שם יהודי והיא נקראה בשם זה,¹²¹ משמע שגם בזה עשתה יותר מכולם וחזרה אל עמה והודהה עם אחיה היהודים בשלמות. והיא היתה, גם לפי הערכתו, יהודיה בכל מכל כל.¹²² לכן אין צורך להתעכב עליה ולהוסיף אילו מצוות אחרות קיימה. עדותו של פרנאנדו די טרוחיליו, שפגש בה בשעה קשה בחייה, כבחיי כל אנוסי קסטיליה, היא כדבריהם של מאה עדים, וכאילו היא עצמה באה וסיפרה כיצד קיימה מצוות והביאה אנוסים אחרים שיקיימו מצוות בלמדה אותם תורה ומעשים יהודיים.¹²³ אין פלא שנתבעה לדין בימי

¹¹⁶ עיין עליהן ח' ביינארט, ציון כ' (תשט"ו), עמודים 13–16; תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 46 ואילך.

¹¹⁷ ב־14 בנובמבר 1483, ביום שבו נפתח משפטם של סנצ'ו די סיאודו ומרי דיאס. שמה המלא: מרי דיאס, אשת חואן דיאס, רופא ורוקח. תיקה – 196 № 143. הואן די לה טורי (8r) העיד עליה שהיא אשתו של פרנאנדו סרירו; בעדותה של אנטוניה גומס (9r) נאמר ששם בעלה הוא פרנאנדו אלונסו סרירו. ייתכן שאחד מהם הוא בעלה השני; הדעת נותנת שהוא פרנאנדו אלונסו.

¹¹⁸ עדות איובל די מונטיאגודו במשפט ליאונור גונסאלס (4 fol 369 № 154): "...que avia visto a la cerera en casa del dicho su amo [Alonso Gonsales del Frexinal] gela ponían a la cabecera de la mesa, e que aquella bende-sia el pan cenceño y el vino, e que de aquello comían e beuían todos los que a la mesa estaban".

¹¹⁹ למעשה זה מצויה עדותה של קטלינה די סמורה (8v fol 853 № 188).

¹²⁰ 154 № 369 fol 10r-10v. עיין בפרק על תולדות אנוסי סיאודו ריאל.

¹²¹ הוא לא זכר אותה.

¹²² שם, "La qual dicha cerera en todo e por todo era judia".

¹²³ קטלינה די סמורה, במשפט (853 № 188), מביאה להגנת עצמה כיצד לימדה את דיני הנצרות למשרת ששירת בביתה של מרי דיאס, סרירה. עדים רבים אישרו מעשה זה.

חקירתו של הדוקטור תומס בסיאודד ריאל, ולכן גם ברחתו מן העיר כשבועים ימים קודם בואה של האינקוויזיציה. נדמה, שמוחר לנו לתת בה סימן ותואר של צדקת, שכל חייה ביהדותה לשם שמים. היא עמדה במבחן יהדותה כשנטלה את מקל-נדודיה ועקרה ממקומה.

אחותה ליאונור גונסאלס, אשת אלונסו גונסאלס די פרשינאל, ברחת מאימת האינקוויזיציה לפורטוגל,¹²⁴ וייתכן שלכאן ברחו גם מרי דיאס אחותה ואנוסים רבים אחרים. הגורל שאונה לה הוא מיוחד במינו, ואף מסיבה זו לא ייפקד מקומה בעדת אנוסי סיאודד ריאל.

ליאונור גונסאלס ומשפחתה היו מן היוצאות את סיאודד ריאל בפרעות 1474. כדברי העדים היתה זו משפחת-אנוסים שדרכה דרך היהדות. המשפחה לא שבה לסיאודד ריאל עם שוך הפרעות והשבת הסדר, אלא המשיכה אל כפר-מולדתו של ראש המשפחה, פרשינאל שבסמוך לסביליה, ושם ישבו ונהגו כיהודים עד למותו של ראש המשפחה בשנת 1483 בקירוב. אז שבה האלמנה ועמה ילדיה לסיאודד ריאל. אבל לא ארכו שם ימי-שלנותה והיא יצאה שוב, כנראה עם אחותה מרי דיאס וביתה, לפורטוגל. במהרה פתח בית-הדין במשפחה, וכבר ב־24 בפברואר 1484 נשרפה דמותה על המוקד. אבל עם זאת עשה בית-הדין מעשה מיוחד במינו והחזיר לבנה חואן די לה סנזה לצאת לפורטוגל לחפש את אמו כדי לשכנעה ולהחזירה למקומה. כלומר, יצא בן זה בשליחות בית-הדין. ואכן עלתה שליחותו בידו. הוא החזירה והיא הועמדה לדין ועלתה על המוקד בקדשה את השם בטולידו בשנת הגירוש.

זהו סיפורה של אנוסה זו שדבקה בתורת משה כל ימי חייה, ונדמה שאיננו צריכים להתעכב במיוחד על דרכה ביהדות, שלא היתה שונה מדרכן של אנוסות רבות, והרי היא אחותה של מרי דיאס, סרירה. אך נראה שכוס-יסוריה מלאה היתה משל אחותה, שבנה יוצא-חלציה צריך היה לשכנעה שתלך עמו מרצונה אל מקום בית-הדין.¹²⁵ זו אחת הטרגדיות הגדולות בתולדותיהם של אנוסים, שהאינקוויזיציה היא שהביאה בנים ובנות שיצאו נגד הוריהם, בנטעה בהם תקוה שהם עצמם יינצלו מן הגורל הצפוי להוריהם-מולידיהם. בנים אלה הועמדו במבחן אישי קשה, בפני השכנוע הדתי של האינקוויזיציה מזה ובפני גורם תשועת-נפשו של החוטא מזה. ואם הבנים נוצרים

¹²⁴ משפחה התחיל להתברר שלא בפניה ב־30 בינואר 1484. תיק משפחה – 154 № 369.

¹²⁵ הוא יצא, כנראה, מסיאודד ריאל עוד ב־1484. הם לא חזרו לקסטיליה אלא ב־1486, והיא הגיעה לטולידו שלוש הועבר בינתיים בית-הדין. מסתבר איפוא שעד ליום עלייתה על המוקד היתה דינה תלוי ועומד, והיא נמצאה במעצר או בפיקוחה של האינקוויזיציה. דרך זה, שבן משפחה מחזיר בורח, נהוגה היתה, כפי הנראה, כשיטת-פעולה. כשברח דגו דיל אוליבה לפורטוגל מפחד האינקוויזיציה שלח פרנאן רודריגס דיל בארקו את גיסו אלואר גארסיה די לה היגוארה, בעלה של ליאונור די לה אוליבה, להביאו לסיאודד ריאל, והוא גם שהביאו, המעשה היה ב־1483/4. עיין במשפחה של ליאונור די לה אוליבה, בעדותו של אלואר גארסיה די לה היגוארה (173 № 631 fol 19r):

“...obo mandamiento del Inquisidor Fernando Rodriguez del Varco de seguro, e este testigo fué a Portugal por él, e le traxo a Cíudad Real”.

נאמנים הם עליהם לפעול למען תשועת־נפשם של הוריהם, ותשועת־נפש זו הן היתה אפשרית אך ורק על־ידי העמדת ההורים לדין על שום כפירתם בנצרות. והאמונה בצדקתה של דרך זו צריכה היתה להיות חזקה וגדולה בעיניהם אף מן העובדה שאותם בנים הוכתמו, על־ידי העמדת הוריהם לדין ככופרים, בכתם של בני גידונים. בכך נוסף גם מבחן מקשי מובהק לעומק אמונתם וליחסם אל דתם החדשה, שבה ביקשו לחיות ולמצוא תשועה לנפשם ולספקותיהם. ונוסף לצד זה של אמונה יש בפרשה זו גם כדי להעמידנו על דרך־חייהם ואימת־קיומם, שגדלה ונתעמקה עם פעולתה של האינקוויזיציה.

עוד שתי נשים ראויות אף הן שזכרן יועלה כאן, מריה אלונסו ואחותה קטלינה די סמורה. הראשונה אנוסה צדקת שעלתה על המוקד ועמה אחות אחרת (אינסו אלונסו)¹²⁶; והשנייה דמות הפכפכה, מעורה במריבות ובמדינים בחייה של העיר הקטנה כבחייה של עדת האנוסים; היא נידונה למלקות ולגירוש ממקומה.¹²⁷ ביתם של מריה אלונסו ובעלה אלונסו האסקריבאנו בית־ועד היה ליהודים ולאנוסים בני עירה ובני מקומות אחרים שבאו לשם.¹²⁸ בית זה שימש מרכז לתפילה שנה,¹²⁹ ובו למדו אנוסים תפילות ומצוות. מריה נודעה בדרכה היהודית, ונהגו לשאול אותה מתי חל חג או מועד.¹³⁰ במות עליה בעלה נהגה מנהגי־אבלות מיוחדים והתנזרה מאכילת בשר שנה שלמה; וכשמת אנוס אחד מקיים־מצוות, אלוארו די מדריר, ערכה לו טהרה והספידה אותו.¹³¹ היא התפללה כיהודיה ובנה חוֹאן התפלל כשהוא עטוף טלית.¹³² בית־הדין לא נזקק לשכנוע רב ודן אותה; קשריה עם סנצ'ו די סיאודד, שהיה בין באי־ביתה, הם המלמדים אותנו על מקומה בעדת האנוסים. אחרת היתה אחותה קטלינה די סמורה. היא התנדתה לפני בית־הדין על מעשיה היהודיים, אך וידויה לא נראה שלם והיא הועמדה לדין. ועל אף כל אלה לא נידונה על מעשיה היהודיים, כי אם על דברים שהטיחה נגד הכנסייה, האינ־קויזיציה, ישו ומריה.¹³³ ייתכן שמשום דרכה של הסניגוריה ניצלה משריפה ונידונה, כפי שכבר נאמר, למלקות ולגירוש. עדי־ההגנה תיארו אותה כנוצרייה חסודה, שכל מעשיה לשם שמים ושלקחה חלק פעיל במיסות, בדרשות ובתפילות; עלתה לרגל למקומות קדושים, הרבתה להתנדות ולעשות מעשי־חסד נוצריים, והיה לה אפילו

¹²⁶ משפטה נפתח ב־5 בינואר 1484 שלא בפניה, וכבר ב־24 בפברואר נשרפה דמותה. היא

נתפסה ועלתה על המוקד ב־15 במרס 1485. תיק משפטה – 133 №.

¹²⁷ משפטה נפתח ב־28 ביולי 1484 בפניה. תיק משפטה – 188 №.

¹²⁸ בייחוד נזכרים אנוסי קורדובה שנודעו בדבקותם ביהדות. עדות קטלינה מרטינס (4r—4v).

¹²⁹ עד לפרעות 1474. עדות איזבל די סנטה־קרוס (5v).

¹³⁰ עדות קטלינה מרטינס (שם).

¹³¹ עדות מריה סנצ'יס אשת חוֹאן די סוריא (6v). זאת עשתה יחד עם אחותה קטלינה

די סמורה.

¹³² עדות איזבל די סנטה־קרוס (שם).

¹³³ דבריה משקפים את הלך־הרוחות בסיאודד ריאל ועוד נזדקק להם בפרק הדין בעולם

דעותיהם והשקפותיהם של האנוסים.

בן נזיר. ואילו התובע אמר עליה שכל דרכה יהודית, שהספידה אנוסים נפטרים, היה לה קמיע עברי, נשבעה בשבעה יהודית, וכיוצא בהם, כאמור באנוסים ובאנוסות אחרים. ועוד הוסיף ותיאר את הבוז שרחשה לנצרות וכל שנתקדש בדת זו, ולא יניקוויזציה, שכל כוונתה בדרכה באנוסים היתה ליטול מהם את רכושם ואת כל אשר להם.

בית־הדין התקשה להכריע בין שתי הערכות אלה, והיא נהנתה מן הספק. ויש להתפלא שלא ידע בית־הדין לברר ענין זה לכל יסודותיו, כפי שידע לברר בדברים אחרים. אף כי היו לו עדים שסמך עליהם, כפרנאן פאלקון, שגם הוא העיד במשפט זה. אלא שעל פרנאן פאלקון אמרו עדי הסניגוריה והיא עצמה, שעמו שרויה היתה במריכות מחמדות.¹³⁴ וחואן די לה סנרה, שהעיד במשפטו,¹³⁵ סיפר כיצד אמר לו פרנאן פאלקון "שהוא יעשה שישרפיה אפילו יצטרך לעשות שלושים סיבובים בגיהנום". והתכוון בדבריו שאף אם יהא נענש על עדות־שקר בעונש שריפה בגיהנום, יעיד עליה לפני האינקוויזיציה כדי שתדון אותה לשריפה. והשנאה הגדולה אליה היא מצד בנה הנזיר יוצא־חלציה, שלא מצא באמו מידות מכובדות, והוא הבטיח לעשות למען שריפתה בבוא האינקוויזיטורים.¹³⁶ יש איפוא בדברים אלה כדי לתת לנו אפשרות להציץ ביחסי משפחת־אנוסים שסועה וקרועה, מלאת מריכות ושנאה הדדית. יחסים אלה, שנבעו גם מתנאי החיים, כרגיל בספרד של הימים ההם, ידועים היו לבית־הדין, מה גם שיש לזכור שעצם מציאותו של בית־דין הפועל לביעור של כפירה היה בה כדי לעורר יצרים נסתרים, הלשנות ושאיפות לעריכת חשבונות ישנים. והיתה זו אחת מחובותיו של בית־הדין למצוא את הגבול בין עדות־אמת לעדות־שקר ונקם.

רשימת הנשים האנוסות מסיאודד ריאל שנידונו בימי שבתו של בית־הדין בעיר זו היא ארוכה, ואפשר להאריך ולהוסיף בתיאורי דרכן ביהדות, כשהן מקיימות מצוות לעצמן ושותפות באורח־החיים היהודי לבעליהן. כזו היתה מרינה ג'נטיל, שתבעה מבעלה בשעה ששכבה על ערש־די שיתן 30 מידות בד לתפירת תכריכה;¹³⁷ מרינה גונסאליס, אשת הבאצ'ילר אבודרמ, ששמו מעיד על מוצאו היהודי, בקיאה היתה במומרים ובתפילות של יהודים. בבעלה נהגו לפי מנהגי־קבורה יהודיים, ואנוסים רבים נתאספו בחצר ביהם ביום קבורתו,¹³⁸ ומרגלא בפומא דמרינה זו:

¹³⁴ הוא קרוב־משפחה שלה.

¹³⁵ 188 № 853 fol 20r.

¹³⁶ "...doña puta vieja si los ynquisidores aquí vienen yo vos fare quemar".

(15r), לפי עדותה של קטלינה פרנאנדיס (שם) אמר אותו בן:

"...yo vos fare quemar a vos e a vuestras hermanas por judias e a vuestra madre yo fare sacar los huesos e quemarlos, que era judia".

¹³⁷ עדות מריה רמירס (150 № 299 fol 3r). משפטת התחיל ב־7 בספטמבר 1484 ועצמותיה

נשרפו ב־15 במרס 1485.

¹³⁸ נידונה שלא בפניה. משפטת התחיל ב־26 בינואר 1484. תיקה – 152 № 323.

¹³⁹ עדות מרי סנצ'יס (שם, 3v).

יבורך ה' ¹⁴⁰ ומה גדולה דבקותה בתורת משה של ביאטריס האנוסה, דודתו של רואי דיאס הרוקה, ¹⁴¹ שפירנסה עצמה בשאיבת מים, שהיתה שואבת בכל ששת ימות השבוע, ולא עשתה מימיה מלאכה זו ביום-השבת. ¹⁴² וכל קיומה בכך שהיתה סמוכה על שולחן עשירים וגדולים. ¹⁴³

תיאור דרכם ביהדות של נידונים אלה הוא גם המעמיד אותנו על מקומם בעדת אנוסי סיאודו ריאל וזיקתם לסביבתם, אבל לא בא בו בודאי תיאור כל העדה כולה. יש עדויות ורמזים על אישים רבים שמקומם בעדתם חשוב היה ונכבד כבעיר עצמה, אלא שלא הגיעו אלינו עליהם תיאורים שלמים שיש בהם כדי להעמידנו על כל דמותם. ואם שואלים אנו מה היה מקומם של כל אלה בקהילה היהודית רגילה שלא עבר עליה גל המרה ואינוס, הרי הדעת נותנת שמגדולים אלה, שתוארו לעיל, היו נבחרים מנהיגי העדה וראשיה. ואלה בעמדם באונס נוספה עליהם מידה רבה של מסירות-נפש ונכונות להקרבה, כפי שהצטיין בהן אותו דור של אנוסים בכל מקום בספרד, דור שמעשי שימשו מופת בזכרון בניהם וצאצאיהם, שגם הם נקראו לעמוד בנסיון בבוא עתם.

ולהשלמת תיאורה של עדת אנוסי סיאודו ריאל נוסיף ונזכיר עוד כמה מהם שנידונו לאחר שבית-הדין קבע את מושבו בטולידו. ¹⁴⁴ שרשיהם של אנוסים אלה נעוצים בימים שקדמו לגירוש, וננסה לראות עד היכן נתקיימה דרך-החיים שלהם שירשוה מאבותיהם בימים שבהם קיימים היו אך זכרונות על עדות וקהילות של יהודים.

החשוב בנידוני העשור השני של המאה ה־15 היה חואן רמירס, שהיה מאירדומוס אצל הקרדינל די ספרד פרנציסקו חימנס די סיסנרוס באלקלע די הינאריס ובסיאודו ריאל. ¹⁴⁵ אנוס זה נתקבל בחזרה לחיק הכנסיה בעירו קורדובה ב־31 במרס 1487 על יסוד וידוי שהתנדה לפני בית-הדין, והוא אז כבן ל־18 (כלומר, נולד ב־1449 בקירוב). אותו זמן היה חואן רמירס סוחר, שראשיתו כשוליה בבית אנוס בשם גונסאלו גונסאליס, מתושבי המקום, שהביאו לידי קיום מצוות. חואן רמירס למד תפילות רבות, ואחת היתה שגורה בפיו: "רחם, רחם עלינו ועל מעשינו בורא [העולם] !

¹⁴⁰ alabado sea Adonay ; עדותה של מרי סנצ'יס, שם.

¹⁴¹ תיקה – 98 № 137. את משפטה סיכם לי, כרך שלישי, עמוד 82 ואילך. הוא נפתח ב־8 באוגוסט 1484 ועצמותיה נשרפו ב־15 במרס 1485.

¹⁴² עדות מרי סנצ'יס, אשת אנטון גונסאליס (4v).

¹⁴³ חואן גונסאליס פינטאדו (שם).

¹⁴⁴ מן הראוי להזכיר שפרנאן רודריגס דיל בארקו, מי שהיה תובע בסיאודו ריאל, נעשה שופט בבית-הדין בטולידו, במקומו שימש כתובע דגו מרטינס די אורטיגה עד למחצית העשור השני של המאה ה־15. עמו פעל כעוזר הליסנסיאדו מרטין חימנס.

¹⁴⁵ משפטו נפתח ב־10 בנובמבר 1512, והוא נידון לאחר מותו. תיקו – 631 № 176. ועיין י' בער, תעודות 2, עמוד 543. המשפט נמשך עשר שנים. פרטים על דרכו והכינוסים בביתו מתקבלים גם ממשפטה של איזבל די לוס אוליבוס אילופס (173 № 635 fol 4r ; וידויה לפני בית-הדין).

בורא, רחם עלינו¹⁴⁶ תפילה המעלה זכרון תפילת-תחנון. משנתקבל לכנסיה הוטל עליו קנס בסך של 13,000 מרבדי¹⁴⁷ ומסתבר שכבר אז היה סוחר אמיד. ממעמדו כסוחר הגיע להיות חוכר-מכס (aduana) בגרנדה; בכך חוס ישב וחכר בה את מסיי האלקבלה, ואחר-כך שימש שלוש שנים מאיורדמוס לקרדינל סיסנרוס בסיאודד ריאל, ותשע שנים עזר למאיורדמוס הכללי של הקרדינל.

מסתבר שלסיאודד ריאל הגיע לאחר הגירוש, ומיד התרכזו מסביבו אנוסים והוא שימש להם רועה ומורה-דרך בקיום מצוות. בני החבורה היו בניהם וצאצאיהם של אנוסים שנתבעו לדין בשנות 1483–1485 ובשנת 1503 הוחזר להם רכושם של אבר-תיהם שהוחרם בימי פעילותו של בית-הדין בסיאודד ריאל¹⁴⁸. עד לראשית שנת 1512 התרכזו הללו, כדברי עדים רבים, מסביבו ורגילים היו הללו לבוא לביתו לתפילה ולשמע לקריאה בספר יהודי שהיה ברשותו. ועומדת בעינה השאלה כיצד נעלמה פעילות זו מעיניה הבולשות של האינקוויזיציה קרוב לעשרים שנה. ייתכן שעניניה התרכזו כל אותו זמן בבעיות אחרות, והן שהביאו לידי רפיון התענינותה בשטח זה בסיאודד ריאל.

זכה אנוס זה שבנו דגל רמירס, שגם הוא היה מאיורדמוס אצל הקרדינל, יצא להגן על אביו ונהנה מתמיכת הקרדינל והמלכה חואנה, והללו השיגו לבן זה ארפה לארגון ההגנה ושיחרורו ממעצר האינקוויזיציה. ואמנם עלה בידי הבן להציל אותו, ואביו נידון רק על איחורו להופיע לוידי לפני בית-דין האינקוויזיציה בקורדובה, ורכושו שהיה לו עד לאותו יום הוחרם¹⁴⁹. במשפט זה נקשרו אנוסים רבים, שתקיהם לא הגיעו לידינו, ושקיימו מצוות עשרות שנים, והם מרחיבים לנו את יריעת חיי האנוסים¹⁵⁰. נמצאנו למדים, שדי היה באישיות אחת שתשמש מנהיג לעדה, כדי שמיד ייצר מרכז, שמסביבו ייבנו מחדש חיי-מחתרת יהודיים של עדה. גדמה שאף בכך מתגלית לפנינו חיוניותם של האנוסים.

נידון אחר שחייבים אנו בזכרו הוא חואן די לה סנרה¹⁵¹. עניניו הם עניני אותו דור-אנוסים שבימי יסודה של האינקוויזיציה היה צעיר לימים, דור שלמענו נלחמו הללו שטענו לחינוכם של אנוסים בנצרות ואשר אותם קיוו להציל למען אמונה זו¹⁵². אף-על-פי-כן נראה שגם אנוסים מסוג זה שבו ונידונו בימים שלאחר

¹⁴⁶ "...apiadate, apiadate Señor sobre nosotros e sobre nuestras cosas o Criador, o Criador apiadate de nos". עיין בפרק הדין באורח-החיים היהודי.

¹⁴⁷ עיין ח' ביינארט, ספרד 17 (1957), עמוד 280.

¹⁴⁸ עיין ח' ביינארט, שם.

¹⁴⁹ הבן פדה את הרכוש בסכום של 10,000 מרבדי שהוטל עליו.

¹⁵⁰ לרשימה עיין בנספחות.

¹⁵¹ לפירוט תולדותיו עיין ח' ביינארט, תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 46 ואילך; ועיין גם לעיל בדין שהעלה על אמו ליאונור גונסאליס, אשת אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל.

¹⁵² יש לציין כאן שרובם של נידוני 1483–1485 בני גיל-העמידה היו בשעת משפטיהם, אך היו ביניהם גם שבעי ימים ושנים, שבשיבתם לא חששו כלל לקחת מקל-נדודים ולצאת ממקומם ומארצם מפחד האינקוויזיציה.

הגירוש, משנוכחה האינקוויזיציה לדעת שגם הללו דבקים בתורת משה. וזכר מעשי אבותיהם ודרכם כיהודים הם דוגמה וסמל להם, בחינת מעשה אבות – סימן לבנים. גם הוא ברח לפורטוגל כשאימת־הדין ריחפה עליו, וגם הוא נידון שלא בפניו על חיינו היהודיים בצעירותו בבית אבותיו ובבגרותו, כשהיה ראש בית־אב ברשות עצמו. ואכן פקדו את ביתו יסורים שנועדו לכמה דורות נאמנים ואמונים על ברכי תורת משה.

צירופי התיאורים שהובאו לעיל מספמים לפנינו את דרכה של העדה כולה, ונמצאנו למדים כמה קשורים והדוקים היו חייהם של אנוסי העיר, כדרכו של מקום קטן שרבים ביניהם קרובים איש לרעהו. ואמנם, נמצא שהיה בקרבה זו כדי להעמיק את האמון ההדדי בבואם לקיים מצוות בתנאי־קיומם המיוחדים במינם – נוכח עיניהם הפקוחות של שכניהם – ובהתחברם לשוב אל עברם; נמצא אותם מעלים מתוכם מנהיגים בשעת־חירום ובשעת שלנה יחסית, ונמצא אותם חוסים בצלם של גדולים ולומדים מהם דרכי יהודים. מנהיגות זו היא שפייגה את אורת־חייה של העדה, אף בלי שהיו בידיה כלים ארגוניים ובהעדר מוסדות מושתתים על בסיס קהילתי. כוחם הגדול והמיוחד של אותם אנוסים בא מיהדותם ומעברם המפואר.

במנהיגות זו, שתוארה לעיל ושנקבעו בה סימניה היהודיים, ביקשה האינקוויזיציה לגרוע כבר בצעדיה הראשונים שנקטה נגדה. ורק אחר־כך היא באה לתת את דעתה גם לפשוטי האנוסים, שגם להם היתה אחיזה עמוקה ביהדות. וכבר נידונו הדברים באריכות בתיאור תולדותיו של בית־הדין. בפגיעתה בראשים אלה, שהיו ראשונים לעלות על המוקד, ביקשה האינקוויזיציה לחסל את פרשת מנהיגותם, כשם שפסקה ונסתיימה מנהיגותם שעה שהללו נמצאו בורחים מזעמו של בית־הדין. על־פי דרכה ביקשה האינקוויזיציה להביא לידי התפוררותה של עדת־אנוסים זו, כשל כל עדת־אנוסים אחרת. ונראה שנוסף על מגמתה הדתית בפתרון שאלת התייחדותם של אנוסים נתכוונה גם לכך. על־פי שיטתה הטילה דופי גם בצאצאיהם של הנידונים על־ידיה לגבי מקומם בעירם. אבל עובדה זו לא היה בה כדי לגרוע כלל מכבודם בעיניהם של אנוסים שנידונו או שלא נידונו וצאצאיהם. ואם השיגה האינקוויזיציה את מטרתה המוצהרת בפומבי בימי פעולתה בסיאודד ריאל, הוכיחו המשפטים שנערכו בצאצאיהם של אנוסים אלה לאחר שעבר בית־דין זה לטולידו, שהעדה עדיין היה כוחה עמה כעדה, והיא אך וקוקה היתה למדריך ורועה. דבקותם בזכרון מעשי אבותיהם ובאמור נתם שלהם מצאה את ביטוייה בנסיון שנקראו ושבנו ונקראו לעמוד בו. הם עמדו בו ולא כיזבו בנצח ישראל אף בהיותם מנותקים מכל מגע עם כל קורטוב של יהדות. ורק זכרון עברם שמור עמהם.

לא באנו בדברים אלה להצדיק את שבא להם לאנוסים אלה מידיה של האינקוויזיציה. יתירה מזו, כל שביקשנו הוא להראות את אמונתם הגדולה ואת דבקותם בדתם. וכשם שלא מצאו השלטון והכנסיה בהמרה שנכפתה, ושלא נכפתה, על יהודי ספרד פתרון לבעיותיה הפנימיות של ספרד, בסוף המאה הי"ד ובמאה הט"ו, כך לא היה בהקמת האינקוויזיציה ובגירוש היהודים מספרד בסוף המאה הט"ו כדי להביא

אנוסים בדין האינקוויזיציה

לידי פתרון הגמור של בעיות אלה בשתי הממלכות שנתאחדו ; ספרד עוד הוסיפה להיאבק מאות שנים בחיפושיה אחר הפתרון שרצתה בו – הבלעת אוכלוסיה שלמה בקרבה. אבל מבחינתה היהודית ניתן ביהדות זו ובבניה, שעברו עליהם ימי-אמים קשים וחמורים, סימן גדול שיצא והאיר לעולם במעשיהם של אותם אנוסים שקידשו את השם בחייהם ובמותם.

אורח-החיים היהודי של אנוסי סיאודד ריאל

1

דינם של אנוסי סיאודד ריאל, כדינם של כלל האנוסים, יצא כידוע לחובה על שום שחיו חיים יהודיים וקיימו את דיני תורת משה. לאור היקף המצוות המקיימות על-ידיהם נראית טענת התביעה על העבירות שהאנוסים עברו על חוקיה של הנצרות כמצומצמות ביחס. ואם באים אנו להשוות ולמנות את הדברים האמורים כעבירות נוצריות, כגון: הימנעות מללכת למיסה, השתמטות מוידוי, אי-עשיית סימן הצלב, עבודה ביום ראשון, וכיוצא בהם,¹ נמצא שעל עבירות אלה זכו נוצרים (ובניהם גם אנוסים, שעברו רק עבירות אלה ולא שבו ליהדות וקיימו מצוות) לכפרת-עוונות. אפשר לומר שעבירות אלה שעברו אנוסי ישראל על חוקי הנצרות וצויה שימשו עילה להתחקות אחריהם, שמא אין עבירות אלה אלא חלק קטן ממעשיהם של אנוסים, וכל עיקר דרכם שלהם היא בהתייחסותם. ומשבאים אנו לבחון ולשאל על מה בעצם נידונו אנוסי סיאודד ריאל, נמצא שבראש וראשונה בא הדין לבטא תגובה על כל גילוי חיצוני המצוי בקיומן של מצוות ישראל. במקרים רבים, ועיון בכל משפט אינקויזיציה מעמידנו על כך, היו אלה עבירות ומעשים שכרגיל אינם כשלעצמם עבירות בנצרות ומעשים נגדה. הדלקת נרות בליל-שבת במספר גדול יותר מאשר בשאר כל ימות השבוע והימנעות מכיבוי הנרות, מבחינה נוצרית גרידא, אינן עולות לדרגת פגיעה בעצם מהותה של הנצרות ואינן עבירה על חוקיה. אבל האינקויזיציה ראתה במעשים מסוג זה, כמו בקיום מצוות אחרות, אקט של שיבה ליהדות, משום שהיא הבחינה שכוונת המעשה היא עיקר. האשה שהדליקה נרות בליל-שבת ביקשה לכבד יום שהוא קדוש ביהדות ולהימנע מהבערת אש בשבת;² מי שנמנע מאכילת בשר-חזיר ביטא גם יחס אל אורח-חיייהם של הנוצרים. כאן עולה יחסה של האינקויזיציה בקנה אחד עם אותו מעשה שעשתה אנוסה אחת שלא שתתה מכוס ששתה ממנה מי שאכל בשר-חזיר,³ וכיוצא בהם גם בדברים אחרים. כוונתם של מקיימי המצוות היתה נהירה לאינקויזיציה בימים שלפני הגירוש. אבל ככל שמתרחקים אנו מן הימים שבהם ישבו יהודים ואנוסים יחד וקיימו מגע ביניהם, היתה צריכה

¹ הכבר עמד על כך אלונסו די אספינה בספרו *Fortalitium Fidei, Liber II, Consideratio* VI, *Haeresis I, folio XXIX-XXX*.

² כידוע, האשימה האינקויזיציה בכך גם גברים. בהגינם על שולחיהם טענו כמה סניגורים שאין זה ענין לגברים.

³ מרינה גונסאלס, אשת פרנסיסקו די טולידו (155 № 388 fol 3v, 8v); דברי התובע: "...no quería beuer con la taça que el [su marido] beula por auer comido el tocino".

דבריו מבוססים גם על עדות פדרו די טיבה (שם).

האינקוויזיציה לשוב ולהוכיח מחדש את כוונתו של הנתבע על-ידיה לדין בשעה שקיים מצוות. חשוב היה בעיניה, למעלה מכל דבר, להוכיח שמעשיו היהודיים של מי שתבעה לדין הם מעשים בידועין, והיא היטיבה לבחון כיצד ומתי הגיע הנאשם לעשיית מעשיו. לכן נמצא במשפטים רבים⁴ שאלה המכוונת לבקש תשובה מפי הנאשם על כוונתו במעשים שעשה⁵ היא לא נתכונה אלא לברר את מידת הבנתו וכושר הערכתו של הנאשם למעשים אלה, והיא היטיבה להבחין בין חוסר ידיעה והבנה, או חיקוי שחיקה צעיר את הוריו, לבין קיום מצוה במכוון⁶. מעשה במכוון פירושו לגביה שתורת משה עדיפה היא על הדת הקתולית, וכך בקרב אנשים שעל-ידי אקט ההמרה נעשו קתולים מובהקים בכל הכרוך באמונה זו. היא ראתה בהעדפה לא רק שקיעה בדת שבעיניה "דת מתה" היא, כפי שכינתה אותה רשמית, כי אם גם יחס של זלזול ופגיעה חמורה בעקרונותיה של הכנסיה ובעליונותה שלה על דתות אחרות.

ברור היה לה לאינקוויזיציה שקיומם של דין או מעשה יהודי כלשהם יש להם שרשים, ותפקידה להתחקות עליהם. בהערכה זו ביקשה, כמובן, לדעת במשך כמה זמן עשה הנאשם את המעשה או קיים את המצוה המיוחסים לו, ואם לעתים לא נזקקה לבירור כוונת המעשה, הרי להערכת זמן קיום המצוה או המעשה נזקקה תמיד. ואף זאת ביקשה לברר במדויק. אמנם, היתה להתחקות זו גם כוונה נוספת: ראשיתה של השקיעה בחטא קבעה את המועד שממנו הוערך רכושו של הנאשם לצרכי החרמתו, אבל חשוב היה בעיניו של בית-הדין להוכיח שאין שקיעתו של הנאשם בחטא שקיעה חד-פעמית; המעשה נמשך, והנאשם רגיל במעשיו ובעבירותיו⁷. הוכחה זו נעשתה כידוע באמצעות העדויות שאליהן השתדלה לצרף את וידויו הודעתו של הנאשם⁸. ומשהוכחה המשכיות זו בקיום מצוות, נתגלתה כוונת ההת-יהדות של המקיים מצוות ישראל.

כמה דברים ברורים היו לה לאינקוויזיציה בענין קיום מצוות. מצוות צריכות לימוד ויש לדעת כיצד לקיימן ומתי לקיימן. לכן ביקש בית-הדין בכל מקום שבתו לברר כיצד למד הנאשם מהי מצוה יהודית, כמובן אם המדובר הוא בדור שני או שלישי של אנוסים. לימוד מצוות מה הן, והחינוך לקיומן של מצוות מתוך הכרה, הם פרק חשוב ומכובד בחייהם של אנוסי סיאודד ריאל כבחייהם של אנוסים בכלל. והאנוסים

⁴ עיין, למשל, במשפטה של ליאונור אלוואריס, אשת פרנאן אלוואריס (133 № 61 fol 4v),
⁵ השאלה היא: "¿con que intencion fazia e fizo las cosas suso dichas?" הכוונה למעשים שעליהם הודו הנאשמת או הנאשם (עיין שם).

⁶ תשובת ליאונור אלוואריס (שם): "...dixo, que las fizo con mala intencion, y las fizo porque heran cerimonias de judios". כחוסר הבנה וידיעה קיבלה האינקוויזיציה טענת גילו של הנאשם, אם היה ילד או צעיר בשעת קיום המצוה, בכך הועבר המעשה לתחום השפעת ההורים, ועיין להלן.

⁷ הנאשם היה נשאל: "¿que tiempo hizo las cerimonias?" עיין, למשל, במשפטה של ליאונור אלוואריס, שם.

⁸ עיין בפרק הדן בעדות ובעדים.

ראו בחינוך למצוות דרך שיש לאחוז בה כדי שגחלת אמונתם לא תכבה. הם השקיעו בחינוך בני־בתם לקיום מצוות מאמצים מרובים ואמצעים שונים, שתיקי האינ־קוויזיציה מעלים לנו מהם תיאורים מדויקים, המבררים גם את נסיבות החינוך למצוות, ועוד יועלו הדברים על פריטיהם להלן.

לעצם קיומן של מצוות חשוב היה בעיני האינקוויזיציה לברר עם מי קיים הנאשם מצוות ועל מי מן האנוסים יודע הנאשם שקיים מצוות. אם בשאלה הראשונה היה בכוחה של האינקוויזיציה להוכיח את אשמת הנתבע לדין בעזרת עדיה, ואלה יכלו לשמש לה קריטריון לבחון על־פיו אם וידויו של הנאשם היה שלם או לאו, הרי בשאלה השניה ביקשה גם לבדוק את מידת נאמנותו של הנאשם שהתנדדה לפניו לרעיון שלמענו נוסדה האינקוויזיציה – הוכחת הכפירה המצויה באנוסים. היא תבעה איפוא מן הנאשם שיגלה לה לא רק את שותפיו בקיום המצוה, אלא גם כל דבר הידוע לו על אנוסים אחרים שקיימו מצוות במסגרות אחרות ובנסיבות שונות מאלה שבהם קיימן הנאשם. מעצם דרכה היה לה יסוד לחשוד שאנוסים נדברו ביניהם לקיים מצוות וכן להעלים ידיעות על אחרים שקיימו מצוות. והליכה למקום מסוים, ובשעה קבועה, לתפילה בביתו של אחד האנוסים, היא הידברות לקיום מצוה. והעלמת המעשה, אפילו לא אמרה האינקוויזיציה דברים אלה במפורש, היא קונספירציה לגביה. גם אי־הופעה לידי תופת־החסד ושתיקה על אנוסים אחרים מקיימי מצוות הן על דעת האינקוויזיציה מעשה קונספירטיבי נגד הנצרות ונגד דרכה. ודאי ששתיקה בענין כה חמור מהווה נטל על נפשו של היודע על מעשים יהודיים. לכן היא ביקשה את הנאשם ותבעה ממנו שישחרר את מצפיו הנוצרי,⁹ קודם שהכריעה בענינו של הנאשם לשבט או לחסד. התפרקות זו מן הנטל,¹⁰ שרבץ על מצפונם של אותם אנוסים שנידונו על־ידיה, שהיתה חלקם של אנוסים שהופיעו לפני בית־הדין בתקופת־החסד ומסרו מה שמסרו, היא יסוד מוסד בדרכה של האינקוויזיציה. לא בכדי אמורים דברים אלה ברוב עדויותיהם של האנוסים, והם מלמדים על התחזקותה של האינקוויזיציה על דרכם של האנוסים בקיום מצוות תורת משה. באמצעותו של עקרון חשוב באמונה הנוצרית, המונח ביסוד הוידוי, הועמדו לרשות ידיעות רבות על אורח־חיהם של אנוסים שביקשו לשוב לצור־מחצבתם.

מנקודת־ראותו של הדין אין למעשה הבדל בין היקף המעשים והמצוות שאנוסים קיימום ועשאו בימים שלפני הגירוש, בשעה שבאו במגע הדוק עם יהודים, ובין מעשיהם שבידיהם לאחר הגירוש. בית־הדין אף לא הבדיל בין מעשיו של הנאשם בעבר למעשיו בהווה, ואם בעבר קיים מצוות וחי כיהודי הוא חשוד שאלו הם מעשיו היום. קריטריון זה עומד לפחות כשלושה דורות לאחר הגירוש, ועיון במשפטיהם של אנוסי סיאודד ריאל כבמשפטיהם של אנוסים במקומות אחרים בספרד יוכיח

⁹ הביטוי במשפטים הוא: *descargar su conciencia*. עדים רבים מוסיפים בעדותם בשעה שמסרו את ההודעה, שגם מסיבה זו הם מעידים.

¹⁰ אין לשכוח שבפניותיה (וכן בדרשות שדרשו בשעת פתיחת פעולתו של כל בית־דין) הדגישה מומנט זה של שחרור המצפון, שהרי הוא עיקר גדול בוידוי הנוצרי.

הערכה זו. במשפטים שנערכו בימים שלאחר הגירוש נמצא אשלכות לימים שקדמו בכמה עשרות שנים ליסודה של האינקוויזיציה הלאומית בקסטיליה ולגירוש עצמו. להלן ייעשה נסיון להעריך את אורח־החיים של אנוסים שנתקיים בסיאודד ריאל, שבה קרבה כידוע הקהילה היהודית בגזירות קנ"א והיא לא קמה עוד מחורבנה. היקפם של החיים היהודיים וריבוי גוניהם מלמדים כמה עמקו שרשיה של יהדות מופלאה זו, על אף העובדה שתיאור המבוסס על משפטי־אינקוויזיציה וענינו בנסיבות קיומם של יחידים הוא מקוטע מיסודו. אבל דרך קיומה של מצוה אחת בנסיבות שונות ובתנאים שונים ותיאור אותה מצוה מפי עדי־ראיה שונים עשויים לתת לנו תמונה מלאה של מעשה יהודי מסוים, בין אם מדובר בשמירת שבת, או בקיום צום הכיפורים, אבלות, וכיוצא בהם. תמונה זו מעלה לפנינו פסיפס מגוון ביותר של חיים יהודיים מלאים שלא על־נקלה עלה בידי הכמורה והאינקוויזיציה למחותם. ואף כי זכרון של מצוות וידיעתן של מצוות ניטשטשו והלכו במרוצת הדורות, הרי בתחילה נשכחו מצוות, אבל מנהגים ומסורות נשארו בזכרוןם של אנוסים, ודורות רבים נמסרו מדור לדור. וכל עוד נתקיימו בתי־דינה של האינקוויזיציה נמצא גם מי שהזכיר להם מסורת יהודית ומהו זכרון יהדותם של אנוסים; וכל עוד נידונו אנוסים על התייחסות נמצאו מעיניה מפכים להם לאנוסים. ולמעשה רק עם ביטול האינקוויזיציה במאה הי"ט פסקה בעיה דתית זו, וביטולו של היסוד הדתי־היהודי שבשאלת התייחסותם של אנוסים הוא שהביא לבסוף לידי טשטוש הזכרון הלאומי שעל קיומו נאבקו דורות רבים.

2

אנוסי סיאודד ריאל נמצאו נוקטים אמצעים כדי ליצור לעצמם תנאים חיצוניים מתאימים לקיומן של מצוות. בכל קהילה יהודית קיימים, כמובן, תנאים טבעיים שבהם יכול כל יהודי לקיים את מצוות תורת משה ולחיות כיהודי. לאחר ההמרה חייבים היו שלומי אמוני ישראל שבהם, שראו את ההמרה כענין של שעה בלבד, ליצור לעצמם תנאים שבהם יוכלו לקיים מצוות. קל יותר היה הדבר במקומות שבהם נתקיימה קהילה יהודית: אפשר היה להצטרף למנינם של יהודים, להיות סמוך על שולחנם, להודק לשירותי הקהילה וללמוד דיני ישראל.¹¹ אבל הקושי היה רב במקומות שבהם הוכחדו קהילות ישראל. ועוד יסתבר כמה חשוב היה בואם של יהודים לסיאודד ריאל, וכמה גדול היה הסיוע שהללו נתנו לאנוסים בקיום מצוות תורת משה. אבל לעצמו צריך היה כל אנוס ליצור את תנאיו שלו. נראה בעינינו

¹¹ עיין, למשל, במשפטו של אנדרס גונסאלס, תושב טלבריה די לה ריינה (154 № 333): (fol c

"...Otrosy digo mi culpa que fuy un día a casa de un judío que mostrava ebrayco, y dígole me mostrase. E dixo que no tenía espacio. Yo, para aprenderlo más, que el me daría un libro de oraciones de judíos... el qual avia avido de unos cordoveses".

שבכך גם יחודם של אנוסים, שהרי כל אנוס חי בתנאים מיוחדים לעצמו, והמידה שבה קיים מצוות היא מידתו שלו, מסירות-נפשו שלו לכל דבר שהוא יהודי, וכיסופיו שלו ליהדות צרופה. משום כך יימצאו קריטריונים שונים להערכת המצוות שכל אנוס קיים. ואם מעט ואם הרבה, הרי כל אנוס עשה כמיטב יכולתו לקיום מצוות, ויש לראות בכנות את המטרה שהציבו כולם לעצמם: לחיות כיהודים במידה הולכת וגדלה לקראת שלמות ביהדות. והאמצעים שנקטו בהם אנוסים כדי לקיים מצוות, בין אם הם פשוטי-העם ובין אם הם מטובי העדה וראשיה, חייבים לנו לראות בהם מסירות-נפש גדולה ונכונות לקדש את השם בכל שעה. ואם בודקים אנו בדרכו של היחיד, כמה השתדל לשמור שבת, להימנע מאכילת טריפה בסעודות משותפות,¹² לצום ביום-הכיפורים,¹³ וכיוצא בהם, נמצא שלא כל אנוס יכול ליצור לעצמו תנאים קיימים ועומדים לקיום מצוות; הוא נאלץ ליצור לעצמו תנאים לקיומה של כל מצוה לעצמה, בנפרד. גם אפיון החזון של מצוות, כשמירת שבת והמנהגים הכרוכים בשבת, איסור מלאכה, הדלקת הנר, מלבוש נקי בשבת, ביקורי קרובים, וכיוצא בהם, חייב לנהוג בהן משנה זהירות, גם משום עצם העובדה שדרך כל שיגרה בקיום מצוות אלה הפחיתה את מידת הזהירות שהוא חייב בה. על-כן נמצא אנוסים מקפידים בזהירות וחוזרים ויוצרים להם מפעם לפעם תנאים נאותים ובטוחים לקיומה של המצוה האמורה. וראויים הדברים שייבחנו על פרטיהם בכל אריכותם. נציין, למשל, אמצעים שונים שנקטו נשים כדי להערים על שכניהן שאין הן עושות מלאכה בשבת. יש והן לקחו עממן לבתי הקרובים, שאליהם הלכו לבלות ולהינפש בחברת בני-המשפחה, את הפלכים והכישורים, אשר בהם טוו בכל ימות השבוע ושם הניחו אותם וחזרו עממן לבתיהם בערב בלי לעשות שום מלאכה. יש מהן שהחזיקו בפלך כל פעם שנכנס מישור לבית ושב ושהניחוהו משיצא אותו מבקר מן הבית.¹⁴ או במקרים אחרים הלכו המשפחות אל גנים ושדות שמחוץ לעיר, כאילו לשם טיול, כדי לקיים את השבת.¹⁵ שיטה אחרת שאנוסים נקטוה היתה התחללות בליל-השבת וביום-השבת כדי לשבות באותם ימים ממלאכה.¹⁶ או כדוגמת אותה אנוסה שביום הששי הכינה שני תבשילים: אחד של דגים – אם ייכנס מישור לבית; ושני של בשר – לעצמה, ליום-

¹² עיין, למשל, במעשהו של סנצ'ו די סיאודד בכפר אראנדה, כיצד הסתכן ונמנע מלאכול בחברתם של הרחידורים הנוצרים. כמה רחידורים רצו להרגו (משפט חואן גונסאלס פינטאדו, 154 № 357 fol 16r).

¹³ עיין להלן בתיאור דרכי קיומן של מצוות.

¹⁴ עיין, למשל, במשפט ליאונור אלוואריס, אשת פרנאן אלוואריס (133 № 61 fol 4v), בוידויה שלה. אמנם, היא התנדתה ב-25 באוגוסט 1512, אך מעשים אלה עשתה שנים ארוכות. והשוה גם בהודעת מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, כמובא במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון (155 № 386 fol 13v). וכן במשפט אינס די מרידה (167 № 579 fol 4r).
¹⁵ דבריה של אינס די מרידה, המספרת על עצמה כיצד נמנעו הוריה מלקחתה עממן. מסתבר שהימנעות זו באה בגלל גילה הצעיר, שחששו ממנה שמא תספר ברבים על מעשי ההורים (שם).

¹⁶ עדות לוסיה פרנאנדיס על אשתו של חואן די טיבה (185 № 810 fol 11r); השוה משפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון (155 № 386 fol 9v).

השבת.¹⁷ ולא בכדי נאשמת מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון, בכך, שלימדה אנוסים כיצד לקיים מצוות ולהעלים את המעשה מעיני נוצרים. את המעשה יש להעלים ולעשותו באופן שלא יובן על-ידי השכנים הנוצרים.¹⁸ ואם כוונת ההעלמה היא, כדעת התביעה, שאפשר יהיה "להיטיב להישאר בכפירות ובטעויות", הרי שלא התכוונה אנוסה זו אלא שתוכל זמן ממושך ככל האפשר לקיים מצוות בתנאים שהיא יצרה לצורך קיומה של המצוה. שיטות של העלמה וזהירות נקטו גם בימים שהאינקוויזיציה לא נתקיימה עוד בקסטיליה, כסיפורו של פרנאן פאלקון על קטלינה די סמורה, שהסתירה בליל-שבת מאכל של שבת כששמעה אדם זר דופק על דלת ביתה.¹⁹ ומשנוכחו לדעת מיהו הזר הדופק צירפוהו לסעודתם. התביעה פירשה על-פי דרכה מעשים אלה, שהם העלמה והערמה, אבל בדיעבד, ככל שהסביבה הנוצרית לא חשה בקיום מצוות, יכלו האנוסים לנהוג כיהודים לכל דבר ללא פחד. אלא שלא תמיד, כאמור, ידעו האנוסים להיזהר מעיניהם הבוחנות של שכניהם. אך יש מהם שאף אזרו אומץ ונהגו בגלוי כיהודים לכל דבר, כפי שמסתבר לנו ממשפטיהם של כמה מטובי האנוסים של סיאודד ריאל.

ואם לגבי מצוות ישראל כך, הרי שאין לשכוח שאותם אנוסים מקיימי-מצוות ביקשו גם לא לקיים את חוקיה של הכנסייה. משום כך נזקקו לשיטה נוספת של אמצעים כדי להימנע, במקום-ישוב שאינו גדול במיוחד ואיש מכיר בו את רעהו, מללכת למיסה ולקחת חלק בשאר פעולות שציבור נוצרי רגיל בעשייתן. ואף לא היה הדבר קל בעינינו: הקושי כאן גדול פי כמה וכמה, משום שאין כאן מעשה שהאנוס יוצר לעצמו את התנאים לעשייתו,²⁰ אלא שקיימים כאן נתונים קבועים ועומדים של עשיה בציבור, והימנעות מעשיה זו היא המעוררת פליאה בתחילה, ולאחר-מכן חשד

¹⁷ עדות אוראקה נוגס על ליאונור גונסאליס, אשת אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל (154 № 369 fol 4v):

"...la del pescado fasia para si algunos entrasen, y la de carne para comer".
¹⁸ "...que lo fisiesen e guardesen secreto que no fuesen vistos ni entendidos por los christianos por mejor permanecer en sus errores y heregias, creyendo que por aquello se avian de salvar" (155 № 386 fol 5v).

אף-על-פי שעדות זו אמורה לאחר הגירוש, היא נראית כיפה לכל תקופה.

¹⁹ "...cenando una caçuela, e que Fernando de Torres, fijo de Fernando de Torres, dio a la puerta, e que la Catalina de Camora e su fija escondieron la caçuela debaxo de un arca, e que fueron a ver quien era, e que le conocieron e le abrieron e cerraron la puerta e se entraron en casa. E que dixo la dicha Catalina de Camora: pensando que era otro escondimos esta caçuela que cenamamos, e nos aveys dado turbacion. E que sacó la caçuela. E que dixo el dicho Fernando de Torres, pues que asi cenemos todos della" (188 № 853 fol 14v).

²⁰ למשל, מרינה גונסאליס, אשת פרנציסקו די טולידו, הסבירה שעבדה בכל ראשון בשבת משום שבעלה חלש ואינו יכול להשתכר למחיה; אין הוא מועיל לה, ואין לה מעות כדי להשיא את בתם (עדות חואנה די קדינה, 155 № 388 fol 9v).

וציונו של הנמצא מלהשתתף במיסה, למשל, כאנוס מקיים מצוות יהודיות.²¹ הרי כך נכפל ושולש להם קשי יומם.

לנקודה היהודית שבדרך-חייהם יש להוסיף עוד את גודל צערם האישי כאשר לא עלה בידם ליצור לעצמם אותם תנאים הדרושים להם לקיומן של מצוות שנפשם יצאה לקיימן. משפטי האינקוויזיציה אוצרים בתוכם תיאורים מפורטים של אותן דרכים שאנוסים נקטו כדי לעצב לעצמם את דרך-חייהם היהודית. מהם תסתבר גדלות-נפשם בכל מה שעשו כדי לקיים חיים יהודיים וכדי שאש יהדותם לא תכבה ותאיר להם ולבניהם אחריהם.

בעיה חשובה במסכת קיום מצוות אצל אנוסים הוא המקום שבו יכולים הם להתכנס כדי לקיים מצוות, ומהו החוג המתכנס לשם כך. הדברים אמורים במצוות שכל קיומן בציבור, וכן באותו צורך להתאסף ולהתכנס שחשים אנשים אחים לגורל אחד. כמקום התכנסות יכול לשמש מקום-המגורים, הבית, שהמתכנסים יחוו בו בטיחות יחסית כלפי סביבתם ובטחון אישי כלפי המתכנסים עצמם.²² הנה אומר: המשפחה היא היסוד הראשון, התא הטבעי המתכנס לקיומה של מצוה או מסורת כלשהי. תא זה ואמצעיו לקיום מצוות בצוותא, ובבטחון יחסי, הם קריטריון חשוב ביותר להבנת אורח-חייהם של אנוסים. כלומר, בקרבה המשפחתית, תחילה בתוך מסגרת המשפחה עצמה,²³ ואחר-כך בדרגות קרבה הדוקה ביותר ההולכת ומתרחקת קמעה-קמעה, באו לידי ביטוי יחסי-אמון הדדיים עמוקים ביותר, שאיפשרו לאותם אנוסים להתאחד לשם קיומה של מטרה נכספת, קיום דיני תורת משה. ואמנם נמצא שהדברים היו מחוורים לאינקוויזיציה, והיא חיפשה את עדיה המהימנים ביותר דוקא בחוג הקרוב ביותר של המשפחה.²⁴ ולא רק מסורת חברתית לפנינו. בחוג המשפחה המצומצמת, ועמה המשפחה בהיקפה הרחב, נמצא גילויים עמוקים של שותפות-גורל. ביחוד במקום כסיאודד ריאל הגיעו אנוסים לכלל קרבת חיתון, ולמעשה אפשר לראות את עדת האנוסים שם לאחר שנים-שלושה דורות כבני משפחה גדולה אחת בדרגות-קרבה שונות, שהזיקה ההדדית נתקיימה בה בכל עצמתה. לימים יצאה זיקה זו מתוך תחומה

²¹ בפורט על דרכים אלה עיין אצל אלונסו די אספינה, *Fortalitium Fidei, Liber II, Consideratio VI, Haeresis I, fol XXIX-XXX*; וכן י' בער, תעודות 2, עמודים 303-302.

²² כאן נמצא ניצול תנאים שונים המסייעים למתכנסים. כך מסופר במשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון (155 № 386 fol 12r), שבקיץ היו מתכנסים בשעת הסיאסטה, מיד לאחר סעודת-הצהרים, כשכל התושבים נמים. בחורף לא נתכנסו אז כלל, שכן אז אין שעת-מנוחה מקוימת. והשוה שם הודעת מריה גונסאליס (12v) על התכנסות בבית של אלמנה קרובה שהתגוררה לבדה ולא היה כל צורך להיוהר מבני-הבית.

²³ עיין, למשל, בכתב-התביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 5v): "...como yendose ellos a holgar en los tales días en casas de sus parientes, y los tales parientes viniendose a su casa".

²⁴ דברים אלה באים לידי ביטוי כמעט בכל משפט. וזוהי אשמה סטנדרטית שבה הואשמו אנוסים. עיין בפרק הדין על העדות והעדים.

הצר של עיירה אחת ונתפשטה על-פני ערים ומקומות-ישוב רבים בספרד.²⁵ ולא רק היסוד החברתי-המשפחתי שבציבור האנוסים הוא שקבע. אף ביניהם נמצא דרגות של מהימנות, מי נאמן יותר ומי נאמן פחות, בניו ובנותיו של מי חשודים יותר בהתרחקות מן המקור היהודי ובניו ובנותיו של מי קרובים לסבלותיהם של אנוסים ולכמיהתם. במרוצת הזמן נודעו הדברים אף מחוץ למקום כסיאודד ריאל, ואנשים שבאו מן החוץ ידעו ביתו של מי מן האנוסים הוא בית נאמן. וגם יהודים ידעו בביתו של מי יכולים הם להתאכסן ולשולחננו של מי יכולים הם להסב ולקיים דיני כשרות ושאר מצוות. ברם, אין לשכוח שבתחילה נמצא בהם קרובים יהודים שניצלו מן השמד שלא כאחיהם האנוסים.²⁶ בפגישות אלה מתגלים גם יחס האמון ההדדי, השתתפות בצערם של אנוסים, שהמירו דתם מאונס, והאמון מצד יהודים כלפי אחיהם האנוסים.

מן הדין איפוא שנשאל: האם מתוך עיון במשפטי האינקוויזיציה תתחוויר לנו מטרת בואם של יהודים אלה לסיאודד ריאל, באיזה מסוה באו לשם, ואם באו למלא פונקציות יהודיות שונות בעדת האנוסים בשעת שהייתם בעיר? עצם בואם של יהודים לבקר בביתו של אנוס פלוני מהימן ונאמן בקיום מצוות יש בו כדי לשמש גורם מלכד בעדת האנוסים ואף להרים קרנו של אותו אנוס. ומשנמצא באחד מבתי האנוסים, באו אנוסים לראותו ולשמוע מפיו דברי תורה והוראה בדרכי קיום מצוות, והוא, בדברו אליהם, הפיח בלבם תקוות ועורר בהם כמיהה לכל דבר שהוא יהודי. אותם יהודים, בקראם לפני אנוסים מספר המקרא ומן הסיפור, מילאו תפקיד מעורר בעדת האנוסים. כך מצאנו יהודים ששהו בביתו של חואן גונסאלס פאנפאן וקיימו שם מצוות;²⁷ בשנת 1454 שהו יהודים בביתו של חואן קאלדיס,²⁸ ובביתו של האסקרי-באנו רודריגו מארין,²⁹ וקראו שם, ודרשו לפניהם. מסתבר שההתכנסויות לשם קריאה ועיון ודרשות חלו בשבת או בחגי ישראל, או כפי שמצאנו בשנת 1457 יהודי בשם

²⁵ על נישואי-קרובים בין אנוסים עיין אלונסו די אספינה, *Fortalitium Fidei*, שם.

²⁶ עיין עדות מרי סנצ'יס, אלמנה, במשפט מרינה גונסאלס אשת הבאצ'ילר אבורדמי (152 № 323 fol 3v). העדות נוגעת לשנת 1469.

"...e vido venir a su casa en aquel tiempo judios de señal, primos de la dicha Marina su muger, e comían con ellos a la mesa".

והשוה גם בפסק-הדין במשפט חואן מרטנס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 8v). יש לחזור ולציין כאן שעצם קיום פגישה זו בביתו של אנוס, שהוא נוצרי מן הבחינה הרשמית לפחות, אכילה ושתייה עמו הן עבירות על הוראות הכנסיה והמלכות כאחת.

²⁷ התובע בתביעתו, 154 № 358 fol 1r.

²⁸ עדות מרי גונסאלס, אשת אלונסו גארסיה, במשפט חואן קאלדיס (138 № 123 fol 4v):

"...que venian alli muchas vezes judios de señal a leer con él"

²⁹ עדות טרזה לופס (164 № 543 fol 7r):

"...e que muchas vezes vio alli predicarles a otro judio que leya vestido un lienço blanco, e que non pudo conocer ni conosco salvo a su amo".

והשוה עדותה של חואנה רואיס במשפט דיגו לופס ואשתו אלורה גונסאלס (160 № 477 fol 11r).

רבי שמואל שבא מגבול פורטוגל והתאכסן בביתו של חואן דיאס, הוא חואן דינלה.³⁰ ינראים הדברים שלא הסתפקו בלימוד ובדרשה. נמצא אותם מתוארים במשפטי האינקוויזיציה כעוסקים בשחיטה בשנת 1444 בחצרו של חואן פאלקון הזקן.³¹ ובשנת 1448 שחטו יהודים שחיטה כשרה בחצרו של רודריגו מארין.³² אין לקבוע אם הכוונה היא לשוחטים יהודים נודדים או שהיו אלה יהודים שידעו את תורת השחיטה ושחטו כדרכם של יהודים קצבים או יהודים סתם, כנהוג באותם ימים.³³ וגדול מזה מעשה המילה בסיאודד ריאל, בשנת 1462, כשבא יהודי סוחר מקאסיריס ומל אנוסים רבים.³⁴ מעשים אלה נעשו בידי יהודים לצרכיהם של אנוסים שרצו לחיות כיהודים לכל דבר, והדבר עלה בידם. מנקודת־ראות זו נראית כנכונה תפיסתה של האינקוויזיציה, שכל שהייה בחברתו של יהודי, אכילה עמו, התייחסות עמו, התרועעות ושיחה עמו בגלוי או בסתר, כל כוונתן להתיהדותו של האנוס, וכל עדות שהובאה אפילו סתם, שאנוס פלוני שהה בחברת יהודים, די היה בה שיצוין אותו אנוס כיהודי לכל דבר.³⁵ ענין זה גם אנוסים תפסוהו על כל המשתמע ממנו, ולכן ביקשו לטעון לפני בית־הדין לצורך הגנתם שעיקר מעשיהם ושהייתם היו בחברתם של נוצרים טובים ומהוגנים ממוצא נוצרי גמור.³⁶

לעיל צוינו היסוד החברתי־המשפחתי שבהתכנסות אנוסים בחברתם שלהם וגם הכוונות הדתיות־הציבוריות והחברתיות שבהתכנסות בחברתם של יהודים. על אספקט נוסף נלמד מאותן התכנסויות כשנבדוק את דרכי התפילה של האנוסים בציבור, והאמצעים שננקטו על־ידיהם כדי לקיים מצוה זו של תפילה בציבור. תחילה יש לומר, שכמספר מרכזי התפילה וההתכנסות כך לפחות מספרם של ספרים יהודיים וספרי־מקרא, בין בעברית ובין בקסטיליאנית, שבהם קראו והתפללו באותם מעמדות ההתכנסות לתפילה ולעיון. להלן עוד יוברר שמציאותם של ספרים אלה מורה גם על ידיעה בלשון העברית והבנה במקרא וביהדות. לא זו בלבד שנמצא יהודים בין המתכנסים העוסקים בפירושם של דברי־תורה, אלא שגם בין האנוסים עצמם, לפחות בין אלה שבבתיהם נתכנסו אנוסים בימי חג ומועד ובשבת, נתקיימה ידיעת הלשון העברית להבנת תכנון של תפילות ולהסברת הנקרא באותם מעמדות־ההתכנסות. שרידיהם וקטעיהם של דברים ותפילות שפירוטם יובא להלן הם המורים על תפילה בעברית ועל הבנת הדברים שנאמרו בתפילה ונשמעו בקריאה. הדעת נותנת שהיו אלה ספרי־מקרא וסידורים ששמרו עליהם מכל משמר.

³⁰ עיין במשפטו (143 № 189 fol 4r).

³¹ עדות מרי סנצ'ס (146 № 236 fol 5v): "...algunas vezes matavan en su casa : carne ciertos judios de señal, quando venian aqui a esta cibdad".

³² עדות מרי לופס (164 № 543 fol 6v).

³³ עוד נשוב לכך להלן.

³⁴ עיין לעיל בפרק הון בתולדות אנוסי סיאודד ריאל.

³⁵ עיין, למשל, במשפטיהם של סנצ' די סיאודד, מרי דיאס, סרירה, חואן גונסאליס פאנפאן, ועוד.

³⁶ עיין, למשל, במשפט חואן גונסאליס פינטאדו ובמשפטה של קטלינה די סמורה.

עדויות הרבה במשפטיהם של אנוסי סיאודד ריאל מתארות את החדרים או המקור מות שנועדו להתכנסות ולתפילה. המציאות מחייבת שבאותו בית שבו נתכנסו נתיחד מקום לשם כך. יחד זה כוונתו כפולה: קדושתו של המקום; ריחוקו מעיניהם הבולט שות של השכנים או של אלה שאין סומכים עליהם. סנצ'ו די סיאודד יחד בביתו חדר במגדל שבבית³⁷, אבל הוא היה איש עשיר ובעל נכסים רבים, שביתו גדול היה, והוא יכול היה ליחד לכך את מגדל ביתו.³⁸ ובדומה לכך נהג חואן פאלקון הזקן, אף הוא אישיות מכובדה בעירו כבעדת אנוסי סיאודד ריאל.³⁹ מקומות אחרים שנוכרו בעדויות ולא תוארו במפורש היו בודאי חדרים פנימיים, רחוקים מהמלת הרחוב ומעיני השכנים. חדרים אלה מכונים בפיהם של עדים palacio, והדעת נותנת שהתכוונו לטיבו של החדר ולגדלו.⁴⁰ אבל יש לזכור שתנאים אלה לא איפשרו להם עזרת־נשים, והמתפללות ישבו בנפרד.

מקומות־תפילה אלה נתיחדו בשבת ובחגי ישראל, וביותר ביום־הכיפורים. ולא רק לתפילה בימים נוראים, כי אם גם לאמירת סליחות (çelahod, בפי אחד העדים)

³⁷ המעשה – בשנת 1463/4; עדות לופי די ויליאריאל, אנוס (139 № 145 fol 8r): "...que le vido subir muchas veses en la torre de su casa del dicho Sancho de Cibdad... E que algunas veses subio a la torre donde estava resando a le demandar algunas cosas para yr a su heredad e a otras partes, e que le fasia estar alli asentado fasta que el dicho Sancho de Cibdad acabaua de resar e su muger bueltos a la pared como judios estando anbos en la dicha torre donde continuaua resar cada dia. E que este testigo vio alli estar resando a la dicha Maria Dias su muger e a Ysabel su hija, muger de Alonso de Hocos e a Juan de Cibdad su hijo e a su sobrina de Aluaro lencero e a Ynes la de Juan de la Mace[']".

דרכו ביהדות של סנצ'ו די סיאודד מחזורת. הוא עומד בתפילה יום־יום, ואילו כל המצטרפים אליו, כמובא ברשימה, התפללו שם, כנראה, בשבת ובמועד.
³⁸ עיין עליו בפרק הדין באנוסי סיאודד ריאל ומקומם בעיר.

³⁹ עדות מרי סנצ'יס (146 № 236 fol 5v). עדותה נוגעת לתקופה של 20 שנה, החל ב־1444: "E que sabe e vido que subian a una camara a rezar" (השוה, שם (6r), עדות אלונסו די קאמארגו: "...E que le vido venir e descendir a él e a su muger de sobrado, que cree este testigo que descendian de leer".

⁴⁰ עדויות הרבה, ועיין, למשל, להלן בהערה 61, וכן עדות מריה דיאס, אשת גארסיה פרנאנד־דיס, במשפט מריה דיאס, סרירה (143 № 196 fol 8v): "...e se posava a leer en un libro todas sabadeando en un palacio".

שיטה זו של התכנסות במגדל או בחדר מיוחד נתקיימה גם בימים שלאחר הגירוש. בביתו של חואן רמירס נתכנסו אנוסים לתפילה ולקריאה במגדל או בחדר מיוחד. באותו חדר לא נמצאו שום איקונין לא של ישו ולא של מריה או של קדוש וקדושה כלשהם. לצרכי תאורה פתחו אשנב בגובה רב בקיר. גם בהליכה לתפילה ולהתכנסות אין כל הבדל מהותי. עיין עדות איזבל נגרה, משרתת בבית חואן רמירס. ההתכנסויות נתקיימו ב־1496 בקירוב עד לעשור השני של המאה הט"ז (173 № 635 fol 8v ss.). במשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל (154 № 384 fol 28r), מספרת נאשמת זו על ישיבה של גברים ונשים בנפרד, אלה ואלה בחדרים נפרדים. עדותה נוגעת לראשית המאה הט"ז; מסורת זו נתקיימה איפוא בימים שלאחר הגירוש.

ולתפילת-חצות.⁴¹ כשלעצמה נראה שנתקיימה קביעות גם בכל שנוגע לזמניהן של התפילות ולמועדיהן. אבל נראים הדברים שרוב העדויות המדברות על תפילה והתכנסות לשם תפילה מכוונות ליום-הכיפורים דוקא. כך, למשל, נמצא את האנוסה אלונסו רודריגס מקיימת את יום-הכיפורים בביתו של סנצ'ו די סיאודד בצום ובתפילה, כשהיא שומרת באותו יום גם על איסור נעילת הסנדל.⁴² בדומה לכך שימשו בתייהם של חואן די לובון ואשתו איזבל עד לשנת 1453;⁴³ בביתו של פרנאנדו דיאס, צבע-בדים, קרא חואן גונסאליס פאנפאן ביום-הכיפורים של שנת 1477,⁴⁴ וכן בביתו של חואן דיאס, סוחר-בדים,⁴⁵ וכיצא בהם בשאר בתי אנוסים שהועלו נגדם עדויות שקיימו חדרית-תפילה בבתייהם. בסך-הכל מעלים משפטיהם של אנוסי סיאודד ריאל שמונה-עשר בתי אנוסים שבהם התפללו, כנראה, בכל התקופה הנידונה, למן שנות הארבעים של המאה ה"ו, שמאז יש בידינו עדויות, עד לעצם יסודה של האיג-קוויזיציה במלכות קסטיליה ובואה לסיאודד ריאל. וראויים הללו שיימנו ויזכרו. לעיל הזכרנו את בתייהם של חואן פאלקון הזקן, סנצ'ו די סיאודד, חואן די לובון, פרנאנדו דיאס, חואן גונסאליס פאנפאן וחואן דיאס. עתה נזכיר את ביתו של רודריגו מאריק, אסקריבאנו, שבו התפללו פעמים הרבה בשנת 1454 בקירוב ושם דרש יהודי כשהוא עטוף טלית,⁴⁶ והדעת נותנת שגם המתפללים היו עטופים בטליתותיהם ופניהם מוסבות אל הקיר, שכן לא הכירה העדה ולא זיהתה איש מן הנוכחים, להוציא את רודריגו מאריק עצמו, אדוניה. בביתו של אלונסו אסקריבאנו התפלל יהודי שמונה-עשרה שנה בקביעות, החל ב-1456 וכלה ב-1474.⁴⁷ עדות זו מעלה קשיים, שהרי כידוע לא ישבו יהודים ישיבת-קבע בסיאודד ריאל, ולא נתקיימה בה קהילה לאחר גזירות קנ"א. ייתכן שתפילתו הקבועה של יהודי במשך תקופה ארוכה בביתו של אותו נוטריון הביאה את העדה לידי התרשמות שהמדובר הוא בדבר-קבע. אך נעלה מכל ספק שביתו של אלונסו היה מקום-קבע לתפילה. כך שימש בשנת 1466 לצורך זה ביתו של דג'ו די ויליאריאל. בית זה, כדברי העד, האנוס לופי פראנקו, לא היו

⁴¹ עיין, למשל, עדות אליורה, בתו של חואן אלואריס, במשפט סנצ'ו די סיאודד (145 № 139 fol 9v); וכן, שם, עדות מרי דיאס, אשת חואן רואיס (10r). לשמות ההגים עיין במשפט חואן דיאס, סוחר-בדים (143 № 189 fol 12v).

⁴² הביטוי בספרדית הוא descalçado. המעשה – בשנת 1473. עיין עדות טרוה, אשת אנטון רודריגס (139 № 145 fol 11r).

⁴³ עיין משפט ליאונור אלואריס (130 № 60 fol 5r). איזבל ובתה עקרו לאחר 1453 לקושטא. ⁴⁴ עדות אלונסו די הרייה במשפט חואן גונסאליס פאנפאן (154 № 358 fol 2r). בבית זה קרא פעם אחרת סנצ'ו די סיאודד במקרא. עדות טרוה נזכר, אנוסה, במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 10r). על התכנסות בביתו בשנת 1454 מעידה מרי גונסאליס, אשת אלונסו גארסיה במשפט חואן קאלדיס. בהתכנסות זו היו נוכחים יהודים (138 № 123 fol 4v).

⁴⁵ עדות אלונסו די הרייה, אנוס שנידון והועלה על המוקד. המעשה – ב-1467 בקירוב. היו באותו מעמד גם פרנאן גארסיה די לה היגואלה והאנוס שהעיד שמצא שם אנוסים רבים (143 № 189 fol 3r). גם בידי חואן דיאס היה סידור-תפילה.

⁴⁶ עדות טרוה לופס. עיין לעיל הערה 29.

⁴⁷ עדות קטלינה גונסאליס במשפט מריה אלונסו, אשת האסקריבאנו (133 № 45 fol 6r).

בו שכנים,⁴⁸ בביתו של אלואר לופס די קורדובה שמעה מרינה גונסאליס, אשת פרנציסקו די טולידו, תפילות,⁴⁹ כזה היה ביתם של אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל ואשתו, ליאונור גונסאליס;⁵⁰ בביתו של חואן מרטינס, אסקריבאנו, התפלל חואן גונסאליס פאנפאן בשנות 1462–1463;⁵¹ בשנת 1454 בקירוב התפללו אנוסים בביתו של אלונסו לופס מולינה;⁵² אצל אלונסו גונסאליס די טיבה קראו לילה שלם בחג הסוכות, והתכוונו העדה אלזירה גונסאליס לליל הושענא רבא;⁵³ ובדומה לכך שימשו גם בתיהם של חואן קאלויליו,⁵⁴ אלונסו די הרירה, המכונה הארוך,⁵⁵ כריסטינו די לה מרסה;⁵⁶ וחואן גונסאליס פינטאדו מונה בהודעה שמסר לפני בית-הדין בסיאודד ריאל את בתיהם של חואן דיאס, רואי דיאס, אלונסו דיאס וגונסאלו טרוחיליו (או קאריליו).⁵⁷

תיאור מפורט זה אין להסיק ממנו שבת-תפילה אלה שימשו כולם בעת ובעונה אחת, או שכל אחד היה יחיד בעדת האנוסים בתקופה המתוארת. כדבר ודאי יש לקבל את העדויות על מקומות-התפילה ועל המועדים והשבתות שבהם התפללו אנוסים לעצמם או בציבור עם יהודים. מכל-מקום נראה כאילו מעולם לא פסקה זיקתם של אנוסי סיאודד ריאל לבית-תפילה בתוכם. העדויות שצורפו לעיל מן המשי-פטים השונים מלמדות גם על זיקתו של אותו נידון שבתיקו נמצאת העדות לאותו בית-תפילה, בין שנמצא בביתו שלו ובין שהצטרף לחבורת מתפללים במקום אחר, כנזכר בעדויות שבתיק משפטו. רק במשפט אחד, של סנצ'ו די סיאודד, והוא מחשובי העדה, נמצא רשימת מתפללים, ונראה שהיא מעניינת ביותר.⁵⁸ העדויות המתארות

⁴⁸ התיאור – במשפט חואן קאלויליו (138 № 128 fol 4v). דגו די ויליאריאל עצמותיו נשרפו ב־15 במרס 1485. הוא שותפו של סנצ'ו די סיאודד בחכירות ושימש רחידור בסיאודד ריאל.
⁴⁹ היא התנדתה ב־15 בינואר 1484, לאחר תקופת-החסד (155 № 388 fol 2r).

⁵⁰ עיין עליהם ח' ביינארט, תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 49.

⁵¹ עדות חואן די לה היגוארה במשפט חואן גונסאליס פאנפאן (154 № 358 fol 3v).

⁵² וידויו של חואן די צינציליה (140 № 162 fol 10r). התפללו שם אמו של העד סנצ'ה גונסאליס ובעלה (אביו-חורגו), חואן גונסאליס די סנטאיסטיבאן.

⁵³ עדותה במשפט חואן די סיאודד (139 № 144 fol 3v).

⁵⁴ עדות מרינה נונס במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 11r).

⁵⁵ הוא סוחר-בדים; עדות אנטוניו, בתו של חואן די בואנדיא, במשפט חואן גונסאליס פינטאדו (154 № 357 fol 10v). גם הוא השתתף שם במעמד הקריאה כשומע.

⁵⁶ קראה שם גם אשה אחת, מריה די הרירה. היא נידונה ועלתה על המוקד (133 № 61 fol 13v). על כריסטינו עיין H. Beinart, Sefarad 17 (1957), p. 293.

⁵⁷ הוא מזכיר גם את ביתו של חואן פאלקון הוקן. ייתכן שכוונתו לחואן דיאס, צבע, שתיאור מקום-התפילה שבביתו כבר הובא לעיל (154 № 357 fol 16v).

⁵⁸ המתפללים הם, מלבד סנצ'ו די סיאודד, מרי דיאס אשתו, דגו די סיאודד, טרוה די סיאודד, חואן די סיאודד ואשתו איזבל די טיבה; איזבל די סיאודד, אשת אלונסו די הוסיס; אשתו של פרנאנדו די מארטיליה; מרי דיאס, המכונה סרייה; פרנאנדו דיאס, חתנו של לופי רואיס; אלואר לנסרו ואשתו (היא קרובתו של סנצ'ו); אשת חואן גארסיה די לה מאסה; אשת חואן די הרירה; אלפונסו די טיבה, מרחוב קלעתרבה בסיאודד ריאל; סטיליה גונסאליס. שמות אלה נתקבלו מכמה עדויות; קטלינה די סמורה (139 № 145).

את התפילה בבית זה נוגעות לשנת 1457 ואילך, אבל כיון שהתאספו במגדל שבביתו בשנת 1453 לחזות באותות השמים, משמע שכבר אז שימש מקום זה להתכנסות ולתפילה. חוץ מבני-משפחתו של סנצ'ו די סיאודד נמצא ברשימה אף אנוסים אחרים, וייתכן שהיו מקרובי-משפחתו. יש ברשימה זו לסייע בידינו להניח שבעיקר נזקקו לבית-תפילה זה בני המשפחה וקרוביה, ואין לשכוח שכל פעם היה זה לפחות מניין של מתפללים. ועל-פי הנחה זו הדעת נותנת שכמה בתי-תפילה שימשו באותו פרק-זמן כמה וכמה משפחות וקרוביהן. מסתבר שטיפוס זה של מקום-תפילה נתקיים בסיאודד ריאל, וכנראה גם בכל מקום שבו נמצאה עדת-אנוסים שהשתדלה לשוב אל דת אבותיה, בכל ימי קיומה של בעיית האנוסים בספרד, ביחוד עד לגירוש, במקומות שבהם לא היתה קהילה יהודית.

להשלמת תיאורו של בית-הכנסת והזיקה אליו מצויות כמה עדויות חשובות. במשך פטו של סנצ'ו די סיאודד מתוארת הליכתם של אנוסים לתפילה.⁵⁹ נראים הדברים שהכוונה היא ליום-הכיפורים שחל בשבת, וההולכים להתפלל נוקטים כל כללי הזהירות והולכים בקבוצות קטנות, בזוגות או ביחידות, לשם התייחדות עם בוראם ביום קדוש זה, ואין הם יוצאים מן התפילה אלא בערוב יום המחרת. באותם בתי-תפילה נמצא את המתפללים נוטלים בכניסתם את ידיהם,⁶⁰ ורק לאחר-מכן נכנסים להתפלל. ותפילתם של אנוסים נערכת כשפניהם למזרח והם קמים ויושבים כפי הצורך בשעת התפילה.⁶¹ ותפילת העמידה נעשית ברגלים צמודות.⁶² אף מוסיפים העדים ומתארים

8v fol); הואן די הרירה (שם, 12r); הואנה אשת אנטון קוטיליו (12v); לופי די ויליאריאל (8r).
⁵⁹ המעשה – בשנת 1473. עיין עדות אלוריה בתו של הואן אלאורס (139 № 145 fol 9v): “...dixo que vido un viernes de mañana venir muchas conversas, las cabeças cubiertas, de dos en dos e de tres en tres e otras solas, e entravan en casa de Sancho de Cibdad e se subian luego a la torre en una camara. E asi mesmo fasian los conversos que aquel día allí estauan. E en la noche siguiente non salian de aquella camara fasta otro día sabado en la tadre”. מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, מתארת בוידוי-הזוועתה במשפטה שלה יציאה ממקום ההתכנסות, זוגות-זוגות וביחידות, לעתים לאחר צאת השבת. תיאורה גוגע לראשית המאה ה-15 (154 № 384 fol 28r).

⁶⁰ עדות מרינה ניונס במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 11r). המעשה – בשנת 1473, בבית הואן קאלוליו; סנצ'ו די סיאודד ודגג' די אינוחוסה דרשו מים בכניסתם. ואף אינס די מרידה מוסרת על אמה ביאטריס אלונסו ואחותה לוקרציה שהיו נוטלות ידיהן קודם שנכנסו לחדר כדי להתיחד בתפילה (167 № 579 fol 5r).

⁶¹ עיין, למשל, במשפט מרינה גונסאליס ובעלה הבאצ'ילר אבורדמי, עדות מרי סנצ'יס, אלמנה (152 № 323 fol 4r). העדות נוגעת לשנת 1469: “...e vido que estauan todos bueltos hazia donde sale el sol e rezauan sabadeando con las cabeças a manera de judios”.

אין עדות על תפילה שאינה משתמשת במושג *sabadear*, וכל כוונתו של המושג היא לצורת התפילה, נענוע הראש והגוף, בדרך יהודית, או לתפילה כדרכם של יהודים. עיין בנספחות (מושגים עבריים בפי אנוסים נוצרים) ללקט של דוגמאות. אין שום קשר בין השימוש במונח זה לצורתו בשבעים (*Σαββαριξεν*).

ישיבה מסביב (aldrededor), וייתכן שהכוונה מסביב לשולחן או מסביב לחדר לאורך הקירות. אך אולי התכוונו לומר שהקיפו במין מעגל את הקורא לפנייהם. ואם נותנים אנו דעתנו לעדים שמסרו על התפילה, ומהם כמה וכמה נוצרים ממוצא נוצרי גמור, הרי שרושם ראיתם בענין חשוב זה שבחיי ישראל היה עמוק ועז ביותר. ולגבי אנוסים אין להטיל ספק שדרך תפילתם, ותפילתם, היא שלמה ועל-פי דין ישראל. כמה משפטים מעלים לפנינו מציאות של דאגה להחזקתו של בית-הכנסת או בית-התפילה. על ליאונור אלוואריס, אשת חואן די הארו,⁶² מסופר שנתנה את דמיה של אַרֶוֶבָה (arroba) אחת שמן, משום שאנוסה אחת תרמה בשמה של ליאונור שמן למאור. והשאלה בעינה עומדת: לאיזה בית-כנסת ניתן השמן למאור, שהרי בסיאודד ריאל לא נתקיימו בתי-כנסת. ייתכן שהמעשה היה במקום סמוך לסיאודד ריאל, אֶלֶמְגֶרָה, למשל. ואמנם מוצאים אנו במשפט אחר,⁶³ שנאשמת נחקרת אם נתנה שמן למאור.⁶⁴ נאשמת זו הכחישה כל מתן שמן למאור, "משום שאין בית-כנסת ואין שום יהודי בסיאודד ריאל".⁶⁵ מתוך השנאה למשפטים אחרים שנערכו נגד אנוסי מקומות שונים למדים אנו שתרומה זו מעיקרה היתה מעשה של נשים לפלא נדרים, וכך, והיא מלמדת אותנו על דרגות השיתוף ששיתפו עצמן אנוסות בצרכי קהל ישראל. דרך זו היתה מקובלת מאוד ביהדות ספרד. אך ייתכן שנדבה זו במקום שאין בו בית-כנסת ניתנה לצרכיו של מקום-ההתכנסות, והתורמת היתה קרובתו או בת משפחתו של בעל מקום-התפילה. ואף כאן עולה בכל גדלה זיקתם של אנוסים למקום-התפילה. בדברים אלה תוארה דרכה של התפילה כפי שנהגה בציבור והדאגה למקום-התפילה. וקודם שנפרט את התפילות שהיו שגורות בפיהם של אנוסי סיאודד ריאל נציין שלא רק לתפילה בציבור נמצא אותם מתכנסים, אלא גם נמצאים מתפללים תפילת-יחיד בלכתם בדרך או בשדה, הרחק ממקום-ישוב. כך היתה דרכו של סנצ'ו די סיאודד שהיה מתפלל בהיותו בכרם או בשדה-נחלה שלו.⁶⁷ אנוסה אחרת, אינס דיאס, אשתו של גובה-מסים, היתה יוצאת בלילות-שבת מביתה ומתפללת אל הכור

⁶² עדות כריסטובל הנגר במשפט מריה דיאס, סרירה (143 № 196 fol 10v). המעשה – בשנת 1470.

⁶³ 130 № 60 fol 3r.

⁶⁴ משפט ליאונור גונסאלס שנערך ב־1492 לפני בית-הדין בטולידו (154 № 369 fol 8r).

⁶⁵ ייתכן שחוקרי בית-הדין בטולידו חסו מציאות ערים גם לנידוני ערים אחרות שבהן לא היו קהילות יהודיות.

⁶⁶ "Dixo que nunca lo dió ni avia synoga ni judio en Cibdad Real" (שם).
⁶⁷ "...que el dicho Sancho de Cibdad se boluio fasia do sube el sol e comen-
 co resar casy media ora. El este testigo cree que era ebrayco, porque non
 resaua Pater Noster ni Ave Maria ni oracion de la yglesia, ni entendió lo
 que resaua".

המעשה – בשנת 1469 בקירוב; עדות פרנאנדו די מורה (139 № 145 fol 10r). על תכנה של עדות זו חוזר גם גונסאלו די מורה לשנת 1467/8 (שם, 11r). על תפילתו של סנצ'ו די סיאודד בכרם מעיד גם חואן ריקו (שם, 11r).

כבים,⁶⁸ ואין ספק שעדויות מעטות אלה מורות על מנהג רווח, שהרי קל יותר להתפלל ביחידות בהיחבא.

רובם של העדים שהעידו על התפילה מסרו גם כמה מן התפילות ששמעו, והן תפילות השגורות בפייהם של אנוסים.⁶⁹ אלו הן תפילת שמע, או כפי שהיא קרויה בפייהם: "Oye Ysraël",⁷⁰ או "Cema Ysgrael",⁷¹ ובצדק מעריך התובע תפילה זו כעיקרית שבתפילות ואומר עליה: "זו התפילה הנמצאת בידי היהודים כתובה בפומ"י",⁷² ואולי התכוון למזוזה. תפילה אחרת היא תפילת שמונה־עשרה הברכות, שממנה הגיעו לידינו שני קטעי־פתיחה. האחד:⁷³

"Adonay abre los mis labios e mi boca te anunciara tu alabamiento"

(ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך); והשני:⁷⁴

"Dios de Abraham, Dios de Ysaque, Dios de Jacob"

(אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב).

תפילה נוספת, שנודע לה מקום מיוחד בחיי האנוסים היא תפילת החלום:

"Señor, yo soy tuyo e mis sueños tuyos seran"

(אני שלך וחלומותי שלך).⁷⁵

תפילות אלה הרבו אנוסים לאמרן, והן נשארו בזכרונם של עדים שנים רבות. מזמן שמעתן עד ליום בואם להעיד לפני האינקוויזיציה, לעתים אף שלושים שנה ויותר. זמן זה בא ללמדנו כמה גדול היה רושם התפילות על העדים, שמהם נוצרים ממוצא נוצרי; ואם אנוסים הם ייתכן שהן שגורות על פיהם. אבל הדעת מחייבת שאין תפילות אלה יחידות לעצמן, אלא רבות היו שנשאר להם מהן זכרון לכל ימי חייהם. אך נראים הדברים שהאינקוויזיציה לא כפתה על עדים ועל אנוסים מתנדים שייזכרו בנוסחן של תפילות, אולי משום שלא רצו שירבו לחזור עליהן וגם משום האמונה בכוחה של תפילה. היא הסתפקה בהודעה שהנאשם

⁶⁸ עדות פדרו די לאס היגואראס במשפט ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 27r).

המעשה – בשנת 1483, בסיאודד ריאל, ודאי קודם בואה של האינקוויזיציה לעיר.

⁶⁹ כאן נביא רק את התפילות שהיו שגורות בפייהם של אנוסי סיאודד ריאל. צירוף כל התפילות שהיו שגורות בפי אנוסים והשנאתן לתפילות אנוסי פורטוגל יתא בו ללמד על פרשה זו המיוחדת במינה. על תפילות אנוסי פורטוגל עיין: S. Schwartz, Os christãos novos em Portugal no seculo XX, Lisboa 1925; ועיין גם נ' סלושץ, "האנוסים בפורטוגל", תל־אביב תרצ"ב, עמודים 144–185.

⁷⁰ התובע במשפטה של מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדו (154 № 376 fol 3r).

⁷¹ במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס, בפסק־הדין (165 № 551 fol 8v). הזכרה זו בפסק־

הדין מוכיחה כמה היה המונח ידוע בחוגי האינקוויזיציה.

⁷² "...tenia en su casa, por mayor guarda de la dicha ley una oracion juday-ca publicamente escripta, los quales, tienen los judios por mas principal"

(שם).

⁷³ משפט חואן די לה סגרה (184 № 800 fol 16v).

⁷⁴ עדות מרינה, אשת פרנאנדו מרטינס, במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 5v).

⁷⁵ משפט חואן די לה סגרה, שם. עיין י' בער, תולדות², עמוד 414.

התפלל תפילות יהודיות, ועל-פי דרכה ראתה מעשה זה בחומרה גדולה.⁷⁶ לא רק משום יחסה לתכנה של התפילה היהודית, אלא גם משום העבירה שעובר קתולי המתפלל תפילות לא לו. ואם הסתפקה בהודעה על תפילה, חקרה תמיד בקפדנות מי ומי היו המתפללים, מתי התפללו והיכן התפללו. שאלות אלה היו חשובות בעיניה יותר מזכרון העד או המתנדה על תוכן התפילה שנאמרה באותו מעמד. וזו הסיבה שמדברי העדים יש בידינו תיאורי מעמדות-תפילה יותר מאשר תפילות עצמן. עשויים אותם שרידים מעטים ללמד על כלל התפילות שנשארו בזכרון לדורות. חואן רמירס, מאירדמוס אצל קרדינל סיסנרוס, רגיל היה בצעירותו וכל ימיו לומר תפילה המזכירה תפילת-תחנון:⁷⁷

"Adonay, Adonay, apiadate de nos o criador del cielo e de la tierra e de la madre e de las arenas"

(ה', ה' / רחם עלינו בורא שמים וארץ, הים והחול).

אך מסתבר שנוסח תפילה זו היה:

"Apiadate, apiadate Señor sobre nosotros e sobre nuestras cosas, o criador, apiadate sobre nos"

(רחם, רחם עלינו ועל מעשינו בורא [עולם], חוסה עלינו).

תפילה זו אפשר שהיתה שגורה ונאמרה לעתים תכופות כתפילה וכתחנון בקרב אנשים קשירים כאנוסים. כן נמצא אותם אומרים דברי שבח והודיה לה': Alabado sea Adonay, וייתכן שמכוונים היו דברי האנוסה ל"יהי שם ה' מבורך".⁷⁸ או כנוסח תפילה אחרת האמורה מפי מרי דיאס, סרירה:⁷⁹ Sarra Rebeca la chirimia, ba-rach Adonay, barach. וייתכן שהתכוונה העדה לברכה: [ישימך אלוהים] כשרה, רבקה, [רחל ולאה] יברכך ה'. ודברים אלה אף הם היו ביטוי לרחשי לבם. ברם מצאנו אנוס אחד, יהודי ממגורשי ספרד,⁸⁰ שהמיר דתו בעיר אַבּוּרָה שבפורטוגל לאחר הגירוש ושב לספרד והשתקע בסיאודד ריאל, והיה מתפלל בעברית ואומר שבעה מזמורים, הקרויים "מזמורי-כפרה", שהכומר המנדה היה מטיל לעתים על מתנדים לאמרם לשם כפרת עוונותיהם.⁸¹ מעשה זה הוא מיוחד במינו ומוכיח כמה

⁷⁶ כך מסתבר ממשפטיהם של נידוני סיאודד ריאל.

⁷⁷ 176 № 675 fol 12r; בדברי התובע נשתבשה להם המלה mar ונעשתה madre. ויש כאן צירוף חלק מן השבועה הנהוגה אצל יהודי ספרד. ועיין י' בער, תעודות 2, עמודים 300, 318, וכן להלן על השבועה הנהוגה אצל אנוסי סיאודד. השה: H. Beinart, Scripta Hierosolymitana 7 (1961), p. 177 n. 58, fol 6v, שם, מצויה נוסחה שונה מעט מזו, והיא גראית יותר כתפילה; ועיין להלן התפילה שיחס אותה התובע במשפט חואן רמירס, שנאמרה גם עלידי אחותה של אלונסו סנצ'יס די מדריד (שם, fol 23v). הדברים אמורים לשנת 1481, עדות אלונסו סנצ'יס די מדריד. בצורה שונה במקצת מזו מצויה פתיחת התפילה, בעדות איובל גורה, במשפט איובל די לוס אוליבוס: Criador, Criador, apiada sobre nos (173 № 635 fol 8r).

⁷⁸ אמרה אותם מרינה גונסאליס בשנת 1469, עדות מרי סנצ'יס, אלמנה (152 № 323 fol 3v).

⁷⁹ עדות אנטונייה גומס (143 № 196 fol 9r). ואין ספק שנוסח התפילה נשתבש בפי העדה.

⁸⁰ החייט לואיס פרנאנדיס. הוא עצמו התנדה על כך ב-1503.

⁸¹ "Rezaua los syete salmos penitenciales en ebrayco" (147 № 248 fol 3r).

היה ספר תהילים שגור בפיהם של יהודים. מזמורים אלה, שהם ו', ל"ב, ל"ה, נ"א, ק"ב, ק"ל וקמ"ג, לגבי שנים מהם יש מובן מיוחד בתפילה; מזמור ו' נאמר בתחנון,⁸² ומזמור ק"ל נאמר בשבת לאחר תפילת מנחה, בסליחות ובימים נוראים.⁸³ אמנם, יצא אנוס זה זכאי בדינו,⁸⁴ אך כאן עלינו לציין את תבונתו שלו, שידע לנצל ענין זה שבמירת מזמורי־הכפרה, שאפשר לאמרום אף בלא הוראה מפורשת מן הכומר המנדה, ולהימצא אומר מזמורי־התהלים.

קטעי התפילות המצטרפים לנו ממשפטיהם של אנוסי סיאודד ריאל⁸⁵ הם כאמור שרידים שנשארו בזכרם של עדים ואנוסים. שרידים אלה מלמדים על בקיאותם הגדולה של אנוסים בסידור, ואין ספק שרובן של התפילות שגורות היו בפיהם. בעיה שניה, שנראה לנו שיש להקדימה ולהבליטה באורח־חיהם של אנוסי סיאודד ריאל, היא בעיית השחיטה הכשרה וכל הכרוך באכילת בשר כשר. התבוננות באמ־צעים שנקטו אנוסים כדי שיהיה בידיהם בשר שחוט בשחיטה כשרה תעלה מה גדולה היתה מידתה של עשייה זו בחייהם. והרי לא בנקל עלה בידיהם של אנוסים להימנע מלהזדקק למקולין של העיר,⁸⁶ מה גם שבכל מקום נתחייבו כולם בתשלום היטל על בשר. לא נמצאו באותם ימים אטלזים שבהם שמרו על בשר שחוט עד שבא הקונה לקנותו. היו שוחטים כשנמצאו קונים לבשר, ואם המדובר בשחיטה כשרה ואנוסים רצו בה, ודאי שנצטרכו להידבר מראש על שחיטתה של בהמה. ומה גם שלא בכל יום נזקקו לאכילת בשר. אף אין לשכוח את ריבוי הימים שבהם אסרה הכנסייה על אכילת בשר, ובהם במיוחד נתחייבו אנוסים להיזהר הן בשחיטה והן בבישול תבשילי־בשר ובאכילתם.

מסתבר שנמצאה להם אספקה קבועה של בשר, ואמורה השחיטה בעיקר בעגלים

עדות נוספת לאמירת מזמורים אלה נמצא בעשור השני של המאה הט"ז. מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, מוסרת בוידויה־הודעתה כי בבית פרנאנדו די מולינה אמרו בשעת התכנה־סות בשבת את "שבעת מזמורי־הכפרה" (154 № 384 fol 38r). אין ספק שלפנינו מנהג רווח. ⁸² ה', אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרגני.

⁸³ שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה', הוא התנדה גם על אמירת סליחות (147 № 248) "Digo mi culpa que reze maytines del celiah": (fol 3v).

⁸⁴ בית־הדין נטפל לאנוס זה גם מעצם הצד הפורמלי, על שנטל לעצמו היתר להעריך את "הטאיו" שלו, והוא כאילו הגיע לידי מדרגה של כפרה עצמית.

⁸⁵ עוד נשוב להלן לברכת־המזון ולשבועה.

⁸⁶ במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 10v) מעיד הקצב רודריגו די לוס אוליבוס, ששימש קצב בסיאודד ריאל החל ב־1460, כי למן 1469 לא קנה אצלו סנצ'ו די סיאודד בשר. כלומר, תקופה של 14 שנה! במשפטים רבים נמצא עדויות שאנוסים שלחו את המשרות לקנות בשר במקולין של העיר, ורק המשרות והמשרות הנוצרים אכלו ממנו. הוא נתבשל בנפרד, אך יש גם שהכשירוהו קודם לבישול. עיין, למשל, במשפט חואן די סיאודד (139 № 144 fol 3v) ולהלן בדרכי הכשרת הבשר. במשפט חואן די לה סגרה מספר אלונסו מרקוס שגם בכפר פרינאל נהגו לקנות בשר במקולין של הנוצרים, כדי להיראות נוצרים נאמנים, אלא שזרקו את הבשר לחזירים (184 № 800 fol 17r): ועיין ח' ביינארט, תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 51, הערה 26.

ובעופות.⁸⁷ לא היה קושי בישוב כסיאודד ריאל להשיג עגלים לשחיטה, משום שנמצאו להם שם עדרי צאן ובקר, ואף עופות נמצאו בכל בית.⁸⁸ אך עיקר השאלה הוא מי ומי שחט, על אף היסוד הקבוע בשחיטה ש"הכל שוחטין ושחיטתן כשרה, חוץ מחרש, שוטה וקטן" (חולין א' א'). כבר נאמר לעיל שיהודים שבאו לסיאודד ריאל שחטו לצרכיהם של אנוסים. בחצרו של חואן פאלקון שחט יהודי כל פעם שבא לעיר במשך עשרים שנה, למן שנת 1444;⁸⁹ כן שחט יהודי בשנת 1464 או 1465 בחצרו של רודריגו וארסאנו.⁹⁰ פרנאנדו די טרוחיליו ביהדותו שחט למען בני עדת אנוסי סיאודד ריאל שברחו לפלמה, בשעה ששימש להם רב;⁹¹ ואצל חוכר-המסים חואן די פיס שחט בשנת 1459/60 היהודי מאיסטרי אנחיל, תושב גואדלחרה.⁹² אך קודם שנביא את רשימת השוחטים מקרב האנוסים ששחטו לצרכי עצמם ולצרכיהם של אנוסי סיאודד ריאל, מן הדין שנתן דעתנו על דרכי ההידברות המוקדמת לשחוט בהמה. במשפטו של חואן דיאס, הוא חואן דינלה,⁹³ מסופר עליו שהיה בא אל חצרו של גארסיה בארבאס ושואלו אם נשארו בשבילו חלקים מן הבהמה שנשחטה, והלה היה משיב לו: היום נשארה לנו רגל או שוק אחת, או חלקים אחרים, ופעמים היה אומר שלא נשאר דבר;⁹⁴ גארסיה בארבאס מתואר כ"רבי" על שום ששחט בשביל אנוסים;⁹⁵ על חואן פאלקון הזקן מסופר שהיה שוחט עגלים בחצרו,⁹⁶ והללו נתחלקו

⁸⁷ רודריגו די לוס אוליבוס מעיד במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 10v) שמכר עגלים חיים לאנוסי סיאודד ריאל.

⁸⁸ סנצ'ו די סיאודד ביקש מעד אחד (חואן גונסאליס delas moças) שיביא לו חגלות (perdices) חיות (139 № 145 fol 12r). חתנו של סנצ'ו, הבאצילר דיל קסטיליו, אמר לעד שלא יביאן משום שנועדו לשחיטה כשרה.

⁸⁹ עדות מרי סנצ'יס במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 5v).

⁹⁰ עדות פרנציסקו הרנאנדיס די טוריהוס (154 № 360 fol 5r). מבשר זה בא לקחת חואן גונסאליס אסקוחדו.

⁹¹ משפט מרי דיאס, סרירה (143 № 196 fol 10r).

⁹² עדות אלונסו די קאסיריס (148 № 267 fol 8v); על מאיסטרי אנחיל עיין י' בער, תעיר דות 2, עמוד 518.

⁹³ עדות אנטון לופס, בנו של אלונסו מרטינס (143 № 189 fol 3v). המעשה – בשנת 1469 בקירוב. במשפט זה מצויה עדות מעניינת, המגלה תפיסה עממית ביחס לשחיטה כשרה: "...porque era más saborosa, trayan alli aquel judio" (מריה רואיס, fol 3v).

⁹⁴ "...Oy os queda una pierna, e otras veses unas agujas, e otras veses de- zia: oy no quedo nada, para otro día lo guardaré" (שם).

⁹⁵ "...era como Rabi, porque mataba carne para los confesos" (שם). גם במשפט סנצ'ו די סיאודד מסופר ששחט וחילק בשר (139 № 145 fol 10v).

⁹⁶ המעשה – בשנת 1469. עדות אלונסו די טורס במשפט חואן דיאס, דונסיל: "...Juan Falcon [el viejo] que estaua degollando dos carneros pequeños, e que vió que los degolló, y los degolló e adobó como carnecero con su avantal de lienço puesto delante. E que al tienpo de quartar los carneros que entro el dicho Juan Falcon el viejo e Juan Díaz, trapero, e Ruy Dias, padre de los donceles, y los mismos donceles sus fijos y el Rodrigo Verengena los

רבעים־רבעים בין אנוסים שהיו נוכחים בשעת השחיטה, והם נשאו את חלקיהם מוסתרים מתחת לבגדיהם העליונים. מסתבר שהיו אלה מעשים שנעשו פחות או יותר דרך קבע בחצרותיהם של אנוסים שונים, שכן מרי דיאס, סרירה, שלחה את גומס די צ'ינצ'יליה, אנוס, שיביא לה בשר מחצרו של פדרו גומס, צורף־כסף, ואם אין שם – שילך לחצרו של חואן גונסאלס פאנפאן, ואם גם שם אין – אמרה לו שילך לקנות דגים.⁹⁷

רבות החצרות שבהן שחטו אנוסים ממקומות התפילה וההתכנסות שנמנו לעיל, ורק בחלקם חופפים מקומות אלה את אלה. כשם שנתכנסו בביתו של אנוס משלומי אמוני ישראל כך שחטו בחצרו של נאמן. גדלה של הרשימה מעיד כמה מושרשים היו ארחות־החיים היהודיים בסיאודד ריאל. כך שחטו בזמנים שונים, החל במחצית המאה ה־ט"ו בקירוב (ואף לפני מועד זה) בחצרותיהם של דגו דיאס, סוחר־תבליים;⁹⁸ חואן דיאס, הוא חואן דינלה;⁹⁹ חואן פאלקון הזקן, רודריגו ו־רנח'ינה;¹⁰⁰ אלווארו קאריליו, חואן גונסאלס אַסקו־חידו, לופי פראנקו, חואן גונסאלס פאנפאן, גארסיה בארבאס, חייט, רודריגו אַטראצ'ון;¹⁰¹ חואן די פיס,¹⁰² אלונסו גונסאלס די לוס אוליבוס;¹⁰³ פֶּרוֹ פראנקו;¹⁰⁴ רודריגו וארסאנו;¹⁰⁵ חואן מרטינס די לוס אוליבוס

cuatro [sic!] e dió a cada uno su quarto en la mano. Y ellos tomaron sus quartos e metieronlos baxo de las capas y fueron una a uno cada uno camino de su casa" (143 № 190 fol 6v).

במשפט חואן פאלקון, הזקן (146 № 236 fol 5r), מסופר בעדותו של אותו צד, שהשוחט היה רודריגו ורנח'ינה, והשחיטה נערכה בחצרו של חואן פאלקון. אין בהבדל זה כדי לשנות מעצם דרכי השחיטה וחלוקת הבשר.

⁹⁷ עדות גומס די צ'ינצ'יליה (143 № 196 fol 9v).

⁹⁸ עדות מריה רואיס, אשת אנטון ויוס די קאריון, במשפט חואן דיאס, הוא חואן דינלה (143 № 189 fol 3v).

⁹⁹ שם, עדות חואן די לאס היגואראס (fol 4r). התובע מוסר (שם 2r) שהשחיטה נעשתה בלא שהותמה סימן של צלב על הבהמה הנשחטת: "al fin judayco e segund judios".

¹⁰⁰ עיין לעיל.

¹⁰¹ עדות פסקואל, עושה־סנדלים (borceguinero), במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 6r). משם הובא בשר לבית חואן דיאס. על חואן גונסאלס פאנפאן נאמר הרבה עדויות. הוא נחשב ל־carnicero Rabi. עיין דברי התיבע במשפטו (154 № 358 fol 1r); לופי פראנקו מוסר על עצמו ועל חואן גונסאלס פאנפאן בעדותו במשפט פאנפאן (3v); על רודריגו אטראצ'ון עיין עדות מיגל הידאלגו במשפט חואן דיאס (שם 6v). על חואן גונסאלס אַסקו־חידו עיין עדות חואן די גוסמן (154 № 360 fol 4v). לפי עדות חואן די אוריטיגה (שם 5v) שחט עור ב־1469/70.

¹⁰² עיין לעיל.

¹⁰³ השחיטה ב־1468 בקירוב. עדות פרנאנדו די טרויניו במשפט ליאיוור די לה אוליבה (173 № 631 fol 25v).

¹⁰⁴ וידויי של חואן די לה סֶרֶה (1.10.1483; 184 № 800 fol 6r). לופי שחט כבשה בשביל מרי דיאס, סרירה (עיין גם במשפט, 143 № 196 fol 9r, עדות חואן די מרלו).

¹⁰⁵ יהודי שחט בביתו, המעשה – בשנת 1464/5. עדות פרנציסקו הרנאנדיס די טוריחוס במשפט חואן גונסאלס אַסקו־חידו (154 № 360 fol 5r).

ובנו אלוואר גארסיה די לוס אוליבוס;¹⁰⁶ פרן גומס, צורף-כסף;¹⁰⁷ בעלה של קונסטנץ-סה דיאס, אחותה של מרי דיאס, סרירה;¹⁰⁸ אלונסו די הרירה, הארון;¹⁰⁹ רודריגו מארין, אסקריבאנו;¹¹⁰ רודריגו קאריסטיאה.¹¹¹ עשרים ואחת חצרות מגינו שבהן שחטו שחיטה כשרה, והן מעלות לפנינו את דרכה וכוחה של עדת אנוסי סיאודד ריאל. אין לומר שכל אלה היו בעצמם שוחטים, רק חלקם שחטו בעצמם. אבל היו אלה חצרות של אנוסים, חצרות שהיו לשם-דבר בעדת האנוסים של העיר. על דרכם של הללו בשחיטה למדים אנו מעדות אחת, מיוחדת במינה, במשפטו של חואן גונז-סאליס אסקוידו, המתארת את בדיקת הבהמה השחוטתה.¹¹² הדעת נותנת שכך הקפידו בכל שחיטה.¹¹³

להערכת דמותה של השחיטה היהודית מוסיפים הרבה דבריו של העד מיגל הידאלגו, עושה-כפפות, במשפטו של חואן דיאס, דונסיל, על מעשה שאירע לו בשנת 1474 בקירוב, בשעה ששימש נאמן מטעם העיר. בהיותו בסיוור בעיר תפס את פרנאנדו דו אטראצ'ון בשעה ששחט בחצרו בהמה אחת. אותו זמן חיכו לבשר כמה אנוסים והוא רצה לאסרם, אך הם התחננו לפניו שלא יאסרם והפקידו בידיו משכון. על-פי בקשתו מסר את המשכון לידי חואן גונסאליס פינטאדו, הרחידור, אך הלה לא עשה לאותם אנוסים דבר.¹¹⁴ מעשהו זה של העד מורה על פעולתה של העיר נגד התחמ-

¹⁰⁶ עדות חואן די לה טורי (165 № 551 fol 5r). מרי דיאס, סרירה, לקחה משם בשר. עיין במשפטה (143 № 196 fol 8r).

¹⁰⁷ עדות גומס די צ'ינצ'יליה במשפט מרי דיאס, סרירה (143 № 196 fol 9v), ועיין לעיל. ¹⁰⁸ השחיטה – ב'1470. עדות כריסטובל, נגר (143 № 196 fol 10v).

¹⁰⁹ el largo. עדות אנטוניו, בתו של חואן די בואנדיאה במשפט חואן גונסאליס פינטאדו (154 № 357 fol 10v).

¹¹⁰ עדות מרי לופס, אשת הרנאנדו מונידירו (164 № 543 fol 6v). שם שחטו שוחטים יהודים.

¹¹¹ עדות רודריגו די טורס במשפט חואן די לה סירה (184 № 800 fol 5v). חואן הביא לשם עופות לשחיטה.

¹¹² עדות חואן מרטינס די אלקאראס (154 № 360 fol 5r). המעשה – קודם לפרעות 1474: "...Yendo un día por la calle que va desde Sant Pedro a Sant Francisco, que le llamó Juan de Guzmán, escudero, e que le metió en casa de su padre. El que vido este testigo por un agujero como en las casas de Juan Escogido, en el corral, estaba una res degollada e abierta colgada de un palo, que vido como el dicho Juan Escogido e otros dos conversos la estaban mirando e atentando e mirandose el uno al otro".

¹¹³ על חואן דיאס, דונסיל, מעיד פסקואל, עושה-סנדלים (143 № 190 fol 6v): "...y que sy alguna carnera fallaua trefe non comían de aquella carne".

¹¹⁴ העדות כלשונה מאלפת ביותר (משפט חואן דיאס, (143 № 190 fol 6v): "...que avra dies años [i.e. 1474] poco más o menos, seyendo este testigo fiel, e andando a ver a quien mataua carne, porque era fama que ciertos conversos matauan en esta Cibdad carne, entró en casa de Fernando Atrachon, que moraua en barrio nuevo frontero a Hernando el cedero, sabe e vido vn domingo, que aquel día domingo tenía en su casa dos carneros

קותם של התושבים מלשם את מס־הבשר. התחקותו זו אחרי תושבים אלה היא שהביאה לידי גילוי שחיטה כשרה, ששחט אותה אנוס לשם מכירת הבשר לאנוסים שציפו במקום. הרחידור, חואן גונסאלס פינטאדו, הוא־הוא שהשתיק את כל הענין. ענינה הציבורי של השחיטה הכשרה בסיאודד ריאל מסתבר לנו בעליל. אך גם פעלם של אנוסים למען שחיטה זו מורה על מידת דבקותם בקיומה של מצוה זו.

להשלמת תיאור השחיטה נוסיף כמה דברים על דרכם של אנוסי סיאודד ריאל בהכשרת הבשר קודם בישולו. הרחקת הגידים מאחוריה של הבהמה היא מלאכה הנעשית גם על־ידי נשים וגם על־ידי גברים.¹¹⁵ נשים היו מרחיקות את הקלב מן הבשר, מכשירות את הבשר במלח ושוטפות אותו לאחר־מכן. כל המשפטים שנערכו נגד נשים מדברים על מעשה זה, והוא המשלים את ראשיתה של מלאכת השחיטה ועושה אותו לפעלם המיוחד במינו של אנוסים שומרי־אמונים.

יסוד אחר בחיי האנוסים בסיאודד ריאל, שיש לו אספקט ציבורי כללי חשוב, הוא חינוכם של בני אנוסים לקיום מצוות, והשפעה על אנוסים שאינם מקיימי־מצוות שיהיו דבקים בתורת משה. עיון בדרכם של אנוסי סיאודד ריאל ועשייתם למען קיומן של מצוות וחיים יהודיים מעלה פרשה מופלאה בדרך־חייהם. במעשה זה לשמירת גחלת ישראל לבל תכבה נתיחדו אנוסים אלה.

משפטיהם של אנוסי סיאודד ריאל מספרים שהללו ראו חובה לא רק לגביהם אלא גם לגבי אחיהם האנוסים להביאם לידי קיום מצוות. הם לא הסתפקו בהתעוררותם שלהם לשיבה ליהדות, אלא כל אנוס משלומי אמוני ישראל ראה לעצמו חובה ראשונה במעלה לדאוג לחינוכם היהודי של בניו ובנותיו שלו, של קרוביו ושל אנוסים אחרים. ואין זה עיסוקם של אנוסי סיאודד ריאל בלבד, אלא כללם של האנוסים דבק במעשה זה, ומהם נודע לאנוסי קורדובה שמהם המיוחד, שגם חוגי נוצרים וגם האינקוויזיציה דנום בשל כך לגנאי.¹¹⁶ ועצם מגעו של אנוס עם אנוסי המקום היה בו כדי להעלות חשד על האנוס שאין הוא נוצרי נאמן.

muertos de aquel día, e tenían los catrinisados a manera de judío. La qual carne mataua el dicho Fernando Atrachon para regata. E estauan alli muchos que auian ydo por aquella carne. Y como este testigo entró escondieronse tras una sega. Este testigo presumio porque avia entrar a algunos que estauan escondidos, e algo la sega, e vido como estauan muchos escondidos, entre los quales se acuerda que conoció a los donceles a Juan Días doncel, e a Rodrigo doncel, los quales rogaron a este testigo que non lleuase los cuerpos, e dieronle una prenda, la qual prueua le rogo Juan Gonçales Pintado y se le dió, que non leuo pena ninguna por amor del”.

¹¹⁵ המושג sacar la landrezilla. עיין, למשל, במשפט אינס לופס, אשת אלונסו די אגילרה (162 № 497 fol 5r). והשנה גם במשפטו של דגו לופס (160 № 477 11r), עדותו של דגו סנצ'יס, וכן במשפטו של חואן די סיאודד (139 № 144 fol 3v), על הכשרת הבשר שהובא מן המקולין של העיר.

¹¹⁶ עיין, למשל, עדות ברתולומי די בדחוס במשפט מרינה גונסאלס, אשת פרנציסקו די טולידו. ברתולומי די בדחוס שימש את הסניגוריה! (155 № 388 fol 7v):

בעיית החינוך לקיום מצוות מקפלת בתוכה כמה ענינים: השפעה ושכנוע לקיום מצוות, חינוך לידיעת מצוה מהי ונוסף על כך יצירתה של אורה לקיום מצוות. חייבים אנו כאן להבדיל בין דרכי-שכנוע של מבוגרים, שיודעים או אינם יודעים מהי מצוה, ובין חינוכם של צעירים לקיום מצוות. נראים הדברים שהבדלים אלה היו מחוורים לאנוסים שראו בכך יעוד לעצמם. שיבתם של מבוגרים, שזכרו את מעשי אבותיהם ביהדותם או את ימיהם שלהם ביהדות לאחר האכזבות שנחלו מטעמים שונים בנצרות, או שמלכתחילה ראו בנצרותם חולשת-רגע וביקשו לשוב מכל מאודם לצור-מחצבתם, אינה מעלה בעיות מיוחדות. הללו ידעו מהי מצוה ולא נזקקו לשכנוע מצד אחרים. נהפוך הוא, הללו נעשו בהמשך הזמן מחנכיהם של אחרים ומשכנעיו זולתם. ברור היה להם שדרכם שלהם, בפגישתם עם העולם הנוצרי, היא דרך האמת.¹¹⁷ כאן נמצא אנוסים משכנעים אנוסים אחרים בכוח אישיותם לקיום מצוות.¹¹⁸ ואומרים הם דברים ברורים: שרק בתורת משה תימצא תשובה לנפשם.¹¹⁹ האינקוויזיציה נתנה דעתה להשקפה זו בחומרה והתובע הדגיש בדבריו, והוא ביקש להוכיח שהללו ראו עליונות בדת משה. ראייה כזו אצל אנוסים היא אמצעי-שכנוע חשוב לקיום מצוות תורת משה.

וידויהם של אנוסים רבים שנידונו בסיאודד ריאל ודבריהם של עדים רבים מוסרים דברים רבי-ענין בפרשה מופלאה זו של חינוך לקיום מצוות תורת משה. קשה לומר שהאנוסים קבעו גיל לעצמם, מאימתי נעשה אדם ראוי שיחונך בידיעת מצוות תורת

"...Preguntado por parte del promotor fiscal, dixo, que este testigo non la tenia para christiana. Preguntado: ¿porqué? Dixo, que porque se crió entre los conversos en Cordova, e le parecio que tenia las muestras de no buena christiana".

¹¹⁷ עיין, למשל, תגובת סנצ'ו די סיאודד להטפת פרו פראנקו על שהוא מקיים מצוות: "...que el traya mejor camino, que non los que lo desian"; ועיין להלן בפקעל השקפת-עילמם של אנוסים.

¹¹⁸ התביעה במשפט מרי דיאס, סרייה (143 № 196 fol 6v). כך השפיעו הואן פאלקו, דנגו דאראי ואלונסו דיאס על ביאטריס גונסאליס שתקיים מצוות (146 № 236 fol 4v). ועל סנצ'ו די סיאודד אמר הואן די פיס: "...e que muchas vezes persigieron a este testigo por le tornar a la ley de Moysen" (139 № 154) 1484 בפברואר (fol 8r).

¹¹⁹ הביטוי הוא "...que por aquella ley [de Moysen] se avian de salvar". עיין, למשל, במשפט מרינה גונסאליס, אשת פרנציסקו די טולידו (155 № 388 fol 2r—2v). היא קיימה במשך 32 שנה מצוות לאחר שגיסיה שיכנעו אותה ואמרו שבדת זו תינשע. ועיין גם במשפט הואן רמירס (176 № 675 fol 22r), ובמיוחד בדברי התובע במשפט הואן גונסאליס מאנפאן (154 № 358 fol 1r), שאמר עליו שהיה צם ביום-הכיפורים כדי להציל את נפשו: "...ayunó asimismo los días que los judios suelen e acostumbra ayunar, pensando e creyendo que por tales ayunos salvará su anima; e avia días [Dios?!] de oyr sus varias plegarias".

והשווה עוד במשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, המוסרת כיצד דודתה אינס לופס, אשת פרנאנדו באסטארדו, שיכנעה אותה לקיים מצוות (154 № 384 fol 10v).

משה. נראים הדברים שנסיבות החיים, שבהן היו נתונים, הן־הן שקבעו הלכה בענין חשוב זה. ולפי נתונים אישיים ביותר קבעו הוריו, אחיו ואחיותיו של מי שרצו להביאו לקיום מצוות ולחיים יהודיים מתי ייעשה הצעד המכריע והמועמד יוכנס בסוד מצוות היהדות. אנוסה אחת סיפרה שלימדוה מצוות כשנישאה לאיש.¹²⁰ יש שהבעל מלמד היה ומדריך את אשתו כיצד עליה לקיים מצוות,¹²¹ אך יש שהבעל צוה על אשתו שתקיים מצוות, בלי להכניסה בהסברים ארוכים,¹²² או אף היה כופה אותה לקיים מצוות, כטענתה של מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פאנפאן.¹²³ אך נמצאו גם דרכים אחרות. חואן די צ'ינצ'יליה מספר בהודעתו לפני בית־הדין כיצד הבטיחו לו גארסיה בארבראס, שנודע כשוחרט בעדת אנוסי סיאודד ריאל, וחואן דאראי שיפעלו כי תשוב אליו אשתו אם יקיים מצוות, ואף נתנו לו בגדים ונעלים לאחר שהבטיח להם שיצום ביום־הכיפורים.¹²⁴ וכשסיפר להם כיצד קיים מצוה זו, חיבקוהו ונשקו לו. במשפטים הרבה נמצא תיאורים של דרכי־שכנוע בשיחות, לעתים בשעה שאנוסים נמצאו בדרך,¹²⁵ או בשיחות נערים מתרועעים,¹²⁶ בגילוי צפונות־לב, כשנער אחד מלמד לרעהו דברים שבאמונה, תפילות ומצוות.

נראה שעיקרו של החינוך לקיום מצוות נתיחד בנעוריהם של בני האנוסים. וכדרכו של החינוך הוא היה מופקד הן בידי האב והן בידי האם, בהתאם למקובל. חואן גונסאליס פאנפאן נטע בלב ילדיו את האמונה בתורת משה;¹²⁷ אך אין בדבריו אשתו, האמרת זאת, לגרוע מחלקה שלה בחינוך הילדים למצוות, וזוהי דרכן של אמהות מישראל ללמד לבנותיהן דינים ומצוות.¹²⁸ מכל־מקום, גם כאן יש להפריד בין חינוך הבנים לחינוך הבנות, שהאחד ענינו של האב והשני ענינה של האם. משמעות מיוחדת נמצא בתיאור אחד המצוי במשפטו של חואן די לה סנרה.¹²⁹ הוא מספר על עצמו כיצד נתפס לקיום מצוות עוד בילדותו. פעם שב מן הדרך לביתו כשהוא

¹²⁰ ליאונור אלואריס, אשת פרנאן אלואריס (133 № 61 fol 6r). אחותה באה לבקר אותה ולימדה אותה. אמנם משפט נערך ב־1512, אך המעשה קודם לגירוש.

¹²¹ עדות טרוה לופס במשפט רודריגו מארין (164 № 543 fol 7r). עדותה נוגעת לשנת 1454 בקירוב.

¹²² חואן די טיבה; עדות אשתו חואנה נונס (185 № 810 fol 13v): "...e que non le: dezía para que hera buen ni para quo".

¹²³ היא אמרה שהכה אותה, אך ייתכן שזוהי הצטדקותה על המצוות שקיימה, אף־על־פי־כן קיימת אפשרות של כפיה (154 № 375 fol 1v).

¹²⁴ לבית־הדין אמר שבילה אותו יום בכרמים ולא צם (140 № 162 fol 3v).

¹²⁵ כך נהג סנצ'ו די סיאודד. עדות לופי די ויליאריאל (139 № 145 fol 8r). השיחות נסבו על יתרונות תורת משה.

¹²⁶ עדותו של אלונסו מרקס במשפט חואן די לה סנרה (184 № 800 fol 16v). חואן די לה סנרה הוא שלימדו תפילות.

¹²⁷ טענת הסניגוריה במשפט מריה גונסאליס אשתו (154 № 375 fol 3r).

¹²⁸ יודוי אינס די מרידה על אמה, ביאטריס אלונסו, שאמרה ששמירת שבת מביאה לתשועת־הנפש (167 № 579 fol 6v).

¹²⁹ 184 № 800 fol 5r—5v. עיין ח' ביינארט, תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 52.

רעב וצמא וביקש אוכל. משאכל נכנס לבית אלואר לופס דיל אַרְוִי¹³⁰ ושאל את הנער כיצד הוא. הנער, אוכל, שהרי היום הוא יום־הכיפורים, והוא חוטא חטא חמור. באותו מעמד אף הסביר לנער דברים רבים על הדת הקתולית והביאו לפקפק בעיקריה. הדעת נותנת שאותו אנוס, שודאי קרוב ובן־בית היה להוריו, יצר משבר בלבו של הנער על־ידי אקט דרמטי, ומכאן שנעשה מחנכו ומדריכו לקיום מצוות. פעם אחת, בדרכם לאלמגרו, לימדו דברים רבים מתורת משה ונתן לו ספר שיעיין בו, לימדו דינים והיה אומר לו מתי חג ומועד,¹³¹ וכיצד עליו לנהוג בחגי ישראל. בצירוף הדברים שהבאנו לעיל התפננו להראות כמה הבינו אותם שלומי אמוני ישראל בדרכי חינוכם של נערים הגדלים בסביבה נוצרית, שהכל בה גלוי לעין, וכיצד יש לעורר בהם תחושת יחודם היהודי, ליצור בהם כלים להתנגדותם לרוחה של הסביבה. אין ספק שבחינוך לקיום מצוות נזקקו האנוסים לשיטות הרבה, הפותחות בשכנוע ובהסברה, השפעת הורים, קרובים וחברים, סיפורים מלאי געגועים על העבר תוך הבלטת מצוות, לימוד באקראי,¹³² וכלה בכפייה שבעל כופה את רצונו על אשתו ומשפחתו ומכריחם לחיות חיים יהודיים. כל הדרכים מצטרפות למעשה גדול, שאנו־סים עשאוהו בתנאי חייהם בכל מקום שבו נתקיימה עדה וקיננה בה רוח ישראל. נתיחדו איפוא אנוסי סיאודד ריאל במעשה זה.

משראינו את דרכם של אנוסי סיאודד ריאל ומעשיהם לקיום מצוות, ננסה להעלות כמה דברים לתיאור המצוות שבית־דין האינקוויזיציה האשים אותם בקיומן. ראית המצוות בכל היקפן עשויה להעמידנו על דמותם היהודית השלמה. בדרך קיומן של המצוות נראה את השתדלותו של כל אחד לקיים מצוה זו או אחרת. לכאורה, קיימת מקריות מסוימת בהעלאתן של ההאשמות בקיום מצוות אצל אנוסי סיאודד ריאל, אך ההסבר לתיאור חלקי זה שבמשפטי האינקוויזיציה הוא, שהוא תלוי בעדויותיהם של עדים שראו את הנאשם בקיומן של אותן מצוות. מצד אחר מצביעים וידויהם של אנוסים מסוימים על מצוות מסוימות שנתקיימו על־ידי האנוסים. עיון במצוות אלה, דרך קיומן ועשייתן, מלמד על זיקתו של האנוס למצוות, אם מעט ואם הרבה; רק צירוף כל המצוות שנתקיימו על־ידי אישים שונים הוא המעמידנו על דרכם ביהדות בכללותה.

כדי שנקל יהיה לנו לתאר את המצוות נבחן אותן אחת־אחת. תחילה נראה את דרכם בצום יום־הכיפורים, החג שהאמינו בעומק ערכו,¹³³ וראו בקיומו מעשה־הזדהות

¹³⁰ הוא תושב אלמגרו. עיין שם, הערה 31.

¹³¹ גם באמירה זו יש משום אזהרה ועידוד לקיום מצוות; והשוה גם במשפט ליאונור די לה אוליבה, עדות חואנה גונסאליס שסיפרה כיצד שאלה אותה הנאשמת מתי יחול חג־הפסח. העדה איימה עליה שתמסור אותה לאינקוויזיציה. על כך הגיבה ליאונור, שאחותה (של העדה) קטלינה גונסאליס, לו היתה בחיים, היתה אומרת לה (173 № 631 fol 26r).

¹³² כדוגמת הסיפור שבפי משרתות כיצד למדו בבית אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל על מצוות מתוך שמיעה (154 № 360 fol 4v).

¹³³ עיין לעיל הערה 119.

ראשון במעלה עם עם ישראל ואלוהיו. ואם לא יכלו להצטרף לתפילה במגן הסתפקן לפחות בצום. חלק זה נראה שלא נתקשו אנוסים בקיומו, כמו בקיום חובות אחרות הקשורות ביום זה. אך הם הוסיפו והקפידו בכל הנוגע למחילה ההדדית על העוונות.¹³⁴ רבים מן האנוסים הקפידו הקפדה יתירה על חומרת היום: חואן גונסאלס דאסה לבש בגד לבן (אולי בדומה ל"קיטל") בערב החג, ואמו בירכתהו באותו מעמד;¹³⁵ מרי דיאס, סרירה, נוסף על הצום, מהלכת היתה באותו יום בלא מנעלים לקיים את איסור נעילת הסנדל, כיהודיה ממש;¹³⁶ איזבל די לוס אוליבוס תבעה מאנוסים שיצומו באותו יום, כדי שה' ייעתר לתפילתם;¹³⁷ ולא כל־שכן ברכת הורים לבניהם בליל התקדש החג, אכילת הסעודה המפסקת והסעודה המסיימת את הצום במוצאי החג, כמתואר במשפטים הרבה.¹³⁸ אך את הרגשת ערך הצום נמצא דוקא בתיאור הבא במשפט שנערך בשנות 1512–1513 נגד מריה גונסאלס, אשת רודריגו די ציליון.¹³⁹ כל אחת מחברות האנוסות צמה לעצמה בביתה שלה, ושם גם שברה את הצום וסיימה אותו לאחר צאת היום. לאחר־מכן נהגו להתאסף בביתה של אנוסה אחת בשם מריה גונסאלס, אשת דגו די טיבה, וכל אחת סיפרה לרעותיה איך עבר היום, כיצד צמו ובמה שברו את הצום.¹⁴⁰ ואף־על־פי שתיאור זה אולי הוא מלאחר הגירוש, חשים אנו כאן בשותפות הנוצרת עם קיומה של המצוה וההתחלקות ברשמי היום שעבר, והן היוצרות את הרגשת האחזה לגורל. ומותר לנו להעיר שהרגשת־אחזה זו נוצרה לא רק בקיומו של צום יום־הכיפורים, כי אם גם בקיום צומות שני וחמישי, שגם עליהם שמרו אותם אנוסים.

קשה יותר היה קיומו של חג־הפסח. אף־על־פי־כן נמצא אנוסים נוקטים כל האמצעים כדי לקיימו כהלכתו, ואין כמעט משפט שבו לא ייזכרו אפיית מצות או אכילתן בפסח. כנהוג באותם ימים אפה אותם כל אחד לעצמו.¹⁴¹ אבל מסתבר שנמצאה

¹³⁴ העובדה נזכרת במשפטים הרבה. עיין, למשל, ביוזיו של חואן די צ'ינצ'יליה (162 № 140 fol 10r), וכן בפסק־דינו של חואן מרטינס די לוס אוליבוס (8v № 165).

¹³⁵ עדות אלזירה גונסאלס במשפטו (12r fol 356 № 154); ועיין לעיל בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל. במשפט מריה גונסאלס, אשת פדרו ויליאריאל, מצוי תיאור דרך הברכה. המברכת (או המברך) לאחר ששמה את ידה על ראש המבורך העבירה את ידה על פניו (10v fol 384 № 154).

¹³⁶ 10r fol 196 № 143.

¹³⁷ 3r fol 636 № 174.

¹³⁸ עיין במיוחד במשפט חואן די צ'ינצ'יליה (10r fol 162 № 140).

¹³⁹ 14v fol 386 № 155. עדות מריה גונסאלס, אשת פדרו די ויליאריאל. על עצמה היא מספרת שלא צמה משום הריונותיה, או שהיתה לאחר לידה.

¹⁴⁰ שם, בדברי התובע (5v fol); והשווה עוד משפט מריה גונסאלס, אשת פדרו די ויליאריאל. הנאשמת מדגישה ומתארת את הצום בצוותא פעמים רבות עם דודתה אינס לופס, אשת פרנאנדו באסטארדו, ופעמים עם הואנה גונס, אשת חואן די טיבה (11r fol 384 № 154).

¹⁴¹ עדות מריה אלונסו, אשת דגו הרנאנדיס במשפט מריה גונסאלס (4v fol 376 № 154).

עדות זו חוזרת במשפט חואן גונסאלס פינטאדו, בעלה (13v fol 357 № 154):

"...y que sabe e vido que ella masaba en su casa pan cenceño en la qua-

להם פורני מיוחדת שהוכשרה לשם כך, בביתו של האנוס או בפורני שבעיר (לאחר שהוכשרה). ושם נמצא תיאור לצורתן של המצות בעדות אחת במשפט של מריה גונסאלס, אשת רודריגו די צ'יליון, שהן כעוגות לבנות.¹⁴² במשפטי סיאודד ריאל לא מצאנו תיאורים ברורים של ליל הסדר. רק בעדותו של פרנאנדו די טרוחיליו על הסדר, בשני הלילות, אצל אנוסי סיאודד ריאל הפליטים בפלמה, נמצא דברים ברורים על אכילת מצה ומרור וכרפס.¹⁴³ ומסתבר שלסדר פסח עצמו יש רמז בתיאור ברכתה של מריה דיאס, סרירה, על מצות ויין וישיבתה בראש השולחן.¹⁴⁴ תיאור חג הפסח תיעדר ממנו השלמות אם לא נזכיר כאן את האמצעים להשגת כלים כשרים לחג. קניית כלי-חרס חדשים שלא בא בהם חמץ,¹⁴⁵ והגעת כלי-מתכת אחרים.¹⁴⁶ כדרכם של מרי דיאס, סרירה, ואנוסים רבים אחרים. וכמוכן, שמירת החג כולו בכל כובד הראש והחגיגות.¹⁴⁷

תמצית דברים זו, המבוססת על עדויות רבות, די בה להעיד על זיקתם השלמה של עדת אנוסי סיאודד ריאל לחג זה. רמזים במשפטי אנוסים מוסיפים גם על דרכי קיומם של שאר חגי ישראל, ומהם הגיעו עדויות על חג-הסוכות, חג-השבועות וחג-החנוכה. בתיאור חג-הסוכות נמצא הזכרה של ישיבה בסוכות. לאנוסים אלה נתקיימו שתי אפשרויות: ישיבה בסוכות בחצר ביתם או הליכה אל מחוץ לעיר ובניית סוכות בשדה וקיום החג שם. במשפטי סיאודד ריאל אין לדעת בבירור לאיזו משתי האפשרויות נתכוונו העדים, אך כידוע נהגו לקיים את חג-הסוכות בשתי הצורות.¹⁴⁸

resma por la semana santa, lo qual yva este testigo a cozer al horno de poya de Diego Gonsales".

והשוה במשפט חואן די צ'ינצ'יליה (140 № 162 fol 3v) ובמשפט חואן די לה ס'רה (184 № 800 fol 17r) שאפה את המצות בביתו בחנור שבשער פנימה.

¹⁴² tortas blancas; עדות מריה גונסאלס, אשת פדרו די ויליאריאל (155 № 386 fol 14r).

¹⁴³ "...que fassen la pascua las dos primeras noches en que comen lechugas e apio e cerraças e vinagre e otra cerimonia que fassen de maror, que quiere desir amargo, e con tortillas de pan cenceño pequeñas" (143 № 196 fol 10r). והשוה עם וידיו של חואן די לה ס'רה (184 № 800 fol 17r).

¹⁴⁴ במשפט ליאונור גונסאלס (154 № 369 fol 4v).

¹⁴⁵ פרנאנדו די טרוחיליו במשפט מרי דיאס (שם, 10r); והשוה דברי התובע (שם, 6v).

¹⁴⁶ ענין זה של הכלים הועלה גם עלידי הסניגוריה שטענה שהחליפו כלים משום שנשברו. עיין במשפט טרזה די קאסטרו, למשל, תושבת אלמגרו (139 № 145 fol 13r); ועיין ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, עמוד 231.

¹⁴⁷ עדות מיגל דיאס, חייט, במשפט ביאטריס, אשת רודריגו האלקאדי (137 № 99 fol 4v).

¹⁴⁸ במשפט גונסאלו פרס האראדה מטרותיליו (175 № 662 fol 4r) אנו מוצאים תיאור של סוכה: "...ellos fassen las cabanueñas en las entradas de sus puertas y ronpen un pedago de tejado". במקום אחר במשפט (fol 11r) באה תוספת אחרי המלה tejado: "encima cuelga la casa puerta". במלונ של קובארוביאס, שנתהבר בראשית המאה ה'ז', אנו מוצאים בתיאור יהודי טולידו שיש מקום סמוך לטולידו הקרוי בשם Cavañuelas: "...el qual tuvo origen de los judios, que vivian en la ciudad, y estos sabían a celebrar la fiesta de las cavañuelas"; S. de Covarrubias, Tesoro de la len-

מכל־מקום, מצאנו אנוסים שומרים ליל הושענא רבא,¹⁴⁹ וכמובן אוכלים בסוכה.¹⁵⁰ וייתכן שלקיום חג־הסוכות מכוונים דברי העדה מריה לופס נגד פדרו דיאס די ויליארוביה שבימי הבציר התכנסו בביתו אנוסים וחגגו ארבעה ימים (אולי בימי חול־המועד) את החג לשולחנות ערוכים ומכוסים מפות לבנות.¹⁵¹ על חג־השבועות מצויה בידינו עדות אחת,¹⁵² והוא קרוי במשפט בשם חג מתוך תורה. גם חג־החנוכה מוצא את הערכתו. פרנאנדו די טרוחיליו קורא לחג זה בשם חג־האורים,¹⁵³ ועדה אחרת מספרת על הדלקת תשעה נרות.¹⁵⁴ הדעת נותנת שהת־כוונה בדבריה גם להדלקת ה"שמש".

לשמירה יתירה זכה יום־השבת, ומופלאים מעשיהם של יהודים אנוסים אלה, מהם מפשוטי־העם, בשמירת השבת נוכח עיניהם הרואות של שכניהם הנוצרים. אין משפט אחד שהנאשם בו בשמירת שבת לא עשה למען הדלקת נרות, ואף נמצאה להם שיטה להאריך את זמן דליקת הנרות. הנשים נהגו להוסיף קמצוץ מלח לשמן, והפתילות הוכנו במיוחד בשביל נרות־השבת.¹⁵⁵ וכך עשו בכיבוד הבית ביום הששי, בהכנת תבשילים ביום הששי ובהטמנתם ליום השבת, בהחלפת הלבנים והלבוש, בהתקש־

gua castellana, ed. M. de Riquer, Barcelona 1943, s.v. cabañuelas.

עיין לענין עשיית סוכה בשדה בפסיקתא דרב כהנא דף קפ"ט (מהדורת ש' באבער): "באספך מגרנד ומיקבך" (דברים ט"ז, י"ג). אמר ר' אלעזר בר מרום למה אנו עושים סוכה אחר יום־הכיפורים, לומר לך שכן אתה מוצא בראש־השנה יושב הקדוש־ברוך־הוא בדין על באי העולם וביום־הכיפורים הוא חותם את הדין; שמא יצא דינם של ישראל לגלות, ועלידי כן עושים סוכה, וגולין מבתיהם לסוכה, והקדוש־ברוך־הוא מעלה עליהם כאילו גלו לבבל, שנאמר: 'חולי נגוחי בת ציון כולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד בבל, שם תינצלי, שם יגאלך ה' מכף אויבך' (מיכה ד', י'). לכך נוסף את הערת באבער (שם בסימן נ"ה): "על־פי זה נוסדו תפילת יהי רצון בזכות צאתי מביתי החוצה וכו', ייחשב לי בזאת כאילו הרחקתי נדוד".

¹⁴⁹ עדות אלויירה גונסאליס במשפט חואן די סיאודד (139 № 164 fol 4r): "...Como a una fiesta de las cabañuelas de los judios, que el dicho Alonso Gonsales de Teva leya de noche y de dia de un libro toda la noche, e que nunca se desnudaron aquella noche fasta otro dia, e que estauan alli Catalina Martines su muger, e Ysabel de Teva, muger de Juan de Cibdad a bueltas de otros que ende estavan".

¹⁵⁰ עדות טרוזה לופס במשפט רודריגו מארין (164 № 543 fol 7r). החג קוים עלידיהם חמש שנים, למן 1454 בקירוב. בליל החג אכלו עופות ומאכלי־בשר אחרים.
¹⁵¹ המעשה – בשנת 1470. העדות במשפט מריה גונסאליס, אשת פרו דיאס די ויליארוביה (154 № 383 fol 15r).

¹⁵² במשפט מרי דיאס (143 № 196 fol 10r): "cinquesma que llaman ellos la dada : de la ley".

¹⁵³ [fiesta] de las candelas (שם).

¹⁵⁴ מריה דיאס, אשת גארסיה פרנאנדיס (שם, 8v); והשוה שם עדות חואן די מרלו (9v): "...una pascua de judios de invierno".

¹⁵⁵ עיין במשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל (154 № 384 fol 10v). דודתה אינס לופס היא שלימדה אותה לעשות כך; ועיין עוד להלן.

טות לכבוד השבת.¹⁵⁶ וכיוצא בהם. ולא כל־שכן בטלה כל מלאכה, הימנעות מדי־בורים של חול ומשא־ומתן בשבת בעניני מלאכה ומסחר.¹⁵⁷ אף יש מי שהושיב ילדה קטנה בחנותו ביום־השבת ובעצמו נמנע מכל עסק וסירב לקבל מעות ולמנותן ביום־השבת.¹⁵⁸ בדרך־כלל, אפשר לקבוע שנחקיימו בידי אנוסי סיאודד ריאל כל אותם איסורים שאסרו התורה וההלכה בכל הנוגע למלאכה ולעיסוק, אך לא רק באיסורים נתבטא יחסם של בני העדה ליום־השבת, אלא גם בהרבה דרכים אחרות. לא כל־שכן ששמירת שבת נראתה בעיני אנוסים כמעשה טוב לתשועת־הנפש.¹⁵⁹ ולכך ניוחד עתה את הדיבור.

לעיל יחדנו את הדיון למובנן ולחשיבותן של התכנסויות אנוסים קרובים בימי־שבת ובימי־מועד. קודם שנעבור לתיאור קיומן של כמה מצוות הקשורות בשבת ברצוני לציין שני מעשים שעשו אנוסים המלמדים על שתי גישות מעניינות בתפיסת־עולמם של אנוסי סיאודד ריאל. חואנה רודריגס, אשת אלונסו אלוואריס, חוכר, מתנדה שהטבילה את בנה לנצרות ביום־השבת, משום שמעשה זה זימן בידה אפשרות לשמור אותו יום כחג.¹⁶⁰ להבנת הלך־מחשבתה וחמימותה נראה שכיון שממילא אין בידה למנוע את טבילת בנה, אמרה לפחות לנצל את יום־השבת לקיומה של מצוות שמירת שבת. ואילו אינס לופס חיללה שבת אחת משום שבאותה שבת חל יום "הצלב הקדוש של חודש מאי".¹⁶¹ איריה זו של עשיה למען שמירת השבת ויחס

¹⁵⁶ נביא כאן דוגמה אחת, הנוגעת לשנת 1469 בקירוב. עדות אנטון קאראואקה במשפט חואן גונסאליס (154 № 359 fol 4r), מהארת כיצד שמרה המשפחה שבת:

"...guardaban el sabado y se vestian de fiesta ropas linpias y se ponian a la puerta conpuestas ella y sus hijas".

¹⁵⁷ משפט חואן אלגרי (132 № 24 fol 3r); ועיין גם משפט ליאונור אלוואריס, אשת פרנאן אלוואריס (133 № 61 fol 11r).

¹⁵⁸ עדות פרנאן פאלקון במשפט מריה גונסאליס, אשת פרו דיאס די ויליארוזביה (154 № 383 fol 15r).

¹⁵⁹ משפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל (154 № 384 fol 36v).

¹⁶⁰ "...E que este confesante bautizó a un fijo suyo que se llama Juanico que [h]a dos años, e le fizo bautizar en sabado. E que este confesante holgó el dicho día de sabado, e que ovo plazer de bautizar en sabado por la afición que este confesante tenia a la guarda del sabado".

אמנם, המעשה אירע ב־1510, אבל הלך־רוחה של הנאשמת ראוי שייזכר. ואין היא יחידה במעשה זה. גם מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, הטבילה את בתה ביום־השבת. היא הודתה במשפטה שהתכוונה לעשות זאת באותו יום משום שרצתה לשמור גם את יום־השבת. בוידויה הוסיפה שכחודש לאחר הטבילה הלכה בשבת למנזר סנט־דומינגו למיסה, ואף זאת עשתה כדי לשמור את השבת (154 № 384 fol 15r—15v). נראה שלפנינו סימנים ברורים של שיטה לשמירת שבת, אך גם יסודות ליצירת סינקרטיזם דתי.

¹⁶¹ הוא ה־3 במאי. הדברים בעדותה של חואנה רואיס, במשפט אינס לופס (162 № 497 fol 25r):

"...E que agora el día de Santa Cruz de mayo que cayo en sabado oyo este testigo como la dicha Ynes Lopez dixo que no quería holgar porque hera sabado, que sy otro día fuera gelo holgara".

ליום-השבת נתקיימה עוד בעשור השני של המאה ה־17. היא מגלה את עולמם הפנימי של אנוסי סיאודד שעמד באורו המיוחד במינו זמן רב לאחר הגירוש. תיאורים של הדלקת נרות-שבת נמצא במשפטים שנערכו קודם לגירוש כבמשפטים שנערכו לאחריו. אך נראה שבימים שלאחר הגירוש מצוה זו היא אחת מאלה שאנוסות מתיחדות בהן, אף-על-פי שהאינקויזיציה האשימה בה גברים ונשים גם יחד. הדעת נותנת שמנהג הכנת השענה לנרות נתקיים כדבר-קבע אצל האנוסים,¹⁶² בלי שהגירוש יפסיקו. בדרך-כלל הקדימו בהדלקת נרות, שהיו בהם כמה וכמה פתילות,¹⁶³ לאחר שפובד הבית ונפרשה מפה לבנה על השולחן,¹⁶⁴ והנרות הוסיפו לדלוך עד שפכו מעצמם.¹⁶⁵ יחס מיוחד להדלקת הנרות נמצא במשפט אחר, שבו מספרת משרתת אחת כיצד טענה גברתה בשעת הדלקת נר חדש קודם לשבת ואמרה שהדליקה אותו במקום הנר שהדליקה קודם-לכן אשה רעה המביאה רעה.¹⁶⁶ אנוסה זו ניצלה איפוא אמונה תפלה, כדי שתהא בידיה הזדמנות לקיים כראוי מצוה אחת ממצוות תורת משה.

חדודו של לילה-השבת בחייהן של אנוסות משתמע בעיקר בימים שלאחר הגירוש, וככל שנתרחק מתאריך הגירוש, משגברו והלכו זכרונות העבר של חיים יהודיים. נמצא שתחושת לילה זה גוברת וזוכה להערכה מיוחדת בחייהם של אנוסים. הוא מוסיף ומקבל: חדוד בדרכי כיבוד הבית, בהכנת תבשילים לשבת, בלבושו של הפרט ביום השבת, בהדלקת הנר (שהודלק אף כמה שעות קודם כניסת השבת),¹⁶⁷ ברחצה ובהתכוננות לקבלת יום-השבת. כמה משפטים מספרים על חימום מים לרחצה ולביי-

¹⁶² עיין משפט חואן גונסאלס אסקוחידו (154 № 360 fol 4v). עדות אנטון די הרירה נוגעת לשנת 1469; והשוה משפט איובל די לוס אוליבוס (173 № 631 fol 3r).

¹⁶³ עדות חואן מרטינס, פועל, במשפט חואן גונסאלס פינטאדו (154 № 357 fol 12v). ¹⁶⁴ mantel blanco; משפט חואן פאלקון, סוחר-תבליים (146 № 235 fol 2r), עדות מנסיה אלונסו, אשת אלונסו די קאסיריס. מעשה זה מתואר במשפטים רבים.

¹⁶⁵ במשפטים רבים. נביא כאן תיאור מפורט ביותר: "...E que por mandado de la dicha su madre linpiava este confesante los candiles los biernes en las tardes mas tienpo, non que los otros días, e les ponía mechas nuevas e los encendia mas tenprano que otras noches, e que se estaban encendidas los dichos candiles toda la noche fasta que apagaba de suyo. E que la dicha su madre e hermana ponían en un palacio donde dormían, donde estauan dos camas uno al rincon de la una cama e el otro al rincon de la otra cama. E que las otras noches de entre semana no encendían comunmente más de un candil, e le encendían más tarde que las dichas noches de biernes en las noches e le amataban al tienpo que se acostaban".

וידוי אינס די מרידה (167 № 579 fol 3v). המדובר בצעירותה של המתנדה, כלומר קודם לגירוש.

¹⁶⁶ משפט מריה גונסאלס, אשת רודריגו די צ'יליון (155 № 386 fol 5r).

¹⁶⁷ עיין שם, fol 17r, וכן שם, fol 11r—11v.

שום המים בעשבים מיוחדים. משנתרחצו הנשים היו מתקשטות ומתפוחות.¹⁶⁸ הטבילה והרחצה קודם השבת אולי סימן הן להתהוותן של מסורות מיוחדות לאנוסים כהד למעשים שאמותיהן של אנוסות אלו קיימו אותן כיהודיות. לכן מיוחדים מעשים אלה, בעיקר כשנעשתה הרחצה בצוותא, בהתכנסות שאותן אנוסות קיימו לאחר ליל-שבת, ובשיחות שניהלו ביניהן באותן פגישות של ליל-שבת. על מעשה חשוב אחר, הקשור אף הוא בתיאור השבת (ובודאי גם בחגי ישראל), למדים אנו מדרכם של אנוסים בקידוש ובברכת-המזון. משפטים רבים מעלים כיצד היה ראש-המשפחה מקדש על היין ונותן לשתות מכוס של ברכה לכל אחד מן המסובים לסעודת השבת או החג.¹⁶⁹ ומצויה בידינו פתיחתה של ברכת-המזון בספרדית:

"Bendigamos a Dios, que de lo suyo comemos e de lo suyo beuemos bendito sea El y su nombre".¹⁷⁰

("נברך אלוהינו שאכלנו משלו ומשלו שתינו. ברוך הוא וברוך שמו"). אך אין לדעת אם הברכה נאמרה בעברית והעדה תירגמה אותה לספרדית. מכל-מקום, באה מצוה זו לידי ביטוי באורח-חיהם של אנוסים.¹⁷¹ להשלמת תיאור אורח-חיהם היהודי של אנוסי סיאודר ריאל לא נצא ידי חובתנו אם לא נוסיף עוד כמה מצוות ומסורות שנתקיימו בידיהם.

החסידות שבאנוסות נהגו להפריש חלה ולשרוף באש מן החלה שהוכנה לאפיה.¹⁷² הפרשת-חלה זו נתקיימה קודם לגירוש ולאחריה. אך כיון שעדויות מעטות בידינו על המעשה, הדעת נותנת שהיא ענינן של נשים חסידות וצדקניות.¹⁷³ גילוי אחר

¹⁶⁸ עיין שם ובמשפט חואן די טיבה (185 № 810 fol 10r). היו שמות קליפות של תפוחי-זהב ורוזמרין (מין תבלין, romero).

¹⁶⁹ עדות חואנה רואיס, במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 5v); והשוה גם במשפט חואן די סיאודר (139 № 144 fol 3v), ובמשפט ליאונור גונסאלס (154 № 369 fol 5v), וכן שם, 5r, על הקידוש שעשה בעלה בשנת 1469. בעדות זו יש תוספת לברכה שבירך האב את ילדיו ושם ידיו על ראשיהם. לדרך זו יש עדויות הרבה, וגם נשים נהגו לעשות כן. עיין, למשל, במשפט אינס די מרידה (167 № 579 fol 6r—v).

¹⁷⁰ עדות חואן די לאס היגואראס במשפט חואן דיאס, הוא חואן דינלה (143 № 189 fol 4r); והשוה גם עדות ביאטריס, בתה של אליוורה גונסאלס, במשפט חואן די סיאודר (139 № 144 fol 3v), שסנצ'ו די סיאודר היה "מברך את השולחן" (bendesia la mesa). כן יש להסב את תשומת-הלב לצורה Dios שלא היתה נהוגה בין אנוסים (ביניהם היתה נהוגה הצורה Dio). צורה זו ייתכן שיצאה מפי העד, או שהנוטריון שרשם את דבריה רשם על-פי דרכו.¹⁷¹ אולי כדאי להעיר כאן על מזונם של אנוסים בשבת ובמועד, כנוצר בעדויות. נמצא אותם אוכלים בשבת דגים, גור, ביצים, הצילים ממולאים (משפט ליאונור אלוואריס, 133 № 61 fol 18r—8v); חסה, צנון, גבינה, בשר, פירות (במשפטים הרבה). נראה שאין תפריטם מגוון ומיוחד במינו. הדעת נותנת (להוציא בשר ודגים), שהוא בא מאספקה עצמית.

¹⁷² עיין במדבר ט"ו, כ'.
¹⁷³ התובע במשפט חואנה די לוס אוליבוס (173 № 636 fol 3r); המעשה—קודם לשנות ה-80 של המאה הט"ו, ושם עדות פרנציסקו די מסה (11r), וכן במשפט אינס די מרידה בוידויה על אמה, ביאטריס אלונסו (167 № 579 fol 4v).

נמצא במעשה של האנוסה ביאטריס אלונסו, שהיתה שורפת את צפרניה שנטלה, או קוברת אותן באדמה.¹⁷⁴ ונראה שנתקיים בה מאמר מפורש: "שלושה דברים נאמרו בצפרנים: שורפן - חסיד, קוברן - צדיק, זורקן - רשע" (נידה י"ז; ועיין גם מועד קטן י"ח).

מקום מיוחד בדרך־חיהן של אנוסות סיאודד ריאל תפסה הטבילה.¹⁷⁵ מסתבר שבכמה בתי אנוסים נמצאו מקואות־מים, ולא רק בני אותו בית טבלו באותו מקוה, אלא ייתכן שגם אנוסים אחרים, קרובים, באו לאותו מקוה לשם טבילה. טרזה, אשת אנטון רודריגס, מספרת על אמה־חורגתה אֶלדוֹנסה רודריגס, שהלכה ביום ששי אחר הצהריים לטבול בביתו של סנצ'ו די סיאודד.¹⁷⁶ הדברים עולים בבהירות מטענת התובע במשפט חואן די סיאודד, כשהוא טען על איזבל גונסאליס, שהיא "טבלה [או עשתה טבילה, כדבריו] כדרךן של יהודיות".¹⁷⁷ מקום של מקוה־מים (cuenca) היה גם בביתו של חואן די הרירה, ואם בשני מקומות מדובר, הדעת נותנת שמצוה זו לא היתה ענין ליחידים בלבד, ואנוסים רבים שומרי־אמונים נהגו לקיים מצנת טבילה.¹⁷⁸

אף נמצא צעירות טובלות קודם נישואיהן, אלא שמעשה זה היה בפלמה, מקום־מקלטם של אנוסי סיאודד ריאל לאחר פרעות 1474, ואף־על־פי־כן אין בכך כדי לגרוע מן המעשה. טבילה זו נעשתה, בהשראת מרי דיאס, סרירה, ואנוסים אחרים,¹⁷⁹ לאנוסה קונסטנסה די בוגיליה שנישאה לפרו פראנקו.¹⁸⁰ היא נטבלה בנחל בפלמה, ולאחר־מכן שב פראנקו די טרוחיליו, רבם של אנוסים שם, וערך לה קידושין כדת משה וישראל. מעשה זה של חופה וקידושין בידי רב עולה בקנה אחד עם דרכם

¹⁷⁴ אינס די מרידה (שם, fol 4v):

"...E que bio este confesante algunas vezes cortarse las uñas la dicha su madre e juntarlos e hazer un hoyto en el suelo e meterlas alli e cobrirlas con tierra, e otras vezes la hechaba en el fuego".

מנהג זה עוד נתקיים בין אנוסות במאה הט"ז. עיין עדות מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, המוסרת על אלויירה, בתו של דג'ו די הארו, שאף־על־פי שהיתה אילמת קיימה מצוה זו (154 № 384 fol 13v).

¹⁷⁵ על היחס לטבילה עיין בפרק הדן ביחס אל הנצרות.

¹⁷⁶ "...en aquel tienpo que la dicha su madrastra se fué a bañar por dos veses viernes en la tarde en agua tibia segund ella desia ende casa de San-cho de Cídad" (משפט סנצ'ו די סיאודד, 139 № 143 fol 11r; המעשה - ב"1473).
¹⁷⁷ "fiso la tibia como fasen las judias": 139 № 144 fol 2r, 3v.

את דבריו על עדות ביאטריס, בתה של אלויירה גונסאליס.

¹⁷⁸ ענין זה מתייחד לאור דברי הריב"ש (שאלה ו', דפוס וילנא תרל"ט): "שהרי לא היה להן אז אחר הגזירה [של קנ"א] מקוה טהרה".

¹⁷⁹ עדות קטלינה די סמורה במשפט מרי דיאס (143 № 196 fol 8r). לקטלינה נודע על המעשה בשנת 1481, והיא העידה עליו ב"1483.

¹⁸⁰ אין לנו ידיעות שנידונה. איש בשם פרו פראנקו, בעל כינוי הזקן, היה בפלמה ושימש לאחר־מכן עד מטעם התביעה. הוא זכה לכפרת־עוונות. עיין עלין Leg. 262 № 3 fol 4r.

של אנוסי ספרד כולה.¹⁸¹ בקשר לנישואין עוד נמצא אנוסות המשתמשות בקמיעות. כדי שתשאנה חן בעיני בעליהן.¹⁸²

אנוסי סיאודד ריאל נהגו לקיים מנהג "עשיית קדש" לרך הנולד. איננו יודעים מהו מקורו של מנהג זה, והיו חוקרים שניסו לקשרו במושג ה־*fatum* הרומאי.¹⁸³ אך הקושי הוא בכך, שהאינקוויזיציה ראתה בכל המעשה מנהג יהודי, והפועל המגדיר מעשה זה הוא *fadar*, כמצוי בספרות הספרדית. על יסוד צירוף העדויות המדברות ב"עשיית קדש" (*hadas*) אולי נוכל ללמוד על מנהג זה לכל פרטיו ועד היכן ניתן לו גוון יהודי. "חדש" עשו למען הרך הנולד כלילי השמיני (הקרוי בשם "ליל חדש"), קודם יום מילתו, ומסתבר שעל שום הקשר למילה נטפלה האינקוויזיציה לענין זה. העדויות מוסרות על צעירות וקרובות שנתאספו בחדרה של היולדת, הלבישו את הרך הנולד בלבן, שרו ורקדו כשהן מלוות עצמן במצלתיים ומיטיבות את לבן במאכל ובמשקה. במקום אחד אף נמצא שריד לשיר שהושר באותו מעמד: *hadas, hadas, hadas buenas que te vengas* ייתכן שב־*buenas fadas* (או *hadas*) כאן עולות בקנה אחד עם *albas fadas* של המנהג הכללי הספרדי; אך אין לדעת בנדאות גמורה מה הן נקודות־המגע בין המנהג היהודי למנהג הכללי. מכל־מקום זהו מנהגם של אנוסים, והאינקוויזיציה שפטת אותם על כך וראתה בקיום המנהג מעשה חמור.

שיטה שלמה בקיום מצוות הקשורות בנפטר נמצא במשפטיהם של אנוסי סיאודד

¹⁸¹ עיין ש' אסף, "אנוסי ספרד ופורטוגל בספרות התשובות", בספרו "אהלי יעקב", ירושלים תש"ג, עמוד 156. ועיין שם למקורות בשו"ת, והשווה: J. Zimmels, *Die Marranen in der rabbinischen Literatur*, Berlin 1932, p. 23, 40, 59, 91.

¹⁸² עדות פרנאן פאלקון במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 14r). מאיסטרי פרנאנדו הוא שהכין את הקמיע בשביל בתה של קטלינה, גראסיה די גראדו. הוא מתאר את חיפוש הקמיע ואת השמחה לאחר שמצאו אותו.

¹⁸³ M. Menéndez Pelayo, *Historia de los heterodoxos españoles* 1, ed. E. Sánchez Reyes, Madrid 1946, p. 408; 2, 1947, p. 425.

הוא מביא מקורות המורים על קיום מושגים כ־*malas fadas* ו־*albas fadas*.¹⁸⁴ הרי צירוף עדויות:

"...que en su casa quando le nascia algund fijo lo fadauan, de la manera y forma que se acostumbra entre ellos faser, vestiendo la criatura de ropas blancas e linpias. El venian muchas doncellas e otras mugeres a tañer y baylar a las syete noches".

המעשה – בשנת 1478 בקירוב. עדות ביאטריס, בתה של אלויירה גונסאליס, במשפט חואן די מדיד (139 № 144 fol 3v); והשווה עדות מרינה גונסאליס, אשת פרנציסקו די סולידו (155 № 388 fol 2r):

"...Item dixo que al tienpo que paría, seyendo biba, veyá que hasia las hadas, y venian alli donzellas e otras sus parientas e tañían alli panderos e comían muchas frutas e alla hasían las hadas".

עדות מיגל דיאס, חייט, במשפט ביאטריס אשת רודריגו האלקאידי (137 № 99 fol 4v), ושם עדות מרינה גונסאליס (5r), המעלה את הפזמון שהועלה לעיל.

ריאל, על כמה אנוסים נאמר שהיו מקבלים את וידוייהם של גוססים, ואין ספק שהללו שקיבלו וידויים מן המעולים שבעדת האנוסים הם, ויזכרו כאן חואן גונסאלס אסקוזידו, חואן מרטינס די לוס אוליבוס וגונסאלו אלונסו פודרידו.¹⁸⁵ אף נמצא שנתקיימו בנפטרי סיאודד ריאל מנהגי טהרת המת, ואין משפט, שבו מדובר על פטירה, שבו לא תתואר טהרתו של המת על־ידי בני־המשפחה.¹⁸⁶ וכך, כפי הנראה, היה מקובל עליהם. אף נוהגים היו לקבור מתיהם בתכריכים.¹⁸⁷ מקום־קבורתם של אנוסי סיאודד ריאל היה בבית־הקברות של סן־פרנציסקו (honsario de San Francisco),¹⁸⁸ וכבר העלינו לעיל, בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל, בעיות הקשורות במקום־הקבורה ובדרכי־הקבורה בעזרתן של חבורות קברים עד למחצית המאה ה־ט"ו בקירוב. העדויות שבתיקי משפטיהם של האנוסים נוגעות למחצית השנייה של המאה ה־ט"ו, והן מביאות לנו גם תיאורי־קבורה בקרקע בתולה מחוץ לבית־קברות זה.¹⁸⁹ וזה היה רצונם של אנוסים. דרכי־קבורה אלה עולות בקנה אחד עם פעולת פתיחת הקברות שנעשתה בידי ד"ר תומס, שהופיע מטעם ארכיגמונה של טולידו, דון אלונסו קאריליו בסיאודד ריאל.¹⁹⁰ כן נמצאו

¹⁸⁵ על חואן גונסאלס אסקוזידו נאמר: "...yngeriéndose a consolar e confesar a los enfermos en articulo de la muerte asi como judio" (154 № 360, במשפט, (התובע) fol 3r). לפי עדותו של אנטון גונסאלס (4v) הוא confesor de los confesos יחד עם גונסאלו אלונסו פודרידו. הענין קודם לשנת 1459. על חואן מרטינס די לוס אוליבוס נאמר על כך בפסק־הדין שהוצא נגדו (165 № 551 fol 8v).

¹⁸⁶ עיין, למשל, במשפט ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 5r) על טהרתו של דיגו די לוס אוליבוס (עדות חואן מרטינס די אלקארס) ובמיוחד במשפט חואן די־אס, דונסיל (143 № 190 fol 6v); שם נאמר על טהרת נפטרת: (vañar encima de una tabla); וכן משפט חואן די־אס, הוא חואן דינלה (143 № 189 fol 4r); ומשפט רודריגו מארין (164 № 543 fol 6v). על הנוהג בימי־הביניים עיין בקינתו של ר' אליעזר בר' יהודה על אשתו: נעמה מרחצת מתים ותפלה להם בגדים. עיין א"מ הברמן, "ספר גזירות אשכנז וצרפת", ירושלים תש"ו, עמוד קס"ה, ובמקומות הרבה. וזהו גם המנהג שהיה נהוג בספרד, שהטהרת היא ענין לנשים.

¹⁸⁷ על מרינה ג'נטיל, שציותה על בעלה שיתן 30 מידות בד לחכריכים, עיין לעיל בפרק הדן בדמותם של אנוסי סיאודד ריאל (150 № 299 fol 3r); והשוה עדות מרי גונסאלס, בתו של חואן די סוריא, במשפט ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 23r) וכן במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 15r) ועדות מרינה די קוקה במשפט חואן די צ'ינצ'יליה (140 № 162 fol 8r—8v).

¹⁸⁸ עיין, למשל, עדות מרינה די קוקה (שם) על קבורת חואן גונסאלס די סנטאיסטיבאן, אביר־חורגו של חואן די צ'ינצ'יליה.

¹⁸⁹ עיין עדות חואן די אספינוסה במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 11r). במשפט אחד (מרינה גונסאלס, אשת הבאצ'ילר אבודרמי, 152 № 323 fol 3r—3v) נמצא את קרובי הנפטר מכינים כר מאדמה לראשו של הנפטר. העידה חואנה גארסיה: "...e mandaron a este testigo feneher vna almohada de tierra para la poner a la cabecera".

¹⁹⁰ עיין לעיל בפרק על תולדות אנוסי סיאודד ריאל.

לנפטרים מקוננות, כנהוג ביהדות ספרד, אלא שהללו היו מאנוסות סיאודד ריאל,¹⁹¹ או מבני-משפחתו של הנפטר והנפטרת.¹⁹² מצנת השבעה נתקיימה בידי אנוסים, אלא שכמעט כל העדויות מדברות בתשעה ימי-אבלות של קרובים, והדעת נותנת שנצטרפו לעדים שני ימים שעברו, כנראה, מיום פטירתו עד לקבורתו של הנפטר. בכל ימי-האבלות אכלו האבלים על הקרקע או על-גבי דרגשים נמוכים ולא אכלו בשר ומאכלי-בשר, כי אם דגים וביצים, ירקות ופירות,¹⁹³ ושמך כוס מים במטבח שבביתו של הנפטר, ביום-השבת ובכל ימי-האבלות, כדי שנשמת הנפטר תבוא לטבול ולהצן בכוס זו.¹⁹⁴ כן לא שאבו מים מן הבאר

¹⁹¹ הביטוי הוא *endechar*. קטלינה די סמורה שימשה מקוננת. עדות מרי גונסאלס במשפט ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 23r).

¹⁹² עיין למנהג יהודי אראגון, שו"ת הריב"ש, סימנים קנ"ח, תק"ח.

¹⁹³ לתיאור זה יש בדרך כלל לשון אחת:

"...que le fizieron alli el cohuerdo e comieron en el suelo nueve días pescado y huevos".

כך, למשל, במשפט מרינה גונסאלס, אשת הבאצילר אבודרמי (152 № 323 fol 3r—3v), וכן בעדות מריה גונסאלס, בתו של חואן די סוריא במשפט ליאונור דיל אוליבה (173 № 631 fol 23r). עדות מרי לופס, אשת פרנאנדו מונידירו, במשפט רודריגו מארין (164 № 543 fol 6v). המעשה—שם בשנת 1448. בעדות יש תוספת מעניינת:

"...Preguntada: ¿porque non comieron carne? Dixo que, porque desian que tenían cuerpo muerto".

עדות מיוחדת במינה על סעודת-אבלים נמצא בוידויו של חואן די צינציליה (142 № 160 fol 10v):

"...Iten dixo que algunas vezes comió a los cohuerços en Almodovar en casa de Çucen en el suelo en modo judayco. E que los abades comían gallinas a su mesa, y los conversos en el suelo garuanços e huevos. Iten dixo que comió a otros cohuerços en casa de la madre de Rodrigo de los Olibos e de Alfonso Gonsales Recuerdo".

לא ברור כאן ענין "ראשי המנזרים—הכמרים". ייתכן שכוונתו לביקור כמרים בבית הנפטר; במקרה זה התכוון לשתי סעודות.

מן הדין להעיר כאן כמה שונים מנהגים אלה ממנהגי-האבלות שנהוגים היו במיורקה: המתאבלים שם אכלו שנה שלמה לחם וזיתים בלבד. את המת הניחו כשפניו אל הקיר, טיהרוהו במים חמים והלבישוהו תכריך חדש (הגברים טיהרו גברים, והנשים—נשים). בפיו של הנפטר הניחו מטבעות. מן הזכדים שבבית הריקו את כל המים. עיין

B. Braunstein, *The Chuetas of Majorca*, Scottdale Pa. 1936, p. 57, 180 §30.

¹⁹⁴ "...Iten dixo que este testigo puso en la cozina donde el dicho bachiller murio, por mandado de su muger, vna escudilla con agua e vn candil encendido, que estuvo alli nueue dias para en que se vañase el alma".

עדות חואנה גארסיה במשפט מרינה גונסאלס, אשת הבאצילר אבודרמי (152 № 323 fol 3r—3v); ועיין שם בפסק-הדין (4v). לתיאור הכנת כוס-מים זו יש תוספת בכמה משפטים (אינס לופס, אשת אלונסו די אגילרה, 162 № 497 fol 3r—3v):

"...e unas tavajas e una aguja de sal mar [en la escudilla] e candyles encendidas, creyendo como judia que alli se venían a vañar las almas de

במשך כל ימי־האבלות.¹⁸⁵ בדרך קבורת נפטריהם ובאבלות שקיימו אחריה ביטאו אנוסי סיאודד ריאל את יחסם העמוק אל אורח־חיים היהודי ועשו חסד של אמת כדרכם של יהודים.

להשלמת תיאור אורח־חיים היהודי של אנוסי סיאודד ריאל נוסף כמה דברים על ענין השבועה שהיתה נהוגה ביניהם.

מקובלת היתה על אנוסי סיאודד ריאל שבועה בנוסח יהודי ספרד, שנהגו אנוסים להישבע בתורת משה ובעשרת הדיברות.¹⁸⁶ מידת דבקותם של אנוסים ושלומי אמונים בכוחה של השבועה היהודית מסתברת לנו מאפיזודה מיוחדת במינה. בדין־דברים, שהיה לאלואר דיאס עם חואן מרטינס די לוס אוליבוס, לא רצה האחרון לקבל ממנו שבועה בשם "אל חי" ("Dios bibo"). רק משנשבע אלואר דיאס בתורת משה קיבל חואן מרטינס די לוס אוליבוס את דבריו, ומכאן ואילך נעשו השנים ידידים.¹⁸⁷ הנוסח המלא של השבועה עצמה שנהוגה היתה אצל אנוסי סיאודד ריאל (וגם אצל יהודי ספרד) נמצא בתפילה אחרת שאמרה חואן די פיס:

"...Que el criador esta en el cielo e crió el cielo e la tierra e partió el mar por doze carreras e sacó el pueblo de Ysrrael de poderio del Rey Faraon, así Señor tu me apiada e libera".

("כי הבורא בשמים והוא ברא את השמים ואת הארץ וגזר את הים לשנים־עשר שבילים והוציא את עם ישראל מיד פרעה; כך, אדון, רחם עלי ופדני").¹⁸⁸ במקום אחר ציינו כי לפנינו השבועה הרנוחת בין יהודי ספרד עד לימי הגירוש ממש.¹⁸⁹ ואין צורך שנאריך בזה כאן. אבל גם בדרך־חיים זו שמרו על המסורת שנתקיימה בידיהם בהיותם ביהדותם.

מתיאורי התפילה והקריאה שהועלו לעיל למדנו על נושאים של הקריאה וראינו אילו תפילות נשתמרו בפייהם של אנוסים דורות רבים. אבל משם מסתבר לנו שהיו בידיהם ספרי תפילה ומקרא, ואנוסים רבים היו מבססים את דבריהם על כתובים שונים.²⁰⁰ בביתו של סנצ'ו די סיאודד נמצאו ספרי־דינים,²⁰¹ וספרים דומים להם

los muertos".

והשוה עוד עדות פרנציסקה דיאס, במשפט דיגו ליפס (160 № 477 fol 11v). לענין זה של הנשמה הטובלת עיין מה שנאמר ב"לבוש" בסימן רצ"א על השותה מים בשבת שהוא כאילו גוזל את המתים שנשמותיהם באות להצן במים; ועיין עוד בסידור "אוצר התפילות", ת"ד. "y no sacaron en aquellos dias agua del pogo" עיין עדות מרינה די קוקה במשפט חואן די צ'ינצ'יליה (140 № 162 fol 8r—8v).

¹⁸⁶ רודריגו מארין (164 № 543 fol 6v), עדות מרי לופס).

¹⁸⁷ עדות אלוארו קארדוסו במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 6r).

המעשה—בשנת 1464. שבועה ב"אל חי" נזכרת בתפילת אנוסה אחת מאוקאניה, קטלינה גומס, במשפט שנערך ב־1488. עיין י' בער, תעודות 2, עמוד 403.

¹⁸⁸ בידויו של חואן די פיס במשפטו (148 № 267 fol 11v); והשוה פירוש רש"י לתהילים קל"ה, י"ג.

¹⁸⁹ H. Beinart, Scripta Hierosolymitana 7 (1961), p. 177 n. 58.

²⁰⁰ כך, למשל, אלונסו גונסאלס דיל פרשינל. אלונסו מרקוס מספר עלי (184 № 800 fol 17r):

נמצאו בביתו של אנוס חשוב אחר, חואן דיאס, הוא חואן דינלה.²⁰² בביתו אף נמצאה מגילת איכה שהיה מעיין בה (כנראה, בתשעה באב). והעד המוסר לנו על כך מוסיף תיאור של המגילה, שהיו בה "ציורים של להבות עולות כמו באח מבוהרת". באותו מעמד נתפתחה שיחה בין חואן דיאס לעד,²⁰³ ובה הסביר לו חואן דיאס שזוהי "האש הקדושה של קודש-הקדשים. וירמיהו הנביא נטל אש זו והסתירה, כדי שהאויבים שעמדו להחריב את ירושלים לא יקחוה עמהם. וה' אמר לנביא שאש זו עתידה שתתגלה בשעה שיבוא הקדוש מכל הקדושים".²⁰⁴ והרי תיאור זה לא זו בלבד שהוא מגלה את דרכו של אנוס זה בקיום מצוות, אלא שאמונה זו מקובלת היתה על אנוסי סיאודד ריאל. אנוס זה למד גזירה שוה על-פי הסיפור המצוי בספר חשמונאים ב', א', י"ט; ב', י"ב, המוסר על גילוי אש-הקדוש בידי אחד הכהנים בימי נחמיה. וכך עתידה אש זו לשוב ולהתגלות.²⁰⁵ ואולי הביטוי "הקדוש מכל הקדושים" ביטוי של העד הנוצרי הוא. מדבריו של העד משתמעת גם אכזבתו של חואן דיאס ממנו, משום שחשב למצוא בוא אנוס המגלה ענין, ולבו ואזנו פתוחים לדברי-נחמה. דומה עלינו, שנהיה גורעים אם נוסיף דברים לתיאור עושר חייהם היהודיים של אנוסי סיאודד ריאל. על אלה עמדו ולמענם עלו צדיקים וחסידיים על המוקד בקדשם את השם.

"...aprobando con muchas escripturas de profetas y con muchos libros que tenía e con la bluiua, porque era libre mucha leydo".

שנים מספרים אלה נמסרו לדון אלונסו קאריליו ואחד לפדרו קאריליו, אחיו של הארכיהגמון (עדות אינזל די מונטיאגודו במשפט ליאונור גונסאלס, 154 № 369 fol 4r). גם בבית מריה אלונסו נמצאו ספרים מן ה-juderia, כדברי העד, רודריגו די סנטה-קרוס 133 № 45) fol 5r—5v). הכוונה ודאי לספרי מקרא ותלמוד ולספרים יהודיים. השוה גם עדותו של חואן די מוראליס במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 12v).

²⁰¹ עדות חואן די אספינוסה (139 № 145 fol 11v).

²⁰² 143 № 189 fol 12v. הספרים היו ספרי דינים ומנהגים לפסח, חנוכה (hanuca), ראש-השנה (Ruxiariana) וסליחות (celahod). בעדות חואן גראנדי מצויים אותם דברים (שם 3v). הוא קורא לספרים: "libros pequeños en que estaban las reglas".

²⁰³ שמו-חואן די מוראליס. המעשה-בשנת 1463 או 1467 (143 № 189 fol 4r).

²⁰⁴ העדות כלשונה:

"...que estando este testigo en casa de Juan Dias o Juan Dinela le fallo leyendo en los plautos de Jeremias. Estaba el libro estorado y tenía unos fuegos como brasero. Preguntole este testigo: ¿que que cosa era aquello? E él dixo que era el fuego Santo del Santo Santorum, que Jeremias lo tenía para lo esconder, porque non fuese tomado de la mano de los enemigos que abian de destruir a Gerusalem. El qual dixo que lo abía escondido, e que Dios abia dicho a Jeremias no parecera hasta que venga el Santo de los Santos. E que este testigo dixo eso ya es conplido, ya vino quando vino el Spiritu Santo a nuestra Señora y también concebió por Spiritu Santo. El entonces cerro el libro y no quiso más fablar".

²⁰⁵ עיין, R. Ginsberg, The Legends of the Jews 4, Philadelphia 1940, p. 353, n. 30.

יחסם של אנוסי סיאודד ריאל לנצרות ועולם דעותיהם והשקפותיהם

לא רק באורח־החיים היהודי של אנוסי סיאודד ריאל מתבטא עומק ויקתם ליהדות. ערוותם לכל דבר שהוא יהודי תסתבר לנו גם אם נעיין בדעותיהם על הנצרות, הכנסייה והאינקוויזיציה. בפרק זה ננסה לערוך את חשבון־עולמם של אנוסים אלה, ואף־על־פי שאין דברים אלה רבים, יש בבחינתם השיטתית כדי להעלות פרק מאלף בתולדותיהם. דרך־חייהם היא שחיבה אותם לקבוע עמדה ויחס אל הנצרות ואל עולמה הרוחני והגשמי. מצד אחד ירשו אנוסים אלה את תפיסתה של היהדות כלפי עולם זה, ולתפיסה זו נוספו גם דברים מתוך אכזבה עמוקה של לימוד דרכי הנצרות מבפנים. אנוסים אלה לא יכלו להשלים עם השקפת עליונותה של הנצרות על דת משה, כפי שפונתה בפיהם של נוצרים בשם ה"דת המתה"¹. בדרך־חייהם היהודית ביקשו להוכיח לעצמם כמה טובה תורת משה ורק בה עשויים הם למצוא תשובה לנפשם.² ואמונתם בתורת משה היא שהביאה אותם לנקיטת אמצעים כדי להינתק מחיים נוצריים. כבר אמרנו לעיל אילו אמצעים נקטו כדי להימנע מקיום חוקיה והוראותיה של הכנסייה; עתה נראה שבידנו להוסיף דברים שיוכיחו על קיום השקפות שבהן ביקשו לשלול בכלל את הנצרות ואת דרכיה.

נראה שיחסם של אנוסים לנצרות ולנוצרים משתקף בתשובתה של האנוסה ביאט־ריס, דודתו של רואי דיאס,³ על שאלה שנשאלה משום מה לא נתנדתה: "במה הם חטאי לאדון? במעשי־שוד, הריגות ושריפות – על כל אלה נמחל לי".⁴ היא התכוונה לומר שאלו הם מעשיהם של נוצרים, ועל אלה חייבים הם להתנדות. עדות זו אמורה לשנת 1459, וכל הכאב והעלבון הצורב שהסבו להם בשמה של הנצרות באו לידי ביטוי בדבריה של אשה פשוטה זו שנים רבות קודם שהאינקוויזיציה מילאה באנוסים את מוקדיה.

בדברים אחרים הביעו אנוסים את השקפתם על אלוהותם של מריה וישו. בכיוון זה נמצא אותם מבטאים השקפות, שמקורן בודאי באותן מסורות עממיות שבאו כנראה לידי ביטוי בסיפורי "מעשי ישו". מצאנו במשפטה של קטלינה די סמורה

¹ la ley mortifera או muerta. עיין כמעט בכל כתב־הביעה.

² עיין לעיל בפרק על אורח־החיים.

³ 139 № 98 fol 4v, עדות מרינה רודריגס, אשת לופי רודריגס די ולדיפניאס.

⁴ "...como señora no es razon que de tanto tienpo aca para recibir a nuestro Señor vos tornasedes a confesar. Dixo ella entonces: que señora, de que en que tengo pecado al Señor, que robos e muertos y que mas, todo lo tengo perdonado". הצעת הוידוי נוגעת לוידוי של הפסחא.

סיפור על אשה ששרפו אותה על שאמרה כי מריה היתה אשה פרוצה, והורתו ולידתו של ישו אינם בבתוליה.⁵ ובאותו משפט עצמו נאמר עליה שהיתה זונה יהודיה.⁶ במשפטו של חואן די לה סגרה מסופר על מריה שנישאה לפחמי אחד, "שרגיל היה להשכים בבוקר כדי לשרוף עצים לפחמים. פעם אחת בא נוצרי לכפר ושכב עמה. היא הרתה לו וילדה את ישו. ואת הרך שמו בכיב ליד פונדק, ושם נעשה לו אותו כתר. ובבוא הזמן הופיעו שם תורים ארוכים... ומשם לקחו אותו ותלוחו, ואלה היו היסורים שעברו על ישו".⁷ בדרך-כלל אמרו על הדת הנוצרית שהיא הלצה (burla).⁸ שהנוצרים מרומים הם בדתם,⁹ ונמצא אנוסים מתלוצצים על מריה. לפי דעה אחרת כל מעשה תחייתו של ישו הוא אמצאה של הכנסייה. וכזהו ענינו של לורוס הקדוש.¹⁰ חואן פאלקון, בשיחה עם נוצרי, שאל אותו: "אל מי יפנה לעזרה לו נפל לתוך נהר". משהשיב לו הלה שיפנה אל הבתולה מריה, השיב שיעשה מעשה-שטות, שכן עד שזו תקח את בגדה ותפנה אל בנה הוא היה טובע. "פעם אחרת תפנה אל האדון", יעץ לו. אחיו של העד תפס את סכיניו וביקש לרצוח את חואן פאלקון, ורק לאחר שאביו של העד התערב ופנה אל חואן פאלקון וביקש ממנו שלא ידבר בביתו בעניני הדת הקתולית, נרגעו הרוחות.¹¹ אותו חואן פאלקון נוהג היה להשיב למי שאמר וקרא

⁵ עדות מריה, בתה של קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 14r): "...que nuestra Señora la Virgen Santa Maria era una muger común. E que entonces respondió la dicha Catalina [de Zamora], que maravilla, nunca oyestes vos desir que era una ensangrentada".

⁶ עדות פראנץ פאלקון (14r): "...duelos la diese Dios, que era nuestra Señora una puta judihuela".
⁷ "...que Santa Maria que avia casado con un carbonero judio y que madrugó a faser carbon. Y que vino un christiano a villa y se echava con ella, y se empenhava del e pario un Ihesu Christo. Y gelo tomaron como nascio y lo metieron en un alvañar de una aluerca, y que alli se fisiera aquella corona que tiene. Y que en tienpo cabe aquella aluerca auian unas colas grandes que parescia en sirillas, que de alli lo colgaron. Y que aquella era la pasión que Ihesu Christo avia passado".

הכוונה במושג "נוצרי" היא לגוי. הסיפור מוכיח כמה נתערבבו הדברים לעדה אוראקה נוגנט, במשפט חואן די לה סגרה (184 № 800 fol 4v). עיין ח' ביינארט, תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 50. דברים אלה לא הובאו בפסקי-הדין.

⁸ שם. במשפט חואן די לה סגרה. על כך כבר עמד אלונסו די אספינה, Fortalitium Fidei, Liber II, Consideratio VI, Haeresis I, fol XXIX—XXX.

⁹ עדותהוידויה של מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל (154 № 384 fol 27r—27v); דבריה מעידים גם על יחס אל הנוצרים הנתפסים לאפשרות של אמונה בדת שבה הם נמצאים מרומים.

¹⁰ עדות רודריגו טריסטאן ופרנציסקו די טולידו נגד פדרו רודריגס במשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריוביה (154 № 383 fol 19v).

¹¹ עדות אלונסו די קאמארגו במשפט חואן פאלקון הוקן (146 № 236 6r): "...¿quando cayeste en el rio a quien te encomendaste? Dixo su hermano

"סנטה מריה" במלים: Nunca la Santa Maria venga por ti, ואם הזכירו את יוחנן (המטביל) אמר: Mal Juan venga por ti.¹² ועוד נשוב להשקפות אחרות שלו.¹³ אנוס אחר, חואן די טיבה, היה יורק כל פעם שהזכירו את שמו של ישו בשעת המיסה;¹⁴ והיו נשים שהיו שולחות אצבע משולשת אל עבר איקונין של מריה בשעה שהעבירו אותה בתהלוכה או בעברון על-פני כנסיה.¹⁵ צירוף תיאורים מועטים אלה מעיד על רחשי לבם של אנוסים כלפי דתם החדשה, והם מבטאים מחשבות ומעשים כאחד, האמורים לעתים באומץ רב ובגלוי לפני נוצרים נאמנים. נדמה שגם על-ידי דברי לעג והיתול יצרו לעצמם אמצעי-הגנה מפני חדירת השפעתה של הסביבה הנוצרית, ובדרך זו גם השפיעו על אנוסים שנתפסו לאמונתם החדשה ועירערו בהם את יסודות אמונתם.

על מידה אחרת של יחס לדתם החדשה למדים אנו מאמצעיהם להימנע מלקיים את חוקיה. אנוסים מנעו עצמם מלהצטלב, מעשה שהוא ביטוי פשוט לאמונתם. על האנוסה אינס לופס מסופר, שבשעת התוית סימן הצלב הסתפקה בתנועת-ידה על המצח והכתף, ועל-ידי כך לא השלימה את צורת הצלב. במקום לומר "בשם האב, הבן ורוח הקודש" הסתפקה באמירה "בשם האב" בלבד. ובאמירתה זו יצאה לבטא את אמונתה בדת משה ויהודית. ופעמים אחרות אמרה: ישו, פדני, אלוהים, מן השטן. ואולי מותר לנו לשער שהתכוונה לפדות מדתה החדשה וממצבה.¹⁶ וכבר צוין לעיל יחסם לנצרות כשנמנעה פעם אחת מלשמור שבת, משום שאותה שבת חלה ביום הצלב הקדוש של חודש מאי.¹⁷

למעשה נמנעו אנוסים מלקיים את כל שאר הוראותיה של הכנסיה. ביחוד נקבע יחסם בהימנעותם מללכת למיסה ולקחת בה חלק. ובין ההולכים קיימת השקפה

deste testigo, a la Virgen Maria. Dixo él, fueste nescio en encomendarte a la Virgen Maria, que mientras ella tomase su manto y lo fuese a rogar a su hijo fuera el ahogado. Otra ves non te acaeste syno encomiendaste al Señor. Esto oyo este testigo, e su hermano echo mano a un puñal e lo quiso matar. E estonces su padre deste testigo le requirió que en su casa non fablase en la fe catholica, sino que si lo mentase que fuese a su culpa."

¹² עדות מרי סנצ'יס, אשת דג'ו די אנדראדה (146 № 236 fol 5v).

¹³ עיין עליו בפרק הדין בדמותם הציבורית והחברתית של אנוסי סיאודד ריאל.

¹⁴ המעשה – בשנת 1496. עדות מריה רואיס, אשת חואן פרנאנדיס (185 № 810 fol 11v).

¹⁵ עיין, למשל, במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 14v).

¹⁶ עדות לוסיה רואיס (162 № 197 fol 21v):

"...como la dicha Inez Lopez no se sabe santiguar ni se santiguo como christiana diziendo en nonbre del padre e del hijo, syno que se pone las manos en la frente e en el honbro por izquierdo e dize Ihesu, libre me Dios del diablo. E quando hasyan ademas de santiguarse alguna vez desia en nonbre de padre, e nunca desia en nonbre del hijo ni mas, salva de ocho [?] aca, despues que la ynquisicion está en esta cibdad".

¹⁷ עיין לעיל בפרק על אורח-החיים היתודי, ושם הערה 161.

שאין הולכים כדי להשתתף בה אלא משום הצו שאין להימנע ממנו.¹⁸ וכל הענין כולו אינו אלא הלצה אחת. אף בהיותם בכנסיה נמנעו בפועל ממש מלקחת חלק בתפילה ובטקסים הנהוגים בשעת התפילה.¹⁹ עם זאת נמצא אותם שוטפים את מיהטבילה מן הנטבילים.²⁰ אין בכלל מעשים אלה שום חידוש, וכבר מנה אותם אלונסו די אספינה והוכיח, שהללו מעשיהם של אנוסים הם בכל ימי קיומה של בעייתם. בדרך קבע טוען ומאשים התובע בהם כמעט כל אנוס, כאילו יד כולם בעבירות אלה על הנצרות.²¹ נראה שבראש וראשונה לא יצאו האנוסים אלא להכחיש לגבי עצמם את כוונת מובנם של הסקרמנטים, עיקריה של הכנסיה הקתולית, ואחר-כך את כל חוקיה והוראותיה. ודומה שגם בכך ביקשו לראות סימן לדבקותם בתורת משה. ההכחשה הפעילה של האמונה הנוצרית, עיקריה וחוקיה, מחויבת היתה ממציאותם הכפולה: כאנשים שנטבלו לדת חדשה, החייבים להאמין בה ולחיות על-פיה, וכאנשים שלא השלימו עם טבילתם זו וביקשו דרכים לשוב לאמונת אבותיהם ולשלמותם הנפשית. אי-השלמה זו הוסיפה ויצרה בלבם געגועים וכמיהה לכל דבר קטן וגדול בזכר עברם היהודי, וזהו הטרגדיה האישית של כל אחד ואחד מן האנוסים, שומרי-האמונים, בכל עמקה. ואם נראה באור זה את דרכם ואת כל מה שעבר עליהם בדתם החדשה, הרי שאין לדנום לחובה, כפי שביקשו רבים, בכל הנוגע לאי-השלמות עם מצבם החדש שאליו נקלעו, ועם דתם החדשה, שכל אלה שעברו עליה לא האמינו בה והעבירות עליה לא נראו כעבירות בעיניהם. מכאן נלמד שמיסודו הפתרון הכפוי לשאלת יהודי ספרד, כפי שביקשוהו לפתור מומרים, שביניהם ייזכרו פבלו די סנטה מריה והיירונימו די סנטה-פי, ועמהם אישי-כנסיה כויסנטי פרר ואחרים, החטיא את מטרותו. גם הפתרון שביקשו אחריהם לשאלת האנוסים אלונסו די אספינה, ותומס די טורקימדה וסיעתו, בעזרת מוסד לאומי העוסק בבעיות אמונה, אף הוא בויקתו לאותם אומללים, לא

¹⁸ "...e que fasía burla de la misa e desía que non la creya, e que aunque yva a la yglesia que no yva a misa, sino por conplir e non por yr a misa" (מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון, 155 № 386 fol 5r). ועיין גם במשפטו של מן גוטנזרס מאלמגרו שאמר על סקרמנט הלחם והיין שאין בו כל דבר, שכן הם מצויים בביתו של כל אדם (156 № 414 fol 12r, ועוד). עיין ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, עמוד 210. על יחס זה למיסה כבר עמד אלונסו די אספינה בספרו (שם), עיין לעיל, במבוא.

¹⁹ עדות לוסייה די אורווגניה במשפט אינס לופס (162 № 497 fol 20r): "...al tiempo que dezía el clérigo los Sanctus, ni quando dixerón las Agnus, que no se hirió en los pechos, e ni al tiempo que consumían el Cuerpo de nuestro Señor, uió este testigo como se dió ciertas vezes con amas manos sobre la barriga y no en los pechos como hazen los christianos."

כד נהג גם מן גוטנזרס, שהיה עושה תנועות-גנאי בשעת המיסה. הוא עשה זאת ב-1455 בקירוב (עדות מרקוס פרנאנדיס, שם 12v).

²⁰ מעשה זה ידוע בשמו dechristianar. עיין משפט חואן די פיס (148 № 267 fol 2r); מעשה זה היה ב-1456, משפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 5r); עיין על הענין אצל אלונסו די אספינה (שם) ועיין גם בפרק הון באורח-חיהם של האנוסים.

²¹ עיין, למשל, במשפטיהם של חואן גונסאליס פאנפאן; סנצ'ו די סיאודר; חואן די פיס, ועוד.

השיג את מבוקשו, אף-על-פי שעלה בידו להעלות על המוקד אלפים רבים מהם ולהכחיד את כפירתם בנצרות. עצם השימוש באמצעי-כפייה לפתרון בעיות היהודים האנוסים מוכיח שכוחם היהודי וגדולת חייהם ודרכם של האנוסים כיהודים עולים על האמצעים שנקטו נגדם ללא כל סייג. אוכלוסיה שלמה שאפה לחיות ביהדותה. ונראה ששאיפה זו מצאה את ביטוייה בדבריהם, כמאמרו של חואן די לה סנרה: ²² "בארץ התוגר ובארצות אחרות יכול כל יהודי, מאורי ונוצרי, לחיות על-פי דתו ואמונתו", ויחסברו של עדה-שמיעה לדברי חואן די לה סנרה שנתכוון, "שיש לנהוג כך גם במלכויות קסטיליה, שכל אחד יהיה על-פי דתו". ורצה אותו אנוס להביע את מחד-שבותיו על אי-הסובלנות של ספרד בימים שזו כבר הספיקה לעבור כברת-דרך גדולה בטיפוליה בשאלת היהודים והאנוסים גם יחד.

יחסם של אנוסים אל דתם החדשה לא נעלם מעיניהם של נוצרים. וכבר סופר לעיל בפרוטרוט כיצד העריכו נוצרים את דרכם של אנוסים ביהדות ובנצרות. אבל נמצאו נוצרים שטפלו על האנוסים עלילות-שוא ומעשי-כזב. ברם, יש לציין ולהדגיש, שאף כי לפעמים נמצא את התובע חוזר על דברים אלה בתביעתו לפני בית-הדין, הנה לא נמצא לעתים אותם דברים ועלילות אמורים בפסק-הדין. הדעת גותנת שבית-הדין (ולעתים גם התובע עצמו) לא קיבל ברצינות את דבריהם של העדים הללו, ואלו לא יצאו מתחום של סיפורי-בדים של עד או עדה בעלי כוונות-זדון. אף-על-פי-כן מבטאים סיפורים אלה הלך-רוחות ודעות. מצד אחד המשך הם לעלילות על יהודים שנתקיימו בימי-הביניים ומצד אחר באות דעות אלה לבשר את העתיד ליהפך לענין שגם האינ-קוויזיציה עוד תענה בו. על חואן דיאס, הוא חואן דינלה, ²³ נאמר שהחזיק בביתו צלב שהלקה אותו בכל יום ששי קודם כניסת השבת, ועלילה זו עתידה להצמיח פירות בימים מאוחרים מאלה שאנו עומדים בהם. ²⁴ לסוג זה של עלילות יש לצרף עדות על

²² עדות גונסאלו מוניוס, באצ'ילר, מן הפמיליארים של האינקוויזיציה (184 № 800 fol 11r).

הדברים אמורים ב-1494:

"...que en otros señoríos así como en tierra del turco como en otras partes dexauan a cada uno estar en la ley que quería, porque allá avia moros e judios e christianos. Et que a cada uno dexavan biuir en su ley. Et que la manera de su dezir dió a entender manifestamente que se debía hazer aquello mismo en estos Reynos de Castilla, que devían dexar biuir a cada uno en la ley que quisiese, y que esto vino a dezir el dicho Juan de la Sierra sobre pláticas en que yban hablando de la inquisicion, y que este Juan de la Sierra es reconciliado y su madre quemada".

²³ בכתב-התביעה: "...e tenia un crucifixo en su casa e lo azotaua las viernes" (143 № 189 fol 2r) en las tardes" fol 4v רשום שנשאר לנותריו להעתקה עוד שש עדויות: בין דברי אלה ודאי מצויה עדות זו. הענין מצוי גם בפסק-הדין שבמשפט חואן פאלקון הזקן, על חואן דיאס (146 № 236 fol 8r).

²⁴ במאה הי"ז, במשפטים שנערכו במדריד. נושא זה אף זכה להיות מונצח בציוריו של פרנסיסקו קאמילו (נמצא במוזיאון של באלאגיר וחלטרו שבספרד). עיין על הציור:

J. Millicua Illaramendi, El Cristo de los Agravios de Francisco Camilo, Me-

מציאת עוגת הוסטיה אצל חואן רמירס.²⁵ ואף-על-פי שבדרך-כלל התיחסו לדברים מסוג זה בחומרה רבה²⁶ לא מצאנו שבמקרה שלפנינו ניצלה האינקוויזיציה עדות זו, והיא כאילו נתבטלה מעצמה.²⁷

אף נמצא שהעלילו על האנוסים שאמרו דברי-גנאי על הנצרות והכנסייה. על אותו חואן דיאס אמרו, שבפיו היתה שגורה תפילה שביקשה מצד אחד את מותם ואת חורבנם של הנוצרים ומצד שני ביקשה שהללו יתגיירו ויהיו ליהודים.²⁸ ולא תפסה אותה עדה שיש כאן תרתי דסתרי. וזו לשון התפילה:

"Bendito tu Adonay, que no me fiste puerco para que me comiese el cristiano, y bendito Adonay Dio myo y de mis parientes, matalos y destruylos, tornalos a nuestra ley y a nuestros mandamientos".

("ברוך אתה ה' שלא עשיתני חזיר, כדי שיאכלני הנוצרי; וברוך אתה ה' אלוהי ואלוהי אבותי, הרגם והחריבם, הביאם אל דתנו ואל דינינו").

צירוף-דברים מוזר זה, שנתערבבה בו פתיחתה של תפילה עם בקשה לחורבן הנצרות, אינו אלא פרי אמצאתה של עדה זו שבודאי שמעה תפילות יהודיות; אך אולי ביקשה בדבריה למצוא חן בעיני האינקוויזיציה.²⁹ ואין צורך שנאריך בזה.

ברוח זו אף נאמר על מרי דיאס, סרירה, שהיתה מבקשת מאת ה' שיקום בנוצרים, אויביה,³⁰ ואין כל הכרח שהתכוונה לכלל הנוצרים. ועל אנוס אחר, חואן די טיבה, סיפרה עדה אחת שרוחו היתה עכורה עליו כל-אימת שלא עלה בידו כל בוקר לרמות נוצרי,³¹ להשלמת תמונה זו של דברים האמורים ברוח ההתכתבות המזויפת שבין צ'אמורו, "ראש עדת אנוסי טולידר", ליוסוף, "ראש קהילת קושטא",³² נוסף עוד את דבריה של קטלינה די סמורה על נזירות בה, כפי שיצאו מפיה של בריאולאנחיל די פאדיליה, אשתו של פרנאן פאלקון,³³ "שלא עשתה אותו נזיר אלא כדי שיכחיש

morias de los Museos Arqueologicos Provinciales 9—10 (1948—1949), p. 204 ss.

ראה גם י' בער, תולדות², עמוד 429, להאשמות מסוג זה בשנות השמונים של המאה הט"ו.
²⁵ עדות סנצ'ו די מורה (176 № 675 fol 34r). היא נמצאה בין ניירותיו של הנאשם.

²⁶ ראה, למשל, מה שאירע בברצלונה ב־1367, י' בער, תעודות 1, עמוד 399 ואילך.

²⁷ גם הסניגור במשפט זה דחה טענה זו.

²⁸ עדות קטלינה אלונסו במשפט חואן דיאס (143 № 189 fol 2v). הדברים אמורים לשנת 1469.

²⁹ אין עליה ידיעות שהיתה אנוסה.

³⁰ עדות פרנאנדו די טרוחילין (143 № 196 fol 10v).

³¹ עדות לוסייה פרנאנדיס (185 № 810 fol 10v):

"...hablando con cierta persona con quien el se confiava, estava hablando de los cristianos y el dixo que el día que el antes que se desayunase no engañava a los cristianos no estava en su seso ni se desayunava asta aver engañado a algund christiano" (הדבר מצוי גם בחביעה 7r).

³² עיין א"ז אשכולי, ציון י' (חש"ה), עמודים 136—137.

³³ 188 № 853 fol 15r. על עדות זו ברוחה חזר גם פרנאנדו די טוריס (שם 13v):

ויכפור באותו אל שבו הם מאמינים ובכל אותם דברים שעושים שם". ואף אם היו אלה דבריה, וקטלינה די סמורה זו נודעה בדברנותה ובפטפוטיה, אין בשום פנים לעשות מכאן הכללה שזו היתה השקפתם של כלל אנוסי סיאודד ריאל. והאינקוויזיציה ידעה היטב את ערכם ושוקם של דברים אלה, וראיה שאנוסה זו גידונה למלקות ולגירוש ממקומה בלבד. לסיפורי-בדים אלה צריכים אנו, כמדומה, להוסיף אף את סיפורו של עד אחד על חואן די לה סגרה, שהחזיק בביתו דודאים כדי לעשות בהם מעשה שיביא ענרון על האינקוויזטורים העתידים לבוא לעיר.³⁴ ואף סיפור זה הוא מחלומותיהם של עדים אחוזי התלהבות יתירה.

במשפטים רבים מובאות עדויות על השקפותיהם ודבריהם של אנוסים על האינקוויזיציה ודרכה. בהקמת האינקוויזיציה ראו כמה מהם שזו קמה כדי ליטול מהם את רכושם ואת כספם.³⁵ וכפי רצונם של מלכים כך חוקיהם. בעלת דברים אלה התכוונה לומר שהכל הוא לפי שרירות-לבם של המלכים, מכאן שכל הנידונים סבלו על לא עוול בכפם.³⁶ וכשעלה חואן גונסאליס פינטאדו על המוקד אמרה עליו קטלינה די סמורה, שכל הכפירה שהיתה בו נמצאה בביתו בבדים ובחפצים שהוצאו משם, והללו הם הכופרים, לשם כך קמה ונוסדה האינקוויזיציה ולא כדי לרומם את האמונה.³⁷ שתי השקפות בדבר מטרת הקמתה של האינקוויזיציה באו כאן לידי ביטוי. ונראה שהרעיון

"...si le meti frayle ficielo porque renegase de aquel Dios en quien ellos creen e de todas aquellas cosas que allí fassen..."

"...por darle al diablo, porque hera del diablo, e que sy entró en la yglesia es por renegar".

³⁴ עדות מרינה גונסאליס, אלמנה (184 № 800 fol 10v). עיין ח' ביינארט, תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 56.

³⁵ אינס לופס (162 № 497 fol 15r) :

"...e de los hereges ella dezía que todo se lo leuantauan con falsos testigos, e que no hazían la inquisición syno para sacar dineros e por robarlos. E que los que este año avian prendido en Alcaçar y Campo de Calatrava que era por aver dineros, diziendo en confirmacion de su mal proposito que alla yvan leyes do quieren reyes".

והשוה עוד במשפט אינס די מרידה (167 № 579 fol 12r ss.) :

"...que quemavan a muchos por tomalles las haziendas".

(השקפה זו עדיין נתקיימה ב-1522). בדיוק רב ביטא השקפה זו חואן רמירס :

"...que más quieren e procuran de aprovechar al rey, quemando a los reconciliados que han sido una vez reconciliados, e reconciliados que no han, por llevarles las haciendas, porque aprovechando al rey les da los obispados. E que los ynquisidores andavan por los lugares diziendo que todo es- conbravan por sacar dineros al rey" (עדות איובל די ברחוס, 176 № 675 fol 39v).

³⁶ התובע במשפט אינס לופס (162 № 497 fol 14v). הנאשמת התכוונה בדבריה לאמה ולאחיותיה.

"...que los avian condenado injustamente no seyendo ellos tales hereges, salvo que se lo leuantauan e los condenauan sin ellos merecerlo".

³⁷ עדות מריה די גוסמן (15r fol 853 № 188 ; והשוה שם עדות קטלינה פרנאנדיס (15r).

בדבר הרמת קרנה של האמונה הופץ בקסטיליה כבכל ספרד באותם ימים, וזוהי תפיסתם של נוצרים רבים. האינקוויזיציה והכנסיה עשו למען הפצת הרעיון הזה בכל שכבותיה של האוכלוסיה ואף נקטה צעדים מעשיים כדי לעורר את האמונה ואת המאמינים. האוטוריטי וכל הכרוך בו נראו כמכוננים למטרה זו, והאוכלוסיה שהשתתפה וחזתה בו הובטחה לה כפרת עוונות.³⁸ אלא שאנוסים רבים, עקב מעשיהם של האינקוויזיציה בהחרמת רכושם של הנידונים על-ידיה, ראו שכל כוונתה הבאת חורבן והרס על האנוסים. וכך גם פירשו את מעשיהם.³⁹ הם שאמרו שעל מעשיהם אלה ראויים האינקוויזיטורים שיירשו גיהנום ולא יצאו ממנו לעולם.⁴⁰ ודאי שהשקפות ודיבורים אלו נראו בעיני האינקוויזיציה בחומרה גדולה, והיא עשתה הכל כדי לעקור מן השורש בכל האמצעים שבידיה. גם שאר מעשיה של האינקוויזיציה ודרכה זכו לביקורת חמורה: כפרת העוונות ענין כפוי הוא עליהם,⁴¹ אף-על-פי-כן היו מן האנוסים שטענו שמוטב להם להתנדות ולזכות בכפרת עוונות, "ושתהיה בושיה בלב או כתם בפנים מאשר פגם בלב".⁴² אבל ספק אם יש לראות בדברים אלה נכונות מצד אנוסים להודות על עבירות שעברו ועל מצוות תורת משה שקיימו בסתר, כדי לזכות בכפרת עוונות וכדי שהאינקוויזיציה תניח להם. קריאה בתיקי נידונים של האינקוויזיציה מוכיחה כמה ידעו האינקוויזיטורים להבדיל בין אמת ובין שקר על נידוניה. אבל עם זאת היו לעתים חייהם של אנוסים, כהערכתם שלהם עצמם, תלויים "בדבריהם של שיכור אחד ושיכורה אחת".⁴³ וגם כאן משתקף לפנינו כל יגון קיומם.

"...que non por ensalçar la fe, que los bienes son los erejes, que non porque merece"

השוה גם דברי העדה קטלינה מוניוס במשפט אינס לופס (162 № 497 fol 24r) וכן במשפטה של אינס די מרידה (167 № 597 fol 11v).

³⁸ עיין במשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליארוזביה (154 № 883 fol 6r). היא סירבה לחזות בתהלוכה, והענין הועלה בדינה כסימן לתמיכתה באנוסים.

³⁹ עיין גם לעיל בפרק על תולדות בית-הדין.

⁴⁰ משפט מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליארוזביה (154 № 383 fol 6r).

⁴¹ כן הגיבה קטלינה די סמורה על כפרת העוונות, כנראה בימיה-החדש (188 № 853 fol 15r): "...penitencia por fuerza".

⁴² "...y que más quería vergüenza o obermejuela en cara que manzilla" (עדות לוסיה רואיס, 162 № 497 fol 21r). והשוה דבריה שלה שהתנדתה על מעשים שמעולם לא עשתה. ייתכן שכך אמרה לשכנותיה, כדי להיראות בעיניהם נוצריה טובה. לביטוי זה השווה את הפתגם המובא אצל טרואנטס:

"Más vale vergüenza en cara que mancilla en el corazon". Refranero español, ed. Aguilar, Madrid 1962, p. 526.

⁴³ אינס לופס על אחיותיה ואמה שנידונו, עדות חואן פרנאנדיס די אַלמגרו (162 № 497 fol 20v).

"...e que continuamente andava diziendo que Dios la guarde de falsos testimonios. El que dize: mirad en que está mi vida, en dicho de un borracho o de una borracha".

על טענה זו עיין בהרחבה בפרקים הדנים בעדות ובעדים ובסניגוריה. והשוה דבריה של

יאושם מדרך־חייהם הוא שהביא כמה מהם להבעת השקפות או־רואיסטיות, כפי שכבר הוכיח בער.⁴⁴ כאן ברצוננו להוסיף שגם אנוסי סיאודד ריאל לא ניקו מהשקפות אלה, ביחוד על העולם הזה והעולם הבא. השקפה כזו אמורה מפיו של חואן פאלקון הזקן, משלומי אמוני ישראל שבעדת אנוסי סיאודד ריאל, ודאי בשעה קשה בחייו: "אני אומר לכם איזה כאב הוא גן־העדן, הפורגטוריון והגיהנום: עושר שופע כדי לתתו [לעניים], ושלל יחסר לו לאדם מאומה זהו גן־העדן, שעות של יש ושעות של מחסור הוא הפורגטוריון; ועוני הוא הגיהנום. ואל יכריחו להאמין שיש גן־עדן אחר, או פורגטוריון אחר או גיהנום אחר".⁴⁵ דעה דומה לזו הביע אנוס אחר, מן גוטי־ס, אף הוא מגדולי האנוסים בסביבה קרובה לסיאודד ריאל שקשרים הדוקים היו לו עם עיר זו.⁴⁶ שאמר: "מי שרוצה להעשיר יעביר מלבו את היראה מן האלוהים ואת הברושה מפני הבריות". השקפות־עולם או־רואיסטיות נמצא אנוסים מבטאים אותן אף בימים שלאחר הגירוש. והיו שהכחישו את מציאותו של מלאך־המוות וטענו שאין לאדם בעולם הזה אלא להינלד ולמות.⁴⁷ אין כל ספק שדעות אלה צמחו מרקע חייהם שהביאם לידי ספקות ולעתים גם לאכזבה מדרך־חייהם הכפויה עליהם. עולם־חייהם הפנימי לא יחא שלם בהערכתו אם לא נוסיף ונביא את מחשבותיהם על עצמם ועל יקיריהם שמתו על המוקד מות־קדושים. אנוסה אחת ראתה את בעלה כקדוש שמת מות־קדושים ונמצא בשמים במקום המיועד לאלו שמתו והם חפים מכל פשע.⁴⁸ לפי תפיסתה נועד למתים אלה מקום בגן־עדן במדור מיוחד, ולהשקפתה

אינס די מרידה (167 № 579 fol 11v):

"...tantos ángeles vengan por mi anima quantos queman pos testigos falsos".
⁴⁴ י" בער, תולדות², עמוד 386 ואילך, ועיין גם Menéndez Pelayo, Heterodoxos, 2, p. 161s.

⁴⁵ עדות חואן די טורס, הדברים נאמרו בשנת 1469/70 (146 № 236 fol 4r):

"...Yo hos diré que duelo es parayso y purgatorio e infierno. Tener mucha riqueza sobrada para dar y que non le falta nada; y horas tener y horas no tener es purgatorio; pobreza conocida este es infierno. Y no vos hagan creer que ay otro parayso ni otro purgatorio ni otro infierno".

⁴⁶ עיין עליו ח' ביינארט, ספר היובל ל' בער, עמוד 210.

"...Dixo, juro a Dios que no creo que ay ángel de muerte, ni otra cosa, ⁴⁷ syno nascer y morir".

(עדות מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, על פרנציסקו רואיס, 154 № 384 fol 4v).

דברים אלו נאמרו בשנת 1507, בימי המגפה שבאה על העיר.

⁴⁸ מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליארו־ביה (154 № 383 fol 5r). ועוד שם דבריה כלשונם: "...que avia muerto martir, que avia subido al cielo. El que una noche se le avia aparecido como un ángel, como un niño de dos años hermoso, e que asy se le avia desapareciendo... El que se le avia puesto encima del braço. Es-tando este confesante dixo al dicho su marido: ¿vos no erades viejo que os hiso niño!? El que el dicho su marido respondió: muger, estoy con los ynocentes. El que este confesante le dixo: ¿no hiso Dios merced que seyendo viejo pecador que estovieredes con los ynocentes! El que disyendo estas palabras se desaparecio. El que todo pasó entre sueños".

זו הגיעה מאליה ונתקרה אל המקובל בהשקפת-עולמם של יהודים בימי-הביניים על המקום המיועד בגן-עדן לאלה המתים על קידוש השם. בעלה הנפטר הוא שהופיע לפניו כמלאך בדמות ילד יפה-תואר, בן שנתים. ולה נראה לא רק בעלה כקדוש, כי אם גם כל מתיה של האינקוויזיציה קדושים הם.⁴⁹ זוהי למעשה העדות היחידה שבה באה לידי ביטוי השקפה ברורה על מותם של אנוסים. אך דומה שיש לצרף לדברים את השקפתם שלהם על עצמם, כדבריה של קטלינה די סמורה למחרת היום שבו הוחזרו אנוסים לחיק הכנסייה:⁵⁰

"Estas carnes y el cuerpo bien puede ser que padescan marterizado, mas el corazón está con el Señor que lo crió".

והיא שהוסיפה ואמרה על האנוסים: "יהא מבורך זרע זה של משה".⁵¹ זוהי הערכה עצמית גדולה שיש בה כדי לבטא אהבה ואמונה. אך לא הגיעו דברים אלה והשקפה זו להערכתם המלאה עד שלא יצאו מפיו של סנצ'ו די סיאודד: "...Que al Señor a quien el servia de aquel esperaba el galardón"⁵² זו סיסמת חייהם. הרגשת גודל המעשה שעשו מקופלת בדברים אלה. הם הבינו מעצמם את גודל שעתם וזכו גם להדרכה ולהערכה מפי אחיהם היהודים, כיוצא לנו מדרשתו של אותו פלאי, ר' אברהם בר' אליעזר הלוי, שפירש לפנייהם ברבים את סוד אמונתם, שורש אהבתם והתרפקות נפשם לפני בוראם שהעמידם בנסיון. ועל יסוד גבורת נפשם ודרכם ביהדות יש לראות את דבריו שקרא עליהם את הפסוק מישעיהו מ"ד, ה': "זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה".⁵³

⁴⁹ תפיסתה עולה בכל תמימותה ממעשה אחר שעשתה. היא ביקשה שתאמרנה מיסות לעילוי נשמת בעלה בכנסיית סן-פרנציסקו. בכך עברה עבירה בנצרות, שכן עשתה זאת כאילו מת בעלה מיתה שבדרך הטבע; היא גם הביאה עדים לכך אל הכומר שבכנסייה (שם, fol 13v). נדמה שאין במעשה שלה כדי לגרוע מאומה מכלל השקפותיה וחלומותיה. ועיין בפסק-הדין (30v).

⁵⁰ את הבשר והגוף אפשר להקריב קרבן, אבל הלב יהיה עם האדון שברא אותו. עדות מרי סנצ'יס, משרתת אצל בריאלאנחיל די פאדיליה (188 № 853 fol 15r). על עדות זו יש להוסיף תוספת בעדותה של בריאלאנחיל (שם):

"...Estas carnes pueden avergonçar e atormentar más que nunca el corazón se mudará de con Señor bivo que lo crió".

ועל כך (שם) דברי פרנאן פאלקון:

"...Avergonzado nos han las caras e marterizado las carnes, mas el corazón nunca se mudará de con el Señor".

שלוש עדויות לענין אחד.

⁵¹ "...que bendita es esta simiente de Muysen" (עדות איובל די פראדו, 188 № 853 fol 15r).

⁵² עדות רוודריגו די סנטה-קרוס (139 № 145 fol 10v). "האדון שלו הוא עובד, ממנו הוא מצפה לשכרו".

⁵³ ג' שלום, "מגילת אמרפל", קרית ספר ה'ו' (תר"ץ-תרצ"א) עמודים 153-155. ועיין גם מה שכתבו לאחרונה בענין זה: ג' שלום, תרביץ כ"ד (תשט"ו), עמודים 167-206; י' בער, תולדות², עמוד 465 ואילך.

נספחות

מסמכים הנוגעים לפרעות באנוסי סיאודד ריאל *

1 רודריגו [מנריקי] מתמנה לנקוט באמצעים משפטיים נגד האשמים במעשי שוד ורצח בפרעות שאירעו בויליאריאל [= סיאודד ריאל]. לפי כתב-הסמכות הותר לו לאסור את האשמים ולהחרים את רכושם.

סיגוביה, 28 בינואר 1475

Don Fernando e doña Isabel por la gracia de Dios etc. A vos [מקום] salud e gracia. Bien sepades que como nos mandamos dar e dimos por vos una nuestra carta de comision firmada de nuestros nombres e sellada con nuestro sello e librada de los del nuestro consejo para que fisiesedes pesquisa e inquisicion e vos informasedes e supiesedes verdad quien e quales personas, vesinos de la dicha Cibdad Real, e de otras partes, qualesquier fueron los que se cometieron contra algunos regidores, cavalleros e escuderos, procurador e jurados e mercaderes e otras personas, vesinos de la dicha Cibdad e mataron algunos dellos e les robaron e fisieron e cometieron otros crímenes e insultos e excesos en el qual enbiesedes a ver de los que en ello fueron culpantes les prendiesen los cuerpos e los enbiesedes presos a su costa ante nos e les secrestades sus bienes, muebles e raises do quier que los fallasedes. E los que non pudiesedes aver para los prender los fisieredes enplaser para que paresciesen e se presentasen ante nos a se salvar dello. E que fisiesedes signar la dicha pesquisa del signo a ende quien pasase e la firmasedes e sellasedes e la troxessedes o enbiesedes ante nos a la nuestra corte. Porque ende se viese e se fisiese sobre ello conplimiento de derecho segund que asas e otras cosas mas largamente en la dicha carta a comission se contiene. E confiando de vos, que sodes tal persona que guardasedes nuestro servicio e el derecho de las partes e bien e fielmente faredes lo que por nos vos fuese encomendado e mandado, es nuestra merced e voluntad de vos encomendar e cometer, e por la presente vos encomendamos e cometemos la execucion dello. Porque vos mandamos que fecha la dicha pesquisa e la verdad salida, llamadas e oidas las partes a quien atañe procedades

*[2] contra los que por ella falladeres culpantes e contra sus bienes * a las mayores penas ceviles e criminales, que por derecho fallasedes, por vuestra sentencia o sentencias asi interlocutarias como definitivas, las quales e el mandamiento o mandamientos que en la dicha rason diesedes e pronunciesedes llegades e fagades llegar a devida execucion con efecto tanto quanto con fuero e con derecho deveades. E mandamos a las dichas partes,

* כדי להקל על הדפסת מסמכים אלה נתקיימה כאן בדרך-כלל שיטת התעתיק המקובלת כיום במסמכים ספרדיים. כן הועתקה האות c לפני e, i בלי סימן הסדיל.

a quien atañe, que vengan e parescan ante vos a vuestros llamamientos e enplasamientos a los plasos e so las penas que vos de nuestra parte les pusieredes, las quales nos por la presente los ponemos e avemos por puestas. E si para faser e conplir e executar lo suso dicho favor e ayuda ovieredes menester, por esta nuestra carta mandamos a los infantes, duques, perlados, condes, marqueses, ricos omes, maestros de las ordenes asy de Calatrava, como de las otras ordenes, e a los señores comendadores e subcomendadores, alcaydes de los castillos e casas fuertes e llanas, e todos los otros alcaldes, alguasiles, regidores, cavalleros e escuderos, oficiales e omes buenos, de todas las cibdades e villas e logares de los nuestros regnos e señores, e otras qualesquier personas, nuestros vassallos e subditos e naturales, de qualquier estado o condition que sea, e a cada uno dellos, que sobre ello fuesen requeridos que por sus personas e con sus gentes e que mas se junten con vos para ello e vos lo dan e fagan dar e que en ello vos non pongan ni consientan poner embargo ni contrario alguno. E los unos ni los otros non fagades ni faga ende al por alguna manera so pena de la nuestra merced e de privacion de los oficios e de confiscacion de los bienes de los que lo contrario fisiere para la nuestra camara. E de mas por qualquier o qualesquier de vos e dellos por quien fincare de lo asi faser e conplir mandamos al ome que vos esta nuestra carta mostrase que vos enplase que parescades ante nos en la nuestra corte, a quinse dias primeros siguientes, so la dicha pena, so la qual mandamos a qualquier escribano publico que para esto fuere llamado que de ende al que gela mostrare testimonio signado con su signo porque nos sepamos como se cumple nuestro mandado. Dada en la muy noble e leal cibdad de Segovia a veinte e ocho dias de enero año del nascimiento del nuestro señor Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta e cinco años. Yo el Rey. Yo la Reyna. Yo Alfonso de Avila secretario del Rey e de la Reyna nuestros señores la fis escrevir por su mandado. E en las espaldas estavan escriptos nombres Garcias, doctor. Gutierre, licenciatus. Fernandus, bacalaureatus. Alfonsus, doctor. Alfonsus, licenciatus. Registrada, Diego Sanches.

שטר־מינוי עצמו אינו מזכיר את שמו של המתמנה לחפקיד הנ"ל. אבל בכותרת השטר כתוב: רודריגו. ידוע שרודריגו מנריקי עסק בפעולת־עושים בסיאודד ריאל. המסמך עצמו מצוי בארכיון סימנקאס (Registro del Sello, vol. 1, № 113, fol 86).

2 שטר־מינוי לשופטי המלכות להוציא לפועל את פסקי־הדין שיינתנו נגד האשמים בפרעות באנוסי ויליאריאל [= סיאודד ריאל]. במסמך זה נאמר במפורש שנפגעי הפרעות היו אנוסים. חובת הרשמת הרכוש המוחרם אצל האשמים בפרעות.

סיגוביה, 28 בינואר 1475

Don Fernando e doña Isabel etc. A los alcaldes e otras justicias qualesquier de la nuestra casa e corte e chancelleria e a todos corregidores, alcaldes e otros justicias qualesquier ordinarios e de hermandad asy del

Campo de Calatrava como de todas las otras cibdades e villas e logares de los nuestros Regnos e Señorios e a cada uno e qualquier de vos a quien esta nuestra carta fuere mostrada o el traslado della signado de escibano publico, salud e gracia. Sepades que por parte de los regidores, cavalleros, escuderos, procurador e jurados, mercaderes e oficiales e omes buenos vesinos de la Cibdad Real que en ella an seydo danificados e robados nos fue quexado que muchos vesinos de la dicha ciudad con grande atrevimiento en menosprecio de Dios e de nuestra justicia e derecho pusieron en obra de los robar e matar muchos dellos e quemar e destruir sus casas e deceparon sus viñas e robaron sus ganados e estruyeron e talaron sus heredamientos e fisieron muchos insultos contra ellos, de los quales dis que por propia (?) fortalecidos e alçados en la dicha ciudad no han podido ni pueden alcançar conplimiento de justicia. E nos suplicaron e pidieron por merced cerca dello con remedio de justicia les mandasemos poner mandando les dar nuestra carta, y que do quier que los que asy fueron en los robar e faser lo suso dicho fuesen caidos fuese conplida e executada en ellos la nuestra justicia. E porque nos somos informados de los grandes insultos e delitos que por los vesinos de la dicha ciudad contra los sobre dicho son fechos e cometido en gran deservicio de Dios e en menosprecio nuestro e en menguamiento de nuestra justicia e a nos como a Reyes e señores en ello pertenesce proveer e remediar. Nuestra merced e volundaes que sobre ello se faga conplimento de justicia para que a los preparadores e cabsadores dello sea castigo e a los en exemplo mandamos les dar esta nuestra carta para vosotros en la dicha rason, por la qual o por el dicho su traslado signado * como dicho es, vos mandamos a todos e a cada uno de vos e vuestros logares e juredicciones que cada e quando por los dichos danificados o por qualquier dellos o por su parte fuere dada querella o acusacion ante vosotros o ante qualquier de vos de los que asi fueron que faser e cometer lo suso dicho que en asas ciudades e villas e logares se fallaren en recebades e avida sobre ello vuestra informacion a los que asi en ella fallaredes culpantes les prendades los cuerpos e les secrestades todos sus bienes, muebles e raises do quier que les fallaredes e los pongades de manifiesto en poder de buenos personas l[כתב]nas e a letrados por inventario ante escibano publico, para que los ponga en la dicha secrestacion e les non a []dan con ellos ni con las []rreneas dellos sin nuestra licencia e mandado. E llamadas e oydas las partes a quien atañe procedades contra los que asy fallaredes culpantes e contra los dichos sus bienes a las mayores penas ceviles e criminales que fallaredes por fuero e por derecho por vuestra sentencia o sentencias asi interlocutorias como definitivas, las quales e el mandamiento o mandamientos que en la dicha rason dieredes e pronunciaredes llegades e fagades llegar a devida execucion con efecto yunto con fuero e con derecho devades. E otrosi vos mandamos que todos e qualesquier biene e ganados e otras cosas que en esas dichas cibdades e villas e logares fallaredes de las que asi a los sobre dichos o a

*[2]

qualquier dellos fueron robados e tomados que las restituyades e tornades e fagades luego restituir e tornar avida informacion como son suyos e les fueron robados administrandoles e fasiendoles brevemente sobre ello conplimiento de justicia sin dar lugar a luenga ni dilacion alguna por manera que la ellos ayan e alcançan e por defeto della non se ayan de venir ni enbiar con que parte dello ante nos. E si para lo asi faser e conplir e executar vos las dichas mis justicias y qualquier de vos favor e ayuda ovieredes menester por esta dicha nuestra carta mandamos a los infantes, duques, condes, marqueses, ricos omes, maestros de los ordenes, priores, comendadores, suscomendadores, alcaides de los castillos e casas fuertes e llanas, e a todos los concejos, alcaldes, alguasiles, regidores, cavalleros, escuderos, oficiales e omes buenos de todas las cibdades e villas e logares de los nuestros regnos e señorios e a otras qualesquier personas, nuestros vasallos e subditos e naturales de qualquier estado o condicion, prehemencia o dignidad que sean, e a cada uno dellos que sobre ello fueron requeridos que vos lo den e fagan dar e que en ello * vos non pongan ni consientan poner embargo ni contrario alguno. E los unos ni los otros non fagades ni fagan ende al por alguna manera so pena de la nuestra merced e de dies mill maravedis para la nuestra camara al que lo contrario fisiere. E demas mandamos al ome que vos esta mi carta o el dicho su treslado, signado en la manera que dicho es, mostrare que vos enplase que parescades ante nos en la nuestra corte do quier seamos del dia que vos esta nuestra carta o el dicho su treslado fuere mostrado e notificado fasta quince dias primeros siguientes a dar rason por quan conplidos nuestro mandado. So la qual dicha pena mandamos a qual quier escribano publico que para esto fuere llamado que de ende al que vos la mostrare testimonio sigando con su signo para que sepades en como se cunpla nuestro mandado. Dada en la muy noble e muy leal cibdad de Segovia veinte e ocho dias del mes de enero año del nascimiento de nuestro salvador Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta a cinco años. Yo el Rey. Yo la Reyna. Yo Alonso de Avila, secretario del Rey e dela Reyna nuestros señores la fis escrevir por su mandado. E en las espaldas estavan escriptos estos nombres que se sigue: Garsias, doctor. Diego de Ribera. Gutierre, licenciatus. Alonso, licenciatus. Alonso, doctor. Registrada, Diego Sanches.

*[3]

(Registro del Sello, vol. 1, № 114 fol 87).

3 צו לשופט בדבר הקירת היקף פרעות ה'6 באוקטובר 1474 באנוסי סיאודד ריאל. המסמך מפרט את מספרי ההרוגים, מעריך את ההרס ומעשייהשוד, אימון הרכוש ודרכי ההתגוננות שנקטו בהן אנוסים.

סיגוביה, 30 בינואר 1475

Don Fernando e doña Isabel por la gracia de Dios Reyes de Castilla de Leon de Toledo de Cecilia de Gallisia de Sevilla de Cordova de Murcia

de Jahan de Algarbe de Algesira de Gibraltar, principes de Aragon señores de Viscaina e de Molina a vos [מקום חלק] salud e gracia. Sepades que los regidores, cavalleros, escuderos, procurador e jurados y otras personas vesinos de la Cibdad Real, que en ella dis que han seydo dapnificados, nos enbiaron faser relacion por su peticion que en el nuestro consejo fue presentada disiendo, que algunos de los vesinos de la dicha cibdad y de otras partes, pospuesto el themor de Dios en menosprecio nuestro e de la nuestra justicia, con grande osadia e atrevimiento non curando de las penas en tal cosa por la leyes de nuestros regnos establecidos sobre fabla e liga e menguado entre ellos fecha e avida en VI dias del mes de octubre del año passado de mill y quatrocientos y setenta e quatro años ellos estando seguros en sus casas e tratos non fasiendo ni disiendo por que mal ni dapno deviesen rescebir salieron de ciertas casas e monasterios de la dicha ciudad donde asy estavan ayuntados muchas gentes de ellos, atraidos de diversas atinas e por muchas partes, e mataron fasta en numero de quince personas, e que robaron e metieron a sacomano todos sus bienes, muebles e semovientos e joyas e presias de casa e mercaderias que en sus casas e tiendas fallaron que nos quedo cosa ni tienda ninguna que non robasen, e los robaron las ganados de los canpos e terminos de la dicha cibdad e de otras partes que eran suyos que serian en suma e valor de cinquenta cuentos a mas, e quemaron muchas de las dichas sus casas e tiendas asi mas que los robasen como despues. E que fueron al alcaçar de la dicha cibdad donde ellos se avian retraydo con el corregidor della e lo combatieron e entraron y tomaron por fuerça e lo aportillaron e derrotaron la torre principal del dicho alcaçar e que mataron en el dicho combate mucha gente y echaron fuera de la dicha cibdad al dicha corregidor e a ellos e que ninguno dellos non ha osado ni osan entrar ni estan en la dicha cibdad, e que algunos que han entrado los han muerto e que despues aca han estado alçados e revelados en la dicha cibdad, e que contando su mal * proposito quantos dellos han podido aver fallar en la dicha cibdad e sus terminos los han robado e muerto por manera que despues del dicho levantamiento han muerto otros veinte personas dellos y mas. E que despues de los aver asi matado los han echado en las cavas e canpos e comer a los perros como animalias brutas. E que han desfechado e destechado muchas de sus casas e tiendas e talando e decipando sus viñas e han fecho e cometido contra ellos otros grandes e muy inormes crímenes e delictos como si fuesen moros. E nos suplicaron e pidieron por merced que pues por la gracia de Dios nos reynavamos en estos regnos cerca dello los proveyesemos e mandasemos proveer e faser conplimineto de justicia mandandoles restituir en sus casas e bienes e oficios e mandando esecutar en los delinquentes las penos en que ello han incurrido, porque a ellos fuese castigo e a otros exenplo. Lo qual por nos visto por gelo suso dicho es cosa muy inumana e de muy malo pernicioço enxenplo. E nos como reyes y señores en ello pertenescer proveer a rendir nuestra merced es que la verdad dello se sepa e que sobre todo ello

*[2]

se faga conplimiento de justicia. E confiando de vos que soys tal persona que guardades nuestro servicio e el derecho de cada una de las partes e bien e fielmente faredes lo que por nos vos fuere encomendado, mandamos dar esta nuestra carta para vos en la dicha rason, por la qual vos mandamos que luego vayedes a la dicha cibdad e otras qualesquier partes que entendieredes que cunple e fagades pesquisa e inquisicion cerca de lo suso dicho, por quantas partes e maneras mejor e mas conplidamente lo pudieredes, sobre quien e qual personas fueron los que lo suso dicho fisieron e cometieron, e quien e quales fueron como actores agresores participadores e causadores dello o para ello dieron consejo o esfuerço ayuda e favor. E la dicha pesquisa fecha, e la verdad sabida prendades los cuerpos a los que por ella fallaredes culpantes e los enbiades presos a la nuestra corte ante los del nuestro consejo a buen recabdo a su costa e los atraedes e secrestades todos sus bienes, muebles e rayses, do quier que los fallaredes e los pongades en secrestacion e de manifiesto en poder de buenas personas llanas e abonadas por inventario por ante escribano publico, para que las tengan en la dicha secrestacion e los non acuden consejo e ante nuestro secretario yuso escripto a se salvar dello. E con ellos ni con las rentas ni quales dellos syn nuestra licencia e mandado. E lo que non pudieredes aver de las que en lo suso dicho fallaredes culpantes para los prender * los fagades enplaser e pregonar para que pasesen o se presentan personalmente ante los del nuestro consejo e ante nuestro secretario yuso escripto a se salvar dello. E fagades signar la dicha pesquisa al escribano ante quien pasare e la firmades de vuestro nombre e la cerrades e la sellades e la traygades o enbiedes ante nos. E a los que asy prendieredes de los que en lo suso dicho fallaredes culpantes al dicho nuestro consejo por gela nos mandamos ven e pronuncieran dello como a nuestro servicio e a esecucion de la nuestra justicia cunple. E por esta nuestra carta mandamos a las partes a quien las so dichas atañen o atañer puede, e a otras qualesquier personas que para ello devan ser llamados e de quien entendieredes ser informado cerca de lo suso dicho que vengán e parescan ante vos a vuestras llamamientos en enplasmamientos e fagan juramento e digan sus dichos e den sus testigos de todo lo que supieren, e por vos en la dicha rason los sera preguntado a los plasos e so las penas que los vos pusieredes o mandaredes poner de nuestra parte, las quales nos por la presente les ponemos para la qual dicha pesquisa faser e cunplir e esecutar lo suso dicho vos damos e asig-fagades signar la dicha pesquisa al escribano ante quien pasare e la firmades de vuestro nombre e la cerrades e la sellades e la traygades o en plasamientos e fagan juramento e digan sus dichos e den sus testigos de todo lo que supieren e por vos en la dicha rason les sera preguntado a los plasos e so las penas que los vos pusieredes o mandaredes poner de nuestra parte, las quales nos por la presente les ponemos, para la qual dicha pesquisa faser e cunplir e esecutar lo suso dicho vos damos e asig-namos termino de [מקום חלק] dias, durante los quales es nuestra merced

*[3]

que ayades e levedes para vuestra costa e mantenimiento de las personas que en lo suso dicho fallaredes culpantes e de sus bienes [מקום חלק] maravedis a rason de [מקום חלק] maravedis a cada dia, e para el salario e mantenimiento de [מקום חלק] escribano, por ante el qual es nuestra merced que pose la dicha pesquisa e se faga lo suso dicho [מקום חלק] maravedis para el dicho su salario y mantenimiento a rason de [מקום חלק] cada dia para los quales dichos maravedis aver y cobrar dellos e de sus bienes e los fascieran dello todas las prendas e preuias e prisiones e esecuciones e vendiciones de bienes que se requeria. E para faser e conplir e escutar lo suso dicho vos damos poder conplido por esta nuestra carta con todas sus incidencias y dependencias emergencias e conexidades asy para lo asy faser e conplir e estacar favor e ayuda evieredes n[]r. Por esta nuestra carta mandamos a los infantes, duques, perlados marqueses, ricos omes, maestros de los hordenes asy de Calatrava como de las otras ordenes, e a los priores comendadores e subcomendadores, alcaydes de los * castillos y casas fuertes e llanas, e a todos los otros alcaldes, alguaciles, regidores, cavalleros, escuderos, oficiales e omes buenos de todas las cibdades e villas e logares de los nuestros regnos e señorios, e a otras qualesquier personas nuestros vasallos e subditos y naturales de qualquier estado o condicion que sean, e a cada uno dellos que sobre ello fueron requeridos, que por sus personas e cosas gente e otros se junten con vos para ellos y vos lo den e fagan dar, e que en ello vos non pongan ni consientan poner embargo ni contrario alguno. E los unos ni los otros non fagades ni fagan ende al por alguna manera so pena de la nuestra merced e de perdicion de los oficios e de confiscacion de los bienes, de los que contrario fisieron para la mi camara. E demas por qualquier o qualesquier de vos por quien fautor de lo say faser e conplir mandamos al ome que vos esta nuestra carta mostrare que nos enplase que parescades ante nos en la nuestra corte do quier que nos seamos a quinze dias primeros siguientes, so la qual dicha pena mandamos a qualquier escribano publico que para esto fuere llamado que de ende al gela mostrate testimonio signado con su signo, porque nos sepamos en como se cumple nuestro mandado. Dada en la muy noble e leal cibdad de Segovia, a treynta dias de enero, año del nascimiento de nuestro señor Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta e cinco años. Yo el Rey. Yo la Reyna. Yo Alfonso de Avila, secretario del Rey e de la Reyna nuestros señores lo fise escribir por su mandado. E en las espaldas de la dicha carta estavan escriptos estos nombres Garcia, doctor. Gutierre, licenciatus. Alfonso, doctor. Alfonso, licenciatus. Fernando, licenciatus. Registrada, Diego Sanches.

(Registro del Sello, vol. 1, № 117, fol 91).

4 בקשת ויאולנסטי די מרינו, תושבת סיאודד ריאל, להחזיר לה את רכוש שושדד בימי הפרעות של 1474. המלכה נענית לבקשתה.

איקאניה, 2 בינואר 1477

Doña Isabel etc. Al mi corregidor e alcaldes e alguasiles e otros justicias de Cibdad Real que agora son o serán de aqui adelante, e a cada una e qualquier de vos a quien esta carte fuere mostrada o su treslado signado de escrivano publico, salud e gracia. Sepades que por parte de Violante de Merino me fue fecha relacion por su peticion que ante mi en el consejo fue presentada, que de tres años a esta parte en los movimientos en esta dicha cibdad pasados, algunas personas sin cabsa ni rason alguna pospuesto el temor de Dios e de la mi justicia le entraron en sus casas e por fuerça e contra su voluntad le tomaron e sacaron dellas oro e plata amonedado e por amonedar e ropas de su vestir e bestias suyas e de sus fijos e de los de su casa, e paños e alhonbras e atauios e ropas e paramentos de camas e otras muchas joyas e cosas e cubas e tinajas e madera e otras muchas preseas del proueymiento e gouernacion de su casa, e que gelo han tenido e tienen todo por fuerça e contra su voluntad. E otrosy gele entraron e tomaron e tienen las dichas sus casas e viñas e tierras e otros muchos heredamientos e bienes rayses, que en la dicha cibdad e en sus terminos tienen e le pertenescen por justos e derechos titulos. E que se han lleuado e lleuan los fructos e rentos e esquilmos de todo ello fasta aqui. Lo qual dis que es publico e notorio en esta dicha cibdad. E me suplico e pidió por merced que por ella ser dueña fijadalgo, la mandasen proveer e remediar mandandole tornar e restituyr todo lo que asy le fue tornado en el dicho tiempo e despues aca e los dichas sus casas e bienes rayeses. E la mandase poner en la posesion de todo ella con los dichos fructos rentos e esquilmos que ha montado e rendido e pudiera montar e rendir e con todas las costas e dapnos e menoscabos que sobrello se le han resccebido e resccebieron fasta lo cobrar, o que sobre ello mandase lo que * la mi merced fuese. E por quanto la dicha Violante de Merino es dueña fijadalga, e los sobre dichos le fue tornado por fuerça e con violencia e en menosprecio de la mi justicia, touelo por bien. Por que vos mando, que luego como esta mi carta vieredes o con ella o con el dicho su treslado signado como dicho es, fueredes requeridos vos o qualquier de vos, vos informades e sepades verdad de lo suso dicho, e sy fallaredes ser asy restituyades e fagades restituyr a la dicha Violante de Merino o a quien su poder para ello ouiere en la posesion de las dichas sus casas e viñas e tierras e otras sus heredamientos e bienes rayses, que asi dis que le estan entrados e tomados e ocupados como dicho es, e le pertenescen por justos e derechos titulos e la anparedes e defendades en todo ello e non consintades nin dades logar que por persona alguna sea despojada inquietada ni molestada de la dicha su posesion sin que primeramente sea llamada e oyda e vencida por fuero e por derecho ante quien e como deua echando e espeliendo de todo ello e de cada cosa dello a qualquier o qualesquier personas que en ello o en parte dello se han entrado desde el dicho tienpo aca contra su voluntad e lo agora tienen tomado e ocupado como dicha es. E otrosy costerniendo a los tales e a otras qualesquier personas que fasta aqui lo han tenido e tienen gele

*[2]

den e paguen e recudan con todos los dichos fructos e rentos e esquilmos que hon montado e rendido e valido e pudieran montar o rendir e valer de guisa que la dicha Violante de Merino o quien su poder oviere enteramente sea restituyda entregada e apoderada de todo ello con los dichos sus fructos e rentos e esquilmos. E otrosy vos informedes e sepades quien e quales personas le tomaron e tienen los dichos sus bienes, muebles e cosas e semouientes e los apremiedes e constrinades por todo vigor de derecho que luego gelos restituyan ende entreguen o su justo valor. Para lo qual mando al concejo e regidores, cavalleros, escuderos, jurados, officiales e omnes buenos de la dicha Cibdad Real, e a otras qualesquier personas que por vos fueren requeridos, que luego como por vos les fuere mandado de mi parte se junten con vos, e vos den e fagan dar todo el favor e ayuda que les vos pidieredes e menester ouieredes e que lo asi fagan so pena de priuacion de sus officios e de perdimiento de sus bienes por manera que la dicha Violante de Merino sera restituyda e entregada en todo lo suyo como dicho es. E sy * alguna o algunas de las tales persona o personas que lo asi tomaron e tienen o estan en ello o en cuyo poder se fallare, luego como por vos les fuere mandado non gelo quisieren restituyr nin dar nin entregar por quanto esto fue fuerça e violencia e el tal caso e el conocimiento dello pertenescer a mi de oyr e librar e determinar. Por la presente vos mando que les ponga desplaso e cierto dia que parezcan personalmente ante mi por quanto dis que los entieredes e quiere acusar criminalmente ante mi en el dicha mi consejo. E asy venidos non se vayan ni absenten de donde quier que yo estouire so pena de perdicion de sus bienes fasta tanto que los yo mande oyr a la dicha Violante de Merino e mande e fagalo gela mi merced fuere e se fallare por derecho. Para lo qual e para esecutar las dichas penas por la presente vos do facultad e poder conplido. E non fagades ni fagan ende al por alguna manera so pena de la mi merced de priuacion de los officios e confiscacion de vuestros bienes para la mi camara. E mando so la dicha pena a qualquier escrivano publico que para esta fue llamado que de ende al que vos esta mi carta mostren testimonio signado con su signo por que yo sepa en como se cunple mi mandado. Dada en la villa de Ocaña a dos dias de enero, año del nascimiento de nuestro Señor Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta e siete años. Yo la Reyna. Yo Diego de Sant-Ander, secretario de la Reyna, nuestra señora, la fise escrevir por su mandado. Alfonsus doctor. Licenciatus de Paño.

(Registro del Sello, vol. 1 № 1707, fol 241).

5 צו המלכה לאלונסו די לה סרנה להחזיר לויאולנטי די מרינו את נכסיה. אלונסו די לה סרנה תפס את נכסיה בימי הפרעות.

אוקאניה, 3 בינואר 1477

Doña Isabel etc. A vos Alonso de la Serna vesino de Cibdad Real, salud

e gracia. Sepades que ante mi parescio Violante de Merino vesino desta dicha cibdad e me fiso relacion disiendo que, puede aver veynte e siete meses poco mas o menos tiempo, que en los movimientos desta cibdad vos syn cabsa ni rason alguna, pospuesto el temor de Dios e de la mi justicia, entrastes en sus casas e por fuerça e contra su voluntad le tomastes e sacastes e lleuastes dellas mucho pan e vino e oro e plata e ropas de vestir suyas e de sus fijos e de los de su casa e bestias e paños e alhonbras e paramentos e ropas de cama e madera e otras muchas joyas e preseas e ataulos de casa e otras cosas en valor de dosientas mill maravedis. E otrosy que desde el dicho tiempo aca le avedes tenido e tenedes por fuerça e contra su voluntad las dichas sus casas e muchas viñas e tierras e otros heredamientos e bienes rayses suyos que ella tenia o poseya por suyos, e como suyos, en la dicha cibdad e en sus terminos, e que vos avedes lleuado e lleuastes todos los fructos e rentos esquilmos e alquileres que han rendido e montado e valido e pudieran montar e rendir e valer, que dis que podrian valer las dichos rentos, esquilmos e alquileres en este dicho tiempo otros quarenta mill maravedis a justa e comun estimacion. E me suplico e pidio por merced que por ella ser dueña e fijadalgo la mandase proveer e remediar mandado vos que luego le diesedes e entregasedes libremente las dichas sus casas e viñas e tierras e otros sus heredamientos e bienes rayses con las cubas e tinajas e otras vasijas que en ellas estavan al tiempo que vos los tomastes. E otrosy mandando vos que luego le diesedes e pagasedes las dichas dosientas mill maravedis en que estima todas las dichas cosas e bienes, muebles e semovientes que de las dichas sus casas asy le tomastes e sacastes e lleuastes por fuerça e contra su voluntad. E otrosy los dichos quarenta mill maravedis que dis que podrian valer e montar los dichos fructas e rentos e esquilmos e alquileres que en este tiempo avedes lleuado de las dichas sus heredades e posesiones e bienes rayses que le avedes tenido por fuerça con todas * las costas e dapnos e menoscabos e intereses que sobre ello se le han

*[2]

recrescido e recrescieren fasta los cobrar, o que sobre ello la remediase como la mi merced fuese. E yo touelo por bien. Por que vos mando que luego como esta mi carta o su traslado signado por escrivano publico vos fuere leyda o notificada o della sopieredes en qualquier manera dades e entregades e tornades e restituyedes libremente e syn enpacho alguno e la dicha Violante de Merino, o a quien su poder para ello oviere, las dichas sus casas e viñas e tierras e todos los otros sus heredamientos e posesiones que en esa dicha cibdad e sus terminos tiene e tenia e poseya por suyos e como suyos con todas las dichas cubas e tinajas e vasijas e otras cosas que en ellas estavan al tiempo que lo ella tenia e lo vos tomastes, como dicho es, para que ella lo tenga e administre e use e gose dello, o quien su poder oviere, syn enpacho ni contradicion alguna. E otrosy que luego le dades e restituyades e entregades todos los dichos sus bienes muebles e semovientes que asy dis que le tomastes e leuastes por fuerça e contra su voluntad todo tan bueno e tal como lo ella tenia el tiempo que gelo vos asy

leuastes e tomastes syn que falte cosa alguna dello o las dichas dosientas mill maravedis de la dicha su estimacion. E otrosy que le dades e pague des los dichos quarenta mill maravedis luego que asy dise que puede valer e montar los dichos fructos, rentos e esquilmos de las dichas sus viñas e heredades e posesiones que le asy tomastes e avedes tenido e lleuado fasta aqui como dicho por manera que ella sea contenta e pagada e entregada de todo ello. E non aya cabsa nin rason de mas se me venir nin enbiar a quejar de vos. E non fagades ende al por alguna manera so pena de la dicha mi merced e de confiscacion de todos vuestros bienes para la mi camara. Pero sy contra esto que dicho es alguna cosa quisie redes desir e allegar por gelo non deuades asy faser e conplir por quanto la dicha Violante de Merino es dueña fijadalgo. E esto es sobre caso de fuerça e violencia a ella fecha e cometida lo qual a mi pertenesce oyr e librar e determinar, e dis que sobre ello vos quiere e entiende acusar criminalmente ante mi e en el mi consejo aqui en la mi corte mando vos que del dia que esta dicha mi carta o el dicho su traslado signado como dicho es vos fuere leyda e notificada en vuestra persona sy podieredes ser avido sy non ante las puertas de las casas de vuestra morada fasiendo lo saber a vuestra muger e * fijos sy los avedes, sy non a uno o dos vesinos vuestros mas cercanos, por manera que se presuma venir a vuestra noticia e dello non podades pretender ignorancia fasta quinze dias primeros siguientes. Los quales vos do e asigno por tres plasos e terminos, dando vos los nueue dias por primero plaso, e los otros tres dias por segundo plaso, e los otros tres dias postrimeros por tercero plaso e termino perentorio, parescades ante mi en el mi consejo personalmente a desir e allegar de vuestro derecho, e aver la acusacion o querella que la dicha Violante de Merino contra vos pusiere e a responder a ella e a negar e conoscer e aver los testigos e prouanças que contra vos seran presentados, e a los contradesir e tachar en sus dichos e personas, e para todos los otros actos del dicho pleito e denunciacion e acusacion e querella incidentes, dependentes, emergentes, subcesiuue vno en pos de otro fasta la sentencia definitiva inclusiue. Para la qual oyr e para ver jurar e tasar e costas e para todos los otros actos a que de derecho deuedes ser presente por vuestra persona citado e llamado, vos cito e llamo por esta mi carta perentoriamente con apercibimiento que vos fago que sy en los dichos terminos o en qualquier dellos paresciedes que vos mandare oyr con la dicha Violante de Merino e guardar vuestro derecho. En otra manera sy en los dichos terminos o en alguno dellos non paresciedes, vuestra ausencia e rebeldia non obstante mandare oyr la denunciacion, acusacion e querella que la dicha Violante de Merino contra vos pusiere e todo lo otro que ella querra desir e allegar e pronunciar e mandar e sentenciar sobre todo lo que mi merced fuere e se fallare por derecho syn vos mas citar ni llamar. E de como esta mi carta vos fuere notificada mando so pena de la mi merced e de priuacion del oficio a qualquier escrivano publico que para esto fuere llamado, que de ende al que vos la

*[3]

mostrare o el dicho su traslado signado como dicho es testimonio signado con su signo porque yo sepa en como conplides mi mandado. Dada en la villa de Ocaña a tres dias de enero, año del nascimiento de nuestro señor Ihesu Christo de mil e quatrocientos e setenta e siete años. Yo la Reyna. Yo Alfonso de Avila, secretario de nuestra señora la Reyna la fise escrevir por su mandado. Rodericus, doctor. Alfonsus, doctor.

(Registro del Sello, vol. 1, № 1708, fol 240).

הגם שויאולונטי די מרינו טוענת למוצאה הנוצרי, ייתכן שמצד אמה היא ממוצא של אנוסים. המסמך לעצמו הוא מיוחד במינו לתיאור המתרחש בימי פרעות אקטיבר 1474.

6 צו בדבר התרמת תושבי סיאודד ריאל לשיקומם של נפגעי פרעות 1474. כמתירימים ונתנו חואן גונסאליס, רחידור, וחואן פאלקון.

אוקאניה, 28 בינואר 1477

Don Fernando e Doña Isabel etc. A vos Juan Gonsales regidor, e Juan Falcon, vesinos de la Cibdad Real salud e gracia. Sepades, que a nos es fecha relacion que para presentacion de los robos e daños fechos en la dicha Cibdad Real el año que pasó de setenta e quatro e despues acá, asy por demandada justicia e restitution dellos ante nos como para otras necesidades conpliderias al pro comun de los dichos dapnificadores se han gastado muchas contias de maravedis, en las quales dis, que algunas personas de las dichas dapnificados han contribuido e pagado e otros dis que se han querido excusar e no han contribuido ni pagado en ello, seyendo la dicha negociacion en utilidad e provecho suyo. E dis, que asy como la cosa sea una e provechosa a todos es muy grand rason que todos contribuyan en ello. E por su parte nos fue suplicado que sobre ello mandasemos proveer por manera que los unos nos rescebiesen mas agravio que los otros. E confiando de vos que soys tales personas que guardades la igualdad e justicia de todos es nuestra merced que vosotros juntos con el procurador de los dichos dapnificados vos informades de las contias de maravedis que son gastados e asy mismo de las personas que han contribuido e que contias e de los que no han contribuido. E sobre los unos e los otros repartades los maravedis que asy tenedes gastados e aviedes necesario de gastar para las dichas nesciedades de todos igualmente segund los caudales e bienes e fasiendas de cada uno. E pues el caso * es igual e comun a todos fasedes que contribuyan en ello todos juntamente lo que falliesedes gastado e fuere nescenario como dicho es. E asy repartido lo pongades en poder de Lope Gonsales mercader vesino otrosy de la dicha cibdad que el lo tenga de manifesto para lo dar a las personas que por vosotros fuere mandado e falleredes que lo deven aver. El qual dicho repartimiento fasedes fasiendo primeramente juramento en forma devida de derecho segund Dios e vuestras conciencias non cargan-

*[2]

¹ איש בשם זה שימש עד־תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוהידו (151 № 360 fol 5r).

do ni distangendo a unos más que a otros por amor ni debdo ni interese salvo aviendo respecto al bien e igualdad de la cosa, de manera que todos contribuyan cada uno segund su calidad e posibilidad e caudal. E para la presente mandamos a las personas o personas sobre que asy se repartiere que pague cada uno lo que asy le anpare e paresciere por el dicho repartimiento sin luenga ni tardança alguna. E sy lo asy faser e conplir non quisare mandamos a qualesquier corregidores e justicias e alcaldes de quales cibdad cibdades (sic!) e villas e lugares de los dichos nuestros regnos e señorios donde las sobredichas personas o qualquier dellos estovieren a sus bienes o de qualquier dellos que luego que por el procurador de los dichos dapnificados vos fuere mostrada la copia e repartimiento, e pedido conplimiento del, fagan execucion en ellos e en sus bienes por los dichos maravedis e los bienes en que asy fisiera la dicha execucion los vendan e rematen, e de los maravedis que valaren entregasen e fagan pago al dicho procurador, para que el los de al dicho Lope Gonsales receptor para que el los tenga de manifiesto e los dar en la forma suso dicha. E non fagades ni fagan ende al por alguna manera so pena de la nuestra merced e de dies mill maravedis para la nuestra camara a cada uno por quien fincare de lo asy faser e conplir. Dada en la villa de Ocaña a veynte e ocho dias de nuevo año del nascimiento del nuestro Señor Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta e siete años. Yo el Rey. Yo la Reyna. Yo Diego de Santander, secretario del Rey e de la Reyna, nuestros señores, la fise escribir por su mandado. Registrada Diego Sanches. (Registro del Sello, vol. 1 № 1747, fol 237).

7 צו מלכות לקורחידור של סיאודר ריאל, גארסיה די קוטס, להוציא לפועל שורה של צוים בדבר החזרת רכוש לנפגעי פרעות אוקטובר 1474 והעמדתם של אישים שונים על כנם במשרותיהם. קביעת סדרי הערכת הרכוש והחזרתו.

טולידו, 20 בפברואר 1477

Don Fernando e doña Isabel etc. A vos Garcia de Cotes nuestro vasallo e nuestro corregidor en la noble e leal Cibdad Real e al Concejo e alcaldes alguasil, regidores, cavalleros e escuderos, oficiales e omes buenos de la dicha cibdad e a las otras personas a quien toca e atañe lo de yuso contenido, e a cada uno e qualquier de vos a quien esta nuestra carta fuere mostrada o su treslado signado de escrivano publico salud e gracia. Sepades que nos estando en la villa de Ocaña paresieron ante nos en el nuestro consejo algunas personas de las mas principales que en los dias pasados fueron echados desta dicha cibdad e se nos querellaron disiendo que, los fueron tomados e robados sus bienes e fueron muertos algunas personas sus fijos e herederos e parientes en los movimientos en esta dicha cibdad acaescidos. E sobre ellos nos pidieron conplimiento de justicia, contra lo qual se opusieron algunos regidores e otros vesinos de la dicha

cibdad e estan dentro en ella por ser en nombre del consejo e otras personas segulares della alegando perdon que de las cosas pasadas en los dichos mouimientos de nos avian e asi mismo otras seguridades e otras razones para su defension, lo qual todo nos mandamos cometer a algun de nuestro consejo e los muchos a nos que lo viesen entre ellos e lo determinasen por via e espediente para que los querellosos alcansacen su justicia e se guardase lo que a los otros aviamos perdonado segurando e proveendo. Los quales oyeron amas las partes e entendieron entre ellas por los reducir a concordia e de consentimiento dellas fisieron e ordenaron * ciertos capitulos su thenor de los quales es este que se sigue. El parescer de aquellos que vuestra clase (?) dio el cargo para entender que las diferencias e cosas entre los vecinos de Cibdad Real asy las de dentro como los que estan fuera que se deve faser es la siguiente.

*[2]

Primeramente, que todos e qualesquier personas que estan desterrados e echados fuera la dicha Cibdad Real que sean luego traídos a sus casas con toda abtoridad para estar en ellas como que si era segund lo podian faser ante de los movienientos acaescidos en la dicha cibdad.

Item que les sean luego tornados e restituydos todos e qualesquier bienes, raises e heredamientos e colmenares e tintes e batanes e molinos, que les fueron tomados, revocando qualesquier mercedes e secrestaciones e embargos que de qualesquier de las dichas fasiendas e bienes sean fechos a qualesquier personas, asy por el Rey e Reyna nuestros señores como en otra qualquier manera, asi a causa de los dichos movimientos como por otras qualesquier causas o colores, quedando su derecho a salvo para ver qualesquier de los dichos que devan los ayan de pagar e pagan seyendo demandado ante quien e como devan.

Item que les sean luego tornados e restituidos todos e qualesquier bienes, muebles, que fueron dados en guarda en qualquier manera de la una parte a la otra e de la otra a la otra e se han alçado con ellos las personas que los tienen demandado las por justicia las personas que tales bienes dieron o les pertenescen.

Item que qualesquier de debdos presentados que se devian o devan de la una parte a la otra sean tenidos de las personas demandando las por justicia ante quien e como devan.

Item que en lo de los bienes, muebles, que fueron robados que Garcia de Cotes, corregidor de la dicha Cibdad Real, tenga poder para sentenciar la restitution de lo que fuere fallado por la manera que viere que mejor se pueda faser e sea servicio de la dicha cibdad e que para esto so la comision e poder bastante e que se reboquen qualesquier cartas que en contrario de lo contenido en estos capitulos fasta aqui son dados.

* Item que a los oficios de la hermandad los ayan por mitad y se guarde la forma que se solian guardar antes de los movimientos pasados. E por quanto al tienpo de los dichos movimientos era alcalde de la dicha

*[3]

hermandad de la parte de los que estan fuera Rodrigo de Santa Crus¹ e no pudo conplir el tienpo que avia de cumplir entienden que cumplido el termino de los alcaldes que agora son, el dicho Rodrigo de Santa Crus sea elegido por alcalde de la dicha hermandad por parte de los que agora estan fuera de la dicha cibdad para que la tenga por el tienpo que acostunbran tener los otros que son elegidos por la dicha hermandad.

Item que sean acrescentados cinco regimientos de la dicha cibdad de mas del numero que vengan a las personas siguientes: Alfonso de Poblete a Fernando Beltran e a Martin Vanlegals e a Gaytan e a Alfonso de Cerna².

Item que el Rey e la Reyna, nuestros señores, fagan merced a [] ado a Alfonso de Mora e Alfonso de la Serna de cada dos mill maravedis de merced de por vida para que los ayan señaladamente de los dies mill maravedis de juro de heredad, que sus altesas fisieron merced a la dicha Cibdad Real por propios della con tanto, que despues de sus vidas de los sobre dichos e de cada uno dellos se tienen e buelban a la dicha cibdad.

Item que sean tornados e restituidos sus oficios de regimientos de la dicha cibdad al licenciado Juan del Campo e a Sancho de Cibdad e Garcia Jufre e Alfonso de Torres e el bachiler Gonsalo Rodrigues e Alonso Gutierrez e a Juan Gonsales de Cibdad Real. E asy mismo el oficio de Juan de Torres que tiene en la dicha cibdad, para que los ayan e tengan e poseen segund manera que los tenian e poseian antes de los dichos movimientos.

Item que en quanto el regimiento de Alonso de Villareal que Alonso de Cespedes dise ser la fecha merced del que en este caso los señores Reyes lo consenten a los doctores de Talavera e Alcocer para que vean el derecho e lo determinen por justicia.

Item por quanto entre el comendador Fernando de Villegas e Alvaro Martines ay cierto debate sobre un regimiento de la dicha cibdad que el Rey e Reyna, nuestros señores, cometen el conocimiento de los suso dicho al dicho Garcia de Cotes corregidor para que lo vea por justicia llamados e oidos las partes e lo determina dentro en veinte dias primeros siguientes, despues que le fuere notificada la comision. E sy dentro del dicho termino non lo sentenciare que los dichos Fernando de Villegas ni Alvaro Martines ni alguno dellos non puedan usar ni usen del dicho regimiento fasta ser determinado por justicia a quien pertenesce por el dicho corregidor.

Item que todos e qualesquier bienes, muebles, que fueron tornados a las dichas personas que asy agora estan fuera de la dicha cibdad e

¹ רודריגו די סנטה־קרוס שימש עד־תביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד ואשתו מרי דיאס (139 № 145 fol 7r). הוא מסר שדיגו בנו של סנצ'ו סיפר לו שאביו התפלל תפילות יהודיות. רודריגו שימש עד במשפט מריה אלונסו. הוא סיפר שבביתה היו ספרים מן ה־Juderia (133 № 145, fol 5r-v).

² הכוונה כנראה לאלפונסו די סרנה (Serna), שנכסיו הוחזרו בימי המרידה של המרקיו די וילנגה, ורכושו הוחזר לו ב־1477. גם הוא שימש את האינקוויזיציה.

daños fechos en sus heredamientos despues que el Rey e Reyna, nustos señores, dieron el perdon a los de la dicha cibdad que esto tal sea restituido e pagado luego, demandandolo por justicias a las personas que lo tomaron e fisieron el dicho daño.

* Item que en lo que toca a las escribanias de la dicha cibdad que sean * [4]
tornados e restituidos las personas que de justicia les pertenesce.

Item que por quanto algunas heredades de las que agora se han de tornar e restituir a sus dueños estan senbrados para los que agora estan en la dicha cibdad, que las personas que les senbraron lo podran coger e gosar dello, pagando el terradgo que se acostumbran faser en la dicha cibdad en los tiempos pasados por los semejantes heredamientos e tierras.

Item por quanto al dicho corregidor se ha de dar cargo de entender en la restitucion de los dichos bienes e de faser e conplir executar las cosas sobre dichas en tanto que el dicho corregidor lo determina e se pone en efecto e conplimiento que se aya de dar e dar asolucion con reinstitucion por termino de ocho meses primeros siguientes, para que si dentro deste tiempo oviere efecto todo lo sobre dicho se avian de dar e den por ningunos qualesquier procesos que se ayau fecho por la iglesia contra los sobre dichos e contra qualesquier parte dello.

Item que para la seguridad de las pas de la una parte a la otra, e de la otra a la otra, se den las seguridades e juramento que fueron menester e les fueren demandados.

Item que de todas las cosas contenidas en estos articulos e de cada causa e parte dello que dello resulta se ayau de dar e den por el Rey e Reyna, nuestros señores, e por los del su consejo, todas las cartas e provisiones que convengan e menester sean conformes con estos capitulos. El prior de Sant Juan, Gomes Manrique, Fernand Alvares.

Agora amas las dichas partes nos suplicaron e pidieron por merced que mandasemos dar nuestra carta para que lo contenido en los dichos capitulos fuese executado e traído a deuido efecto, e nos tovimos lo por bien, porque nos mandamos a vos el dicho corregidor que executades e cumplades e fagades executar e conplir e traigades e fasedes traer a deuido efecto todo lo contenido en los dichos capitulos e nuestras cartas e provisiones que vos seran mostradas para conplimiento de cada uno dellos. E vos el dicho concejo e las otras personas de suso contenidas a quien atañe cunplades asy mismo los dichos capitulos e cartas e provisiones que vos seran mostradas para lo qual todo faser, conplir e executar damos poder conplido a vos el dicho nuestro corregidor con todas sus incidencias dependencias e emergencias e conexidades, e mandamos a las dichas partes a quien atañen e a otras qualesquier personas que para esto deven ser llamados que fagan e cunplan vuestros mandamientos e vengau e parescan ante vos e vuestros llamamientos enplasamientos a los plasos e so las penas que les vos el dicho corregidor pusieredes e mandaredes poner de nuestra parte, las quales nos por la presente desponemos e vos damos poder conplido para las executar en los que remisos e inobedientes fueren e

en sus bienes. E no fagades ende al. Dada en la muy noble cibdad de Toie-
de veinte dias de febrero año del nascimiento del nuestro Señor Ihesu
Christo de mill e quatrocientos e setenta e siete años. Ye el Rey. Yo la
Reyna. Yo Fernando Alvares de Toledo, secretario del Rey e de la Reyna,
nuestros señores, la fise escrevir por su mandado. Registrado, Diego
Sanches.

(Registro del Sello, vol. 1, № 1861, fol 280).

8 מתן ארכה של שנתיים (עד 25 במרס 1479) לאלואר גארסיה, תושב סיאודד ריאל, לתשלום
הובותיו. רכושו נשדד כולו בפרעות 1474. אלואר גארסיה חייב 3500 מרבדי בעד צמר שקנה
אצל דגנו די ויליאריאל, בנו של פרנאן רודריגס, קבלנרו, זמן קצר קודם לפרעות.
מדריד, 25 במרס 1477

Don Fernando e doña Iasbel etc. A los nuestros alcaldes e alguasiles de
la nuestra casa e corte e chancilleria e a los regidores e alcaldes e alguas-
ciles e otras justicias e oficiales qualesquier de la Cibdad Real e de todas
las otras cibdades e villas e logares de los nuestros reynos e señorios, e a
cada una e qualquier o qualesquier de vos salud e gracia. Sepades, que
Alvar Garcia de la Cibdad Real nos fiso relacion, que en los movimientos
e escandalos en la dicha cibdad acahecidos el año pasado de setenta e
quatro e despues acá le fue robada toda su fasienda e mueble e que esta
tan alcançado e non le quedo ni tiene de que se poder mantener, e que el
deve a Diego de Villareal, fijo de Fernand Rodrigues, cavallero, vesino de
la dicha cibdad tres mill e quinientos maravedis por un recabdo publico de
certa lana que del avia conprado pocos dias antes de los dichos escandalos,
la qual lana le robaron con toda la otra su fasienda. E que el dicho Diego
de Villareal tiene caudal e fasienda e manera para poder esperar por los
dichos maravedis e que se recela que por el dicho recabdo sera presso e
detenido en la carcel. E nos suplicó e pidio por merced le mandasemos dar
algun plaso e termino de Perro Garcia en qual pudiose buscar los dichos
tres mill e quinientos maravedis e los pagar. Sobre lo qual nos mandamos
aver informacion. La qual avida, por ella paresce que el dicho Diego de
Villareal es cabsaloso e tiene fasienda para poder espetar por los dichos
tres mill e quinientos maravedis, e que el dicho Alvar Garcia esta alcan-
çado e non tiene de que los poder pagarlos. E visto por nos aquel nuestro
consejo esa nuestra merced de prorogar e a lugar. Por la presente pro-
rrogamos e alargamos el plaso en que asy el dicho Alvar Garcia ha de
pagar los dichos maravedis por el dicho recabdo al dicho Diego de Villa-
real desde oy dia de la data desta nuestra carta fasta dos años cunplidos
primeros siguientes. Por que vos mandamos a todos e a cada uno de vos
en vuestros logares e jurisdicciones que * con [כתם דיין ומחיקה] [ndo del
derecho al [] bastante o se ausentara e que favor de dicho
termino e de los dichos dos años, que asy nos le damos, es prorogacion e

*[2]

piaso, pagara los dichos nuestros que durante los dichos dos años non esecutades el dicho recabdo en bienes del dicho Alvar Garcia ni lo prendades por ello. Ca por la presente nos suspendamos el efecto e esecucion del dicho recabdo por el dicho tiempo de los dichos dos años dando las dichas fianças como dicho es. E los unos ni los otros non fagades ende al por alguna manera so pena de la nuestra merced e de dies mill maravedis a cada uno de vos por que enfincaredelo asy faser e conplir para la nuestra camara. Dada en la villa de Madrid a veinte y cinco dias de março año del nascimiento del nuestro señor Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta e siete años. Yo el Rey. Yo la Reyna. Yo Fernandus de Toledo, secretario del Rey e de la Reyna, nuestros señores, la fise escrevir por su mandado.

(Registro del Sello, vol. 1, № 2080, fol 306).

אלואר גארסיה הוא אנוס שנידון לאחר מותו. עצמותיו הועלו על המוקד ב־15 במרס 1485. פסק־הדין מצוי בתיק משפטו של חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 8v). על אלואר גארסיה (ייתכן אחר) ידוע שרכשו שוחרר מן ההחרמה ב־23 בינואר 1503 לטובת בניו ויורשיו (H. Beinart, Sefarad 17 [1957], p. 294—295).

9 בקשת חואן דיאס ורואי דיאס שיוחזרו להם בתיהם שמסרו לפקדון ולשמירה לאלקלדי די קונסואגרה. הכתר נענה לבקשתם.

סביליה, 18 בספטמבר 1477

Don Fernando e doña Isabel etc. A vos Garcia de Cotes nuestro vasallo nuestro corregidor de Cibdad Real, salud e gracia. Sepades, que Juan Dias e Ruy Dias, vesino desa dicha Cibdad Real nos ficieron relacion por su peticion disiendo, que el año que paso de mill e quatrocientos e setenta e quatro años para los movimientos en esa dicha cibdad acaecidos ellos fueron echados de la dicha cibdad y los fueron tomados e robados todos sus bienes e fasiendas, entre los quales dis, que les fueron tomados e ocupados dos pares de casas ellos tenian en esta dicha cibdad en la collacion de Santa Maria. E dis, que por miedo que sus casas les destruyesen como otros se destruyan, ovieron de tener con el alcalde de Consuegra, que dixese, que las dichas casas eran suyas, asy por esta rason como por que ellos le deuian al dicho alcayde quarenta mill maravedis. Al qual dis que les fiso faser robra de las dichas casas a Teresa Lopes de P[]ria su cuñada ante escrivano publico e testigo, ante los quales dis, que se dixo e averiguo faser se la dicha robra caudalosamente, porque no se destruyesen las dichas casas. E dis, que la dicha robra se fiso de quarenta mill maravedis por los dichos dos pares de casas dis que, valiendo al tiempo e agora mas de ciento e veynte mill maravedis. * E dis, que valian antes de los dichos movimientos mas de dosientos mill maravedis. E dis, que la posesion de las dichas casas nunca touo la dicha Teresa Lopes ni otra por ella fasta tanto que nos mandaremos faser ciertos capi-

*[2]

tulos cerca de las cosas acaecidas en la dicha cibdad, por las quales dis, que nos mandamos que fuesen entregadas en la posesion de qualquier heredamientos que los que fueron de la dicha cibdad estauan (sic!) tenian antes de los dichos movimientos fuesen comenzados, por virtud de lo qual dis que vos e vuestro alcalde en vuestro alcalde en vuestro nombre los mandastes dar e distes la posesion de las dichas casas, que agora dis, que syn ellos ser aydos ni llamados ni citados, el dicho alcalde por virtud de la robra que ellos fisieron, dio y entrego la posesion de las dichas casas al procurador de la dicha Teresa Lopes. Lo qual dis que, segund el tenia e fasia de los dichos capitulos non pudo nin deuio faser syn ellos ser primeramente llamados e oydos. E que sy primeramente llamados e oydos. E que sy primeramente fueron llamados dis que, prouaran la dicha robra ser ynfimosa e non pasara asy como por ella se fise, saluo por causa de lo suso dicho. E dis que, como que por ellos e por su parte han seydo requerido el dicho alcalde que los restituyese e tornase en la posesion de las dichas sus casas guardando la renta de los dichos tienpos. E que estan puestos de pagar qualesquier maravedis que deven, dis que, lo non han querido ni quieren faser poniendo a ello sus escusas e dilaciones yndeuidas. En lo qual dis que sy asy ouise a pasar que ellos resceberian grand agrauio e daño. E nos suplicaron e pidieron por merced cerca dello con remedio de justicia las proueyesemos mandando las dar en esta dicha cibdad un juez syn sospecha que dello conosciere e breuemente las fisiese conplimiento de justicia o como la nuestra merced * fuese. E nos touimos lo por bien e confiando de vos que so es tal que guardaredes nuestro seruicio e su derecho a cada uno de las partes e bien e diligentemente fareys lo que por nos vos fuere encomendado, es nuestra merced de vos encomendar e cometer, e por esta nuestra carta vos lo encomendamos e cometemos lo suso dicho. Porque vos mandamos que luego lo veades, e a tanto el tenor e forma de los dichos capitulos, llamados e viedes las partes a quien atenta synplemente e de plano syn estrepitu, e fisiera de juyzio, sabida solamente la verdad, non dando lugar a luengos e dilaciones de malicia, libredes e determinades cerca dello todo aquello que fallaredes por derecho por vuestra sentencia o sentencias, asy interlocutorias como definitiuas. Las quales e el mandamiento o mandamientos que en la rason dieredes e pronunciaredes llegades e fasedes llegar e devida exe[], con efecto quanto lo fuero e con derecho deuades. E mandemos a las partes a quien el dicho negocio atañe e a otras qualesquier personas que vengan o parescan ante vos a vuestros llamamientos e enplasamientos a los plasos e so las penas que les pospusieredes e mandaredes poner de nuestra parte, las quales nos por la presente los ponemos, para lo qual todo que dicho es asy faser e conplir e executar con todas sus yncidencias, dependencias, e emergencias, e conexidades, vos damos poder conplido puesta nuestra carta. E non fagades ende al. Dada en la cibdad de Seuilla a dies e ocho dias de setiembre año del nascimiento de nuestro Señor Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta e siete años. El obispo

*[3]

de Segovia. El clauero. Iohannes, doctor. Nñes, doctor. Petrus [], licenciatus. Yo Juan Ruys del Castillo, secretario del Rey e de la Reyna, nuestros señores, la fise escrevir por su mandado, con acuerdo de los del su consejo. (Registro del Sello, vol. 1, № 2703, fol 516).

10 בקשתם של אזרחים שונים, ביחוד בעלי־מלאכה, להחזיר סחורות שמסרו והסתירו אצל שכנים בימי פרעות 1474. הכתר נענה לבקשתם.

סביליה, 27 בספטמבר 1477

Don Fernando e doña Isabel, etc. A los alcaldes e otras justicias qualesquier en la nuestra casa e corte e chancilleria, e a todos los corregidores, alcaldes e otras justicias qualesquier de todas las cibdades e villas e logares de los nuestros regnos e señorios, e a cada uno de vos a quien esta nuestra carta fuere mostrada, e el traslado della signado de escrivano publico, salud e gracia. Sepades, que los regidores e caualleros e escuderos e mercaderes e cibdadanos e otras personas vesinos de Cibdad Real nos enbiaron faser relacion por su peticion disiendo que, al tiempo de los mouimientos, en la dicha cibdad acaecidos, les fueron robados sus fasiendas, e que muchas personas dellos tenian dados paños e liensos e otras cosas asy a tintoreros como a perayles e texedores e a teñir e adobar e texar. E asy mismo tenian dado en guarda e encomienda asy a ellos como a otras muchas personas muchas joyas e preseas de casa e esclauos e esclauas e mulas e caualllos e ganados e otras cosas de sus fasiendas, los quales dis que se an ausentado de la dicha cibdad e son ydos muchos a otras partes e se han alaçado e ydo con las cosas que las asy dieron en guarda e con lo que les robaron las han uendido e leuado por muchas partes destos nuestros regnos, e se las non han querido ni quieren tornar, e que los non pueden auer en la dicha cibdad para gelas demandar, en lo qual dis. que sy asy ouiese de pasar que ellos * rescebirian grand agrauio e dapno. E nos suplicaron e pidieron por merced cerca dello con remedio de justicia les proueyemos mandandoles dar nuestra carta para que todo lo que se fallase fuera de la dicha Cibdad Real de los quales fue robado en ella asy joyas e oro e plata, caualllos, mulas, esclauos e esclauas e ganados e otras qualesquier cosas e preseas de casa les fuese restituído e tornado, e para que do quier que las personas a quien asy dieron en guarda las dichas cosas e qualesquier dellas fuesen fallados gelas restituyesen e tornasen como la nuestra merced fue. E nos touimos lo por bien. Porque uos mandamos a todos e a cada uno de uos en vuestros lugares e juridicciones, que cada e quando que por parte de uos de la dicha Cibdad Real, o do qualquier dellos que asy fueron dapnificados fueredes requeridos, e uos mostrare qualesquier personas de aquellos a quien dieron a teñir e adobar e texer paños e liengos e otras cosas, o en guarda, o fallaredes, o pidieredes auer en qualquier manera qualesquier bienes e cosas de las sobre dichas fuera de la dicha

*[2]

Cibdad Real, que auida uestra informacion cerca dello, llamades e oyedes las partes a quien atañe las fagades luego restituir e tornar todo lo que se fallare e aueriguaua de lo que asy dieron e teñir e adobar e texer o en guarda o en otra qualquier manera. E asy mismo todo lo que se fallare e paresciere de todo lo que les fue robado en qualquier manera. E en quanto que se fallare dentro en la dicha Cibdad Real, por esta nuestra carta mandamos a Garcia de Cotes nuestro corregidor de la dicha Cibdad Real * o a su lugarteniente en el dicho oficio que vea las cartas que por nuestro mandado se fisieron entre los vesinos que estauan en la dicha cibdad e fuera della e lo cunplir en todo e por todo, segund que en ellos se contiene. E contra el tenor e forma dellos non uayan ni pasan ni consyntan yr ni pasan, administrandoles e fasiendoles breuemente sobre ello conplimiento de justicia syn dar lugar a luengas ni dilaciones algunas por manera que []llos suyo e alcançar e por defecto della non ayan causa ni rason alguna de se mas uenir ni en buen a quexar sobre ello ante nos. E los unos ni los otros non fagades ni fagan ende al por alguna manera so pena de nuestra merced e de dies mill maravedis para la nuestra camara. E demas mandamos al omne que vos esta nuestra carta mostrare que vos enplase que parescades ante nos en la nuestra corte do quier que nos seamos, del dia que vos enplasare, fasta quinze dias primeros siguientes so la dicha pena. So la qual mandamos a qualquier escriuano publico que para esto fuere llamada, que de ende al que vos la mostrare a testimonio signado con su signo porque nos sepamos en como se cunpla nuestro mandado.

Dada en la cibdad de Sevilla en veynte e siete dias de setienbre año del nascimiento del nuestro Señor Ihesu Christo de mill e quatrocielos e setenta e siete años. Esto faser e conplir los unos e los otros guardando los capitulos que sobre esto pasaron. Yo el Rey. Yo la Reyna. Yo Juan Ruys del Castillo, secretario de Rey e de la [Reyna lo fise escriuir por su mandado].

(Registro del Sello, vo. 1, № 2747, fol 515).

11 גביית חובות אצל אנוסי סיאודד ריאל שברחו מן העיר בימי פרעות אוקטובר 1474, מגבה החובות הוא חואן די טורס.

סביליה, 26 בנובמבר 1477

Don Fernando e doña Isabel por la gracia de Dios Rey e Reyna de Castilla de Leon de Cecilia de Toledo de Portogal de Galicia de Sevilla de Cordova de Murcia de Jaen de Algarve de Algecira de Viscaya e de Molina. A los alcaldes e otras justicias qualesquier de la nuestra casa e corte e chancilleria e a todos los corregidores e alcaldes e otras justicias qualesquier de todas las cibdades e villas e lugares de los nuestros reynos e señorios e a cada uno dellos a quien esta nuestra carta fuere mostrada o su

treslado signado de escribano publico, salud e gracia. Sepades, que Juan de Torres, vecino de Cibdad Real nos fiso relacion por su peticion diciendo que al tiempo de los movimientos en la dicha Cibdad Real acaescidos se fueron e absentaron muchas personas de los vesinos e moradores della, los quales dis que le devian asas contias de maravedis de ciertas mercaderias quales el fiava e que el non tenia contra las tales personas contratos ni obligaciones ni otras escrituras salvo que lo asentava en el libro de su cuenta, e que fasta aqui non ha podido cobrar lo que le asy deven e son obligados a dar. E nos suplico e pidio por merced cerca dello con remedio de justicia le proveyesemos mandando le dar nuestra carta para vosotros que do quier que las tales personas que le deven los dichos maravedis o sus bienes se fallasen los apremiasedes que le pagasen todo lo que le fallasen por buena verdad en sus libros que le deven e son obligados a dar e que en tanto * e fasta que sobre ello fuesen oidos con el a derecho toviessedes enbargados qualesquier sus bienes que se fallasen por que alcançasen con ellos cumplimiento de justicia como la nuestra merced fuese. E nos tovimoslo por bien. Porque vos mandamos a todos e a cada uno de vos que la eso veades lo suso dicho, e llamadas e oidas las partes a quien atañe lo mos bienemente e sin dilacion que ser pudiere non dando lugar a luengas ni dilaciones algunas de malicia, fagades e administrades cerca dello al dicho Juan de Torres por manera que la el aya e alcance e por defecto dello non aya causa ni raçon de se mas venir ni enbiar e quexar sobre ello ante nos. E los unos ni los otros non fagades ni fagan ende al por alguna manera so pena de la nuestra merced e de dies mill maravedis para nuestra camara. E demas mandamos al ome que vos esta nuestra carta mostrare que vos enplase que parescades ante nos en la nuestra corte do quier que nos seamos del dia que vos enplasare a quinse dias primeros siguientes so la dicha pena so la qual mandamos a qualquier escribano publico que para esto fuere llamado, que de ende al que vos la mostrare testimonio signado con su signo porque nos sepamos que como se cunple nuestro mandado. Dada en la muy noble cibdad de Sevilla veinte e seis dias de noviembre año del nascimiento de nuestro Salvador Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta e siete años. Episcopus segovien-sis. Iohannes, doctor. Antonio, doctor. Petrus, licenciatus. E yo Juan Ruis del Castillo, secretario del Rey e de la Reyna nuestros señores, la fis escrevir por su mandado con acuerdo de los del su consejo.

*[2]

(Registro del Sello, vol. 1, № 3121, fol 591).

12 צו לקורחידור של סיאודר ריאל גארסיה די קוטס ולליסנסיאדו חואן די פואנטסדאנין
לדאוג להחזרת חנות וסחורות לפדרו גונסאליס די ויליארוביה. פדרו די ויליארוביה הפקיד אצל
שכנו הנוצרי, פיליפי, עושה-נאדות, חנות-תבליים על סחורותיה, ששוין עולה על 40,000 מרבדי.
סביליה, 5 בדצמבר 1477

Don Fernando e doña Isabel ect. A vos Garcia de Cotes nuestro vasallo

e nuestro corregidor de Cibdad Real e a vos el licenciado Juan de Fuentesdaño su alcalde e logarteniente en el dicho oficio e a cada uno de vos salud e gracia. Sepades, que Pero Gonsales de Villaruvia, vesino desta dicha cibdad, nos fiso relacion por su peticion disiendo, que en el año que paso del Señor de mill e quatrocientos e setenta e quatro años al tienpo de los movimientos en la dicha cibdad acaescidos, el e un fijo suyo ovieron dado en guarda e encomienda a Felipe, odrero, vesino desta dicha cibdad, todo quanto tenian en una tienda suya de especeria en que avian en ella muchas joyas e lienços e [lergas e sayales e otras cosas, que dis que a justa e comunal estimacion podian valer quarenta mill maravedis e mas. Lo qual todo que el dicho Felipe, odrero, rescibio del dicho su fijo, dando le las llaves de la dicha tienda e apoderandole en todo quanto tenia, e que lo rescibio e tomo en guarda e encomienda e lo paso a su casa e poder. E dis que, como quier que despues aca por muchas de veses por el e por su parte ha seydo requerido que le torne e restituya todo lo que asy el dicho su fijo le dió e el tomó e rescebió en guarda dis que, la non ha querido ni queria faser, poniendo a ello sus excusas indevidas. E dis que, como que en el gelo demandó ante vos e vos pidió que por virtud de los escriptos que nos ovimos dado, para que todas las cosas que por los vesinos de la dicha cibdad que fuera estaban, fueron dados a guardar les fuesen tornados e gelo fassiesedes restituir e tornar. E el provo ante nos asas conplidamente aver gelo dado el dicho su fijo en su nombre en guardar e encomienda fasta aqui non ha podido alcançar con el conplimiento de justicia ni ha querido faser e conplir cosa alguna de lo por vosotros sobre ello le es mandado, en lo qual dis que sy asy oviese a pasar que el rescebiria grand agravio e daño. E nos suplico e pidió por merced cerca dello con remedio de justicia le proveyesemos, o como la nuestra merced fuese. E nos tovimoslo por bien. Porque vos mandamos que luego veades lo suso dicho. E sy el dicho pleito esta concluso synon que luego sin dar lugar a luenga alguna ni dilacion fagades concluir e llamades e oides las partes a quien atañe, dades en ello sentencia o sentencias las que fallaredes por derecho la interlocutoria a seis dias e la definitiva a veinte dias, segund que la ley nuestra en tal caso quiere. E non fagades ende al por alguna manera so pena de la nuestra merced e de dies mill maravedis para la nuestra camara. E demas mandamos al ome que vos esta nuestra carta mostrare que nos enplase que parescades ante nos en la nuestra corte do quier que nos seamos del día que nos enplastre a quinze dias primeros siguientes so la dicha pena so la qual mandamos a qualquier escribano publico que para esto fuere llamado, que de ende al que vos la mostrare testimonio signado con su signo porque nos sepamos en como se cunple nuestro mandado. Dada en la muy noble cibdad de Sevilla a cinco dias de disiembre año del nascimiento de nuestro Señor Ihesu Christo de mill e quatrocientos e setenta e siete años. Rodericus, doctor. Johannes, doctor. Alfonsus, doctor. Andreas, doctor. Manricus, doctor. Yo Juan Ruis de Castillo, secretario del Rey e de la Reyna nuestros

señores, la fise escrevir por su mandado con acuerdo de los de su consejo.
Registrada. Diego Sanches.

(Registro del Sello, vol. 1, № 3180, fol 424).

אשתו של פדרו די ויליארוניה, אינבל גונסאליס, שימשה עדה מטעם התביעה במשפט חואן
דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 5v). אחותה, קטלינה, היא אשתו של חואן דיאס. פדרו
די ויליארוניה עלה על המוקד באוטרדייפי שנערך ב־23 בפברואר 1484 (Leg. 262 № 3) fol 6r.

אישור נוסרינוי להכרות תקופת-החסד בסיאודד ריאל

Yo Francisco Ximenez, notario del secreto del sancto oficio de la inquisicion de Toledo e su archobispado doy fe, que todos los señores que la presente vieren o viesen en que paresce por los libros registros y scripturas del dicho santo oficio, que seyendo yuso los reverendos señores Pedro Dias de la Costana e Francisco Sanchez de la Fuente [inquisidores] en Cibdad Real dieron su carta de hedicto de gracia en termino de treynta dias a todas las personas vecinos e moradores en la dicha Cibdad Real e Campo de Calatrava, que se hallasen culpantes en el crimen e delito de heregia lo veniesen a dezir e confesar en el dicho termino ante los dichos señores ynquisidores enteramente. La qual dicha carta de hedicto e que por ella paresce fu leyda e publicada e afixa en la yglesia de Sancta Maria de la dicha Cibdad Real, domingo a quatorze dias del mes de setiembre del año de mill e quatrocientos e ochenta e tres. E porque lo suso dicho haga fe e juizio e fuera del saque esta fe del tenor e forma de la dicha carta de hedicto de gracia o pedimento del honrado bachiller Diego Ortiz de Angulo, promotor fiscal del dicho Santo Oficio, e de mandamiento del señor inquisidor el licenciado Sancho Velez, que fue fecha en la dicha cibdad de Toledo a treynta dias del mes de mayo de mill e quinientos e veynte e un año.

(—) Francisco Ximenez

מתוך משפט ליאנויר די לה אוליבה שנערך ב-1521 (173 № 631 fol 2v).

(תצלום המסמך - בעמוד 79)

- [illegible]

1483-7
 1483-7

१०६५ अ५, अ५

התאריך	הגידון	כיצד גידון	מספר התיק	הערות
1483				
14.11	די סנצ'ו די סיאודד ואשתו מרי מרי דיאס, סרירה	שלא בפניהם	139 № 145	הם מחשובי העדה, ולכן הוקדם ענינם
		שלא בפניה	143 № 196	
26.11	מריה גונסאליס פאנפאנה	בפניה	154 № 375	
27.11	חואן גונסאליס פינטאדו	בפניו	154 № 357	
1.12	חואן גונסאליס דאסה	בפניו	154 № 356	
17.12	חואן די צ'ינצ'יליה	בפניו	140 № 162	
	דגנו די לה סנרה	בפניו	184 № 800	
			fol 17v	
19.12	פדרו די וילנגאס	בפניו	188 № 852	יצא זכאי
	חואן די פיס ואשתו קטלינה גומס	בפניהם	148 № 267	
1484				
5.1	מריה אלונסו, אשת אלונסו אסקריבאנו	שלא בפניה	133 № 45	
14.1	חואן די סיאודד ואשתו איזבל	שלא בפניהם	139 № 144	
16.1	חואן קאלויליו	שלא בפניו	138 № 124	
24.1	חואן גונסאליס פאנפאן	שלא בפניו	154 № 358	
	חואן אלגרי	שלא בפניו	132 № 24	
	חואן דיאס, דונסיל	שלא בפניו	143 № 190	
26.1	חואן פאלקון, סוחר-תבליים	שלא בפניו	146 № 235	
	מרינה גונסאליס, אשת הבאצ'ילר אבורדמי	שלא בפניה	152 № 323	
30.1	ליאונור גונסאליס, אשת אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל	שלא בפניה	154 № 369	
11.2	אינס די בלמוינטי	בפניה	137 № 107	
24.2	איזבל, אשת לופי די לה היגוארה	שלא בפניה	158 № 433	
28.7	קטלינה די סמורה	בפניה	188 № 853	גידונה למלקות ולגירוש
8.8	מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדו	נפטרה	154 № 376	
	חואן קאלדיס	נפטר	138 № 123	
	חואן גונסאליס, צורף, ואשתו ביאטריס	נפטרים	154 № 359	
8.8	ביאטריס, אשת רודריגו האלקאידי	נפטרה	137 № 99	
	ביאטריס, דודתי של רואי דיאס	נפטרה	137 № 98	
	חואן גונסאליס אסקוהידו	נפטר	154 № 360	יחד עמהם
	חואן כריטינס די לוס אוליבוס	נפטר	165 № 551	הוגשה תביעה נגד 41 נפטרים נוספים
6.9	חואן פאלקון הזקן	נפטר	146 № 236	
	רודריגו מארין ואשתו קטלינה לופס	נפטרים	164 № 543	
	דגנו לופס	נפטר	160 № 477	יצא זכאי
	חואן דיאס, הוא חואן דינלה	נפטר	143 № 189	
7.9	מרינה גונסיל	נפטרה	150 № 299	

¹ מצוי בתיק משפטו של חואן די לה סנרה ונחוק שם.

נספח רביעי

יומן פעולתו המשפטית של בית־הדין בסיאודד ריאל

1. החומר הרשום בטבלה הבאה נלקט מתוך תיקי משפטיהם של נידוני סיאודד ריאל. מן הרשום נמצאו למדים שהליכים משפטיים התנהלו גם נגד אנשים רבים נוספים שתיקתם לא הגיעו לידינו; ובמידה שהליכים אלה נודעו תאריכים נרשמו הללו בטבלת. רשימה זו ניתנת לשם השנאה עם פרסומו של פידל פיטה (BAH 20 [1892], p. 476 ss.); על אנשים תושבי סיאודד ריאל שנידונו והשתתפו באוטוריטי – על-פי Leg. 262 № 3.
2. ההפסקות בין תאריכים שונים אינן מעידות שבית־הדין לא פעל באותם ימים. אין נראה שבית־הדין ישב באפס מעשה, ולכן הדעת נותנת שגם חסרון זה מורה שלא כל תיקי הנידונים הגיעו לידינו.
3. אין ספק שהעבודה בבית־הדין נפלה ברובה על שכמם של התובע (פרנאן רודריגס דיל בארקן) והנוטריונים השונים (חואן די סיגוביה ואחרים). התובע היה הרוח החיה בבית־הדין זה.
4. כמה וכמה הליכי־משפט התנהלו במקביל; כל פעולה משפטית הצריכה הופעה נפרדת בבית־הדין. שום הרשמה בתיקו של הנאשם לא נעשתה על דעת הנוטריון בלבד.
5. יומן זה נועד לסייע להוכחת כמה הנחות שהועלו לעיל, בפרקים הדנים בפרוצידורה ובתיקו של הנאשם.
6. לאחר יוני 1485 נידונו אנוסי סיאודד ריאל בטולידה, וההליכים המשפטיים נוגעים למערכת פעולתו הכללית של בית־הדין בעיר זו. ענינם נפרד הוא מפעולת בית־הדין בסיאודד ריאל.
7. לשלמות פעולת בית־הדין בסיאודד ריאל יש להוסיף את משפטיהם של נידוני אלמגרו, דאימאל, אלמדובאר דיל קאמפו, ועוד מקומות שנידונו בשנות 1483–1485, בשעה שבית־הדין ישב בסיאודד ריאל.

המקור	הערות	הפעולה המשפטית	התאריך
			1483
משפט ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 2v)	יום הראשון בשבוע	קריאת צויה חסד בכנסית סנטה מריה בסיאודד ריאל	14.9
היק המשפט — 184 № 800 fol 5r—5v	העדות נרשמה Libro II de Confesiones, fol CIII	חואן די לה סגרה מתנדה	1.10
154 № 356 fol 10v—11r		פדרו די מולינה מעיד על חואן גונסאליס דאסה	3.10
184 № 800 fol 18r	Libro I de Cibdad Real, fol XLV	חואן די לוקאס מעיד על דגג די לה סגרה	
184 № 800 fol 18v	Libro I de Cibdad Real fol XLIV	חואן גונסאליס, טווה, מעיד על דגג די לה סגרה	
154 № 357 fol 10v		קטלינה סנצ'ס, אשת חואן סנצ'ס, מעידה על חואן גונסאליס פינטאדו	6.10
154 № 383 fol 12v	היא נידונה בשנות 1512—1511	וידויה של מריה גונסאליס, אשת פרו דיאס די ויליא רוביה	8.10
154 № 375 fol 1v	כבר באותו יום ביקש התובע לפתוח במשפט	וידויה של מריה גונסאליס פאנפאנה	9.10
154 № 357 fol 10v		אנטונייה, בת חואן די בואנדיא, מעידה על חואן גונסאליס פינטאדו	10.10
148 № 267 fol 15r		קטלינה גומס, אשת חואן די פיס, מסרה הודעה ותתנדה	
148 № 267 fol 14r—v		חואן די פיס מוסר הודעה ומתנדה על עצמו ומעיד על אחרים	11.10
154 № 357 fol 11r		מריה סנצ'ס, אשת קאניסאריס, מעידה על חואן גונ סאליס פינטאדו	13.10
154 № 357 fol 16r—v		חואן גונסאליס פינטאדו מסר הודעה על סנצ' די סיאודד ואחרים	14.10
154 № 356 fol 9v	היא שבה והעידה ב־4.12.1483	ליאונור גונסאליס, אשת מרטין פרנאנדיס דיל קוראל, מעידה על חואן גונסאליס דאסה ואשתו	
173 № 631 fol 21r	נרשם בספר הראשון של סיאודד ריאל דף CXXXIX	פרו פרנאנדיס, רועה־צאן, מעיד על חואן מרטנס די לוס אוליבוס וביתו	15.10
154 № 356 fol 9v—10r	חזרה על עדותה ב־4.12.1483	ליאונור גונסאליס, אשת מרטין פרנאנדיס דיל קוראל, העידה על חואן גונסאליס דאסה	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1483			
20.10	חיל מרטינס מעיד על משפחת חואן מרטינס די לוס אוליבוס	173 № 631 fol 21v	ספר ראשון של סיאודד ריאל CLXXXII דף
22.10	חואן מרטינס, פרעל, מעיד על חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 357 fol 12v—13r	
	מיגל, בנו של מרטין גארסיה, מעיד על חואן די לה סגרה	184 № 800 fol 18r	ספר ראשון של סיאודד ריאל CXCII דף
23.10	חואן מרטינס סיפורו מעיד על חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 357 fol 13r	
	אלונסו רודריגס מעיד על חואן גונסאליס דאסה	154 № 357 fol 11r	העיד שוב ב־10.12.1483
27.10	איזבל, בתו של אנדריס רודריז, קרובת רודריז ה"אבד", העידה על בני משפחת ברנרדו ופרנאנדו דיל אוליבה	173 № 631 fol 22r	ספר ראשון של סיאודד ריאל CXCVIII דף
28.10	מריה גונסאליס, בתו של חואן די סוריא, העידה על קטלינה די סמורה; מריה אלונסו; משפחת אוליבה; מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדו; אשתו של חואן פאלקון הזקן	173 № 631 fol 23r	ספר ראשון של סיאודד ריאל CCXVI דף
30.10	פאריס די לה טורי העיד על חואן גונסאליס דאסה	154 № 356 fol 10r	חזר והעיד ב־4.12.1483
3.11	פרנאן פאלקון מסר על שורה ארוכה של אנוסי העיר	154 № 356 fol 10r 154 № 357 fol 12r—v	
10.11	מריה לופס מעידה על פדרו די ויליארוזביה ואשתו	154 № 383 fol 15r	ספר שני של סיאודד ריאל CCLXXIX דף
11.11	גונסאלה, עושה־סנדלים (borceguinero), בעלה של מרינה גוטזרס, העיד לפני המאיסטרי (רואים די קור־דובה) על אנוסים שונים	173 № 631 fol 24v	ספר שלישי של סיאודד ריאל CCCXV דף
12.11	עדות חואן, בנו של גונסאלו די אגילאר, על חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 357 fol 11v	
13.11	היידוי של ליאונור די לה אוליבה לפני בית־הדין	173 № 631 fol 9v; fol 18r	
14.11	פתיחת המשפטים: סנצ'ו די סיאודד ואשתו מרי דיאס; מרי דיאס, סרייה; הצגת עדי־תביעה והשבעתם	139 № 145 fol 1v—3v 143 № 196 fol 2r	יום ראשון לפעולת בית־הדין

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1483			
15.11	עדותו של חואן גארסיה בארבע על חואן גונסאליס דאסה	154 № 356 fol 11v	חזר על העדות ב-15.12.1483
16.11	יום שבו הוחזרו אנוסים לחיק הכנסייה; פרסומי הכרזה להופעת סנצ'ו די סיאודד; מרי דיאס, סרירה	184 № 800 fol 8r—v 139 № 145 fol 3v 143 № 196 fol 4v	ועוד
17.11	פרסומי הזמנה להופעת אנוסים בדין	139 № 145 fol 4r 143 № 196 fol 4v—5r	
	עדות מריה רואיס, אשת פדרו מרטינס די אַלמגרו, על חואן גונסאליס פינטאדור	154 № 357 fol 11v	ספר שני של סיאודד ריאל CCXXI דף
	חואן מרטינס די אלקאראס מעיד על שורה של אנוסים	173 № 631 fol 25r	
25.11	הופעת התובע במשפט סנצ'ו די סיאודד ובמשפט מרי דיאס, סרירה	139 № 145 fol 4r 143 № 196 fol 5r	
26.11	הגשת התביעה נגד מריה גונסאליס פאנפאנה	154 № 375 fol 2r	
	הופעת התובע במשפט סנצ'ו די סיאודד	139 № 145 fol 4v	
	הופעת התובע במשפט מרי דיאס, סרירה	143 № 196 fol 5r	
27.11	גונסאלו דיאס אַלבין מציג יפוייכוח של פרוקוראדור במשפט אביו חואן גונסאליס פינטאדור	154 № 357 fol 1v	
29.11	פתיחת משפטו של חואן גונסאליס פינטאדור; מינוי לטראדור במשפט	154 № 357 fol 1v; 12v	
1.12	פתיחת משפט חואן גונסאליס דאסה;	154 № 356 fol 1v	
	טענת הצטדקות של מריה גונסאליס פאנפאנה; מתן זמן של 9 ימים להצגת עדויות	154 № 375 fol 3r—3v	
2.12	הצגת עדויות במשפט חואן גונסאליס דאסה	154 № 356 fol 9r	
3.12	הגשת שאלון לעדויות הסניגוריה במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה	154 № 375 fol 4r	
	עדות ברתולומי די בלבואה במשפט מריה גונסאליס, אשת פרו דיאס די ויליארוביה	154 № 383 fol 15v	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1483			
4.12	הצגת עדייתביעה במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה	154 № 375 fol 6v	
	הופעת התובע במשפט סנצ'ו די סיאודד ואשתו מרי דיאס	139 № 145 fol 4v	
	הופעת התובע במשפט מרי דיאס, סרירה	143 № 196 fol 5r—v	
	הצגת עדייתביעה במשפט חואן גונסאליס דאסה	154 № 356 fol 9r—v	
5.12	האשמה שניה של סנצ'ו די סיאודד ואשתו במרדנות	139 № 145 fol 4v	
	האשמת מרי דיאס, סרירה, במרדנות (האשמה שניה)	143 № 196 fol 5v	
	תשובת גונסאליס פינטאדו על האשמות; בקשת התובע לקבלת הוכחותיו; מתן 9 ימים לקבלת ההוכחות	154 № 357 fol 3r; 4r, 4v	
	הגשת כתביהגנה במשפט חואן גונסאליס דאסה	154 № 356 fol 3r	
6.12	פרנאנדו די טרויניו מוסר עדות על משפחת שבת די לוס אוליבוס	173 № 631 fol 25v	ספר שני של סיאודד ריאל CCCLIX דף
8.12	הגשת שאלון הסניגוריה במשפט חואן גונסאליס דאסה; הצגת עדייסיגוריה	154 № 356 fol 5r—v	
9.12	הצגת עדייתביעה במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה	154 № 375 fol 7r	
	הגשת שאלון-סניגוריה במשפט חואן גונסאליס פינטאדו; הצגת עדייסיגוריה; הצגת עדייתביעה	154 № 375 fol 5r; 5v—6r; 10r ss.	
10.12	הצגת עדייתביעה במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה	154 № 375 fol 7r	
	מעמד שני של הצגת עדייתביעה במשפט חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 357 fol 12r	
	הצגת עדייתביעה במשפט חואן גונסאליס דאסה	154 № 356 fol 10r	
11.12	הצגת עדייתביעה במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה	154 № 375 fol 8r	
	הצגת עדייתביעה (שלישית) במשפט חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 375 fol 13r	
13.12	הצגת עדייתביעה (רביעית) במשפט חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 375 fol 13v	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1483			
15.12	הודעה על סיום 10 ימים להזמנת סנצ'ו די סיאודר ואשתו	139 № 145 fol 4v	
	הודעת התובע על סיום 10 ימים, אחרונה להזמנת מרי דיאס, סרירה	143 № 196 fol 5v	
	הצגת עדייתביעה במשפט חואן גונסאליס דאסה, במועד quarto plazo	154 № 356 fol 11r	
16.12	בקשת התובע במשפט סנצ'ו די סיאודר ואשתו להכריזם כמורדים	139 № 145 fol 5v	
	יום ג' היענות השופטים ; הופעת התובע ובקשתו להכרזת מרי דיאס, סרירה, כמורדת ; היענות השופטים	143 № 196 fol 5v	
	הצגת עדייתביעה במשפט חואן גונסאליס דאסה	154 № 356 fol 11v	
17.12	סיום הצדדים במשפט חואן גונסאליס דאסה ; בקשה לפרסום תוכן העדויות ; מתן זמן של 6 ימים לתשובה פתיחת משפטו של חואן די צ'ינצ'יליה	154 № 356 fol 12v 140 № 162 fol 1v	
	פתיחת משפטו של דגו די לה סנרה	184 № 800 fol 17v	במשפט חואן די לה סנרה
19.12	פתיחת משפטו של פדרו די וילגאס והגשת התביעה	188 № 852 fol 2v	
	פתיחת משפטם של חואן די פיס וקטלינה גומס אשתו ; הגשת התביעה ; הכחשת טענות התביעה ; הנאשמים מנתרים על מערכת ההגנה	148 № 267 fol 1v; 2r; 2v	
	תשובת הסניגוריה במשפט חואן די צ'ינצ'יליה	140 № 162 fol 3r	
22.12	בקשת התובע לפרסום עדויות במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה	154 № 375 fol 8v	
	בקשת התובע לפרסום עדויות במשפט חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 357 fol 13v	
1484			
2.1	מינוי סניגוריה במשפט פדרו די וילגאס ; מגן על עצמו ; יום ד' הצגת עדייתביעה	188 № 852 fol 3v	
	הגשת הודעה מאת חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 375 fol 14r ss	
	הצגת עדייתביעה במשפט חואן די צ'ינצ'יליה ; מסירת עדויות	140 № 162 fol 7v—8r	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1484			
5.1	פתיחת משפטה של מריה אלונסו	133 № 45 fol 2r	
	הגשת כתב־התביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד ואשתו	139 № 145 fol 5r ss	
	הגשת כתב־התביעה במשפט מרי דיאס, סרירה	143 № 196 fol 6r	
	הגשת שאלון הסניגוריה במשפט חואן די צ'ינצ'יליה	140 № 162 fol 5r	
7.1	הודעת התובע במשפט סנצ'ו די סיאודד; בקשה להזמנה נוספת; הצגת עדיתביעה	139 № 145 fol 6v	
	הודעת התובע במשפט מריה דיאס, סרירה; בקשתו לקבל את הוכחותיו; מתן 9 ימים לקבלת הוכחותיו	143 № 196 fol 7r	
8.1	הצגת עדיתביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד	139 № 145 fol 7r—7v	
	הצגת עדיתביעה במשפט חואן די פיס ואשתו	148 № 267 fol 3r	ייתכן שנפלה כאן טעות בהרשמת התאריך. הצגת עדיתביעה אינה קודמת לעדי־ההגנה. עיין 12.1.1484
10.1	הצגת עדיתביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד	139 № 145 fol 7v	
	הצגת עדיתביעה במשפט מרי דיאס, סרירה	143 № 196 fol 7v	
	הצגת עדיתביעה במשפט חואן די פיס	148 № 267 fol 4v	עיין לעיל
12.1	הצגת עדיתביעה במשפט מרי דיאס, סרירה	143 № 196 fol 10r	ביום זה הוצג והושבע פרנאנדו די טרוחיליו
	חואן די פיס ואשתו קטלינה גומס מגישים שאלון להגנתם; הצגת עדיתגנה	148 № 267 fol 4r	
13.1	הצגת עדיתביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד; בקשת התובע לפרסום העדויות	139 № 145 fol 7v; 13r	
	בקשת התובע לפרסום עדויות במשפט מרי דיאס, סרירה; הודעתו על רצונו לסיים	143 № 196 fol 10v	
	הזמנה לפני ביתה של מרי דיאס, סרירה, להופעה	143 № 196 fol 13v	
14.1	הגשת כתב־אשמה נגד חואן די סיאודד ואשתו איזבל די טיבה	139 № 144 fol 2r	
	האשמת סנצ'ו די סיאודד ואשתו מרי דיאס במרדנות; השופטים מצווים על פרסום העדויות בהעדרם	139 № 145 fol 13r	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1484			
	סיום הצדדים במשפט חואן גונסאליס פינטאדו ובקשתם למתן פסק־דין	154 № 357 fol 19r	ייתכן שנפלה כאן טעות, שכן מעמד זה קודם להגשת השאלון (19/1)
	פרסום עדויות במשפט מרי דיאס, סרירה; הכרזתה כמורדת	143 № 196 fol 10v—11r	
15.1	וידוי מרינה גונסאליס, אשת פרנסיסקו די טולידו, בכפר אֶלֶמגרו	155 № 388 fol 2r	משפטה התחיל רק ב־1494
16.1	הכרזת סנצ'ו די סיאודד ואשתו כמורדים	139 № 145 fol 13v	
	פתיחת משפטו של חואן קאלויליו והגשת התביעה	138 № 124 fol 1v	גידון שלא בפניו
	האשמה נוספת של סנצ'ו די סיאודד ואשתו במרדנות; קריאה לפני ביתם להופעתם	139 № 145 fol 13v	
	מתן שלושה ימים להופעת מרי דיאס, סרירה; אם לא תופיע ייחשב המשפט כגמור	143 № 196 fol 11r	
17.1	מריה, בתו של אנטון מרטינס די סוריא, מוסרת עדות על חואנה די צ'ינצ'יליה	158 № 449 fol 2r	
	איובל די לוס אוליבוס, אשת פדרו די אלארקון, מוסרת עדות על חואנה די לוס אוליבוס	173 № 636 fol 2r	
19.1	קריאה לפני ביתו של חואן קאלויליו להופעה	138 № 124 fol 3r	יום ב'
	קריאה לפני ביתו של סנצ'ו די סיאודד; התיעצות בית־הדין במשפט זה	139 № 145 fol 13v	
	הודעת התובע על סיום משפט מרי דיאס, סרירה; קיום התיעצות והחלטה לתת פסק־דין בענין זה לאחר 3 ימים	143 № 196 fol 11v	
14.1.1484	מינוי אלונסו אלואריס כפרוקוראדור במשפט חואן גונסאליס פינטאדו; השבעת עדי־סניגוריה	154 № 357 fol 18r	עיין לעיל 14.1.1484
20.1	הצגת עדי־תביעה במשפט חואן קאלויליו	138 № 124 fol 4r	
24.1	הגשת התביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל, בנו של רואי דיאס, סוחר־בדים, ואשתו קטלינה	143 № 190 fol 1v	
	הגשת התביעה נגד חואן גונסאליס פאנפאן	154 № 358 fol 1r	גידונו שלא בפניהם
	הגשת כתב־האשמה נגד חואן אֶלגרי	132 № 24 fol 2r	
26.1	הגשת כתב־האשמה נגד חואן פאלקון, סוחר־תבליים	146 № 235 fol 1v	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1484			
	הגשת כתב־האשמה נגד מרינה גונסאליס, אשת הבא־ צ'ילר אבודרמי	152 № 323 fol 2r	
	טענת מריה גונסאליס פאנפאנה נגד עדי־התביעה; הגשת טאצ'אס	154 № 375 fol 8v	
	סיום הצדדים במשפט חואן די פיס ואשתו קטלינה גומס; מתן ששה ימים להתנגדות	148 № 267 fol 10v	
	הופעת התובע במשפט חואן דיאס, דונסיל; מתן 9 ימים להבאת הוכחות	143 № 190 fol 3r—3v	
	חואן גונסאליס מוסר הודעה ומתנדה	154 № 356 fol 15r	
27.1	חואן די פיס מודה נוכח איום בעיניוים	148 № 267 fol 11r	יום ג'
28.1	הזמנת סנצ'ו די סיאודר ואשתו שיבואו לשמוע את גזר־דינם שיינתן כעבור ששה ימים	139 № 145 fol 14v	
	קונסולטה־דיפי בדינו של חואן די פיס	148 № 268 fol 4v	
	קביעת מועד של ששה ימים למתן פסק־דין במשפט מרי דיאס, סרירה	143 № 196 fol 12r	
29.1	הצגת עדי־תביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל	143 № 190 fol 3v	
	חואן גונסאליס מאשר את הודעתו ואת וידויו	154 № 356 fol 15r	
30.1	פתיחת משפטה של ליאונור גונסאליס, אשת אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל	154 № 369 fol 1v	
	מתן פסק־דין במשפט סנצ'ו די סיאודר ואשתו מרי דיאס	139 № 145 fol 14v	
	מתן פסק־דין במשפט מרי דיאס, סרירה	143 № 196 fol 12r	
3.2	הודעת התובע על מרדנות ליאונור גונסאליס	154 № 369 fol 2v	
	הצגת עדי־תביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל (הצגה שנייה)	143 № 190 fol 3v	
4.2	הצגת עדי־תביעה במשפט חואן קאלויליו והשבעתם	138 № 124 fol 3v—4r	יום ד'
5.2	אישור הודעתו של חואן די פיס	148 № 267 fol 11v	
	חואן די צ'ינצ'יליה מוסר הודעה	140 № 162 fol 10r—v	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
אומן-די-פי			
6.2	פרו אלגרי ואשתו גונסאליס עלו על המוקד	Leg 262 № 3 fol 5v	עין F. Fita, BAH 20 (1892), p. 476 ss
פעולות משפטיות			
	סיום הצדדים במשפט חואן די פיס	148 № 267 fol 12r	
	הודעת סיום הצדדים במשפט מריה גונסאליס פאפאנה	154 № 375 fol 9v	
	הודעת התובע במשפט חואן גונסאליס דאסה (סיב ההופעה אינו ברור)	154 № 356 fol 14v	ייתכן שהכוונה ל-6/3, או הוא מדבר על הודעת הנאשם
	סיום הצדדים במשפט חואן די צ'ינצ'יליה	140 № 162 fol 10v	
7.2	אישור הודעתו של חואן די צ'ינצ'יליה ומסירת תוספת דברים	140 № 162 fol 10v	
9.2	הצגת-עדים במשפט חואן דיאס, דונסיל	143 № 190 fol 4r	
	הכרות פסק-דין במשפט חואן די צ'ינצ'יליה	140 № 162 fol 1r	שער התיק
10.2	הצגת עדות-ביעה במשפט ליאונור גונסאליס	154 № 369 fol 3r	
11.2	פתיחת משפטה של אינס די בלמונטי	137 № 107 fol 2r	
12.2	הצגת עדות-ביעה במשפט ליאונור גונסאליס	154 № 369 fol 3r	
13.2	הודעת וידוי של אינס די בלמונטי	137 № 107 fol 3r	
	מתן פסק-דין לפדרו וילגאס	188 № 852 fol 8v	כפרת עוונות
אומן-די-פי			
14.2	שריפה בדמות: קונסטנסה, אשת פרו פראנקו	Leg 262 № 3 fol 2v	עין פ' פיטה, שם
17.2	התיעצות למתן פסק-דין במשפט חואן אלגרי	132 № 24 fol 1r	
	בקשת התובע במשפט חואן דיאס לפרסום העדויות; מתן מועד (3 ימים) לכך	143 № 190 fol 7r	על השער הישן
19.2	החלטת בית-הדין לתת פסק-דין במשפט חואן דיאס	143 № 190 fol 7r	
21.2	יום של קונסולטה-די-פי שבו גקבעו פסקי-דין רבים	133 № 45	(שער התיק) ועוד. פסקי-דין אלה הוצאו לפועל ב-23 וב-24 בפברואר

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1484			
23.2	אוטו-די-פי עליית אנוסים רבים על המוקד		
24.2	אוטו-די-פי שריפת אנוסים רבים בדמות; הקירת עדים במשפט הואן פאלקין	146 № 235 fol 6r	
	מתן פסק-דין במשפט איזבל, אשת הפאציילר לופי די לה היגוארה	158 № 433 fol 1r	
	פסק-דין במשפט ליאונור גונסאליס	154 № 369 fol 7r—v	
31.3	עדות קטלינה די טורס נגד מריה גונסאליס, אשת פדרו דיאס די וילארוביה	154 № 383 fol 17r	Libro 2° de ב- Cibdad Real fol XLIII
6.4	הכרזת פסק-דין של אינס אלונסו, אחותה של מריה אלונסו	133 № 45 fol 8v	אינס גשרפה 15.3.1485 ב-
1.5	עדות דגו רואיס נגד מריה גונסאליס, אשת פדרו דיאס די וילארוביה	154 № 383 fol 16v	Libro 2° de ב- Cibdad Real fol CCCCXC
14.6	אוטו-די-פי שריפת קטלינה, אשתו של הואן דיאס, דונסיל	143 № 190 fol 1r	בשער הישן
24.6	אוטו-די-פי שריפת עצמותיה של קונסטנסה דיאס, אשת רואי דיאס, דונסיל	Leg 262 № 3 fol 2r	עיין פ' פיטה, שם
28.7	פרנסיסקו די הוסיס הגיש כתב-הגנה במשפט קטלינה די סמורה	188 № 853 fol 4r	קודם לפתיחת המשפט
8.8	פתיחת המשפטים הבאים:		
	הואן קאלדיס	138 № 128 fol 2r	נ
	הואן גונסאליס ואשתו ביאטריס	154 № 359 fol 2r	פ
	ביאטריס, אשת רודריגו האלקאידי	137 № 99 fol 1v	ט
	ביאטריס, דודת רואי דיאס	137 № 98 fol 1v	ר
	הואן גונסאליס אסקוהידו ועמו 41 נאשמים	157 № 360 fol 1r	י
	הואן מרטינס די לוס אוליבוס ועמו 41 נאשמים	165 № 551 fol 3v	ס
	מריה גונסאליס, אשת הואן גונסאליס פינטאדו	154 № 376 fol 1v	
9.8	הרעת התובע על התאבדותה של חואנה גונסאליס, אשת הואן קאלויליו	138 № 124 fol 5v	תיקו של הואן קאלויליו

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1484			
10.8	גביית עדויות-סניגוריה במשפט קטלינה די סמורה	188 № 853 fol 13r	
17.8	האשמת יורשי חואן קאלדיס במרדנות	138 № 123 fol 2r	האשמה ראשונה
	האשמת יורשי חואן גונסאליס במרדנות	154 № 359 fol 2r	" "
	האשמת יורשי ביאטריס, אשת רודריגו, במרדנות	137 № 99 fol 2r	" "
	האשמת יורשי ביאטריס, דודת רואי דיאס, במרדנות	137 № 98 fol 2r	" "
	האשמת יורשי מריה גונסאליס, אשת חואן, במרדנות	154 № 376 fol 2r	" "
27.8	האשמת יורשי חואן קאלדיס במרדנות	138 № 123 fol 2v	האשמה שניה
	האשמת יורשי חואן גונסאליס במרדנות	154 № 359 fol 2v	" "
	האשמת יורשי ביאטריס במרדנות	137 № 99 fol 2v	" "
	האשמת יורשי ביאטריס, דודת רואי דיאס, במרדנות	137 № 98 fol 2v	" "
	האשמת יורשי מריה גונסאליס במרדנות	154 № 376 fol 2v	" "
3.9	הופעת הסניגור במשפט קטלינה די סמורה	188 № 853 fol 6r	
6.9	גונסאלו אלבין נקרא להגן על אמו מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדור	154 № 376 fol 5r	
	ליאונור אלואריס נקראה להגן על עצמה (קריאה דומה לזו ליורשים)	154 № 360 fol 1v	משפט חואן גונסאליס אסקוחידו
	קריאה להופעת יורשים אלוארו לנסירו; גארסיה בארבלס, חייט	154 № 360 fol 1v	
	ביאטריס, אשת רודריגו האלקאידי	154 № 360 fol 1v	
	ביאטריס, דודת רואי דיאס	154 № 360 fol 1v	
	אלוארו די בונילית	154 № 360 fol 1v	
	חואן קאלדיס נקרא להגן על אביו פרו	154 № 360 fol 1v	
6.9	פרנאנדו קאלויליו (כולל יורשיו)	154 № 360 fol 1v	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1484			
	פרנאנדו קאנארי (כולל יורשיו)	154 № 360 fol 1v	
	אלואר דיאס לנסירו (כולל יורשיו)	154 № 360 fol 1v	
	דגו דיאס, רופא (כולל יורשיו)	154 № 360 fol 1v	
	פרנאנדו דיאס, צבא (כולל יורשיו)	154 № 360 fol 1v	
	חואן דיאס, רופא ורוקח (כולל יורשיו)	154 № 360 fol 1v	
	יורשי רואי דיאס, רוקח (כולל יורשיו)	154 № 360 fol 1v	
	יורשי אלונסו דיאס, קבלנרו (כולל יורשיו)	165 № 551 fol 2r	
	בתו של חואן דיאס טיראס נקראה להגן על אביה	154 № 360 fol 1v	
	יורשי גונסאלו דיאס די ויליארוזביה נקראו להגן עליו	154 № 360 fol 1v	
	דגו ופרנציסקו אסקוחידו נקראו להגן על אביהם חואן גונסאלס אסקוחידו	154 № 360 fol 1v	
	יורשי אנטון פאלקון ואשתו ביאטריס נקראו להגן עליהם	154 № 360 fol 1v	
	רודריגו די ויליארוזביה ופרנאן פאלקון נקראו להגן על קרובם חואן דינלה	154 № 360 fol 1v	
	יורשי חואן פאלקון הזקן נקראו להגן עליו	154 № 360 fol 1v	
	חואן די ויליארוזביה נקרא להגן על קרובו גונסאלו פרנאנדיס קאלויליו	154 № 360 fol 1v	
	האשמת יורשי חואן קאלדיס במרדנות ; הגשת כתב-האשמה	138 № 123 fol 2v	
6.9	האשמת חואן גונסאלס ואשתו במרדנות ; מתן 15 יום להופעתם	154 № 359 fol 2v	
	האשמת ביאטריס, אשת רודריגו האלקאירי	137 № 99 fol 2v	
	האשמת ביאטריס, אשת רואי דיאס	137 № 98 fol 2v	
	הגשת התביעה והזמנת יורשי חואן מרטינס די לוס אוליבוס להופעה	165 № 551 fol 2v	
	האשמת יורשי מריה גונסאלס, אשת חואן גונסאלס פינטאדו	154 № 376 fol 2v; 3r	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1484			
	האשמת חואן מרטינס די לוס אוליבוס במרדנות	165 № 551 fol 4v	
	האשמת יורשיה של מריה גונסאליס, אשת חואן גוני-סאליס פינטאדו, במרדנות	154 № 376 fol 3r	
	התובע מבקש לקבל הוכחות במשפט חואן דיאס (דינלה); מתן זמן של 30 יום להבאתן	143 № 189 fol 2r	
23.9	הופעת התובע במשפט חואן פאלקון הזקן והאשמת בניו כמורדים; השופטים מקבלים את טענותיו; מתן זמן של 30 יום להוכחה	146 № 236 fol 2r	
25.9	הצגת עדים במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס	165 № 551 fol 4v	
27.9	הגשת שאלון הסניגוריה במשפט דגנו לופס	160 № 477 fol 5r—v	
1.10	האשמת יורשי חואן קאלדיס במרדנות; הצגת עדי-תביעה	138 № 123 fol 4r	
4.10	הצגת עדי-תביעה והשבעתם במשפט מרינה ג'נטיל	150 № 299 fol 4v	
5.10	בקשת התובע לקבוע מועד להבאת הוכחות במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס	165 № 551 fol 4v	
8.10	הצגת עדי-תביעה במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס	165 № 551 fol 4v	
9.10	הצגת עדי-תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוחידו	154 № 360 fol 3v	
12.10	הצגת עדי-תביעה במשפט ביאטריס, אשת רודריגו האל-קאידי	137 № 99 fol 4v	
	הצגת עדי-תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוחידו	154 № 360 fol 4r	
	הצגת עדי-תביעה במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס	165 № 551 fol 4v	
13.10	הצגת עדי-תביעה לגביית עדויות במשפט חואן קאלדיס	138 № 123 fol 4v	
15.10	האשמת יורשי חואן גונסאליס וביאטריס אשתו במרדנות; הצגת עדי-תביעה	154 № 359 fol 3v	
20.10	הופעת עדי-תביעה במשפט ביאטריס, דודת רואי דיאס	137 № 98 fol 3v	
	הצגת עדי-תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוחידו	154 № 360 fol 4r	
22.10	הצגת עדי-תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוחידו	154 № 360 fol 4r	

נספחות

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1485			
25.10	הצגת עדיי־תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוידו	154 № 360 fol 4r	
	הצגת עדיי־תביעה והשבעתם במשפט מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 376 fol 3v	
26.10	כפרת עוונות של קטלינה די סמורה ומתן פסק־דין של 100 מלקות וגירוש	188 № 853 fol 28r	
29.10	הצגת עדיי־תביעה במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס	165 № 551 fol 4v	
15.11	קטלינה די סמורה הגישה את כתב התפייסותה עם הכנסייה	188 № 853 fol 2r	
11.12	יום של קבלת עדויות בבית־הדין	165 № 551 fol 5r	ערך אותה פרו דיאס די לה קוסטאנה ; פרנציסקו סנצ'ס די לה פואנטי נמצא בסביליה בכינוס אינקוויזטורים
20.12	הצגת עדיי־תביעה במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס	165 № 551 fol 5r	
30.12	עדות מריה דיאס, אשת פדרו גאלינדו נגד מריה גונ־סאליס ובעלה פרו דיאס די ויליארוביה	154 № 383 fol 16r	
1485			
18.1	הצגת עדים במשפט מרינה ג'נטיל	150 № 299 fol 3r	
	הודעת התובע על סיום טענותיו והאשמת יורשי חואן קאלדיס במרדנות	138 № 123 fol 5r	
	הודעה על פרסום עדויות במשפט חואן גונסאליס ואשתו ביאטריס ; הזמנת עדיי־סניגוריה (תוך 15 יום)	154 № 359 fol 4r	
	הודעת התובע על סיום טענותיו והזמנת עדיי־הגנה תוך 15 יום במשפט ביאטריס, אשת רודריגו האלקאידי	137 № 99 fol 5r	
	כנ"ל במשפט ביאטריס, אשת רואי דיאס (לה גיתנו 6 ימים)	137 № 98 fol 5r	
	האשמת יורשי חואן גונסאליס אסקוידו במרדנות ; בק־שת התובע לפרסום עדויות	154 № 360 fol 5v	
	בקשת התובע לפרסום עדויות במשפט מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 376 fol 5r	

התאריך	הפעולה המשפטית	המקור	הערות
1485			
24.1	האשמת מרינה ג'נטיל וקרוביה כמורדים	150 № 299 fol 3v	
	כנ"ל ליורשי חואן קאלדיס	138 № 123 fol 5r	
	האשמת אחרונה של יורשי חואן גונסאליס ואשתו ביאטריס במרדנות ; סיום דברי התובע	154 № 359 fol 4v	
	האשמת אחרונה של יורשי ביאטריס, אשת רודריגו האלקאדי	137 № 99 fol 5v	
24.1	האשמת אחרונה של יורשי ביאטריס, דודת רואי דיאס	137 № 98 fol 5v	
	האשמת שניה ואחרונה של יורשי חואן גונסאליס אס' קוחידו במרדנות	154 № 360 fol 5v	
	בקשת התובע לסיום משפטם של מריה, אשת חואן גונסאליס פינטאדו	154 № 376 fol 4v	
26.1	חואן גומס מגיש בכתב את נאום־הסניגוריה במשפט דג'ו לופס	160 № 477 fol 13r	
1.2	הגשת השאלון השני של הסניגוריה במשפט דג'ו לופס	160 № 477 fol 14r	
15.3	אומדן די-פי		
	שריפת עצמותיהם של אנוסים רבים ; זיכוי דג'ו לופס	160 № 477 fol 18r	

על ידי פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים.

המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים. המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים.

המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים. המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים.

המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים. המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים.

(המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים.)

המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים.

המחבר מביא דוגמה נוספת של פירוש פסוקים אחרים, וכן על ידי פירוש פסוקים אחרים.

תושבי השכונה²

(א) בלי ציון שם הרחוב

איזבל גונסאלס, אשת רודריגו די ויליארוביה, עדה במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 5v), ועוד. אנוסה.
 מרינה גונסאלס, אשת מרטין די לה טורי (שם).
 מרינה, אשת פרנאנדו מרטינס, סוחר-תבליים (שם).
 חואן די ולדיאבראס, צבע, עד במשפט חואן דיאס, הוא חואן דינלה (143 № 189 fol 3v), ליד סן-אנטון.
 אינס מרטינס, אשת אנטון מרטינס די לוס באריוס, עדה במשפט רודריגו מארין (164 № 543 fol 6v).
 טרוה לופס, עדה במשפט רודריגו מארין (שם 7r).
 דיגו פאלקון, בנו של חואן פאלקון הזקן. עד-תביעה במשפט אביו (146 № 236 fol 4v). אנוס.
 אלונסו די לאס טורס, עד-תביעה במשפט חואן פאלקון הזקן (שם 5r).
 מיגל דיאס, חייט, ליד מנזר הנזירות, עד-תביעה במשפט ביאטריס, אשת רודריגו האלקאדי (137 № 99 fol 4v).
 אנטון דיאס, עד-תביעה במשפט ביאטריס (כנ"ל 5r).
 לופי מאלארה, עד-תביעה במשפט ליאונור גונסאלס, אשת אלונסו גונסאלס דיל פרשינאל (154 № 369 fol 5v). עליו נאמר שגר ליד ה-barrionuevo.
 מיגל, בנו של מרטין גארסיה, עד-תביעה במשפט דגו די לה סרה (משפט חואן די לה סרה, 184 № 800 fol 18r).
 אלויירה גונסאלס, בתה של אלויירה גונסאלס, ב-esparteria, כלומר מקום שבו מעבדים עשב-אספאטו לחבלים וכד'. עדה מטעם התביעה במשפט חואן די סיאודד (139 № 144 fol 4r).
 קונסטנצה אלונסו, עדה מטעם התביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 5r).
 חואן גונסאלס פאנפאן וביתו, אנוס שנידון (154 № 358).
 חואן גונסאלס פינטארו וביתו, אנוס שנידון (154 № 357). על שמו נקרא רחוב.
 פסקואל לופס, cabe la torre de Juan Panpan, עד-תביעה במשפט חואן גונסאלס, צורף (154 № 359 fol 4r).
 קטלינה די טורס, עדה מטעם התביעה במשפט מריה גונסאלס, אשת פדרו דיאס די ויליארוביה (154 № 383 fol 17r).

(ב) תושבים שצוין רחוב-מגוריהם

אלונסו די טורס, הצעיר, ברחוב קלעתרבה, עד-תביעה במשפט חואן גונסאלס אסקוחידו (154 № 360 fol 5v).
 פאצייליר גונסאלו מוניוס, ברחוב קלעתרבה, עד במשפטים רבים; מילא תפקיד במערכת האינקוויזיציה בסיאודד ריאל.
 ביאטריס, בתה של אלויירה גונסאלס, אשת גונסאלו גארסיה מרטינס העיור, ברחוב קלעתרבה ליד כנסית סנטיאגו. עדה מטעם התביעה במשפט חואן די סיאודד (139 № 144 fol 3v).
 פסקואל, עושה-סנדלים, ברחוב פינטאדו, עד מטעם התביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 6r).

² אם ידוע על האיש שהוא אנוס תצוין עובדה זו.

פרו פרנאנדיס, רועה, ברחוב סנטודומינגו, עד-תביעה במשפט ליאונור די לה אוליבה (176 № 631 fol 21r), וכן במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 5r). פרו פראנקו הזקן, ברחוב רודריגו די גוסמן, עד-תביעה במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 5r). מרי לופס, אשת אנטון קסטליאנו, פועל, ברחוב cocoyo viejo, עד-תביעה במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה (154 № 375 fol 7r). דיגו רואיס, עד במשפט מריה גונסאליס, אשת פדרו דיאס די ויליארוביה, גר בבתי גוסמן el abad (154 № 383 fol 16v).

2. שכונת סן-פדרו

גם שכונה זו הקיפה חלק מן השכונה היהודית. היא גבלה בכנסית סן-פרנציסקו והיתה סמוכה לכנסית סנטודומינגו. מצד אחד נגעה בשער אלארקוס ובשער מיגלטוריה. הרחוב החשוב שעבר בשכונה זו הוא רחוב אלארקוס.

רחובות השכונה

Calle de Alarcos; calle de correria (correheria); calle de ciruela (cihiruela, celliruela); Plazuela de San Francisco; calle de la Mata; calle del conejero viejo; calle de Fernando Treviño; calle de Ballesteros.

תושבי השכונה

(א) בלי ציון שם הרחוב
חואן גונסאליס דאסה, נוטריון, אנוס שנידון, בסמוך לכנסית סנטודומינגו (154 № 356). רודריגו מארין, נוטריון, אנוס שנידון, בסמוך לכנסית סנטודומינגו (164 № 543). גונסאלו די הרירה, אנוס שנידון, שימש כעד-תביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 5r). מיגל הידאלגו, עושה-כפפות, עד-תביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל (שם 6v). גר ליד האלקסאר.
מריה גונסאליס, אשת חואן גארסיה קבלרן, בבתי חואן די טורי, עדה במשפט חואן דיאס, דיגלה (143 № 189 fol 2v).
חואן גראנדי, עד במשפט חואן דיאס, דיגלה (143 № 189 fol 3v).
לופי פראנקו, אנוס, עד במשפט רודריגו מארין ואשתו קטלינה לופס (164 № 543 fol 7r).
ליאונור גונסאליס, אשת גונסאלו גונסאליס די ויליאויסאסה, עדה במשפט רודריגו מארין (164 № 543 fol 7v).
קטלינה די לה טורי, אמה של בריאולאנחיל, עדה במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 5r).
חואנה לופיס, אשת גארסיה די קורדובה, אורג, עדה במשפט חואן פאלקון הזקן, אנוסה (146 № 236 fol 5v).
קטלינה פרנאנדיס, אשת חואן גארסיה, עדה מטעם התביעה במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 15r).
קטלינה די פדראסה, עדה במשפט קטלינה די סמורה (שם fol 15r).
הלנה גונסאליס, אשת חואן מאנוח, עדת-סניגוריה במשפט דיגו לופס (160 № 477 fol 8r).
עיין להלן חואן מאנוח.
אנטון די פלכטיארה, עושה-כפפות, מסר בתקופת-החסד על פרנאנדו דיל אוליבה (173 № 631 fol 16r).

מרינה גוטירס, אשת גונסאלו בורסיגנינו, עדה במשפט ליאונור די לה אוליבה ובמשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס, נוצריה, גרה ליד ה-Plaza (165 № 551 fol 5v).

ליאונור די לה אוליבה, אנוסה שנידונה ב־1521. את מענה מסרה בזמן וידויה בשנת 1483 (173 № 631 fol 18r).

לוסיה רואיס, אשת חואן די ויליאריאל, עדה במשפט אינס לופס (1511; 162 № 497 fol 21r).

לוסיה פרנאנדיס, אשת פרנציסקו די ליליו, רועה, עדה במשפט חואן די טיבה (№ 185 fol 10r) ובמשפט מריה גונסאליס, אשת רודריגו די צ'יליון (155 № 386 fol 9r).

מרינה גונסאליס, אשת פרנאנדו ג'נטיל, עדה מטעם התביעה במשפט מרינה ג'נטיל (150 № 299 fol 3r).

חואן די לה סירה, בנם של ליאונור גונסאליס ואלונסו גונסאליס דיל פרשינאל, אנוס שנידון; עד מטעם התביעה במשפט אמו (154 № 369 fol 4v).

אוראקה נוינס, אשת חואן גארסיה פימנטו, עדה מטעם התביעה במשפט ליאונור גונסאליס (154 № 369 fol 4v).

רודריגו אלונסו דיל פרשינאל, cuchillero, גר בסמוך לביתו של חואן פאלקון הוקן, עד־תביעה במשפט ליאונור גונסאליס (שם 5v).

חואנה גונסאליס, אשת חואן לופס, עדה מטעם התביעה במשפט חואן די לה סירה (184 № 800 fol 10r).

אנטון פנצ'ים, פועל, עד־תביעה במשפט חואן די לה סירה (שם 11v).

חואן פאלקון, הוקן, אנוס שנידון (146 № 236).

חואן גונסאליס אסקוידו, אנוס שנידון (154 № 360).

אינס די אגילרה, אשת גונסאלו די גוסמן (גרה ליד ביתו של רמירו די גוסמן), עדה מטעם התביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוידו (154 № 360 fol 4v).

לופי גונסאליס, אסקודרו (בן דודו של רודריגו, רחידור), גר בבית הקרוי casa de coronel, עד־תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוידו (154 № 360 fol 5r).

חואן גונסאליס פישניש, עד־תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוידו; העד אנוס (שם 5r).

פרנציסקו הרנאנדיס די מוריהוס, סורק־צמר, גר במקום הקרוי arrenales, עד־תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוידו (שם 5r).

פנצ'ו די סיאודר וביתו, ליד ה-barrionuevo, גר ברחוב הקרוי על שמו, la torre de Sancho de Cibdad, אנוסים שנידונו (139 № 144 fol 4r).

גונסאלו, עושה־סנדלים, גר במגרש ליד מגור הנזירות (ייתכן שהכוונה לשכונת סנטיאגו אף־על־פי שרשומה שכונת סן־פדרו), עד־תביעה במשפט ליאונור די לה אוליבה (176 № 631 fol 24v).

מריה רואיס, אשת חואן פרנאנדיס, הידאלגו, גר ליד כנסית סן־פדרו, עד־תביעה במשפט חואן די טיבה (1511; 185 № 810 fol 11r).

חואן מאנוח, עד מטעם הסניגוריה במשפט דג'ו לופס (160 № 477 fol 8r—8v) (עיין לעיל הלנה גונסאליס).

חואנה גונסאליס, בתו של חואן מרטינס, סנדלר, עדה מטעם התביעה במשפט חואן קאלויליו (138 № 124 fol 5r).

אלונסו דיל ריטאמאל, סנדלר, עד מטעם התביעה במשפט חואן קאלויליו (שם 7r).

אינס לופס, אשת חואן די מוראליס, אסקודרו, עד־תביעה במשפט חואן אַלגרי (№ 132 fol 4r). עיין להלן חואן די מוראליס.

קמלינה מרטינס, אשת אנטון גונסאליס, עדה במשפט מריה אלונסו, אשת אלונסו אסקריבאנו (133 № 45 fol 4r).

מריה, אשת חואן פארקו, מסמן־בדים, עדה מטעם התביעה במשפט מריה אלונסו (שם 5v).

מריה גונסאליס, אשת פרו דיאס די ויליארוביה, זכתה ב־1483 בכפרת עוונות ונידונה בשנות 1511-1512 (154 № 383 fol 12v).

(ב) תושבי שצוין רחוב־מגוריהם

כריסטינו די אסקאלונה, רחוב אלארקוס, עד במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 4v).
אנטון די הרירה, רחוב אלארקוס, עד־תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוהידו (154 № 360 fol 4v).

מארי גונסאליס, בתו של חואן די סוריא, חייט, עדה במשפט קטלינה די סמורה, ליד שער אלארקוס (188 № 853 fol 14v), ובמשפט ליאונור די לה אוליבה (176 № 631 fol 16r).

ברתולומי די באלפואה, עד־תביעה במשפט מריה גונסאליס, אשת פרו דיאס די ויליארוביה, גרה ברחוב אלארקוס, ליד כנסית סן־פרדו (154 № 383 fol 15v).

חואן די מוראליס, גר ברחוב de las bestias, עד במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 4r). עיין לעיל אינס לופס.

פרנאנדו די טורס, שופט בהרמנדאד, גר ברחוב "הבהמות", שבשכנות לקטלינה די סמורה, עד־תביעה במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 13v).

רודריגו די טורס, בנו של פרנאנדו די טורס, עד־תביעה במשפט ליאונור גונסאליס (154 № 369 fol 5v).

ביאטריס די טרויניו, אשת דיגו די קוקה, גרה ברחוב הבהמות, עדה מטעם התביעה במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 4v).

מרי דיאס, אשת חואן רואיס אסקודרו, גרה ברחוב הבהמות, עדה מטעם התביעה במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 10r).

אנטון די ולורדי, גר ברחוב correria, עד־תביעה במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 4v).

חואן די לה טורי, גר ברחוב קורריה, עד־תביעה במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 5v).

אלוארו דיאס, סוחר־בדים, ביתו ברחוב קורריה נמסר ב־1484 לעיריה להקמת בית מועצת־העיר. עצמותיו נשרפו ב־15.3.1485 (עיין 165 № 551 fol 8r).

איובל די פראדו, אשת חואן די קוטא, אסקריבאנו, גרה ברחוב ciruela, ליד כנסית סן־פרנציסקו, עדה מטעם התביעה במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 15r). העדה נוצריה.

סימון קאניסאריס, גר ברחוב ciruela, עד במשפט ביאטריס, דודת רואי דיאס; גם אשתו, מארי סנצ'יס, העידה (137 № 98 fol 4v).

מריה, בתה של קטלינה, גרה ברחוב סירואלה, ליד אלונסו די סנטאולאליה. עדה במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 14r).

מריה לופס, אשת חואן לופס, פועל, גרה ברחוב סירואלה, עדה במשפט פדרו דיאס די ויליארוביה ואשתו מריה גונסאליס (154 № 383 fol 15r).

חואן די אפסינוסה, גר ליד Plazuela de San Francisco, עד במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 4r).

פרנאן פאלקון, גר ליד כנסית סן־פרנציסקו, עד־תביעה במשפטים רבים.

פדרו די מולינה, גר ליד כנסית סן־פרנציסקו, עד במשפט חואן גונסאליס דאסה (154 № 356 fol 10v).

קטלינה די סמורה, אנוסה שנידונה. גרה ליד כנסית סן־פרנציסקו (188 № 853).
חואן די גוסמן, בנו של גונסאלו די גוסמן, גר ליד כנסית סן־פרנציסקו, עד־תביעה

במשפט חואן גונסאליס אסקוחידו (154 № 360 fol 4v); גם בתו מריה די גוסמן העידה במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 15v).
 קטלינה פרנאנדיס, אשת חואן גארסיה, נאמן (fiel), גרה ליד כנסית סן-פרנציסקו, עדת-תביעה במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 15v).
 מרי לופס, אשת הרנאנדו מונידירו, גרה ליד האלקאסאר, עדה במשפט רודריגו מארין (164 № 543 fol 6v).
 חואן מרטינס די אלקאראס, גר ברחוב די לה מאטה (calle de la Mata), עדת-תביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוחידו (154 № 360 fol 5r), במשפט ליאונור די לה אוליבה, ועוד (173 № 631 fol 25r).
 אנה לופס, אשתו לשעבר של חואן רואיס, גרה ברחוב די לה מאטה, עדה מטעם התביעה במשפט מריה גונסאליס, אשת פרו דיאס די ויליארוביה (154 № 383 fol 13r).
 מריה גונסאליס וכעלה פרו דיאס די ויליארוביה, נאשמים, גרו ברחוב די לה מאטה (154 № 383 fol 16r). הם גרו בשכנות לבית האינקוויזיציה (שם) (16v).
 קטלינה לה נברה, שימשה משרתת בבית גראסיה די טיבה, לאחר נישואיה גרה ברחוב די לה מאטה (154 № 384 fol 14r).
 אנטון גונסאליס, בנו של פראנד גונסאליס, חייט ברחוב conejero viejo, עד מטעם התביעה במשפט חואן גונסאליס אסקוחידו (154 № 360 fol 4v). הוא העיד גם במשפט חואן קאלויליו (138 № 124 fol 4v).
 פרנאנדו די טרויניו, רחידור, גר ברחוב הקרוי על שמו, עד במשפט ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 25v).
 אלונסו קארדוסו, גר ליד שער מיגלטורה, עדת-תביעה במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 5v).
 איובל, בתו של אנדריס רודירו, גר ברחוב ballesteros, העידה בתקופת-החסד על משפחת חואן מרטינס די לוס אוליבוס (176 № 631 fol 22r). משפט ליאונור די לה אוליבה).

3. שכונת סנטה מריה

שכונה זו גבלה בשכונה המאורית, ורחוב קלעתרבה עבר בחלקו בשכונה זו. כן נמצא שער טולידו בשכונה זו. לפי היקפה נראית שכונת סנטה מריה כגדולה שבשכונות העיר.

רחובות השכונה

Calle de Toledo; Calle de Calatrava; Calle de Alarcos; Puerta de Santa Maria; Calle de Diego Muñoz; Calle de los Cavalleros; Lentejuela o Lencejuela; Calle de Diego Garcia Herrador; Calle de Rodrigo Regidor; Pedrera; Calle cerrada de la Torre de la Merced; Calle de Mombeltrán; Calle de la Torre del Olivilla; Calle de Santa Maria.

תושבי השכונה

(א) בלי ציון שם הרחוב

חואן די פיס ואשתו קטלינה גומס, אנוסים שנידונו (148 № 267).
 חואן גונסאליס די פידראבואנה, עדת-תביעה במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 5r).

חואנה די לואיסה, אשת הבאצ'ילר פדרו די טורס, עדה מטעם התביעה במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 3r).

גארסיה בארבעאס, אנוס, בעל חנות בשכונה זו, עדות אנטון לופס, במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 3v).

חואן די לאס היגואראס, עד-תביעה במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 4r).

ליאונור גונסאליס, אשת מרטין הרנאנדיס דיל קוראל, עדה מטעם התביעה במשפט חואן גונסאליס דאסה (154 № 356 fol 10r).

פאריס די לה טורי, עד-תביעה במשפט חואן גונסאליס דאסה (שם 10r).

אלונסו רודריגס אלוארדיר, עד-תביעה במשפט חואן גונסאליס דאסה (11r).

אלונסו מרטינס צ'אפרו, גר ליד מקום הקרוי pedrera, עד-תביעה במשפט רודריגו מארין (164 № 543 fol 7r—7v).

אנטון פאלקון, עד במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 14r).

חואן די טוריס, הידאלגו, עד במשפט חואן פאלקון הזקן (146 № 236 fol 14r).

ביאטריס גונסאליס, אנוסה, אשת רודריגו אלואריס, עדה במשפט חואן פאלקון הזקן (שם 4v).

חואנה רואיס, אשת חואן קאלירו, עדה במשפט חואן פאלקון (שם 5r—5v).

מרי סנצ'יס, אשת דג'ו די אנדראדה, עדה במשפט חואן פאלקון (שם 5v).

אנטון טנבלקי, עד-סניגוריה במשפט דג'ו לופס (160 № 477 fol 6v).

קטלינה מרטינס, אשת אלונסו די טולידו, עדה במשפט דג'ו לופס (160 № 477 fol 8r).

דיג'ו לופס, סנדלר, אנוס שנידון, גר בקרבת הכנסייה (160 № 477).

מריה גודינס, בתו של אלונסו גודינס, עדה מטעם התביעה במשפט דג'ו לופס (160 № 477 fol 11r).

דיג'ו סנצ'יס, מסתערבי, גר ליד שכונת המאורים, עד-תביעה במשפט דג'ו לופס (שם).

חואנה רואיס, אשת אלונסו די לה קאמארה, עדה מטעם התביעה במשפט דג'ו לופס (שם).

פרנאנדו די פיס, בנו של אלונסו גונסאליס, אנוס שהתנדה בתקופת-החסד ; עדותו מובאת בתיקה של ליאונור די לה אוליבה (173 № 631 fol 16r).

חואן פרנאנדיס די אַלמגרו, פועל, עד במשפט אינס לופס (162 № 497 fol 20v; 1511).

גם אשתו קטלינה רואיס העידה (שם 22r).

אינס לופס, אשת אלונסו די אגילרה, החל בשנת 1500 גרה ליד ביתו של חואן פרנאנדיס די אגילרה, אנוסה שנידונה (162 № 497).

מרי רמירס, אשת חואן די ויליאריאל, עד-תביעה במשפט מרינה ג'נטיל (150 № 299 fol 3r).

קטלינה גונסאליס, אלמנת חואן די מונטיליה, גרה ליד שער השכונה, עדה מטעם התביעה במשפט מרינה ג'נטיל (150 № 299 fol 3r).

איובל די מונטיאגודו, אשת פרנאנדו בלטראן, רחידור, עדה מטעם התביעה במשפט ליאונור גונסאליס (154 № 389 fol 4v).

חואן גונסאליס, טוה, גר ליד הפורני, עד במשפט ליאונור גונסאליס (שם 5r).

רודריגו אלואריס, עד מטעם התביעה במשפט מריה גונסאליס פאנפאנה (154 № 375 fol 8r).

קטלינה סנצ'יס, אשת חואן סנצ'יס די סיגוביה, גרה במקום הקרוי la pedrera, עדה מטעם התביעה במשפט מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדו (154 № 376 fol 4r).

מרי רואיס, אשת פרו מרטינס די אַלמגרו, גרה ליד שער הכנסייה, עדה במשפט מריה גונסאליס, אשת חואן גונסאליס פינטאדו (שם 4v).

גונסאלו קאלויליו, בנו של דג'ו פרנאנדיס קאלויליו, אנוס, העיד בתקופת-החסד נגד פרנאנדו די אוליבה (176 № 631 fol 16r).

קמלינה רואים, אשת חואן quemado, העידה בימי-החסד נגד פרנאנדו דיל אוליבה (176 № 631 fol 16r).

אנטון לופס, בנו של אלונסו מרטינס, עושה-נאדות (odrero), גר ליד ה־ odreria, עד מטעם התביעה במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 3v).

(ב) תושבים שצוין רחוב-מגוריהם

קמלינה אלונסו, אשת אלונסו מרטינס, פועל, גרה ברחוב טולידו, עדה במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 2v).

מרי גונסאלים, אשת אלונסו גארסיה, herrador, גרה ברחוב טולידו, ליד שער טולידו, עדה מטעם התביעה במשפט חואן קאלדיס (138 № 123 fol 4v). העידה גם במשפט מריה גונסאלים פאנפאנה (154 № 375 fol 8r).

חואן רמירס מאיזרדמוס, התגורר ברחוב טולידו, זמן-מה בבית חואן רואיס וזמן אחר בבית סן-רומן. עדות איזבל נגרה במשפט איזבל די לוס אוליבוס (173 № 635 fol 8v—9r). זמן המגורים בסוף המאה הט"ו, ועיין להלן.

חואנה גונסאלים, אשת גומס די צ'ינצ'יליה, גרה ברחוב קלעתרבה, עדה מטעם התביעה במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 3r).

מרינה רודריגס, אשת לופי רודריגס די ולדיפניאס, גרה ברחוב קלעתרבה, עדה מטעם התביעה במשפט ביאטריס, דודת רואי דיאס (137 № 98, fol 4v). העידה גם במשפט חואן די פיס (148 № 267 fol 9r).

חואן די היירה, el tresquelado, אסקודרו, גר ברחוב קלעתרבה, עד-תביעה במשפט חואן די סיאודד (139 № 144 fol 3v).

קמלינה חימנס, גרה ליד שער סנטה מריה, עדה מטעם התביעה במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 3r). בעלה – אלונסו חימנס, פועל.

ליאונור רודריגס, גרה ברחוב דג'ו מוניס, עדה מטעם התביעה במשפט חואן דיאס, דינלה (שם 3r). בעלה – אלונסו קאטאלאן.

חואן לוקאס, טורקצמר, גר ברחוב cavallos או cavalteros, עד-תביעה במשפט ליאונור גונסאלים (154 № 369 fol 5r).

חיפרי די לאזיסה, מעובדי בית-הדין בסיאודד ריאל. גר ברחוב קבאליס. לימים, בסוף המאה הט"ו, גר ליד ביתו של (בשכנות) חואן רמירס (176 № 675 fol 16v), וכן (173 № 635 fol 8r).

מרינה גונסאלים, אשת דג'ו די מנה, אסקודרו, גר ליד Lentejuela, עדה מטעם התביעה במשפט ביאטריס אשת רודריגו האלקאידי (137 № 99 fol 5r).

חואן רואיס די מולינה, גר ברחוב Lentejuela, ליד שכונת המאורים, עד-תביעה במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 4v).

אלונסו די קאמארנו, אסקודרו, גר ברחוב דג'ו גארסיה היראדור, עד במשפט חואן פאלקון (146 № 236 fol 5v).

חואנה די אורסקו, אשת חואן בלטראן, גרה ברחוב רודריגו רחידור, עדה במשפט קטלינה די סמורה (188 № 853 fol 14r).

חואן ויסקאינו, בורסקי וסנדלר, גר ברחוב רודריגו רחידור, עד-תביעה במשפט חואן קאלויליו (138 № 124 fol 5r).

פרנציסקה דיאס, משרתת אצל אשה המכונה la galana, גרה ברחוב רודריגו רחידור, עדה במשפט דג'ו לופס (160 № 477 fol 11r).

חואן גארסיה די בארבה סנטו, גר ב־ calle cerrada de la Torre de la merced, עד במשפט חואן גונסאלים דאסה (154 № 356 fol 11v).

נספחות

חיל מרמינס, פועל, גר ב- calle cerrada de la Torre de la merced, עד במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 5r; 173 № 631 fol 21v).
אלונסו די קאסיריס, גר ברחוב מומבלטראן, עד-תביעה במשפט ליאונור גונסאליס (154 № 369 fol 5v).
דיגו פרנאנדס דיל אדראדה, גר ב- calle de la Torre de la Olivilla, עד-תביעה במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 5v).
חואן די לאס היגואראס, גר ברחוב סנטה מריה, ליד רחוב אלארקוס, עד-תביעה במשפט חואן דיאס, דיגלה (143 № 189 fol 4r).

לא ברורים

מרי דיאס, סרירה, גרה במקום הנקרא arriba de los cunbros (143 № 196 fol 10v).

Barrionuevo

יש אנוסים שנאמר עליהם שהם גרים ב"שכונה החדשה". ייתכן שחלק מהם השתייך לאחת הפארוכיות שצוינו לעיל. מכל-מקום ראויים מענים אלה שייזכרו.
פרנאנדו אטראצ'יו, אנוס שנשרפה דמותו ב-24.2.1484. עדות מיגל הידאלגו במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 6v).
הרנאנדו די טיבה, אנוס שנידון. עדות אלוריה גונסאליס, במשפט חואן גונסאליס דאסה (154 № 356 fol 11v).
רודריגו מארין, אנוס שנידון, גר בשכונה זו ב-1459; עדות אלונסו מרטינס צ'אפרו במשפט זה (164 № 543 fol 7r).
חואן אלגרי, אנוס שנידון, היה גר ליד הליסנסיאדו חופרי; עדות כריסטינו די אסקאלונה במשפט אלגרי (132 № 24 fol 4r).
מרינה די קוקה, עדה במשפט חואן די צ'ינצ'יליה (140 № 162 fol 8r).
חואנה גונסאליס, אשת אלונסו מרטינס די מורסיה, עדת-סניגוריה במשפט דיגו לופס (160 № 477 fol 7v).
חואן רמירס, מאיורדמוס, היה בעל בית בשכונה זו, ובה התגורר למן 1496 בקירוב עד ליום משפטו ב-1512. עדות איזבל נגרה במשפט איזבל די לוס אוליבוס (173 № 635 fol 9r).
ועיין לעיל.

אנוסים שנידונו ואין להם תיקים

בשנת 1892 פירסם פידל פיטה בביוולטין של האקדמיה להיסטוריה רשימת נידונים של סיאודד ריאל. רשימה זו נלקחה מתוך Legajo 262 № 3, ובה שמות נידונים רבים ממספר התיקים שנמצאו בארכיון האינקוויזיציה במדור המיועד לנידוני סיאודד ריאל. דלגאדו מרצ'אן בספרו Historia documentada de Ciudad Real (מהדורה ב', סיאודד ריאל 1907) העתיק רשימה זו (עמודים 217–225). אך נראה שאין רשימה זו שלמה והיא ניתנת להרחבה כהנה וכהנה. רשימה אחת של אנוסים שהיה להם מגע עם בית־דין האינקוויזיציה בין בתקופת־החסד בחדשים ספטמבר–נובמבר 1483 ובין לאחריה כנידונים נתפרסמה על־ידי ב"ספרד" כרך 17 (1957), עמודים 289–301, והיא כללה 32 שמות של אנוסים שרכושם או רכוש הוריהם הוחזר להם בתוקף צו מלכותי שנתן פרנאנדו ב־23 בינואר 1503 לאחר שהללו פדו את הרכוש שהוחרם. אם יעלה בידנו למצוא חומר נוסף ביחס לאנוסים אלה נשוב ונזכירם. עתה ננסה להביא רשימה נוספת של אנוסים שנידונו בענשים שונים בבית־דין האינקוויזיציה כשהוא דן את אנוסי סיאודד ריאל. איננו רואים רשימה זו כשלמה, והדעת נותנת שאף רבים מאלה היו נידוני בית־הדין.

1. פרנאנדו די טיבה. מרבים להזכירו במשפט חואן גונסאלס דאסה כמי שקיים מצוות הרבה. הוא אף מכונה "רב לאנוסים".¹
2. מאיפסרי פרנאנדו, המכונה הליסנסיאדו די קורדובה. אביו הוא כנראה סנצ'ו דיאס הצפע, שנתפס בשעת בואו של דוקטור תומס ועונה, והוא הנזכר במודעתו של חואן גונסאלס פינטאדו² כאחד הנימולים בשנת 1462. הוא שהכין קמיע לגרסיה די גראדו, בתה של קטלינה די סמורה.³
3. גונסאלו די הרירה, תושב שכונת סן־פרדו, שימש עד־תביעה במשפטיהם של חואן דיאס ושל אלונסו די הרירה ופרנאנדו גארסיה די לה היגוארה. הוא שמסר על התכנסות ביום־הכיפורים בבית גארסיה די לה היגוארה.⁴
4. גומס די צ'ינצ'יליה, עד־תביעה במשפט מרי דיאס, סרירה.⁵ הוא קרובו (אחיו?) של החייט חואן די צ'ינצ'יליה (חואן סוגה). נשלח על־ידי מרי דיאס להביא בשר למענה מבתי אנוסים שוחטים.
5. דיגו די סיאודד, נשרף בדמות. אחותו קטלינה די סיאודד, שהעידה נגד אביה סנצ'ו

¹ העדויות הן של אליורה גונסאלס (154 № 356 fol 12r) ואנטוניה גונס (שם 9v). עדותן נוגעת לשנת 1463. בניו ויורשי הוזמנו להגן על אביהם ב־6 בספטמבר 1484. עיין במשפט חואן מרטינס די לוס אוליבוס (165 № 551 fol 2v). עיין גם ספרד 17 (1957), עמוד 298.

² 154 № 357 fol 16r. הוא גם נזכר בעדותו של אלפונסו די לה סרנה במשפט חואן גונסאלס פאנפאן (עיין שם).

³ עדות פרנאן פאלקון (188 № 853 fol 14v).

⁴ עיין משפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 2v) והשווה משפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 5r).

⁵ 143 № 189 fol 2v. נזכר הרבה במשפט חואן צ'ינצ'יליה (162 № 140).

FOGULU

בהזמנה שיצאה נגד יורשי חואן גונסאלס אסקווינדו¹⁸ וחואן מרטינס די לוס אוליבוס¹⁹ נזכרים עוד 41 נידונים. כמה ממעשיהם היהודיים של הנידונים מסתברים מהזכרות במשפטים שונים.

14. אלוארו, סוחר-בדים (lencero), תושב ה"שכונה החדשה"; אשתו היא קרובתו של סנצ'ו די סיאודו.²⁰ הם נהגו להתפלל בבית דודו.

15. אלונסו מרטינס, המכונה הנמנמן (tartamudo), חואן די פיס מסר עליו שהיה בא אליו להתפלל; אלונסו מרטינס הוא שהביאו לקיום מצוות.²¹

16. אלוארו, סורג-גרבים (calcetero), נמנה על הבאים לבית חואן מרטינס די לוס אוליבוס כדי להתפלל שם.²²

17. אלואר דיאס, סוחר-בדים. ב-6 בספטמבר 1484 אמנם נקראו בניו ויורשיו כדי להגן על אביהם, אך כבר ב-18 בנובמבר 1484 מסרו פרנאנדו ואיזבל את ביתו וחנותו למועצת העיר כדי להקים במקומם את בית העירייה.²³ בית זה נמצא ברחוב (Correheria). הוא האיש שנשבע בפני חואן מרטינס די לוס אוליבוס בתחילה בשם "אל-חי" וחזר בו ונשבע בתורת משה.²⁴ בתו היתה אשתו של רואי דיאס, צורף-כסף, שהותר לה ב-23 בינואר 1503 להחזיק ברכושה שהוחרם. אלואר דיאס הוא אחיו של פדרו דיאס די ויליארוניה, הנזכר במשפט מרי גונסאלס, אשת פרו דיאס. בשנות 1470-1476 קיים פדרו דיאס די ויליארוניה מצוות בביתו של אלואר דיאס.²⁵ פדרו דיאס די ויליארוניה הוא jurado, ויש עליו מסמכים בסימנקאס (RSI, p. 129). לפי כל העדויות נשרף ב-23 בפברואר 1484 בסיאודו ריאל. אח אחר הוא רודריגו די ויליארוניה שנשרף ב-14.11.1496. עיין פיסה, שם, עמודים 476, 477; ועיין במשפט מריה גונסאלס, אשת פדרו דיאס די ויליארוניה (383 № 154).

18. אלונסו גארסיה די לוס אוליבוס ואשתו קטלינה. מביתם הביאו בשר משחיטה כשרה לבית מרי דיאס, סרירה.²⁶

19. דיגו רודריגס אבנדרמי.²⁷ הוא שותף בקיום מצוות עם אשתו מרינה גונסאלס. נהגו במנהגי-אבלות יהודיים, שרו זמירות בשבת, ובביתם נתקיים אורח-חיים יהודי לכל דבר.

20. פרנאנדו גארסיה די לה היגוארה ואשתו איזבל.²⁸ בביתם רגילים היו אנוסים להתכנס ולהתפלל; כך נהגו בשבתות וביום-הכיפורים.

¹⁸ 154 № 360 fol 2r.

¹⁹ 165 № 551 fol 2r.

²⁰ בת אח או בת אחות (sobrina; 134 № 144 fol 3v), ועיין שם (8v-9r).

²¹ 148 № 267 fol 11r. חואן די פיס הוא בנר-חורגו.

²² מוסר על כך חואן די פיס (148 № 267 fol 11r).

²³ תעודת המענק נתפרסמה אצל דלגאדו מרצ'אן, עמוד 458, חואן די אוריאה, מקבל הנכסים של האינקוויזיציה, נצטנה למסור בית זה לראשות העיר.

²⁴ עדות אלוארו קארדוסו (165 № 551 fol 6v).

²⁵ 154 № 383 fol 16r. מרי גונסאלס נידונה בשנות 1511-1512.

²⁶ עדות חואן די טורי במשפט מרי דיאס, סרירה (143 № 196 fol 8r). בנו אנטון די לוס אוליבוס נקרא להגן עליו. הוא קרוב של חואן מרטינס די לוס אוליבוס.

²⁷ בטעות רשום שמו גוטנרס. במשפט אשתו מרינה גונסאלס הוא קרוי תמיד רודריגס (152 № 323 fol 3r).

²⁸ עיין עליהם בספר על אורח-חיים היהודי. מעיד עליו גונסאלו די הרייה במשפט חואן דיאס (148 № 189 fol 5r). בניהם אלונסו, פדרו וחואן די לה היגוארה נקראו להגן על

הוריהם (165 № 551 fol 3r).

21. גונסאלו פרנאנדיס (או הרנאנדיס) קאלויליו. סנדלר. היה, כנראה, חבר בחוג של בעלי-מלאכה שהיו שלומי אמוני ישראל ורובם נידונו בהעדרם או לאחר מותם. הוא אביו של חואן קאלויליו שיהדותו יצאה לה שם בעיר.²⁹ וכדרכו של הבן ביהדות כך דרכו של האב.
22. נארסייה בארבראס, חייט, שחט פעמים רבות לצרכיהם של אנוסים, והוא חברו של חואן גונסאליס פאנפאן בקיום מצוות. ברח מסיאודד ריאל אל פלמה ושם נמנה עם עדת מקיימי מצוות ישראל.³⁰ הוא-הוא ששיכנע, יחד עם חואן דאראי, את חואן די צ'ינצ'יליה שיקיים מצוות. עדות אחת מוסרת עליו שקיים מצוות טהרת המת ומנהג-אבלות יהודיים.³¹
23. רודריגו וארסאני, יהודי שחט בביתו של אנוס זה, ומסתבר שהוא מחשובי האנוסים בסיאודד ריאל.³²
24. פרנאנדו דיאס. ביתו היה בית-יעד להתכנסות ולתפילה בעדת אנוסי סיאודד ריאל. בין המתפללים בביתו היה חואן גונסאליס פאנפאן.³³ נאמר עליו שהיה נימול,³⁴ והוא אחד מן הנימולים בשנת 1462. היה גם בין הבורחים לפלמה יחד עם אשתו גיאומאר דיאס ובנם סנצ'ו, וגם שם נהג כיהודי לכל דבר.
- בתיק משפטו של חואן רמירס,³⁵ שנדון בשנת 1512, נזכרת שורה של אנוסים שהיה להם שיח-שיג עם האינקוויזיציה בין בזמן ישיבתו של בית-הדין בעיר זו ובין לאחר שעבר לטולידו.
25. אלונסו סנצ'יס די מרריד. הופיע מרצונו לפני בית-הדין ב-1 בספטמבר 1511,³⁶ ותוך כדי עדות על חואן רמירס מסר הודעה על עצמו ועל דרכו ביהדות במשך 18 שנה, החל ב-1481. הוא נידון לשריפה ועלה על המוקד ב-7 בספטמבר 1512.³⁷
26. דיגו סנצ'יס די מרריד. הוחזק שנתים ימים במאסר והוצא לשריפה ב-9 בספטמבר 1515.³⁸ הוא שותף עם אחיו בקיום מצוות תורת משה.
27. פלורנסייה די ויליאריאל, אשתו של חואן רמירס, מאיורדמוס. פרטים עליה מסתברים מכמה משפטים: איובל אוליבוס אי לופס,³⁹ ועוד.
28. אלווארו פראנקו, סוחר, היה בן-בריתו של חואן רמירס בהחזקת מקום-התפילה. אשתו קונסטנסה רודריגס נקנסה בקנס של 100 דוקטים והוחזרה ב-7 בנובמבר 1520 לחיק הכנסייה.⁴⁰
29. רודריגו די לה סירה, הוא אחיו של חואן די לה סירה ובנם של אלונסו גונסאליס

²⁹ נזכר בעדויות הרבה במשפט בנו (138 № 124 fol 4v—5r).

³⁰ עדות קטלינה גונסאליס, אנוסה, במשפט מרי דיאס, סירה (143 № 190 fol 9v), וחשוה עדות רודריגו די לוס אוליבוס במשפט סנצ'ו די סיאודד (139 № 145 fol 10r), ועוד.

³¹ עדות מרינה די קוקה במשפט חואן די צ'ינצ'יליה (140 № 162 fol 8r).

³² עדות פרנסיסקו פרנאנדיס די טוריהוס במשפט חואן גונסאליס אסקוהידו (154 № 360 fol 5r).

³³ עדות טרוה מרטינס במשפט חואן גונסאליס פאנפאן (154 № 358 fol 2r).

³⁴ חואן גונסאליס פינטארו במודעתו (154 № 357 fol 16r). הוא בנו של סנצ'ו דיאס.

³⁵ 176 № 675.

³⁶ שם, fol 21r—32r. הוא ואשתו ביאטריס די מולינה קיימו מצוות ישראל.

³⁷ עיין פיטה, שם, עמוד 467, מס' 29.

³⁸ עיין פיטה, שם, עמוד 470, מס' 78. הפרטים עליו מסתברים מתיאור אחיו אלונסו סנצ'יס די מרריד, וכן ממשפט אשתו איובל אוליבוס אי לופס. עיין וידוייה (173 № 635 fol 4r).

³⁹ 173 № 635 fol 4r. עיין משפט חואן די טיבה (185 № 810 fol 10v).

⁴⁰ שם, fol 25v; פיטה, שם, עמוד 470, מס' 75.

- דיל פרשינאל ואשתו ליאונור גונסאליס. דרכו ביהדות מסתברת גם ממשפט אחיו הואן די לה סגרה.⁴¹
30. דיג'ו די לה סירה, הוא אחיו האחר של הואן די לה סגרה. מסתבר שנידון יחד עם אמו ב־1483.⁴²
31. לורנסו פראנקו, סוחר, שנאסר והוחזר לחיק הכנסיה.⁴³ אשתו, טרזה די ויליאריאל, היא אחותה של פלורנסיה די ויליאריאל, אשת הואן רמירס. שניהם היו בין באי בית הואן רמירס לתפילה.⁴⁴ בשנת 1503 הוחזר להם רכושם. מכאן שכבר ב־1483 היה להם שיחיושיג עם האינקוויזיציה. שניהם נאסרו ועונ, והאשה הוחזרה גם היא לחיק הכנסיה ב־29 באוקטובר 1513.⁴⁵
32. גונסאלו די ויליאסקוסה, סוחר. גם הוא מן החבורה של באי בית הואן רמירס. ביתו שימש לתפילה.⁴⁶ לא נודע אם נידון.
33. סימון די לה פארסה. אלונסו סנצ'יס די מדריד מסר עליו שהיה רגיל להתפלל בבית הואן רמירס, שמר שבת והיה מאמין רק בתורת משה.⁴⁷ לא נודע אם נידון.
34. אלונסו די טיבה, בנו של פרנאנדו די טיבה, שנידון לשריפה ועלה על המוקד ב־23 בפברואר 1484. אלונסו סנצ'יס די מדריד מסר עליו שהיה קורא בספרים עבריים.⁴⁸ נראה שיד האינקוויזיציה לא השיגה אותו, שכן ברח לפורטוגל. אלונסו די טיבה ודרכו ביהדות עוד נזכרים בעדותו של הואן די היריה במשפט סנצ'ו די סיאודד, כמי שקרא יחד עם אנוסים בביתו של סנצ'ו די סיאודד בספרים עבריים.⁴⁹
35. אלפונסו דיל פזריף. אלונסו סנצ'יס די מדריד מסר עליו, כי בשנת 1500 בקירוב אמר לו לעד שבגלל השבת לא יכול למכור בדים ביריד אחד. ועוד הוסיף ואמר שאביו חי ומת בדתו היהודית וגם בדעתו לעשות כן. שמר שבת ושחט עופות לעצמו. הדעת נותנת שנידון.⁵⁰
36. גארסיה מורנו. גם הוא היה בין באי ביתו של הואן רמירס לתפילה ורגיל היה לקרוא בסידור.⁵¹ מסתבר שנידון.
37. דיג'ו די גלפה. אף הוא נמנה על מקימי המצוות שמנה אלונסו סנצ'יס די מדריד. היה מבאי ביתו של גונסאלו די ויליאסקוסה לתפילה.⁵² מסתבר שנידון.
38. ביאטריס די אורנאס. היא מבאי ביתו של הואן רמירס.⁵³ שמרה שבת. מסתבר שנידונה.
39. חואנה גארסיה, אשת אלואר גארסיה המזכיר. היא דודתה של פלורנסיה די ויליאריאל,

⁴¹ עיין ח' ביינארט, תרביץ ל' (תשכ"א), עמוד 56.

⁴² עיין שם, עמוד 56.

⁴³ פיטה, שם, עמוד 475, מס' 182.

⁴⁴ עדות איזבל די לוס אוליבוס ואיזבל גרה במשפט הואן רמירס (fol 19v; fol 17v).

⁴⁵ פיטה, שם, עמוד 481, מס' 275; ועיין ח' ביינארט, ספרד 17 (1957), עמודים 292–293.

⁴⁶ משפט הואן רמירס (fol 22v).

⁴⁷ משפט הואן רמירס (fol 25v). קיום המצוות הוא לאחר הגירוש.

⁴⁸ שם, fol 25r.

⁴⁹ 139 № 145 fol 12r, כלומר זמן רב קודם בוא האינקוויזיציה לסיאודד ריאל.

⁵⁰ 176 № 675 fol 25v.

⁵¹ שם, fol 23r; ועיין ח' ביינארט, ספרד 17 (1957), עמוד 297.

⁵² שם, fol 27r.

⁵³ שם, fol 23r.

- אשת חואן רמירס. היתה באה לביתו של חואן רמירס להתפלל.⁵⁴ ייתכן שנודונה. בעלה נזכר כמי שהיה מזכירו של יורש-העצר אנריק הרביעי.
40. פרנאנדו די ויליאריאל, בנה של חואנה גארסיה. היה מעובדי משרד נוטריון האודינטיה של הצ'נסילריה בגרנדה. היה רגיל בקיום מצוות.⁵⁵ נראה שנודון.
41. חואן די ויליאריאל, אחיו של פרנאנדו. נזכר יחד עם אחיו כמקיים מצוות.⁵⁵
42. פרנאנדו פרס, בנו של חואן רמירס, כנראה מחוץ לנישואים. אף הוא רגיל היה בקיום מצוות.⁵⁶
43. דיגו די מולינה, סוחר וצבע של צמר. שימש מאירדומוס אצל הארכיהגמון של טולידו וגר בסיאודד ריאל. היה בין באי בית חואן רמירס לתפילה.⁵⁷ במשפט אנדריס גונסאלס, כומר מטלבריה די לה ריינה,⁵⁸ נזכר כמי שבא מסביליה והתאכסן בבית גיסו גונסאלו מרקוס ובטלבריה הדריכם בענייני יהדות. הוא אמר אתם סליחות. מסתבר שנודון.
44. לורנפו גימס, סבו של אלונסו סנצ'ו די מדריד, שמר מצוות יחד עם אשתו. מסתבר שנודון.⁵⁹
45. קונסטנצה דיאס, אשת לורנסו גומס, סבתו של אלונסו די מדריד, קיימה מצוות ושמרה שבת. נודונה בחייה, אך לא נודע מתי. אשה בשם זה, הידועה כבתה של מרי דיאס, סרירה, היתה בין באי ביתו של סנצ'ו די סיאודד.⁶⁰ היא סבתה, מצד אמה, גם של מאיור גונסאלס שנשרפה ב-1518.
46. מרינה די הרירה, אשת סנצ'ו פרנאנדיס די ויליארוביה. מריה גונסאלס, אשת פדרו די ויליאריאל, אומרת עליה שהיא נשרפה. היא מעידה עליה שקראה בספר עברי בבית כריסטינו די לה סארסה. העדות משנת 1511 (6/9).⁶¹
47. פדרו רורריגס. במשפט מריה גונסאלס, אשת פדרו דיאס די ויליאריאל, יש רשימה של עדים שהעידו נגדו. לא נודעו פרטי פסק-הדין נגדו.⁶²
48. חואן גונסאלס בוגיל (Buguel). במשפט מריה גונסאלס, אשת פדרו די ויליאריאל, אל, יש רשימה של עדים שהעידו נגדו. לא נודעו פרטי פסק-הדין נגדו.⁶³
49. גראסיה די טיבה, אשת דגו אלואריס. מריה גונסאלס, אשת פדרו די ויליאריאל, מסרה עליה בודויה.⁶⁴
50. חואנה נוניס, אשת חואן די טיבה.⁶⁵ חואנה נונס היתה בתו של אנטון די לוס אוליבוס מאלמגרו.
51. טרזה דיאס, אשת חואן אלונסו. במאי 1513 ישבה בבית-כלא האינקוויזיציה בטור-

⁵⁴ עדות איובל נגרה במשפט חואן רמירס (176 № 675 fol 16r).

⁵⁵ עיין ה' ביינארט, ספרד 17 (1957), עמודים 290-291.

⁵⁶ שם, fol 9v.

⁵⁷ עדות איובל נגרה (שם, fol 17v).

⁵⁸ 153 № 331 fol C.

⁵⁹ עדות מאיור גונסאלס (155 № 391 fol 27r).

⁶⁰ עדות פדרו פרנאנדיס (139 № 145 fol 9r).

⁶¹ 154 № 384 fol 14r.

⁶² 154 № 383 fol 19v (לא נאמר עליו אם הוא מסיאודד ריאל).

⁶³ 154 № 383 fol 20v (לא נאמר עליו אם הוא מסיאודד ריאל).

⁶⁴ בשולי 154 № 384 fol 23v רשום שהיא במאסר.

⁶⁵ בתיק משפטה 185 № 810 fol 13r-13v מצוי וידויה בשעת מאסרה. ועיין גם 154 № 384 fol 23r-v, וכן שם עדות לוסיה פרנאנדיס (שם, fol 8v).

נספחות

לידו. מריה גונסאליס, אשת פדרו די ויליאריאל, מוסרת עליה שקימה מצוות בבית מאיור אלואריס, אשת פרנאנדו די קורדובה.⁶⁶ במשפט איובל אוליבוס-איי-לופס מוסרת עליה מאיור אלואריס שגם היא ישבה אותו זמן במאסר בשעה ששוחחו על הזמת עדים.⁶⁷ 52. מאיור אלואריס, אשת פרנאנדו די קורדובה. במאי 1513 ישבה בבית-כלא האיני-קוויציה בטולידו. עיין עליה מס' 51.

⁶⁶ 154 № 384 fol 26v.

⁶⁷ 173 № 635, fol 22v.

מושגים עבריים בתיקיהם של הנידונים תושבי סיאודד ריאל

סיכום קצר זה של מושגים עבריים, כפי שנאמרו מפיהם של אנוסים ועדים ממוצא נוצרי טהור, יש בו כדי ללמדנו על חזירתם של מושגים רבים למערך לשונם של אנוסים ונוצרים כאחת. מושגים אלה רובם ככולם נתונים הם בתחום חייהם הדתיים של אנוסי סיאודד ריאל.

לא נביא כאן את שרידיהן של התפילות שנאמרו בספרדית או בעברית, וכבר נידונו הללו בפני עצמם בפרק הדין באורח-החיים היהודי של אנוסי סיאודד ריאל.¹ כאן נצטרף את צורתו של מושג כשהוא נתון במבנה משפט. המושגים מובאים לפי סדר אלפביתי.

1. ברכה (Baraha)

כוונה המושג היא לקידוש ולצורת הקידוש; לעתים לתפילה סתם.
 "...e oyo una noche este testigo al dicho Sancho de Cibdad a ora de la media noche leer como Rabi fasiendo la baraha, que duro fasta dos oras".²
 העדה נתכוונה לתיאור תפילתו של סנצ'ו די סיאודד, שנראתה בעיניה כתפילת רב המקדש על כוס ברכה.
 "...fasiendo baraha con baso o toça de vino".³

2. טבילה (tibila)

"...e la dicha Ysabel Gonsales fiso la tibila, como fasen las judias".⁴

3. טרפה (trefa, trefe)

"...carne trefa, carne que salia trefa".
 "...carne de la trefa, por ser defendido a los judios".
 "...y que sy alguna carnera fallaua trefe, non comian de aquella carne".⁵

¹ כן לא הבאנו כאן דיון במושגים בודדים כ-Ruxiaxiana לראש-השנה, ayuno mayor ליום-הכיפורים, וכד'. המושג "חדש" נידון במקומו בפרק על אורח-החיים.
² עדות מרי דיאס, אשת חואן רואיס (139 № 145 fol 10r).
³ פסקי-הדין במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 8r).
⁴ משפט חואן די סיאודד ואשתו איובל די טיבה, כתב-האשמה - 139 № 144 fol 2r.
⁵ אוראקה נונס, משרתת בבית ליאונור גונסאליס, אשת אלונסו גונסאליס דיל פרשינאל (154 № 369 fol 5r).
⁶ התובע במשפט חואנה די לוס אוליבוס (173 № 636 fol 3v).
⁷ פסקואל, עושה-סנדלים, במשפט חואן דיאס, סוחר-בדים (143 № 190 fol 6v). השוה גם במשפט דג'ו די בורגוס, נזיר (137 № 117 fol 11r):
 "...Preguntado: ¿si comieron en trefa? Dixo, que no, sino en sus mesas"
 ועיין גם מה שכתב על המושג פ' קנטירה-בורגוס
 (F. Cantera Burgos, Carne trifa, Sefarad 14 [1954], p. 126-127).

4. מרור (maror)

"...cerimonia que fasen de maror".⁸

5. סידור (cidur)

"...resando en vn libro judayco, se dise cidur".⁹

6. סליחה, סליחות (celiah, zelahod)

"...Digo mi culpa que reze maytines del celiah".¹⁰

ונתכוון לומר שהתפלל בשחרית תפילת סליחות.

"...Reglas de las pascuas y del zelahod".¹¹

7. עמידה (amida)

"...una oracion llamada amida".¹²

8. sabadeear

"...leyendo él en su casa como Rabi a algunos conuersos e conuersas llamandolos para ella en su casa, los quales le oyan sabadeando como los judios".¹³

"...fasiendo oracion judayca sabadeando".¹⁴

"...e vido este testigo como el dicho Sancho de Cibdad andaua por la viña resando e sabadeando con la cabeça".¹⁵

"...que este testigo le vido estar de cara a la pared sabadeando e disiendo Adonay, e que estando alli desde ora de cerca fasta las honse oras todavia resando e sabadeando, fasta que este testigo le dixo: ¿pese a Dios, señor esta es sinoga?".¹⁶

"...e vido que estauan todos bueltos hazia donde sale el sol e rezauan sabadeando con las cabeças a manera de judios".¹⁷

"...e resaua oraciones de judios con el dicho bachiller su marido segund e en la forma que los judios resan sabadeando contra oriente".¹⁸

"...e dixo que vio resar syn libro al dicho Juan de Cibdad e a la dicha su muger el viernes y los sabados a las mañanas e a las noches en vn palacio tras vn paramento en fiestas de cara la pared sabadeando como judios".¹⁹

⁸ עדות פרנאנדו די טרוחיליו במשפט מרי דיאס, סרירה (143 № 196 fol 10r).

⁹ עדות פרנאן פאלקון במשפט מרי דיאס, סרירה (143 № 196 fol 8v).

¹⁰ ידויו של לואיס פרנאנדיס, חייט (147 № 248 fol 3v).

¹¹ עדות חואן גראנדי, במשפט חואן דיאס, סותר־בדים (143 № 189 fol 3v).

¹² עדות אלונסו מרקוס במשפט חואן די לה סירה (184 № 800 fol 16v).

¹³ כאן הבאנו סיכום נבחר של השימוש במושג זה. כל עדות המתארת תפילת נזקקת למושג זה.

¹⁴ פסק־הדין במשפט חואן גונסאליס פאנפאן (154 № 358 fol 4v).

¹⁵ פדרו די לה טורי במשפט סנצ'ו די סיאודר (139 № 145 fol 10r).

¹⁶ עדות חואן ריקו (שם, 11v).

¹⁷ עדות פרנאנדו די טולידו (שם, 11v).

¹⁸ עדות מרי סנצ'יס במשפט מרינה גונסאליס (152 № 323 fol 4r).

¹⁹ שם, בפסק־הדין, 4v.

²⁰ עדות אלוריה, בתו של חואן אלואריס די קאריון במשפט חואן די מדריד (139 № 144).

(fol 4r).

"...e que la vido bendecir en vna taça vino sabadeando encima de la taça".²¹
 "...y sentados todos alderredor y davan bozes todos al tiempo de leer, sabadeando con las cabezas".²²

סיכום דברי העדים מראה שכוונתם ברורה – תפילה כדרך היהודים, תוך הרמת הקול, גענוע הראש והגוף בשעת התפילה, כשהמתפלל פונה אל עבר המזרח. השאלה היא: כיצד נצטרף מושג זה, הקשור בתפילה, אל מושג השבת? ונדמה שהתשובה מצויה בהסבר זה: העדים ראו את המתפללים על-פי רוב ביום-השבת, ומכאן באו לקשור את צורת התפילה ביום שבו ראוה. במובנו זה היה המושג מקובל גם על דעת בית-הדין והתובע חזר עליו בדברי תביעתו, ודרך התביעה חדר המושג לפסק-הדין. אין איפוא שום קשר בין שמירת השבת ובין קיום שאר המצוות והמנהגים הקשורים ביום-השבת.

²¹ עדות מרינה, אשת פרנאנדו מרטינס, במשפט חואן דיאס, דונסיל (143 № 190 fol 5v).

²² עדות קטלינה אלונסו במשפט חואן דיאס, דינלה (143 № 189 fol 2v).

מפתח שמות אישים ומשפחות

אורופיסה, אלונסו די 23 24 53	ר' אברהם בר' אליעזר הלוי 236
אורטאדו די מנדוסה, דיגו 36 37 39 40	אגילרה, אינס די (עדה) 179 286
אורטיגה, חואן די (עד) 179 209	אגילרה, אלונסו די 92 211 224
אורטיס, חואן 42	אובדו, רודריגו די 168
אורטיס דיל אנגול, דיגו (באצ'ילנר) 263	אוברגון, חואן (נוטריון) 88
אוריאה, חואן די 85 294	אוחידה, אלונסו די 31 43
אטראצ'ון, פרנאנדו 48 210 211 291	אויילה, אלפונסו די 36 37 240 242 250
אטראצ'ון, רודריגו 179 209	אויילה, דוניה מריה די 43
איזבל 16 30 40 246	אוליבה, ברנרדו 81 268
איזבל, אשת לופי די לה היגוארה 265 276	אוליבה, דיגו דיל 104 184
איזבל, בתו של אנדרים רודירו 81 93 268	אוליבה, חואנה די לה 154
288	אוליבה, ליאונור די לה 60 68 78 81 82 90
איזבל, נגדה (כושית; עדה) 200 206 290	92 93 102 104 137 144 ואי' 147 162 180
291 296	184 205 209 214 223 224 263 267 268 285
אינזחוסה, דיגו די 203	286 287 288 289 293
אינקנטיוס הרביעי 107	אוליבה, פרנאנדו די לה 60 61 81 268 285
אינקנטיוס השמיני 152 158	289 290
אלארקון, פדרו די 273	אוליבה, קונסטנסה די לה 60 61
אלגרי, חואן (סנדלר) 58 181 218 265 273	אוליבוס, איזבל די לוס 206 215 219 290 291
275 286 291	אוליבוס, איזבל די לוס, אשת פדרו די אלאר
אלגרי, פרו 275	קון (עדה) 273 296
אלואר, אלונסו 56	אוליבוס, אנטון די לוס 294 297
אלואר, גארסיה 52 59	אוליבוס, דיגו די לוס 223
אלוארו, לנסירו 202 277 294	אוליבוס, חואנה די לוס 220 273 299
אלוארו, קאלסיטירי (סורג'גריים) 294	אוליבוס, רודריגו די לוס 207 208 224
אלוארידו, אלונסו די (עד) 175	אוליבוס אי לופס, איזבל, אשת דיגו סנצ'יס
אלואריס, אלונסו (סניגור) 127 128 130 273	די מדריד 114, 187 295 298
אלואריס, אלונסו (חוכר) 218	אוליבר, איזבל די 68
אלואריס, דיגו 297	אלומידה, מרקוס די 93
אלואריס, ליאונור 54 55 201	אוסמה, פדרו די 85
אלואריס, ליאונור, אשת חואן די הארו 110	אוצ'ואה די ויליאנזאבה, פדרו (אינקוויזיטור)
182 204	151 88
אלואריס, ליאונור, אשת פרנאן אלואריס 138	אוקאניה, פדרו די 43
139 150 192 213 218 220	אורבנוס הרביעי 107
אלואריס, מאיור, אשת פרנאנדו די קורדובה	אורגאס, ביאטריס די 296
(אנוסה) 298	אורזאניה, לוסיה די 230
אלואריס, מריה 277	אורזאניה, קונדי די 65
אלואריס, פרנאן 138 139 150 192 195 213	אורוסקו, חואנה די, אשת חואן בלטראן (עדה)
218 254	290

מפתח שמות אישים ומשפחות

אלואריס, פרנאנדו 36 37	אספינה, אלונסו די 17 ואי' 31 32 39 140
אלואריס, רודריגו 289 293	230 228 198 197 153
אלואריס די טולידו, פרנאנדו 255 256	אספינוסה, חואן די (עד) 173 226 287
אלוירה, בתו של חואן אלואריס די קאריון (עדה) 201 203 300	אסקובאר, דנגו די 112
אלוירה, בתו של דנגו די הארו 221	אסקוחידה, דנגו 278
אלונסו (אסקריבאנו) 185 201	אסקוחידו, פרנציסקו 278
אלונסו (סוחר-בדים) 175	אסקאלונה, כריסטינו די (עד) 287 291
אלונסו, אינס 276	אפונסו החמישי (מלך פורטוגל) 65 66
אלונסו, ביאטריס 203 213 220 221	ארגואליו, גאספאר איסידורו די 96
אלונסו, חואן (אנוס) 297	אריאס, אחיו של הבאצ'ילר רודריגו 52
אלונסו, מנואל 15 22 37	אריאס, דנגו 30
אלונסו, מאיסטרי (אנוס שנימול) 56	אריאס דיאס (באצ'ילר) 52
אלונסו, מנסיח, אשת אלונסו די קאסיריס 219	אריואלו, חואן די 69 70
אלונסו, מריה 57 68 81 185 202 226 265 272	אשכולי א' ז' 15 232
286 293	ר' אשר בן יחיאל (הרא"ש) 47
אלונסו, מריה, אשת דנגו 171 215	באינה, אלונסו די (סניגור) 139 ואי' 143 ואי'
אלונסו, פיראנד (כומר) 175	באינה, חואן אלונסו די 40
אלונסו, פרנאנדו (סריר) 183	בארבה סנטה, חואן גארסיה די (עד) 291
אלונסו, קונסטנסה (עדה) 284	בארבאס, גארסיה (חייט) 62 179 208 213 209
אלונסו, קטלינה (עדה) 178 232 290 301	277 289 293 295
אלונסו דיל פרשינאל (רודריגו) 286	בארבאס, חואן גארסיה (עד) 269
ר' אליהו מזרחי 175	בארינטוס, לופי די 22
ר' אליעזר בר' יהודה 223	בדחוס, איזבל די 233
אלכסנדר הרביעי 106	בדחוס, ברתולומי די 136 137 211
אלכסנדר הששי 43 44	בואנדיאה, חואן די 81 202 210
אלפארו, חואן די 33 85	בוניליה, אלוארו די 277
אלפונסו השביעי 14	בוניליה, פדרו די 62
אלפונסו העשירי 15 46	בוניליה, קונסטנסה די, אשת פרו פראנקו 62
אלקוסיר, דוקטור 72	221
אלקלע, גארסיה די 73	בוניליו, ברנרדו די (לטראדו) 138 139 142
אנדראדה, דנגו די 229 289	143 144
אנהיל, מאיסטרי (אנוס ; שוחט) 55 177 208	בוניפציוס השמיני 107
אנטון (חייט) 54	בורגוס, דנגו די (נזיר) 299
אנטוניה, בת חואן די בואנדיאה 81 202 210	בורחה, רודריגו די 43
267	ביאטריס (המלכה) 49
אנטוניו (מסמך-בדים) 58 181	ביאטריס, אשת אנטון פאלקון 278
אנטוניוס הקדוש 147	ביאטריס, אשת רודריגו האלקאדי 216 222
אנטרובוס, פ' ל' 32	265 276 277 278 280 281 282 284 290
אנריקי השלישי 47	ביאטריס, בתה של אלוירה גונסאליס (עדה)
אנריקי הרביעי 13 14 15 16 17 53 54 56	220 221 222 284
57 65 72 74 82 166 167 171 297	ביאטריס, דודתו של רואי דיאס 227 265 276
אסף ש' 12 222	277 278 279 280 281 282 287 290
	ביצ'אנצ'י, איזבל 136
	בירוגיטי, פ' 154

מפתח שמות אישים ומשפחות

בלבואה, ברתולומי די (עד) 287 269	גומס, פדרו (צורף-כסף) 210 209
בלטראן, חואן 290	גומס, קטלינה (מאוקאניה) 225
בלטראן, פרנאנדו 289 253	גומס, קטלינה, אשת חואן די פיס 127 82
בלטראן די אירידיא, ו' 29	גומס, קטלינה, אשת חואן די פיס 288 275 274 272 267 265 176 130
בלמונטי, אינס די 275 265	גומס קאמפיליו, מ' 89 76
בניטו רואנו, א' 171 56 52 32	גונסאלו (עושה סנדלים, בורסיגנירו) 81 60
בער, יצחק 28 26 25 24 23 19 18 16 15 14	גונסאלו 286 268
בראנשטיין, ב' 224 153 126	גונסאלו, בנו של פרנאנדו גארסיה די לה מאטה 52
ברנאליס, אנדרס 38 26 25	גונסאליס, איזבל, אשת לואי פראנקו (אנוסים) 293
ברגרות, ג' א' 31 30	גונסאליס, איזבל, אשת פדרו ויליארוביה 58
ברנרדוס גידונים 107 39	גונסאליס, אלורה 217 215 176 175 135 48
	גונסאליס, אלורה 292 291 284 222 221 220
	גונסאליס, אלורה (מאלמדיון) 136
גאיטאן, אלוארו 253 170 168 68	גונסאליס, אלונסו (אנוס) 289
גאלינדו, פדרו 281	גונסאליס, אלונסו (סוחר-בדים) 52
גאמס, פ' 27 25	גונסאליס, אנדרס (חייט ; עד) 288
גארסיה, אלואר 296 256 255	גונסאליס, אנדרס (כומר מטלבריה) 114 113
גארסיה, אלונסו 290	גונסאליס, אנדרס 297 194
גארסיה, חואן 285	גונסאליס, אנטון (עד) 286 223 181 179 68
גארסיה, חואן (נאמן) 288	גונסאליס, ביאטריס (עדה) 293 289 212 172
גארסיה, חואנה 297 296 224 223	גונסאליס, גונסאלו 187
גארסיה, פרו 255	גונסאליס, דניגו 216 60
גארסיה די לוס אוליבוס, אלואר 210	גונסאליס, הלנה, אשת חואן מאנוח (עדה) 285
גארסיה די לוס אוליבוס, אלונסו 294	גונסאליס, חואן (טווה ; עד) 289 267
גארסיה די לה היגוארה, אלואר 184 104	גונסאליס, חואן 253
גארסיה די לה היגוארה, פרנאן 294 292 201	גונסאליס, חואן (גובה עדויות) 90 85
גארסיה די ויליאלון, פדרו 67	גונסאליס, חואן (צורף) 274 265 218 158 56
גארסיה די לה מאטה, חואן 202	גונסאליס, חואן 284 282 281 280 279 278 277 276
גארסיה מרטינס, גונסאלו (העיוור) 284	גונסאליס, חואן (de las moças) 208
גארסיה קבילרו, חואן 285	גונסאליס, חואנה (משרתת ; עדה) 214 109
גואלביס, כריסטופור 42	גונסאליס, חואנה, אשת גומס די צ'ינצ'יליה 290 62
גודינס, אלונסו 289 135	גונסאליס, חואנה, אשת אלונסו מרטינס די מורסיה 291 48
גודינס, מריה, אשת אלונסו גודינס (עדה) 289	גונסאליס, חואנה, אשת חואן לופס (עדה) 286
גוטנרס, אלונסו (רחידור) 253 72 67	גונסאליס, חואנה, אשת חואן קאלויליו (סנר) 276 84
גוטירס, דניגו 68	גונסאליס, חואנה, בתו של חואן מרטינס (סנדלר ; עדה) 286
גוטירס, מן 235 230 164 133 67	גונסאליס, לופי 286 251 250
גוטירס, מרינה 286	גונסאליס, לופי (פרוקוראדור) 73
גוטירס די באלטאנאס, חואן 85	
גומס, אנטוניו (עדה) 206 183	
גומס, חואן (סניגור) 282 279 182 133	
גומס, לורנסו 297	

גונסאליס, מרינה, אשת מרטין די לה טורי	גונסאלו, אשת ליאונור, אשת גונסאליס
284	די ויליאמיסאוסה (עדה) 285
גונסאליס, מרינה, אשת פרנאנדו ג'נטיל (עדה)	גונסאליס, ליאונור, אשת אלונסו גונסאליס
286	דיל פרשינאל 105 104 87 75 70 62 58
גונסאליס, סנצ'ה 202	118 150 183 ואי' 220 216 204 202 196 188
גונסאליס, ססיליה 202	226 265 274 275 276 284 286 287 289
גונסאליס, פיראנד 288	290 291 296 299
גונסאליס, קטלינה 295 289 202 62 57	גונסאליס, ליאונור, אשת מרטין פרנאנדיס
גונסאליס די לוס אוליבוס, אלונסו 209 61 60	דיל קוראל 289 267 81
גונסאליס די אסה, עי' גונסאליס דאסה, חואן	גונסאליס, מאיור 293
גונסאליס אסקוחידה, חואן 90 73 70 67 51	גונסאליס, מאיור, אשת פרו נוניס פראנקו
223 219 210 209 208 179 105 94	88 108 109 138 139 293 297
284 281 280 279 278 277 276 265 250	גונסאליס, מרי, אשת אלונסו גארסיה 198 180
295 294 293 288 287 286	201 290
גונסאליס בוגיל, חואן 297	גונסאליס, מרי, אשת פרו אלגרי 275
גונסאליס דאסה, חואן 128 126 101 82 81 48	גונסאליס, מרי, אשת פרו דיאס קוסטיליה 51
174 ואי' 271 270 269 268 267 265 215	גונסאליס, מריה, אשת פדרו דיאס די וילי' 51
292 291 289 287 285 275	ארוביה 143 93 81 71 70 69 67 58 ואי'
גונסאליס די ויליאמיסאוסה, גונסאלו 285	150 217 218 228 234 235 267 269 276
גונסאליס די ויליארוביה, פדרו 260 73	281 284 285 287 288 294
גונסאליס די טיבה, אלונסו 217 202	גונסאליס, מריה, אשת פדרו די ויליאריאל
גונסאליס די טיבה, פרו 293 170 75	100 119 143 154 195 200 203 207 212
גונסאליס די מנדוסה, פדרו 40	215 216 217 218 221 228 235 297 298
גונסאליס די סנטאיסטיבאן, חואן 202 181	גונסאליס, מריה, אשת דג'ו די טיבה 215
223	גונסאליס, מריה, אשת חואן גונסאליס 277
גונסאליס פאנפאן, חואן 171 82 74 70 56 55	גונסאליס, מריה, אשת חואן גונסאליס פינ'
173 ואי' 202 201 199 198 180 179 177	טאדו 277 276 268 265 215 205 171 61 51
209 212 213 230 265 273 284 292 295	278 280 281 282 289
300	גונסאליס, מריה, אשת לופי פראנקו 293
גונסאליס פאנפאנה, מריה 114 103 91 82 81	גונסאליס, מריה, אשת רודריגו די צ'יליון 99
269 267 265 213 ואי' 173 146 130 127	100 109 110 112 119 141 ואי' 195 152
293 290 289 285 275 274 271 270	196 197 215 216 219 230 286
גונסאליס די פידראבונאנה, חואן (עד) 288	גונסאליס, מריה, אשת חואן גארסיה קבלירו
גונסאליס פינטאדו, חואן (רחידור) 55 52	285
81 75 74 73 72 71 70 69 68 66 61 58	גונסאליס, מריה, בתו של חואן די טוריא
170 167 147 130 128 118 111 85 82 ואי'	(חייס) 287 268 224 223 93 81
215 211 210 205 202 199 195 187 173	גונסאליס, מרינה (אלמנה) 233
270 269 268 267 265 ואי' 250 233 219	גונסאליס, מרינה, אשת הבאצ'ילר אבורדמי
295 293 292 284 273 271	186 198 203 223 224 265 274 294
גונסאליס פשיניש, דג'ו 61	גונסאליס, מרינה, אשת דג'ו די מנה (אס'
גונסאליס פשיניש, חואן 286	קודרו : עדה) 290
גונסאליס פשיניש, פרנאנדו 179 68	גונסאליס, מרינה, אשת פרנציסקו די טולידו
214 202 62 295 225	136 147 150 191 196 202 211 212
גונסאליס די קורדובה, פדרו 279	222 273 300

מפתח שמות אישים ומשפחות

דיאס, מרי (סרייה) 55 62 69 70 72 75 77	גונסאלס ריקוארו, אלפונסו 223
180 165 161 150 130 117 116 111 95 83	גוסמן, גונסאלו די 287 286
209 208 206 204 202 200 199 ואי' 183	גוסמן, חואן די 287 210 209
268 265 232 221 217 216 215 212 210	גוסמן, מריה די 288 233
294 292 291 274 273 272 271 270 269	גוסמן, רמירו די 286
300 297 295	גורוש, מ' 113
דיאס, מרי, אשת סנצ' די סיאודר 75 72 68	גינזברג, ר' 226
274 272 271 270 269 202 166 90 87	גלבה, דג' די 296
דיאס, מרי, אשת חואן רואיס 299 287 201	גמבואה, חואן די 68
דיאס, מריה, אשת גארסיה פרנאנדיס 200 55	ג'נטיל, מרינה 281 280 279 265 223 186 77
217	289 286
דיאס, מריה, אשת פדרו גאלינדו (עדה) 281	ג'נטיל, פרנאנדו 286
דיאס, מיגל (חייט ; עד) 284 222 216	גראדו, גראסיה די 292 222 70 66
דיאס, סנצ' (צפע) 295 174 70	גראנדי, חואן 300 285 226 178
דיאס, פדרו (סוחר-בדים) 81 52	
דיאס, פרנאנדו, בנו של סנצ' דיאס 172 56	
דיאס, פרנאנדו (צפע) 278 202 201 62 56	
295 292 279	
דיאס, פרנאנדו, הוא המאיסטרי פרנאנדו וכן	
הליסנסיאדו די קורדובה 298 292 222 70	
דיאס, פרנציסקה 291 225 182 93	
דיאס קונסטנסה 297 293 210	
דיאס, רואי 276 273 256 227 208 202 73 58	
294 293 278	
דיאס אלבינ, גונסאלו 227 269 172 130 128	
דיאס די ויליארוביה, גונסאלו 278	
דיאס די ויליארוביה, פדרו 228 218 217 48	
294 288 287 281 268 267 235 234	
דיאס די טולידו, פרנאן 170 37 15	
דיאס טיראס, חואן 278	
דיאס די לה קוסטאנה, פרו (אינקוויזיטור)	
281 263 134 85 80 33	
דיני, דג' 52	
דינלה, חואן, ע' דיאס, חואן	
דיסא (Deza), דג' 96	
דלגאדו מרצ'אן, ל' 56 53 51 49 48 47 46	
174 95 87 86 85 83 82 81 78 77 72 64	
294 292 181	
	דיאס, חואן (סוחר-בדים) 201 162 73 68 62
	300 299 293
הארו, דג' די 221	דיאס, חואן (אנוס שנימול) 202 56
הארו, חואן די 204 182 134 105	דיאס, חואן (צפע) 202
הברמן, א' מ' 223	דיאס, חואן (רופא ורוקח) 278 183
הוסיס, אלונסו די 202 200	דיאס, חואן (אנוס) 256 58
הוסיס, חואן די 130 91 85	דיאס, טרוזה, אשת חואן אלונסו 297

הויטס, פרנציסקו די 126 127 130 131 132	ויליאריאל, טרוה די, אשת לורנסו פראנקו 132
276 135	296
היגוארה, אלוארו די לה 60 61	ויליאריאל, לופי די 56 200 203 213 228
היגוארה, חואן די לה 202	ויליאריאל, פדרו די 215 216 217 218 221
היגוארה, לופי די לה 265	235
היגוארה, ליאונור די לה 100	ויליאריאל, פלורנסיה די, אשת חואן רמירס 295 296
היגוארה, פדרו די לה 93	ויליאריאל, פרנאנדו די 297
היגואראס, חואן די לאס (עד) 178 209 220	ויליאס, פדרו די 72 127 130 146 147 182
291 289	203 207 212 265 271 275
היגואראס, פדרו די לאס 205	ויליאס, פרנאנדו די 72 253
הידאלגו, מיגל, 48 179 209 210 285 291	וילינגה, המרקיו די (דגנו ליפס פאצ'קו) 58
הפלה, ק' 27	63 64 ואי' 70 71 72 78 168 170 171 174
הרירה, אלונסו די (הארוך) 202 210 292 294	177 253 293
הרירה, אלפונסו די 62 201	ויסקאינו, חואן (בורסקי וסנדלר) 290
הרירה, אנטון די 219 287	נלדיאפראס, חואן די 178 284
הרירה, גונסאלו די (אנוס) 285 292 294	ולוירדי, אנטון די (עד) 287
הרירה, חואן די 202 203 221 294 296	נלירה, דגנו די 26 61
הרירה, חואן די (el tresquelado) 290	ולירה, פרנאנדו 70 71
הרירה, מריה די 202	ולס, סנצ'ו (ליסנסיאדו) 263
הרירה, מרינה די, אשת סנצ'ו פראנדיס די	וקונדאר, 90 91 101 126 151 153 154 158
ויליארוביה 297	ורנחניה, רודריגו 208 209
הרירה, פדרו די (לטרדו) 138 139 142 143	זכרון, א' א' 138
294 144	
הרירה, פרנציסקו די (אינקוויזיטור) 150	חואן השני 13 14 15 16 18 40 53 74 82
הרנאנדיס, דגנו 171 215	166 167 169 171
הרנאנדיס, קונסטנסה 181	חואן אלפונסו (חצרן) 49
הרנאנדיס די טוריהוס, פרנציסקו 208 209	חואן, בנו של גונסאלו די אגילאר 81 268
286	חואן גארסיה (נוטריון) 52
הרנאנדיס קאלויליו, גונסאלו 181	חואנה (לה בלסראניחה) 65 66 171
	חואנה המלכה 188
חאלאחה, אלונסו 44	חואנה, אשת אנטון קוטיליו 203
ואניגאס, מרטין 253	חופרי, גארסיה 253
וארסאנו, רודריגו 208 209 295	חימנס, אלונסו (פועל) 290
וילאונטי, אשת פרו די סן רומן 135	חימנס, מרטין 88 187
ויוס די קאריון, אנטון 209	חימנס, פרנציסקו (נוטריון) 80 263
ויליאאסקוסה, גונסאלו די (סוחר ; אנוס) 296	חימנס, קטלינה (עדה) 290
ויליאנואבה, גונסאלו די (עד) 173	חימנס די סיסנרוס, פרנציסקו 187 188 206
ויליארוביה, חואן די 278	
ויליארוביה, פדרו די 58 67 ועי' גם דיאס די	טולוסה, פרנאנדו די 56
ויליארוביה פדרו	טולידו, אלונסו די (נויר) 113
ויליארוביה, רודריגו די 278 284 294	טולידו, אלונסו די 289
ויליאריאל, אלונסו די 72 253	טולידו, פרנאנדו די 57 167 300
ויליאריאל, דגנו די 66 168 181 201 202	טולידו, פרנציסקו די 136 ואי' 147 150 191
255 ואי'	211 212 222 228 196
ויליאריאל, חואן די 286 297	

מפתח שמות אישים ומשפחות

טורי, חואן די לה 70 177 183 210 287 294	יאנזס די לובון, פרנאנדו 34
טורי, מרטין די לה 284	ר' יהודה אבן וירגא 62
טורי, פאריס די לה 81 268 289	יוחנן המטביל 229
טורי, פדרו די לה (עד) 300	יוסף "ראש יהודי קושטא" 15 232
טורי, קטלינה די לה (עדה) 173 285	ר' יוסף ב"ר משה 54
טורס, אלונסו די לאס (עד) 208 253 284	ר' יצחק אברבנאל 16
טורס, אלונסו די (הצעיר; עד) 284	ר' יצחק בן ששת (ריב"ש) 221 224
טורס, חואן די, בעלה של קונסטנסה, בת מרי דיאס (סרייה) 62 235	ר' יצחק עראמה 12 27
טורס, חואן די (רחידור) 59 60 59 253 259 289	ירמיהו הנביא 226
טורס, פדרו די 60 61 289	ישו הנצרי 14 19 25 131 200 227 228
טורס, פרנאנדו די 66 196 232 287	כהן, אברהם (מטרוחיליו) 113
טורס, קטלינה די (עדה) 284	כריסטובל (נגר) 210 204
טורס, רודריגו די 210 287	
טורקמדה, חואן די 15	לואיסה, חואנה, אשת הבאציילר פדרו די טורס (עדה) 289
טורקמדה, תומס די 15 17 26 32 35 36	לואיסה, חופרי די (ליסנסיאדו) 86 91 95
טיבה, איובל די, אשת חואן די סיאודר 75	290
166 ואי' 202 217 272 299	לובון, איובל די 54
טיבה, אלפונסו די 202 296	לובון, חואן די 201
טיבה, גראסיה די 288 297	לונה, אלוארו די 17 29
טיבה, דגו די 215	לופס, אינס 69 88 92 93 119 286
טיבה, חואן די 67 68 92 93 94 104 105	לופס, אינס, אשת אלונסו די אגילרה 105
119 127 138 139 195 213 220 229	135 137 140 141 143 146 161 211
232 286 295 297	214 218 224 229 230 233 234 289
טיבה, פדרו די 191	לופס, אינס, אשת פרנאנדו באסטארדו 212
טיבה, פרנאנדו די 48 67 78 129 175 291 292	215
296	לופס, אינס, אשת חואן די מוראליס (אסקודר רן; עדה) 286
טלכירה, דוקטור די 72	לופס, אנה, אשת חואן רואיס (עדה) 288
טלכירה, הרנאנדו די 26	לופס, אנטון (עד) 208 289
טליס דגו (סניגור) 136 ואי' 143	לופס, אנטון, בנו של אלונסו מרטינס (עושה נאדות; עד) 290
טליס חירון, אלונסו 64	לופס, אנטון (סניגור) 144 ואי'
טליס חירון, רודריגו 65 78	לופס דגו 48 105 124 133 134 ואי' 139
טנבלקי, אנטון (עד) 289	182 188 198 211 225 265 279 280 281 282
טברויל, א' ס' 101	285 286 289 291
טרוחיליו, או קאריליו, גונסאלו 202	לופס, חואן (סריר) 52
טרוחיליו, פרנאנדו די 62 74 75 111 116	לופס, חואן 286
117 183 208 216 217 221 232 300	לופס, חואן (פועל) 287
טרויניו, ביאטריס די, אשת דגו די קוקה 287	לופס, חואנה, אשת אלפונסו די מרידה 68
טרויניו, פרנאנדו די 209 270 288	לופס, חואנה, אשת גארסיה די קורדובה 57 285
טרוזה, אשת אנטון רודריגס (עדה) 201 221	לופס, טרוזה 59 198 201 213 217 256 ואי'
טרימאל, פרנאנדו דיל 68 293	284
טריסטאן, רודריגו 228	
טרטמרה, בית טרטמרה 47	

לופס, מרי, אשת הרנאנדו מונידירו 210	מולינה, דיגו די 297
288 225 224	מולינה, חואן די (עד) 176
לופס, מרי, אשת אנטון קסטליאנו (פועל ;	מולינה, פדרו די (עד) 287 267
עדה) 285	מולינה, פרנאנדו 207
לופס, מריה, אשת חואן לופס (פועל ; עדה)	מונדונדו, אלונסו די 44
287	מונטאלבאן, אלוארו די 144 18
לופס, מריה 268 217 71	מונטיאגודו, איובל די, אשת פרנאנדו בלס
לופס, מרינה (עדה) 108	ראן (רחידור) 289 226 183 70 58
לופס, פסקואל (עד) 284	מונטיליה, חואן די 289
לופס, קטלינה 285 174	מונטיקלארוס, קונדי די 47
לופס דיל ארווי, אלואר 214	מונידירו, הרנאנדו 210
לופס דיל בארקו, חואן 34	מוניוס, אלוארו 47
לופס מולינה, אלונסו 202	מוניוס, גונסאלו (באציילר) 126 95 91 86
לופס די מנדוסה, דון איניגו 40 37	284 230 178 134 129
לופס מרטינס, נ' 15	מוניוס, קטלינה (עדה) 234
לופס די קורדובה, אלואר 202	מוראליס, חואן די 170 178 226 286 287
לוקאס, חואן די (עד) 290 267 81	מורה, אלפונסו די 253
לורוס הקדוש 228	מורה, גונסאלו די 204
לי, ה' צ' 96 90 77 76 44 28 26 23 17	מורה, סנצ'ו די 232 118
151 120 114 109 107 106 104 102 101 97	מורה, פרנאנדו די 293 204 68
187 181 176 173 154 153 152	מורה, רודריגו די 68
לירנטי, ח' א' 152 34 26	מוריליו, מיגל די 36 33
לירקה, ב' 43 42 41 38 36 35 33 32 27	מורנו, אנטוניו 72
173 158 154 152 109 101 62 44	מורנו, גארסיה 296
ליליו, פרנציסקו די (רועה) 286	מורסיה, פדרו די (עד) 167
	מושיטו, פרנאנדו 52
למטה קאריאסו, ח' 40 38 36 35 34 32 30	מיגל, בנו של מרסין גארסיה (עד) 284 268
87	מילקואה איליאראמנדי, ח' 231
מאלארה, לופי (עד) 284	מירה, אלונסו די 72
מאנוח, חואן 286 285	מכיאח, חואן 73
מאריה, מריה, אמו של ישו 127 200 131 19	מלדונאדו, דון מואל 47
229 228	מנה, דיגו די (אסקודרו) 290
מארין דיגו, 279	מנדס פילאיו, מ' 235 222 85 19
מארין, רודריגו 181 176 174 158 51 48	מנריקי (אינקוויזיטור) 96
225 224 223 217 213 210 201 199 198	מנריקי, גומס 254
293 291 289 288 285 284 279 265	מנריקי, רודריגו 240 239 67 64
מארטיליה, פרנאנדו די 202	מנריקי די לארה, דון איניגו 44 43
מדורל מרימון, ח' מ' 153 50	מסה, פרנציסקו די 220
מדינה, חואן די 41 40 39 38 36 34	מרטיאניס, רודריגו די (קומנדאדור) 171
מדריד, אלוארו די 185	מרסין הקרח (el calvo)
מדריד, אלונסו די 297	מרטינס, אינס (עדה) 284 176
מדריד, חואן די 300 293 222 166 160	מרטינס, אלונסו (הגמגמן) 294 176 175 67
מודארה, דיגו (סניגור) 143 138 109	מרטינס, אלונסו 290
149 148 145 144	מרטינס, אלוארו 253 72
מולינה, ביאטריס די 295	מרטינס, חואן (אסקריבאנו) 202

מפתח שמות אישים ומשפחות

מרטניס, חואן (פועל) 268 219 81	זברה, קטלינה די (משרתת) 288
מרטניס, חואן (סנדלר) 286	גוניס, אוראקה (עדה) 299 286 228 196
מרטניס, חואנה (עדה) 56	גוניס, אינס 51
מרטניס, חיל 291 268 93 81	גוניס, אנטוניה (עדה) 292
מרטניס, טרזה (עדה) 295	גוניס, חואנה, אשת חואן די טיבה 297 215
מרטניס, פדרו (הגמגמן) 172 53 52	גוניס, חואנה (עדה) 213
מרטניס, פרנאנדו 301 284 205 179	גוניס, טרזה (עדה; אנוסה) 201
מרטניס, קטלינה (עדה) 289 286 185 173	גוניס, מרינה (עדה) 203 202
מרטניס, קטלינה, אשת אלונסו גונסאליס די טיבה 217	גוניס די ארילט, פרנאן 43
מרטניס די לוס אוליבוס, חואן 61 59 48	גוניס די ולנסיליה, אנטוניה (עדה) 176
179 144 105 94 90 84 82 81 68 67 66	גוניס פראנקו, פרו (אנוס) 293
ואי' 256 230 224 223 215 209 205 198	נחמיה 226
281 280 279 278 276 270 268 267 265	גיומן, ל' י' 154 91 27
294 292 291 288 287 286 285	ניקולאוס החמישי 28
מרטניס די אורטיגה, דגו (עוזר לתובע) 114	אלאמיאה, דגו די 56
187	סארסה, כריסטינו די לה 297
מרטניס די אלקאראס, חואן 269 223 210 93	סארסה, סימון די לה (אנוס) 296
288	סארקו, חואן (מסמך-בדים) 286
מרטניס דיל באריו, פדרו 45 43	סוגה, חואן (חייט), עי' צינציליה, חואן די
מרטניס די לוס באריוס, אנטון 284	סוטו, גונסאלו די 47
מרטניס די ויליאריאל, חואן 91 85	סוריא, חואן די (חייט) 224 223 93 81
מרטניס די סוריא, אנטון 273	סוריסה, היירונימו 35 26
מרטניס סיפודו, חואן 268 81 70 69	סיאודד, איזבל די, אשת אלונסו די הוסיס 202
מרטניס צ'אפרו, אלונסו 291 289 48	סיאודד, דגו די 292 202
מריאנה, אלונסו די 150 88	סיאודד, חואן די 202 200 168 87 75 66
מריאנה, פ' 35 34	211 210 217 220 221 265 272 284 290 299
מרידה, אינס די 220 219 213 203 195 154	300
235 234 233 221	סיאודד, טרזה די 202
מרידה, אלפונסו די 68	סיאודד, סנצ'ו די 70 68 66 61 57 56 54
מרידה, פרנאנדו די 68	107 105 104 95 90 87 83 82 75 72 71
מריה, אשת חואן סארקו (מסמך-בדים) 286	185 183 181 172 171 ואי' 166 161 150
מריה, בתו של אנטון מרטניס די סוריא 273 (עדה)	207 204 203 202 201 200 199 197 195
מרימן, ר' ב' 66 44	230 226 225 223 221 220 213 212 208
מרינה, אשת פרנאנדו מרטניס (עדה) 179	272 271 270 269 268 267 265 253 235
301 284 205	274 286 287 293 294 296 297 299 300
מרינו, ויאולנטי די 245 72 ואי'	סיאודד, קטלינה די 292
מרלו, דגו די 40 39 38 34	סיגארה, רודריגו 43
מרלו, חואן די 217	סיגאונסה, חוסי די לה 24
מרלו, מיגל די 41	סיגוביה, חואן די 266
מרסה, כריסטינו די לה 202	סיכסטוס הרביעי 26 29 32 33 36 41 43
מרקוס, אלונסו 300 225 213 207	108 45 44
מרקוס, גונסאלו 297	סילבה, פרנאנדו די (קורחידור) 56
משה רבנו 236	סילס, גונסאלו אלונסו די 52

סנצ'יס, מרי, אשת אנטון גונסאליס 187	סיסנאנד 23
סנצ'יס, מרי (משרתת) 236	סיספידיס, אלפונסו די 253 168 72 52
סנצ'יס, מריה, אשת קאניסאריס (עדה) 267	סיספידיס, דנגו די 68
287	סיספידיס, קטלינה די 68
סנצ'יס, מריה (עדה) 185 172 81	סיפולבירה, מרטין די 40
סנצ'יס, קטלינה 51	סיראנו, ל' 85
סנצ'יס, קטלינה, אשת חואן סנצ'יס די סיג' 49	סיראנו אי סאנס, מ' 18
ביה 289 267 171 81	סירה, דנגו די לה 81 91 265 267 271 284
סנצ'יס די מדריד, אלונסו 114 206 295 296	296
297	סירה, חואן די לה 48 75 80 86 184 186
סנצ'יס די מדריד, דנגו (אנוס) 295 296	188 ואי 205 207 209 210 213 216 228
סנצ'יס די לה פואנטה, פרנציסקו (אינקויזיטור) 281 263 134 85 80 45 44	231 233 265 267 268 286 295 296 300
סנצ'יס, ע' סיספידיס	סירה, רודריגו די לה 295
סרואנטיס, מיגל די 234	סלבטיארה, אנטון די (עד) 285
סרמנטו, פדרו 14 40 51 53 54 63	סלושץ, נ' 205
סרנה, אלפונסו די לה 66 68 70 72 174	סמורה, דנגו די 136
247 ואי 253 292	סמורה, קטלינה די 62 66 70 81 128 130
	131 133 147 154 183 185 ואי 196 199
	202 221 222 223 224 227 228 229 232
	233 235 265 268 276 277 279 281 285
פאדיליה, בריאולאנחיל די, אשת פרנאן פאל' 292 290 288 287	
קון 236 232 66	סן מרטין, חואן די 33 45
פאולוס 18	סן סיפריאן, אמברוסיוס די 43
פאלנסיה, אלונסו די 14 29 54 61	סנטאנדר, דנגו די (מוכיר המלכים הקת' ליים) 247 251
פאלקון, אלונסו, בנו של חואן פאלקון הזקן 68	סנטה מריה, ברנרדו 43
פאלקון, אנטון 70 278 289	סנטה מריה, פבלו די 15 38 39 230
פאלקון, דנגו 284	סנטה פי, היירונימו די 230
פאלקון, חואן (סוחר-תבליים) 59 73 74 81	סנטה קרוס, איזבל די 185
177 ואי 219 265 273 276 289 290	סנטה קרוס, רודריגו די 68 170 226 236
פאלקון, חואן (הזקן) 51 52 53 56 62 68	253 293
70 81 111 131 162 168 172 177 199	סנטיליאנה, פרנציסקו די 32
200 202 208 212 220 228 231 235	סניור, אברהם 66
250 ואי 265 268 278 279 280 284 285	סנצ'יס, אלונסו 293
286 287 289 293	סנצ'יס, אנטון (פרעל : עד) 286
פאלקון, פרנאן 56 66 82 111 131 132 172	סנצ'יס, גונסאלו (בוטריץ) 52
182 186 196 218 222 228 232 235 268	סנצ'יס דנגו (מלשכת המלכות) 240 251 255
278 279 287 292 300	262
פאנפאן, פרנאנדו 56	סנצ'יס דנגו, בנו של חואן די מדריד 293
פאס אי מליה, א' 14 29 54	סנצ'יס דנגו (עד) 139 211 289
פאצ'יקו, חואן 65	סנצ'יס, חואנה (אנוסה) 58 181
פאצ'יקו, משפחה 66	סנצ'יס, ליאונור (אלמנה) 108
פאראמו, ל' 44 78	סנצ'יס מרי, אשת דנגו די אנדראדה 229 289
פארידיס, קונדי די 66	סנצ'יס, מרי 51 186 187 198 199 200 203
פראסה, קטלינה די (עדה) 285	206 208 300

מפתח שמות אישים ומשפחות

פּראָנטסדאניו, חוּאן די (ליסנסיאדו) ואי'	260	פּראַנדיס, גארסיה	217 200 55
פּואַרטוקארייר, דון לואיס די	61	פּראַנדיס, גונסאלו (לטראדו)	134
פּואַרטוקארייר, פּדרו	65	פּראַנדיס, גונסאלו (סנדלר)	56
פּובליטי, דנגו די	174 70	פּראַנדיס, חוּאן	229 208 94
פּובליטי, פּראַננדו די (רחידור)	253 67	פּראַנדיס, לואיס (חייט)	300 206 154 99
פּורדירדו, גונסאלו אלונסו	293 223 179	פּראַנדיס, לוסיה	286 232 195 119
פּולגאר, פּראַננדו דיל	39 36 35 34 31 30	פּראַנדיס, מרקוס (עד)	230
	113 87 65 41 40	פּראַנדיס, פּרו (רועה)	285 267 93 81
פּונסי די ליאון, מרטין	44	פּראַנדיס, קטלינה, אשת חוּאן גארסיה (עדה)	285
פּוריו, אלפונסו דיל	296	פּראַנדיס, קטלינה, אשת חוּאן גארסיה (נא')	
פּושמן, ב' 151			
פיטה, פ' 34 67 68 85 86 87 94 170 173		פּראַנדיס, קטלינה, אשת פּרו מרטינס דיל	287
פיליפי (עושה נאדות) ואי'	295 294 292 266 179 176	פּראַנדיס, קטלינה, אשת פּרו מרטינס דיל	233 186 54
פימינטו, גארסיה	286	פּראַנדיס דיל אדראדה, דנגו (עד)	291
פינטה ליורנטי, מ' די לה	101	פּראַנדיס די אלמגרו, חוּאן	289 234
פיס, חוּאן די	146 130 127 101 82 61 55	פּראַנדיס די ויליארוביה, סנצ'ז	297
	230 225 212 209 208	פּראַנדיס די טוריהוס, פּרנציסקו (עד)	295
	294 290 288 275 274 272 271 267 265	פּראַנדיס קאלייליו, גונסאלו	295 278
	296	פּראַנדיס קאלייליו, דנגו (אנוס)	289
פיס, פּראַננדו די (אנוס)	289	פּראַנדיס די קורדובה, דון דנגו, קונדי די	
פיטה, דנגו די	59	קברה	66
פסטור, ל' 33 32		פּרס, פּראַננדו	297
פסקואל (עושה סנדלים)	299 284 210 209	פּרס די גוסמן, פּראַנ 40, הע' 73	
פסקואל (משרתת)	71 70	פּרס האראדה, גונסאלו	216 136 113
פראדו, אייבל די (עדה)	287 236	פּרסקוט, ר' ה' 31	
פראנקו, אלוארו	295 66	פּרר, ויסנטי	230 31 11
פראנקו, גארסיה	293		
פראנקו, לואי	293	צ'אמורו "ראש יהודי טולידו"	232 15
פראנקו, ליפי	285 209 201 179 168 111	צ'יליון, רודריגו די	112 110 109 100 99
	293	צ'יליון ואי'	216 215 197 196 195 152 141 119
פראנקו, לורנסו (סוחר)	296		230 219
פראנקו, פּרו	212 209 176 172 111 62 52	צימלס י'	222
	275 221	צינצ'יליה, גומס די	292 210 209 62
פראנקו, פּרו (מכונה הזקן)	285 221	צינצ'יליה, חוּאן די (הוא חוּאן די סוגה ;	
פּראַנזי - חיל, א' 15		חייט)	213 202 181 134 90 66 56 48
פרידריך השני	106		274 272 271 265 225 224 223 216 215
פרייר די סנטה קרוס, עי' טורקימדה, תומס			295 293 292 291 275
די		צינצ'יליה, חואנה די	273 99
פּראַננדו (מלך)	292 108 59 42 16		
פּראַננדו (מאיסטרי), עי' דיאס, פּראַננדו		קאטאלאן, אלונסו	290
(מאיסטרי)		קאלדיס, חוּאן	277 276 265 198 180 61
פּראַננדו, אחיו של הבאציילנר רודריגו	52		293 290 281 280 279 278
פּראַננדו, קולומינירו	52	קאלייליו, גונסאלו, בנו של דנגו פּראַנדיס	
פּראַנדיס, אלונסו (כומר)	61	קאלייליו (אנוס)	289

מפתח שמות אישים ומשפחות

קאלויליו, חואן (סנדלר) 58 84 101 168 181	קסטיליו, באצ'ילגר דיל 208
202 203 265 273 274 286 288 290	קסטליאנו, אנטון (פועל) 285
293 295	קרמונה, חואן די 182
קאלויליו, פרנאנדו 181 277 293	קרתחינה, אלונסו די 15 38 39 53 171
קאלירו, חואן 289	
קאמארגו, אלונסו די (עד) 200 228 290	רואי, גארסיה 56
קאמארה, אלונסו די לה 289	רואיס, דיגו 81 276 285
קאמילו, פרנציסקו 118 231	רואיס, חואן 288 290
קאנארי, פרנאנדו 278	רואיס, חואנה (עדה) 198 218 220 289
קאנפו, חואן דיל 253	רואיס, חואנה, אשת אלונסו די לה קאמארה (עדה) 289
קאניסאריס, סימון (עד) 287	רואיס, לוסיה 224 234 286
קאסטרו, א' 36	רואיס, לופי 202
קאסטרו, טרוה די 67 216	רואיס, מריה, אשת אנטון ויוס די קאריין 209
קאסיריס, אלונסו די 177 208 219 291	רואיס, מריה, אשת חואן פרנאנדיס 94 208
קאראוואקה, אנטון (עד) 218	229 286
קארדוסו, אלוארו (עד) 180 225 294	רואיס, מריה, אשת פדרו מרטינס די אלמגרו 269 289
קארדוסו, אלונסו (עד) 288	רואיס, פרנציסקו 68 235
קארו בארוחה ח' 91	רואיס קטלינה, אשת חואן שושרף 290
קארדינאס, אלפונסו די 64	רואיס, קטלינה (עדה) 69 289
קאריליו, אלונסו 65 68 69 71 77 172 223	רואיס די מולינה, חואן (עד) 290
226	רואיס דיל קסטיליו, חואן (מזכיר המלכים הקתוליים) 258 259 260 261
קאריליו, אלוארו 209	רואיס די קורדובה, חואן 81 85 91 268
קאריליו (או טרוחיליו), גונסאלו 202	רודירו, אנדרס 288
קאריליו, פרו 70 169 226	רודריגו, אלקאדי 216 222
קאריסטיאה, רודריגו 210	רודריגו, באצ'ילגר 51 ואי
קואדרה אסקריבה די רומאני, ל' די לה 40	רודריגו, דונסיל 62 211
קואנקת, תומס די 69 70 75 76 169 172	רודריגו, רחידור 73
173 174 223 292	רודריגס, אלדונסה (אנוסה) 201 221
קובארוביאס, ס' 216	רודריגס, אלונסו (עד) 81 268
קוטא, חואן די (אסקריבאנו) 287	רודריגס, אנטון 201 221
קוטיליו, אנטון 203	רודריגס, גונסאלו (באצ'ילגר) 253
קוטס, גארסיה די (קורחידור) 59 71 72 251	רודריגס, חואן (גזבר המלך) 47
ואי' 253 256 259 260 ואי	רודריגס, חואנה, אשת אלונסו אלואריס (חור כר) 218
קונסטנסה, אשת פרו פראנקו 275	רודריגס, ליאונור, אשת אלונסו קאטאלאן (עדה) 290
קונסטנסה, אשת רואי דיאס, דונסיל 276	רודריגס, מרינה, אשת לופי רודריגס די ולדי-פיניאס 227 290
קוקה, אנטוניה די 58 67	רודריגס, פדרו 228 297
קוקה, דיגו די 287	רודריגס, פרנאן, קבלירו 255
קוקה, מרינה די 48 84 182 223 291 295	
קורדובה, ליסנסיאדו די, עי' דיאס, פרנאנדו	
קטלינה הקדושה 147	
קטלינה, אשת חואן דיאס, דונסיל 276	
קטלינה גארסיה, ח' 24	
קליין, י' 163	
קנטירה בורגוס, מ' 31 32 34 36 37 38 39	
40 41 42 47 48 229	

מפתח שמות אישים ומשפחות

152 139 138 118 114 113 חואן רמירס, אשת אלוארו פראנקו	רודריגס קונסטנסה, 295 67
290 233 232 212 206 200 ואי' 187 164	רודריגס אבורדמי, דג' 294 68
297 296 295 291	רודריגס אלוארדירי, אלונסו (עד) 289
רמירס, מריה (עדה) 289 186	רודריגס דיל בארקו, פרנאן 122 95 85 ואי'
שאנון, א' 107	265 187 184 134
שוארץ, ש' 205	רודריגס די ולדיפיניאס, לופי 227
שושן (יהודי) 224	רודריגס די סנטה קרוס, דג' 52
שכטר, ש' 175	רומרו מוניוס, א' 35
שלום, ג' 236	רידונדו, חואן 85
שלמה הלוי 15 ועי' סנטה מריה, פבלו די	ריטאמאל, אלונסו דיל (סנדלר) 286
ר' שלמה אבן וירגא 11	ריימונדוס מרטיני 17
ר' שמואל (יהודי שבא מגבול פורטוגל) 178	ריצי די גיבארה 154
199	ריקו, חואן (עד) 300 204
שפר, א' 26 96	רמירס, דג' 188

מפתח שמות מקומות

206	בִּזְרָה	170 64	וִילִיאָרְיָאֵל 46
32 (Agde)	אגדי	171 66 64	וִילִיאָדוֹלִיד
85 43	אויילה	170 54 42 16	וִלְנֶסְיָה
28	אוסמה		
251 250 247 245 225 73 72	אוקאניה	231	הֶלְטֶרוֹ
17	אורנסי		
32	איטליה		
136 133 94 93 92 72 67 61 52	אלמגרו	41 40 37 34 24 23 20 16 14 13	טוֹלִידוֹ
230 216 214 204 180 171 168 164 153		76 75 71 69 68 63 56 54 53 51 46 44	
297 273 266		99 97 95 93 92 89 88 87 86 85 78 77	
266 224 181	אלמורובר דיל קאמסו	136 135 125 122 119 111 110 108 102	
136	אלמעדין	184 182 170 169 167 165 162 158 150	
233	אלקאסר	298 263 251 223 204 189 187	
65	אלקאראס		פֶּאֶרֹכִיּוֹת 87, הַעֲרָה 53
187 70 69	אלקלע די הינאריס		טִירוֹאֵל 77
76 61 54 42 38 35 33 25	אנדלוסיה	297 194 113 87 46	טִלְבִּירָה דִּי לֶה רִינָה
62	אסיחה	216 136 113 65	טִרוֹחִילִיו 65
65	אסקאלונה		טִרְיָאנָה, מִבְצָר 34
87 76 65 42 41 36 34 30 28 13	אראגון		יֶרוּשָׁלַיִם 226
224 182 126			
195 167	אראנדה		
			לֶה מִנְצִיָּה 47 46
231	בֵּאלֶאגִיר	224 126 42	בֵּאִירָקָה
188	בדחוס	61 56	מִדְלִיין
85 33	בורגוס	29	מִדְרִיגֵל
291	"בריונואבו" (שכונה)	255 231 154 96 87	מִדְרִיד
232 77 50 31	ברצלונה	52	מִיגֶלְטוֹרָה
		104 54	מִלְגָּה
104 76	גואדלופי		
208 177 87	גואדלחריה		גִּוֹדָר (מִבְצָר) 40
61	גיברלטר		
37 36	גיפוסקואה		
188 122 55 54 36 33	גרנדה	40 38 36 35 34 33 32 31 25 21	סִבִּילִיָּה
		97 85 76 61 59 47 45 44 43 42 41	
		297 260 259 258 184 182 158	
266 180 177 98 61	דֵּאִימִיָּאל		סוֹקוֹדוֹבֶר 158
			סִיאוֹדֵד רִיָּאֵל, מִסְמָכִים 239 וְאִי
56	הואסקה	242 240 239 96 43 32 30	סִיגוֹבִיָּה
136	הרירה	172 59 58 57	סִימְנָקָס

מפתח שמות מקומות

קאדיס 34	סלמנקה 85 28 17
קאסיריס 199 55	סמורה 85 66
קאריון 52	סן ברתולומי די לה לופיאנה 136
קואנקה 33 22	סן פדרו (שכונה) 285 210 86 83 81 80 48
קורדובה 97 85 76 61 46 43 42 35 32	ואי'
188 187 185 183 153 152 136 119 111	סן פרנציסקו (שכונה) 210
212 211	סנטה מריה (שכונה) 288 58 48 ואי'
קושטא 201 183 180 175 54 53 15	סנטו דומינגו (מנזר) 218
קטלוניה 109 42 37	סנטיאגו (שכונה) 283 48 ואי'
קלעתרבה, שדה קלעתרבה 263 240 78 77	פאלנסיה 46
קסטיליה 31 30 29 28 25 24 21 20 16 13	פורטוגל 181 179 178 168 66 65 55 40 33
107 87 82 77 76 65 54 47 46 45 38 34	296 206 205 199 184 182
234 230 196 183 181 168 153 122	פלמה (ליד קורדובה) 183 111 75 62 61 58
רומא 44	295 221 216 208
ריקונה (Requena) 65	פרשינאל 207 184
רורכיה 170	גרפת 107 33

מפתח ענינים

דרכי אנוסים בבתיהם 112	אבלות, מנהגי אבלות 175 182 185 194 224
דרכים בטיפול באנוסים 39	ואי'
זיקת אנוסים ליהדות 227	אדמיניסטרציה משפטית 83
זיקת אנוסים לקהילות ישראל 91	אודינסייה 90 101 162
חוסר אמונתם בנצרות 19	אוטו־דיימי 23 75 78 84 86 87 94 114 123
מנהיגות 189	126 142 154 174 182 234 266 275 276
משכילי העדה 166	282
"אנשים טובים" 64	איטליו 86 87
אסטרולוגיה 19	אירואיזם 19 173 235
אסיסור בית־הדין 85	אוכלוסיה נוצרית 50
אסקודרוס 73	אותות בשמים 54 55 167
אסקריבאניה 72	אחריות להקמת האינוקויזיציה 28
אפיפיור 21 ואי' 25 27 29 30 33 36 41 42	אחריות בנים למעשי הורים 129
164 158 95 44 43	אטליו 207
ארגון פעולת בית־הדין 91	איבוד לדעת בכלא האינוקויזיציה 84
ארוובה (מידה) 203	אינדולגנציה 164
אש תמיד 178	אינוגטר הנכסים המוחרמים 94 99 123
	אינוקויזטור־גנרל 96
בולה 107	אינוקויזיציה אפיפיורית 41 42 95 106 121
בולת יסוד האינוקויזיציה 33 32	140
ביעור הכפירה 29	אינוקויזיציה הגמונית (בסיאודד ריאל) 63 ואי'
ביקורי קרובים בין אנוסים 197	169
בית־דין האינוקויזיציה, הרכב 91 95 96	חולשת דרכה 145 149
בית־דין אפסיקופאלי 24	שיטתה 126 160
בית־דין חילוניים 107	איסור הנאה מבניפיקין 14
בית־כנסת 152 204	איסור לתפוס משרות ציבוריות 51
בית־הכנסת בסיאודד־ריאל 47	איסורי מלבוש על מוחרזים לחיק הכנסיה
בית־סוהר 22 81	136
בית־סוהר האינוקויזיציה 96 101 151	איסורים על צאצאי נידונים 158
בית־קברות 223	איקונין 118 147 171 200 229
בית־הקברות היהודי 47 49 69	אלגואסיל ראשי 85 96 100
בניפיקין לאנוסים 14 21 53 129 158	אלקבלה, מס 167 168 188
בציר 217	אלקאדי 58 59
בריחת אנוסים ממקומם 55	אלקאיסיריאה 48
בריחת אנוסים מאימת בית־הדין 75 90 104	אלקלדי 66
121 ואי' 153 ואי' 170 173 184 188	אמצעים לביעור כפירה 21
בריחת אנוסים מפרעות 61	אנוסים בעלי שררה ובעלי משרה 166
ברכה, ברכת ילדים עלידי הוריהם 215 220	גישות שונות לטיפול בשאלתם 32
ברכת המזון 179 220 299	דרכי אנוסים בנצרות 25

מפתח ענינים

הוראות קדומות 96	בשר, אכילת בשר בימים אסורים מטעם הכנסיה 207
הושענא רבא 202 217	הכשרת בשר 207 211
הזמנה להופעה בפני בית־הדין 90	מס על בשר 211
הזהרת הנאשם 101	קניית בשר כשר 207
הזרוע החילונית 21 66 151 ואי'	
החזקת רכוש שדוד של אנוסים 72 ואי' 242	
ואי'	ג'רמי יסוד האינוקויזיציה 26 31
החזרת רכוש שהוחרם 188 242 ואי'	גיהנום 39 173 186 235
החזרת רכוש שנשדד בפרעות 244, 246 ואי'	גינאלוגיה 95 102
251 ואי' 255 ואי' 258 ואי' 260 ואי'	גירוש (עונש) 185 233
החזרת בורחים עלידי בני־משפחה 184	גירוש המוסלמים מספרד 134
ההרמת נכסים 27 95 97 99 153 168 234	גירוש ספרד 24 28 88 179 188 189 193
הימנעות מאכילת טריפות 167 195	203 213 219 225 235
הימנעות מאכילת בשר־חזיר 191	גירוש, פקודת הגירוש 39
ממלאכה בשבת 195	גן־עדן 39 173 235 236
היירונימיטים 24	גניבת לחם־הקודש 19
הכנת תבשיל ביום ששי בשביל שבת 135	
146 181 195	אגת בני־המשפחה לקרובם האסור 125
הכרה למקומם של אנוסים בציבור הנוצרי 15	דודאים 233
הכרזות ומתן מועד להופעה בפני בית־הדין 104 ואי'	דומיניקנים 33 42 43 47 85
הלוואה בריבית 19	דיבורים נגד הנצרות 131
הליכת אנוסים לחוץ־לארץ 55	דינים, ספרי דינים 225 226
הליכת אנוסים לקהילות 91	דעות עממיות על הקמת האינוקויזיציה 233 ואי'
הלקאת הצלב 118 178 231	דרכו של מוסד האינוקויזיציה 28
הלשנות, מלשינים 87	דרכי יסוד בתי־הדין 76
יהודים על אנוסים 113	דת משה 229
המרה, גישת אלונסו די אספינה 24	דת מתה" 192
מאונס 11	דת, הדת הקתולית 214
סוגי מומרים 25	
הסגרה לזרוע החילונית 151 158	הגירת אנוסים מן הדרום לצפון 37
הסגרת אנוסים 33	הגעלת כלים לפסח 216
העולם הבא 235	הגנת בני־משפחה וקרובים על נפטרים 105
העולם הזה 235	הדחת אנוסים ממשורות ציבוריות 63
הפרדה לשכונות מיוחדות 20 26	הדלקת נר שבת 134 146 171 180
העונש פורעים בפרעות 64 239 ואי'	הודעת נאשם 100
הפרשת חלה 220	הוכחת אשמה 142
הצטרפות אנוסים למרידת המרקיו די וילנא 65 66	הוסטיה 118 232
הרמנדאד 29 30 66 68	הוראות אוילה משנת 1498 96
השכונה החדשה 47 48	הוראות וליאדוליד משנת 1488 96 128
השכונה היהודית 47 48 226	הוראות 1498 114
השכונה היהודית, הורבנה בסיאודד ריאל 47	הוראות 1500 120
התגוננות אנוסים בפרעות 52	הוראות 1561 120
התיהדות אנוסים 28 89	הוראות חדשות 96
	היראות הסופרימה 91

מפתח ענינים

התעצות על פסקי־דין עי' קונסולטה־דיפי	חסד של אמת 225
התנגדות ליסוד האינקוויזיציה 77	חקירה מוקדמת 99
התנגדות אנוסים לסביבתם הנוצרית 18	חקירת בית־הדין 92
התעוררות אצל אנוסים לאחר נפילת קושטא 180	חקירת מינות 22 93 121
	חקירת מינות על־ידי הגמונים 69 71 77
	חקירת הנאשם 99
יִידוי, וידויים 100 101 102 143 161 212	חקירת הפרעות באנוסים 59
בפני כמרים 133	חרם על יהודים שיעידו בפני בית־הדין 87
בפני בית־הדין 80 89 90 91 114 ואי' 140	113
214 192 187 175	חתימה, חתימות 165
השתמטות מוידוי נוצרי 191	
ספר הוידויים 80 92	טבילה 220 221 230 299
יחס האינקוויזיציה לוידוי 133	לנצרות בשבת 218
שכיב־מרע 134 179 223	טהרה 185
שלם 140	טהרת הדם, טהרת המוצא 138
ויכוח טורטוסה 49 11	טהרת המת 182 223
	טלית 172 176 185 201
חבורות חסד 49	טמיעה באוכלוסיה הנוצרית 15 28
חבורות קברים 49 223	טריפה 210 299
הגים, מועדי ישראל 214	הימנעות מאכילת טריפה 167 195
חדירה לחברה נוצרית 13	טשטוש תחומים בין יהדות לנצרות 176
"חדש", עשיית חדש 222 299	
חובות של אנוסים 59	
שחבים אנוסים 58 59	יהודים, בואם לקהילות אנוסים 194
חוזרים לסורם 70 151	ביקור יהודים בסיאודד ריאל 55 198
חוליה־מועד 217	דורשים בבתי־כנסת 201
חוסר אמונת אנוסים בנצרות 19	מתאכסנים בבתי אנוסים 175
חופה וקידושין כדת משה 221	מקור ידיעות על אנוסים 113
חוקי וליאדוליד משנת 1412 153	יום־הכיפורים 62 139 175 195 200 201 203
חוקרי מינות 20	212 213 214 ואי' 299
חורבן הקהילות 11	צום יום־הכיפורים 194 215
חיים בסתר כיהודים 15	שבירת הצום 215
חינוך אנוסים בנצרות 16 24 32 38 39	יומן בית־הדין 92 158
לקיום מצוות 192	ימים נוראים 201 207
הכירות 202	יסודות להכנת המשפט 91
הכירות של אנוסים 167	יוראדוס 73
הכירת הכנסות 177	יחס לאנוסים החוזרים ליהדות 37
מסים 169 170 188	יהודים אל אנוסים 12
חלב 211	החברה הנוצרית אל אנוסים 11
חלוקת נכסים 74	סובלנות לאנוסים 16
חליפת מכתבים בעניני יסוד האינקוויזיציה 35 ואי'	המלכות אל האנוסים 68
	יסוד בתי־הדין מבחינת השיטה 36
המין 146 217	יציאת אנוסים מספרד 25
המץ 216	ישראל אף־על־פי שחטא ישראל הוא 12
הנוכה, חג התנוכה 62 216 217 226	

מפתח עניינים

235 233 231 227 189 41 מוקד, מוקדות	281 158 כינוסי אינקוויזטורים
47 מוקדמין	"כל הקדושים" (חבורת חסד) 49
203 מזרח	22 כמורה
מחילה בערב יום-הכיפורים 215	23 כמרים אנוסים
96 מהרים נכסים	152 104 94 90 כנסיה פארוכיאלית
124 100 מידת רחמים כלפי גידונים	29 בספר
178 173 172 166 70 56 18 מילת אנוסים	230 קתולית
222 199	165 כפירה, ביעור הכפירה
78 42 מינוי אינקוויזטורים	193 הוכחת הכפירה
229 197 191 185 מיסות	140 הסתרת כופרים
144 מיסות לזכר מתים	121 22 הצעות ודרכים לטיפול
195 171 146 שבת של 18	כפירתם של אנוסים באמונה הקתולית
מלכים קתוליים 17 24 26 27 29 30 31 32	20
64 63 59 47 44 43 39 37 36 35 34 33	207 206 כפרה, מזמורי-כפרה
152 136 122 97 96 73 72 71 67 66 65	164 145 143 140 124 102 42 כפרת עוונות
242 240 239 182 174 171 168 167 166	234 191
294 260 256 255 251 250	96 כרוז
233 185 154 מלקות לגידונים	118 כריסטו די לה פאסיאנסיה
מנהיגי אנוסים 172 ואי'	216 כרפס
19 מנין עבירות של אנוסים	40 15 כתבי-פולסתר נגד אנוסים
מס הקרקע 75	13 נגד יהודים
47 46 מסים	
208 חוכרי מסים	144 143 142 128 127 126 102 96 לטראדו
152 חכירת מסים	165 164 163 149
48 38 מספרי אנוסים	54 לידת המשיח
86 גידונים 34 ואי'	199 לימוד ודרשה בפני אנוסים
16 מעייני ישועה	37 מקצועות חדשים ושירוד מערכות
122 95 (asesor) מעריך	54 לקט ישר
100 97 96 מערך המשפט	164 לשון המסמכים
"מעשי ישר" 227	94 91 לשכת האינקוויזיציה
196 מצוות, העלמת קיומן ואי'	
התכנסות לשם קיומן 197 ואי'	233 מאגיה
213 חינוך ילדים לקיומן	48 33 מאורים
213 212 חינוך למצוות	63 56 54 1474 מאורעות ואי'
196 לימוד מצוות	188 187 135 134 מאיורדומס
172 עירוד אנוסים לקיומן	154 מאסר גידונים, צורות המאסר
211 198 62 60 51 20 19 14 קיום מצוות	17 (Fortalitium Fidei) "מבצר האמונה"
118 115 110 102 99 91 88 תורת משה	93 88 87 מבקרים מטעם בית-הדין
174 173 146 142 131 130 129 126 123	226 מגילת איכה
195 194 193 192 191 184 180 176	236 מגילת אמרפל
234 214 212	61 מגפה בטיאודד ריאל
216 מצות	34 בסביליה
216 215 אפיית מצות	20 מודיעים (denunciatores)
85 מקבל נכסים	75 מומר מאיים על אנוסים
221 מקוה טהרה	171 48 מועצת העיר

מפתח ענינים

225 180	ב"אל חי	צו לאצילים לסייע בתפיסת אנוסים בורחים
225 186	יהודית	33
164 137	של העדים	
217 216 62	שבועות, חג השבועות	קבורת אנוסים 223
174 62	שבט יהודה	קבורה יהודית 69
224	שבעה	מנהגי קבורה 186
146 143 62	שבת, שמירת שבת ומועדים	קודש הקדשים 226
301 217 200 195 194 187 181 176	הדלקת נרות של שבת	קונסולטה דיפי 84 86 96 99 104 149 ואי'
217 195 191	הימנעות ממסחר ומלאכה	162 151
220 219	זחור ליל השבת	קופלאס דיל פרוביניסאל 40, הערה 72
217	מלבוש נקי לשבת	קופלאס די מינגו רוולגו 40, הערה 72
219	נרות של שבת	קורחידור 60
199	שהייה בחברת יהודים	קורטס 29 20
95 77 42 41	שופט אורדינריוס	קטיגור בית הדין 121 103 100 99 95 20 19
102	שופטי בית הדין	ואי'
29	שותפות גורמים בנסוד האינוקויזיציה	קטכונים 36 32
213 199	שחיטה	קידוש 299 220
210	בדיקת חבהמה	קידוש השם 190 195 226 ואי'
208	הידברות לשחיטה בהמות	"קיטל" 215
207 179 177 174 172 171	כשרה	קינות, ס' קינות 178
208 ואי'	שוחטים יהודים ואנוסים	קלויניזם 27
89	שטחי פעולת האינוקויזיציה	קליטת אנוסים בחברה הנוצרית 15 11
164	שטרי מלכות	קלעתרבה, מסדר 47 52 61 ואי' 66 64 67
191 118 115 94 54 51	שיבה ליהדות	245 240 177 78
50	שילוש, השילוש הקדוש (חבורת חסד)	קמיע 222
72 ואי'	שיקום החיים לאחר הפרעות	קמיע בעברית 222 186 181 58
11	שכונות אנוסים	קנס על נידונים 154
171 13 (Barrios nuevos)	שכונות חדשות	קצב פעולות בית הדין 84
291	שליח היוצא להחזיר בורח לשם העמדתו לדין	ראש השנה 299 226
104	שמד 198	רב לאנוסים 179 ואי' 177 175 174 67 62
203	שמן למאור	209 208 183
192	שקיעה בחטא	רוח הקודש 226
137 129 11	שנאה לאנוסים	רחוב האינוקויזיציה 47
148	לגאשם	רחידור, רחידורים 195 169 166 158 112 66
185 184 181 104	שריפה בדמות	211 210 202
154	שריפת אנוסים	ריילאטור 171 ועי' גם דיאס די טולידו, פרנאן
158	שריפת עצמות נידונים	רכוש האנוסים 64 59
		החרמת רכוש 23
		שנשדד בפרעות האנוסים 242 57 ואי'
163	התביעה	שאלון להזמנת עדי התביעה 148 103
124	באור הסניגוריה	הסניגוריה 102 ואי' 145 127 ואי'
91	בבית הדין, ארגונה	לעדי התביעה 139
		שבועה 206

מפתח ענינים

ביטול יסודותיה 145 וא"י	חדרי־תפילה 200 וא"י
הגשת התביעה 99 104 105 122	חלום 205
הופעת התובע בקונסולטה־דייפי 150	חצות 201
כתב־התביעה 123 165	יהודיות 177 179 181
עיצוב דרכה 122	יהודים בבתי אנוסים 200 וא"י
שיטתה 121 וא"י	מנחה 207
תורת משה 225	מקומות התפילה 200 וא"י
אמונה בתורת משה 213	נוצרות 61 142 204
דבקות 189	ספר התפילה 152
עדיפותה 192	עמידה, שמונה־עשרה 203 205 300
תורת השטרות והתעודות 163	שמע 205
תיק, תיקי האינקוויזיציה 50 92 160 193	תחנון 188 206 207
בדיקת תיקי נידונים 140	תיאור אופן התפילה 203
תיקיהם של נידונים 86 94 100 119 188	תפיסת משרות ציבוריות וכנסיות 18 28
תכריכים 186 223	איסור תפיסת משרות על בני נידונים 128
תמיכה באנוסים 21 23 234	תקופת־החסד 42 60 82 87 89 90 91
תפילה, תפילות 188 200 213	102 105 114 119 124 145 153 160
אנוסים 178 180 185 187 205 232 301	170 175 176 181 193 202 234 292
אנוסים בציבור 199	הכרות תקופת־החסד 80
בית־תפילה 202 וא"י	תקנות סביליה 85
בציבור 202 206	תשועת הנפש 118 143 185 212 213 218
הליכה לתפילה 203 וא"י	תשליך 176
זמן התפילה 201	תשעה באב 226

